

CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA

Emili Samper Prunera

Dipòsit Legal: T. 610-2013

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Emili Samper Prunera

CELS GOMIS I MESTRE:
BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA

TESI DOCTORAL

dirigida per la Dra. Carme Oriol Carazo i el Dr. Magí Sunyer Molné

Departament de Filologia Catalana

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona, 2013

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

«Tota la sabiduria, tota la ciència de les generacions passades se troba escampada entre tots los individus que componen lo nostre poble. No sembla sinó que el llibre que la contenia s'hagi desenquadernat i que un cop de vent hagi escampat sos fulls fins per los darrers racons del nostre país.»

(CELS GOMIS I MESTRE, pròleg a *Meteorologia i agricultura populars*, 1888)

«**R**oads go ever ever on,
Over rock and under tree,
By caves where never sun has shone,
By streams that never find the sea;
Over snow by winter sown,
And through the merry flowers of June,
Over grass and over stone,
And under mountains in the moon.»

(J. R. R. TOLKIEN, *The Hobbit*, 1937)

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

AGRAÏMENTS

Parafrasejant un savi anglès que va escriure que és perillós creuar la porta perquè no saps on et poden conduir els teus passos, ara que ha arribat, finalment, l'hora de tancar aquest viatge, és el moment de dedicar unes línies d'agraïment a les persones que m'han acompanyat en el trajecte.

A la Dra. Carme Oriol i al Dr. Magí Sunyer, per haver-me descobert, fa uns anys, el personatge de Cels Gomis i Mestre, i per haver acceptat dirigir aquest treball i tenir sempre la porta del despatx oberta.

A Salvador Palomar, Ezequiel Gort i la resta de personal de l'Arxiu Municipal de Reus per la seva amabilitat i per haver-me facilitat la consulta dels materials del Fons Cels Gomis i Mestre sempre que ho he necessitat.

A Maribel Giner, directora de la Biblioteca Pública Arús, per la seva predisposició a facilitar-me el fons dipositat en aquest centre, així com per l'interès mostrat per aquesta recerca.

A Jordi Martí Font, per les referències sobre l'anarquisme del segle XIX i per animar-me a estudiar la figura de Cels Gomis, així com per haver-me permès consultar l'edició digitalitzada de *La Tramontana* i el seu treball de màster, encara no publicat, sobre la poesia de Josep Llunas i Pujals.

A Jaume Llambrich, per l'empenta constant i per haver-me permès abusar dels seus coneixements tipogràfics.

A les companyes i companys de l'Arxiu de Folklore i del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili per la seva ajuda i recolzament durant aquests anys.

A la meva mare, Dolors, pel suport incondicional i els ànims constants que m'han impulsat a seguir endavant en tot moment. A les meves germanes, Mercè i Mireia, per estar sempre al meu costat. Al Frodo, que m'ha acompanyat des del principi, amb el seu alè caní, i al meu nebot Josep Manel que, amb el seu somriure i la seva inacabable energia, m'ha carregat sempre de força, especialment, quan més ho he necessitat.

Als amics que m'han encoratjat durant tot aquest temps i, de manera especial, a l'Antonio, el Javi i la Laura.

A l'Esther, per estar al meu costat, especialment en aquest darrer impuls. Sense tu, el camí no hauria estat igual.

Mereix un paràgraf a banda l'agraïment a dues persones que, malauradament, no podran veure el resultat d'aquesta recerca. Dedico aquest treball a la seva memòria.

Al meu pare, Manel, sense el qual no podria haver creuat mai la porta, ni molt menys seguir caminant. Et trobo a faltar.

Al Dr. Josep M. Pujol, sense el mestratge del qual no hauria estat possible aquest treball. Em considero, humilment, el teu fidel vassall.

TAULA

INTRODUCCIÓ ¶ 11

i. Antecedents: estat de la qüestió	13
ii. Motivació i descripció d'objectius	18
iii. Mètode i marc de recerca	19
(a) Mètode de treball	19
(b) Projectes vinculats	21
(c) Arxius consultats	25
iv. Estructura i organització del treball	28
v. Criteris d'edició i transcripció	31

PRIMERA PART: BIOGRAFIA ¶ 33

1. Perfil biogràfic	35
2. Ideologia i política	55
3. Excursionisme i folklore	91
4. Pedagogia i literatura	149

SEGONA PART: NARRATIVA FOLKLÒRICA ¶ 169

1. La narrativa folklòrica en l'obra de Cels Gomis	171
2. Cels Gomis i les rondalles	175
3. Els gèneres narratius	181
4. Criteris d'edició i catalogació	193
5. Corpus	197
5.1. Rondalles catalogades a ATU	197
5.1.1. Rondalles d'animals	197
5.1.2. Rondalles meravelloses	201
5.1.3. Rondalles religioses	211
5.1.4. Rondalles del gegant beneit	233
5.1.5. Contarelles	243
5.1.6. Rondalles formulístiques	267
5.2. Tipus no inclosos a ATU	271
5.3. Versions no catalogades	353

5.3.1. Rondalles no catalogades	353
5.3.2. Relats etiològics	357
5.3.3. Tradicions explicatives	359
5.3.3.1. Tradicions explicatives: característiques locals	359
5.3.3.2. Tradicions explicatives verbals	369
5.3.3.2.1. Tradicions explicatives verbals: etimologies populars	369
5.3.3.2.2. Tradicions explicatives verbals: fraseologia	373
5.3.4. Apòlegs	379
5.3.5. Facècies	383
5.3.6. Llegendes	387
5.3.6.1. Llegendes sacres	387
5.3.6.2. Llegendes hagiogràfiques	389
5.3.6.3. Llegendes satàniques	395
5.3.6.4. Llegendes de bruixeria	403
5.3.6.4.1. Llegendes de bruixeria: tempestes	403
5.3.6.4.2. Llegendes de bruixeria: animals que s'allarguen	409
5.3.6.4.3. Llegendes de bruixeria: mal donat	413
5.3.6.4.4. Llegendes de bruixeria: transports aturats	421
5.3.6.4.5. Llegendes de bruixeria: miscel·lània	425
5.3.7. Casos extraordinaris	429
5.4. Materials no catalogables	435
CONCLUSIONS ¶	443
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES ¶	453
ANNEXOS ¶	487
Annex 1: Obra de Cels Gomis i Mestre	489
Annex 2: Quadre temporal	507
Annex 3: Figures	515
Annex 4: Índex de motius	517
Annex 5: Índex de tipus, versions i localitzacions	533
Annex 6: Llista de publicacions derivades de la tesi	539

INTRODUCCIÓ

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

i. Antecedents: estat de la qüestió

Nascut a Reus l'any 1841 i mort a Barcelona el 1915, CELS GOMIS I MESTRE és realment un personatge excepcional.¹ Format amb estudis d'enginyeria i treballador en obres ferroviàries i de camins destaca sobretot per la seva activitat en l'àmbit del folklore. D'ideologia revolucionària, vinculat a l'anarquisme i amb elements catalanistes, viatja per bona part del territori estatal per motius professionals i aprofita aquests viatges per enriquir la seva col·lecció de variants folklòriques de gèneres diversos, fent el que avui en diríem treball de camp. Amb tot, la seva obra no es limita a la recol·lecció i estudi de la cultura popular sinó que abraça altres camps: escriu obres de caire pedagògic i lingüístic, realitza traduccions i conrea la producció literària. En aquest darrer àmbit destaca sobretot en la poesia. Ens trobem davant d'un personatge complex, que cal situar dins una època agitada del nostre país, políticament parlant, però també cultural, en els anys de naixement de l'interès pel folklore. A l'hora d'abordar l'estudi d'aquest personatge i de la seva obra es fa imprescindible veure què s'ha dit d'ell i de quina manera per tal de situar l'estat de la qüestió abans de començar la recerca. En aquest apartat dedicat als antecedents sobre l'estudi de la figura i l'obra de Cels Gomis, lluny de ser exhaustiu, em centro únicament en els estudis que aporten més dades sobre el tema estudiat i en els que cal tenir en compte, de manera imprescindible, abans d'iniciar la investigació.

La presència de Cels Gomis i Mestre en les obres generals (diccionaris i enciclopèdies) és residual i la informació que hi apareix és bàsicament sempre la mateixa. Com a exemple, trobem el seu nom al *Diccionari de la literatura catalana* (1979: 296) on hi apareix com a folklorista i poeta i es destaca el fet que va viatjar per diversos indrets de la geografia peninsular. Es donen les referències de les obres folklòriques més importants així com dels principals reculls poètics. En una línia semblant, Pere Anguera (Carod Rovira 1986: 72) exposa les principals línies d'actuació en què destaca l'obra de Cels Gomis remarcant la seva vinculació professional al món del ferrocarril així com el seu lligam ideològic amb l'anarquisme amb tocs de caire nacionalista. Pel que fa a la seva producció, es destaca la seva obra folklòrica amb referències als camps estudiats per Gomis a les

¹ Prenent les paraules de Salvador Palomar (2001a), que l'anomena «folklorista reusenc excepcional».

Emili Samper Prunera

seves obres. Molt més generalistes encara són les referències que trobem als diccionaris temàtics sobre la traducció catalana (Bacardí/Godayol 2011: 249), sobre escriptors del segle XIX (Elías de Molins 1889: 666-667) i monografies locals com les de Gras i Elías (1899: 107-108), Solé (1977),² Olesti (1991: 331-333),³ Martorell (2000: 41-45), Pitarch (2002: 177-178) i la Guia de lectura (2001). A Ribelles (1978) i Massot (1994; 1995) es referencien algunes de les seves publicacions.

Sens dubte, els dos articles més complets que se li han dedicat (des d'un punt de vista biogràfic i general) pertanyen al segle XX, són propers temporalment al personatge i resulten de lectura imprescindible com a punt de partida. Es tracta, en primer lloc, de l'article necrològic que li dedica Ramon N. Comas (1915)⁴ des del Centre Excursionista de Catalunya i que va ser llegit durant la sessió en homenatge a Cels Gomis que aquesta institució li va dedicar després de la seva mort. El segon article que cal tenir en compte data de 1949 dins l'obra *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900* de Joaquim Santasusagna (reeditat l'any 1982). Santasusagna (1982: 239-246) farceix les notes biogràfiques de l'escriptor amb les seves col·laboracions a la premsa de l'època així com les relacions amb altres personatges coetanis importants. Tot i centrar una part important de l'article en la vessant folklòrica de l'escriptor (acompanyada de la seva bibliografia) no descuida els altres aspectes de la seva producció.⁵

La política és un dels camps on destaca l'actuació de Cels Gomis. La seva ideologia revolucionària l'acosta a diferents personatges importants de l'època, motiu pel qual trobem el seu nom en estudis que aborden les relacions entre intel·lectuals de l'època i revolucionaris, com el de Jordi Castellanos (1976: 11), que l'esmenta entre els col·laboradors propers a Valentí Almirall. Una bona síntesi de l'etapa combativa del personatge la trobem a l'entrada que li dediquen al *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans* (2000: 681-682) i el seu nom també apareix a l'enciclopèdia de l'anarquisme espanyol d'Íñiguez (2001: 274). Sobre aquesta època són de consulta obligada els estudis que Josep Termes (1972; 1994;

² Tot i que conté informació errònia, com la data de defunció, i el segon cognom (Mestres per Mestre), error, d'altra banda, que es repeteix diverses vegades en altres estudis sobre l'escriptor.

³ De fet, el treball d'Olesti pren la informació directament (i literalment) de Santasusagna (1982), tot i no citar-ne la font.

⁴ Tot i l'error del segon cognom (Mestres per Mestre), comentat abans.

⁵ L'entrada dins del *Diccionari de la literatura catalana* el cita com a font.

1999; 2000a; 2000b; 2007; 2011) ha dedicat al període i als moviments revolucionaris que situen el context i en els quals apareix també Cels Gomis en moments puntuals. Els estudis d'Enric Olivé (1984a; 1994) ofereixen el pensament d'aquests moviments revolucionaris i la seva relació amb la premsa de l'època. De manera especial, trobem les relacions de Gomis amb altres activistes coetanis seus així com la vinculació d'articles i poemes de la seva producció amb el seu pensament polític a Olivé (1994) que li dedica tot un apartat. Pel que fa a la vessant política de l'escriptor reusenc més lligada al seu catalanisme, a banda d'unes notes d'Anguera (1989: 50-51), el treball més complet realitzat fins ara és el de Ferré (2007), centrat en l'ideari catalanista de Gomis. Ferré utilitza documentació inèdita de l'escriptor per a donar a conèixer el seu pensament catalanista i posar-lo en relació amb els moviments de la seva època.

La part més coneguda i estudiada de l'obra de Cels Gomis és aquella dedicada a la vessant folklòrica. La primera referència que cal destacar en aquest àmbit és el llibre de Llorenç Prats, Dolors Llopart i Joan Prat (1982). Tot i que el caràcter general de l'obra fa que l'espai dedicat a Cels Gomis no sigui gaire extens, l'escriptor reusenc és destacat entre els personatges de l'època per la quantitat d'obres que publica. La seva activitat folklòrica és vista dins el marc de la resta de la seva obra i els autors la lliguen, sobretot, a la seva vessant excursionista. D'aquest estudi també destaca el paper atorgat al tractament que Gomis fa del material folklòric, tota una novetat a la seva època.

Si hi ha una persona que ha estudiat Cels Gomis en profunditat és, sens dubte, Llorenç Prats (autor també de l'anterior volum col·lectiu). Dues obres són de lectura obligada. La primera és l'estudi preliminar que acompanya l'edició de l'obra de Gomis *La bruixa catalana* de l'any 1987, publicada per Alta Fulla. Prats explica primer de tot la vida de l'escriptor amb l'esbós de la seva biografia. A continuació presenta les diferents vessants de la seva obra des del folklore fins a la geografia passant per la política o les obres de caire pedagògic. L'apartat més important, evidentment, és aquell dedicat a la seva producció folklòrica. Tot i això, la part més remarcable d'aquest article és la contraposició que Llorenç Prats fa de l'evolució ideològica del personatge en relació amb la seva obra folklòrica. Això permet apreciar les principals característiques de la seva manera de veure el folklore, cosa que el diferencia dels seus contemporanis. Cal destacar la presència d'una bibliografia folklòrica sobre el personatge, amb les seves principals obres. La segona obra de lectura obligada és l'article que Prats dedica a Cels Gomis dins el seu estudi imprescindible sobre *El mite de la tradició popular* de l'any 1988. L'aspecte més

Emili Samper Prunera

destacat d'aquest estudi és segurament el fet de presentar l'escriptor reusenc en relació amb els altres folkloristes del seu temps, cosa que ens fa adonar de la seva peculiaritat. En aquest sentit, Llorenç Prats destaca per damunt de tot la seva ideologia que es reflecteix de manera clara en la seva innovadora (per a l'època) concepció del folklore. Segons ell, Cels Gomis «protagonitzà l'única intromissió progressista en la història del folklore a Catalunya durant el segle XIX» (Prats 1988: 126). De data més recent (2003) és una conferència de Carme Oriol dedicada al folklorista reusenc realitzada amb motiu d'unes jornades d'estudi celebrades a Reus al voltant de la «Cultura popular, catalanisme i moviments socials».⁶ Oriol (2003b) aporta idees sobre la concepció del folklore per part de l'escriptor reusenc i relaciona el pensament d'altres folkloristes importants de l'època amb el seu, cosa que ens fa veure la importància de la seva aportació.

A mig camí entre l'estudi de la ideologia de Cels Gomis i de la seva obra folklòrica cal situar les aportacions realitzades per Salvador Palomar (1991a; 2001b; 2002; 2003a; 2003b), que van des d'estudis de caire més general per donar a conèixer la ideologia progressista del personatge, a articles que se centren en aspectes molt més concrets, com ara la lletra que l'escriptor va redactar de l'himne «Els segadors» (2008), els estudis sobre la meteorologia (1992) o sobre una zona geogràfica concreta (1991b) o el contingut del seu fons (2001a).

En els darrers anys, dins del marc de realització d'aquesta tesi, he estudiat diferents aspectes de l'obra de Cels Gomis, que he publicat en diversos llibres, i que m'han permès aprofundir en el seu estudi i orientar aquesta recerca. La relació completa de publicacions es pot consultar a l'Annex 6: Llista de publicacions derivades de la tesi.

La millor manera de valorar la importància d'un escriptor és recuperar la seva obra. Això no sempre és fàcil ja que a les dificultats pròpies de publicació d'una obra cal sumar-hi altres factors com ara la temàtica o la distància temporal. Tot i això, cal tenir en compte també la voluntat i l'afany de recuperar obres i autors que formen part de la nostra història per part d'entitats culturals. En el cas de Cels Gomis ens trobem a mig camí entre la dificultat que representa l'especificitat de la seva obra i la seva recuperació. Així, tot i ser un autor de difícil publicació per la

⁶ Jornades que apareixen ressenyades a la premsa: «Comença a Reus l'homenatge al folklorista Cels Gomis». *El Punt* (7 de desembre, 2003); «Vida inquieta». *El Punt* (15 de desembre, 2003); «Un reusenc il·lustre oblidat». *El Punt* (15 de desembre, 2003).

temàtica tractada hem assistit els darrers anys del segle XX a una certa recuperació de la seva obra.⁷ La primera de les obres de Cels Gomis reeditades en època més recent és «Costums empordaneses. Dinars de morts, honras grassas» per part de José J. de Olañeta l'any 1981. Es tracta de l'edició facsímil de l'obra del mateix títol publicada l'any 1887 dins la *Miscelània Folklòrica*. El Centre Excursionista de Catalunya, en coedició amb Montblanc-Martín treuen a la llum el 1983 la segona edició ampliada i modificada de la *Botànica popular* de l'any 1891,⁸ que porta per títol *Dites i tradicions populars referents a les plantes*.⁹

La figura del nét de Cels Gomis i Mestre, Cels Gomis i Serdañons (1913-2001), és cabdal en la recuperació de l'obra del seu avi. Gràcies a ell es poden rescatar els materials originals i complementar d'aquesta manera les obres ja publicades. En aquest sentit, cal destacar la gran feina duta a terme per l'Editorial Alta Fulla a finals del segle XX. El 1987 publica *La bruixa catalana*, treball inèdit de Cels Gomis que el seu nét recupera, amb l'esmentat estudi preliminar de Llorenç Prats. Es tracta probablement del llibre més conegut de Cels Gomis i de l'obra que ha tingut més difusió i acceptació com demostren les seves diverses edicions.¹⁰ L'editorial Alta Fulla és també l'encarregada de recuperar l'any 1998 el volum titulat *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915* de nou a cura de Cels Gomis i Serdañons. En aquesta edició es presenten en un sol volum, amb noves aportacions, les obres *Lo llamp y'ls temporals* (1884) i *Meteorologia i agricultura populars* (1888). L'any 1999 apareix l'edició facsímil d'una de les obres en què Gomis va treballar durant molts anys realitzant-ne diferents edicions. Es tracta de *La lluna segons lo poble* en l'edició de 1912. Finalment, en dates més recents (2010), el Centro de Estudios de Castilla-La Mancha recupera en un únic volum una part d'un conjunt d'articles que Gomis havia publicat a les pàgines del *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* en diferents lliuraments, sobre la província de Guadalajara. Juan Pablo Calero Delso és l'encarregat d'editar

⁷ Tot i això, aquestes obres són difícils de trobar avui dia i cal recórrer, sovint, a les llibreries de vell per a aconseguir-ne algun exemplar.

⁸ Presentada al Centre per Josep M. Garrut i Romà, president de la Secció de Ciències i Arts (Jolis 1996: 326).

⁹ I que apareix ressenyada per Pujol i Alsina (1984).

¹⁰ La tercera és de l'any 1996.

Emili Samper Prunera

aquest volum recopilatori titulat *Celso Gomis Mestre. Excursiones por la provincia de Guadalajara*.

Cal destacar, en darrer lloc, la publicació l'any 2003 de *l'Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre* realitzat per Carme Puyol. No es tracta de la reedició de cap obra de Gomis ni de cap estudi sobre el personatge (tot i que inclou la introducció de Palomar 2003a) sinó de la descripció de tots els materials que sobre l'escriptor es poden trobar al seu fons personal dipositat a l'Arxiu Municipal de Reus. És doncs una obra bàsica per a facilitar a l'estudiós l'aprofundiment en l'obra del folklorista reusenc i una manera de reivindicar també la seva importància.

ii. Motivació i descripció d'objectius

Tot i que el nom de Cels Gomis i Mestre apareix en molts dels estudis sobre el naixement del folklore al nostre país, en la majoria dels casos ho fa de manera anecdòtica, destacant la seva ideologia progressista en contraposició a la ideologia conservadora de bona part dels autors contemporanis que pertanyen a l'àmbit del folklore i la cultura popular i el seu paper queda eclipsat pels grans noms del moment. D'altra banda, les múltiples vessants que ofereix la seva producció (política, folklore, pedagogia i literatura) són una arma de doble tall, en el sentit que ofereixen una gran riquesa de contingut i de possible estudi als especialistes de cada matèria i, alhora, poden dificultar un estudi que les tingui en compte totes de manera global.

Els estudis que s'han realitzat fins al moment sobre Cels Gomis ofereixen un bon punt de partida i diferents possibilitats de recerca, segons l'àmbit triat. La realització d'aquesta tesi doctoral se centra concretament en dues: d'una banda, pretén situar Cels Gomis en el seu context històric i cultural tenint en compte totes les vessants de la seva producció en el marc del seu itinerari vital i, per l'altra, aprofundir en una part concreta de la seva obra més extensa (que pertany a l'àmbit del folklore), com és la narrativa folklòrica.

En el primer cas, es persegueix l'objectiu d'oferir una visió conjunta i el màxim de detallada possible de la vida de l'escriptor i de la seva producció amb un estudi biogràfic detallat. Aquesta visió inclou el buidat de tota la producció de l'autor que he pogut localitzar (reedicions incloses) i ofereix el resultat en la llista d'obres de l'autor més completa existent a data d'avui (Annex 1: *Obra de Cels Gomis i Mestre*).

Aquesta visió de conjunt ha de permetre resseguir la seva ideologia tenint en compte tots els àmbits en els quals va treballar l'escriptor.

En el segon cas, es pretén estudiar una part concreta de la seva producció folklòrica, com és la narrativa, en el marc dels estudis sobre rondallística que es duen a terme en aquest camp d'estudi. Això ha de permetre donar una nova visió a una part significativa de l'obra publicada per l'autor, alhora que oferir textos inèdits, amb la transcripció, catalogació i estudi de les seves rondalles i dels seus textos narratius.

Amb l'acompliment d'aquest doble objectiu (oferir un estudi biogràfic que tingui en compte la totalitat de la seva producció alhora que estudiar una vessant concreta de la mateixa des d'una nova perspectiva) es persegueix situar Cels Gomis i Mestre en el lloc que li pertoca com a folklorista en el context dels grans noms del segle XIX i principis del XX en el naixement de l'interès pel folklore al nostre país.

iii. Mètode i marc de recerca

(a) Mètode de treball

Per a la realització del treball he dut a terme una recerca exhaustiva i sistemàtica de la producció de Cels Gomis i Mestre tenint en compte tots els àmbits d'estudi implicats. Aquesta recerca l'he fet en un doble sentit: d'una banda, cercant informació sobre l'autor (a partir dels estudis realitzats pels investigadors que han mostrat interès en la seva obra i també pels seus propis contemporanis) i, per l'altra, buscant la pròpia producció de l'escriptor. En aquesta cerca he tingut en compte els estudis sobre Cels Gomis fets des de qualsevol perspectiva (no només folklòrica) sense importar la seva extensió (d'estudis monogràfics a simples apunts sobre un moment concret de la vida o l'obra de l'escriptor). Pel que fa a la seva producció, he analitzat la premsa de l'època, sobretot aquells títols vinculats a l'escriptor (com ara els butlletins de l'Associació d'Excursions Catalana i del Centre Excursionista de Catalunya), així com els catàlegs generals de l'època. Aquesta recerca l'he dut a terme en dues fases: en una primera, he analitzat els materials físicament (això és, consultant les obres en les biblioteques on es poden localitzar) i en una segona, més recent, he pogut recuperar part d'aquests materials mitjançant

Emili Samper Prunera

diferents recursos electrònics. El resultat obtingut és, doncs, fruit d'una cerca combinada de tots dos recursos.¹¹ Per a la recerca també he tingut en compte els materials inèdits pertanyents al fons personal de l'autor, que es troben a l'Arxiu Municipal de Reus.¹²

Per a la realització de la primera part del treball («Biografia») he utilitzat les fonts següents:

(1) L'obra publicada de l'escriptor on, de vegades, podem trobar referències que ens guien sobre moments concrets de la seva vida. Destaquen, en aquest sentit, a banda dels llibres publicats, els nombrosos articles que es poden trobar en diferents diaris i revistes de l'època ja que en la majoria dels casos l'autor ens facilita la data d'escriptura de l'article. Aquest element també em serveix per contraposar el moment de la creació o recollida del material amb la data final de publicació. Dins d'aquest apartat cal destacar la importància del fons de la Biblioteca Pública Arús, el fons bibliogràfic de la qual conté molts dels articles i llibres directament relacionats amb dades biogràfiques i que no he pogut localitzar en cap altre arxiu.

(2) Els estudis sobre la seva obra que ens aporten dades biogràfiques. Com explico a l'apartat (i) de la «Introducció» amb més detall, els diversos articles de Salvador Palomar ens donen informació puntual sobre aspectes concrets del personatge. Els estudis més complets els devem, encara avui dia, a Llorenç Prats, sobretot en l'estudi introductori de *La bruixa catalana* de 1987.

(3) El fons personal de Cels Gomis i Mestre, localitzat a l'Arxiu Municipal de Reus (FCGM). Es tracta d'un element molt valuós ja que conté el fons documental i familiar del personatge. Aquest material, catalogat per Carme Puyol (2003), és de lliure accés per als investigadors. Per a l'elaboració de la primera part de la tesi he prioritzat aquell material relacionat directament amb la vida de Cels Gomis i que, d'una manera o altra, aporta informació biogràfica (diaris i dietaris especialment).¹³ També he tingut en compte textos inèdits de l'escriptor que aporten informació valuosa sobre la seva ideologia.

¹¹ El tradicional i l'electrònic. Alguns dels exemplars de la premsa de l'època que només havia pogut consultar en paper en una primera fase, s'han digitalitzat posteriorment, la qual cosa m'ha permès accedir-hi de nou amb molta més facilitat.

¹² Com explico a *iii* (c).

¹³ Especialment en el capítol 1. Perfil biogràfic.

Pel que fa a la segona part del treball («Narrativa folklòrica»), l'he realitzat seguint l'índex internacional de tipus rondallístics d'Aarne/Thompson/Uther, conegut com ATU (Uther 2004), així com la seva edició prèvia (Aarne/Thompson 1961), a més de catàlegs de corpus lingüístics específics (Amores 1997; Beltran 2007; Boggs 1930; Camarena/Chevalier 1995, 1997, 2003a, 2003b; Cardigos 2006; Delarue/Tenèze 1964, 1976, 1985, 2000, 2002; Espinosa 2009; González Sanz 1996b, 1998; Guiscafrè 2008; Noia 2002, 2003, 2010; Oriol/Pujol 2003, 2008), altres catàlegs no rondallístics (Christiansen 1958; Klintberg 2010; Neugaard 1993; Woods 1959) i la catalogació pròpia dels materials narratius que no es poden adscriure a ATU i que es duu a terme des de l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili.¹⁴

(b) Projectes vinculats

La realització d'aquesta tesi, iniciada l'any 2005, s'emmarca en dues línies de recerca que es duen a terme des de l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili: el «Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana» i «RondCat: rondalles catalanes». Així mateix, la tesi forma part de la investigació del grup de recerca «Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana», del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i del «Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana» (GRILC) reconegut per la Generalitat de Catalunya (2009 SGR 644).

«Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana»

És un projecte de recerca interuniversitari coordinat des de la Universitat Rovira i Virgili que pretén localitzar i inventariar les dades referides a les obres de la literatura popular catalana i als seus autors i recol·lectors per a facilitar-ne l'estudi. L'equip d'investigadors està format per Carme Oriol (investigadora principal), Josep M. Pujol, Mònica Sales, Emili Samper, Magí Sunyer, Montserrat Palau, Agnès Toda, Anna Vila i Laura Villalba, de la Universitat Rovira i Virgili, Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu, de la Universitat de les Illes Balears, Joan Armangué, de l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer, i Josefina Roma, de la Universitat de Barcelona.

¹⁴ Per als detalls dels aspectes relatius a la catalogació d'aquests textos, vegeu els capítols previs al corpus.

Emili Samper Prunera

El projecte s'ha desenvolupat durant dues fases d'investigació, corresponents a dos períodes temporals concrets i que s'han executat gràcies al finançament obtingut a través de dos projectes d'I+D del Ministeri de Ciència i Innovació. La primera fase, anomenada «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic (1778-1893)» (ref. HUM2006-13121/FILO) es desenvolupa entre els anys 2006 i 2009 i temporalment la recerca abasta l'anomenat període romàntic. La data d'inici, 1778, correspon a la primera edició dels *Volkslieder* de Johann Gottfried von Herder (1744-1803).¹⁵ La data final, 1893, fa referència a la publicació més tardana de la qual tenim notícia d'un folklorista de formació i mètode romàntics, les *Novelas populares catalanas* de Sebastià Farnés (1854-1934). La segona fase, anomenada «La literatura popular catalana (1894-1959): protagonistes, actituds, realitzacions» (ref. FFI2009-08202/FILO) es desenvolupa entre els anys 2010 i 2012. Temporalment, la recerca reprèn el final de la fase anterior i finalitza l'any de la mort del folklorista Joan Amades (1890-1959), que tanca l'anomenat «període clàssic» dels estudis de folklore al nostre país (Prats 1991-92: 6).

Els objectius del projecte consisteixen, en primer lloc, a posar a l'abast dels investigadors una eina que faciliti la consulta de les fitxes bibliogràfiques de les publicacions impreses (en forma de llibres monogràfics o miscel·lanis, articles i notícies de revista) corresponents a la literatura popular i al folklore, tant pel que fa referència a les obres com als seus recol·lectors i investigadors en el territori corresponent a l'àmbit de la llengua catalana (Oriol/Pujol 2010b: 433-434). Aquesta eina és la base de dades en línia «BiblioFolk» <<http://bibliofolk.arxiudelfolklore.cat>> on s'emmagatzema aquesta informació per a la seva consulta posterior, seguint diferents criteris.¹⁶ En segon lloc, i relacionat de manera directa amb el primer objectiu, es persegueix oferir un panorama de la literatura popular catalana corresponent a l'anomenada «etapa clàssica» en els estudis del folklore al nostre país.¹⁷ Aquest panorama s'obté a partir de les dades recollides al BiblioFolk i del seu estudi i anàlisi posterior i, fins ara, s'ha

¹⁵ Considerat l'inici de l'interès per la «poesia popular» (Pujol 1999: 82-89; 2009).

¹⁶ Pel que fa als aspectes metodològics del projecte i les bases de dades dissenyades, vegeu Oriol/Pujol (2010a; 2010b).

¹⁷ Segons Prats (1991-92: 5-6), aquesta etapa cal situar-la, com a dates clau, entre l'aparició, l'any 1853, de les *Observaciones sobre la poesía popular* de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) i l'any 1959, amb la mort de Joan Amades.

materialitzat amb la publicació, per part dels investigadors que formen part del projecte, d'articles diversos de caire monogràfic, que s'han centrat en publicacions determinades o autors concrets, i amb la publicació del llibre electrònic *Repertori bibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic* (Oriol/Samper 2011)¹⁸ que recull el corpus corresponent a aquesta primera etapa del buidat. A partir de la informació introduïda a la base de dades, s'ha elaborat aquest repertori que en facilita la consulta en format electrònic i també en paper.

La vinculació de la tesi amb aquest projecte es manifesta amb la informació biogràfica i bibliogràfica sobre Cels Gomis obtinguda a partir del buidat de diferents publicacions periòdiques i incorporada a la base de dades BiblioFolk.

«RondCat: rondalles catalanes »

És un projecte creat i dirigit per Carme Oriol i Josep M. Pujol del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili centrat en l'estudi de les rondalles catalanes que té per triple objectiu la catalogació, l'estudi i la difusió de les rondalles de tradició oral recollides en llengua catalana en tota la seva àrea lingüística (Catalunya, Franja d'Aragó, Catalunya del Nord, Andorra, Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera, País Valencià, el Carxe i l'Alguer).¹⁹

El projecte és de llarg recorregut, a causa de la gran quantitat de dades que s'han considerat i s'ha dut a terme en diferents fases.²⁰ Entre els anys 2000-2002 i 2005-2007 ha estat finançat pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (a través de diversos contractes de prestació de serveis) i per la Universitat Rovira i Virgili (a través del programa de Tècnics de Suport a la Recerca i del programa dedicat a Projectes d'Innovació Docent). En aquest període ha comptat amb la dedicació de dos tècnics de suport a la recerca²¹ i la col·laboració de diferents becaris i becàries.

¹⁸ Publicació disponible a: <<http://www.publicacionsurv.cat/llobres-digital/biblioteca-digital/item/194-repertori>>

¹⁹ La catalogació de les rondalles catalanes té els seus inicis amb la tesi doctoral de Josep A. Grimalt (1975; 1979) dedicada a l'Aplec d'Alcover, la tesi de llicenciatura de Josep M. Pujol (1982) dedicada a la resta de reculls catalans (excepte Amades) i la tesi de llicenciatura de Carme Oriol (1984) dedicada a Amades. Amb el RondCat la catalogació de les rondalles s'estén a tot el domini lingüístic català.

²⁰ Per a més detalls del projecte, vegeu Oriol/Pujol (2002) i la base de dades RondCat.

²¹ Mònica López, que va donar suport al projecte entre els anys 2000-2002, i jo mateix, que ho faig des del 2005.

Emili Samper Prunera

El projecte abasta temporalment el període que va des del 1853, data de l'edició del primer recull de rondalles catalanes, obra de Manuel Milà i Fontanals, fins a l'actualitat.

Els resultats de la recerca duta a terme han estat, en primer lloc, la publicació de *l'Índex tipològic de la rondalla catalana* (Oriol/Pujol 2003), editat pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana en la col·lecció «Materials d'Etnologia de Catalunya». El llibre conté 546 «tipus» de rondalles, és a dir, 546 «patrons argumentals» sota els quals s'agrupen tota una sèrie de versions diverses de la «rondalla tipus».²² En segon lloc, la publicació de *l'Index of Catalan Folktales* (Oriol/Pujol 2008) que és la versió anglesa modificada i ampliada en un 25% de *l'Índex tipològic de la rondalla catalana* (Oriol/Pujol 2003), publicada a la prestigiosa col·lecció *Folklore Fellows' Communications* de l'Acadèmia de Ciències Finlandesa (Suomalainen Tiedeakatemia) que acull els treballs d'aquest tipus. El llibre, a part del valor estrictament acadèmic, es proposa reivindicar el paper internacional de la cultura catalana com a cultura específica.²³ En tercer lloc, la creació del web «RondCat: cercador de la rondalla catalana» <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>> que pretén posar a disposició dels estudiosos, però també del públic en general, una eina que faciliti l'accés a les dades sobre les rondalles d'una forma ràpida, pràctica i permanentment actualitzada. El web, consultable en quatre llengües (català, anglès, espanyol i francès), ofereix una completa informació introductòria sobre la catalogació de les rondalles en l'àmbit internacional, així com sobre la recollida duta a terme a les terres de llengua catalana i el projecte de catalogació realitzat al mateix RondCat.

La vinculació de la tesi amb aquest projecte es reflecteix en l'estudi del corpus narratiu de Cels Gomis i Mestre de la segona part, tant amb la catalogació dels materials (sobretot amb els textos narratius que no es poden incloure dins ATU) com amb la seva futura incorporació en la mateixa base de dades RondCat, alhora que justifica la tria del corpus estudiat dins l'extensa i variada producció de l'escriptor.

²² Per exemple, un d'aquest tipus és «El Patufet» (ATU 700), un altre «L'amor de les tres taronges» (ATU 408) o «La Ventafocs» (ATU 510A).

²³ Conté, així, una introducció destinada a un públic internacional on s'explica l'àrea lingüística i cultural catalana i la recerca rondallística feta als Països Catalans. També presenta, per a cada tipus rondallístic, el número de catalogació (seguint l'índex ATU), un títol genèric, un resum de l'argument i les referències bibliogràfiques organitzades per regions.

L'Arxiu de Folklore

Finalment, cal emmarcar les dues bases de dades esmentades (BiblioFolk i RondCat) dins del portal de recursos digitals de l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili <<http://www.arxiudedefolklore.cat>>. L'Arxiu és una unitat de recerca de la qual són responsables els professors Josep M. Pujol i Carme Oriol. Neix com a conseqüència de l'activitat acadèmica duta a terme a la Universitat des que en el curs 1979-1980 van començar a impartir-se estudis d'etnopoètica i folklore a la llicenciatura de Filologia Catalana de la Facultat de Lletres de Tarragona. L'Arxiu, el primer del seu gènere vinculat a una universitat catalana, va ser creat el 1994 gràcies a un ajut de la URV (URV94-GHI07). Com a unitat de recerca, aplega l'activitat investigadora duta a terme en Etnopoètica pels membres del grup de recerca «Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana» del Departament de Filologia Catalana de la URV i del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644). Com a centre de documentació, l'Arxiu compta amb documents gràfics, sonors i audiovisuals procedents, majoritàriament, d'entrevistes realitzades a les comarques meridionals del Principat de Catalunya. A l'Arxiu hi predominen, fonamentalment, documents de folklore oral, però en els darrers anys s'hi han incorporat també peces de folklore no oral.²⁴

(c) Arxius consultats

Els arxius que he consultat durant la recerca per a localitzar les obres publicades per Cels Gomis i Mestre, així com la premsa de l'època i els estudis sobre l'autor i el període han estat els següents:

- el Centre de recursos per a l'aprenentatge i la investigació (CRAI) del Campus Catalunya de la Universitat Rovira i Virgili. A més de disposar de, probablement, el fons bibliogràfic més complet sobre folklore en l'àmbit nacional (tant en corpus textual com en corpus teòric), conté el «Llegat Vidal-Capmany», format per l'arxiu i el fons bibliogràfic de Jaume Vidal Alcover (1923-1991) i Maria Aurèlia Capmany Farnés (1918-1991), que fou llegat a la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona²⁵ l'any 1991 en compliment de les disposicions testamentàries d'ambdós

²⁴ Per a més detalls sobre l'Arxiu de Folklore, vegeu Oriol/Pujol (2011) i el mateix portal.

²⁵ Denominació oficial en aquell moment. Actualment, rep la denominació de Facultat de Lletres.

Emili Samper Prunera

autors. D'especial interès per als estudis sobre folklore resulten els fons bibliogràfics dels folkloristes Sebastià Farnés Badó (1854-1934) i Aureli Capmany i Farrés (1868-1954) inclosos també en aquest llegat.

- la Biblioteca de Catalunya i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona que compten en el seu fons amb col·leccions completes de revistes i diaris de l'època.

- la Biblioteca Pública Arús. Vinculada des de la seva fundació amb Cels Gomis i Mestre,²⁶ és una biblioteca especialitzada en moviments socials contemporanis, així com en ciències afins en els àmbits cultural, jurídic, polític i econòmic. El seu fons aplega principalment bibliografia de l'anarquisme del segle XIX i primera meitat del XX, de la maçoneria, i estudis sobre aquests moviments, dels quals posseeix un valuós fons arxivístic.²⁷

- el fons personal de Cels Gomis i Mestre dipositat a l'Arxiu Municipal de Reus. L'any 1991 Carrutxa, entitat reusenca especialitzada en l'àmbit de la cultura popular, organitza una sèrie d'actes per commemorar el cent cinquanta aniversari del naixement de Cels Gomis i Mestre. Aquest fet propicia el contacte entre aquesta entitat i Cels Gomis i Serdañons, nét del folklorista, que havia conservat i fet una primera catalogació de l'arxiu personal del seu avi i havia impulsat el reconeixement de la seva figura amb la recuperació d'algunes de les seves obres.²⁸ L'interès demostrat per la recuperació de la figura de Cels Gomis i Mestre va fer que l'any 2001, a la mort de Cels Gomis i Serdañons als vuitanta-vuit anys, la seva vídua, Emita Muller de Gomis, fes efectiva la voluntat del seu marit i cedís a la ciutat de Reus, «en concepte de donació perpètua i gratuïta, i sense restricció d'ús, el conjunt de documentació que formava el fons personal de Cels Gomis i Mestre» (Puyol 2003: 7). Després d'un primer estudi de tipus arxivístic es va decidir traslladar aquest fons des del Museu Comarcal Salvador Vilaseca a l'Arxiu Municipal de Reus,²⁹ fet que es va fer efectiu el 4 de setembre de 2002, per decret

²⁶ Per als detalls, vegeu el capítol 1. Perfil biogràfic.

²⁷ Per als detalls sobre la Biblioteca Pública Arús i el seu fons, vegeu Domènech (2011).

²⁸ Com s'ha vist a (i) en aquesta mateixa Introducció.

²⁹ L'Arxiu Municipal de Reus disposa dels fons generats o rebuts per l'Ajuntament de Reus. Avui té bàsicament una funció administrativa: facilitar i agilitar la resolució dels tràmits administratius i possibilitar l'accés a la informació per part dels ciutadans, d'acord amb la legislació vigent. També, en el camp de la divulgació, a més dels aspectes ja assenyalats, assessora als ciutadans en temes d'història o genealogia, entre d'altres. El 5 de juny de 2010 es va inaugurar la nova seu de l'Arxiu, al carrer Sant Antoni Maria Claret número 3 de Reus, on comparteixen

de l'Alcaldia. Després d'aquest primer estudi es va realitzar la catalogació de tot el material. Fruit d'aquest treball, l'any 2003 apareixia l'*Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre* a càrrec de Carme Puyol Torres.³⁰ El fons personal de Cels Gomis ha resultat de consulta imprescindible per a aquesta recerca, tant per a la primera part com per a la segona, amb la recopilació de dades per a l'estudi biogràfic i l'estudi del material inèdit. En tots dos casos, he transcrit part d'aquest material. Per a referenciar el material utilitzat provinent d'aquest fons, utilitzo les sigles FCGM (Fons Cels Gomis i Mestre) seguides del número de registre corresponent.

Com he explicat a (a), la consulta de la premsa periòdica de l'època, així com d'altres materials bibliogràfics l'he dut a terme de manera presencial (als arxius i biblioteques esmentats) però també virtual a través de la utilització de diferents recursos electrònics, que inclouen les bases de dades en línia amb informació bibliogràfica i de contingut de l'Arxiu de Folklore, així com portals que ofereixen els materials digitalitzats. Els recursos electrònics utilitzats han estat els següents:

- ARCA: Arxiu de Revistes Catalanes Antiques. Biblioteca de Catalunya:
<<http://www.bnc.cat/digital/arca>>
- BiblioFolk: Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana. Base de dades en línia. Arxiu de Folklore. Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili: <<http://bibliofolk.arxiudedefolklore.cat>>
- Biblioteca Digital Hispánica. Biblioteca Nacional de España:
<<http://bibliotecadigitalhispanica.bne.es>>
- Biblioteca Virtual de Prensa Histórica. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte: <<http://prensahistorica.mcu.es>>
- Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. Fundación Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes: <<http://www.cervantesvirtual.com>>
- Dipòsit digital de documents de la UAB. Universitat Autònoma de Barcelona:
<<http://ddd.uab.cat>>
- Fons local de publicacions periòdiques digitalitzades. Diputació de Barcelona:
<<http://www.diba.cat/xbcr>>

espai els arxius municipal i comarcal. És allí on es troba actualment el fons personal de Cels Gomis. Per als detalls sobre l'Arxiu Municipal de Reus i la seva història, vegeu Gort (2011).

³⁰ Com s'anuncia a la premsa: «L'Ajuntament de Reus ja ha inventariat l'arxiu personal del folklorista Cels Gomis». *El Punt* (14 de novembre, 2003).

Emili Samper Prunera

♦ RACO: Revistes Catalanes amb Accés Obert. CESCA/CBUC/BC:

<<http://www.raco.cat>>

♦ *RondCat: cercador de la rondalla catalana*. Base de dades en línia. Arxiu de Folklore. Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili

<<http://www.sre.urv.cat/rondcat>>

iv. Estructura i organització del treball

Per a l'acompliment del doble objectiu exposat a (ii), he dividit el treball en dues parts:

La primera part («Biografia») se centra en l'estudi de Cels Gomis i Mestre i de la seva obra des d'una perspectiva interdisciplinària i global. Es tracta de la biografia més completa realitzada fins ara, tenint en compte totes les fonts possibles, i presenta l'estudi del personatge en el context polític i social del seu temps i de la totalitat de la seva producció. L'estudi biogràfic segueix l'escriptor al llarg dels anys acompanyant-lo pels camins que la vida li ha ofert. Per l'estreta relació existent entre vida i feina (i més en aquest cas concret) l'aspecte laboral és un dels pilars de l'itinerari biogràfic. Això fa que de vegades la informació pugui ser més feixuga o repetitiva però crec que necessària per a l'objectiu del treball.³¹ En aquest sentit cal destacar la importància dels dietaris professionals de Cels Gomis, essencials per seguir la seva trajectòria laboral. Acompanyen les dades purament biogràfiques fragments d'obres i articles de la seva extensa producció que caracteritzen la seva ideologia, present en tots els àmbits en els quals va treballar l'escriptor.

Aquest estudi biogràfic l'he dividit en quatre capítols diferents, dividits temàticament segons l'àmbit estudiat de la seva producció:

♦ 1. Perfil biogràfic: inclou la informació general sobre l'escriptor, especialment en relació amb la seva trajectòria laboral que marca on és, quan hi és i què fa en molts dels moments de la seva vida.

♦ 2. Ideologia i política: Cels Gomis manté una estreta vinculació amb entitats i personatges pertanyents a ideologies polítiques concretes (federalisme i anarquisme sobretot) que tenen un paper destacat en aquesta època, molt agitada des d'un punt

³¹ En el primer capítol, especialment.

de vista polític.³² En aquest apartat analitzo la producció de l'escriptor que es pot classificar en aquest àmbit i que ens mostra també la seva ideologia, així com la seva relació amb els personatges i fets més importants, pel que fa a la política.

• 3. Excursionisme i folklore: aquests dos àmbits estan estretament lligats en aquesta època de naixement de l'interès pel folklore en el nostre país. I més encara en el cas de Gomis, vinculat a les entitats excursionistes que tenen un paper tan important aquests anys. Aquest apartat ressegueix la producció excursionista i folklòrica de l'escriptor (sobretot aquesta segona), tenint també en compte la seva ideologia.

• 4. Pedagogia i literatura: en aquesta darrer apartat estudio les aportacions que Cels Gomis va fer en els àmbits de la pedagogia (sobretot en la traducció i elaboració de manuals escolars), així com la seva producció literària, formada sobretot per composicions poètiques i també traduccions. Aquest darrer àmbit literari és, probablement, el menys important en el conjunt de la seva obra (per quantitat i qualitat), però no s'ha de menystenir.

Com tota classificació, aquesta divisió temàtica presenta problemes, en el sentit que la ideologia del personatge és present en tots els àmbits de la seva producció i no es pot destriar d'una manera inamovible un aspecte o altre. És a dir, la vessant política de Gomis apareix també en escrits excursionistes o les seves idees sobre el folklore en obres pedagògiques, per exemple, amb la qual cosa sovint cal enllaçar una mateixa obra en els diferents apartats esmentats. En aquest sentit, i pel que fa a la producció poètica de l'escriptor, he optat per incloure les poesies de tipus polític (sobretot les que publica en mitjans d'aquest àmbit) en el capítol dedicat a la política (2) i no en el que, en principi li pertocaria (4) si mantingués la divisió per àmbits de la seva obra de manera inamovible. És per això que la relació entre els diferents capítols es fa imprescindible, motiu pel qual, en casos concrets, remeto a un o altre capítol per ampliar la informació.

La segona part («Narrativa folklòrica») se centra en una part concreta de la producció folklòrica de Cels Gomis que és la formada per les rondalles i altres textos narratius, delimitació necessària en un cas com aquest en què la producció de

³² Amb els canvis que això implica: «Des dels anys seixanta fins als darrers anys noranta del segle XIX la societat catalana es transforma radicalment. El canvi és notable i perceptible si mirem les repercussions de la Revolució de Setembre de 1868 o l'aparició del federalisme com a moviment popular. Es transformen les mentalitats, les idees i les tradicions» (Fontana 1994: 37).

Emili Samper Prunera

l'escriptor és tan extensa com variada. En aquesta segona part presento, precedida pels estudis pertinents, la transcripció, edició i catalogació dels textos de l'escriptor corresponents a aquesta part de la seva producció. La catalogació l'he realitzat seguint el sistema internacional d'Arne/Thompson/Uther [ATU] de tipus rondallístics (Uther 2004), segons una classificació de tipus no inclosos a ATU en el marc del projecte «RondCat: rondalles catalanes» i segons una agrupació per gèneres narratius, també dins del mateix projecte. Aquesta segona part representa una novetat en l'estudi de l'obra de Cels Gomis per un doble motiu. En primer lloc, perquè és la primera vegada que s'estudia i analitza el paper de l'escriptor com a recollidor de rondalles, tenint en compte que, dins la seva extensa producció, no hi trobem cap recull de contes (ni publicat ni inèdit). En segon lloc, perquè, a més de presentar sota aquesta nova perspectiva aquesta part important de la seva obra, també es treuen a la llum materials inèdits procedents del fons personal de l'escriptor. Tot plegat permet veure des d'una nova perspectiva el treball del folklorista.

Els resultats de la recerca duta a terme en les dues parts del treball es presenten a les conclusions. Tot seguit, detallo les referències bibliogràfiques pertinents, seguides de sis annexos. El primer (Annex 1: *Obra de Cels Gomis i Mestre*) conté la llista completa de l'obra publicada per l'escriptor que he pogut identificar, la més àmplia referenciada fins ara. Ordenada cronològicament, inclou l'obra signada per Cels Gomis (ja sigui nominalment o amb pseudònim); a continuació, les traduccions fetes per ell i aquelles obres col·lectives en què va participar (sobretot en el camp de la pedagogia); finalment, incloc les referències que no he pogut datar amb exactitud o de les quals no he pogut obtenir la informació bibliogràfica completa. Les citacions de l'obra de Cels Gomis que apareixen en aquest treball fan sempre referència a les obres que apareixen en aquesta llista. El segon annex (Annex 2: *Quadre temporal*) conté un quadre temporal on, de manera resumida i esquemàtica, presento, en la primera columna, els fets i les obres més destacades de la vida de l'escriptor. La segona columna recull aquelles dates i aquells fets més rellevants i que afecten de manera més o menys directa el personatge tant en l'àmbit català com estatal. La tercera columna recull aquestes mateixes dades a escala mundial. Es tracta d'una eina útil per contextualitzar el personatge. El tercer annex (Annex 3: *Figures*) presenta gràficament la distribució del contingut del corpus de la segona part. Els annexos quart i cinquè (Annex 4: *Índex de motius*; Annex 5: *Índex de tipus, versions i localitzacions*;) recullen els motius i tipus que apareixen a la segona part. Finalment, en el sisè annex (Annex 6: *Llista de publicacions derivades de*

la tesi) recullo les referències bibliogràfiques de les publicacions que he realitzat i que es deriven de la recerca d'aquest treball.

v. Criteris d'edició i transcripció

En els textos prenormatius citats, he actualitzat l'ortografia i he racionalitzat la puntuació d'acord amb els criteris actuals, amb el propòsit de facilitar al màxim possible la lectura sense desvirtuar-ne les particularitats del llenguatge original.³³ He respectat els títols dels articles i dels llibres, en tots els casos.

La resta de criteris que he aplicat, tant en l'edició dels textos citats com en la transcripció dels textos inèdits procedents del FCGM, són els següents:

- regularitzo els topònims (Llaers per Llayers, Benasc per Venasch, etc.) en els textos, però no en els títols dels articles o llibres.

- assenyalo els fragments en què la transcripció de l'original manuscrit és impossible posant-hi tres guionets entre barres inclinades: \---\

- assenyalo les lectures dubtoses de l'original manuscrit entre claus: {}

- en les transcripcions de textos inèdits, assenyalo en cursiva les paraules en castellà integrades en el text en català (*palacio, prenda*, etc.).

- en els textos publicats per Gomis, respecto les paraules en cursiva assenyalades per l'autor, habitualment mots dialectals.

- en les notes a peu de pàgina, encapçalo amb GOMIS] les que són del propi autor i per GOMIS I SERDAÑONS] les que són del seu nét (editor modern de l'obra del seu avi) per a diferenciar-les de les meves. Després de la cita, en dono la procedència.

³³ És el que hauria fet, amb tota probabilitat, el mateix Cels Gomis.

Emili Samper Prunera

Llista d'abreviacions

AaTh	Aarne/Thompson (1961)
AEC	Associació d'Excursions Catalana
ATU	Uther (2004)
BAEC	<i>Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana</i>
BCEC	<i>Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya</i>
CEC	Centre Excursionista de Catalunya
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
FCGM	Fons Cels Gomis i Mestre (Arxiu Municipal de Reus)
GRFO	Grup de Recerca Folklòrica d'Osona
TMot	Thompson (1955-58)

PRIMERA PART

BIOGRAFIA

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

1. PERFIL BIOGRÀFIC

CELS GOMIS I MESTRE neix al carrer de Sant Jaume de Reus el 6 de gener de 1841,³⁴ i apareix inscrit en el llibre 24 de baptismes de la prioral de Sant Pere, foli 288r inscripció 10 (Martorell 2000: 42). Fill de Josep Gomis i Galtés i de Josepa Mestre i Figuerola (natural de Cornudella de Montsant), és el setè de vuit fills.³⁵ De ben petit es trasllada a Madrid, com recorda ell mateix:

Quan jo estudiava a Madrid (de 1850 a 1860) a la cúpula de l'iglésia de Sant Andreu n'hi havia un gros niu [de cigonyes] (Gomis 1912b: 178, nota 2).

A Madrid estudia per a ser enginyer de camins, però no acaba els estudis (per tant, no obté el títol) perquè li ofereixen una plaça en una línia fèrria en construcció amb la condició d'ocupar-la immediatament, com efectivament fa (Gomis 1912c: 513).

Hi ha molt poca informació sobre aquesta etapa de formació a Madrid i només es poden trobar alguns petits detalls en publicacions posteriors de l'escriptor. Així, l'any 1882, en un dels articles dedicats a la província de Guadalajara publicat al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, l'anècdota d'una nevada fa que l'escriptor recordi la seva època d'estudiant. En aquest mateix article, també fa referència a la realització dels estudis bàsics a Cervera, etapa que no apareix referenciada en cap altre lloc:

Aquest dematí, a l'obrir de bat a bat la finestra del meu quarto, he vist mig pam de neu damunt la terra, i nevava encara d'allò més. Què de records ha despertat en mi aquesta vista! Sobtadament i en tropell han acudit a ma memòria cent records d'ocasions semblants. He vist passar davant meu, com si mirés per lo vidre de multiplicar d'un panorama, los bons temps de ma infantesa, los temps en què, trobant-me a Cervera (província de Lleida), anava a estudi, tremolant de fred i amb lo braseret sota el braç, entremig de dos pams de neu, i los en què, sent-ne a Madrid, m'entretenia amb mos companys fent boles de neu en lo Retiro; los temps, ja no tant feliços, en què caminava amb neu fins a genoll per les montanyes de Suïssa, per les no menys pintoresques de nostres Províncies Bascongades o per les monòtones planures de Castella la Vella; i, per últim, los temps, ja no tant llunyans, en què contemplava encisat los mil capritxosos dibuixos formats per la neu en les espeses arbredes dels

³⁴ És un de tants «fills il·lustres a cabassos» d'aquesta ciutat segons Anguera (1999: 261-262).

³⁵ Sobre l'ofici del seu pare, Prats apunta: «En la fe de baptisme de Cels Gomis, el seu pare, Josep Gomis, consta com a “veler” i, en una altra fe de baptisme en castellà, com a “tejedor”» (Prats 1987: 5, nota 3).

Emili Samper Prunera

entornos de Girona o en los boscos de pins, roures i faigs que s'estenen des de Ripoll fins a Llaers i Vidrà (Gomis 1882l: 176).

L'any 1896, parlant de «L'estiuet de Sant Martí», recorda amb simpatia aquesta etapa feliç de joventut:

Hi ha un altre motiu perquè aquell sant [sant Martí] me mereixi tota mena de simpaties i és que em recorda un dels períodes més feliços de ma vida d'estudiant. Me recorda les llargues hores passades a l'estudi d'En Marian Bellver, a Madrid, escultor de debò i un dels millors imatgers del segon terç d'aquest segle. Encarregat dit senyor de fer un Sant Martí per a la parròquia d'aquest nom, que fa cantonada al carrer del Desengaño i a la Corredera baixa de San Pablo, féu un alt relleu representant lo sant a cavall i en actitud de partir la capa amb un pobre que ensenya les carns, i sempre més havia conservat lo model en lo seu estudi. Quantes i quantes estones havia jo passat contemplant-lo! Han passat prop de quaranta anys des de llavors i encara me'n recordo com si fos ara (Gomis 1896d: 10).

I gràcies a la nota en un article publicat a la revista *Cataluña* l'any 1908 sabem en quin col·legi va estudiar a Madrid, «el del Politécnico-francés»:

Cuando niño, no hubo santo que me hiciera seguir las rayas de un cartapacio. Bastaba que el papel estuviera rayado para que yo escribiese torcido. La única vez que el director de un colegio³⁶ nos obligó a llevar una especie de quepis de cuero —sin duda para dar ganancia a su suegro, que era guarnicionero,— al ver que todos íbamos cubiertos de igual modo, tiré el mío (Gomis 1908d: 136).

Entre el setembre de 1860 i fins al mateix mes de 1861, realitza la «Carta topogràfica de Valdemoro». L'any següent, 1862, torna a Barcelona, com afirmen Comas (1915: 237) i Elías de Molins (1889: 666-667), a diferència d'altres autors que avancen aquesta tornada a casa a l'any 1860.³⁷ Com indica Prats (1987: 6, nota 7), el mateix Gomis confirma que la tornada es produeix el 1862:

Por lo que hace a buenas vías de comunicación, estaba el Campo de Tarragona algo más escaso de ellas en 1862, primera vez en que tuve el gusto de visitarlo (Gomis 1907c: 14).

Exerceix la seva professió i des del gener de 1862 al març de l'any següent treballa en la construcció de les obres i col·locació de la via del ferrocarril de Reus a Montblanc, catorze anys més tard de la inauguració del primer ferrocarril de l'Estat espanyol que unia Barcelona i Mataró. Així, realitza les mesures i perfils

³⁶ GOMIS] El del Politécnico-francés, en Madrid (Gomis 1908d: 136).

³⁷ És el que indiquen Gras i Elías (1899: 107-108) i Santasusagna (1982: 239).

topogràfics de la zona d'Alcover i Llorac, per exemple.³⁸ Quan acaba aquesta feina, realitza l'estudi del ferrocarril de Reus a Saragossa, en la part compresa entre Reus i Favara, fins al febrer de 1864. A continuació, fins al mes de juliol del mateix any, estudia les variants de la secció de Girona a Cassarella. La següent tasca que realitza, fins al juliol de 1866, és la de sub-cap de la secció de Centelles, treballant en la construcció de la línia de ferrocarril de Granollers a Vic.³⁹ Precisament el desembre de 1864 el trobem en aquesta ciutat.

Aquests primers anys ja ens mostren un dels factors que marquen la vida de Cels Gomis i Mestre. La seva feina com a enginyer fa que viatgi per diferents llocs de l'Estat espanyol i que canviï de residència molts cops. Durant aquest temps (sobretot aquests primers anys), no publica articles relacionats directament amb el folklore o l'excursionisme però això no vol pas dir que s'estigui de braços creuats. L'interès de l'escriptor per conèixer l'entorn que el rodeja ja és present en aquests primers anys d'activitat laboral. En aquests viatges, Cels Gomis utilitza diaris, agendes i llibretes de camp on anota tasques de la seva activitat professional. Aquests diaris també li serveixen per prendre nota de despeses, esbossos, descripcions geogràfiques, al costat de reflexions personals, esborranys de poemes propis i material folklòric divers (com dites i refranys). Es tracta de material de camp de primera mà que el folklorista utilitza després per escriure els seus estudis i articles. El fons personal de Cels Gomis, conservat a l'Arxiu Municipal de Reus (FCGM), conté aquest material.⁴⁰

Entre els anys 1863 i 1864 Gomis torna breument a la seva ciutat natal i treballa entre Reus i Maella, com es pot veure a la llibreta de camp que porta per títol «Reus a Maella. 1863-1864».⁴¹ El contingut és bàsicament laboral: notes de la seva activitat professional, anotacions de desplaçaments, reflexions personals, descripcions geogràfiques, esbossos i despeses diverses. «Centelles. 1864-1866»⁴² és la continuació d'aquest primer dietari. Es tracta d'una llibreta de camp amb

³⁸ FCGM: registre 50.

³⁹ FCGM: registre 016/01.

⁴⁰ Per als detalls del FCGM, vegeu l'apartat *iii (c)* de la Introducció. Per a l'elaboració d'aquest perfil biogràfic, m'he centrat especialment en aquell material vinculat directament amb l'àmbit dels diaris i dietaris que permeten resseguir la trajectòria vital de l'escriptor.

⁴¹ FCGM: registre 032. En aquest cas, la coberta de la llibreta ens indica el període que comprèn l'activitat que s'hi reflecteix, tant en anys com en llocs, tot i que no sempre serà així.

⁴² FCGM: registre 033.

Emili Samper Prunera

notes de la seva activitat professional i anotacions relatives a la geografia econòmica del Priorat i la Ribera d'Ebre. També inclou una llista de noms i adreces. Dins d'aquesta llibreta trobem un document estrictament professional: el «Reglamento de servicio del personal subalterno».

Entre les anotacions de caràcter professional que hi ha en aquestes llibretes de camp, recull també anotacions de tipus lingüístic, com per exemple un vocabulari de la parla de Favara i topònims de Vall-de-Roures al Matarranya. En aquest sentit, resulten especialment interessants les estades de l'escriptor a territoris que es troben en zones de transició lingüística (especialment entre el català i l'espanyol). En aquests casos, Gomis respecta les diferents formes lingüístiques recollides deixant, així, el testimoni de la situació de la llengua catalana en aquests territoris durant aquest període, gràcies a les seves anotacions.⁴³ En l'àmbit general, en tots els seus treballs, l'escriptor dóna, en nota, diferents sinònims que faciliten la comprensió del text per part del lector i comenta sovint les diferències i les interferències existents entre les versions recollides en zones de contacte de llengües, així com també la seva pròpia experiència (com a parlant).

Entre els anys 1866 i 1871 hi ha un parèntesi en el registre de l'activitat professional de Cels Gomis com a enginyer de camins.⁴⁴ Es tracta de la seva etapa més combativa, políticament parlant, amb la publicació d'articles i el contacte amb personatges importants de la ideologia anarquista.⁴⁵ Després d'aquest període, l'escriptor reprèn la seva activitat professional com a enginyer. Viatja al País Basc, treballant l'any 1871 en la cubicació i liquidació de les obres empreses entre Alsasua i Beasain, així com en les mines d'Almadén del Brogue, fent plànols comparatius dels tres sistemes de forns de foneria. El 1872 treballa en els estudis del ferrocarril de Barcelona a Vilanova i la Geltrú i l'any següent, durant l'hivern de 1872 a 1873, a Amposta. El 1874 participa en la construcció del ferrocarril que uneix Girona i França, en la secció de Girona.⁴⁶ De l'any 1874 al 1875 es troba

⁴³ Per a més detalls pel que fa als aspectes estrictament lèxics, vegeu l'article de Luna-Batlle (2003) que reivindica la importància de la feina realitzada pel folklorista reusenc i les seves aportacions en aquest àmbit lingüístic. Moret (1994), per la seva banda, es fa ressò de l'arplega de «nombrosos materials folklòrics, i sovint dialectals, procedents de l'Aragó catalanòfon i de la resta d'Aragó» (Moret 1994: 229).

⁴⁴ Tot i això, realitza unes notes tècniques de les obres del tram de carretera de Figueres a Roses l'any 1867; FCGM: registre 001/59.

⁴⁵ Per als detalls d'aquest període, vegeu el capítol 2. Ideologia i política.

⁴⁶ FCGM: registre 016/01.

entre Girona i Subirànigues, com reflecteix el document que porta per títol «Girona a Subirànigues. 1874 a 1875».⁴⁷ És una agenda-diari de la seva activitat professional, amb anotacions personals, de desplaçaments i despeses.

El 30 de març de 1874 és un dia important en la seva vida. Es casa amb Dolores Perales i Pascual, natural de Madrid, amb qui té set fills: Josep Antoni, Dolors, Cels (tots ells nascuts a Barcelona els anys 1875, 1876 i 1877), Matilde, Carolina, Enric i Lluís (aquests dos darrers van morir de petits) (Prats 1987: 8; Palomar 2003: 9). Dos anys més tard, el 1876, estableix el domicili familiar a Barcelona.

El 1878 neix l'Associació d'Excursions Catalana i Cels Gomis és nomenat soci delegat d'aquesta entitat.⁴⁸ L'escriptor exerceix aquesta tasca des de Montesquiu, com veiem en el document: «Montesquiu (1879). Conca de Barberà (1880)».⁴⁹ És una llibreta de camp amb notes de la seva activitat professional. També hi trobem descripcions geogràfiques i reflexions personals. Precisament a Montesquiu signa, el 19 de juny, el primer article que publica al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*. Es tracta d'«Ollas dels Gegants en la Riera de Vallfogona» (Gomis 1879a). Segons sembla, aquest article va ser llegit en la sessió pública de la mateixa AEC (el 16 de juliol) abans de publicar-se. A banda dels dietaris del folklorista que es conserven, els diferents articles que publica als butlletins de les entitats excursionistes poden ajudar a traçar el mapa del seu itinerari vital gràcies a la datació i localització d'alguns treballs on recull diferents mostres de folklore.

Entre els anys 1878 i 1893 ocupa càrrecs de responsabilitat en l'extensió del ferrocarril i en altres obres públiques que es duen a terme tant a Catalunya com en altres indrets de l'Estat espanyol (Prats 1987: 8). Concretament, del 1878 al 1880 Gomis és l'encarregat de la construcció de les obres compreses entre Saderra i Ripoll, en el ferrocarril de Vic a Sant Joan de les Abadesses.⁵⁰ De l'any 1880 és el document titulat: «Impressions de un viatge a corre-cuita».⁵¹ Datat a Tarragona el 27 de març, és un conjunt de reflexions que Cels Gomis fa en el trajecte ferroviari de Barcelona a Tarragona. El motiu és la producció del vi. L'escriptor veu les bótes

⁴⁷ FCGM: registre 034.

⁴⁸ Per als detalls del naixement de l'Associació d'Excursions Catalana, vegeu el capítol 3. Excursionisme i folklore.

⁴⁹ FCGM: registre 036.

⁵⁰ FCGM: registre 016/01.

⁵¹ FCGM: registre 016/11.

Emili Samper Prunera

de vi emmagatzemades a les estacions i reflexiona al voltant de les conseqüències que les collites dolentes porten als països que les pateixen. És el cas de França.

Aquí tenim una de les més grans avantatges de la civilització moderna.

En qualsevol altre segle los francesos no haurien tingut més remei que posar-se a mitja ració de vi i encara aquesta los hi hauria costat un ull de la cara.

En aquest mateix segle, i en la nostra mateixa benlloguda Catalunya, quan la collita del vi n'era molt abundant no hi havia altre remei que vendre'l a qualsevol preu i fins llençar-lo per a què no embassés los cellers inútilment. En canvi, quan la collita era escassa, tenia un que abstenir-se de beure'n.

Per què? Perquè no hi havia medis de transvasar-lo amb prontitud i economia a aquells llocs en què hi mancava.

I lo que passava amb lo vi, passava també amb qualsevol altra matèria alimentícia.

Per això registra la Història certs tristíssims episodis en què la fam delmava províncies completes mentre les províncies veïnes tenien més de lo necessari.

Aquelles fams, aquelles caresties tan generals, són avui impossibles gràcies als variats i promptes medis de transport amb què nos ha dotat la infatigable i perseverant activitat de l'home (FCGM: registre 016/11).

Aquest text ens mostra un dels pensaments clau dins la ideologia del personatge: la creença en l'ésser humà com a motor del progrés de la societat i la capacitat del treball per fer avançar la història.

De l'any 1880 fins al juliol de 1881 és el cap de secció en els estudis del ferrocarril dels directes de Barcelona a Saragossa i Madrid i el segon semestre de l'any és el cap dels estudis del ferrocarril de Manera a Berga.⁵² En aquesta època realitza diferents viatges puntuals, que es poden datar a partir dels seus dietaris, o bé de publicacions que realitza en anys posteriors. Així, visita la Conca de Barberà,⁵³ realitza un viatge en tren de Barcelona a Tarragona el 27 de març,⁵⁴ i el 24 d'abril és a Casp. El 4 de juliol realitza una excursió a les mines de lignit de la Granja d'Escarp, a la província de Lleida i més tard visita Mequinensa. A l'agost exerceix de nou com a soci delegat de l'Associació d'Excursions Catalana a Casp. De l'1 al 24 d'agost es troba a les províncies de Saragossa i Terol i a finals d'any es desplaça a la província de Guadalajara (17 de novembre), on el 12 de desembre viatja a Ruquilla, a la comarca de l'Alcàrria (Castella-la Manxa), i el 21 de desembre a Carrascosa del Tajo.

⁵² FCGM: registre 016/01.

⁵³ Sobre la relació entre l'estada de Cels Gomis a la Conca de Barberà i els documents del FCGM, vegeu Puyol (2004).

⁵⁴ FCGM: registre 016/11.

El 26 de febrer de 1881 viatja a Campo i fins al 28 de febrer es troba novament a la província de Guadalajara i apareix com a soci delegat a Cifuentes. El 24 de maig torna a Guadalajara. De juliol a desembre d'aquest any s'encarrega dels estudis del ferrocarril de Manresa a Berga, com a cap, i aprofita per visitar l'església de Puig-reig d'aquesta localitat. Del juliol a l'octubre es troba a la regió de Manresa,⁵⁵ i el 22 de juliol és a Sallent.

Fruit de la seva llarga estada a la província de Guadalajara, escriu l'article «Excursions per la província de Guadalajara» que publica a les pàgines del BAEC a partir del 1882. Es tracta d'un treball molt extens que es publica en diferents fragments i durant diversos anys.⁵⁶ En relació amb la seva estada per aquestes terres es conserva el «Memorial de 1881».⁵⁷ És una agenda-diari que conté notes de la seva activitat professional així com anotacions de tipus personal, de desplaçaments per la zona i despeses. D'aquest mateix any i del mateix tipus és l'«Agenda de bolsillo para 1881».⁵⁸ A més de recollir notes relacionades amb la feina per Guadalajara, aquesta agenda-diari també inclou anotacions relatives a la línia de ferrocarril Manresa-Berga, a partir de juliol de 1881. Com és habitual, també s'hi poden llegir anotacions personals, de desplaçaments i despeses.

Aquest és un any prolífic pel que fa a aquest tipus de documentació ja que també data de 1881 el document titulat «De Montsó a Benasque. Notas de viatge».⁵⁹ Es tracta, en aquest cas, d'un diari parcial d'aquest trajecte amb descripcions geogràfiques, arquitectòniques, de creences i costums. Les anotacions d'aquest tipus preses per l'escriptor són les que utilitza a l'article «La Vall de Venasch», que es publica a l'*Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana de 1882* (Gomis 1883k).⁶⁰ Datat entre els mesos de desembre de 1881 i gener de 1882, descriu la situació d'aquesta vall pirinenca i les seves característiques físiques, així com la fauna i la flora típiques de la zona, la seva geologia, la història i les seves tradicions més destacades.⁶¹ Resulta d'especial interès la sensibilitat lingüística de l'escriptor,

⁵⁵ FCGM: registre 039.

⁵⁶ Treball que recupera en part traduït al castellà Juan Pablo Calero Delso a *Celso Gomis Mestre. Excursiones por la provincia de Guadalajara* (2010) i que també inclou la posterior traducció castellana feta pel mateix Gomis i publicada a *El Briocense*.

⁵⁷ FCGM: registre 038.

⁵⁸ FCGM: registre 039.

⁵⁹ FCGM: registre 001/14.

⁶⁰ Aquest segon anuari apareix ressenyat a *L'Avenç*, III, núm. 30 (15 maig 1884): 290-291.

⁶¹ Com es pot veure al capítol 3. Excursionisme i folklore.

Emili Samper Prunera

fruit de l'observació i de la seva preocupació per la llengua, que aflora en aquestes pàgines. Així, la llengua també hi té cabuda en aquesta descripció de la vall:

Lo llenguatge comú dels habitants de tots los pobles d'aquesta vall és lo català adulterat en moltes de ses terminacions i barrejat amb algunes paraules castellanes o franceses. Així, per exemple, diuen: *¿Qui te ho ha dito? Este matino fá molto fredo. Lo mosset se ha feto mal abaixo. Hi ha muchos gelos y los matxets glissen. Jo no fago res. Non viengas, que non te grito. Mia nina ha una monoca. Porta la forrolla, etc., etc.* (Gomis 1883k: 106).

La situació de la vall de Benasc és un clar exemple de territori fronterer (geogràficament i també lingüísticament), fet que es reflecteix en les formes lingüístiques utilitzades pels seus habitants i que sorprenden Cels Gomis, motiu pel qual les anota. Ens trobem a les beceroles de l'interès per l'observació dels parlars, fet que enceta un nou període de la lingüística catalana.⁶² Cels Gomis mostra sempre un interès per les varietats dialectals en què recull les tradicions, fet que aporta valuoses dades sobre l'estat de la llengua catalana en aquests territoris fronterers durant aquests anys. L'escriptor es limita a recollir les formes que creu més interessants, sense entrar en exhaustius estudis comparativistes ni en anàlisis dialectològiques. Tot i això, mostra sempre un gran interès per la llengua parlada en aquestes zones de transició, encara que el seu punt de vista no sigui, en aquest cas, gaire científic.⁶³ La seva actitud davant d'aquestes formes dialectals és la del parlant que observa i compara la realitat amb la seva pròpia experiència. És per això que, en aquest cas, considera aquestes formes d'una zona de transició pròpies del «català adulterat».

Gomis no s'atura, però, en aquesta observació i va més enllà. A continuació, justifica l'adscripció d'aquestes formes lingüístiques «adulterades» a la llengua catalana i ho fa utilitzant la documentació que ha pogut consultar en aquests territoris.

Mes és indubtable que antigament parlaven un català tan castís com lo de la província de Lleida. [...] Al assegurar que aquí es parlava un català com lo nostre, me fundo no sols en lo document citat⁶⁴ i en lo llenguatge comú d'avui, sinó també en documents oficials relatius al comtat de Ribagorça redactats en bon català, que he

⁶² Vegeu Luna-Batlle (2003: 513-517).

⁶³ He estudiat la sensibilitat lingüística de l'escriptor a Samper (2011a).

⁶⁴ Una escriptura «feta davant lo notari de Benasc en 1478 per representants d'aquell poble i del de Saünc sobre pasturatges, que està redactada en català del més pur que es coneix» (Gomis 1883k: 106).

tingut la sort de trobar entre los papers de família de D. Cristòfol de Bardaxí, de Graus, qui amb una amabilitat sens igual los posà a ma disposició per a què prengué quantes notes cregués convenient (Gomis 1883k: 106-107).

D'aquestes paraules de Gomis destaca la categorització de «bon català», referint-se a la llengua parlada que ell considera com a model, en contraposició al «català adulterat». D'aquesta manera, s'obté una distinció entre la varietat considerada estàndard i la varietat dialectal d'una zona fronterera des del punt de vista d'un parlant de l'època interessat en la llengua catalana i en les seves varietats. Aquest article sobre la vall de Benasc té una segona part, «De la vall de Venasch á Graus. Notas de viatge», publicada al BAEC el 1889 i molt més centrada en les descripcions des d'un punt de vista excursionista que no pas lingüístic o folklòric.⁶⁵

Entre desembre de 1881 i juny de 1882 Gomis és el cap de la secció del port de Benasc a Graus i realitza els estudis del ferrocarril del mateix port de Benasc al dels Alfacs. Del mes de juny de 1882 al mes de març de 1883 és l'encarregat de les obres de la carretera que va de Dosrius a Llinars del Vallès i de març a desembre és el cap dels estudis del canal de l'Alt Empordà.⁶⁶ El desembre de 1882 apareix com a director dels estudis del ferrocarril que es proposa seguir el curs del riu Éssera per entrar a França, travessant el Pirineu pel massís de la Maladeta, a Benasc (Osca).

Després de recórrer tots aquests indrets, el mes de novembre de 1883 Gomis es troba a Barcelona, ja que el 9 de novembre llegeix el treball «La Tramontana» a l'AEC.⁶⁷ L'any següent es desplaça a Saragossa, com mostren dos documents. D'una banda, «Zaragoza a Cariñena. Febrero a Julio 1884»,⁶⁸ una agenda-diari amb notes diverses relacionades amb la seva feina per terres d'Aragó en el tram del ferrocarril entre aquests dos indrets. Inclou anotacions personals, de desplaçaments i despeses. D'altra banda, i datat de manera aproximada en aquest any, «Al través de la provincia de Saragossa»,⁶⁹ un article de caire descriptiu. Vinculats estretament amb aquests documents Gomis escriu una sèrie de cinc articles publicats al BAEC entre els anys 1885 i 1887 on l'escriptor descriu detalladament diferents espais d'aquesta zona, com ara el museu provincial de pintures, la Casa Lonja o l'església del Salvador, entre d'altres.

⁶⁵ I que s'analitza, per tant, al capítol 3. Excursionisme i folklore.

⁶⁶ FCGM: registre 016/01.

⁶⁷ BAEC 6, núm. 61-62 (octubre-novembre, 1883): 204.

⁶⁸ FCGM: registre 040.

⁶⁹ FCGM: registre 001/53.

Emili Samper Prunera

Aquest mateix 1884 i durant els dos anys següents treballa a les obres de la carretera de Dosrius i les liquidacions de la mateixa carretera. També les de Santa Coloma de Queralt a Montblanc i les de Salamanca a Càceres.⁷⁰ Els mesos de febrer i novembre de 1885 és a Cardó. Ho proven dos articles publicats al *BAEC* de l'any 1890: «De Tortosa a Cardó» i «Tradicions de Cardó». Les anotacions preses per l'escriptor es troben en un document, sense títol, que conté vocabulari de la zona, refranys, corrandes, dictats tòpics, esbossos i dibuixos.⁷¹ També datat el 1885 (tot i que de manera aproximada) és el document «Salamanca: Impressions de viatge»⁷² que conté impressions diverses al voltant d'aquesta ciutat, amb motiu d'una visita. De l'any 1886 és un altre document, en aquest cas sense títol, relacionat amb el tema. Es tracta d'una llibreta de camp amb notes de la seva activitat professional, descripcions de Salamanca (de tipus arquitectònic) i fins i tot notes de sessions de l'Ateneu.⁷³ Aquests documents serveixen de base per a l'article descriptiu «Ciudad Rodrigo (Salamanca)», publicat al *BCEC* l'any 1901.

Durant aquesta època, Gomis reprèn la publicació d'articles de caire polític, amb col·laboracions a la revista *Acracia*. Pel que fa a la seva activitat laboral, el 1887 és el cap de secció dels estudis que es practiquen al ferrocarril de Linares a Almeria. Del novembre de 1887 al març de 1888 es troba en aquesta zona. Del 1888 al 1891 és el cap de secció de primera classe en els estudis i construcció dels directes de Barcelona a Saragossa i Madrid.⁷⁴ El 10 de febrer de 1888 visita les restes de l'antic castell d'Úbeda⁷⁵ i aquest mateix any viatja de San Esteban de Gormaz a Almazán. Els documents que recullen les anotacions d'aquests anys són dos. En primer lloc, «San Esteban de Gormaz a Almazán (1888). Roa a Palencia (1888). Monreal de Ariza a Piedra (1889)».⁷⁶ Es tracta d'una llibreta de camp amb notes relacionades amb les seves tasques professionals així com descripcions arquitectòniques, dites i refranys de la zona, segons la descripció que consta a l'inventari (Puyol 2003). El segon document és del 1889 i serveix per mostrar el recorregut que l'escriptor fa aquests mesos: «De Monreal de Ariza a Mainar. Julio a Nbre. La Argentera.

⁷⁰ FCGM: registre 016/01.

⁷¹ FCGM: registre 041.

⁷² FCGM: registre 001/52.

⁷³ FCGM: registre 042.

⁷⁴ FCGM: registre 016/01.

⁷⁵ FCGM: registre 027/14.

⁷⁶ FCGM: registre 043.

Debre. 1889».⁷⁷ També és una llibreta de camp amb notes de la seva activitat laboral, acompanyades d'anotacions de desplaçaments, despeses i notes personals. D'aquest 1889 són tres articles on l'escriptor presenta un cop més les seves impressions de viatge, a partir d'aquestes anotacions. Destaquen «De la vall de Benasc a Graus, notes de viatge» i «Una visita al Monestir de Piedra». D'aquest mateix tipus són dos articles més, publicats el 1890, aquest cop referents a terres catalanes («De Tortosa a Cardó») i castellanès («El Páramo»).

L'any 1891 es produeix la fusió entre l'Associació d'Excursions Catalana i l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques que dona lloc al Centre Excursionista de Catalunya.⁷⁸ Gomis també exerceix la funció de soci delegat en aquesta nova entitat fins que el 16 d'octubre de 1894 esdevé soci resident un cop trasllada el seu domicili habitual a Barcelona.⁷⁹

Els anys 1892 i 1893 és cap d'estudis i construcció del ferrocarril econòmic de Girona a Olot,⁸⁰ com consta al document «Girona a Olot. 8 abril 1892 a 7 abril 1893».⁸¹ Novament, és una llibreta de camp amb notes de la seva activitat professional en aquesta línia de ferrocarril. Acompanyen aquestes notes anotacions personals, de desplaçaments i despeses. També de 1892, tot i que datat de manera estimada, és el document «De Girona a Olot».⁸² És un diari del trajecte entre aquestes dues poblacions amb descripcions de persones i reflexions de caire personal. A Olot se situa l'article «El triai (Festa popular olotina)» publicat a les pàgines de *L'Avenç* el 30 de setembre de 1893.⁸³ Es tracta d'una ressenya que l'escriptor fa d'aquesta popular festa.

El 1895, al costat del polític Valentí Almirall (1841-1904) i de l'escriptor Conrad Roure (1841-1928), Cels Gomis forma part de la Junta que es fa càrrec de

⁷⁷ FCGM: registre 044.

⁷⁸ Per als detalls, vegeu el capítol 3. Excursionisme i folklore.

⁷⁹ El 1897 el seu domicili és Còdols, 24, 3r 2a de Barcelona, segons el *BCEC* 7, núm. 25 (febrer, 1897): 66.

⁸⁰ FCGM: registre 016/01.

⁸¹ FCGM: registre 045.

⁸² FCGM: registre 001/27.

⁸³ Fundada a Barcelona per Jaume Massó i Torrents (1863-1943), la revista *L'Avenç* apareix amb periodicitat quinzenal o mensual en dues èpoques: del 1881 al 1884 i del 1889 al 1893. Fins l'any 1891 l'ortografia del nom de la revista és *L'Avens*. Per als detalls de la revista, vegeu *Torrent/Tasis* (1966: 199-209), *Pla* (1975) i els índexs publicats per *Capdevila/Illa* (1990).

Emili Samper Prunera

la Biblioteca Pública Arús.⁸⁴ Rossend Arús i Arderiu (1844-1891) havia deixat la seva fortuna als seus marmessors i hereus de confiança, Valentí Almirall i Antoni Farnés, amb l'encàrrec que, quan ell morís, convertissin el seu pis i la seva biblioteca personal, situades al passeig de Sant Joan de Barcelona, en una biblioteca pública d'accés lliure. Arús mor el 1891 i quatre anys més tard, els seus marmessors segueixen les seves indicacions i cedeixen a la ciutat de Barcelona l'espai (amb tot el seu fons), creant la Biblioteca Pública Arús. Inaugurada el 24 de març de 1895, compta amb un fons bibliogràfic inicial constituït per la biblioteca personal de Rossend Arús i, sobretot, pels documents adquirits per Valentí Almirall i Eudald Canivell (1858-1928) en llibreries de Catalunya, Europa o Amèrica (Domènech 2011: 122).⁸⁵ Aquest fons s'incrementa durant els anys posteriors amb valuoses donatius sobre moviments socials.

En la sessió celebrada per la Junta el 29 de maig de 1895, Gomis és nomenat oficialment secretari de la biblioteca, càrrec que exerceix fins a la seva mort (1915).⁸⁶ Als estatuts de la Biblioteca Pública Arús, amb data de 24 de març de 1895, Gomis hi consta com a secretari i també com a vocal.⁸⁷ Amb Eudald Canivell, s'encarrega de confeccionar el primer catàleg.⁸⁸ L'escriptor reusenc té una vinculació especial amb la biblioteca, que acull bona part de la seva obra (sobretot la que fa referència a l'àmbit polític), així com material divers, entre el qual es troba

⁸⁴ Aquesta iniciativa havia començat, com a mínim, un any abans, com llegim a les pàgines de *La Vanguardia* del 4 de maig de 1894 on s'informa que «El conocido escritor don Celso Gomis se dedica desde hace algún tiempo al arreglo de la biblioteca que perteneció al difunto don Rosendo Arús y Arderiu, y que ha sido aumentada recientemente con las cantidades que al efecto legó dicho señor».

⁸⁵ *La Vanguardia* dedica un extens article de dues pàgines a la nova biblioteca, en l'edició del 24 de març de 1895.

⁸⁶ Com consta a la carta enviada per Conrad Roure i per l'alcalde de Barcelona (secretari interí i president de la junta de la Biblioteca Arús respectivament), el 30 de maig de 1895, on fan oficial el nomenament de Cels Gomis com a secretari (FCGM: referència 014/02 [IV]).

⁸⁷ Agraeixo a Maribel Giner, directora de la Biblioteca Pública Arús, la còpia dels estatuts. Gomis hi apareix descrit de la manera següent: «DON CELSO GOMIS Y MESTRE, de cincuenta y cuatro años de edad, casado, escritor, vecino de esta ciudad, con cédula personal de clase séptima, señalada con el número ochocientos ochenta y siete, expedida por el Arrendatario de dicho impuesto de esta Provincia con fecha veinte y siete de noviembre del año último».

⁸⁸ Ell mateix explica que aquest catàleg «por más que adolezca de algunos defectos, propios de la precipitación con que se hizo y de los muchos individuos que tuvieron que intervenir en la confección de papeletas, no deja de ser un catálogo. No todas las bibliotecas oficiales de España pueden jactarse de tenerlo» (Gomis 1905: 7).

una «Colección Gomis» formada per 31 volums. Es tracta d'un dossier de premsa realitzat per l'autor, amb data de 1890, format per un recull de làmines, retalls, cobertes, etc. provinents de publicacions nacionals i internacionals. El contingut es divideix en: vol. 1-2: Acadèmies; vol. 3-12: Indumentaria [s. XIX]; vol. 13-20: Arte decorativo; vol. 21-31: Grabados [mostres].⁸⁹

Instal·lat de manera definitiva a Barcelona, a la primera dècada del segle XX, Gomis publica diferents manuals escolars que mostren la vessant pedagògica de la seva obra.⁹⁰ Datat de manera estimada l'any 1900, es troba un document d'aquesta època, titulat «Memòries de un carrilair». ⁹¹ Es tracta d'un escrit en prosa de caire biogràfic i memorialístic. Està format per dos escrits diferents que tenen el mateix títol i s'inicien amb els mateixos paràgrafs. El segon d'ells però té una major extensió i està més elaborat. Es tracta de l'esborrany d'un pròleg introductori a les memòries del personatge.⁹² Aquestes línies introductòries mostren alguns trets característics de la ideologia de l'escriptor:

Quan l'home arriba a certa edat experimenta una espècie de dolça melangia en dirigir la vista a son passat, del mateix modo que l'escalador arribat a la carena d'una muntanya, abans de començar la davallada i perdre per a sempre més de vista lo deliciós paisatge que deixa darrere d'ell, troba cert plaer en aturar-se un moment per a dirigir-li una mirada de despedida.

Mes així com en la naturalesa les lleis de la perspectiva fan que els objectes se'ns presentin més petits i confosos a mesura que d'ells nos allunyem, nos succeeix precisament tot lo contrari en lo món dels records: aquestos se'ns presenten tant més grans i més clars en la memòria quants més són los anys que d'ells nos separen (FCGM: registre 076/10).

És especialment significatiu en el cas de Cels Gomis destacar la importància de la memòria ja que aquesta és precisament una de les eines de les quals se serveix a l'hora d'escriure els seus articles, deixant de banda les anotacions en paper, fonamentals en molts dels seus estudis, sobretot pel tipus de material recollit.⁹³ La narració prossegueix amb l'aparició d'una sèrie de tòpics. En aquest cas, el tòpic del

⁸⁹ El títol comú de la col·lecció i els títols dependents han estat obtinguts del lloc; i el subtítol fictici l'ha establert el catalogador, segons apareix als catàlegs.

⁹⁰ Vegeu el capítol 4. Pedagogia i literatura.

⁹¹ FCGM: registre 076/10.

⁹² El manuscrit conté només aquesta primera part introductòria, i a la resta del FCGM no he trobat cap escrit que continuï la narració.

⁹³ Penso sobretot en estudis que apleguen una gran quantitat de variants com ara la *Botànica popular* de l'any 1891 o la *Zoologia popular catalana* del 1910.

Emili Samper Prunera

record dels temps passat i la idealització de la infantesa així com el pas d'una generació a l'altra i el llegat en els fills.

Qui és que no recorda fins amb sos més petits detalls los fets més culminants de sa infantesa, aquells fets que formen època en nostra vida de criatura? Jo de mi sé dir-vos que podria fer lo retrato dels pocs companys de mons jocs infantils i que encara puc descriure una per una totes les nostres festes de nois. I puig me trobo ja en lo més alt de la carena de la muntanya de ma vida i veig davant meu la forta davallada que m'ha de conduir a la fossa, plau-me detenir-me un moment per a anar recordant un per un tots los costums d'un temps que ha passat per sempre més.

Mos fills no tenen ja els mateixos que jo de nen tenia i tal volta mos néts los tindran també molt diferents dels dels meus fills. Lo món dóna tantes voltes...! Vivim avui amb tanta vertiginosa rapidesa...! (FCGM: registre 076/10).

La idea del progrés, recurrent en el pensament de l'escriptor, també apareix en aquest text inèdit:

Per a mi és indubtable que el món progressa i que amb lo progrés se fa millor; jo crec fermament que l'home millora moral i materialment parlant. No sóc d'aquells que enyoren lo passat i reneguen del present; planyo de tot mon cor los infeliços que maleeixen los avenços materials i polítics, sense pensar que, si no hagués estat per aquestos avenços, no tindrien ells ni la situació ni el benestar material de què avui disfruten. Los que així obren me fan tanta llàstima com me farà el desdixat que maleís a la mare que li hagués donat la vida (FCGM: registre 076/10).

Aquesta introducció acaba amb la presentació per part del folklorista del material que ha d'aparèixer a continuació d'aquesta primera part:⁹⁴

Mes no per això em plau menos recordar los temps de la infantesa, aquells temps en què, lliures de tot mal de cap i sense pensar mai en lo dia de demà, no ens preocupàvem més que en gaudir del present. Per això és que vull ara descriure un per un los costums que quan jo era nen los nens tenien.

Los que comencin ja a ser vells de segur diran al llegir-ho: lo mateix fèiem nosaltres. Los que hagin vingut fa poc al món, arronsaran l'esquena dient amb despreci: amb quan poc s'acomentaven nostros avis! I no obstant, llurs avis trobaven tant de plaer en aquells innocents costums, com ne troben llurs néts amb los seus d'avui, per més que aquestos sien tal volta molt més costosos.

Mes deixem-nos ja de consideracions i entrem en matèria (FCGM: registre 076/10).

L'1 d'octubre de 1907 apareix a Barcelona la revista *Cataluña*, editada per la casa Tasso i dirigida per Cels Gomis.⁹⁵ La revista, de periodicitat quinzenal, té una

⁹⁴ El manuscrit finalitza aquí.

excel·lent presentació tipogràfica⁹⁶ i una curta durada: el número 1 surt l'1 d'octubre de 1907 i el darrer, el 24, el 15 de setembre de 1908. Gomis no només n'exerceix la direcció sinó que també hi publica diversos articles, així com ressenyes d'altres publicacions o novetats bibliogràfiques. Com a director, explica al primer número les intencions de la publicació a «Nuestro propósito»:

Cansados de ver que algunos periódicos vienen ocupándose de nuestra región como podían haberlo hecho de la China antes de que ésta se abriese al comercio europeo; asombrados del total desconocimiento que tienen, no sólo de nuestras aspiraciones, sino también de nuestros hombres y de nuestras cosas; estupefactos de la crasa ignorancia que supone, para no usar otro calificativo que podría resultar más duro, la tergiversación de los hechos que a la vista de todos en nuestro país se realizan, resolvimos emprender la publicación de una Revista que fuese fiel reflejo del pasado y del momento actual de Cataluña (Gomis 1907a: 1).

Un dels primers articles de Gomis està dedicat a Valentí Almirall. Es tracta d'una necrològica en la qual fa un repàs a la seva vida, tot destacant les seves qualitats d'escriptor i fent evident les seves deficiències com a orador. En aquest sentit, Gomis comenta com la mancança de «don de gentes» li va impedir fer-se amo i senyor de les voluntats de tot Catalunya (1907b: 6). A aquest article en segueixen d'altres. Un d'ells, publicat en dues parts, està dedicat al Camp de Tarragona. Es tracta d'una descripció que abraça la geografia, la història i la cultura i que ve acompanyada per nombroses il·lustracions.⁹⁷ Gomis el signa amb el pseudònim de Celso Enrique de Campflorit. Com indica Rodergas (1951: 65), l'escriptor utilitza aquest pseudònim amb diferents variants (Cels Enrich de Campflorit, C. E. de Campflorit, Celso Enrique de Campflorit, Campflorit) i ho fa en composicions poètiques, narratives (com aquesta) i polítiques.

Amb la revista *Cataluña* es recupera la vessant lingüística de l'obra de l'escriptor. Pot sorprendre, i de fet això és el que succeix a l'època, que un personatge com Gomis, de conviccions catalanistes, i la resta de l'equip de redacció de *Cataluña* es dirigeixin als seus lectors en castellà. Ja al segon número de la revista, datat el 15 d'octubre, és el mateix director qui explica els motius d'aquesta tria lingüística: la

⁹⁵ És amb l'impressor i editor Lluís Tasso Goñalons i amb la seva continuació com a Casa Editorial Vda. de Luis Tasso amb qui Gomis publica diferents manuals pedagògics, així com el recull poètic *Cantares* de 1906, com explico al capítol 4. Pedagogia i literatura.

⁹⁶ Com afirmen repetidament Torrent/Tasis (1966: 393-394).

⁹⁷ El 14 de juliol de 1907, Gomis fa una conferència al CEC sobre aquest tema, com recull el BCEC 17, núm. 150 (juliol, 1907): 221.

Emili Samper Prunera

seva intenció és divulgar per les regions espanyoles i hispanoamericanes els motius que porten als catalans a fer les seves reivindicacions així com donar a conèixer la nostra realitat a la resta de territoris de parla no catalana. La tria de la llengua és doncs evident ja que els lectors d'aquests territoris (als quals s'adrecen) no podrien llegir els articles si aquests estiguessin escrits en català. Gomis es justifica a l'article titulat explícitament «Por qué escribimos en castellano»:

Escribimos en castellano porque no tenemos inquina alguna contra esa lengua como lengua, por más que la rechazamos como imposición para los actos oficiales de nuestra tierra, de los que se ha excluído la nuestra materna, que ha sido también desterrada de las escuelas a que mandamos nuestros hijos, escuelas pagadas con nuestro propio dinero y que el Estado organiza a su modo, que por cierto dista muchísimo de ser racional y acertado (Gomis 1907d: 17).

Com sempre que en té oportunitat, Gomis aprofita per reivindicar les seves idees i criticar el sistema establert. Aquest fragment també és útil per evidenciar el coneixement lingüístic de l'escriptor ja que, com diu, són altres circumstàncies alienes als afers lingüístics i no les mateixes llengües les causants d'enfrontaments i discrepàncies. Tot i els motius explicats en aquest article, la revista també inclou composicions literàries en català.

La revista *Cataluña* aplega altres articles de Gomis, de caire divers. Trobem, per exemple, descripcions d'espais com el cementiri del sud-oest de Barcelona (Gomis 1907e), un article dedicat a la Biblioteca Pública Arús (Gomis 1907g),⁹⁸ una nova edició del relat «Lo minayre» aparegut inicialment a *L'Avenç* el 1890 (Gomis 1908a), un relat on explica la inauguració d'un ferrocarril i dins del qual insereix la seva «Cansó del carrilayre» (Gomis 1908c), un article dedicat a Prósper de Bofarull i Mascaró (Gomis 1908f), la reivindicació un cop més de la llibertat (Gomis 1908d) o diverses ressenyes de novetats bibliogràfiques de l'època. El compromís de Cels Gomis amb la revista *Cataluña* no es limita doncs únicament a tasques de direcció sinó que l'escriptor s'hi implica directament amb les seves col·laboracions.

La direcció de la revista fa que l'escriptor mantingui contacte amb escriptors importants d'aquesta època. Entre el 3 d'octubre de 1907 i el 22 de gener de 1908, Gomis manté correspondència amb l'escriptora Caterina Albert i Paradís (Víctor Català) (1869-1966) a qui demana la seva col·laboració per a la revista.⁹⁹ De Gomis

⁹⁸ Molt vinculada amb l'escriptor, com he explicat més amunt.

⁹⁹ Aquesta correspondència ha estat editada i estudiada per Irene Muñoz al segon volum de *l'Epistolari de Víctor Català* (2009).

es conserven set cartes i d'ella, un esborrany.¹⁰⁰ Ell li demana un conte per a la revista i una obra per a la biblioteca de la publicació, amb unes condicions immillorables:

[3.10.1907] Aquesta revista [*Cataluña*] destina un lloc especial per a quadrets de costums o novel·letes curtes en català, puig que de fer-se en castellà perdrien tot lo llur sabor local. Aquests treballs se pagan a raó de cinc duros un, lo qual no vol dir que els seus no se li paguin al preu que V. estimi convenient (Muñoz 2009: 119).

Caterina Albert respon a Gomis que les condicions econòmiques no són un problema, que un cop publicat el conte vol tenir-ne la propietat literària i que els compromisos literaris adquirits fan que no es pugui comprometre a donar-li una narració. Gomis (sempre perseverant) insisteix en la seva petició alabant la seva obra i oferint-li totes les llibertats per a publicar el que vulgui:

[8.10.1907] En canvi li prego molt insistentment en què ens favoreixi, tan aviat com pugui, amb algun dels seus quadrets de costums camperoles, assegurant-li que per ma part no m'esgarrifo de res. Conec massa els nostres pagesos per a sapiguer que deixen moltíssim d'ésser tan senzills i confiats com volen fer creure los que sostenen que tot lo nostre és lo millor del món. Desgraciadament tenim moltes tares de què esmenar-nos (Muñoz 2009: 122).

Finalment, Caterina Albert publica el conte «En Pelifet», il·lustrat per Joan Pellicer i Montseny (Joan d'Alart). També, a petició de Gomis, li envia l'obra «*Caires vius* i la versió castellana d'alguns dels seus 'dramas rurals' amb lo títol de *Vida trágica*» (Muñoz 2009: 125).¹⁰¹ Com a detall curiós d'aquesta correspondència, en la carta del 6 de desembre de 1907, Gomis comença adreçant-se a Caterina Albert en castellà, per acabar finalment escrivint en català disculpant-se per no repetir la lletra: «I ara me n'adono de que li escric en castellà, però ja em dispensarà que no refaci la lletra» (Muñoz 2009: 124). També amb motiu de la publicació de la revista *Cataluña*, Gomis escriu al poeta Joan Maragall (1860-1911)

¹⁰⁰ Al FCGM no s'hi conserva aquesta correspondència amb motiu de la col·laboració de Caterina Albert a la revista *Cataluña*, com observa Muñoz (2009: 120, nota 3). Sí que es pot consultar al FCGM el registre 076/14 que inclou 2 cartes de Caterina Albert a Cels Gomis, però són posteriors: «Cartes rebudes per Cels Gomis i Mestre de Víctor Català» datades a l'Escala el 25 de març de 1911 i el 27 de novembre de 1913.

¹⁰¹ Totes dues obres de 1907. El volum castellà que esmenta Gomis és *Vida trágica. Colección de cuentos* publicat a Madrid, a la Biblioteca Patria, amb traducció i pròleg d'Ángel Guerra, pseudònim de José Betancort Calvera (1874-1950) (Muñoz 2009: 126, nota 21).

Emili Samper Prunera

dues cartes (el 27 de febrer i el 25 de setembre de 1907) on també li demana la seva col·laboració.

Durant aquest temps (sense poder concretar-ne la data exactament) i pel que fa a l'àmbit laboral, Gomis treballa en l'estudi d'un avant-projecte de ferrocarril econòmic que, unint les poblacions de la part alta de la costa de Barcelona, ha d'arribar fins a Argentona i participa en el projecte de tramvia de Barcelona (Ronda de Sant Antoni) a Can Tunis i Zona neutral per la carretera del Port.¹⁰²

A principis de 1908 treballa en el que ha de ser la seva darrera feina com a enginyer, en el projecte de portar aigües a Barcelona des d'Esparreguera.¹⁰³ En aquests últims treballs pateix una caiguda que li ocasiona danys irreperables al braç esquerre. Un any més tard, concretament el mes de març de 1909, esdevé de fatídic record per a l'escriptor. Com a conseqüència d'aquesta caiguda soferta, un tumor blanc li ha corcat l'os del braç esquerre i, tot i els esforços del doctor Cardenal, l'única solució és l'amputació, com ell mateix recorda al pròleg del recull poètic *Aubades y capvespres* (Gomis 1913: 5). Laboralment, a partir d'aleshores, treballa com a director literari de la casa Seguí.

Aquests darrers anys publica nous treballs sobre excursionisme i folklore (alguns d'ells molt extensos, fruit de tota una vida de recol·lecció de material) al Centre Excursionista de Catalunya i obres de tipus pedagògic.¹⁰⁴ L'abril de 1915, amb motiu de la celebració del 25è aniversari d'aquesta entitat, publica un article amb un fort to melanconiós.

Me fa por mirar enrera.

Vint-i-cinc anys menos que són instant en la marxa de la Humanitat, que va començar la publicació d'aquest BUTLLETÍ, i quants i quants valuosos companys havem deixat pel camí! Per no nomenar més que els més prestigiosos, hem perdut l'Arabia i Solanas, Montserrat i Archs, Maspons i Labrós, Codina i Langlin, Almirall, Font i Sagué, Juli Vintro i Juli Soler, morts quan encara teníem dret a esperar sabrosos fruits d'ells. I dels que encara viuen, l'Artur Bofill, en Canibell i en Fiter i Inglès, que van ser dels fundadors, estan tant retrets que es pot ben bé dir que moralment han mort per les excursions. I jo mateix, que vint-i-cinc anys enrere corria la Ceca i la Meca, avui m'haig de contentar amb fer el tomb de la meva cambra, com en Xavier de Maistre, i encara amb ajuda d'altres (Gomis 1915g: 138).

¹⁰² FCGM: registre 016/01.

¹⁰³ FCGM: registre 016/01.

¹⁰⁴ Per als detalls, vegeu els capítols corresponents (3. Excursionisme i folklore i 4. Pedagogia i literatura).

Paraules força contundents (alhora que sinceres) en el que són els darrers treballs publicats per l'escriptor, que sembla preparar-se per al seu darrer viatge, que li arriba dos mesos més tard.

Cels Gomis i Mestre mor als setanta-quatre anys d'edat, a les nou de la nit del 13 de juny de 1915, al seu domicili de Barcelona.¹⁰⁵ *La Veu de Catalunya* i *Libertad* reproduïxen la mateixa notícia sobre la seva mort,¹⁰⁶ on destaquen que «era una personalitat entre la primera generació dels catalanistes», «un home de gran cultura i d'activitat i laborava constantment» i que «constant i fervorosament treballava a favor de la nostra estimada terra». Fent-se ressò de la seva activitat política, la breu nota publicada el 19 de juny a *La Campana de Gràcia* el descriu com «un bon liberal, amic de la instrucció, i en sa joventut es veié perseguit per les seves idees radicals, com tots els homes progressius del seu temps».¹⁰⁷

Antoni M. Alcover en destaca la seva activitat lingüística a la necrològica que li escriu. Sobre les publicacions a l'AEC diu que «són vertaders tresors per la lexicografia catalana» i sobre la Geografia general de Catalunya «que acaba amb una taula alfabètica de *noms de lloc* de trenta planes a dues columnes, a on el filòleg català té molt d'espigolar» (Alcover 1915: 304).¹⁰⁸

El 25 de juny de 1915 el Centre Excursionista de Catalunya organitza una vetllada necrològica dedicada a Cels Gomis i al farmacèutic, arqueòleg i historiador Pere Alsius i Torrent (1839-1915), com recullen les pàgines del BCEC i *La Vanguardia*.¹⁰⁹ César A. Torras llegeix en aquesta sessió l'extensa biografia redactada per Ramon N. Comas, que es publica després al BCEC (Comas 1915).

¹⁰⁵ Al certificat de defunció consta com a causa de la mort «tuberculosi pulmonar» (FCGM: registre 076/01).

¹⁰⁶ Titulada «En Cels Gomis i Mestre». En el cas de *La Veu de Catalunya* apareix en dues edicions: *La Veu de Catalunya* 25, núm. 5.789 (14 de juny, 1915, edició del vespre): 3; *La Veu de Catalunya* 25, núm. 5.789 (15 de juny, 1915, edició del matí): 1; pel que fa a *Libertad*, apareix a *Libertad* 8, núm. 385 (17 de juny, 1915): 2.

¹⁰⁷ «Repics». *La Campana de Gràcia* 46, núm. 2.406 (19 de juny, 1915): 3; també apareixen necrològiques a les pàgines de *La Vanguardia* (15 de juny, 1915): 3 i de la *Revue Catalane* 9, núm. 103 (juliol, 1915): 117.

¹⁰⁸ Fort (2009) segueix el consell de mossèn Alcover i aprofita els materials recollits per Gomis a la Franja d'Aragó (1892b) per al seu estudi de lexicografia.

¹⁰⁹ «Crònica del Centre: Sessions i conferències». BCEC 25, núm. 245 (juny, 1915): 203; *La Vanguardia* (25 de juny de 1915): 2; *La Vanguardia* (29 de juny de 1915): 2.

Emili Samper Prunera

Després d'una vida agitada, políticament i també laboralment pel gran nombre de viatges realitzats, i després d'uns darrers anys difícils sobretot pel tumor del braç esquerre, Cels Gomis deixa la seva obra com a testimoni de tota una vida d'intensa activitat.

2. IDEOLOGIA I POLÍTICA

Tot i provenir d'una família de tradició monàrquica, del cercle de Prim, apunta Pere Anguera (Carod Rovira 1986), Cels Gomis i Mestre trenca amb aquesta ideologia per abraçar primer el republicanisme federal (amb Valentí Almirall) i després l'anarquisme, sempre, però, amb clars elements nacionalistes. Per a veure aquesta evolució, cal seguir la trajectòria política de l'escriptor, que comença ben aviat, en el període que va de 1866 a 1871 que és d'una intensa activitat en aquest sentit. El mes de febrer de 1868 Cels Gomis és elegit membre del Comitè del Partit Federal de Barcelona juntament amb el dibuixant i pintor Josep Lluís Pellicer (1842-1901), el dirigent obrer Joan Fargas (que era president interí de la Direcció General de Societats Obreres), el músic, poeta i polític Josep Anselm Clavé (1824-1874) i el periodista i polític Antoni Feliu i Codina (1846-1917), entre d'altres (Olivé 1994: 87).

Aquest mateix any, el polític internacionalista italià Giuseppe Fanelli (1826-1877) és enviat a Espanya pel dirigent i revolucionari anarquista rus Mikhail Aleksandrovič Bakunin (1814-1876) en viatge de propaganda per difondre les idees anarquistes.¹¹⁰ Segurament, per l'amistat de Cels Gomis amb Josep Lluís Pellicer (amistat facilitada per les idees federalistes que tots dos compartien) l'escriptor reusenc coneix Fanelli quan aquest visita Barcelona el mes de febrer de 1869 i s'instal·la uns dies a casa del dibuixant, provinent de Madrid (Olivé 1994: 87). És a partir d'aleshores que la Internacional comença a ser més coneguda a Barcelona (Termes 2007: 136), amb la creació de la secció barcelonesa de l'Associació Internacional de Treballadors (Íñiguez 2001: 213).¹¹¹ Nettleau (1977: 55) assenyalava que, probablement, és Cels Gomis el «joven español, que permaneció desconocido, que después del 4 de diciembre de 1869, visitó a Bakunin en Locarno y encontró allí también a Fanelli». D'aquesta manera, amb la visita a Locarno l'escriptor coneix personalment els ideòlegs dels moviments revolucionaris d'aquesta època, a més d'haver rebut Fanelli a Barcelona.

¹¹⁰ Aquesta visita de Fanelli l'any 1868 es considera l'inici de l'anarquisme espanyol (Gómez Perín a Íñiguez 2001: 7). Per al testimoni directe d'aquesta trobada entre els joves obrers espanyols i el delegat italià, vegeu Lorenzo (1901-23).

¹¹¹ Per a l'arrelament de la Internacional a Espanya, vegeu Nettleau (1977: 35-44), que també recull la visita de Fanelli (1977: 5-10).

Emili Samper Prunera

El mes de setembre de 1868 es produeix l'aixecament revolucionari conegut com «revolució de setembre» («La Gloriosa») que suposa el destronament de la reina Isabell II i l'inici de l'anomenat Sexenni Democràtic. És durant aquesta revolució que Cels Gomis coneix Valentí Almirall (1841-1904) amb qui manté amistat i col·labora de diferents maneres. El mateix Gomis ens retrata aquest moment:

Nos conocimos en las Casas Consistoriales de esta ciudad [Barcelona] en la memorable noche del 29 de septiembre de 1868, y desde entonces nos unió estrechísima amistad, amistad que no se entibió en lo más mínimo por las divergencias que en punto a sociología surgieron más tarde entre nosotros (Gomis 1907b: 4).

Per «en punto a sociología» Gomis entén les diferències polítiques existents entre tots dos, sobretot a partir de les divergències entre el federalisme i l'anarquisme d'un i altre. Sobre aquesta relació amb Almirall, Castellanos (1976) situa l'escriptor reusenc en el cercle de col·laboradors del polític, al costat d'Eudald Canivell (1838-1928) i d'Emili Guanyavents (1860-1941):

Ideològicament són llibertaris, però, com si no volguessin acceptar el divorci ja consumat entre federalisme i anarquisme, treballen amb Almirall en la voluntat de transformar el moviment de la Renaixença, que els apareix lògicament com l'«única» cultura catalana, en un moviment cultural i polític de caràcter progressista (Castellanos 1976: 11).

Aquest mateix mes de setembre participa a l'assalt de l'Ajuntament de Barcelona, segons el testimoni del seu fill Josep A. Gomis, per protegir els arxius municipals. Aquest acte de Cels Gomis i Mestre «va dirigir-se a la preservació dels arxius municipals tan estimats, que estaven amenaçats de córrer la mateixa sort que aquells objectes de valor accidental amb què la gent desfogava lo seu entusiasme» (Prats 1987: 6, nota 10).

L'any 1869 Gomis esdevé secretari del Club dels Federalistes,¹¹² que presideix Valentí Almirall, al costat de l'activista cultural i polític Manuel de Lasarte (1830-1901) i del polític republicà i federalista Gonçal Serraclara (1841-1885). Cels Gomis ocupa aquest càrrec fins al setembre d'aquest mateix any, amb la seva dissolució. Josep Pich i Mitjana (2006) retrata la ideologia d'aquest Club dels Federalistes:

¹¹² També conegut com «club intransigente de San Cayetano» (Gomis 1907b: 4, nota 1).

El Club dels Federalistes es caracteritzava per l'interclassisme, la joventut i l'idealisme dels seus integrants. Eren inexperts, però estaven entusiasmats amb la possibilitat d'impulsar un projecte polític democràtic, republicà i federalista. La seva ideologia es fonamentava en la confiança en el progrés autosostingut i permanent de la humanitat, en un liberalisme democràtic radical i en una idealització tant de la forma de govern republicana com de l'estructura institucional federal. Els seus objectius polítics passaven per la destrucció del sistema centralista, que identificaven amb Madrid, alhora que pretenien reformar l'administració pública [...]. A més, com la major part dels republicans espanyols eren anticlericals, lliurepensadors i laics. En conseqüència, volien fer acabar la confessionalitat catòlica d'Espanya (Pich 2006: 68).

El Club dels Federalistes publica *El Federalista*, amb un programa ben moderat i on Gomis col·labora (Olivé 1994: 76). Aquesta publicació bisetmanal apareix en castellà a Barcelona des del 24 d'octubre de 1868 fins al 4 març de 1869 amb un total de 37 números (Valentí 1973: 113).

A *El Federalista* el succeeix *La Revista Republicano-Federal*¹¹³ dirigida per Almirall, que «en vez de periódico de propaganda, era un verdadero estudio doctrinal de las diferentes cuestiones que con el federalismo se relacionan» (Gomis 1907b: 5) que es publica d'octubre de 1868 a juliol de 1869. Gomis hi apareix com a membre de la redacció, al costat de Manuel de Lasarte, Antoni Feliu i Codina i el polígraf Pompeu Gener (1848-1920), entre d'altres. En aquesta publicació es presentaven com a «demócratas y federalistas, radicales e intransigentes» (Pich 2006: 77-78).

Durant aquest temps Gomis és també redactor i administrador d'*El Estado Catalán*, fundat pel mateix Almirall. *El Estado Catalán* es presenta com un diari «político y órgano, en lo posible, de las ideas del partido federalista catalán» que s'identifica amb la ideologia defensada pel Club dels Federalistes. El seu projecte polític es basa en la defensa del republicanisme com a forma de govern, del liberalisme radical democràtic en el sistema polític i del federalisme en la vertebració d'Espanya (Pich 2006: 95). És la continuació d'*El Federalista* i es publica, en castellà, a Barcelona, de 1869 a 1872, i a Madrid el 1873.¹¹⁴ El canvi de títol respon a la defensa aferrissada de l'anomenat «Pacte Federal de Tortosa».

¹¹³ O *Revista Republicano Federalista* segons Gomis (1907b: 5).

¹¹⁴ Concretament, es publica a Barcelona en dues etapes: de juliol a setembre de 1869 i de desembre de 1869 a juny del 1870. L'etapa de Madrid comença el 8 de març de 1873 amb el

Emili Samper Prunera

Com a redactor, publica diferents articles en aquest «diario republicano-federalista intransigente», entre els quals destaca «La revolución de setiembre» del 12 de setembre de 1869 sobre aquests esdeveniments polítics. Com fa sovint en els articles de caire polític, Gomis signa amb les inicials (C. G.) i es mostra d'allò més crític davant aquesta revolta i les seves conseqüències, posant de manifest que l'objectiu de tota revolució és donar solució a un problema, és a dir, corregir allò que està malament. L'escriptor analitza les diferents causes que van provocar l'esclat de la revolució: el favoritisme en els càrrecs de poder, la immoralitat a l'administració, etc. que repercutien directament de manera negativa en el poble.

Todas estas causas reunidas motivaron el movimiento de setiembre, movimiento que hubiera sido una verdadera revolución a no haberlo desviado de su curso esos hombres que han creído o fingido creer que la *honra* de España quedaba satisfecha con tenerlos a ellos al frente del gobierno (Gomis 1869b).

És a dir, han canviat els noms dels protagonistes però els fets són els mateixos. Les causes que van provocar el moviment reaccionari no han desaparegut ni s'han solucionat sinó que continuen presents, això sí, amb canvis en els papers principals. Gomis es mostra molt crític al respecte ja que la revolució no ha servit de res, «luego la Revolución de Setiembre no es tal revolución» (Gomis 1869b). L'escriptor no es limita a denunciar aquests fets sinó que aporta la seva pròpia solució. Si qui pateix directament les conseqüències d'aquesta política és el poble ha d'ésser precisament ell mateix qui dugui a terme l'autèntica revolució.

El pueblo debe volver a emprender su tarea en el punto en que la dejó en Setiembre, y llevar a cabo la revolución, la verdadera revolución democrática que los hombres de *la España con honra* han desvirtuado, revolución que ha de satisfacer su vehemente deseo de moralidad y justicia, y que se halla sintetizada en las palabras: REPÚBLICA DEMOCRÁTICO-FEDERAL (Gomis 1869b).

Les paraules finals de Gomis van adreçades directament al poble i ens mostren el desig de compromís de l'autor amb les seves idees: «¡Pueblo! Esta es tu misión. Si la cumples, la posteridad te bendecirá reconocida» (Gomis 1869b).

Durant aquest temps, Gomis crea una biblioteca pública a la seu de l'Associació de la Joventut Republicana de Barcelona, a la sala de ball El Ramillete (Guia de lectura 05; Prats 1987: 7). Es converteix, d'aquesta manera, en el primer polític que

títol *El Estado Catalán. Diario Republicano, democrático, federalista. Redactado en provincias y publicado en Madrid, 3ª época. Año I* fins al mes de juliol del mateix any (Valentí 1973: 114).

es preocupa d'una manera pràctica de donar al poble els mitjans d'educació i estudi.¹¹⁵ Segons Comas (1915: 238) es tracta de la primera biblioteca pública instituïda a Catalunya i potser a Espanya, opinió que reafirma també Santasusagna (1982: 239). Aquesta tasca d'acostar les eines de formació a les classes socials populars està en la línia del que fan els internacionalistes catalans que s'insereix en una línia de propaganda política i cultural, manifestada a través de l'Ateneu Català de la Classe Obrera que esdevé un veritable centre de cultura popular dirigit per obrers i pensat en funció dels seus problemes (Monés 1977: 132).¹¹⁶

El mes d'abril, Cels Gomis participa en les reunions realitzades prèviament a l'anomenat «Pacte Federal de Tortosa», signat entre les forces federals dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó el 18 de maig de 1869, i que ell mateix resumeix:

Celebrose, en efecto, aquella reunión, a la que concurrieron delegados de las actuales provincias de Aragón, Baleares, Cataluña y Valencia, y allí empezó el desencanto. Algunos de ellos, sobre todo los aragoneses, no habían estudiado a fondo el federalismo y lo confundían miserablemente con una amplia descentralización administrativa. Habían seguido la moda de llamarse federales sin saber lo que era la Federación, y ésta fue la principal causa del fracaso del llamado *Pacto federal de Tortosa* cuando tuvo lugar la insurrección federal de 1869, como lo fue también del desbarajuste del gobierno republicano de 1873 (Gomis 1907b: 5).

Durant els mesos de setembre i octubre de 1869 es produeixen arreu de l'Estat espanyol, i especialment a Catalunya, al País Valencià, a Aragó, a Andalusia i a Madrid, els aixecaments provocats pels anomenats «federalistes intransigents»:

El federalisme intransigent barceloní es caracteritzava pel radicalisme democràtic i per no confiar en la possibilitat d'organitzar una federació des de dalt, és a dir, per l'activitat de les Corts Constituents. En conseqüència, pretenien transformar el sistema polític espanyol, centralista i uniformitzador, en un de federal, descentralitzat i respectuós amb la diversitat cultural espanyola, amb una revolució federal des de baix per la iniciativa de les classes populars de la perifèria espanyola. Aquesta revolució, segons la seva terminologia, implicaria la divisió de la sobirania, entre les regions històriques i el govern de la federació, entesa com una divisió competencial clara (Pich 2006: 76).

¹¹⁵ «Reusencs il·lustres oblidats». *Les Circumstàncies* (12 de febrer, 1932).

¹¹⁶ Cal recordar, en aquesta mateixa línia, la vinculació de Gomis amb la Biblioteca Pública Arús, com s'ha vist al capítol 1. Perfil biogràfic. Sobre el context en què apareix l'Ateneu Català de la Classe Obrera i la seva funció educadora d'aquests anys, vegeu Lida (1971).

Emili Samper Prunera

Gomis participa el mes d'octubre en aquest «aixecament federalista de 1869» (Palomar 2003: 10; Termes 2000a: 60) «que va acabar amb una total derrota, senyal inequívoc de la incapacitat dels federals de fer-se amb el poder per via insurreccional» (Termes 1972: 43). Després del fracàs d'aquesta revolta, marxa a París, des d'on escriu al diari *Le Réveil*, fundat pel revolucionari francès Louis Charles Delescluze (1809-1871), el 4 de novembre de 1869 i signa: «Celso Gomis, representante de la província de Barcelona en la Asamblea republicana de Lèrida» (Nettlau 1926: 31).

El 1870, com molts altres refugiats espanyols, s'exilia a Ginebra on passa l'hivern (Lorenzo 1974: 451, nota 66; Nettlau 1969: 58). Es relaciona amb l'Associació Internacional dels Treballadors i entra de nou en contacte amb Bakunin. S'afilia també a l'organització de caire anarquista Aliança Internacional de la Democràcia Socialista, fundada pel mateix Bakunin dos anys abans (el 25 de setembre de 1868) a Ginebra (Suïssa), al costat d'altres espanyols.¹¹⁷ Concretament, el 13 de gener hi demana l'entrada i és rebut com a membre el dia 23. El dia 28 és elegit secretari del Comitè (Nettlau 1926: 31; 1977: 55). El 19 de març, amb la seva tornada a Espanya, és substituït en el càrrec per Jankovsky (Olivé 1994: 87; Termes 2000b: 241-242).¹¹⁸

En la seva estada a l'Aliança, entra en contacte amb un altre personatge important d'aquesta època i un dels principals fundadors d'aquesta associació, com és Juan Felipe Becker (1809-1886). A ell, per exemple, li adreça una carta, datada a Madrid el 25 d'abril de 1870, proposant nou membres nous per a la secció de l'Aliança (Nettlau 1969: 60-61, nota 1).¹¹⁹ Fruit de la seva admiració per Becker (tot i les discrepàncies d'aquest amb la secció de l'Aliança), Gomis escriu l'any 1887 un article necrològic a les pàgines d'*Acracia*,¹²⁰ on també s'hi poden llegir els seus records d'aquesta estada a Ginebra:

¹¹⁷ Íñiguez (2001: 31) apunta que «A la Alianza bakuninista con sede en Ginebra habían pertenecido varios españoles (Pellicer, Farga, Sentiñón, Gomis, Rubaudonadeu, Córdoba, F. Mora, González Morago, Cenegorta) y cabe considerarla como una organización en la tradición conspirativa del siglo XIX, unida por lazos de amistad con Bakunin».

¹¹⁸ De fet, Josep Termes recull en l'apartat que dedica a Gomis en aquesta obra (anomenat erròniament Cels Gomis i Martí, Termes 2000b: 241), l'aportació prèvia d'Enric Olivé.

¹¹⁹ Concretament Enrique Borrel, Anselmo Lorenzo, els germans Mora, Felipe Martín i V. Pagés, assenyalava Nettlau (1969: 60-61, nota 1).

¹²⁰ Reproduït l'any 1926 a *La Revista Blanca* 4, 2a època, núm. 64 (15 de gener, 1926): 11-12, amb motiu d'una «Divergència entre eruditos» entre Soledad Gustavo (1926), pseudònim de Teresa

Cuando llegué a Ginebra, y a pesar de conocer ya algo a nuestros prohombres del partido republicano, aun conservaba yo algunas ilusiones acerca de lo que podía esperarse de este partido, si no para la emancipación, a lo menos para la mejora de condiciones del proletariado. Más una vez allí, viviendo entre los trabajadores y en plena república federal, me convencí de que estós nada tenían que esperar de la burguesía republicana. Y quien más que nadie contribuyó a desarraigar de mi pecho la fe en los procedimientos de los partidos sedicentes liberales, fue Becker (Gomis 1887b).

Segons Gomis, és a Becker a qui «debemos directamente la introducción del socialismo anárquico en España» (Gomis 1887b), opinió que Max Nettlau (1926) no comparteix ja que, tot i l'activitat de Becker dins l'Aliança «en nada participaba de las ideas anarquistas expuestas por Bakunin, [...] no tenía la menor simpatía por la anarquía» i «siendo substancialmente anti-anarquista —también fue un excelente socialista autoritario,— no pudo en manera alguna contribuir a la introducción del socialismo anárquico en España» (Nettlau 1926: 8). Sobre la relació entre Gomis i Becker i la influència d'aquest darrer sobre l'escriptor:

El joven socialista republicano [Cels Gomis] fue, pues, iniciado por Becker en el verdadero socialismo que no hace el juego de los políticos republicanos que aspiran al poder; esta enseñanza, lo repito, Becker pudo dársela de maravilla, siendo gran conocedor de la política local suiza. En virtud de estos consejos, Gomis se dedicó en Madrid a destruir las ilusiones sobre el partido republicano que aun existían entre los internacionales, ya que más o menos provenían todos de las filas de los republicanos avanzados y debían todos desilusionarse de estas simpatías políticas, reconociendo que, como burgueses no socialistas o antisocialistas, estos republicanos no podían hacer nada por el pueblo en materia *social*. [...]

No me extraña, pues, que Becker impresionase grandemente al joven Gomis, el cual, sin embargo, durante su corta estancia, no pudo conocerle bien a fondo. Valiéndose de Gomis, tal vez esperaba Becker tomar pie en España, desalojando a Bakunin, però Gomis, sea por sí solo, sea en el medio de Madrid (la secció), se desprendió de esta influencia, aunque nada de fijo sepamos sobre esto (Nettlau 1926: 32-33).

Així, és Becker qui explica a Gomis el socialisme revolucionari, però no pas l'anarquisme, que l'escriptor rep a través del programa de l'Aliança, d'una part dels seus membres i de la secció de Madrid. De les idees de Becker, Gomis accepta el socialisme, però no l'autoritarisme (Nettlau 1926: 33; 1930: 18).

Mañé i Miravet (1865-1939), i Max Nettlau parlant precisament de Becker i de la seva implicació amb les idees anarquistes i la introducció d'aquestes a Espanya.

Emili Samper Prunera

De tornada a l'Estat espanyol, el març de 1870, Gomis s'instal·la a Madrid, com ell mateix recorda (Gomis 1880i: 190). Hi resideix un temps vinculat a la vida política. Així, desenvolupa una intensa activitat com a membre del nucli internacionalista de la capital de l'estat on ingressa com a mecànic i entra a exercir les funcions de secretari de propaganda de la secció de l'Associació Internacional de Treballadors. Com a tal, pren part a conferències públiques de propaganda sobre les idees de la Internacional (*Diccionari biogràfic* 2000: 681) i, el 4 de febrer de 1870, llegeix una carta al militant anarquista Tomás González Morago (?-1885)¹²¹ on li demana per les persones que consten a la llista de la secció de l'Aliança i que no donen senyals de vida (Nettlau 1977: 43-44). També com a secretari de la comissió de propaganda de la secció de Madrid de la Internacional, escriu una carta que es publica a *La Solidarité* (datada a Madrid el 2 de maig de 1870) on explica la situació actual de la Internacional a Espanya, l'organització de la qual «n'est pas si rapide que nous voudrions, mais elle avance progressivement». A més de seccions locals, ja es disposa de federacions locals a Barcelona, Cadis, Madrid, Palma, València i Valladolid. En aquesta carta, Gomis també explica el paper dels obrers:

Je comence par vous dire que nous sommes parfaitement d'accord sur les résolutions adoptées par la majorité du Congrès de la Chaux-de-Fonds...

En effet, en s'occupant de politique, l'ouvrier néglige ses véritables intérêts, sans pour cela rien gagner en échange. Nous l'avons vu dernièrement et nous le voyons encore aujourd'hui en Espagne. Il y a cinquante années que les ouvriers prêtent leur concours aux révolutionnaires politiques. Qu'y ont-ils donc gagné? Pouvoir envoyer aux Cortès un ouvrier qui s'y trouve complètement isolé, et tout à fait anéanti par ceux même des députés qui se disent partisans de l'émancipation de la classe ouvrière.

Si du moins la liberté politique était une vérité ! Mais la liberté politique sans l'égalité sociale n'est qu'un mensonge. Voilà pourquoi nous ne nous occupons plus de la question politique, pour nous occuper exclusivement de la question sociale (Gomis 1870b).

Influït pel títol d'aquesta publicació suïssa, òrgan de l'Aliança, sembla que Gomis proposa la capçalera de la publicació espanyola de la Internacional de Madrid que pren el nom de *La Solidaridad* (Olivé 1994: 88, nota 63). L'escriptor forma part de l'equip de redacció durant l'any de vida d'aquest diari, que apareix del 15 de gener de 1870 al 21 de gener de 1871 (Termes 2000a: 311). A les seves pàgines publica una sèrie d'articles en tres parts, titulada «Cuestión palpitante»

¹²¹ Un dels organitzadors de la reunió amb Fanelli de principis de 1869.

(Gomis 1870a), influït pels consells de Juan Felipe Becker que hem vist abans, com ell mateix reconeix:

Por consejo de Becker empecé a mandar a *La Solidaridad*, órgano de la Internacional en Madrid, la serie de artículos que determinó la completa separación de esta asociación de la política burguesa y su reorganización sobre una base completamente anárquica, reorganización que desde luego fue combatida por cuantos pretendían reservarse el monopolio de dirigir las masas, ya se llamasen republicanos, ya *directores* de tal o cuál sociedad de trabajadores (Gomis 1887b).

A «Cuestión palpitante», que Gomis signa amb el seu nom,¹²² destaquen, entre d'altres elements, la preocupació de l'escriptor per la ignorància de les classes populars que ajuden a mantenir la situació actual:

Decimos destruir y no reformar, porque el que construye sobre ruinas se expone a ver venirse al suelo el edificio que levanta; y nosotros, trabajadores del porvenir, debemos hacer lo posible para establecer el nuevo orden social sobre una base tan sólida que no basta a conmoverla ni el soplo del egoismo ni los desencadenados vientos de la reacción más espantosa.

Para esto es necesario que empecemos destruyendo las preocupaciones que una larga serie de siglos de opresión y de ignorancia han arraigado en el corazón de los trabajadores; es preciso que nos convenzamos de que el trabajo no es un castigo impuesto por Dios al hombre, sino un deber que todo hombre debe cumplir, so pena de perder su derecho a la vida; debemos considerar que si hoy el trabajo nos agobia es porque nos vemos obligados a trabajar, no solo para ganar la pequeña cantidad que para nuestro miserable sustento necesitamos, sino también una cantidad mucho más crecida para mantener en medio del lujo y de los placeres a ese sin número de parásitos que viven en el ocio. Una vez penetrados de estas verdades no nos será difícil deducir su inmediata consecuencia: la necesidad de que en la sociedad todos sean productores, y de que cada productor perciba integro el fruto de su trabajo (Gomis 1870a).

Es produeix aquí el trencament de Gomis amb el seu passat federal republicà i el fet de posicionar-se dins d'un radicalisme obrerista antiooperativista ja que, segons ell, «aquesta tendència fa que molts treballadors pensin a emancipar-se per tal de convertir-se ells mateixos en explotadors» (Termes 2000b: 242-243), com ell mateix explica:

Muchos de estos [trabajadores] no piensan más que en emanciparse de la explotación del capital para convertirse a su vez en explotadores de sus hermanos, y como esto, lejos de mejorar la posición de los trabajadores, no haría más que

¹²² I no amb les inicials, com fa als primers articles publicats a *El Estado Catalán*, com s'ha vist més amunt.

Emili Samper Prunera

perpetuar entre ellos la esclavitud que hoy les agobia, es preciso combatir con todas nuestras fuerzas esa tendencia tan injusta como funesta aún a los intereses de los mismos que la defienden (Gomis 1870a).¹²³

D'aquesta manera, Gomis contribueix a la separació clara entre internacionals i republicans, que culmina el maig de 1870 amb la polèmica entre Fernando Garrido (1821-1883) i Anselmo Lorenzo (1841-1914) amb els articles publicats a *La Igualdad* i *La Solidaridad*, respectivament (Nettlau 1930: 18).¹²⁴

Durant aquest temps, ajuda a la formació socialista dels integrants del primer Consell Federal de la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors cedint-los alguns dels seus llibres: obres de P.J. Proudhon (*Teoría del impuesto*), Paul-Louis Courier, Louis Blanc (*La organización del Trabajo*), tots ells en edició francesa, i un *Manual del tipógrafo* (Termes 2000a: 60, nota 106). També durant el 1871, dins del context de la persecució de la Internacional per part de Práxedes Mateo Sagasta (1825-1903), forma part de la comissió que s'entrevista amb el governador de Madrid per a protestar contra l'actuació de la «partida de la porra», en un banquet de solidaritat francoespanyola convocat pels internacionalistes (*Diccionario biográfico* 2000: 681) i en el qual també participa l'escriptor i periodista Robert Robert (1830-1873).¹²⁵ Precisament, en aquest banquet, Gomis i Robert es troben en bàndols oposats quan es parla de l'obelisc dedicat al 2 de maig: mentre Robert defensa aquest monument perquè creu que no ofèn els francesos, Gomis es posiciona amb els que creuen que sí que representa una ofensa (Termes 2000a: 139, nota 6).

El mes de març de 1871 el trobem novament a Madrid on la secció internacionalista madrilenya, amb Anselmo Lorenzo al capdavant,¹²⁶ organitza unes conferències a l'antiga capella de San Isidro. L'encarregat de presidir-les és «Celso Gomis, joven catalán recién venido de Ginebra, donde estuvo emigrado por haber tomado parte en la gran insurrección republicana» (Lorenzo 1974: 146-

¹²³ Per als detalls d'aquest cooperativisme contra el qual es pronuncia Gomis, vegeu Álvarez (1991: 341-374).

¹²⁴ Per als detalls dels articles, vegeu Lorenzo (1974: 88-92) i sobre la despolitització de la classe obrera, vegeu Termes (1972: 38-42; 2000a: 62-63).

¹²⁵ La «partida de la porra» era un grup repressor violent al servei del Partit Progressista espanyol dirigit pel periodista i empresari teatral Felipe Ducazcal Las Heras (1849-1891) que comença a actuar l'any 1870 per defensar el monarca Amadeu I.

¹²⁶ L'anomenat «avi de l'anarquisme espanyol».

147)¹²⁷. L'escriptor reusenc es dirigeix als assistents «con claridad, sencillo estilo y voz bien timbrada» segons el testimoni del mateix Anselmo Lorenzo, que també recull el discurs inaugural de Gomis:

Somos los más —dijo—, somos los mejores, y en una sociedad que para acusarla de injusta basta decir que está compuesta de diferentes categorías, ocupamos el último lugar. Y esto que viene sucediendo en el mundo por culpa de todos los legisladores, por la complicidad de todos los gobernantes, por el egoísmo de todos los explotadores y ha obtenido la sanción de todas las religiones, no debe ser y no será, porque para que cese venimos aquí a instruirnos y a concertarnos, para que la justicia resplandezca de una vez y para siempre sobre la tierra (Lorenzo 1974: 147).

L'objectiu principal de la reunió és tractar les penoses condicions proletàries i la necessitat de trobar una solució amb urgència (Lorenzo 1974: 147).

D'aquest mateix any és una carta que Gomis escriu a *La Emancipación*, setmanari de la Internacional dirigit per José Mesa Leompart (1831-1904) que succeeix a *La Solidaridad* i que es publica a Madrid del 18 de juny de 1871 al 12 d'abril de 1873 (Íñiguez 2001: 197). En aquesta carta, l'escriptor es posiciona al costat de les idees actuals del setmanari i defensa la Internacional davant dels atacs de la burgesia: «Hoy que la burguesía cree que la Internacional ha muerto, porque sus representantes en el Congreso la han declarado fuera de la ley, vuelvo a vuestro lado para gritar con vosotros ¡Viva la Internacional!» (Gomis 1871).¹²⁸

El març de 1873, residint a Amposta, la Comissió Federal li encarrega la traducció de la memòria del Congrés de les seccions angleses de l'Associació Internacional de Treballadors i li demana que treballi per la constitució de la federació local d'aquesta localitat (*Diccionari biogràfic* 2000: 681; Termes 2000a: 60, nota 106).

¹²⁷ D'*El proletariado militante* d'Anselmo Lorenzo, publicat en dos volums (1901 el primer i 1923 el segon), se n'han fet nombroses reedicions. Cito per la de 1974 a Alianza, a cura de José Álvarez Junco.

¹²⁸ Precisament a partir d'aquest mateix mes de novembre de 1871, *La Emancipación*, que inicialment era defensora de la Internacional, canvia la seva trajectòria que culmina a principis de l'any següent amb la seva conversió al marxisme, fet que provoca el seu enfrontament amb els bakuninistes (Íñiguez 2001: 197). Per al context d'aquests canvis, vegeu Termes (2000a: 148-169).

Emili Samper Prunera

L'any 1879, resideix a Montesquiú¹²⁹ des d'on escriu una sèrie de cinc cartes al *Diari Català*, el primer diari catalanista escrit en català, fundat a Barcelona per Valentí Almirall el 4 de maig de 1879 i que apareix fins al 30 de juny de 1881.¹³⁰

De les cinc cartes que Gomis publica al *Diari Català*, quatre estan signades amb el pseudònim Campflorit i una com «Lo corresponsal» i daten del 22 d'agost al 3 de desembre. En aquestes cartes, Gomis explica que la seva tasca de corresponsal:

no deuria consistir únicament en donar compte a los suscriptors de son il·lustrat Diari de si en aquesta o en l'altra comarca plou o no plou, de si hi ha o deixa d'haver-hi bous i ballades, etc. etc., espero que no tindrà inconvenient en permetre'm que l'exerceixi a la meua manera, concedint-me de quan en quan un petit espai en lo seu periòdic per a ocupar-me de coses una mica més trascendentals (Gomis 1879b).

Entre aquestes «coses una mica més trascendentals», Gomis escriu sobre la situació que pateixen els mestres per part del govern i també del descrèdit per part dels pares (Gomis 1879c), sobre la restauració del monestir de Ripoll (Gomis 1879d), sobre el costum de les «esquelles votives» de les ermites de la Mare de Déu dels Munts i la Verge de Bellmunt com a «petita mostra de la falta d'instrucció que per aquí reina» (Gomis 1879e) i sobre una epidèmia de verola a Sant Quirze de Besora i el comportament detestable de les autoritats i de les monges de l'hospital (Gomis 1879g). Aquesta tasca de Gomis s'emmarca dins l'atapeïda xarxa de corresponsals (més de dos-cents) que el *Diari Català* té per tot Catalunya, l'Estat espanyol i l'estranger, motiu pel qual se'l considera un dels diaris més ben informats de Barcelona (Pich 2003: 35-36).

La col·laboració de l'escriptor al *Diari Català* no es limita a aquestes cartes com a corresponsal i també apareix com a col·laborador del suplement literari del dijous entre 1879 i 1880 (Figueres 1999: 294).¹³¹ Aquesta col·laboració respon, probablement, a la vinculació que mantenia amb Valentí Almirall i que es remunta als temps del federalisme. Gomis publica diferents composicions poètiques i narratives, de to divers. En alguns casos, recrea literàriament episodis històrics

¹²⁹ FCGM: registre 036.

¹³⁰ Pateix tres suspensions, durant les quals es publica amb altres títols. En la primera, de vint-i-cinc dies, el substitueix *Lo Tibidabo* (del 26 de juliol al 18 d'agost de 1879); en la segona, de trenta dies, pren el nom de *La Veu de Catalunya* (del 30 de juliol al 28 d'agost de 1880); en la tercera, de quaranta-cinc dies, el substitueix *Lo Catalanista* (del 16 d'octubre al 29 de novembre de 1880) (Valentí 1973: 131). Gomis col·labora també en aquest darrer. Per als detalls d'aquestes suspensions, vegeu Pich (2003: 36-54).

¹³¹ Sobre el catalanisme del *Diari Català*, vegeu també Figueres (1986).

recents (com la inauguració del ferrocarril i mines de Sant Joan de les Abadesses fins a Sant Quirze amb la presència d'Antonio Cánovas del Castillo), en d'altres es fa ressò de notícies actuals que li permeten lloar el progrés o escriu una crònica descrivint la ciutat alemanya de Colònia. La vessant més crítica i mordaç s'uneix a la literària en dos retrats protagonitzats per un alcalde conservador i un diputat provincial «pintats per ells mateixos». L'escriptor critica la corrupció del sistema establert i dels governants posant-se en la seva pell per a fer evidents els greuges existents.

Entre aquestes col·laboracions al *Diari Català*, es troba l'article «La Historia» (Gomis 1880d). Signat a Montesquiu el 14 de febrer, en aquest text l'escriptor analitza i critica el concepte vigent d'«història». Segons Cels Gomis, la «història» com es coneix actualment es pot reduir a una sèrie de biografies dels personatges que han ocupat les esferes de poder al llarg del temps. Aquest concepte és del tot erroni i injust i porta com a conseqüència que la història:

no ha consagrat ni un full, ni una ratlla, ni un mot, a la memòria dels hòmens verament útils que amb llur talent, amb llur esforç o amb llur treball, han portat a la Humanitat a l'estat de cultura relatiu en què avui se troba (Gomis 1880d: 384).

Gomis busca les causes d'aquest concepte equivocat però que encara continua vigent i les analitza. El treball considerat com a càstig imposat per Déu n'és la principal. La religió considera el treball un càstig de Déu a l'home i com a tal, és denigrant. La conseqüència directa d'aquest raonament és que qui fa aquesta tasca resta marcat negativament sempre. Començant pels esclaus, continuant pels vassalls i acabant pels proletaris, el treball és la marca que separa les dues grans classes socials. Gomis critica aquest concepte ja que, segons ell, precisament «la història del treball és la història de la Humanitat» (Gomis 1880d: 384). Cal revisar el concepte d'història vigent, doncs, i capgirar la manera de pensar, ja que no es tracta d'estudiar un seguit de noms i ignorar uns altres només pel fet d'haver nascut amb una corona al cap:

Mentre la Història s'ocupa exclusivament de cert nombre d'individus sols perquè han tingut la sort de nàixer en los esgraons d'un trono o la de pujar per ells, la Història podrà ésser una sèrie de biografies objecte d'emulació per a los uns, d'horror per a los altres, d'exemple per a tots, però no serà la *Història de la Humanitat* (Gomis 1880d: 385).

Gomis proposa doncs, el treball com a motor de la Història de la Humanitat ja que gràcies a ell l'home ha avançat i avança al llarg dels temps. D'aquesta manera,

Emili Samper Prunera

reivindica la presència de personatges importants pels avenços aconseguits i pel seu esforç i no pas per la importància del seu llinatge.

El mateix mes de novembre de 1880 torna a col·laborar amb *Lo Catalanista*¹³² en aquest cas amb una composició poètica titulada «La cansó del carrilaire» que és una apologia del treball. Agafant com a base la feina del carrilaire, Gomis reivindica en els versos finals la importància del treball, seguint la línia que enllaça amb Josep Anselm Clavé, que canta les lloances del treball a composicions com la polca corejada «La Maquinista» de l'any 1867, on elabora un retaule de la vida de les classes treballadores (Molas 1991: 68).¹³³ La composició de Gomis finalitza així:

Ja és nostra la victòria.
¡Visqui sempre el treball!
¿Mes on anirem ara
a guanyar lo nostre pa?

¡Qui sap! demà, tal volta,
tindrem d'anar a captar;
que encara el dret a viure
no està ben bé a rasant (Gomis 1880k: 151).

L'escriptor mostra d'aquesta manera la seva ideologia, ja sigui a través d'articles periodístics que aprofiten fets de l'actualitat, revisant conceptes equivocats o mitjançant els versos com en aquest darrer cas. A tot arreu s'hi reflecteix la mateixa idea, la reivindicació del treball i dels treballadors com a motor del progrés de la societat.

L'any 1881 apareix a Barcelona el setmanari *La Tramontana. Periódich vermell*, el primer periòdic anarquista escrit en català.¹³⁴ Dirigit pel també reusenc Josep Lluas i Pujals (1852-1905),¹³⁵ que n'acaba sent el propietari, en la redacció hi

¹³² Un dels títols utilitzats pel *Diari Català* en una de les seves suspensions, la tercera, concretament, com he explicat anteriorment.

¹³³ Els versos inicials són: «La campana al treball crida / —Al taller! —A treballar! / És lo pa de la família / La suor de nostre afany / —Al taller! —A les encluses! / —Al cargol! —Al torn! —Al banc! / Que los timbres més honrosos / Són los timbres del treball» (Clavé 1858-63; 1902: 165-166).

¹³⁴ Abans de sortir el primer número, es publica, amb data de 12 de febrer de 1881 un «Pregó» molt celebrat que n'anuncia la publicació (Torrent/Tasis 1966: 253-254). Per a una visió més general de les publicacions periòdiques anarquistes des de la Primera Internacional fins al final de la guerra civil, vegeu Madrid (1989).

¹³⁵ Sobre Josep Lluas i Pujals, vegeu Gabriel (2005), Martí (2012) i Vicente (1999).

figuren el mateix Llunas, Eudald Canivell, Cels Gomis i Emili Guanyavents.¹³⁶ El setmanari, que s'imprimeix al taller tipogràfic «La Academia»,¹³⁷ pateix diverses suspensions, entre les quals destaca la del desembre de 1893 que dura fins al gener de 1895, amb l'empresonament dels seus redactors. Es publiquen 717 números fins al 12 de juny de 1896, data en què és suspès i en Josep Llunas empresonat.¹³⁸

La Tramontana coincideix amb el període de màxima activitat del catalanisme polític que neix aquests anys, entre la creació del Centre Català i les Bases de Manresa, el segon Congrés catalanista, el Memorial de Greuges, l'aparició de *Lo catalanisme* de Valentí Almirall i la campanya contra el projecte de reforma del Codi Civil de 1889. Els dos eixos ideològics en què es mouen els col·laboradors de *La Tramontana* són l'internacionalisme i el nacionalisme (Olivé 1984a: 322).¹³⁹ Aquest intent de compatibilitat entre obrerisme i catalanisme a Catalunya, no sorgeix com a proposta del socialisme seguidor de Marx sinó dels seguidors de Bakunin i de l'Aliança, els dirigents dels quals es troben entre els hereus de la tradició federal (Olivé 1984a: 326).

Segons Olivé (1994: 92), la col·laboració de Cels Gomis a *La Tramontana* no passa d'ésser nominal, més que no pas de producció d'articles, fet que es pot corroborar per l'absència de la seva signatura (ja sigui amb inicials o amb pseudònim) en aquest periòdic.¹⁴⁰ Amb relació a l'autoria dels articles polítics de Gomis, cal tenir en compte que:

¹³⁶ Segons consta a *La Tramontana* de 6 de gener de 1887 (Nettlau 1969: 395). Marin (2010: 141) també identifica Gomis com a col·laborador del setmanari.

¹³⁷ Com *El Productor i Acracia*, entre d'altres (Olivé 1984: 321).

¹³⁸ Posteriorment es publiquen de manera breu setmanaris que utilitzen el mateix títol, en localitats diverses, els anys 1903, 1907, 1913, 1981-1985, 1979, 1994, 1999 (Íñiguez 2001: 602).

¹³⁹ Sobre els inicis del catalanisme i el seu context, vegeu també Marfany (1995).

¹⁴⁰ Ferré (2007: 148, nota 603) identifica Gomis com l'autor d'alguns poemes signats amb el pseudònim «Un ganxet», que és el gentilici popular de les persones nascudes a Reus. Aquesta identificació no és clara i presenta problemes perquè tant Gomis com Llunas són de Reus. Així, per exemple, Ferré atribueix a Gomis «La cansó del miserable» publicada al número 28 d'aquest setmanari (5 d'agost de 1881), mentre Olivé (1984: 319) l'atribueix a Llunas. Jordi Martí i Font, que ha estudiat recentment l'obra poètica de Josep Llunas i Pujals (Martí 2012), dona Josep Llunas com a autor de totes les composicions citades per Ferré. Cal dir, finalment, que Gomis no utilitza mai aquest pseudònim. Per tot plegat, també atribueixo aquestes composicions a Llunas i no a Gomis.

Emili Samper Prunera

La documentació conservada [al FCGM] no inclou els articles de caire polític i, de fet, només alguns han estat identificats —com per exemple, els publicats a la revista *Acracia*— ja que, com és comú a l'època, són signats molts cops amb inicials o amb pseudònim (Palomar 2001: 87).

L'única referència que he localitzat a *La Tramontana* que es pot atribuir amb certesa a Gomis és «La cansó del carrilayre» del 1884 que apareix signada amb el pseudònim Campflorit, d'ús habitual per part de l'escriptor. Com hem vist més amunt, l'any 1880 Gomis havia publicat una composició amb el mateix títol que era una apologia del treball. La versió que apareix a les pàgines de *La Tramontana* té la mateixa extensió (12 estrofes), però el contingut és molt diferent. El to s'ha radicalitzat. Segons Ferré (2007: 149, nota 607): «la versificació de *La Tramontana* indica una pregona ideologia revolucionària en comparació del poema de 1880, situat en l'evolucionisme ideològic federal de Valentí Almirall». De l'exaltació al treball amb un to optimista de progrés es passa a la crítica de les condicions que pateix el treballador i a la diferència entre classes. Les quatre darreres estrofes en són una bona mostra i es contraposen al final de la versió anterior:

Acabat lo jornal,
ne tornem cap a casa,
i abans d'anar al llit
mengem una arengada.
Oidà! Oidà!
i encara quasi sempre
oidà!
comprada és al fiat.

En canvi si algú perd
un braç o bé una cama
li queda el gran recurs
de captar per les places.

Digueu! Digueu!
si no és digne d'enveja
Vejam!
qui pren mal treballant!

Després anem al jaç
damunt d'un munt de palla,
que aquest és lo sol llit
que per al descans nos guarden.

Mal llamp! Mal llamp!
i quina sort més negra!
mal llamp!
no jaure en matalàs!

¿No sembla ben estrany

que qui enriqueix als altres
no tingui més recurs
que jaure a la palla?
 Mal llamp! Mal llamp!
que això ja massa dura
 volguem!
i aviat s'acabarà (Gomis 1884a).

El 20 de gener de 1882, apareix a la revista *La Sardana. Periòdic defensor dels que sempre perden* un «Monólech (traduït del castellà y cassat al vol per un ganxet)», que Ferré atribueix també a Cels Gomis. Es tracta d'una «crítica frontal a la concepció conservadora de la societat, representada pel capitalista» (2007: 146, nota 597). *La Sardana* es publica en substitució de *La Tramontana* en un dels tants períodes de suspensió d'aquesta (Olivé 1984a: 320, nota 8).

L'any 1882 es publica la primera edició d'una obra col·lectiva,¹⁴¹ dirigida per Rafael Farga Pellicer (1844-1890), que signa amb el pseudònim de Justo Pastor de Pellico. El títol del llibre és prou significatiu: *Garibaldi: historia liberal del siglo XIX: ideas, movimientos y hombres importantes/estudios filosóficos-originales de escritores italianos, franceses y españoles*. Segons Gabriel (1991: 25), en aquesta obra hi col·laboren els autors anarquistes del moment, entre els quals destaquen Anselmo Lorenzo, Josep Lluas i Pujals, Antoni Pellicer i també Cels Gomis:

Es tractava de donar no sols una visió històrica del món, sinó, sobretot, de veure el progrés de la idea revolucionària i de la lluita per l'emancipació de l'home. L'obra significà, d'altra banda, l'inici d'una acurada reflexió teòrica per part dels anarquistes, així com un cert balanç del camí recorregut des de 1868. Els grans temes del llibre són la història —és a dir, una concepció idealista de la història—, el progrés —un progrés de marxa força lineal— i la ciència —una ciència majestàtica que presideix alhora els avenços de la història i del progrés. [...]

Segons els autors, la Ciència permetia alliberar l'home de l'error. Impulsava i donava força a l'estratègia revolucionària. Augurava la possibilitat d'un regnat de l'abundància, tot alliberant l'home de les lleis de la necessitat que havien imperat durant segles. Feia més: assegurava el coneixement de la Natura i de les seves lleis. La Ciència havia de presidir la societat del futur, la qual forçosament no seria sinó una societat científica. La Ciència destruïa supersticions i feia trontollar el domini, per exemple, de l'Església. [...] La Ciència, més encara, permetia de discutir i acabar amb les preteses justificacions de l'explotació d'uns homes sobre els altres (Gabriel 1991: 25).

¹⁴¹ La segona edició és de 1883 (Barcelona: Establecimiento Tipográfico-Editorial de E. Ullastres) i la cinquena de 1889 (Barcelona: Establecimiento Tipográfico-Editorial «La Academia»). Aquesta darrera està considerablement ampliada.

Emili Samper Prunera

Un aspecte que cal tenir present en la relació que manté Cels Gomis amb personatges com Anselmo Lorenzo, Josep Lluнас i Pujals, Antoni Pellicer, Eudald Canivell i Rossend Arús és la vinculació d'aquests darrers amb la maçoneria. Pere Gabriel (1986: 200-201) i Enric Olivé (1984b: 141-143; 1987) assenyalen les fortes relacions existents entre anarquisme i maçoneria, sobretot entre els anys 1883 i 1893. Pere Sánchez Ferré (1990: 255-288; 1991) dedica un capítol del seu estudi de la maçoneria a les relacions entre aquesta i el moviment obrer, moviments que comparteixen diferents principis generals com són l'aspiració a transformar l'individu i la societat, la passió per l'educació i la creença que aquesta transforma els homes i la dignificació del treball com a activitat bàsica de l'home.¹⁴² Tot i l'estreta relació d'aquests anys entre Gomis i els personatges esmentats, no he trobat cap referència que indiqui que l'escriptor també fos maçó.¹⁴³ Gomis tampoc no parla de maçoneria, amb una única excepció, relacionada amb la seva vinculació amb Rossend Arús i la biblioteca que porta el seu nom i de la qual, com hem vist al capítol anterior, Gomis és secretari. A la memòria de la Biblioteca Pública Arús corresponent al període 1895-1904, l'escriptor, parlant de les principals seccions que formen el seu fons, explica:¹⁴⁴

¹⁴² En aquest sentit, també cal tenir present les relacions existents entre l'anarquisme, la maçoneria i l'espiritisme d'aquesta època. Com assenyala Horta « El lliurepensament catalanista, republicà, federalista —anticlerical i progressista quant a l'estructuració social— és el camp de coincidència i intervenció maçònica i espiritista sobre una societat convulsionada [...] La pluralitat d'aquesta societat alimenta la interrelació de compartiments que no aixequen murs respecte a altres espais socials amb els quals poden compartir una mateixa visió global. Anarquistes, comunistes i reformistes són un reflex, només un reflex, del mirall, atès que un obrer organitzat anarcosindicalment pot formar part alhora d'una associació espiritista o maçònica [...], sense que això sigui un obstacle, sinó, per contra i sobretot, una demostració de l'arrelament profund d'una concepció transformadora del món que es materialitza en àmbits distints de la vida quotidiana i que recorre sense complexos a tots els recursos disponibles per donar coherència i justificar la seva percepció del món i el projecte modernitzador que en deriva» (Horta 2001: 168-169). En el cas de Gomis, però, no trobo cap indicatiu que el relacioni amb l'espiritisme, més enllà de l'interès de l'escriptor per l'estudi de les bruixes i temes afins a *La bruixa catalana*. Sobre l'espiritisme català d'aquesta època vegeu Horta (2001; 2004) i, especialment, sobre la relació amb l'anarquisme, Horta (2004: 131-143; 157-206; 297).

¹⁴³ Així, per exemple, el seu nom no apareix en les llistes realitzades per Rossend Arús sobre els membres de diferents lògies i les persones que ell va afiliar (Sánchez Ferré 1987).

¹⁴⁴ Per als detalls del fons sobre maçoneria de la Biblioteca Arús, a més del seu catàleg, es pot consultar la llista que dona Maria Carme Illa (1987: 825-832), actualitzada a finals de juny de 1985.

Algo se ha reunido también sobre la ciencia del ingeniero en sus diversas aplicaciones, sobre ciencias médicas y farmacéuticas y derecho civil y canónico, sin que se haya descuidado la sección de Religión y moral, que comprende un buen número de notabilísimos autores, antiguos y modernos, a pesar de las calumnias que contra esta biblioteca se han venido propalando por personas que, precisamente por su estado, deberían abstenerse de calificar lo que no conocen o conocen mal.

En efecto, preciso es confesarlo, esta biblioteca ha sido tenida, desde un principio, por ciertos elementos, como una biblioteca impía. Basándose en que su fundador Rosendo Arús y Arderiu tenía uno de los primeros grados en la francmasonería catalana y en que los que la organizaron eran de ideas políticas muy avanzadas, creyeron que en ella no había más que libros francmasónicos, siendo así que los que aquí tenemos de esta clase apenas ocupan tres páginas del catálogo; en la biblioteca de cualquier seminario hay más. [...]

Ninguno de los que han intervenido en la formación de esta biblioteca ha tratado de darle carácter tendencioso ni ha querido hacer obra de sectario, antes muy al revés (Gomis 1905: 9).

Els anys 1882 i 1883 Gomis col·labora a *L'Avenç* amb tres poemes relacionats amb la seva ideologia política. El primer d'ells, «A una font» reivindica la llibertat tot agafant com a nucli l'aigua d'una font. En el seu camí, aquesta aigua fa un recorregut físic, però també temporal, i veu passar les naus de fenicis, romans, catalans i alarbs, així com personatges com Colom o esdeveniments històrics. Aquest itinerari acaba amb una exaltació de la llibertat, que ve donada per la mà de l'home i dels seus invents:

Mes tes aigües no m'escolten,
I van brollant i brollant,
I rialleres saluden
Lo sol de la llibertat.
;Com ne corren presurosas
Per a sortir del barranc!
;Com ne minven sa carrera
A l'arribar a la vall!
Les unes corren tranquil·les
Per aquell estret canal,
I ne fan anar les moles
Del molinet d'allà baix;
De la rasclosa les altres
Ne fugen, i més enllà,
Amb les del riu ja confoses,
Cent turbines fan anar.
Que per tot on van tes aigües
Ne fan brollar lo treball,
I per tot on aquest brolla,
Brolla ensems la llibertat (Gomis 1882g).

Emili Samper Prunera

En el segon, de títol «?», confronta les idees de la fe i la ciència com a nuclis vertebradors de l'existència humana, en un diàleg a tres bandes entre el jo poètic i la Fe, la Ciència i, finalment, el lector:

Jo de la vida saber volia
tots los secrets,
i com a mestra d'aquesta ciència
prenguí la Fe.
—Viure és nàixer a aquesta vida
per a esperar-ne d'altra millor,
la mestra aquella me deia sempre,
l'ànima nostra naix, mes no mor.

Jo de la vida saber volia,
tots los secrets,
per mestra meva prenguí la Ciència,
i ella em digué:
—Res hi ha en la terra que creat sia,
que la matèria sempre és estat;
si tot té límits, com alguns diuen
¿on són los límits de l'ample espai?

Dieu-me quina d'aquestes mestres
més raó té;
que jo pensant-hi fins lo judici
crec que perdré.
—Si davant nostre l'infinit posen
darrere nostre hi és de segur;
si la matèria no deu morir-ne
és perquè sempre, sempre ha sigut (Gomis 1882i).

Gomis es decanta, en aquest poema així com en l'anterior i en tota la seva producció, per la ciència, com a motor que engrandeix la capacitat de progrés de l'home. Aquest és un dels temes de la poesia anarquista de l'època (Litvak 1990: 310)¹⁴⁵ que comparteix amb la poesia republicana anterior, com passa també en altres casos.¹⁴⁶ En aquest sentit, Pere Gabriel assenyala que «La literatura socialista i anarquista va compartir amb aquella literatura radical democràtica tècniques, valors i anàlisis socials. [...] Potser amb majors dosis de doctrinarisme i més

¹⁴⁵ Sobre l'estètica de la literatura anarquista, vegeu també Lida (1970).

¹⁴⁶ Sobre la poesia republicana i els temes que tracta, vegeu Gabriel (2001; 2009). Pel que fa al context polític, Gabriel (1997; 2007).

dificultats d'assumir matisos i ambigüitats dels personatges a través del filtre literari i les seves regles» (Gabriel 2009: 280).¹⁴⁷ Encara més:

En un primer moment, l'anarquisme naixent apareix confús i molt interrelacionat amb l'obrerisme i el republicanisme, no ja en un sentit polític sinó, anant més al fons, compartint una visió determinada del món, unes determinades concepcions generals sobre la història, la ciència, etc. (Gabriel 1986: 209).

El tercer poema es titula «La pàtria de l'home». Aquesta composició la llegeix al Certamen Socialista de Reus celebrat dos anys més tard. Es tracta d'una reivindicació del geni de l'home per damunt de fronteres o nacions, exaltant noms il·lustres de la Història no pel seu llinatge o corona sinó per la seva capacitat humana que els fa estar per damunt de la resta. En aquest sentit, segueix la línia ja mostrada a «La Historia»:

La pàtria que jo canto és la del geni,
I la pàtria del geni és tot lo món,
Com les obres pel geni produïdes
De la humanitat tota també són (Gomis 1883c: 125).

Segueix una llista de grans personatges. Escriptors com Homer, Dant o Shakespeare,¹⁴⁸ artistes com Miquel Àngel o Rafael, filòsofs (Plató, Èsquil) o grans científics (Bell, Darwin), entre d'altres. Gomis reivindica la naturalesa universal d'aquests genis i la noció de pàtria universal, per damunt de fronteres polítiques o de qualsevol altre tipus:

Com pel geni, per l'hom no deu haver-hi
Fronteres que el separin en lo món:
Sent-ne fills tots de la mateixa terra
De la mateixa pàtria tots ne són.
Lo jorn en què los homes germans sien
Ja més fronteres en lo món hi haurà,
I la pàtria de l'hom per únics límits
L'espai que la rodeja ne tindrà (Gomis 1883c: 126).

¹⁴⁷ Per la relació entre els mites i símbols del Modernisme i aquesta literatura anarquista, vegeu Sunyer (2012; especialment 53-55). Per a l'etapa immediatament anterior, Sunyer (2006; 2008).

¹⁴⁸ Que inclou una curiosa guia de pronunciació: «Llegexis 'Xékspir'» (Gomis 1883c: 125).

Emili Samper Prunera

Aquest cant als benefactors de la humanitat és un altre dels temes recurrents aquests temps tant en la literatura i l'art científics anarquistes en general com en la poesia científica anarquista en particular així com en la poesia republicana:

Imbuidos del positivismo decimonónico, de su sed de certeza y su amor por la realidad, cantaban a aquellos que en su lucha por resolver los misterios del universo persistían en su trabajo a pesar de toda la oposición. Admiran a quienes descubrieron las leyes de la materia, a quienes eliminaron los misterios y terrores del mundo. Los elogian por haber deshecho los mitos, robado los secretos a lo desconocido, surcado el infinito con sus telescopios, analizado las células con sus microscopios, investigado la mente humana para asegurar al hombre su lugar en el universo (Litvak 2001: 362).¹⁴⁹

També datada l'any 1883 (el 28 de juliol a Figueres) és una composició poètica inèdita titulada «Qui som»¹⁵⁰ on Gomis defineix la necessitat de contemplar el passat en clau de futur (Ferré 2007: 146). Aquí, es reivindiquen el progrés i la història del treball però es fa en clau catalanista i en el context dels treballs duts a terme en l'excursionisme.

Ne comprenem la ciència, que a l'esperit enlaira
i l'avenç de la indústria ne seguim pas a pas,
per escriure algun dia agombolant-ne datos,
la història del treball.
Que tot quant enlairar-ne pot a la pàtria nostra
és sempre per nosaltres objecte d'atenció;
aimant la nostra terra, volem que tots los altres
li tinguen també amor.
I hem lograt que molts pobles, que abans ni ens coneixien
poc a poc de nosaltres s'anessin ocupant,
i que avui com exemple d'amor a casa seva
per tot arreu esmentin al poble català.¹⁵¹

Ara bé, no cal deixar-se encegar per aquest patriotisme si no ens deixa veure la veritat. En un article dedicat a descriure la zona de Dosrius, Gomis diu que «jo crec que la veritat no es deu amagar mai, per amarga que sia, i no sóc d'aquells que

¹⁴⁹ I «disipando mitos religiosos» afegeix Litvak a *España 1900* (Litvak 1990: 305). Sobre *Musa libertaria*, cito per l'edició de 2001 de la Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, més recent i de més fàcil accés.

¹⁵⁰ FCGM: registre 069/02.

¹⁵¹ Transcripció de l'original. El text complet es pot llegir a Ferré (2007: 147).

creuen que lo patriotisme consisteix en trobar bo tot lo de casa per dolent que sia» (Gomis 1883g: 183-184).

A finals de 1884 Gomis publica «Lo Rhin» a les pàgines de *L'Avenç*, que inclou uns comentaris sobre l'amor a la pàtria acompanyats de la traducció al català de tres poemes sobre el tema: «Lo Rhin Aleman» del poeta alemany Nikolaus Becker (1809-1845), «Resposta» del poeta francès Alfred de Musset (1810-1857) i «Nostre Rin» del poeta suís Eugène Rambert (1830-1886).¹⁵² Aquests poemes havien estat prèviament llegits per l'autor en una vetllada literària del Centre Català.¹⁵³ Els tres poemes presenten el riu Rin des de tres òptiques diferents (segons el país de cada poeta),¹⁵⁴ motiu que serveix a Gomis per parlar del concepte d'amor a la pàtria:

Les fronteres naturals, eixes parets mitjanceres de les nacions, han costat i costaran encara cabdalosos rius de sang a la Humanitat, que no vol acabar de despendre's d'una preocupació que tant i tant cara li costa: lo mal entès amor de la pàtria. Com los homes, les nacions tenen una gran dosi d'amor propi i, quan aquest parla, no hi ha medi de fer-les entrar en raó (Gomis 1884l: 521).

En aquest Centre Català, fundat per Almirall l'any 1880:

se agruparon todos aquellos que deseaban una Cataluña autónoma, y por más que entre ellos hubiese todavía algunos que tenían la candidez de creer que ésta era compatible con la forma monárquica, todos acataron la jefatura de Almirall, que se les impuso por la claridad de sus ideas y lo práctico de sus soluciones (Gomis 1907b: 6).

D'aquest Centre sorgeix la iniciativa de redactar l'any 1885 la «Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya» (el conegut «Memorial de Greuges»), que el mateix Almirall redacta i presenta, amb una comissió, al rei Alfons XII.¹⁵⁵ Aquesta «especie de memorial de agravios de Catalunya contra el

¹⁵² Per a la vessant traductora de Gomis, més enllà de la política, vegeu el capítol 4. Pedagogia i literatura.

¹⁵³ Com anota ell mateix en una còpia manuscrita d'aquesta traducció (FCGM: registre 069/02).

¹⁵⁴ Nikolaus Becker publica el 1840 el poema nacionalista «Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein» ('No l'aconseguiran, el lliure Rin alemany'), que produeix un gran entusiasme i, alhora, nombroses rèpliques, com la d'Alfred de Musset, de 1841, des de l'òptica francesa. Més tard, el 1871, Eugène Rambert ofereix una visió crítica d'aquesta polèmica.

¹⁵⁵ Comissió formada per noms tan importants com els de Frederic Soler (1839-1895), Jacint Verdaguer (1845-1902), Àngel Guimerà (1845-1924), Jaume Collell (1846-1932), Josep Pella i Forgas (1852-1918), Joan Josep Permanyer (1848-1919) i Marià Maspons i Labrós (1840-

Emili Samper Prunera

poder central» va anar a parar «al cesto de los papeles inútiles, y ni nadie puso remedio a los males de que Cataluña se lamentaba, ni nadie volvió a acordarse de sus aspiraciones regionalistas» en paraules del mateix Gomis uns anys més tard (1907b: 6).

El 14 de juliol de 1885 participa en el Primer Certamen Socialista celebrat a Reus:

El Primer Certamen Socialista es va celebrar a la ciutat de Reus el 1885, organitzat pel Centre d'Amics de Reus. El certamen va ser promogut per l'esmentada societat amb la finalitat de contribuir a donar relleu intel·lectual al moviment obrer i a les classes mitges, formades, sobretot, per artesans, professors i petits comerciants que, sovint, s'apropaven a les idees llibertàries (Aisa 2007: 188).

Gomis llegeix en aquest certamen el poema «La pàtria de l'home», esmentat anteriorment. Emili Guanyavents, per la seva banda, llegeix el poema «Capitis Poena», que condena la violència social i la pena de mort (Aisa 2007: 196-197).¹⁵⁶ La celebració del certamen s'emmarca entre les activitats culturals dutes a terme per despertar l'afició de la cultura entre el poble.¹⁵⁷ D'aquest certamen també cal destacar el fet que l'anarquista reusenc Josep Llunas i Pujals l'inaugurés amb un discurs en català (Olivé 1994: 79 i Termes 2000b: 233), ja que era habitual tractar «les coses serioses, l'anàlisi social, el futur obrer, l'organització i la teoria anarquista» en castellà. En canvi, «l'activitat lúdica, el cant, la poesia, podia fer-se en la llengua utilitzada sempre, en català» (Olivé 1994: 80).

L'any 1886 torna a ser un any actiu pel que fa a la producció política de l'escriptor. Després d'una primera etapa de força activitat (amb exili inclòs), aquest any Gomis torna a publicar articles d'aquest tipus, amb el treball i sobretot l'obrer com a tema central. Destaca, primer de tot, l'aparició de l'opuscle *El Catolicismo y la Cuestión Social*, publicat per l'Agrupación de Propaganda Socialista de Sabadell. Cels Gomis agafa com a base el Congrés de Lieja de l'any 1885, que es realitza amb la finalitat d'evitar que els agitadors i explotadors del poble tinguessin el monopoli de la paraula emancipació (Reventós 1925: 357) i analitza la importància del

1885), germà del folklorista, que presideix aquesta comissió que va a Madrid i fa el parlament de presentació del document.

¹⁵⁶ Morales (2002: 72) atribueix erròniament a Gomis el poema «Capitis Poena».

¹⁵⁷ Per a la ressenya dels aspectes culturals més rellevants d'aquest primer certamen celebrat a Reus i del segon, celebrat a Barcelona, vegeu Litvak (2001: 280-282).

moviment anarquista dins l'associació obrera, així com la posició clau de l'antipoliticisme en la defensa obrera i el paper del catolicisme (Olivé 1994: 91).

Manuel Reventós i Bordoy resumeix així el contingut d'aquest opuscle:

En el fullet anarquista s'hi discuteixen el luxe de l'aristocràcia i les jerarquies eclesiàstiques, la caritat i l'assistència legal als obrers, que llavors Bismarck acabava de posar de moda, els problemes de l'allotjament, la cooperació i altres paliatius, per a venir a la conclusió que l'emancipació obrera ha d'ésser obra dels obrers (Reventós 1925: 357).

Efectivament, fa aparició el Cels Gomis més crític i inconformista, centrat sobretot en les esferes polítiques i religioses que es troben al capdamunt del poder:

El espectáculo que hoy nos ofrecen los católicos y los políticos en esa cuestión, es muy parecido al que nos dan dos sacamuelas que peroran uno cerca del otro: cada uno preconiza su procedimiento y sus elixires, desacreditando a voz en grito los de su colega. Los católicos quieren arrancar al obrero de las manos de los partidos radicales; éstos a su vez quieren sacar a aquel del poder de los clericales; y lo mejor de todo esto es que el obrero no está ni con los unos ni con los otros, y se rie a mandíbula batiente de los procedimientos empíricos de ambos charlatanes, procedimientos que han pasado ya para siempre más a la historia (Gomis 1886k: 62).

La conclusió a la qual arriba l'escriptor reusenc és clara i reforça les idees presentades en articles anteriors on demanava la implicació del poble per tal de realitzar una autèntica revolució:

El Estado, lo mismo que la Religión, siempre ha estado y estará al lado del poderoso contra el débil. Ahí está la Historia para atestiguarlo. Los obreros no pueden ni deben esperar nada de los burgueses, cualquiera que sea la forma en que éstos se presenten.

LA EMANCIPACIÓN DE LOS OBREROS DEBE SER OBRA DE LOS OBREROS MISMOS (Gomis 1886k: 63).

La lapidària frase final és el lema de l'Associació Internacional de Treballadors i recull una de les idees bàsiques del pensament anarquista:¹⁵⁸

Para los anarquistas, la redención de los trabajadores debía ser obra de ellos mismos. Por medio de la educación estaba al alcance de su mano, pues el progreso no era mecánico ni determinista, sino producto de la voluntad y la actividad humanas. Sólo

¹⁵⁸ El lema es recull als estatuts generals de l'AIT, escrits entre el 21 i el 27 d'octubre de 1864 i publicats a Londres el 1871.

Emili Samper Prunera

dependía de que el proletario se intruyese y así adquiriera conciencia de sus merecimientos, de sus potencialidades y derechos (Litvak 2001: 275).

Gomis pertany a aquesta generació de revolucionaris convençuts que l'opressió del poble és conseqüència de la mateixa ignorància dels treballadors que no tenen els coneixements necessaris i que viuen en l'error de creure que l'ordre establert no es pot canviar:

Són anarquistes que cerquen la utopia dins la utopia, no només a la recerca d'una societat igualitària i justa, sense classes socials ni poder polític, sinó convençuts que només el coneixement de la realitat social, sense enganys ni miratges generats pels poderosos, haurà de provocar inevitablement la revolució social. És la utopia del coneixement al servei de l'alliberament de les persones i la transformació de la societat (Palomar 2003: 11).

Com diu més endavant en un manual sobre agricultura espanyola de l'any 1900, «no nos hemos hecho cargo de que la ignorancia es el peor enemigo de nuestro bienestar y de que sólo por la instrucción podremos levantarnos de nuestro secular abatimiento y miseria» (Gomis 1900d: VI). De l'any 1886 és també la traducció al castellà d'*España tal cual es* del seu amic Valentí Almirall, un aplec d'articles publicats originàriament en francès a la *Revue du Monde Latin* de París i recopilats posteriorment en un únic volum, ampliant-ne el contingut (*L'Espagne telle qu'elle est*. Paris: Albert Savine, éditeur 1887).¹⁵⁹

Entre els anys 1886 i 1888, Gomis col·labora a la revista *Acracia*, on signa amb les inicials.¹⁶⁰ *Acracia*, subtitulada *Revista Sociològica*, comença a publicar-se a Barcelona el gener de 1886 amb periodicitat mensual.¹⁶¹ Dirigida pel sindicalista i tipògraf Rafael Farga Pellicer (1844-1890) i pel seu cosí germà, també tipògraf i anarquista, Antoni Pellicer Paraire (1851-1916) compta amb la participació «d'una nova generació d'escriptors anarquistes» entre els quals trobem Cels Gomis (Piqué 1989: 75-76). *Acracia* i *El Productor*¹⁶² tindran una importància cabdal en la

¹⁵⁹ Una edició més moderna del llibre, amb introducció i notes crítiques d'Antoni Jutglar, es pot trobar a Almirall (1983).

¹⁶⁰ Era una pràctica habitual entre els redactors d'*Acracia* signar només amb la inicial del cognom (Madrid 1989: 68, nota 234). Per exemple, Anselmo Lorenzo signa «L.», o Tàrrida del Màrmol signa «T.» (Nettlau 1969: 525).

¹⁶¹ Concretament, se'n publiquen trenta números i un suplement, entre gener de 1886 i juny de 1888. L'any 1978, Leteradura en publica una edició facsímil en un únic volum, a partir de l'original del Centre de Documentació Històric i Social de Barcelona.

¹⁶² Que també compta amb la participació de Gomis, com es veurà a continuació.

polèmica entre l'anarcocol·lectivisme i l'anarcocomunisme, estudiada per Piqué (1989), en un clima de discussió oberta, cordial i desapassionada. Totes dues publicacions esdevindran el centre difusor de l'esperit crític i innovador dels col·lectivistes de Barcelona i que reconduïx progressivament el moviment anarquista (Piqué 1989: 76).

La col·laboració de Gomis a *Acracia* comença amb la publicació de l'article «Una preocupación. Pretendida gaudulería de los obreros no catalanes» dividit en tres parts. L'escriptor manifesta el seu desacord per la creença existent de la inferior categoria dels obrers de fora de Catalunya en relació amb els mateixos catalans. Amb exemples trets de la seva experiència laboral (i dels seus viatges per gairebé tota la península), l'escriptor reivindica la feina de la classe obrera en general, sigui del lloc que sigui. Les diferències existents entre ells vénen marcades per factors externs que Gomis s'encarrega de mostrar amb xifres al davant. La reivindicació dels jornaleros com a treballadors i la denúncia de l'explotació social a la qual estan sotmesos clouen l'article. Posant com a exemple la seva pròpia experiència, Gomis manifesta:

Nosotros, tan catalanes como el que más, pero que nos hemos encontrado en el caso de tener que alternar constantemente, dentro y fuera de nuestro país, con obreros de las demás provincias; que no los hemos visto sólo de paso y desde la ventanilla del vagón, sino que hemos tenido que habitar entre ellos enterándonos de sus necesidades y costumbres; nosotros, que conocemos igualmente el modo de ser de los jornaleros catalanes, no titubeamos en afirmar que éstos se sublevarían en masa si se les obligase a vivir como viven sus hermanos andaluces y gallegos (Gomis 1886d: 130).

En aquest fragment es fa patent la doble preocupació obrerista i catalanista de l'escriptor (Olivé 1994: 90). Gomis afirma la seva catalanitat alhora que reivindica el treball dels obrers i ens mostra les diferències entre l'estat de la qüestió a Catalunya en relació amb la resta de la península. I finalment, fa explícita la relació que manté amb els obrers del ferrocarril quan exerceix les seves tasques laborals. El contacte directe amb els habitants de les diferents (i nombroses) zones que visita per motius laborals li permet veure de primera mà les condicions de vida existents a diferents punts de l'estat. Al mateix temps, aquest contacte és el que li facilita la recollida de materials folklòrics, com ell mateix afirma en aquestes línies. L'escriptor s'implica d'aquesta manera tant laboralment com personalment en les seves tasques i fruit d'aquest interès apareixen les reivindicacions de la seva

Emili Samper Prunera

ideologia obrera i la recol·lecció de «costumbres» que posteriorment presenta en forma d'articles o treballs.¹⁶³

La col·laboració a *Acracia* continua amb articles diversos on parla, per exemple, de la productivitat de l'ús de les màquines en relació amb els obrers, de les condicions alimentàries dels treballadors per a sobreviure o de la relació entre el sou d'un obrer i les despeses que ha d'afrontar. A l'article «Necesidad de reformar la historia» (Gomis 1886j) insisteix en la idea que ja s'ha vist anteriorment en d'altres publicacions seves reivindicant una nova visió de la història. En aquest cas, demana, a més, una revisió de fets concrets que, per descobriments recents, han quedat endarrerits i demanen una urgent actualització.

De 1887 és també una altra publicació de caire polític, acollida per l'Agrupación de Propaganda Socialista de Sabadell, com en el cas anterior. L'opuscle, titulat *A las madres*, ha estat definit com a «feminisme proletari, en poques paraules i no mal tallades» (Reventós 1925: 357). Aquesta reivindicació de la importància del paper de la dona és una constant del pensament anarquista:

El tema de la necesaria emancipación de la mujer es de gran relieve en el pensamiento anarquista. Desde el primer congreso de FRE quedó pendiente y fue aprobado en el segundo (Zaragoza, 1872), que «la mujer es un ser libre e inteligente, y por lo tanto, responsable de sus actos lo mismo que el hombre». Se denuncia la suerte que espera a la mujer en la sociedad capitalista. Sufren más que el hombre las consecuencias de la desigualdad económica y sienten con más intensidad la tiranía pública o privada. Para las mujeres obreras, se nos dice en «A mi amiga Celestina», sólo hay dos caminos, el taller o el matrimonio, el primero sólo para algunas, y aun el jornal es muy reducido. En el matrimonio sufren la tiranía doméstica. Concluyéndose que «Tan sólo la revolución social, podrá dar a la mujer su verdadero valor y su verdadero papel» (Litvak 2001: 117).¹⁶⁴

Seguint aquestes idees, Gomis presenta la importància de la dona obrera en la consciència proletària i sobretot en el tema religiós. Amb relació a aquest darrer aspecte, afirma:

Y es que la religión, una de las más firmes bases de la sociedad presente, no tiene otra misión que la de acallar las justas protestas del hombre contra los atropellos de que

¹⁶³ En aquest sentit, fins i tot inclou una parèmia en un article que no té res a veure amb el folklore, com és «Cifras», on per exemplificar la mortalitat infantil, afegeix: «Los campesinos catalanes tienen una frase gráfica para expresar la gran mortalidad de párvulos. Dicen: De fills i pollets / se'n salven poquets» (Gomis 1887e: 214).

¹⁶⁴ Per a un anàlisi més complet d'aquest paper de la dona, vegeu Litvak (2001: 117-128).

es víctima, haciéndole creer que las miserias de la vida son un don del cielo, a fin de que las sufra resignado y hasta las acepte gustoso como la más evidente prueba de la bondad divina (Gomis 1887k: 5).

Aquesta postura anticlerical comuna en el pensament anarquista també la manifesten altres autors d'aquesta època, com Julio Camba o Teresa Claramunt.¹⁶⁵ En definitiva, es tracta d'acabar amb les desigualtats:

No queremos que haya amos y esclavos, señores y siervos, pobres y ricos. Queremos que todos los hombres sean verdaderamente iguales, que no haya entre ellos otras desigualdades que las que dimanen de la naturaleza y que indudablemente se irán borrando con el tiempo. Queremos, en una palabra, que todo sea de todos y que el hombre no se vea obligado como hoy a morir de hambre por sobra de comestibles o a tiritar de frío por exceso de géneros de abrigo (Gomis 1887k: 10).

Cal contextualitzar la publicació d'aquests dos opuscles de Gomis (*El Catolicismo y la Cuestión Social* i *A las madres*), i tenir present que:

És de destacar que Gomis figuri en la mateixa col·lecció que Anselmo Lorenzo, E. Reclus, Serrano Oteiza o Bakunin, la qual cosa el fa aparèixer com a figura cabdal de l'anarquisme català d'aquells anys; i més significatiu encara pel fet d'ésser un convençut catalanista (Olivé 1994: 90-91).

Aquest mateix any, apareix a Barcelona *El Productor. Diario Socialista*, hereu de *La Federación*. S'inicia com a publicació diària (fins al número 31) i per motius econòmics passa tot seguit a setmanari (Olivé 1994: 78). És el primer diari anarquista de l'Estat espanyol, recollint les subscripcions de la desapareguda *Bandera Social* de Madrid (Piqué 1989: 76). Se'n publiquen 396 números, entre l'1 de febrer de 1887 i el 21 de setembre de 1893. Cels Gomis hi col·labora com a redactor, segons indiquen Nettleau (1969: 530),¹⁶⁶ Litvak (1990: 284, nota 7) i

¹⁶⁵ Així, Julio Camba (1882-1962) afirma de manera contundent que «la religión impuso a la mujer el deber de ser obediente, pasiva, humilde, resignada; sojuzgola a la coyunda masculina por medio del matrimonio y entorpeció el engranaje de su cerebro con su doctrina puerca y asquerosa. La religión, utilizando a la mujer como instrumento de dominio, ha sido su enemigo más encarnizado». Teresa Claramunt (1862-1931), per la seva banda, es dirigeix a les mateixes interessades: «Dejaos amigas mías, de esos embustes que os enseñan las religiones todas. Desterrad lejos, muy lejos, esas preocupaciones que os tienen como los esclavos del siglo XVIII, con un dogal que no os deja moveros para que no penetréis en la senda de la razón». Cito, en tots dos casos, a partir d'Álvarez (1991: 285) que contextualitza la situació de la dona en la ideologia anarquista al capítol «Feminismo, familia, amor libre» (Álvarez 1991: 281-308).

¹⁶⁶ De fet, Nettleau només apunta que «On m'a dit que Celso Gomis y participa» (Nettleau 1969: 530).

Emili Samper Prunera

Íñiguez (2001: 493).¹⁶⁷ A més d'aquestes referències, existeix el testimoni d'un actiu militant molt prestigiós a Espanya i Amèrica, anomenat Adrián del Valle (1872-1945) i més conegut pel pseudònim «Palmiro de Lidia», que corrobora el paper de Gomis a *El Productor* en un article on recorda els seus anys de joventut:

Celso Gomis era de baja estatura, poco hablador, de temperamento flemático. Poseía extensa cultura y fué autor de notables libros de enseñanza. Escribió bastante en *El Productor* durante el mes que fue diario, siendo luego más parco en su contribución. Por su posición en aquella época, parecía no estar en condiciones de tomar una parte visible en la propaganda. Era querido y respetado entre los compañeros (Lidia 1927: 140).

Aquesta breu referència a Cels Gomis és també interessant perquè inclou la descripció física de l'escriptor, així com la la visió que d'ell tenen els altres militants.

De la vinculació de Gomis amb Valentí Almirall (de temps del federalisme del 1868), prové la seva incorporació al Centre Català (Olivé 1994: 89). I és en la publicació del Centre, *La Veu del Centre Català*, on apareix el 19 de maig de 1888 «¡Avant!», poema de caire vitalista que exalta el progrés tot utilitzant les imatges poètiques de fenòmens naturals.¹⁶⁸ Amb aquesta composició, Gomis exemplifica «el programa d'esquerra del moviment de conscienciació cultural renaixentista, que poc tenia a veure amb una concepció tradicionalista, conservadora, del que havia de ser Catalunya» (Ferré 2007: 148).¹⁶⁹ L'inici del poema serveix d'exemple:

Deixem ja de cantar-ne—nostres antigues glòries;
Deixem a nostres avis—en lo fossar tranquils.
Parlem-ne del pervindre,—que la missió del poeta
És senyalar als pobles—lo seu esdevenir.
¡Via fora! vosaltres,—los que sense esperança
En l'indiferentisme—viviú endormiscats;
Los que vostres cors jòvens,—envellits abans d'hora,
A impuls de cap idea—sentiu esbategar.
Ensorreu-vos per a sempre—fetes dos-cents-mil trossos,
Estàtues martmolenques—que no us moveu d'un punt;
No entrebanqueu la marxa—d'aquells que encara creuen;
¡Obriu pas als que us porten—de lo progrés la llum! (Gomis 1888a).

¹⁶⁷ Olivé (1994: 91), per la seva banda, diu que no ha trobat cap article signat per Gomis en aquest diari.

¹⁶⁸ FCGM: registre 069/02 per a la còpia manuscrita.

¹⁶⁹ Per la relació entre el progrés tecnològic i les manifestacions artístiques en el pensament anarquista, vegeu Litvak (2001: 334-340).

Aquesta composició de Gomis segueix el mateix to que l'escriptor Víctor Balaguer (1824-1901) utilitza a «La nova musa» anys abans (gener de 1864), publicada a *Esperansas y recorts* (Balaguer 1866: 129-131) i dedicada «Al poeta D. Lluís Roca». Balaguer lloa «lo progrés i la indústria»:

¿Podem entretenir-nos en escoltar rondalles,
quan ja lo vapor crusa de l'un a l'altre extrem,
quan la idea és lo ferro que guanya les batalles,
i el fil que parla porta, sens límits i sens valles,
d'un cap de món a l'altre lo llamp del pensament?... [...]

Avui deu lo poeta alçar cants de victòria
perquè radiant ja brilla la civilització.
Aquell que millor cante la fe, la pàtria història,
lo progrés i la indústria, la llibertat, la glòria,
aquell entre els poetes, aquell serà el millor (Balaguer 2002: 23-25).

Tot i aquest punt de contacte, Balaguer «no prodigarà, però, el cant als avenços científics ni tecnològics en la seva poesia i no abandonarà la mentalitat idealista» (Vall 2005: 23).

A partir de 1894, quan Gomis fixa el seu domicili habitual a Barcelona, la seva signatura pràcticament desapareix de qualsevol publicació de caire polític.¹⁷⁰ Aquesta desaparició coincideix, significativament, amb els inicis de la radicalització de l'anarquisme català, que desemboca en actuacions terroristes que culminen en el procés de Montjuïc i l'assassinat de Cánovas del Castillo a mans de l'anarquista italià Michele Angiolillo l'any 1897 (Prats 1987: 22). Tot i això, el seu pensament polític es continua manifestant, sobretot en contra del govern, en moments puntuals.

El mes de maig de 1899 es deia que el Centre Escolar Catalanista convocaria un concurs per a fer una nova lletra per a l'himne d'«Els segadors». Finalment, va ser la societat La Nació Catalana la que va convocar el concurs el 10 de juny de 1899.¹⁷¹ El problema era que la lletra de l'himne era «excessivament llarga, massa detallista, redundant i enfarfegada», en paraules de Pere Anguera (2010: 59), fet que en

¹⁷⁰ Aquest fet també explica l'absència de contacte directe amb altres autors, en l'àmbit internacional. Sobre les relacions internacionals de l'anarquisme català d'aquests anys (1881-1914), sense la presència de Gomis, vegeu Abelló (1987).

¹⁷¹ Sobre aquest concurs per premiar la nova lletra de l'himne i el context en què es produeix, vegeu Ayats (2011: 105-116); Massot/Pueyo/Martorell (1983) i Massot i Muntaner (2012), versió revisada i modificada de l'anterior.

Emili Samper Prunera

dificultava la difusió. Així, l'1 de juny es va fer pública la convocatòria «Als poetes catalans». La proposta fou rebuda amb irritació per l'Agrupació Folkòrica, que va creure que es pretenia distorsionar una lletra popular (Anguera 2010: 60-61). El 28 d'agost, General Ginestà i Punset adreça una carta a Cels Gomis en la qual li demana la seva opinió respecte a compondre una lletra per a l'himne «Els segadors».¹⁷² Gomis li respon amb una carta publicada a *L'Atlàntida* el 9 de setembre (datada el 31 d'agost):¹⁷³

¿Què vol que em sembli, amic Ginestà, del Certamen per a premiar una composició poètica que s'adapti a la música dels *Segadors* i sigui un crit de guerra contra Castella? Que no en sortirà res de bo.

Les poesies fetes d'encàrrec sempre són dolentes. Ademés, predicar avui l'odi contra un altre poble, sigui el que sigui, sols perquè els governs que parlen la seva llengua ens maltracten, és senzillament un absurd.

Lo nou cant dels Segadors, si algun dia es fa, serà contra tots los governs, puig tots ho fan prou malament. Serà un crit d'odi i de venjança contra tots los que tallen lo bacallà, dispensi'm lo modisme, tant si ho fan a Madrid com a Barcelona.

I al parlar així no es pensi pas que jo sigui enemic de l'autonomia de Catalunya, ans al contrari: la vull tan àmplia que de segur se n'esgarrifarien fins los que lluiten en les files més avançades del Catalanisme. Per a mi s'ha de començar per l'autonomia individual dins de cada poble, per la de cada poble dins de cada regió o encontrada natural, i acabar per la de cada encontrada dins de cada nació.

Per a substituir Barcelona a Madrid i la brutícia d'aquí a la d'allí, no val la pena de canviar l'ordre de coses actual (Gomis 1899).

Aquesta idea d'universalitat, seguint la ideologia anarquista, es combina amb una crítica als governs (un cop més), siguin autonòmics o centrals i demana un canvi molt més ampli. Tot i aquesta contundent resposta, contrària a una nova lletra per a l'himne, Gomis n'escrigué una versió l'any següent, que no arriba a publicar, i que es pot qualificar d'atípica i contundent, en paraules de Pere Anguera:

Gomis, al maig de 1900, redactà una lletra alternativa per a *Els segadors*, que és tot el contrari d'un model de concòrdia. Basten com a mostra els quatre primers versos [...] que transformen l'himne de voluntat patriòtica en una cançó de revolta social,

¹⁷² Ferré (2007: 150, nota 610) en reproduïx el contingut.

¹⁷³ Aquest número de *L'Atlàntida* (el 104), del 9 de setembre de 1899, recull de manera monogràfica la polèmica sobre la nova lletra dels segadors, amb la crida «Als poetes catalans» i les respostes i reaccions, a més de la de Gomis, de Josep Torres i Bages, Terenci Thos i Codina i Francisc de S. Maspons i Labrós, entre d'altres.

molt més d'acord amb el seu pensament anarquitzant i que redueix les referències catalanes a la ciutat de Barcelona (Anguera 2010: 66-67).

El text manuscrit original es conserva al fons personal de l'escriptor (FCGM) i està datat el 6 de maig de 1900:¹⁷⁴

Los segadors tal com s'haurien de cantar avui:

Barcelona, ciutat gran
¡qui t'ha vist i qui et veu ara!
Vas cremar dotze convents... [fets del 1835]
i n'has fet dos-cents quaranta!

¡Bon cop de falç!
los qui encara sigueu hòmens,
¡bon cop de falç!

Abans los teus consellers
al mateix rei feien cara
i avui tots davant d'un bisbe [el bisbe Morgades]
baixen servils la mangala

¡Bon cop de falç!
etc.

Abans los teus menestrals
los seus béns ne defensaven,
i avui tot s'ho deixen prendre
amb una paciència santa.

¡Bon cop de falç!
etc.

N'està prohibit lo captar
als vells, dones i quitxalla,
mes de monges i de frares,
n'hi ha tot un femer que capten.

¡Bon cop de falç!
etc.

Abans los nostres obrers
cantaven fent barricades
i avui canten a l'església
per fer plaer a les beates.

¹⁷⁴ Palomar (2008: 13) i Ferré (2007: 150) també transcriuen el text, aquest últim sense l'acabament. Els comentaris entre claudàtors amb aclariments sobre el context històric són d'Ayats (2011: 114-116), que també inclou aquesta versió en el seu excel·lent estudi de l'himne patriòtic.

Emili Samper Prunera

¡Bon cop de falç!

etc.

Abans lo nostre jovent
per un no res s'indignava,
i, avui d'un grapat de brètols
n'aguanta mut les totxades.

¡Bon cop de falç!

etc.

Barcelona, qui t'ha vist,
qui t'ha vist i qui et veu ara!
Ahir tan plena d'orgull,
avui tan degenerada!

¡Bon cop de falç!

etc.

Segadors i dalladors
esmoleu les falç i dalles,
que si no seguem arreu,
se'n riuran tots de nosaltres.

¡Bon cop de falç!

los qui encara sigueu hòmens,

¡bon cop de falç!

(Aquesta cançó n'és trenta [típic acabament de les «cançons dictades»]

per un vell de seixanta anys,

que fins vergonya se'n dóna

de que us digueu catalans.)

Barcelona, 6 Maig 1900 (FCGM: registre 075).

Palomar (2008: 13) creu que aquest text «pot ser vist poc més que com un divertiment», però també fa notar, encertadament, que els versos reflecteixen, a grans trets, la ideologia de l'escriptor en un moment en què, com hem vist, es troba lluny de la primera línia de batalla dels esdeveniments socials i polítics que sí ha viscut ben de prop en els anys de joventut:

La nació, segons Gomis, es poda bastir —s'havia de bastir— des de la lluita social i el treball diari, i no des dels essencialismes mítics: per ell, el folklore és coneixement i la nació és fruit del moment, del cada dia, no del que fou —si és que fou— en el passat (Palomar 2008: 13).

Un any després de redactar la nova versió de l'himne, publica al *Calendari Català* de 1901,¹⁷⁵ «La deria de pidolar»,¹⁷⁶ on es mostra crític amb la seva societat i el seu temps, en aquest cas (i com en els anteriors) amb l'actuació del govern. L'escriptor critica tant el paper del govern a l'hora de millorar la qualitat de vida del poble com el paper que aquest adopta quan creu que tot se pot solucionar esperant que ho arregli el govern.

Si tots los serveis que demanem a l'estat nos los féssim nosaltres mateixos ¡què n'estalviariem de quartos! Sense comptar amb que ho faríem tot al nostre gust, sent així que ara es fa al gust de qui cobra i no al de qui paga, que sembla que és lo que hauria d'ésser. Ja ho diu lo ditxo:

Si vols ésser ben servit,
fes-te tu mateix lo llit.

¡Mes ja poden anar-los-hi amb ditxos a una gent com l'espanyola, avesada a captar des de criatura!

¿Sabeu l'únic que jo li demanaria a n'aquest Govern, lo mateix que a tots los demés que poguessen vindre darrere d'ell? Que se n'anés a can Pistraus, com més aviat millor.

¡Per lo bé que ho fan!... (Gomis 1901e: 108).

L'any 1902 Gomis treballa de nou com a traductor. Es tracta un altre cop de la traducció d'un llibre de Valentí Almirall. Concretament, de l'inici de la publicació en castellà de les seves obres completes (*Obras y escritos políticos y literarios de Valentín Almirall*), a petició del mateix polític. El primer volum presenta *El catalanismo*, que d'aquesta manera es pot donar a conèixer a la societat espanyola. En aquest llibre, publicat originàriament en català l'any 1886, Almirall «no sólo exponía de una manera clara y sucinta las aspiraciones regionalistas de Cataluña y sus fundamentos científicos, sino que daba además todas las soluciones prácticas que podía tener el problema, optando él por la francamente republicana» en paraules del mateix Gomis (1907b: 6). Aquesta traducció castellana inclou un pròleg escrit expressament pel polític i escriptor barceloní en el qual «se lamentaba Almirall de que se hubiesen torcido sus ideas regionalistas en sentido reaccionario,

¹⁷⁵ FCGM: registre 069/02 per a la còpia manuscrita.

¹⁷⁶ El *Calendari Català* «col·leccionat y publicat per Joan Bra. Batlle» es publica entre 1898 i 1905 i recupera el títol de la publicació anual fundada i dirigida pel folklorista Francesc Pelai Briz i Fernández (1839-1889) entre 1865 i 1882 (Torrent/Tasis 1966: 223).

Emili Samper Prunera

y preveía los ataques que se habían de suscitar contra él por haber usado la lengua castellana en la nueva edición del libro» (Gomis 1907b: 6).¹⁷⁷

L'any 1907 la revista *Cataluña* acull la vessant més reivindicativa de l'escriptor, que propugna un cop més la llibertat individual a l'article «Lo que queremos y lo que no queremos» publicat al número 4 (15 de novembre de 1907). Gomis critica la centralització madrilenya però no la vol substituir per una centralització barcelonina.¹⁷⁸ Considera aquesta darrera encara pitjor que l'anterior, per la seva proximitat. La seva reivindicació de llibertat la fa extensiva als diversos àmbits de la vida. Reclama llibertat de pensament així com la formació intel·lectual de les classes menys afavorides. Per tal d'aconseguir aquests objectius, Gomis reclama la plena llibertat d'ensenyament. Al costat d'aquestes reivindicacions també s'exposen l'agilitació dels temes burocràtics o la llibertat a l'hora de fer, o no, el servei militar. En definitiva, el que l'escriptor propugna és la llibertat total de l'individu:

Queremos, en una sola palabra, la libertad en todos los órdenes de la vida social y política; pero no esa libertad acompañada de calificativos que la desnaturalizan y anulan, sino esa libertad a secas que no tiene otros límites que la libertad de los demás (Gomis 1907f: 41).

Una llibertat per la qual ha lluitat l'escriptor, des de primera línia d'acció en la seva joventut, i des de les idees fixades en els seus escrits tota una vida.

¹⁷⁷ Valentí (1973: 145), que descriu Gomis com a «fiel amigo» d'Almirall, recull part d'aquestes paraules on el polític mostra la seva decepció.

¹⁷⁸ Aquest mateix tema, que s'ha vist a la carta a General Ginestà Punset amb motiu de la lletra d'«Els segadors», apareix també a «Correspondencia de Caspe» (Gomis 1880h: 141), com explico al capítol 3. Excursionisme i folklore.

3. EXCURSIONISME I FOLKLORE

Llorenç Prats, a *El mite de la tradició popular* (1988), ofereix el punt de partida que situa Cels Gomis i Mestre en relació amb els folkloristes de la seva època. En el segon capítol d'aquest estudi, Prats proposa una classificació dels folkloristes catalans en tres grans generacions.¹⁷⁹ En primer lloc, la «generació romàntica» formada pels primers intel·lectuals que mostren un interès destacat per la recollida de folklore. Els membres d'aquesta primera generació són Pau Piferrer (1818-1848), Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) i Marià Aguiló (1825-1897). Prats justifica aquesta primera generació i la inclusió d'aquests autors dins del grup a partir de l'aparició dels primers reculls de literatura popular al nostre país (Prats 1988: 49). En segon lloc, la «generació de la Renaixença» que ve a ésser una «confirmació de l'orientació romàntica» anterior. Els membres més destacats d'aquesta segona generació són Francesc Pelai Briz i Fernández (1839-1889) i Francesc de Sales Maspons i Labrós (1840-1901). En aquesta segona generació conflueixen els autors de les dues primeres en el sentit que els primers autors «romàntics» estaran en contacte i en estreta relació amb aquesta nova fornada i compartiran amb ells inquietuds i interessos. Finalment, en tercer lloc, la «generació excursionista», amb diferències més notables respecte les dues anteriors, tot i ser-ne una continuació. Com a autors més destacats que Prats inclou en aquesta generació hi ha Pau Bertran i Bros (1853-1891), Cels Gomis i Mestre (1841-1915) i Sebastià Farnés i Badó (1854-1934). L'aparició d'aquesta generació està estretament vinculada al paper que les societats excursionistes tindran en aquesta època.

Si s'examinen els anys de naixement i defunció dels diferents autors s'observa com el marge temporal que els separa és molt estret, sobretot entre els membres de la segona generació i la tercera. Tot i aquesta breu distància, les diferències de mètode entre ells són notables, i tenen a veure, sobretot, amb la seva ideologia (que és fruit, d'altra banda, de la predominant en cada època). Mentre els primers segueixen una orientació marcadament «literària», els segons tenen un interès més aviat «científic». En aquest sentit, i parlant de Marià Aguiló i de Milà i Fontanals (tots dos de la primera generació), cal tenir en compte aquestes diferències:

¹⁷⁹ També trobem aquesta classificació de manera més sintètica a Prats (1994).

Emili Samper Prunera

Aguiló, com Milà, aborda l'estudi de la cultura popular des d'una perspectiva literària. Folklore és per a ell sinònim de literatura popular i aquesta és abans que res, literatura. La seva tasca va adreçada a la restauració d'un edifici cultural a partir de les runes que en perviuen, però aquest edifici no és el de la cultura popular sinó el d'un determinat aspecte de la cultura culta, mantingut, si bé que deformat, pel poble a causa de la decadència a què la cultura culta catalana s'ha vist abocada (Prats/Llopart/Prat 1982: 22).

Els folkloristes de la «generació excursionista» amplien aquest camp temàtic d'estudi, ja que els seus interessos no es limiten estrictament a la literatura sinó que recullen tot allò que creuen que és una manifestació de saber popular, ja sigui en materials literaris, o no. Així, l'excursionisme supera la restricció temàtica dels folkloristes de les generacions anteriors (lligats a la literatura) i suposa, a més, la consideració de la cultura popular com a objecte d'estudi (Prats/Llopart/Prat 1982: 30-32).¹⁸⁰

Així doncs, la relació de Cels Gomis amb el folklore està íntimament lligada amb l'activitat excursionista. Aquesta relació comença l'any 1878 quan es produeix el naixement d'una entitat que té molta importància en el desenvolupament de l'activitat folklòrica de l'escriptor reusenc en particular i de Catalunya en general. Es tracta de l'Associació d'Excursions Catalana.¹⁸¹ L'AEC es funda el 21 de setembre de 1878, després de l'escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científica, que havia nascut dos anys abans.¹⁸² Al BAEC número 3 (20 de gener, 1879) es dona compte de l'elecció de la nova junta, després de l'assemblea celebrada el 31 de desembre de 1878,¹⁸³ formada, entre d'altres, per Josep Fiter i Inglès (1857-1915) com a president i Artur Bofill (1844-1929) com a conservador del Museu.¹⁸⁴ El 14 de gener Josep Fiter presenta la dimissió¹⁸⁵ i en el seu lloc és

¹⁸⁰ Vegeu el capítol «Romanticisme i Renaixença» d'aquest mateix llibre (1982) per a aprofundir en aquestes qüestions. Per a una visió més ampla (i no només catalana) resulta de consulta imprescindible la completa visió que ofereix Pujol (1999).

¹⁸¹ Sobre la fundació de l'Associació d'Excursions Catalana, vegeu Iglésies (1964: 127-30); pel context, Jolis (1996) i per al testimoni directe d'un dels implicats, Maspons i Labrós (1894: 7-8).

¹⁸² Concretament, el 26 de novembre de 1876 (Maspons 1894: 7).

¹⁸³ El 20 de desembre a dos quarts de nou del vespre s'havia celebrat al Fomento de la Producción Española una reunió per a constituir la Junta (Iglésies 1964: 127; BAEC 2, núm. 3 [20 de gener, 1879]: 29).

¹⁸⁴ Els altres membres de la junta són Ramon Arnet (bibliotecari), Vicenç Grezner (tresorer) i Marçal Ambrós (secretari).

nomenat president Ramon Arabia i Solanas (1850-1902), figura clau de l'excursionisme català. Cels Gomis forma part de l'entitat excursionista com a soci delegat.

El setembre de 1879 l'escriptor apareix ja com a soci delegat a Montesquiu des d'on escriu (el 19 de juny en aquest cas) el primer article que publica al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, titulat «Ollas dels Gegants en la Riera de Vallfogona» i, com passa sovint en les activitats d'aquesta entitat, és llegit abans de publicar-se (el 16 de juliol) en la sessió pública de la mateixa Associació. El *Butlletí* és l'òrgan de l'Associació d'Excursions Catalana i apareix per primera vegada, amb caràcter mensual, el 20 de novembre de 1878.¹⁸⁶ Finalitza el mes desembre de 1890, formant un total de 147 números que s'agrupen en dotze volums.¹⁸⁷

Durant l'any 1880 Gomis es converteix en col·laborador habitual del BAEC. La seva condició de soci delegat no sorprèn i està relacionada amb la seva activitat laboral que fa que es desplaci per tota la península.¹⁸⁸ Això li permet entrar en contacte amb els habitants dels diferents territoris i també amb el terreny pròpiament dit. Gomis aprofita aquests contactes per establir relacions amb la gent i per conèixer el territori, cosa que, d'altra banda, ha de fer necessàriament per motius de feina. Tot i això, l'interès de l'escriptor va més enllà de l'estrictament professional. Les seves nombroses col·laboracions al BAEC així ho demostren. En la «Correspondencia de Caspe» s'adreça a Ramon Arabia i Solanas.¹⁸⁹ Cels Gomis li explica i descriu les primeres impressions que li ha causat aquesta ciutat. Rebut per l'alcalde (el Sr. Pinyol), que resulta ser català, l'escriptor posa de manifest el centralisme de Madrid quan parla de l'arribada del ferrocarril en aquesta població:

I no deixa d'explicar-se lo entusiasme causat en aquesta població per la meua arribada i la de mos companys, puig la nostra presència representa per a ella l'esperança de posseir dins d'un terme més o menys breu un ferrocarril que la uneixi directament amb Barcelona, que aquí és considerada com lo cervell d'Espanya, i amb Madrid a

¹⁸⁵ Al BAEC 2, número 3 (20 de gener, 1879): 35-36, se'n reproduceix la carta. Fiter diu que «em veig en lo cas de renunciar a tant honrós càrrec, obeint única i exclusivament a motius de fundada delicadesa que em crec aquí rellevat de manifestar en tota sa extensió».

¹⁸⁶ A partir del número 15 incorpora el qualificatiu de «mensual» al títol.

¹⁸⁷ Es poden consultar íntegrament tots els volums (excepte els dos Anuaris) al Dipòsit digital de documents de la UAB: <<http://ddd.uab.cat/record/40585>>

¹⁸⁸ Per als detalls, vegeu el capítol 1. Perfil biogràfic.

¹⁸⁹ Soci fundador de l'Associació d'Excursions Catalana i president durant aquests anys (1879-1884), com s'ha vist.

Emili Samper Prunera

qui, com nosaltres, consideren com a un immens pop que amb sos tentàculs paralitza los esforços i la vida de tota la resta de la nostra península (Gomis 1880h: 141).¹⁹⁰

A «Un poch de mineralogia» utilitza els seus coneixements de geologia i els aplica de manera pràctica. A continuació es poden resseguir un conjunt d'articles que s'emmarquen dins l'àmbit pròpiament dit del BAEC. Es tracta d'aquelles col·laboracions on Gomis explica de manera detallada les excursions que realitza pels diferents territoris que coneix gràcies a la seva feina. Els primers exemples que ens mostren el Cels Gomis excursionista els trobem a «Una excursió al avench de Sant Pere dels Grechs (terme de Oliete, provincia de Teruel)» (publicat en dues parts; Gomis 1880j) i «Excursió a las Minas de Lignito de la Granja d'Escarpe (provincia de Lleyda)» (Gomis 1881b). A tots dos articles l'escriptor explica el recorregut realitzat amb tot tipus de descripcions i detalls que posen de manifest el seu entusiasme per allò que fa, d'una banda, i les seves ànsies de coneixement i de transmissió del mateix, per l'altra. Aquests articles es converteixen en autèntiques guies de viatge per a qui li interessi el territori descrit i vulgui visitar-lo personalment. El primer d'ells ha estat considerat com la primera ressenya científica d'una cavitat al nostre país (Prats 1987: 13 i nota 38).

Però la contribució de Cels Gomis a l'AEC no és només en forma d'articles sinó també en forma de donatius. Així, en la junta celebrada el 20 de juliol de 1881 s'acorda agrupar tots els donatius realitzats per Cels Gomis en l'anomenada «Col·lecció Gomis»:¹⁹¹

Los infrascrits,¹⁹² atenent a la importància creixent i no interrompuda dels donatius del nostre consoci D. Cels Gomis; a la molta unitat que presenten ses diverses seccions, tant i principalment la de geologia com la d'antiguitats; a que és just

¹⁹⁰ El centralisme madrileny (i també barceloní) són objecte de crítica per l'escriptor als seus escrits polítics, com s'ha vist al capítol 2. Ideologia i política.

¹⁹¹ A les pàgines del BAEC, primer, i del BCEC, després, es poden resseguir els donatius realitzats per Cels Gomis: BAEC 4, núm. 34 (juliol, 1881): 167-168; BAEC 5, núm. 44-45 (maig-juny, 1882): 126-128; BAEC 5, núm. 46-47 (juliol-agost, 1882): 151-152; BAEC 6, núm. 58-59 (juliol-agost, 1883): 165-168; BAEC 6, núm. 61-62 (octubre-novembre, 1883): 228-232; BAEC 7, núm. 65-66 (febrer-març, 1884): 58-60; BAEC 7, núm. 68 (maig, 1884): 107-108; BAEC 7, núm. 71-72 (agost-setembre, 1884): 204; BAEC 7, núm. 74-75 (novembre-desembre, 1884): 268-272; BAEC 11, núm. 112-117 (gener-juny, 1888): 156-158; BAEC 6, núm. 23 (octubre-desembre, 1896): 238; BCEC 17, núm. 150 (juliol, 1907): 218; BCEC 17, núm. 153 (octubre, 1907): 320; BCEC 18, núm. 165 (octubre, 1908): 312.

¹⁹² Ramon Arabia i Solanas, Vicenç Grenzner, P. Clapés, Josep Eduard Llorens i Riu, Miquel Aragonés, Francisco Lloreos i Valentí Almirall (BAEC 4, núm. 34 [juliol, 1881]: 146-147).

demostrar lo agraïment de l'ASSOCIACIÓ per a qui tant i tant fa en favor d'ella; a que los actuals armaris del Museu apenes basten ja a contenir tots los objectes que el formen i a que de totes maneres convé despertar l'estímul dels socis, fent-los veure lo molt que agraïm tot quant se fa en augment de tant important part de nostra institució; tenen l'honor de sotmetre a la Junta General la següent proposició:

1.er Tots los donatius fins ara rebuts i los que d'aquí en endavant se rebin per a lo Museu, de part de nostre consoci don Cels Gomis, s'agruparan i ordenaran formant una col·lecció distinta, que s'anomenarà: «Col·lecció Gomis.»

2.^{on} A fi de facilitar l'execució d'aquest pensament, se destinarà a guardar dites col·leccions un o més armaris, separats dels altres que continguin les restants col·leccions del Museu i los llibres de la Biblioteca.

3.er Si així s'accepta, lo infrascrit soci Sr. Arabia, ofereix a la Societat, a l'objecte expressat, un, i si no és prou, dos armaris iguals, en quins se guardaran exclusivament los objectes de dita «Col·lecció Gomis», posant-se en ell o ells un targetó en què consti aqueix títol (*BAEC* 4, núm. 34 [juliol, 1881]: 146-147).

El 23 d'octubre participa en una excursió col·lectiva a Montjuïc, segons testimoni de Joan Bru, secretari de l'AEC.¹⁹³ El 13 de novembre també el trobem en una excursió al Tibidabo, com apareix al *BAEC*.¹⁹⁴ Durant aquest 1881, Gomis publica més articles de tipus excursionista al *BAEC*, com «La turba de Amposta» i «La Mel de l'Alcarria».

L'any 1882 és bastant productiu pel que fa a la publicació d'articles excursionistes. Si fins ara la participació de Cels Gomis en el *BAEC* ha estat més aviat puntual, aquest any canvia amb la publicació de tot un seguit d'articles de caràcter folklòric i excursionista. La majoria d'ells expliquen diferents excursions i rutes que el mateix Gomis ha fet ja sigui durant aquest mateix any o en anys immediatament anteriors. En aquests darrers casos acostuma a acompanyar la signatura la data i el lloc de redacció de l'article cosa que és molt útil a l'hora de determinar la seva estada en els diferents llocs, factor important i a tenir en compte en un cas com el seu en què es desplaça per tota la península. Podem considerar doncs, aquests anys com els del naixement de Cels Gomis com a folklorista, pel que fa a la sortida a la llum dels seus treballs. D'entre el conjunt, destaca l'aparició de la primera part de les seves experiències a Guadalajara.¹⁹⁵ Gomis resideix durant un

¹⁹³ «Excursió col·lectiva a Montjuich». *BAEC* 4, núm. 38 (novembre, 1881): 255-259.

¹⁹⁴ «Excursió col·lectiva al Tibidabo» *BAEC* 5, núm. 40-41 (gener-febrer, 1882): 8-13.

¹⁹⁵ Un altre dels articles d'aquest prolífic 1882 se centra en el monestir de «San Victorian en l'antich regne de Sobrarbe (Huesca)», informació que utilitza López Dueso (1999) en la seva reivindicació de la zona, anys més tard.

Emili Samper Prunera

temps en aquesta zona i com a fruit de les seves experiències publica durant aquests anys un extens treball que apareix dividit en diferents parts, per la seva llargada.¹⁹⁶ Datat entre el desembre de 1880 i el febrer de 1881 en l'*Anuari* de 1881 (publicat el mes de gener de 1882)¹⁹⁷ apareix la primera part d'aquest treball, de contingut eminentment excursionista. En aquest mateix anuari, publica l'article «Industrias desaparegadas de Caspe». Tot i que de caràcter diferent (pel mitjà que publica l'article, evidentment, i pel públic al qual va destinat) trobem en aquestes pàgines les idees exposades per l'escriptor en articles anteriors de caràcter polític.¹⁹⁸ En aquest cas, l'escriptor presenta, novament, el seu concepte d'història:

La història de les arts i de la indústria és per a mi la de la civilització dels pobles. [...] Crec que per a conèixer lo grau de civilització d'un poble no basta conèixer ses lleis i molt menys encara ses conquestes; és precís estudiar també ses arts i sa indústria. Desgraciadament, la HISTÒRIA ha oblidat moltes vegades aquesta veritat i poc o res nos ha dit de les diverses indústries exercides per cada u dels pobles de què s'ocupa (Gomis 1882c: 486).

Es poden relacionar aquestes paraules amb la reivindicació de la història des del punt de vista del treball i no del poder polític. És gràcies al treball que la humanitat és com és avui en dia, ja que és el «treball, tant intel·lectual com material, que ens ha portat al grau de civilització i cultura de què tant joiosos nos mostrem» (Gomis 1882c: 487). Aquest article serveix per a exemplificar com la ideologia de l'escriptor és present en tota la seva producció. És el mateix a l'hora d'escriure un article on narra una excursió com a l'hora de redactar-ne un altre on exposa la seva visió de la història. El que destaca és que, algun cop, tot i separar sempre els seus interessos (tant per ell mateix com pel públic al qual es dirigeix) apareix la veu més combativa de l'escriptor que intenta fer-se un lloc. Ell és el primer a distingir perfectament i a adequar-se cada moment a allò més apropiat però de vegades s'ha d'autocensurar per no creuar un límit que ell mateix (i el propi mitjà on escriu) ha marcat. Un altre exemple, en aquest sentit, és un article posterior publicat al segon *Anuari* de l'AEC (1883), titulat «Itinerari de Manresa a Berga» on, parlant d'una fàbrica de l'Ametlla de Merola, Cels Gomis comenta:

¹⁹⁶ Concretament, es publica entre els mesos de gener de 1882 (a l'*Anuari* de l'AEC i també al BAEC) i d'agost-setembre de 1884, amb un total de divuit parts que apareixen desordenades. Per als detalls, vegeu l'annex 1, amb el contingut exacte de cada article.

¹⁹⁷ Ressenyat a *L'Avenç*, I, núm. 8 (maig, 1882): 78-80.

¹⁹⁸ Com s'ha vist als dos capítols anteriors.

Segons m'han dit los mateixos treballadors, en aquesta colònia s'hi guanyen les millors setmanades de tot aquest país, però... les hi fan tornar a deixar en los establiments de venda on los obliguen a anar a comprar, i que són tots de l'amo de la fàbrica.

¡Quantes reflexions se m'ocorren sobre aquesta conducta! Mes no les crec pròpies d'aquest lloc i les passo per alt (Gomis 1883l: 181).

Un altre exemple es troba dins l'extens treball dedicat a la província de Guadalajara. En una d'aquestes parts, publicada l'any 1883, amb motiu de la descripció d'una excursió a Sigüenza, Gomis inclou l'elogi al treball de l'home i al progrés, en línia amb la seva ideologia:

En arribar a l'extrem de la meseta sento lo xiulet d'una locomotora. Fa ja a la vora de tres mesos que no l'he sentit.

Vostès no poden figurar-se l'efecte que em produeix a mi aquest xiulet. Per a mi és lo toc de la victòria obtinguda per l'home sobre la naturalesa. Cada volta que havem termenat un ferrocarril, aquest xiulet és lo que ha vingut a dir-nos: *haveu vençut*. I vostès no poden figurar-se quant agradable és prendre part en una lluita en què no hi ha més vençut que la matèria inerta, ni més vencedor que el geni i l'activitat de l'home (Gomis 1883a: 19).

Aquest elogi del maquinisme és un dels temes recurrents en la literatura anarquista de l'època i s'evidencia clarament en aquestes reflexions de Gomis sobre el «xiulet de una locomotora». I la tria d'aquesta màquina no és casual:

La locomotora se convierte en un verdadero emblema de los tiempos, representación de la marcha inevitable del progreso. Lo contemplan como un ser meticulado y fantástico, que avanza hacia el corazón tumultuoso de las ciudades en medio de chispas y nubes de vapor (Litvak 2001: 373).

A partir del mes d'abril de 1883, dins l'intent de l'Associació d'Excursions Catalana de donar la màxima personalitat a les delegacions comarcals, es creen aquestes delegacions oficialment. El novembre es constitueix la delegació de Figueres, presidida per Cels Gomis, i formada per 18 socis (Iglésies 1964: 133). Gomis, però ha de deixar aviat aquesta ciutat. Uns mesos abans, concretament el gener, visita Dosrius i fruit d'aquesta experiència publica l'article «Encontorns de Dosrius (província de Barcelona)» (Gomis 1883g). L'escriptor recull 7 parèmies, una tradició explicativa sobre la «roca del Diable» i una llegenda satànica ubicada en un sot d'aigua d'on hi surt una veu dient que el sot no té fons. S'explica que damunt d'aquella roca, anomenada «roca del Diable», s'hi aparegué el dimoni en forma de cabra i que no se'l podia fer baixar per la inaccessibilitat de la zona. El folklorista ofereix el seu punt de vista científic (en el sentit de lligat a la realitat del que es pot veure i comprovar) quan desmitifica una de les bases reals del relat

Emili Samper Prunera

negant aquesta suposada inaccessibilitat «puig s'hi pot molt ben pujar per un de sos costats» (Gomis 1883g: 184).

Encara dins dels treballs publicats l'any 1883, destaca «La Vall de Venasch» per la seva extensió (el més llarg publicat per Gomis fins a la data). A la pàgina 284 de la «Secció de Notícies» del BAEC¹⁹⁹ s'informa que el dia 5 de desembre de 1881, Cels Gomis i Mestre surt de la ciutat de Barcelona per anar a Benasc, com a director d'una de les seccions d'estudis del ferrocarril, on està fins al gener de l'any següent. Fruit de l'estada en aquesta vall pirinenca (que està documentada)²⁰⁰ el folklorista escriu el treball «La vall de Venasch» que publica al segon *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*, corresponent al 1882 (i publicat el mes de desembre de 1883). Aquest treball té una segona part que abraça el recorregut entre aquesta vall i Graus i que es publica a les pàgines del BAEC corresponent als mesos d'abril i setembre de 1889 (Gomis 1889a).

En 22 pàgines, acompanyades per un mapa que mostra l'itinerari del riu Éssera des del seu naixement fins a la seva desembocadura al riu Cinca, Cels Gomis descriu aquesta vall pirinenca i ho fa, com és habitual en aquests tipus de treballs, tenint en compte no només les característiques físiques del territori sinó també els costums, les tradicions i creences dels habitants de la zona, és a dir, el folklore. L'escriptor comença el seu treball explicant la situació de la vall de Benasc, les seves fronteres, el seu relleu geogràfic, així com la hidrografia de la zona. Pel que fa a la seva comunicació, diu:

La vall de Benasc no té més camins que de ferradura i molt dolents. La carretera fa ja molts anys projectada entre Graus i Benasc, no està començada més que entre Graus i Campo i les obres marxen amb una catxassa desesperadora. Los de Benasc feren estudiar, fa també molts anys, una carretera que els unís amb Bagnères-de-Luchon; mes no ha passat de projecte (Gomis 1883k: 101).

¹⁹⁹ BAEC 4, número 39 (desembre, 1881): 284.

²⁰⁰ Com explico al capítol 1. Perfil biogràfic, es conserva un diari parcial que descriu el trajecte entre Monsó i Benasc datat l'any 1881 on es troben descripcions arquitectòniques, geogràfiques, de creences i costums d'aquesta zona (FCGM: registre 001/14). Cal recordar que, laboralment, des del mes de desembre d'aquest any i fins al juny de 1882, Cels Gomis és el cap de secció del port de Benasc a Graus i també realitza els estudis del ferrocarril del mateix port de Benasc al dels Alfacs.

Gomis segueix la seva descripció parlant de la flora i la fauna de la zona i, precisament, parlant dels llops, de les guineus, dels isards i dels óssos que habiten aquestes terres, el folklorista afegeix el següent:

Aquestes muntanyes són molt escabroses, i fins inaccessibles en alguns punts. No és gens raro trobar-hi animals estimbats; i fins algunes persones han sigut víctimes de llur atreviment o de llur imprudència al voler escalar-les. En una cinglera que hi ha dessota del Pic d'Alba i damunt dels Banys de Benasc, hi hagué fa dos anys una veritable hecatombe. Una ovella esporuguida se precipità en lo cingle i darrere d'ella se n'hi precipitaren més de quatre-centes, morint totes rebentades. Aquest estiu darrer morí també en lo fons d'un precipici lo pare de l'hospitaler de Benasc, i això que era home molt coneixedor del terreny i capaç de passar per tot arreu com si fos una cabra (Gomis 1883k: 103-104).

L'escriptor segueix el seu recorregut incidint en la geologia d'aquesta vall pirinenca,²⁰¹ així com en la seva història i la seva població actual. A continuació entra en el terreny lingüístic amb comentaris relatius a la llengua parlada (durant aquests anys i anteriorment) a la vall de Benasc,²⁰² i després explica aspectes legislatius i els trets més característics dels «usos» d'aquesta zona. Parlant del matrimoni, l'escriptor descriu la celebració d'un casament. A aquesta descripció dels aspectes més característics dels «usos» de la vall de Benasc la segueix una col·lecció d'onze «follies» (o cançons populars) que l'escriptor recull «per lo que tenen de típic» (Gomis 1883k: 108).²⁰³ La primera és la següent:

Te vaig veure a la finestra,
que estaves rentant los plats;
te vaig dir cara de rosa,
i tu a mi morros de gat (Gomis 1883k: 108).

En nota, l'escriptor afegeix el comentari següent:

Copio aquesta follia per lo bé que pinta el caràcter de les pageses catalanes. Si un les hi diu alguna amoreta, com elles no el conegan, lo menos que li respenen és: «Fugi d'aquí, fastigós.» Lo quart vers d'aquesta follia l'he sentit també d'aquest modo:

²⁰¹ La geologia és una de les passions de l'escriptor, com ho demostren els nombrosos donatius que realitza d'aquest tipus de material a l'AEC, fet que origina la creació d'una «col·lecció Gomis», com s'ha vist.

²⁰² Com es pot veure al capítol 1. Perfil biogràfic.

²⁰³ No és l'únic cop que Cels Gomis recull i publica aquest tipus de composicions. Precisament, en aquest mateix *Anuari*, Gomis signa, amb Vicenç Plantada i Fonolleda, Josep Cortils i Vieta i Francesc de Sales Maspons i Labrós un «Aplech de cansons populars catalanas» format per tretze cançons, com veurem més endavant.

Emili Samper Prunera

i ella em va tirà l'espart (*fregall*) (Gomis 1883k: 108).

Aquesta nota té el seu interès, no només per la variant afegida pel folklorista, sinó també perquè dóna informació sobre la cançó i la interpretació que en fa el recol·lector. Tot seguit, l'escriptor diu que centra la seva atenció en la descripció de les particularitats d'aquesta vall, després d'haver-ne tractat les «generalitats» (1883k: 110). Entre aquestes particularitats trobem que:

Sos habitants tenen fama de dolents; tant és així que diuen en lo país:

Gent de Benasc,
gent de Barrabàs (Gomis 1883k: 114).

Tot i fer explícita aquesta «mala fama» que els habitants de la Vall tenen (sempre segons els seus veïns, com passa en aquests casos), Gomis afegeix tot seguit un comentari personal per deixar clara la seva opinió, en aquest sentit:

Jo sols tinc motius per a alabar-los per llur comportament amb mi.
L'únic que els hi trobo, i això ho faig extensiu a tots los de la vall, és que són molt indolents per a tot lo que no té relació amb lo benestar dels animals (Gomis 1883k: 114).²⁰⁴

Amb motiu de la descripció de la imatge de la Verge que es troba a l'antic santuari de la Verge de Guayente (a la vora dreta del riu Éssera), Gomis n'explica l'origen. Es tracta d'una marededéu trobada:

Aquesta imatge, com quasi totes las bizantines, ha sigut trobada. Lo trobo d'aquesta fou fet en 1070 per D. Hernando Azcon, senyor de la baronia de Castaner, qui fundà lo santuari en lo lloc que avui ocupa, damunt i a la vora mateix d'una cinglera de roca de 55 metres d'altura, en un estret que forma el riu (Gomis 1883:k 115).

L'escriptor segueix el recorregut per la vall pirinenca repassant els pobles que hi ha a la vora del riu Éssera i dóna detalls de diferents renoms aplicats als seus habitants. Així, per exemple, «Als habitants de Saünc los hi diuen, no sé per quin motiu, trabucos» (Gomis 1883k: 116); «Los habitants de Jesué són coneguts amb lo motiu de falandraixos, equivalent a malcipats» i «Lo motiu dels de Vilanova és lo de llobatons» (Gomis 1883k: 117). El següent poble del que parla Gomis és Gia. La seva particularitat és la fama que tenen els seus habitants entre els de la vall de Benasc. L'escriptor compara aquesta fama amb la que tenen els mataronins al pla

²⁰⁴ Al paràgraf anterior, Gomis parla, precisament, de la manca d'higiene i de la brutícia dels carrers de la vila de Benasc, a causa de la gran quantitat de bestiar que hi ha, tot i l'abundor d'aigua (Gomis 1883k: 114).

de Barcelona, és a dir, són vistos com a beneits. Tot seguit, el folklorista, com a mostra, presenta una selecció de tres «qüentos», els «que em semblen més graciosos» (Gomis 1883k: 117). Es tracta de quatre contarelles protagonitzades per beneits, la finalitat de les quals és, evidentment, ridiculitzar els habitants del poble, en aquest cas, Gia.²⁰⁵

Després de descriure físicament la vall de Benasc i d'explicar-ne els trets més característics i les seves tradicions (cançons, parèmies, renoms i rondalles), Gomis conclou aquest treball amb una proposta de progrés, lligada a la seva ideologia política.²⁰⁶ Gomis ha treballat com a director d'una de les seccions del ferrocarril de la zona, com s'ha vist a l'inici, cosa que li ha permès estudiar el territori. Per tot plegat, afirma:

Avui la vall de Benasc és purament agrícola; mes lo jorn en què estiga dotada d'una bona carretera o en què estiga construït lo ferrocarril que en l'actualitat estudiem, ferrocarril destinat a unir-la amb Bagnères-de-Luchon per un costat, i amb les importants poblacions de Graus, Monsó, Fraga, Mequinensa, Tortosa i Sant Carles de la Ràpita per l'altre, és indubtable que la vall de Benasc serà també industrial, puig li sobren elements per a ser-ho (Gomis 1883k: 119).

L'escriptor dona les claus de la manca de progrés d'aquesta vall quan parla de les dificultats en la seva comunicació, fet que es podria solucionar amb l'arribada del ferrocarril, tasca per la qual ell es troba en aquesta zona. La vall de Benasc:

Té doncs tres grans elements per a ésser industrial: força motriu barata, braços de sobra, i per consegüent a baix preu, i primera matèria quasi franca de port. Lo que li falta és sortir de l'aïllament en què fins ara ha estat per falta de vies de comunicació que li permetin la fàcil extracció de sos productes (Gomis 1883k: 120).

Aquesta industrialització permetria una millor comunicació de la vall pirinenca, la qual cosa l'ajudaria a superar el seu aïllament físic i la situaria en un context que li permetria anar més enllà d'aquestes muntanyes frontereres.

En aquest mateix *Anuari* del 1882 es publica un interessant «Aplech de cançons populars catalanas» format per cançons recollides per Cels Gomis i Mestre, Vicenç Plantada i Fonolleda i Josep Cortils i Vieta (1839-1898). L'ordenació i les diverses anotacions d'aquest aplec van a càrrec de Francesc de Sales Maspons i Labrós (1840-1901). La Junta Directiva de l'AEC tria Maspons com a compilador

²⁰⁵ Per als textos d'aquestes rondalles i la seva catalogació, vegeu la segona part de la tesi.

²⁰⁶ Estudiada al capítol 2. Ideologia i política.

Emili Samper Prunera

d'aquest aplec de qui destaca «sa reconeguda competència per a eixos estudis» (Gomis 1883n: 493). Amb aquesta publicació es pretén estimular la recollida de cançons populars («cants populars») per part dels consocis de l'Associació, en general, i dels socis delegats, en particular.²⁰⁷ Segons l'article primer de l'Associació, aquest és un dels seus objectius preferents. La condició establerta és que les cançons recollides siguin variants, no cal que siguin inèdites (Gomis 1883n: 493), amb la qual cosa el nombre de variants possibles a recollir augmenta considerablement. Com fa constar Prats (1988: 97), l'aparició d'aquest aplec és important pel paper que desenvolupen els autors que hi participen. Aquest és també l'any en què apareixen les darreres publicacions folklòriques d'autors pertanyents a la primera i la segona generació de folkloristes.²⁰⁸ D'aquesta manera, el 1882 Francesc Pelai Briz publica les *Endevinallas populars catalanes*, Maria de Bell-lloch²⁰⁹ les «Costums y tradicions del Vallés» i Milà i Fontanals el *Romancerillo catalán*. Aquest aplec de cançons significa la incursió en el camp del folklore de les societats excursionistes. Per tot plegat, Prats considera que aquest any es produeix un «nou relleu generacional» amb la incursió de la «generació excursionista» dins l'àmbit del folklore. Aquest relleu generacional i la relació entre aquests autors s'accentua pel mateix contingut de l'aplec. Així, les cançons que s'hi recullen, com fa constar Maspons a les notes i com s'ha dit abans, són inèdites només en part. La resta ja han estat publicades anteriorment pel mateix Milà i Fontanals a les *Observaciones sobre la poesía popular con muestras de romances catalanes inéditos* (1853) i al *Romancerillo catalán* i per Francesc Pelai Briz i Fernández en els cinc volums de les *Cansons de la terra* (1866-1877). Maspons apunta, en cada cas, la referència concreta.

L'aplec està format per tretze cançons, dotze de les quals estan recollides per Cels Gomis; Josep Cortils en recull una; Vicenç Plantada, per la seva banda, recull una versió d'una de les cançons recollida també per Gomis. A les notes que acompanyen cada cançó trobem els comentaris de Maspons que apunta, en cada cas, l'existència d'altres variants i en dóna la referència concreta. Així, a la cançó número III «La viudeta», recollida per Cels Gomis a Mataró l'any 1882, Maspons anota la següent referència:

²⁰⁷ Com és el cas de Cels Gomis, soci delegat des de la fundació de l'entitat, com s'ha vist en aquest mateix capítol.

²⁰⁸ Seguint la classificació de Prats exposada a l'inici del capítol.

²⁰⁹ Pseudònim de Pilar Maspons i Labrós (1841-1907).

Variant de les publicades: per lo Sr. Briz, amb lo títol «L'estudiant de Vich» en les *Cansons de la terra*, Vol. IV, pág. 47 –Barcelona, 1874; per lo Sr. Milà i Fontanals, amb lo mateix títol de «El estudiante de Vich», en son *Romancerillo Catalan*, n° 375, pág. 350; i també de la que amb lo mateix títol publicà en son *Romancerillo* de l'any 1853. –F.M.L. (Gomis 1883n: 496).

En altres casos, Maspons afegeix aclariments per facilitar la comprensió del text al lector. A la cançó II «Tota la vora de mar fins á la ralla de França», per exemple, explica el significat del mot «cadells» que apareix al vint-i-unè vers: «Se refereix a la lluita entre Narros i Cadells, segle XVII. –F.M.L.» (Gomis 1883n: 495). En una d'aquestes notes, corresponent a la cançó IX «La nit de Nadal», Maspons lloa la tasca de Cels Gomis com a recol·lector:

És la mateixa cançó, quina lletra ha publicat lo Sr. Milà en son *Romancerillo Catalan*, pl. 410, n° 561, substituint la tornada *caminem, caminem* per l'altra *tereté tereté, prim fila, prim fila*, etc. En canvi, la notació, recollida per l'incansable Sr. Gomis l'any 1870 en lo Molí del Farrés, Santa Maria de Besora, creiem que és inèdita i per això la donem a llum. –F.M.L. (Gomis 1883n: 507).

Cels Gomis, per la seva banda, també inclou diferents notes en les cançons recollides. En la majoria dels casos, concreta el lloc de recollida de la variant i l'any. En d'altres, com fa Maspons, aclareix certs conceptes que faciliten la comprensió lectora dels textos. Com destaca Carme Oriol:

En aquest primer recull de Cels Gomis, hi trobem alguns dels elements que avui considerem imprescindibles en un bon folklorista: les explicacions d'allò que pot resultar obvi (per exemple, el significat del terme «groc») però que no té per què ser-ho per a tothom; les dades que aporten els informants (antigor de la cançó); les referències a altres versions publicades anteriorment per altres folkloristes, etc. (Oriol 2003b).

Un d'aquests comentaris és molt interessant ja que acosta la opinió personal de l'escriptor sobre una de les qüestions més interessants dels recol·lectors de l'època: la seva intervenció sobre el material recollit. Gomis recull una cançó titulada «Catarina» (número XI a l'aplec), on una noia («filla de bona casa») diu a la seva mare que no l'esperï i marxa d'un ball acompanyada per tres mariners que la porten a la vora del mar on:

L'un ja li en renta los peus,
l'altre li en renta les cames,
l'altre li en renta els genolls
més amunt de lligacama.
– ¡Ai la mare! ;què em dirà
quan me veurà tan mullada?

Emili Samper Prunera

– Ve-ten aquí un mocador
per a eixugar-te les cames (Gomis 1883n: 510).²¹⁰

Gomis afegeix el següent comentari:

Aquesta cançó també l'he recollida a Barcelona. Se'm dirà tal volta que és massa verda, a lo que puc respondre que l'he sentida cantar a noies ben innocents i de bona educació i criança, que, seduïdes per lo alegre i agradable de la tonada, no hi trobaven la més petita malícia. Si algú n'hi troba, serà perquè no siga tan innocent com les senyorettes de qui l'he apresada (Gomis 1883n: 509).

És pràctica habitual en aquesta època la manipulació literària del material recollit així com la valoració moral dels documents recollits, amb la consegüent absència d'aquells que no es consideren adequats. Davant aquestes consideracions, Gomis creu convenient exposar els motius pels quals ha decidit incloure aquesta cançó dins l'aplec. I no només això, sinó que posa com a exemple un dels noms més destacats de l'anomenada «generació romàntica»:

Un catalanista que ningú pot tatxar d'inmoral, en Manuel Milà i Fontanals, n'ha publicat una de molt pareguda a aquesta, la titulada *Marta* (Gomis 1883n: 509).

Gomis legitima així la presència d'aquesta cançó dins l'aplec citant un dels mestres consagrats anterior a ell i, per tant, model a seguir. D'aquesta manera reforça la tria feta i es defensa de les possibles crítiques provinents dels sectors més conservadors. A continuació, l'escriptor anota una variant de la citada cançó ja recollida per Milà, en aquest cas, fruit de la seva estada a Dosrius l'any 1882.²¹¹ Maspons, per la seva banda, dóna la referència completa de les variants recollides per Briz i Milà als seus reculls.²¹² En aquest sentit doncs, Gomis segueix la línia marcada pel mateix Milà i Fontanals, segons Comas:

Seguint el criteri que havia establert Manuel Milà i Fontanals, en tot tan ponderat, Cels Gomis respectava les manifestacions de la literatura popular tal com encara

²¹⁰ Gomis apunta també una variant dels dos darrers versos: «Bé pots dir-li, Catarina, / que t'ha mullat la rosada» (Gomis 1883n: 510).

²¹¹ Com s'explica al capítol 1. Perfil biogràfic, Gomis és l'encarregat de les obres que uneixen Dosrius Llinars del Vallès entre els mesos de juny de 1882 i març de 1883; entre 1884 i 1886 treballa en aquestes mateixes obres (FCGM: 104/02). Fruit de la seva estada en aquesta localitat, Gomis publica l'article «Encontorns de Dosrius» (Gomis 1883g).

²¹² Que són les següents: «Variant de la del Sr. Briz "Marta", *Cansons de la terra*, vol. II, pàgina 229; de la del Sr. Milà i Fontanals baix nº 314, pàgina 297, en son *Romancerillo Catalán*, amb lo mateix títol de "Marta". En son llibre *Observaciones sobre la poesía popular*, publicat en 1853, ja va publicar-la. La tornada és sols lleugerament variada. –F.M.L.» (Gomis 1883n: 511).

corrien per boca de la gent, fossin impures de forma i de sentit relliscós o fossin literàriament boniques i de caient moral (Comas 1915: 242).

En efecte, en la presentació del *Romancerillo catalan*, Milà i Fontanals diu:

Dado, en verdad, por sentado que los poemas populares se conservan y se acopian, al mismo tiempo que por valor estético (belleza absoluta o relativa), por su interés histórico o científico, cree el colector que no estará aquí de más una breve advertencia, a que le obligan particularmente su profesión y sus años.

Es indudable que las canciones populares prefieren con frecuencia lo ruidoso y extraordinario a lo ejemplar; que las anima a menudo un espíritu cruel y vindicativo o una ciega exaltación amorosa; que su ingenuidad de concepto o de lenguaje raya muchas veces en indecorosa, y que algunas, aunque esten exentas de este defecto, como suelen las de costumbres, pueden ofrecer peligros a lectores incautos.

Hecha esta declaración, cabe observar, por otro lado, que templa el efecto de las canciones su acompañamiento musical y no pocas veces la atmósfera poética y fantástica en que la envuelve la lejanía de los tiempos; que tampoco se ha de medir la inmoralidad de una obra por la ingenuidad, siquiera excesiva, de la expresión; que muchos asuntos no se presentan como objeto de imitación, sino más bien de asombro y aun de escarmiento; que estas obritas fueron compuestas para ser cantadas una por una y no para ser reunidas en un libro, donde se ven como concentrados los rasgos más repugnantes; que algunas, especialmente cómicas, se han de mirar como simples juegos de ingenio, y que si respetabilísimas personas han cantado, sin asomo de malicia, poesías no inculpables, puede haberlas, por el contrario, que lleven muy adelante la suspicacia y se hagan merecedoras del mote: *Honni soit qui mal y pense*²¹³ (Milà i Fontanals 1882: VII-VIII).

I encara sobre quins criteris cal seguir quan es transcriuen aquests materials recollits oralment:

En la transcripción de las canciones he procurado la mayor fidelidad [...] Con respecto a la preferencia dada a una versión para colocarla en el primer lugar no he atendido a bellezas parciales, sino a lo más satisfactorio o menos incompleto del conjunto [...] Cuando se han presentado versos mal medidos (algunos dejarán de serlo separando dos vocales de diptongo o dejando de cometer sinalefa) no se ha disimulado el defecto, y sólo en algunos casos se indica la corrección obvia o probable (Milà i Fontanals 1882: XIV).

Gomis segueix les indicacions de Milà i Fontanals quan recull i presenta en els seus treballs variants que potser no segueixen les idees i l'estètica predominant en

²¹³ Lema de l'Ordre de la Lligacama o de la Garrotera anglès, traduït literalment «Que la vergonya caigui sobre aquell qui pensi malament d'això». L'origen d'aquest ordre de cavalleria apareix al capítol LXXXV del *Tirant lo Blanc*.

Emili Samper Prunera

els altres folkloristes, sobretot en els anteriors a ell, que posen per davant de la recol·lecció l'estètica i el bon gust.²¹⁴

El mes de febrer de 1884 es publica a les pàgines de *L'Avenç* el treball «La lluna segons lo poble», que es pot considerar, deixant de banda les aportacions anteriors referides sobretot a excursions, el primer gran treball exclusiu de Cels Gomis dins el camp del folklore. El treball es publica en dues parts (el 15 i el 29 de febrer), i en un únic volum dins la «Biblioteca de L'Avens», i es veu enriquit al llarg dels anys amb diferents aportacions que l'escriptor farà.²¹⁵ L'obra de Cels Gomis apareix així com quelcom lluny de restar invariable amb el pas del temps ja que s'enriqueix amb noves aportacions que el mateix escriptor realitza. En aquest treball, Gomis presenta dites, tradicions i costums al voltant de la lluna, no només mostrant exemples de diferents territoris (que ell mateix ha conegut) de parla catalana i espanyola sinó també utilitzant-ne d'altres, dividits en cinc apartats diferents:

- I. Lo que és
- II. Lo que s'hi veu
- III. La seua influència
- IV. Dues preocupacions
- V. Cançons i dites sobre la Lluna (Gomis 1912d).

És especialment significatiu i interessa destacar el darrer paràgraf present a l'acabament d'aquesta primera edició i que no apareix posteriorment en l'edició de 1912:

Lo que convé és recollir totes les preocupacions populars, no per a perpetuar-les, com creuen alguns, sinó per a destruir-les; conservant-les solament escrites per a què en temps a venir pugui el poble comparar son estat de progrés amb lo d'endarreriment en què vivien sos antepassats i vivim encara nosaltres avui (Gomis 1884d: 192).

Per a Gomis, la tasca de recollida de materials folklòrics «ha de servir per a combatre tot allò que pugui contribuir a perpetuar l'endarreriment de les persones, en clara al·lusió a les supersticions» (Oriol 2003b). I encara més:

²¹⁴ Tot i això, cal tenir present els «proverbials escrípols de Milà i Fontanals», en paraules de Joan-Antoni Paloma (1976: 8) amb motiu de l'edició d'«Un curiós manuscrit del fons Milà i Fontanals de Santander, sobre supersticions i costums populars».

²¹⁵ N'apareix una nova edició a les pàgines del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* l'any 1900; el 1912 en surt una tercera edició, augmentada novament, dins les publicacions de la Secció de Folklore del Centre Excursionista així com dins la col·lecció *Lectura Popular*.

Aquest posicionament de Cels Gomis respecte al valor del folklore és diferent del que tenien molts dels seus contemporanis que, des d'una visió romàntica i nostàlgica, estaven interessats en la recollida del folklore per preservar una cultura popular que contenia les essències del poble català. Aquesta visió feia que molts folkloristes fossin selectius en la recollida de materials i que reelaboressin els textos que havien de publicar per traslladar al lector la imatge d'un «poble ideal» (Oriol 2003b).

Gomis, lluny de recuperar el «poble ideal» (o la «joia trencada» en la concepció romàntica dels germans Grimm) el que pretén és recollir aquestes creences («preocupacions populars») per contraposar-les a les explicacions racionals i científiques i per evidenciar la necessitat del treball i del progrés per a superar les dificultats. Aquest punt de vista racional apareix repetit al llarg de la seva obra. Ara bé, també és molt significatiu que aquest pròleg de 1884 no aparegui a l'edició més tardana de 1912, precisament després que l'escriptor hagi publicat els grans reculls de «preocupacions populars» i altres mostres de folklore i que s'hagi fet un nom dins les publicacions d'aquest tipus de les entitats excursionistes.²¹⁶

El 15 d'abril d'aquest mateix any apareix també a les pàgines de *L'Avenç* «Lliteratura oral catalana», que es pot considerar la primera aportació teòrica de Cels Gomis sobre el tema. Es tracta de diferents notes al voltant de la recollida de material folklòric amb un pla de treball per a qui vulgui fer-ne l'estudi. Més que una aportació teòrica en el sentit estricte, l'escriptor dóna una sèrie de consells a tothom qui pugui estar interessat en el tema. Així, aconsella sobre el mètode a utilitzar segons l'informant sigui un pagès, un nen, una noia o una vella, per exemple, ja que l'actitud del recol·lector, si vol aconseguir allò que es proposa, no pot ser la mateixa. Superada aquesta primera dificultat, encara se n'ha de superar una altra:

Recollides ja les preocupacions, los aforismes, les tradicions, cançons, etc. que componen l'immens tresor de nostra literatura oral, queda encara un gravíssim inconvenient que vèncer, i és la propensió que generalment tenen los col·leccionadors de modificar, ja en lo fons ja en la forma, lo per ells recollit.

La literatura oral no admet correcció de cap mena, puig de fer-li no seria ja una mostra de literatura popular lo que es publicués (Gomis 1884f: 245).

Això que, a primera vista i avui en dia és tan evident, representa una novetat en aquesta època. La pràctica més habitual entre els folkloristes consisteix a modificar d'una manera o altra el material recollit. Aquesta característica distingeix Gomis de

²¹⁶ Amb la *Meteorologia i agricultura populars* (1888), la *Botànica popular* (1891) i la *Zoologia popular catalana* (1910), com veurem.

Emili Samper Prunera

la resta d'autors del seu temps i l'acosta a les idees que actualment tenen plena vigència en el camp de l'estudi de la cultura popular. En una nota de la mateixa pàgina, Gomis insisteix en aquesta idea:

Jo crec que ningú té dret a alterar ni poc ni gens les produccions populars, si les vol donar com a tals, puig no és adulterant-la com arribarem a conèixer la literatura oral del nostre poble (Gomis 1884f: 245, nota).

Així, aquest posicionament de Gomis amb relació al valor del folklore el distingeix del que tenen els seus contemporanis (Oriol 2003b), com hem vist. A continuació, l'escriptor facilita un pla de treball «a fi de que serveca de pauta a tots aquells que vulguin dedicar-s'hi» (Gomis 1884f: 246). Es tracta d'una classificació dels diferents gèneres per poder organitzar el material recollit. Com també s'ha vist en el cas de «La lluna segons lo poble», aquest pla d'estudi no acaba aquí. El 1912, a l'*Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* Gomis publica una nova edició, corregida i augmentada, del present treball, sota el títol «Folklore català» (canvi també significatiu en aquest sentit que evidencia l'acceptació d'aquest mot).²¹⁷

L'any 1884, l'AEC inicia la publicació d'una «Biblioteca Popular» dedicada exclusivament al folklore i que «constitueix un dels exponents més alts d'eficàcia obtinguda per l'Associació d'Excursions Catalana» (Iglésies 1964: 146). En aquesta col·lecció es publiquen un total de nou volums:

- I. *Lo llamp y'ls temporals*, per Cels Gomis, 1884.
- II. *Cuentos Populars Catalans*, per Francesc de Sales Maspons i Labrós, 1886.
- III. *Ethologia de Blanes*, per Josep Cortils i Vieta, 1886.
- IV. *Miscelánea Folk-lòrica*, diversos autors, 1887.
- V. *Meteorologia i Agricultura Populars*, per Cels Gomis, 1888.
- VI. *Botànica Popular*, per Cels Gomis, 1891.
- VII. *Notes folk-lòriques de la vall d'Àger*, per Joan de Porcioles, 1899.
- VIII. *Aforística mèdica popular catalana*, per Oleguer Miró, 1900.
- IX. *Zoologia popular catalana*, per Cels Gomis, 1910.

²¹⁷ Rossend Serra i Pagès (1928a) recull aquesta proposta de Gomis. El folklorista barceloní mostra interès per l'obra de Gomis, més enllà d'aquesta proposta, com es pot comprovar a «De la vida del Centre. Conferència de Rossend Serra i Pages». *Revista del Centre de Lectura* [de Reus] 9, núm. 177 (gener, 1928): 28-29.

Cels Gomis hi té un paper molt destacat: dels nou títols publicats, quatre són d'ell i participa en un cinquè volum col·lectiu (la *Miscelánea Folk-lòrica*). El treball que enceta aquesta nova col·lecció és *Lo llamp y'ls temporals*.²¹⁸ Francesc Maspons i Labrós n'escrivé el pròleg i, en apèndix, s'hi inclou un article de I. C. Maurer sobre el llamp i els temporals al Tirol, traduït de l'alemany per Ramon Arabia i Solanas.

El pròleg de Maspons se centra en el context de l'estudi del folklore a l'època, en l'àmbit europeu i hispànic, de manera breu, i en l'àmbit català de manera un pèl més exhaustiva. Maspons exposa els objectius de l'Associació i lloa el treball fet pels seus membres fins ara. En aquest sentit, parla també de Cels Gomis, per elogiar les seves virtuts com a recol·lector:

Lo Sr. Gomis se distingeix per això: actiu, observador sempre, dotat d'un gran esperit d'investigació, no es cansa mai de demanar i recollir; així sempre veraç i exacte, ho conta tal com ho sent o li diuen, qualitat altament recomanable si no necessària en estudis d'eixa mena.

Per això sos treballs, com lo present llibre, son tant complerts i dignes d'apreci (Gomis 1884n: XXI).²¹⁹

Com en qualsevol pròleg, el redactor elogia les qualitats de l'autor del llibre i de la seva obra. En aquest cas, no es tracten d'elogis purament ornamentals o formals. Maspons destaca dues de les característiques definitòries de Cels Gomis, que es poden trobar sempre en tota la seva obra. D'una banda, la seva qualitat d'observador constant. Com hem vist, Cels Gomis viatja per bona part de la península per motius laborals i aquests viatges li permeten entrar en contacte amb un gran nombre d'informants possibles a qui l'escriptor no s'està de preguntar una i altra vegada diferents qüestions i aspectes d'aquest camp d'estudi. És per això que la seva tasca de soci delegat és molt important ja que li permet recollir una gran quantitat d'informació de diferents llocs i confrontar-la, ja sigui amb la seva pròpia experiència o amb treballs d'altres folkloristes, d'aquí i de l'estranger, assenyalant-ne sempre que sigui possible l'origen.²²⁰ En aquest mateix sentit s'expressa el mateix

²¹⁸ Al BAEC 7, núm. 67 (abril, 1884): 61 s'anuncia el repartiment entre els socis dels descomptes del 33% sobre el preu general d'aquest primer volum de la «Biblioteca Popular»; aquest primer volum apareix ressenyat a *L'Avenç*, III, núm. 35 (octubre, novembre i desembre, 1884): 627-628.

²¹⁹ Anys més tard, Gomis també és reconegut com «treballador infatigable» per part dels socis del Centre Excursionista de Catalunya, com recull el BCEC 25, núm. 25 (abril, 1915): 158.

²²⁰ Bona prova d'aquesta feina de recol·lector són els seus extensos treballs sobre botànica o zoologia on el folklorista aplega una gran quantitat de variants sobre un mateix tema.

Emili Samper Prunera

Gomis en relació amb la recollecció, en una ressenya sobre el *Cansoner català de Rosselló y de Cerdanya* de Pierre Vidal publicada al BAEC l'any 1886:

Per aquesta raó creiem que, en lloc d'atribuir aquestos aplecs a tal o qual encontrada, deuria sols fer-se constar aquella en què s'han recollit; puig, fora de les corrandes topogràfiques, cap d'elles pot atribuir-se exclusivament a una localitat determinada (Gomis 1886g: 220).

L'altra gran virtut de Gomis com a recol·lector, que Maspons elogia i que es pot corroborar amb l'estudi de la seva obra, és el respecte pel material recollit. Com s'ha vist, Gomis presenta el material que ell mateix recull dels seus informants sense manipular-lo ni embellir-lo literàriament. Aquesta és una de les característiques més destacades de la seva obra i que el diferencia de molts dels seus contemporanis. No és un tret exclusiu seu, però sí una constant en la seva obra, tant a l'hora de presentar els seus treballs com a l'hora de defensar aquesta manera de treballar. Així s'expressa ell mateix en la nota introductòria dedicada a l'Associació d'Excursions Catalana en aquest primer volum de la «Biblioteca Popular»:

Preses aquestes [notes] en temps i llocs molt diferents, han vingut a formar un tot prou homogeni per a poder-les reunir baix un sol títol, com ho faig avui. Les dono tal com les he preses, procurant conservar en lo possible lo mateix llenguatge de les persones que me les han dictades i abstenint-me de tota mena de comentaris que, si bé haurien pogut contribuir a disfressar una mica l'aridesa de l'assumpto de què tracto, tal volta no haurien sigut del gust de tots, cosa que hauria sentit molt (Gomis 1884n: XXIII).

Gomis repeteix aquesta idea al llarg de tota la seva obra. Un altre exemple apareix al segon capítol d'aquest mateix volum, ja dins del cos del treball. Quan l'escriptor parla dels temporals, enceta aquest apartat amb el testimoni del fill del rector de Dosrius sobre les bruixes i els bruixots i encapçala les seves paraules amb la següent anotació: «Jo no faré més que repetir les mateixas paraules amb què m'ho han contat» (Gomis 1884n: 7).

Com s'ha vist en les cançons recollides per Cels Gomis a l'«Aplech de cançons populars catalanas» de 1883, d'aquesta obra sobre els llamps i els temporals també cal destacar la informació contextual que l'escriptor facilita en les versions recollides, amb dades sobre l'edat dels informants, la professió i el lloc de recollecció. Gomis assenyala, per exemple: «Contat pel pare de l'actual rector de Dosrius, vell de 74 anys, fill de S. Llorens Savall» o «Contat per En Jaume Colomé

i Alsina, d'Arenys de Munt, vell de 66 anys» (Gomis 1884n: 8). Temàticament, el contingut d'aquesta obra és un clar precedent del capítol sobre «Temporals» del recull pòstum sobre *La bruixa catalana* del 1987.²²¹

Segons Santasusagna, aquesta obra, juntament amb *La lluna segons lo poble*, exemplifiquen l'orientació «instructiva» de la seva obra folklòrica, on provà de «donar una impressió completa i global de les matèries de què tractà i ho explicà tot gairebé per peces menudes. Volia fer-se comprendre» (Santasusagna 1982: 242-243).

La publicació d'aquest primer volum de la «Biblioteca Popular» de l'AEC té aquesta bona rebuda a les pàgines de *L'Avens*:²²²

Lo Sr. Gomis, avantatjosament conegut de nostres lectors,²²³ és tota una especialitat en aquesta mena de treballs, ja que reuneix totes les qualitats del verdader folklorista. Ell mai fa obres acompanyades de datos, sinó recopilacions de datos que formen obres. Tant en *La lluna segons lo poble*, que publicarem en los números 24 i 25 de *L'Avens*, com en son darrer llibre, no s'hi troba més que una colla de reculls ben ordenada. Lo Sr. Gomis, que deu veure lo prolixes que foren les consideracions en tals treballs, s'amaga per complert, i sols per la feina de compilació i comparació, és com s'entreveu que l'autor és algo més que un erudit (*L'Avens* 3, 1a època, núm. 35 [octubre-novembre-desembre, 1884]: 627-628).

El crític de *L'Avens* exposa una de les característiques dels reculls de Gomis, que no és altra que la de presentar la recopilació d'una gran quantitat d'informació, sense acompanyar-la de la interpretació de les dades.

El 30 de maig de 1885 té lloc un esdeveniment molt important dins la història del folklore del nostre país, amb la fundació de la societat «Folk-Lore Català» com una secció dins de l'AEC, després que la Junta general celebrada el dia 1 del mateix mes n'aprova les bases constitutives. I es compta amb la participació de Gomis amb la lectura d'un treball («Tradicions de Cardó»), al costat de Marià Aguiló i de Josep Brunet i Bellet.²²⁴ És el primer cop que el mot «folklore» s'aplica de manera expressa a Catalunya (Prats/Llopart/Prat 1982: 34).

²²¹ En dates més recents, aquest treball de Gomis encara és de cita obligada per estudis sobre «les pedres del llamp», com el de Mercadé (1967).

²²² I *La Renaixensa* en reproduïx un fragment («Remeys contra'ls llamps y'ls temporals») uns anys després, als números 43-46 (1891): 673-685.

²²³ Gomis ha publicat poemes a *L'Avens* un parell d'anys abans.

²²⁴ Com es recull a la Secció Oficial del BAEC 8, núm. 80-81 (maig-juny, 1885): 97-108.

Emili Samper Prunera

La creació del Folk-Lore Català, que funciona com la Secció de Folk-Lore de l'AEC, es produeix en un context molt determinat:

Justament a principis dels 80 comença a canviar el panorama de l'estudi de les tradicions populars (en el sentit ampli de l'expressió) amb la introducció de les noves orientacions folklòriques provinents d'Anglaterra, concretament de la Folk-Lore Society creada a Londres el 1878 per Edward B. Tylor (1832-1917) i altres antropòlegs britànics amb el propòsit d'utilitzar les dades fornides pel folklore a l'estudi de l'evolucionisme cultural. L'impacte de la Folk-Lore Society va arribar a Sevilla, a Antonio Machado y Álvarez, a principis de 1880, i el 23 de novembre de 1881 Machado va fundar El Folk-Lore Andaluz a imitació de la societat londinenca. Machado volia que es creessin societats folklòriques regionals per poder arribar a constituir un Folk-Lore Español; l'esforç, però, era prematur i la majoria dels centres creats aleshores anaren esllanguint-se fins a desaparèixer, i en alguns llocs ni tan sols arribaren a cristal·litzar (Pujol 2010: 37-38).

En el cas català hi té un paper molt important Pau Bertran i Bros (1853-1891), com ha estudiat detingudament Pujol (1989).²²⁵ I, de fet, la iniciativa de crear la «Biblioteca Popular» dedicada exclusivament al folklore i inaugurada l'any anterior amb *Lo llamp y'ls temporals* de Gomis, és responsabilitat d'aquesta nova secció de Folk-Lore Català, abans de la seva constitució oficial. El pròleg d'aquest primer volum que redacta Maspons i Labrós (com s'ha vist), se situa en aquest mateix context:

Mes los esfuerzos individuales no basten per si sols per a dur a cap una tant important com costosa obra, per més que valguin los qui a ella se dediquin, i tinguis en compte que no parlo per mi. Lo camp és vast, immensament vast, més de lo que sembla; lo temps potser una mica tard i la tendència a borrar tot lo passat si fa no fa un xic massa nivelladora. Per això se requireixen l'aunació de voluntats i la unitat d'esforços, lo treballar en comú; i ningú podia emprendre-ho millor que l'Associació d'Excursions Catalana [...].²²⁶

²²⁵ Per a les vicissituds detallades de la creació de Folk-Lore Català, vegeu Pujol (1989: XXXIV-XLII) i per al context en l'àmbit espanyol, Guichot (1922).

²²⁶ L'AEC creu que l'estudi del folklore forma part del seu camp d'acció. Tota la gent que entraria a l'entitat li donaria nou prestigi i força i, encara més, així s'evita que l'estudi del folklore es faci a partir d'una nova institució fins llavors inexistent, fet que restaria força a l'AEC i desnaturalitzaria l'esperit amb què aquesta ha conreat fins aquell moment aquests estudis (Roma 1996: 112).

Amb tals precedents²²⁷ no hi ha cap dubte que l'Associació podrà i sabrà dur a cap d'una manera complerta la tasca que s'imposa, publicant una biblioteca que vingui a ser lo conjunt de tota la tradició popular catalana en totes ses variades formes.

Al fer-ho no pot menos que saludar afectuosament al Folk-lore andalús, i a son fundador Don Antoni Machado i Álvarez, que escriu amb lo pseudònim de Demófilo, entusiasta propagandista d'eixos estudis; al Folk-lore Bètic-Estremenyo, fundat a semblança d'aquell; i al Sr. D. Fermin Canella Secades, qui amb lo títol de *Saber popular,—Folklore asturiano*, acaba de publicar un programa o projecte d'interrogatori, com titula, referent a la tradició popular, per a repartir entre los Rectors, Mestres d'estudi, Metges titulars i demás persones influents dels Consells, per a què el contestin, programa que prova lo molt competent que dit senyor és en la matèria (Maspons 1884: VII-X).

No s'ha de perdre de vista aquest «programa o projecte d'interrogatori» citat per Maspons, per la relació que manté amb l'«interrogatori folklòric» que la mateixa secció de Folk-Lore Català tramet als socis l'any 1886 i que es publica a la *Miscelánea Folk-lòrica*.

La *Miscelánea Folk-lòrica* és el quart volum de la «Biblioteca Popular» de la secció de Folk-Lore de l'Associació d'Excursions Catalana i, com el seu nom indica, aplega diferents treballs. Aquesta miscel·lània té una gran importància, en el sentit que representa la primera obra conjunta realitzada amb la intenció de dur a terme una recerca sistemàtica a Catalunya. Tot i no aconseguir l'objectiu desitjat, és el primer intent seriós de dotar d'una estructura i una sistematització l'estudi del folklore, per part de la secció de Folk-Lore de l'Associació d'Excursions Catalana.²²⁸ La gènesi d'aquesta miscel·lània es remunta al mes de juliol de 1886, data en què «lo Consell del Folk-lore Català»²²⁹ adreça una circular al seus socis delegats i a altres persones afins amb la intenció de recollir determinades informacions folklòriques i lexicogràfiques que s'especifiquen a l'«interrogatori» adjunt: «Noms que portan las partidas d'eix terme municipal», «Costums populars», «Literatura popular» i «Jochs de la infància» (Almirall *et al.* 1887: 132).²³⁰ El resultat d'aquesta circular és força pobre, ja que només es reben quatre

²²⁷ Maspons repassa en els dos paràgrafs anteriors les principals publicacions de l'AEC des de la seva creació.

²²⁸ Per a una anàlisi més detallada d'aquesta importància, vegeu Prats/Llopart/Prat (1982: 36-41) i la introducció de Josefina Roma en l'edició facsímil de 1981.

²²⁹ Presidit per Gaietà Vidal i Valenciano, amb Ramon Arabia i Solanas de vocal per la directiva i Manuel Giralt i Vila com a secretari (Almirall *et al.* 1887: 131).

²³⁰ Sobre el context d'aquest interrogatori en clau espanyola, vegeu Lisón (1977: 153-158).

Emili Samper Prunera

respostes.²³¹ El llibre inclou treballs de Valentí Almirall, Ramon Arabia i Solanas, Carles Bosch de la Trinxeria, Joan Bru Sanclement, Josep Cortils i Vieta, Cels Gomis, Francesc Maspons i Labrós, Joan Roca i Cusí, Joan Segura i Gaietà Vidal i de Valenciano. Cels Gomis presenta «Costums empurdaneses. Dinars de morts. Honras grassas».²³²

Amb motiu de la publicació d'aquesta *Miscelánea*,²³³ apareixen al diari *L'Arch de Sant Martí* una sèrie de «Cartas sobre la Miscelánea Folk-lòrica», entre el 10 de juliol i el 13 de novembre, signades pel seu autor amb la inicial G.²³⁴ Es tracta d'una revisió crítica i exhaustiva del contingut de la *Miscelánea* duta a terme precisament per un dels seus autors, Cels Gomis, que s'amaga sota la inicial per poder exercir aquesta crítica amb una major llibertat. Aquestes cartes resten incompletes, ja que a la setena d'elles s'anuncia una «octava i darrera carta» que no s'arriba a publicar. Posteriorment, el BAEC les reproduïx, això sí, amb censures.²³⁵ Gomis és especialment crític i punyent amb Carles Bosch de la Trinxeria (1831-1897), fruit segurament de les seves diferències ideològiques²³⁶ i això provoca un interessant

²³¹ Que s'inclouen al final del volum: «1. Tuixent (provincia de Lleyda)» de Joan Roca Cusí, «2. Noms de las partidas dels termens de Santa Coloma de Queralt, Castellàsens y Belianes» de Joan Segura, «3. Variants de paraulas catalanas en una excursió al Priorat de Scala Dei» de Joan Bru Santelement i «4. Vocabulari y notas folk-lòricas recullidas en Tortosa y la Ribera d'Ebro» de Ramon Arabia i Solanas (Almirall *et al.* 1887: 133-182).

²³² La premsa estrangera es fa ressò de la publicació de la *Miscelánea*. Així, se'n parla a la secció «Bibliographie» de *La Tradition* 1, núm. 5 (agost, 1887): 159 i de *la Revue des traditions populaires* 2, núm. 7 (25 de juliol, 1887): 334.

²³³ Anunciada per a l'1 de maig del 1887 (diada dels Jocs Florals) al BAEC 10, núm. 101-102 (febrer-març, 1887): 17.

²³⁴ *L'Arch de Sant Martí*, «Periòdich polítich defensor dels interessos morals y materials del país» es publica entre el 4 de maig de 1882 i el 10 de desembre de 1892 a Sant Martí de Provençals (Barcelona), dirigit per Josep Serra i Sulé. Per a més detalls, vegeu Torrent/Tasis (1966: 168-170).

²³⁵ La Direcció del BAEC inclou la següent nota a la tercera de les cartes: «Nostre intent d'insertar íntegres estes cartes, copiades de l'*Arch de Sant Martí*, ha tingut que modificar-se davant de la insistència amb què penetra l'autor anònim d'elles en un terreno que ens està vedat per nostre Reglament» (Gomis 1887h: 193). Prats apunta com a raó d'aquestes censures, els comentaris de Gomis respecte l'Església catòlica (Prats 1988: 133).

²³⁶ En tant que representant, aquest darrer, de la «Catalunya pairal» (Prats 1988: 133), tan allunyada de la ideologia progressista de Gomis.

intercanvi d'opinions (més aviat d'atacs i contraatacs), amb les respostes que l'autor adreça al director de la publicació en la seva defensa i que el diari també recull.²³⁷

A la cinquena carta, Gomis analitza el contingut del seu propi article de la *Miscelánea* i ho fa aportant noves dades sobre els costums descrits, ampliant la bibliografia sobre el tema i afegint referències de la mitologia clàssica. Fins i tot inclou un article publicat al *Calendari Català* que parla del mateix tema.²³⁸ En definitiva, el que fa l'escriptor és ampliar i enriquir el seu article amb noves dades. Aquest és un procediment habitual en ell, com demostren les diferents edicions dels seus treballs que constitueixen nous estudis, més complets, en aquests casos, i no només una reedició del material publicat. Les noves aportacions que fa Cels Gomis en aquesta carta amb relació a aquest article concret representen, doncs, una constant en la seva obra.

La sisena carta, publicada el 30 d'octubre, Gomis la dedica a l'article publicat per Maspons i Labrós. De fet, aquesta és la idea inicial i el motiu de bona part de la carta. Però l'escriptor aborda altres qüestions. En primer lloc, de la mateixa manera que Maspons havia fet anteriorment al primer volum de la «Biblioteca Popular» (i com és habitual en aquests treballs), Gomis lloa el treball del folklorista, en aquest cas, destacant-ne sobretot l'estil:

Amb la galanura d'estil que li és pròpia i amb la minuciositat que ell acostuma, descriu lo senyor Maspons i Labrós lo *ball de gitanes en lo Vallés* (Gomis 1887g: 826).²³⁹

A continuació, complementa l'article de Maspons parlant del «ball de gitanes» del Camp de Tarragona. En aquest sentit, més que una crítica a l'article de la *Miscelánea*, aquesta carta és una bona oportunitat per veure i analitzar les diferències i les semblances entre representacions territorials d'aquest ball. Però les aportacions de Gomis no acaben aquí. Després de l'article de Maspons sobre el ball de gitanes, la *Miscelánea* presenta un article de Valentí Almirall que fa diferents consideracions sobre el tema.²⁴⁰ Es tracta d'un article d'opinió que deriva en un discurs sobre el ball i la manera com es pot enfocar aquest des d'un punt de vista

²³⁷ Per les respostes de Carles Bosch de la Trinxeria, vegeu Bosch de la Trinxeria (1887a; 1887b; 1887c).

²³⁸ La referència que dona Gomis és aquesta: Antoni Bofarull: «Lo dinar de mortuorum». *Calendari Català* any IV (1868): 140-141 (Gomis 1887g: 675).

²³⁹ Cito a partir de la publicació original de *L'Arch de Sant Martí*, sense censurens.

²⁴⁰ Sobre Valentí Almirall i la seva relació amb l'excursionisme, vegeu Willaert (2005).

Emili Samper Prunera

educatiu. La seva inclusió dins la *Miscelànea* és discutible, pel seu dubtós valor des del punt de vista del folklore, i aquest és el motiu de l'aparició de diferents crítiques. Gomis se'n fa ressò en aquesta carta i això li permet entrar en un debat teòric sobre el concepte «folklore» i l'adjectiu «folklòric» aplicat a determinats treballs. Gomis comença dient:

És molt cert que l'article del senyor Almirall no és folklòric en lo sentit estricte de la paraula, mes no per això el trobo fora de lloc en lo llibret que m'ocupa, puig que aquell no és altra cosa que consideracions fetes sobre datos folklòrics (Gomis 1887g: 827).

Gomis equipara, en aquest sentit, la tasca del folklorista que recull el material amb la del folklorista que, a partir d'aquest material, treu les seves pròpies conclusions, analitzant i comparant les dades recollides prèviament. Gomis afirma, en relació amb el seu camp d'estudi:

I així com per a mi és tan arqueòleg lo qui recull los antics restos sepultats en les capes de sorra del desert, com lo qui els classifica i cataloga en lo museu, com lo qui, estudiant-los en aquest museu, los compara i ne dedueix conseqüències, qualsevols que aquestes sien; així també considero que és tan folklòric lo qui recull los restos de l'antic saber popular o estudia les costums dels pobles, com lo qui d'aquestos aplecs ne treu les conseqüències que tingui per convenient (Gomis 1887g: 827).

No es tracta, doncs, únicament de recollir dades sinó que cal analitzar i estudiar aquestes dades per a poder treure les pertinents conclusions. Insistent en aquesta idea, Gomis posa un exemple, que confronta les seves idees amb les de Maspons i Labrós:

Lo senyor Gomis, en lo tomo primer del *Folk-lore català* [«Biblioteca Popular»], va recollir i ordenar una sèrie de datos i preocupacions sobre el llamp i els temporals, posant al costat de les pràctiques populars les de l'Església catòlica, de tal modo que a primera vista es comprèn que unes i altres són les mateixes. Ara bé, lo senyor Maspons, en un eruditíssim pròleg, va treure d'aquells datos conclusions diametralment oposades a les que dels datos recollits per l'autor se desprenien. ¿Vol dir això que l'esmentat senyor Maspons no fes folklorisme? Molt al contrari, ne féu i de la bona manera amb que ell sap fer-ne (Gomis 1887g: 827-828).

Gomis mostra ara clarament les seves diferències amb Maspons. Al pròleg de *Lo llamp y'ls temporals*, Maspons fa una sèrie d'anàlisis i consideracions sobre el material aplegat per Gomis. En aquest sentit, fa «folklorisme», segons Gomis. Analitza les dades recollides per l'autor i presenta les seves pròpies conclusions. Això corrobora la idea propugnada per Gomis d'estudiar el material recollit i no únicament recollir dades. El que interessa destacar, però, són les diferències entre

els dos autors. A partir d'unes mateixes dades, en aquest cas sobre les creences al voltant del llamp i els temporals, Gomis i Maspons en treuen anàlisis i conclusions diferents. Gomis, ideològicament llibertari,²⁴¹ discrepa d'un Maspons acostat a la ideologia catòlica regnant a l'època i habitual entre els seus contemporanis. Aquest és un dels punts de discordança entre els dos folkloristes. De fet, és un altre tret definidor de Cels Gomis, cosa que l'allunya dels seus contemporanis, com hem vist anteriorment. Tornant a la importància de l'anàlisi de les dades recollides, Gomis afirma categòricament:

Jo encara crec més; crec que si els datos folklòrics que es recullin no haguessin de servir per a treure'n conseqüències, tant se valdria no recullir-los (Gomis 1887g: 828).

És també molt significatiu el fet que, tot i pensar i afirmar això, el mateix Gomis basi molts dels seus treballs en les variants recollides i la seva sistematització sense entrar, però, en una anàlisi exhaustiva, com s'ha vist amb motiu de la crítica apareguda a *L'Avens* per la publicació de *Lo llamp y'ls temporals*. En alguns treballs, realitza la doble feina que propugna: la recollida i l'anàlisi posterior. En d'altres, es queda en una primera fase que permet, això sí, realitzar la segona a posteriori, ja sigui per part d'ell mateix o d'un altre estudiós.

L'any 1888 apareix el cinquè volum de la «Biblioteca Popular» de l'AEC,²⁴² també escrit per Cels Gomis i titulat *Meteorologia y agricultura populars ab gran nombre de confrontacions*.²⁴³ Seguint amb la línia encetada amb *Lo llamp y'ls*

²⁴¹ Vegeu el capítol 2. Ideologia i política.

²⁴² L'obra s'havia de publicar a principis d'any, com s'anuncia al BAEC 11, núm. 112-117 (gener-juny, 1888): 155 que informa de la impressió del llibre. La sobtada absència de Barcelona de Gomis fa que s'endarrereixi la publicació del volum, com s'explica al BAEC 11, núm. 118-120 (juliol-setembre, 1888): 161. Finalment, el BAEC 11, núm. 121-123 (octubre-desembre, 1888): 313 n'anuncia, ara sí, la publicació.

²⁴³ Uns anys més tard, concretament el 23 de juliol de 1892, Dionisio Puig pren com a excusa aquesta obra de Gomis per a parlar, a les pàgines de *La Vanguardia*, d'«Aforismos antiguos de Cataluña». Puig titlla Cels Gomis de «laborioso catalanista»; per altra banda, el 27 de febrer de 1909, apareix a la revista *El Puigmal* del Ripollès una «Nota folk-lòrica» amb dites i tradicions recollides per Gomis a la zona i publicades a la *Meteorologia*. Els autors (X. R. i R. E.) es lamenten que «el Ripollès hi figura per poca cosa entre els aforismes i dites, ja sigui perquè el Sr. Gomis estés poc temps entre nosaltres, ja perquè realment n'hi hagi pocs o bé perquè la gent d'aquí vagi arreconant tot lo que sigui tradicional i prefereixin els pensaments i frases forasters a les genuines d'aquí». Gargallo (2011), per la seva banda, també inclou les aportacions de Gomis en aquest camp dins el seu estudi dels refranys meteorològics.

Emili Samper Prunera

temporals i *La lluna segons lo poble*, l'escriptor realitza una gran tasca de recopilació d'informació sobre aquest tema. Es tracta d'un recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions relacionades totes elles amb la meteorologia i l'agricultura. La informació recollida per l'escriptor veu enriquit el seu valor amb les nombroses confrontacions presentades. Les pàgines de *La Tradition* reben la publicació de l'obra amb aquestes elogioses paraules:²⁴⁴

Les monographies de M. Cels y Gomis sont faites avec beaucoup d'ordre et témoignent d'un grand sens critique et de recherches très longues. La méthode de l'auteur a été suivie par M. Rolland dans sa *Faune populaire*. Réunir sur chaque sujet les croyances, usages, coutumes, proverbes, etc., qui s'y rapportent, c'est le seul système qu'on puisse employer pour arriver à l'étude sérieuse du Traditionnisme. M. Gomis l'a bien compris, et nous l'en félicitons (*La Tradition* 3, núm. 23 [14 de febrer, 1889]: 62-63).

Al pròleg d'aquesta *Meteorologia* Gomis expressa la concepció de la cultura popular com el coneixement que es transmet de pares a fills:

Obligat per l'indole del meu treball a viure constantment entre la gent del poble, amic de molt petit de la lectura i no trobant en les reduïdes localitats on he d'estar cap biblioteca per a consultar, he tingut la sort d'acabar per trobar un llibre en cada una de les persones que em rodegen, llibre que, no per estar enquadrat en rústica, deixa de contenir menys interessants matèries. Tota la saviesa, tota la ciència de les generacions passades es troba escampada entre els individus que componen el nostre poble. No sembla sinó que el llibre que la contenia s'hagi desenquadrat i que un cop de vent hagi escampat els seus fulls fins pels darrers racons de les nostres contrades (Gomis 1998: 7).

L'escriptor assenyala que alguns dels «aforismes» d'aquest recull ja havien estat publicats anteriorment pel seu «malaguanyat paisà i amic» Joaquim Maria Bartrina (1850-1880),²⁴⁵ però «sense indicar-ne la procedència, cosa que, com he dit abans, considero totalment indispensable» (Gomis 1998: 8). Efectivament, unes línies més amunt, l'escriptor adverteix:

Si aforismes hi ha on deuen tenir-se en compte les condicions locals, són concretament els relatius a la meteorologia i a l'agricultura. Fins al punt que un

²⁴⁴ *La Tradition: revue générale des contes, légendes, chants, usages, traditions et arts populaires* és l'òrgan de la Societé des Traditionnistes. Dirigida pel poeta i autor dramàtic Emile Blémont (1839-1927) i pel biògraf i folklorista Henry Carnoy (1861-1930) es publica a París entre l'abril de 1887 i l'any 1907.

²⁴⁵ Publicats dins les *Obras en prosa y verso* del 1881 (Bartrina 1881) i recuperats l'any 2001 en edició facsímil per l'Arxiu Històric Municipal de Reus i Carrutxa.

aforisme que és cert per a una contrada, no ho és per a una altra. Per això he anotat amb molt de compte el nom dels pobles o contrades on he recollit els que avui presento col·leccionats (Gomis 1998: 8).

D'una banda, Gomis diu clarament d'on ha tret part del material recopilat, cosa habitual en ell en aquests treballs, però que no és pas generalitzable en l'obra d'altres folkloristes. Per l'altra, retreu a Bartrina que no anoti la informació contextual del lloc de recollida, cosa que sí que fa ell habitualment. Aquest és un tret que l'acosta a una concepció moderna del folklore que té en compte aquests aspectes contextuais.²⁴⁶

Com ha destacat Josefina Roma (1995), són significatives les paraules finals que Gomis escriu en aquest pròleg, quan tothom lloa les seves tasques de recollida:

Abans de terminar dec fer una confessió: mai no he cregut contreure cap mena de mèrit per haver col·leccionat més o menys aforismes populars relatius a tal cosa o tal altra. Vivint quasi sempre en pobles petits on no hi ha cap mena de distracció, he pres com a entreteniment, com una espècie de passatemp, aquests treballs que podríem anomenar d'abella. Gràcies a ells, he deixat d'avorrir-me allí on uns altres queien malalts d'enyorament; gràcies a ells se'm feien menys llargues les pesades vetlles de l'hivern, passades a la vora de la llar, o les caloroses migdiades de l'estiu transcorregudes a l'ombra d'una paret o recolzat al tronc d'algun arbre (Gomis 1888: IX i 1998: 9).

Encara més concretament:

Cels Gomis, cuando declara que se dedicaba a la investigación folklórica para superar la monotonía y el aburrimiento, creo que emplea estas frases como un revulsivo, para separarse del cinismo de otros folkloristas que idealizaron una parte de la cultura popular mientras infravaloraban a sus portadores. De hecho, parece mostrar cómo puede recoger más información, sin hacer de su investigación un misterio sublime, ni una idealización nostálgica, ya que la sitúa en la cotidianidad más prosaica (Roma 1995: 192).

Segons Santasusagna, aquesta obra, juntament amb les posteriors dedicades a la botànica i la zoologia, formen part de l'orientació constructiva de la seva obra folklòrica, «no presentades aquestes obres ja com una explicació de les consideracions populars, sinó com a replega de les manifestacions de la saviesa general» (Santasusagna 1982: 243).

²⁴⁶ No és la primera vegada que l'escriptor fa notar la importància de recollir també aquest tipus de dades, com s'ha vist a la ressenya del *Cansoner català* de Pierre Vidal publicada a les pàgines del BAEC (Gomis 1886g: 220), comentada anteriorment.

Emili Samper Prunera

També de 1888 és l'article «Impressions d'una excursió a Sant Martí Sarroca, Torrelles i Pontons (província de Barcelona)» publicat al *BAEC* (Gomis 1888b). Datat a Sant Martí Sarroca, Torrelles i Pontons el 18 de desembre de 1885, el treball inclou material divers recollit en aquesta zona, entre el qual destaquen les llegendes sobre les marededéu trobades:

—És germana de la Verge de Montserrat, afegeix; perquè ha de saber que la Verge de Montserrat tenia dos germanes: la Verge de Foix i la de Penafel, més avall de Vilafranca.

—Bo! —penso jo—. Ja tenim aquí la mateixa història del Sant Cristó de Perelada, en la província de Girona, que també té dos germans: lo Sant Cristó de Balaguer i no recordo quin altre (Gomis 1888b: 275).

A més de recollir aquesta creença sobre la Verge de Foix com a germana de la de Montserrat, l'escriptor afegeix, amb toc irònic, informació complementària sobre la repetició d'aquesta creença aplicada al santcrist de Peralada, a Girona.

L'any 1889 es publica l'article que continua el treball recopilat per Cels Gomis a «La Vall de Venasch» (Gomis 1883k), titulat «De la vall de Venasch á Graus. Notas de viatge» (Gomis 1889a). En aquest article, que aporta informació recollida a Benasc i Graus entre el gener i el maig de 1882, s'hi troba una ruta sencera entre diferents localitats de la mateixa zona. El material recollit és divers en aquest cas i correspon, sobretot, a parèmies, etimologies populars i cançons.

D'aquest mateix any és un article datat a Saragossa el 22 de juny que narra «Una visita al Monastir de Piedra (província de Zaragoza)» (Gomis 1889b). L'escriptor recull sis cançons i una tradició sobre la festivitat de Sant Sebastià on explica que el poble de Godojos no celebra la festivitat de sant Sebastià i el sant els castiga fent morir en una nit la meitat més un dels seus habitants.

Fruit de l'estada de Cels Gomis a Tortosa i Cardó els mesos de febrer i desembre de 1885, l'escriptor recull diferent material que publica en dos articles al *BAEC* l'any 1890. El primer d'ells és «De Tortosa a Cardó» (Gomis 1890c).²⁴⁷ En la descripció del recorregut entre aquests dos punts, Gomis anota que li ha cridat l'atenció la diferència de vestits i costums dels habitants d'aquesta zona comparats amb els d'altres zones catalanes (Gomis 1890c: 203). Aquesta diferència és un dels punts interessants d'aquest article i abraça també aspectes lingüístics.

²⁴⁷ Castellvell (1987) reproduïx les corrandes referides a Rasquera d'aquest article, entre altres mostres de folklore recollides per Gomis en aquesta localitat.

Llur llenguatge és molt diferent del català de nostres demés encontrades, mes no me n'ocuparé per ser tasca que s'és reservada mon consoci i amic en Ramon Arabia (Gomis 1890c: 204).

Gomis fa referència al «Vocabulari y notas folk-lòricas recollidas en Tortosa y la Ribera d'Ebro» publicat per Ramon Arabia i Solanas dins la *Miscelánea Folk-lòrica* de l'AEC (Almirall *et al.* 1887: 161-182).

L'escriptor es fixa a continuació en les cançons d'aquesta zona. A més de recollir-ne un bon nombre, també aporta informacions molt interessants. D'entrada, contextualitza aquestes cançons.

Lo cant peculiar d'aquestos pobles és la jota i canten més en castellà que en català, fins quan se refereixen a localitats purament catalanes (Gomis 1890c: 205).

Aquest fet dificulta la tasca del folklorista que pretén recollir versions catalanes d'aquestes cançons. Tot i això, hi ha un factor que l'afavoreix, que no és altre que la seva estada en aquestes terres, que l'acosta als seus habitants i li facilita el que avui en diem treball de camp:²⁴⁸

De manera que és molt difícil lo recollir-hi corrandes o follies catalanes; mes malgrat aquesta dificultat, gràcies a ma llarga permanència en l'encontrada, encara he pogut arregar les següents (Gomis 1890c: 206).

A continuació, i després d'anotar 21 cançons recollides en català, Gomis reprèn l'explicació de l'excursió a Cardó. Durant aquest trajecte l'acompanya un noi de la zona, a qui l'escriptor no s'està de demanar-li també cançons. Gomis anota la conversa, de gran interès des d'un punt de vista sociolingüístic.

Sort he tingut, per a no avorrir-me en aquestes dues hores de marxa, del mosset que m'acompanyava! Era aquest un xicot de quinze a setze anys que mai parava de cantar: darrere d'una cançó l'altra, mes casi totes castellanes.

—Què no en saps cap de catalana? —li dic.

—Què no ho són les que canto? —em respon.

—No, home, són castellanes.

—Doncs ara n'hi cantaré una en català.

I canta:

Si no fuera por tirar
me marcharía a los barcos;

²⁴⁸ Com se sap, en el treball de camp és bàsic aconseguir la confiança dels informants per a obtenir la informació que es demana de la manera més directa possible i acostada al seu context original. Gomis n'és molt conscient i ell mateix així ho explica en les seves aportacions teòriques sobre la recollida de la literatura oral popular (Gomis 1884f: 244 i 1912b: 82).

Emili Samper Prunera

pero si voy y no tiro
no me darán ningún cuarto.
—Però, home, —li dic—, aquesta és tan castellana com les altres.
—¡Guai! Nantres les cantem així. A veure aquesta si serà de les que vostè vol:
Debajo de *tis* enaguas
llevas el *hierro-carril*...
—No, home, no: sembla mentida que no sàpigues distingir lo castellà de lo català.
Les vull per l'estil d'aquesta:
Marieta, cistellera,
tu que en saps de fer cistells...
—¡Ah, ja!
I llavors començà a cantar-ne de realment catalanes, mes no sense barrejar-hi de quan en quan alguna de castellana (Gomis 1890c: 209).

Més enllà de l'interès per les versions catalanes de les cançons, aquest fragment serveix d'exemple, d'una banda, del treball de camp dut a terme per Gomis. Davant el fet de no obtenir la resposta esperada (cançons en català, en aquest cas), l'escriptor recorre a un exemple que ha de permetre al seu informant saber què li està demanant. D'aquesta manera, obté (no sense dificultats) allò que busca. Per altra banda, aquesta conversa és un clar exemple de la no distinció entre dues llengües (català i castellà) en un context determinat, com són un tipus de cançons en què s'utilitza habitualment una llengua concreta com a mitjà d'expressió. La sorpresa de Gomis davant el desconeixement de l'informant, que creu cantar en català quan ho fa en castellà, contrasta precisament amb la naturalitat d'aquest segon, que utilitza de manera natural la llengua que creu més convenient en cada cas i sense adonar-se'n.

El segon article publicat aquest any i que presenta material recollit durant l'estada de l'escriptor per terres ebrenques és «Tradicions de Cardó» (Gomis 1890d). Del material aplegat en aquesta zona destaquen, de manera especial, dues rondalles en què el geperut adopta el paper protagonista (reservat a l'heroi) i les dades contextuais que dóna el folklorista relativa als informants, un tret que podem trobar a moltes de les seves publicacions i que no és gaire habitual en els folkloristes d'aquesta època.²⁴⁹ La primera és un «qüento» del gegant beneit, «Contat per En Joan de Bruno (a) Tocayo, de Costumà, home de cinquanta i tants anys, que s'havia criat en lo Convent de Cardó» (Gomis 1890d: 222). La segona Gomis la recull de «Macià Benajes, carnisser de Rasquera» (Gomis 1890d: 224).

²⁴⁹ Transcrites i catalogades a la segona part de la tesi.

L'any 1891 les dues primeres societats excursionistes catalanes (l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana) es fusionen i apareix així el Centre Excursionista de Catalunya (Prats 1988: 103-104). Francesc Ubach i Vinyeta i Francesc de S. Maspons i Labrós, presidents, respectivament, de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de l'Associació d'Excursions Catalana, són els encarregats de fer efectiva la fusió. La nova entitat persegueix els mateixos ideals de les respectives associacions fusionades.²⁵⁰

Les col·laboracions que fins ara s'han vist de Cels Gomis tant en el *Butlletí* com en l'*Anuari* de l'AEC es troben, a partir d'aquest any, al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Aquesta nova publicació, que és continuadora de les publicacions de les dues entitats fusionades,²⁵¹ apareix el mes de gener de 1891 i es publica fins el mes de desembre de 1938, amb un total de 523 números.²⁵²

Els primers treballs que apareixeran en aquesta publicació són un estudi d'hidrografia i un treball de toponímia. Abans però de la fusió de les dues entitats, apareix en aquest mateix any el sisè volum de la «Biblioteca Popular» de l'Associació d'Excursions Catalana. Cels Gomis és novament l'autor del volum, que porta per títol *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*.²⁵³ Gomis explicita al pròleg la seva font d'inspiració a l'hora de fer aquest treball. Es tracta de l'obra de Paul Sébillot (1843-1918) *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne* publicada l'any 1882 a París en dos volums i que l'impacta profundament:

La lectura de l'obra de Paul Sébillot *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne* em va fer acudir la idea de col·leccionar les dites, creences i supersticions que en Catalunya hi ha sobre animals i plantes, decidint-me avui a ordenar les notes que sobre aquestes darreres he recollit, i que, encara que molt incompletes, són molt més nombroses que les publicades per aquell autor francès (Gomis 1891c: v).

²⁵⁰ Per als detalls de la fusió, vegeu Iglésies (1964: 167-172) o Roma (1996: 145-150). Maspons (1894: 8) detalla que l'acord per fusionar les dues entitats es produeix el 22 de setembre de 1890. Acord, però, que no es ratifica en les juntes generals de les respectives associacions fins als dies 20 (Associació Catalanista d'Excursions Científiques) i 22 (Associació d'Excursions Catalana) de febrer de 1891 com es detalla al BCEC 1, núm. 1 (gener-juny, 1891): 2.

²⁵¹ El *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana i L'Excursionista*.

²⁵² Es poden consultar íntegrament tots aquests números al Dipòsit digital de documents de la UAB: <<http://ddd.uab.cat/record/27613>>

²⁵³ El BAEC 13, núm. 145-147 (octubre-desembre, 1890): 241 anuncia que el llibre «està en premsa i sortirà a llum dintre breus dies»; el volum apareix ressenyat a *L'Avenç*, 2a èp., III, núm. 4 (30 d'abril, 1891): 127.

Emili Samper Prunera

El mateix Paul Sébillot escriu la ressenya de l'obra a la *Revue des traditions populaires*,²⁵⁴ elogiant la feina de l'escriptor:²⁵⁵

Dans sa préface l'auteur veut bien dire que l'idée de recueillir la botanique populaire de son pays lui est venue à la lecture de deux chapitres de mes Traditions et Superstitions; il a, en effet, suivi la méthode que j'avais employée; mais j'avais donné une simple esquisse, il a fait un excellent tableau, où l'on trouve un grand nombre de proverbes, de devinettes, de contes et de superstitions de tout genre. Les monographies sont au nombre d'une centaine, et elles sont parfaitement traitées. C'est, à ma connaissance du moins, la plus importante contribution à la Flore populaire d'un pays déterminé qui ait été faite, et le livre de M. D. C. G. mérite une place très honorable parmi les monographies publiées dans ces dernières années (*Revue des traditions populaires* 6, núm. 5 [15 de maig, 1891]: 318-319).

I també utilitza exemples d'aquest llibre de Gomis en l'article «Le tabac dans les traditions, les superstitions et les coutumes» publicat a la mateixa revista (Sébillot 1893).

És precisament a través de Paul Sébillot que Cels Gomis coneix l'escola anglesa del folklore, l'anomenat folklore «a l'anglesa» en terminologia de Pujol, que culmina a Anglaterra el 1878 amb la creació de la Folk-Lore Society²⁵⁶ i arriba a Espanya a través d'Antonio Machado y Álvarez (Demófilo) (Pujol 1993: 15; 1999: 99).²⁵⁷ Sébillot, pare de la folklorística francesa, arriba a Catalunya principalment a través de la *Littérature orale de la Haute-Bretagne* (1881), que inicia la col·lecció de La Littérature Populaire de Toutes les Nations («autèntica Bíblia dels folkloristes positivistes»), els dos volums esmentats de *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne* (1882) i els tres primers (1880-1882) dels quatre volums dels *Contes populaires de la Haut-Bretagne* (Pujol 1989: XXVI-XXVII).

La primera part del llibre presenta diferents modismes de caire general. El gruix de l'obra consisteix en la presentació de comparacions, creences, modismes, aforismes, cançons, endevinalles i un llarg etcètera de cadascuna de les plantes

²⁵⁴ La *Revue des traditions populaires*, fundada per Paul Sébillot, és l'òrgan de la Société des traditions populaires de París i es publica en aquesta ciutat entre els anys 1886 i 1895.

²⁵⁵ La *Tradition* també es fa ressò de la publicació del llibre i destaca la feina feta per Gomis i pel Centre Excursionista (*La Tradition* 5, núm. 52 [juliol, 1891]: 223-224).

²⁵⁶ Sobre aquest folklore britànic, vegeu l'estudi de Dorson (1968), especialment 1968: 266-315, en relació amb la Folk-Lore Society. Per al context europeu general, vegeu també Cocchiara (1971).

²⁵⁷ Per als detalls, vegeu la creació de Folk-Lore Català, explicat anteriorment, i el mateix article de Pujol (1999). Sobre l'evolució del folklore clàssic fins a l'actualitat, vegeu Pujol (2007a; 2007b).

presentades, per ordre alfabètic. Com indica el títol, i de la mateixa manera que havia fet amb la *Meteorologia*, Gomis acompanya les diferents entrades amb altres resultats recollits en zones de parla no catalana, enriquint d'aquesta manera l'obra.²⁵⁸

Una de les peticions que s'havia fet dins l'«interrogatori folklòric» enviat pel Consell del Folk-Lore Català als socis delegats l'any 1886, demanava informació lexicogràfica sobre «Noms que porten les partides d'eix terme municipal», (Almirall *et al.* 1887: 132). Tot i el poc èxit d'aquesta iniciativa, una de les respostes més interessants és de Cels Gomis i es produeix uns anys més tard, concretament el 1892 amb l'article «Alguns noms topogràfics, propis de Mequinenza, Fayó, Nonasp, Fabara y Maella, pobles que formen la frontera de la llengua catalana en la província de Saragossa». Del contingut d'aquest recull lexicogràfic cal destacar:

A Gomis se li ha d'atribuir haver estat el primer de recollir de la llengua viva el mot *argall* (=aragall), mot dels orígens de la llengua que després s'ha modificat en *xaragall* a Catalunya en general o *saragall* a les Illes (Luna-Batlle 2003: 521).

D'aquest mot diu Gomis:

ARGALL. — *Argall, argallet*, noms donats en Nonasp al xaragall o còrrec obert en los costers per les aigües de pluja (Gomis 1892b: 53).

Luna-Batlle insisteix que tria aquest exemple «per fer justícia a Cels Gomis» ja que «la petita aportació al coneixement dels parlars de Cels Gomis dins de les publicacions excursionistes ha passat, doncs, només en part a les obres lexicogràfiques» (Luna-Batlle 2003: 521-522).

D'aquesta aportació lexicogràfica d'en Gomis també se'n fa ressò la premsa de l'època. A *La Vanguardia* del 15 de gener de 1892 es pot llegir la notícia de la lectura d'aquesta «colección de palabras topográficas propias de la comarca que forma la frontera catalana en la provincia de Zaragoza». Sobre les paraules, es diu que el mateix Gomis les «ha recogido vivas en la boca del mismo pueblo». Aquesta lectura del treball de Gomis, que s'acompanya d'una altra lectura de Brunet i Bellet sobre les reformes ortogràfiques catalanes que es volen introduir, propicia les

²⁵⁸ La premsa internacional es fa ressò de la publicació del llibre amb ressenyes a l'*Archivio per le tradizioni popolari* (vol. X) i *Literary World* de Londres (22 de maig) (FCGM: registre 76/12).

Emili Samper Prunera

reflexions de Ramon Arabia i Solanas sobre la importància d'aquest tipus d'estudi i que *La Vanguardia* recull:

El señor Arabia y Solanas, que fue el lector de este trabajo, hizo después de leído algunas consideraciones encareciendo la importancia de esta clase de estudios, principalmente por lo que pueden ayudar a resolver el problema de la ortografía catalana, puesto que con la reunión de todas ellas podríase formar un vocabulario de locuciones viviente, que serviría para aclarar muchas dudas respecto a si tal o cual palabra es o no anticuada, y si puede, por lo tanto, usarse en literatura, como también a su manera propia de escribirse, según su pronunciación y significado.

D'aquest mateix any són els articles «Traditions fabarolas», publicat al BCEC (Gomis 1892c), i «Le télégraphe» que apareix a la *Revue des traditions populaires* (Gomis 1892a), probablement gràcies al contacte amb Paul Sébillot. Les «Traditions fabarolas» són fruit de l'estada de Gomis a Favara el 24 de gener de 1892, on l'escriptor recull 2 tradicions: a «Lo regidor de Valimanya» s'explica la mort a traïció del regidor Valimanya i com la gent de Favara intenta venjar-lo. A «La casa dels moros» es parla del sepulcre romà que hi ha a Favara i que es coneix amb el nom de «Casa dels moros». S'explica que allí hi ha una entrada que condueix a grans sales plenes de tresors. En aquest lloc hi viu una mora encantada i, de vegades, surt a passejar per aquesta zona, coneguda com la «carrera de la mora». El palau no es pot visitar ni tampoc tombar perquè quan ho intenten es gira un vent molt fort.²⁵⁹

El 8 d'abril de 1893, Gomis visita la ciutat d'Olot on recull una tradició explicativa sobre l'origen de l'estany de Les Preses que publica a «De com se formá l'estany de Las Presas» dins del BCEC (Gomis 1894a). Resulta interessant perquè Gomis explica la versió que circula a través de la tradició oral només per a desmentir-la des d'un punt de vista científic:

Diu també la tradició que aquestes preses naturals foren destruïdes per la mà de l'home, i fins un que s'ha ocupat molt de les coses d'Olot²⁶⁰ atribueix aquesta destrucció als moros. Mes aquestos no estigueren pas tant de temps possessionats d'aquesta encontrada per a què poguessin pensar en fer-hi obres. [...]

Jo crec que la destrucció d'aquelles preses fou deguda a una causa tan natural com la de la llur formació: una corrent volcànica les formà, i lo continuat còrrec de la corrent d'aigua les destruí (Gomis 1894a: 259).

²⁵⁹ Aquestes dues tradicions recollides per Gomis apareixen també al recull *Lo Molinar* d'Artur Quintana (1995).

²⁶⁰ GOMIS] Paluzie en sa *Història d'Olot* (Gomis 1894a: 259).

El folklorista conclou: «Deixem tranquils als moros i donem a la naturalesa lo que és seu» (Gomis 1894a: 260). No és la primera vegada que l'escriptor fa aquest comentari. En un dels articles que recullen la seva estada per la província de Guadalajara afirma «És particular la creença tan generalment estesa per tot Espanya entre el poble, de que tota obra antiga és obra de moros» (Gomis 1882m: 195). Aquests són clars exemples d'aquesta visió racional i científica de l'escriptor, que seguint les idees exposades a l'edició de 1884 de *La lluna segons lo poble*, recull les creences per a desmentir-les des d'un punt de vista racional.

El 1894 el Centre Excursionista de Catalunya inaugura una nova col·lecció, la «Biblioteca Económica»,²⁶¹ amb un treball monogràfic de Cels Gomis dedicat a *La vall de Hóstoles* (Gomis 1894b), resultat de la seva estada a Les Planes d'Hostoles entre els mesos de desembre de 1892 i gener de 1893. La primera part del treball és eminentment excursionista. Gomis descriu la zona en qüestió, tot oferint abundosos detalls. En la segona part presenta 3 tradicions d'aquesta zona: «La pubilla del castell de Hóstoles», «La serpent de la vedruna», «Lo Sant Cristo Gros». La publicació d'aquest treball s'emmarca en els estudis comarcals desenvolupats a Catalunya a partir de 1881, duts a terme en el marc de les societats excursionistes. Aquestes investigacions territorials demostren la necessitat d'emprendre treballs monogràfics, com el de Gomis, per tal d'assolir-ne amb més exactitud l'estudi global (Martí 1994: 148).

L'any 1895 el BCEC acull més treballs de Gomis, amb informació folklòrica diversa. A «L'invenció de la fanga i els arpells» (Gomis 1895a) dona notícia de l'existència de diferents variants d'aquest mateix relat en diferents territoris de parla catalana. En aquest cas també facilita l'ofici de l'informant, un «peó caminer». A «Gnomos y follets» estudia aquests dos éssers de l'imaginari popular. Com és habitual en el cas de Gomis, un dels factors a destacar és l'existència de diferents variants i la comparació amb diferents zones. El mateix article es torna a publicar a les pàgines de *L'Atlántida* l'any següent (Gomis 1896f).

L'estada de Gomis a Vic el desembre de 1864 propicia l'article «L'arpa de Davit» publicat al BCEC el 1896. L'escriptor recull un relat que explica per què els habitants de Taradell toquen l'arpa: quan David es mor i arriba al cel, sant Pere li diu que no hi pot entrar amb l'arpa; David l'ha de llençar i l'arpa cau a Taradell. El folklorista comenta, en nota, una versió d'aquest mateix relat que ha recollit a

²⁶¹ Com s'anuncia al BCEC 4, núm. 15 (octubre-desembre, 1894): 273.

Emili Samper Prunera

Vilaverd, al Camp de Tarragona. A «Origen d'un modisme ampurdanés», també de 1896, Gomis explica l'origen d'un modisme a partir de les vivències del personatge que li dona nom.²⁶²

El món de les composicions populars cobra protagonisme en un article de 1897 on Gomis presenta diferents variants de follies recollides a Fraga, Mequinensa i Tortosa (Gomis 1897a). Cada follia ve acompanyada de comentaris de caire divers, referits a la zona de recollida, possibles variants, etc. Amb relació a l'interès de l'escriptor per la llengua, destaca la nota següent, referida a una follia recollida a Mequinensa:

Per més que he fet, no he pogut trobar a Mequinensa cap follia una mica sèria en català, sent així que n'hi ha moltes en castellà. Aquesta observació puc fer-la extensiva a totes les poblacions de la ribera de l'Ebre. No sembla sinó que el català no es pugui emprar, per lo que als cants populars se refereix, més que per a cançons de broma (Gomis 1897a: 114).

Ens trobem davant d'un exemple clar de diglòssia en què el català és vàlid per a representacions de tipus humorístic però no quan es tracta d'àmbits de nivell elevat. També demostra, un cop més, la sensibilitat lingüística de l'escriptor.

L'excursionisme torna a agafar el protagonisme a «De Sant Feliu de Pallarols a Olot, passant per la dreuera» on Gomis explica, amb profusió de detalls com és habitual en ell, aquest recorregut, fruit de la seva estada per Sant Feliu de Pallarols el Diumenge de Rams de l'any 1892. D'interès folklòric són les llegendes sobrenaturals que anota en aquest article i que anticipen l'interès de l'escriptor per un tema al qual dedica tot un monogràfic, com és la publicació pòstuma *La bruixa catalana* de 1987.

L'any 1896, s'anuncia al número 4 de *L'Atlántida* la propera inauguració d'una nova secció:²⁶³

En lo vinent nombre inaugurarem la secció de Folk-lore tan interessant en la literatura catalana; començarà amb un estudi sobre lo popular estiuet de Sant Martí,

²⁶² Vila (2010) recupera i transcriu l'original d'aquest recull de «modismes empordanesos» que es troba al FCGM: registre 072/01.

²⁶³ *L'Atlántida*, vinculada a «l'actuació periodística» de Jacint Verdaguer (1845-1902) apareix a Barcelona del 15 de maig de 1896 fins al 13 de desembre de 1900. Fundada, oficialment, per Josep Quera de Córdoba (1879-1958), és dirigida, entre d'altres, pel mateix Jacint Verdaguer, Simó Alsina i Clos (1851-1920) i Josep M. Folch i Torres (1880-1950) (Torrent/Tasis 1966: 216).

de l'il·lustrat escriptor D. Cels Gomis, seguint després, costums, cançons i tot lo perteneixent a dita ciència popular (*L'Atlántida* 1, núm. 4 [1 de juliol, 1896]: 15).

L'estudi anunciat es publica, efectivament, al número 5, corresponent al 15 de juliol (Gomis 1896d). Es tracta d'un article sobre una tradició explicativa (l'estiuet de sant Martí), amb referències a una altra tradició explicativa (les petjades del cavall de sant Martí) a Trillo, Sotoca i Teras de Viana (Espanya), i Padirac (França).

Entre els mesos de gener i juliol de 1901, es publica el treball «Literatura oral catalana. Ditxos tòpics» a les pàgines del BCEC. Cels Gomis presenta en aquest article el resultat del seu treball de camp acompanyat de diferents variants i explicacions. En aquest cas, es tracta d'un dels temes que més vegades es troben en els seus treballs, com són les representacions populars de dites i refranys. La seva intenció queda prou clara a l'inici del treball:

Mes pretencions no passen de voler fer un petit assaig sobre aquesta branca de la literatura oral catalana, formant un aplec dels ditxos recollits per mi en mos diferents viatges per nostres encontrades i posant-hi les confrontacions y referències amb els ditxos d'altres pobles de nostra península. Me donaré per plenament satisfet si mon petit treball desperta en altres el desig d'anar-lo augmentant i arribem a tenir, més o menys tard, una collecció complerta dels ditxos tòpics de nostra benvolguda Catalunya (Gomis 1901a: 12).

A les pàgines del BCEC d'aquest any l'escriptor també publica articles de caire excursionista, fruit dels seus viatges. En aquest cas, Gomis descriu i narra les seves impressions de Ciudad Rodrigo, a Salamanca (Gomis 1901c) i de Medina del Campo, a Valladolid (Gomis 1901d). També d'aquest any és un article dedicat de manera pòstuma a Josep Serra i Campdelacreu (1848-1901), soci del CEC i de qui destaca especialment la seva modèstia (Gomis 1901b).

L'any 1902, amb motiu de les festes jubilar celebrades per commemorar el 25è aniversari de la fundació del CEC, Cels Gomis realitza una conferència sobre «L'excursionisme i el folk-lore».²⁶⁴ Es tracta d'una breu aportació teòrica al tema, que complementa, en aquest sentit, els articles d'aquest mateix tipus presentats per l'escriptor.²⁶⁵ En aquesta conferència (publicada posteriorment al BCEC) Gomis parla de la «fugida» de les tradicions de les grans ciutats (en contraposició amb els

²⁶⁴ Concretament, el 3 de febrer de 1902, com recull el BCEC 12, núm. 85 (febrer, 1902): 62.

²⁶⁵ Com són la «Lliteratura oral catalana» (Gomis 1884f) i la seva ampliació, «Folklore català» (Gomis 1912b).

Emili Samper Prunera

pobles) i de les dificultats amb les quals topa el folklorista que pretén recollir-les. En aquest sentit, hi té un paper important la immigració, que afecta no només les tradicions i costums locals sinó també la seva llengua:

La contínua immigració de forasters fa que no hi hagi en les grans viles un poble típic, sinó una barreja de pobles que poc a poc se compenetren i acaben per formar un poble mestís que corromp la llengua i les costums locals. I la prova és que on pitjor se parla la llengua d'un país és en els grans centres de població. Quina diferència entre el francès que es parla a la Touraine i el que es parla a París! Quant més pur i castís no és el castellà que es parla a Valladolid o a Salamanca que el que s'usa a Madrid! (Gomis 1902b: 47).

Es veu aquí un clar ressò de l'esperit romàntic que cercava l'ànima del poble en aquelles manifestacions populars pures que encara no havien estat corrompudes per la barreja amb les d'altres pobles. En el cas de la llengua, i seguint aquest mateix esperit romàntic, l'escriptor reivindica la puresa de la llengua que encara es conserva en determinats llocs que no es corresponen, habitualment, amb els centres i nuclis més importants (i més poblats), que han rebut la influència més directa de l'arribada dels nousvinguts. Gomis se centra en el cas que coneix personalment i que ens interessa de manera especial, el català i, en aquest cas, el català de la capital.

I què direm del català que es parla a Barcelona? Lo que aquí es parla i s'hi escriu és un català bord, barreja de català i castellà, i encara hi ha qui hi barreja además paraules del francès per a què hi hagi una mica de tot; qui més qui menys, tothom hi parla en *municipal*, i fins s'hi escriuen els diaris que més s'alaben de voler conservar la puresa de la nostra llengua. I lo que hi passa amb el llenguatge hi passa encara en molta més gran escala amb les tradicions: les han barrejades de tal manera que no hi ha medi de treure'n l'entrellat (Gomis 1902b: 47).

Gomis introdueix el concepte de «català bord» per a referir-se a la variant parlada per la població de la capital catalana per influència de llengües veïnes com el castellà i, fins i tot, el francès. Aquesta influència sobre la llengua parlada no obeeix tant qüestions geogràfiques de proximitat sinó que s'hi poden veure més aviat qüestions de prestigi social. D'aquí l'ús per part del folklorista del terme «municipal». La interferència lingüística també es pot traslladar a l'àmbit de la literatura popular. De fet, l'escriptor creu que és en aquest darrer àmbit on s'acusen més les relacions entre les tradicions i costums de pobles diferents i que acaben per crear-ne de noves, resultat de la fusió de les anteriors.

Existeix, doncs (i així ho manifesta Gomis), una estreta relació entre llengua i tradició.²⁶⁶ L'escriptor continua l'article explicant que, a les grans ciutats, només s'hi pot trobar un tipus de folklore, les «beneiteries». Gomis critica el ritme accelerat de les ciutats així com la seva manera de viure i de veure el món. La reivindicació del poble és més que evident. És en aquestes viles, allunyades dels grans centres, on cal cercar, segons ell, les tradicions de la literatura oral. Gomis adverteix però dels grans canvis dels darrers quaranta anys,²⁶⁷ amb la millora de les comunicacions i la reducció de les distàncies. Tot plegat ha portat grans canvis a la societat i fa que la tasca del folklorista esdevingui més difícil i s'hagi de fer com més aviat millor. Com havia fet a «Lliteratura oral catalana» (Gomis 1884f) també fa explícita la dificultat de la tasca que cal realitzar, en relació amb la desconfiança de l'informant davant del foraster.²⁶⁸

Cal, doncs, com he dit abans, que el folklorista cuiti a anar-hi, si vol recollir lo poc que hi queda. I encara anant-hi li ha d'ésser molt difícil recollir-ho (Gomis 1902b: 49).

La idea que Gomis té del treball de camp, en el cas del folklore, i de la recollida d'aquest tipus de material, és moderna, fet que l'allunya de la majoria dels seus contemporanis:

Mes no n'hi ha prou amb recollir lo d'una sola encontrada: és menester confrontar-ho amb lo que de similar hi hagi en les altres, puix de no fer-ho així no es coneixerien les semblances ni les diferències que pot haver-hi entre les creences, supersticions, costums i llenguatge d'unes i altres (Gomis 1902b: 49).

L'escriptor reivindica la importància de les variants en el treball de camp. I no només pel que fa al folklore. En el cas concret català i en relació amb la llengua, Gomis té una visió també moderna ja que creu que cal conservar cada variant lingüística tal i com s'ha dit, sense retocar-la ni unificar-la en relació amb les altres o a les que gaudeixen d'un major prestigi:

Dins de Catalunya mateix amb prou feines hi ha cap encontrada que no tingui alguna particularitat de llenguatge que la distingeixi de totes les demés. Per això és precís escriure lo que es reculli tal com ho diguin els que ho contin, a fi i efecte de no

²⁶⁶ Sobre el model de llengua en el cas concret de les rondalles en el període romàntic, vegeu Guiscafrè (2011).

²⁶⁷ Cal recordar que l'article s'escriu tot just a principis del segle XX.

²⁶⁸ En aquest sentit, Gomis destaca de nou (per la seva experiència com a tal) la figura del soci delegat, ja que aquest s'involucra en la vida del poble i pot acostar-se més als seus habitants.

Emili Samper Prunera

fer parlar a un pagès del Camp de Tarragona com a un de la Conca de Tremp, o a un de l'Empordà com si fos de la Vall de Ribes, de la Conca de Barberà o de la Ribera d'Ebre. El principal defecte dels folkloristes catalans és posar-ho tot en barceloní, que, com he dit abans, és un català degenerat (Gomis 1902b: 49).

Aquestes línies suposen tota una declaració de principis per part de l'escriptor que reivindica la importància de conservar totes les variants recollides al treball de camp i de presentar-les, després, conservant la seva forma original, sense passar-les pel sedàs d'una única variant pel fet de gaudir de més prestigi. Aquesta filosofia de treball també la segueix des d'un punt de vista temàtic quan presenta, en alguns dels seus treballs, variants que, pel seu to o pel seu llenguatge s'allunyen de la tendència general, marcadament conservadora.²⁶⁹ En aquest sentit, Gomis segueix la línia encetada per Milà i Fontanals (Comas 1915: 242), que contrasta amb la d'altres folkloristes posteriors a ell (com Sebastià Farnés, Aureli Capmany o Joan Amades) que van optar per retocar i recrear les versions recollides per tal de donar-los un aspecte més elaborat des d'un punt de vista estètic (Oriol 2003b).

El dia 1 de setembre de 1901, mor als seixanta-un anys, a la casa pairal de Bigues, Francesc de Sales Maspons i Labrós, un dels folkloristes més importants d'aquesta època (Pujol 2010: 45).²⁷⁰ Cels Gomis és l'encarregat, el 3 de gener de 1902, de llegir davant dels socis del CEC la «notícia necrològica» del folklorista, dins la sessió que el Centre dedica al que va ser el seu president honorari, com recull *La Vanguardia* del dia següent:

La necrología estuvo a cargo de don Celso Gomis, quien hizo una reseña crítica de las obras del señor Maspons, consignando con especialidad el profundo cariño que en todas ellas revela el autor a Cataluña y sobre todo, a la comarca vallesana en que nació.

Aquesta necrològica es publica al *BCEC* (Gomis 1902a) i representa una oportunitat immillorable per veure la valoració que l'escriptor fa del seu contemporani, amb qui s'havia relacionat dins de l'àmbit folklòric i excursionista.²⁷¹

²⁶⁹ Un exemple clar el trobem en la nota que acompanya una de les cançons recollides per Gomis a l'«Aplech de cançons populars catalanas», com s'ha vist anteriorment. Sobre aquest aspecte, vegeu Prats (1985; 1994).

²⁷⁰ Per a l'estudi de Maspons i Labrós resulta imprescindible l'estudi introductor i a la nova edició del seu *Rondallaire*, obra de Josep M. Pujol (2010).

²⁷¹ Com s'ha vist quan coincideixen a l'«Aplech de cançons populars catalanas» (Gomis 1883n) i quan Maspons li escriu el pròleg de *Lo llamp y'ls temporals* (Maspons 1884). He analitzat la relació entre els dos folkloristes a Samper (2008).

Gomis adverteix a l'inici que no pot fer-la tan extensa com ell voldria, sobretot atès el Reglament de l'entitat que no permet entrar en qüestions polítiques:

El nostre Reglament, molt sàviament per cert, nos mana que al pujar aquí deixem la política al peu de l'escala, sola manera de que ens hi poguem aplegar tots els que, estimant per igual a Catalunya, tinguem diferent modo de pensar respecte als medis de regenerar-la (Gomis 1902a: 42).

Així, Gomis se centra en la figura de Maspons «baix el punt de vista literari, folklòric i excursionista» (Gomis 1902a: 42). Ja en el primer punt s'aprecien diferències entre els dos autors, pel que fa al seu itinerari vital, tot i la proximitat d'edat.²⁷² Gomis explica com durant els primers anys de joventut, coincidents amb una època agitada políticament,²⁷³ mentre la majoria del jovent (entre el qual cal incloure de manera especial el mateix Gomis) es dediquen a la política, Maspons se centra en les investigacions de tipus històric, aplegades la majoria a les pàgines de *Lo Gay Saber*.²⁷⁴

La importància de Maspons dins el camp de la rondallística és indiscutible. De fet, és el responsable de publicar «el primer aplec imprès de rondalles catalanes que es basa de manera sistemàtica i exclusiva en fonts orals i les posa per escrit en català respectant-ne l'argument i els personatges» (en paraules de Josep M. Pujol 2010: 7), després de la primera incursió en aquest camp que va suposar la publicació dels «Cuentos infantiles (rondallas) en Cataluña» de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) el 1853 (Pujol 2004) i de l'aparició de *Lo llibre de l'infantesa* de Terenci Thos i Codina (1841-1903) el 1866 (Pujol 2009). Maspons suposa doncs l'autèntic inici de l'interès per la recollida rondallística a Catalunya amb la publicació dels tres volums de *Lo rondallayre* (1871-1875) i dels *Qüentos populars catalans* (1885).²⁷⁵ Gomis valora la importància d'aquests aplecs de rondalles (i d'altres, de «tradicions») i els ressegueix breument en aquest article. El que és important en aquest discurs de Gomis és remarcar l'estil literari de Maspons, sobretot en aquests escrits:

²⁷² Maspons neix el 1840 i Gomis el 1841.

²⁷³ Destaquen per exemple, la revolució de setembre (1868) i l'aixecament republicà d'octubre (1869), el fracàs del qual provoca l'exili de Gomis a Ginebra (1870). Per als detalls, vegeu el capítol 2. Ideologia i política.

²⁷⁴ Diari que dirigeix el seu cunyat, Francesc Pelai Briz i Fernández (1839-1889).

²⁷⁵ Precisament el segon volum de la «Biblioteca Popular» de l'Associació d'Excursions Catalana, com s'ha vist més amunt.

Emili Samper Prunera

I és que en Maspons tenia el do de poetisar tot allò de que tractava. ¡Quant més n'havia de fer ús al descriure alguns dels episodis dels seus primers amors, que per ell foren també els darrers, puix que duraren tant com la seva existència!

Mes aquesta facilitat de poetisar les coses, molt recomanable quan se tracta no més que de fer literatura, ja no ho és tant quan s'aplica al folklore, i el nostre amic no se'n sapigué despendre al dedicar-se a l'estudi del saber popular (Gomis 1902a: 43).

Gomis ressalta aquí una de les característiques pròpies de l'obra d'en Maspons (sobretot dels seus primers escrits) i que es pot fer extensiva a les dues primeres generacions de folkloristes,²⁷⁶ emmarcades dins l'estètica romàntica, i és aquesta manipulació del material recollit amb l'objectiu d'embellir-lo literàriament. Aquest és el punt en què Gomis discrepa obertament de Maspons:

[Als reculls de rondalles] s'hi veu massa la mà del col·leccionador; amb lo que, si bé hi guanyen molt els llegidors, que hi troben un estil més florit i agradable, hi perd en canvi bon tros la propietat del llenguatge, al que es deu procurar conservar el gust del terrer en què es conrea (Gomis 1902a: 43).

No és el mateix la creació literària que la recol·lecció folklòrica. L'estètica literària està per sobre de la fidelitat al material recollit, en aquests autors. En aquesta decisió hi tenen a veure, evidentment, motius de caràcter literari però també ideològic, ja que el que es fa en la majoria de casos no és únicament reelaborar el material recollit sinó també excloure tot allò que no segueixi unes determinades directrius ideològiques. Tornant a l'obra de Maspons, Gomis exclou d'aquestes manipulacions literàries els *Jochs de la infància* (1874) on la tasca de l'autor ha estat la de recollir i ordenar el material sense afegir-hi res de la seva pròpia collita.

En aquest article de Gomis del que es tracta és de lloar la figura de Maspons com a escriptor, folklorista i excursionista i criticar obertament una de les característiques de la seva obra no sembla una manera massa correcta de fer-ho (i menys en un article necrològic). Però Gomis no pot evitar donar la seva opinió quan discrepa amb la resta, com passa en tota la seva obra (sigui política, folklòrica o pedagògica). Tot i això, donades les circumstàncies apunta la disculpa següent:

I ara vos prec que em dispenseu si he senyalat aquesta petita tara del nostre difunt amic. No és pas amagant els defectes com s'hi posa remei, sinó indicant-los, per a què els que vinguin darrere no hi tornin a incórrer (Gomis 1902a: 43-44).

²⁷⁶ Seguint de nou la terminologia de Prats explicada a l'inici d'aquest capítol.

I quina és la opinió de Maspons en aquest punt? Per corroborar les seves afirmacions, Gomis rescata precisament unes paraules que Maspons li escriu al pròleg de *Lo llamp y'ls temporals*:

Ademés que, en aquest punt, en Maspons pensava igual que jo, lo mateix que tots els que al folklore es dediquen. Vegi's què escrivia en el ja esmentat pròleg a *Lo llamp y'ls temporals* (plana XXI): «Ho conta com ho sent o li diuen, qualitat altament recomanable si no necessària en estudis d'eixa mena».

La veritat és que no es pot fer parlar a un pagès com si fos un doctor en filosofia i lletres; i si el poble fa un vers coix, la missió del folklorista és deixar-lo coixejar, no posar-li crosses (Gomis 1902a: 44).

El mateix Maspons recomana no manipular el material recollit. Cal tenir en compte alguns factors per entendre, més que justificar, aquesta contradicció entre el que pensa Maspons i el que fa a la seva obra. Com he apuntat més amunt, aquells escrits on la ploma del folklorista es manifesta més obertament són, sobretot, els primers que va recollir. Són els que pertanyen, podríem dir, a la seva primera etapa com a folklorista, quan segueix l'estètica romàntica de la «seva» generació. A partir del 1881, Maspons entra en contacte amb les societats excursionistes i és també un responsable destacat en el procés de reunificació que condueix fins a la fundació del Centre Excursionista de Catalunya.²⁷⁷ Per tot plegat, però, no es pot qualificar Maspons de «folklorista excursionista». En aquest sentit, Prats (1988: 106) en destaca la seva consciència de la «dimensió cultural i patriòtica del fenomen excursionista a Catalunya», cosa que afavoreix la recerca que es vol dur a terme des de l'àmbit folklòric. D'alguna manera, Maspons s'adapta al seu temps i la seva figura serveix d'enllaç entre dues generacions: la seva, amb una estètica marcadament literària, i la següent, fomentada per l'aparició de les societats excursionistes. Prats (1988: 107) ho posa de manifest quan destaca la importància de Maspons com a «llaç d'unió entre les primeres generacions de folkloristes romàntics i la nova generació de folkloristes que sorgien de les societats excursionistes i s'escampaven pel país». Molts dels articles que escriu Maspons en aquesta etapa vinculada a aquestes entitats són producte de les seves excursions i el resultat que en deriva no és fruit d'una alteració literària a diferència de les obres

²⁷⁷ Maspons és soci de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de l'Associació d'Excursions Catalana, de la qual també n'és president, des del 1883 fins a la seva dissolució. També ocupa el càrrec de president del Centre Excursionista de Catalunya entre 1892 i 1896, per passar després a ser nomenat president honorari (Carulla *et al.* 1975).

Emili Samper Prunera

anteriors. Aquest fet pot ser producte tant pel canvi de contingut d'aquests treballs com fruit d'una evolució, arran del seu contacte amb la nova generació excursionista, allunyada de les tendències romàntiques imperants anteriorment. En aquest sentit s'expressen Prats/Llopart/Prat (1982) quan parlen del «doble sentit evolutiu del folklore català» en el cas de Maspons:

Maspons tampoc no estigué exempt dels excessos literaris en les seves publicacions, si bé en aquest sentit fou molt més moderat que la seva germana o que el mateix Briz. De fet, en les seves obres es reflecteix un doble sentit evolutiu del folklore català, provocat al seu torn per una doble influència externa i interna: d'una banda la pròpia evolució dels estudis de literatura popular arreu d'Europa, que es denota en la seva mateixa orientació teòrica i en la progressiva exigència pel que fa a la documentació de les recopilacions; d'altra banda una tímida ampliació del camp temàtic fruit de la renovació que impulsà al folklore català l'excursionisme, a partir dels anys vuitanta (Prats/Llopart/Prat 1982: 26).

Cels Gomis i Mestre i Francesc de Sales Maspons i Labrós representen doncs dues maneres diferents d'entendre la recol·lecció folklòrica al segle XIX. Propers temporalment per edat, segueixen trajectòries diferents pel que fa a la seva manera d'acostar-se al folklore. Maspons és deutor, sobretot a l'inici, d'una determinada estètica que implica una manera concreta de treballar en la recol·lecció folklòrica on, abans que el material recollit, és més important l'aspecte com es presenta i la seva finalitat. Gomis, per la seva banda, segueix una trajectòria diferent i propugna la no intervenció del recol·lector en el material folklòric aplegat. Tots dos coincideixen, en un moment determinat, en les societats excursionistes cosa que els acosta tot i mantenir encara una certa distància. El paper d'enllaç entre generacions de Maspons l'apropa als folkloristes representants del fenomen excursionista, com el mateix Gomis. Tot i això, les seves diferències són evidents. Un altre motiu que explica aquesta diferent manera d'entendre la recol·lecció folklòrica és precisament la seva ideologia política. Gomis i Maspons són defensors de la pàtria catalana i desitgen la seva prosperitat. Com el mateix Gomis deixa clar a l'article necrològic, tot i que els objectius poden ser els mateixos (o propers) el camí triat per arribar-hi difereix. Políticament els dos autors no comparteixen unes mateixes idees. Això no impedeix, però, que es puguin aplegar (juntament amb d'altres escriptors amb aquestes mateixes característiques) sota un denominador comú, com pot ser l'excursionisme, i unir d'aquesta manera esforços.

Del mateix estil que aquest article dedicat a Maspons i Labrós, l'any 1903 Gomis en publica un altre dedicat aquest cop a Ramon Arabia i Solanas, autor clau de l'excursionisme català, i que l'escriptor llegeix amb motiu del XXVII aniversari de

la fundació del CEC en la vetllada necrològica dedicada a Arabia.²⁷⁸ Gomis destaca, en aquest cas, la feina duta a terme, sobretot, en el camp de l'excursionisme.

El 1904 es constitueix la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya, presidida per Rossend Serra i Pagès (1863-1929) i amb Aureli Capmany (1868-1954) de secretari. Té com a antecedent la secció del mateix nom de l'Associació d'Excursions Catalana (Iglésies 1964: 222) creada en origen com la societat «Folk-Lore Català», com s'ha vist.

L'any 1906 Gomis recupera les quatre primeres parts de la seva extensa «Excursions per la província de Guadalajara», escrites originàriament a finals de 1880 i principis de 1881, les tradueix al castellà i les publica, sense les il·lustracions, durant quatre números, entre els mesos d'abril i setembre, a *El Briocense: periódico quincenal, festivo, literario y de noticias* del municipi de Brihuega.²⁷⁹ En el primer dels articles recuperats afegeix una nota final, datada el mes de març de 1906, que no es troba en la versió catalana original:

P.S. Desde 1880 acá he corrido una gran parte de nuestra península y en ningún punto de ella he vuelto a encontrar aquella especie de geodas calizas que tanto me llamaron la atención en Sierrezuela (Gomis 1906a).

En aquestes cròniques per la província de Guadalajara (i, per extensió, en la resta de cròniques escrites sobre qualsevol territori que visita), Gomis descriu el que veu i no s'està d'expressar el seu malestar pel desapropietament dels recursos naturals de la zona, per la manca d'iniciativa industrial i per l'abandonament dels monuments artístics i històrics, com fa sempre en aquest tipus d'articles excursionistes. En aquest sentit, «Gomis está tan lejos de los hispanistas de ayer, que nos visitaban con los ojos teñidos de romanticismo, como de los turistas de hoy, que juegan a ser cómodos aventureros por un día», com diu Juan Pablo Calero (2010: 35), que ha recuperat recentment aquests articles de Gomis per acostar-los als habitants dels pobles que l'escriptor va visitar. L'editor afegeix:

¡Que nadie se sienta ofendido por sus palabras! Cuando tantos prohombres de Guadalajara, con el conde de Romanones al frente, entorpecían la modernización de

²⁷⁸ *La Vanguardia* recull el 30 de novembre de 1903 la crònica d'aquesta sessió. Sobre la necrològica llegida per Gomis, es diu que era «un hermoso trabajo, debido a la pluma del notable escritor don Celso Gomis».

²⁷⁹ Dirigit per l'historiador, periodista i cronista oficial de la província de Guadalajara, Antonio Pareja Serrada (1842-1925), es publica des del 20 de setembre de 1904 fins (com a mínim), el 31 de desembre de 1907, amb un total de 79 números quinzanals.

Emili Samper Prunera

la provincia y obtenían pingües réditos políticos de la pobreza económica de sus vecinos, es singular oír a un anarquista catalán proponer remedios y afligirse por la incuria que azotaba a estas comarcas tan lejanas y tan distintas de su Cataluña local. El eco de la solidaridad humana resuena con fuerza en sus palabras (Calero 2010: 35).

Calero es posiciona al costat de Gomis, més d'un segle després, i defensa la seva visió crítica de la realitat, fins i tot davant de la possible rebuda crítica de les paraules de l'escriptor català per part del lector d'avui:

A pesar de todo, estoy seguro que no faltarán alcarreños que, después de leer los artículos que hacen referencia a sus pueblos y comarcas, se sentirán ofendidos y protestarán airadamente. Unas descripciones muy crudas, algunas comparaciones discordantes y ciertas opiniones no siempre afortunadas del autor provocarán duras respuestas lastradas con el malhumor habitual del que siempre se siente ofendido. Haremos mal en cargar las tintas contra quien sólo puso un espejo frente a la difícil realidad de la Guadalajara de la Restauración; mejor haríamos en desenmascarar a quienes, como el madrileño callejón del Gato de Ramón del Valle-Inclán, nos enseñan espejos deformantes que quieren hacer pasar por la auténtica realidad (Calero 2010: 35-36).

L'any 1910, el CEC publica una de les obres més extenses de Gomis dins l'àmbit del folklore. Es tracta de la *Zoologia popular catalana* publicada dins la «Biblioteca Folkòrica» del CEC.²⁸⁰ Al llarg de gairebé cinc-cents pàgines, l'escriptor presenta modismes, aforismes, creences, supersticions i un llarg etcètera de formes relacionades amb el món animal.²⁸¹ Complement ideal de la *Botànica popular*, segueix l'estructura d'aquella i de la resta d'obres de Cels Gomis dedicades a aquest camp i, com ell mateix explicava a «L'excursionisme i el folk-lore» (Gomis 1902b), confronta cada resultat amb variants d'altres zones de dins i fora dels Països Catalans. Aquesta tasca, començada l'any 1882, resta inacabada ja que es pot ampliar, de la mateixa manera que ell ha fet amb altres obres seves. El mateix autor anima les futures generacions a seguir-la amb el seu mateix entusiasme. Amb la

²⁸⁰ És el volum novè amb el que es tanca la col·lecció, anomenada «Biblioteca Folkòrica» del CEC (abans «Biblioteca Popular» de l'AEC), com s'ha vist anteriorment. Al BCEC 21, núm. 196 (maig, 1911): 164 s'anuncia la publicació del llibre. Anys abans, concretament els dies 18 i 25 de febrer i 1 de març de 1905, Rossend Serra i Pagès ja havia donat a conèixer als socis del CEC alguns fragments de l'obra, com recullen el BCEC 15, núm. 121 (febrer, 1905): 61 i el BCEC 15, núm. 122 (març, 1905): 90.

²⁸¹ Bellés (2004: 64-65) comenta el parentiu entre algunes de les dites recollides per Gomis en aquesta obra i els bestiaris medievals.

publicació d'aquesta obra, Gomis compleix l'anunci que havia promès al pròleg de la *Botànica popular* de 1891 quan diu que la lectura de l'obra de Paul Sébillot li «va fer acudir la idea de col·leccionar les dites, creences i supersticions que en Catalunya hi ha sobre animals i plantes» (Gomis 1891c: v).

Com ja havia passat amb la publicació de la *Botànica popular*, és el mateix Paul Sébillot qui es fa ressò del llibre a les pàgines de la *Revue des traditions populaires*. Sébillot destaca que Gomis adopta la classificació que havia donat a les *Traditions de la Haute Bretagne* (tom II, pp. 3-208) i que «Ce volume est riche en faits, bien rapportés, et il constitue une des meilleures contributions qui aient été jusqu'ici apportées à la Faune populaire d'une région déterminée» (*Revue des traditions populaires* 25, tom XXV, núm. 12 [desembre, 1910]: 469).

El 1912 apareixen novament obres ja conegudes de Gomis. A les pàgines de l'*Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa* publica «Folklore català».²⁸² Es tracta d'una nova edició, corregida i augmentada, sobretot pel que fa als exemples i les mostres de folklore, de l'article programàtic publicat el 1884 a *L'Avenç*.²⁸³ Es tracta, doncs, d'una veritable guia per orientar el treball de camp dels folkloristes. Les orientacions que hi apareixen són el resultat de l'experiència adquirida sobre el terreny durant anys, a base de parlar amb informants diversos (Oriol 2003b). En aquesta nova edició, Cels Gomis dedica tot un apartat a classificar les «Tradicions». Les divideix en quatre grups: (A) mitològiques, (B) religioses, (C) històriques i (D) locals. I estableix noves subdivisions dins de cada grup (Gomis 1912b: 84). Resulta interessant aquesta darrera classificació perquè en aquesta nova edició el folklorista explica i exemplifica els diferents apartats.²⁸⁴ Per exemplificar les tradicions que fan referència a l'adoració dels astres (dins les tradicions de caràcter mitològic) Gomis utilitza el relat de l'home de la lluna (que ja ha estudiat al recull de *La lluna segons lo poble*), aquest cop dividit en dues variants: «l'home dels arços» i el «Mal caçador»:

Conta la primera que un home molt ric, i encara molt més egoista que ric, volent tapar un camí que des de temps immemorials passava al través de les seues terres,

²⁸² Revista d'aquesta entitat excursionista que apareix entre l'octubre de 1911 i el primer trimestre de 1915, amb un total de 19 números trimestrals (Torrent/Tasis 1966: 127).

²⁸³ Aquesta guia resta inacabada perquè la revista deixa de publicar-se, com s'ha vist en la nota anterior.

²⁸⁴ En aquesta nova edició canvia també de manera significativa el títol de l'article pel de «Folklore català».

Emili Samper Prunera

aprofitant la fosca de la nit, va començar a arrestellar-hi arços i més arços quan, sortint de sobte la Lluna i sorprenent-lo en aquella tasca, se'l va xuclar junt amb lo feix d'arços que en aquell moment traginava, i allà dalt lo té per vergonya i escarment de tots los egoistes del món (Gomis 1912b: 175).

Pel que fa a la tradició del mal caçador, diu Gomis:

Diu la segona que hi havia un pagès tant i tant aficionat a la caça que no respectava mai res amb tal de poder satisfer la seua dèria. Sent un diumenge a missa i estant oberta la porta de l'iglésia, al moment d'alçar a Déu va veure passar una llebra i es va posar a correr darrere d'ella. Pero la Lluna se'l va empassar i des d'aleshores corre i correrà sempre més allà dalt per tota una eternitat (Gomis 1912b: 175-176).

Aquesta darrera variant de l'home de la lluna resulta interessant perquè Gomis no l'havia presentat dins el seu treball sobre la lluna i perquè ve acompanyada per un motiu recurrent en la literatura popular, com és el del mal caçador. En aquesta versió recollida per Gomis es donen la mà les dues tradicions (com ell mateix les anomena): el mal caçador que no pot descansar en pau per haver incomplert una tradició religiosa i l'home de la lluna. Ens trobem un cop més davant d'un cas de relació entre elements diferents, en aquest cas, motius temàtics. En la versió del mal caçador que Gomis ens presenta com a exemple, aquest motiu ve acompanyat pel relat de l'home de la lluna. Es tracta d'una versió que val la pena destacar perquè habitualment, la condemna que rep el mal caçador per haver violat el respecte a la litúrgia és vagar per tota l'eternitat sense repòs.²⁸⁵ En aquest sentit, és remarcable el comentari que fa el folklorista amb relació a aquesta tradició, en una nota explicativa:

Com los caçadors són matiners ouen la missa primera i com és durant los dies curts que es fan les caceres no s'ha d'estranyar que fos la Lluna l'astre que es xuclés lo Mal caçador (Gomis 1912b: 176).

És a dir, presenta arguments a favor de la plausibilitat d'aquesta versió en concret.

Precisament aquest mateix any apareixen noves edicions de *La lluna segons lo poble*.²⁸⁶ En primer lloc, és el número 174 de la col·lecció «Lectura Popular.

²⁸⁵ És el cas de les versions d'«El Mal Caçador» de Bertran i Bros (1989: 175) i «Els de Beuda sempre cacen» d'Amades (1950: 847).

²⁸⁶ Durant aquest temps, Gomis ha recollit noves variants sobre el tema, com prova el treball llegit el 20 de maig de 1897 que apareix al BCEC 7, núm. 28 (maig, 1897): 174 on s'especifica que

Biblioteca d'Autors Catalans» de la Il·lustració Catalana (pàgines 513-544). En aquesta s'hi troben noves aportacions de l'escriptor però hi manca el pròleg a la segona edició. En segon lloc, es publica la tercera edició, aquest cop augmentada amb noves aportacions que se sumen a les de les anteriors edicions, així com el pròleg de la segona edició, dins les Publicacions de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya.²⁸⁷ En aquest pròleg, el mateix escriptor manifesta com les seves aportacions poden augmentar notablement, cosa que ell mateix s'aplica, com queda clar amb les successives edicions d'algunes de les seves obres. Gomis diu:

Si aquestes prohibicions i condemnes van donar cap resultat, digui-ho lo gran nombre de preocupacions i supersticions que respecte a la Lluna hi ha encara entre nosaltres, segons podrà veure's a l'aplec que a continuació publico, aplec que un més detingut estudi podria fer que fos encara molt més nombrós (Gomis 1912d: 11).

És evident que un estudi més acurat (no només en folklore però sí de manera especial en àmbits com aquest on és important el treball de camp) proporciona una major profunditat i riquesa de contingut. Però també són d'agrair tasques com la de Cels Gomis, que publica el material recollit, en continua recollint i el presenta de nou, amb les noves aportacions. En aquest sentit, tot i deixar material inèdit,²⁸⁸ Cels Gomis s'allunya d'altres autors, com Marià Aguiló (1825-1897) que no va veure en vida el fruit (la publicació) de tants anys de recol·lecció de material.²⁸⁹ Cal matisar però que ens trobem amb autors que pertanyen a diferents generacions (amb les diferències que això pot implicar), tot i viure ambdós al segle XIX. Seguint, un cop més, la terminologia emprada per Prats (1988), cal recordar que Marià Aguiló pertany a la primera generació (la «generació romàntica») i Cels Gomis a la tercera (la «generació excursionista».²⁹⁰

aquest treball «és molt augmentat de comprovants sobre el que el mateix autor va publicar el 1883».

²⁸⁷ És aquesta tercera edició la que recupera l'editorial Alta Fulla com a facsímil l'any 1999, dins la col·lecció «El calaix de sota».

²⁸⁸ El cas més clar és *La bruixa catalana* que conté materials recollits entre 1864 i 1915 i que es publica l'any 1987 de manera pòstuma.

²⁸⁹ Un exemple clar, en aquest sentit, és el rondallari d'aquest autor, editat i estudiat per Jaume Guiscafrè (2008).

²⁹⁰ En la mateixa línia, una altra distinció que es pot establir entre ambdós és, en relació amb l'àmbit de treball, «folklore literari» (Marià Aguiló) i «folklore excursionista» (Cels Gomis) (Prats/Llopart/Prat 1982).

Emili Samper Prunera

L'amor a la naturalesa que demostra Cels Gomis sobretot en els escrits de caire excursionista és el tema exclusiu d'un article publicat al *BCEC* l'any 1912 (Gomis 1912a). Es pot relacionar aquest sentiment amb la passió de l'escriptor pel contacte amb la natura, per l'estudi de la botànica, la zoologia o la geologia. I també amb la seva reivindicació de llibertat per gaudir de les belleses d'aquest món sense restar lligat a res. Com diu Llorenç Prats (1997: 60): «En effet, l'«amour envers la nature», qui a constitué l'une de ses affections les plus intenses et constantes, ne dépend pas, pour Gomis, d'un sentiment indéfini, mais de la connaissance rationnelle de l'objet». Efectivament:

Jo, quan veig un bosc, hi veig quelcom més que un adornament del paisatge: hi veig la conservació de l'humitat, que és la vida de la terra que habitem. On no hi ha boscos, la pluja, en lloc de ser un bé, és una veritable calamitat, puix tot ho arrossega i s'ho emporta cap a mar. Quan veig obrir-se una flor, quedo encantat veient com pren els seus més bells colors per a rebre en el seu ovari el pol·len que l'ha de fecundar i assegurar la reproducció de l'espècie. Fins quan veig una roca no puc menys d'admirar aquell amor immaterial, nomenat atracció, que fa unir i manté juntes amb tal força les seves molècules, que no hi ha medi de separar-les sense usar de violència. Sé que tot, en la Naturalesa, fins el llamp, que purifica l'aire, té un fi determinat; i, com que sé que aquest fi és bo, per això l'estimo. Però jo no podria saber això si no l'hagués estudiada, ni no hagués fet més que veure-la a corre-cuita. Vista d'aquesta manera, podria agradar-me: mai inspirar-me amor (Gomis 1912a: 60).

El 1915 les pàgines del *BCEC* acullen una nova edició de l'article «Un dijous Sant a Sant Esteve de Bas», publicat originalment l'any 1904 a la revista *Catalunya*, i que conté la descripció i transcripció del text de la «comèdia del Sant Sopar» celebrada en aquesta localitat.²⁹¹

Entre els mesos de gener i juliol de 1915, Gomis publica a la *Revue Catalane* sis articles que recullen parèmies de cadascun d'aquests mesos. Aquesta secció havia estat realitzada, durant l'any 1914, per Joan de Giorgio i Vitelli (1870-1916) de L'Alguer.²⁹² Com ja ha fet en altres publicacions d'aquest tipus, l'escriptor afegeix en nota els aclariments pertinents per a entendre les parèmies, ja sigui explicant el

²⁹¹ Ja abans, concretament el 26 de novembre de 1900, Gomis havia donat a conèixer aquest treball als socis del CEC, com recull el *BCEC* 10, núm. 70 (novembre, 1900): 272. Anys més tard, Vila (1991) reproduïx el text recollit per Gomis en el seu estudi sobre aquesta representació.

²⁹² La *Revue Catalane* és l'òrgan de la Société d'Études Catalanes de Perpinyà. Es publica des del 15 de gener de 1907 fins a l'octubre de 1921. Dirigida per Joan Amade (1878-1949), és la successora de la *Revue d'Histoire et d'Archéologie du Roussillon* de Pere Vidal (1848-1929) (Torrent/Tasis 1966: 585).

significat d'una paraula o clarificant el sentit de tota l'expressió. Amb relació al mes de març, per exemple, diu:

Per Sant Josep,
la múrgula treu lo bec.
(Múrgula: espècie de bolet que es fa en les vinyes; té forma d'una pinya).

Per la Mare de Déu de Març,
la múrgula treu lo nas.
Març marçot
mata l'anyell i l'anyellot,
i la vella a la vora del foc.
(És dir: que el mal temps del mes de març mata fins lo bestiar que és a l'estable, i fins la gent que s'estan a la vora del foc) (Gomis 1915c).²⁹³

L'any 1987 i gràcies a Cels Gomis i Serdañons, nét de Cels Gomis i Mestre, es recupera el llibre que queda inèdit a la mort de l'escriptor, l'any 1915. Es tracta de *La bruixa catalana*, que aporta creences, supersticions i llegendes recollides a Catalunya pel seu autor entre els anys 1864 i 1915, a més d'oracions i documents diversos.²⁹⁴ El seu interès és doble, ja que, a més de les versions sobre diferents llegendes protagonitzades per bruixes s'hi troba el particular punt de vista d'un autor interessat en aquest material que s'allunya de la temàtica més tradicional i religiosa de l'època.

L'interès per l'estudi de la bruixeria dins la cultura popular catalana es remunta als primers anys del naixement de la disciplina.²⁹⁵ Ja als treballs presentats pels folkloristes catalans d'aquesta època i publicats a les revistes literàries i excursionistes s'hi troben referències a relats protagonitzats per bruixes. Però no és fins anys més tard (ja en dates recents), quan trobem aquest treball monogràfic centrat en el tema.²⁹⁶ Un dels treballs publicats amb anterioritat al recull de Cels

²⁹³ El contingut corresponent al mes de març apareix també a les pàgines de l'*Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* (Gomis 1915d).

²⁹⁴ La premsa es fa ressò de la publicació del llibre: «Recuperat un aplec de textos del folklorista Cels Gomis sobre la bruixeria a Catalunya». *La Vanguardia* (9 de juny, 1987); ressenya a *La Vanguardia* (18 de juny, 1987).

²⁹⁵ Els anys trenta del segle XIX (Prats 1988: 49).

²⁹⁶ De característiques diferents, centrat sobretot en els aspectes més supersticiosos, és el recull *Bruixes i bruixots* de Joan Amades, publicat l'any 1934 dins la Biblioteca de Tradicions Populares. També cal recordar el capítol «Bruixes, bruixots i fullers» de mossèn Alcover, inclòs al volum V del seu aplec de *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó* (1936-72).

Emili Samper Prunera

Gomis és l'article titulat «Las Bruixas» de Francesc de Sales Maspons i Labrós, que apareix al llarg de quatre números de la revista *Lo Gay Saber* entre els mesos de novembre i desembre de 1880. Aquest material és aprofitat posteriorment per Cels Gomis per enriquir i contrastar les versions que publica al seu treball.

Tot i que Cels Gomis no veu publicat el seu llibre sobre bruixes (fruit de tota una vida de dedicació a la matèria), sí que comparteix amb els seus contemporanis part d'aquest material, a través de diferents conferències impartides al Centre Excursionista de Catalunya.²⁹⁷ Per les notes aparegudes a diferents números del *BCEC* se sap, a més, que preparava l'edició en llibre que havia de recollir aquests materials:

Dia 15 [de gener]: Sessió preparatoria de l'excursió a les Boques Calentes del Montmell (Tarragona). Lectura del treball de D. Cels Gomis: Reunions de bruixes i Les bruixes i els temporals. Presidí la sessió lo senyor president honorari del CENTRE, D. Francisco de S. Maspons i Labrós (*BCEC* 7, núm. 24 [gener, 1897]: 31).

Ja durant aquests anys, el folklorista recull diferent material que forma part de dos dels capítols del llibre. L'any 1902, en una altra nota informativa sobre la lectura d'una part d'aquests materials, es pot comprovar com aquests ja estan ordenats en forma de capítols i que estan preparats per a ser publicats.

L'eminent folklorista D. Cels Gomis, que tants treballs porta fets en aquesta matèria, va donar-nos a conèixer lo molt que el folklore deu a l'excursionisme, amb el qual està íntimament lligat, ja que, si hem de recollir tot allò que és geni del poble per a historiar el caràcter del mateix, hem d'anar a la muntanya, on les costums s'hi mantenen més pures que en les populoses ciutats, de les quals ha desaparegut lo que les particularitzava, a causa del cosmopolitisme que en elles impera.

Va llegir, ademés, alguns capítols del seu llibre inèdit sobre tradicions de les bruixes a Catalunya, que varen ésser força aplaudits per la concurrència (*BCEC* 12, núm. 85 [febrer, 1902]: 62).

En la «Nota sobre l'edició» del llibre (Gomis 1987: 33-34), Gomis i Serdañons detalla el procés d'edició de l'obra. D'entrada, cal remarcar que, tot i que el treball sobre les bruixes no estava acabat del tot, se'n preparava la publicació, amb la qual

²⁹⁷ El dia 15 de gener de 1897 Gomis llegeix els treballs «Reunions de bruixes» i «Les bruixes i els temporals», segons recull el *BCEC* 7, núm. 24 (gener, 1897): 31.

cosa l'obra comptava amb una estructura definida.²⁹⁸ Rossend Serra i Pagès, l'any 1928 ja avançava part d'aquest contingut, dins de l'article que recull l'obra folklòrica de Gomis, presentant l'esquema inicial d'aquest aplec sobre les bruixes, així com el començament del pròleg (Serra i Pagès 1928b: 352-355). L'editor segueix d'aquesta manera l'esquema de l'índex deixat pel seu avi. Tot i respectar-lo, les modificacions són inevitables. Així, es canvien alguns dels capítols, se'n suprimeix un per manca de materials («Quiromància i cartomància») i se n'amplia un altre («La bruixa i les tempestats») amb el material d'un altre manuscrit inèdit per a una nova edició de l'obra *Lo llamp y'ls temporals* de 1884. Finalment, l'apèndix del llibre inclou la resta de material inèdit que, per la seva naturalesa, no s'adequa a cap dels apartats de l'obra, però que té un interès especial.

La bruixa catalana està dividit en tretze capítols, a més del pròleg i els apèndixs. L'esquema és el següent: Generalitats; Bruixes i bruixots transformats en animals; Reunions de bruixes; La bruixa i les tempestats; La velocitat de translació de les bruixes; Tiradors de sort i endevinaires; El dimoni. Aparicions nocturnes; Els ponts del Diable. Les pedres del Diable; Imprecacions contra les bruixes i les males arts; Desencordadors, saludadors i curanderos; El mal donat; Remeis populars; La nit de Sant Joan; Apèndixs: Catolicisme i superstició; Oracions i documents curiosos relatius a la bruixeria a Catalunya.

Gomis segueix la visió teòrica de Michelet (1987)²⁹⁹ sobre la bruixeria europea, considerant-la com la darrera expressió de les religions precristianes i associant-la romànticament amb un culte innocent i respectuós de la natura, desfet per l'aculturació cristiana que va substituir la vitalitat i alegria del paganisme per un obscurantisme cristià (Roma 2007: 164-165). L'amor, escenificat en el culte a la natura, ha estat substituït pel patiment de la religió i per les seves pràctiques:

El culte a la natura ha mort per sempre. [...]

Foragiteu de vosaltres l'amor, aquesta impúdica flama que fa viure i glatir tot el que al món hi ha. L'amor és la vida i l'home només ha de pensar en la mort, que és la seva deslliurança. La virginitat és la summa perfecció. [...]

²⁹⁸ Segons apunta Cels Gomis i Serdañons, fins i tot les pàgines de la «Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya» anuncien, l'any 1910, l'aparició del treball de Gomis sobre les bruixes.

²⁹⁹ Jules Michelet (1798-1874) i la seva obra *La Sorcière* (1862). Gomis coneix aquesta obra, segurament a partir de la traducció publicada a la «Nueva biblioteca» de Lluís Tasso (la sisena edició d'aquest llibre apareix l'any 1906 en el catàleg de l'editorial).

Emili Samper Prunera

L'home s'ofega enmig d'aquella atmosfera d'encens i té ànsia de respirar novament l'aire pur i sanitos dels camps; enyora la natura i vol tornar al seu si; se sent morir sota una pesada llosa de plom i vol viure en plena llibertat. Poc li importa la condemnaçió eterna (Gomis 1987: 38-39).

No és la primera vegada que l'escriptor expressa aquesta atracció per la naturalesa, com si la persistència d'un cert «paganisme» que endevina sota les supersticions, fos equivalent a una harmonia amb la mateixa natura, en contraposició al posterior domini del cristianisme i a l'evolució de l'estat que hauria marginat la creença anterior (Roma 1995: 198). Així s'expressa l'escriptor a «Una visita al Monastir de Piedra (provincia de Zaragoza)» al BAEC (Gomis 1889b):

¡Bé n'haja aquesta mare nostra, en quina falda troba l'home un consol per a ses penes o bé les forces que li manquen per a emprendre de nou la diària i prosaica lluita per l'existència! ¡Bé n'haja la Naturalesa quan se'ns presenta tan abundosa en agradables sorpreses i tan generosa en dons com en aquestos ombrívols i ferèstecs giravols del Piedra en lo clos de l'antic Monestir d'aquest nom!

Lo Paganisme hauria omplert aquestos llocs amb ses més rialleres creacions; lo misticisme cristià l'omplí d'ascetes i d'infernals visions; la Ciència moderna, que es complau en anar destruint una per una totes les falagueres il·lusions de la infantesa de la Humanitat, no hi veu més que una petita part d'aquest immens laboratori anomenat Univers on la matèria es renova i transforma eternament sense perdre-se'n ni l'àtomo més petit.

Mes ni el Paganisme podria afegir poesia a la que a dolls hi vessa, ni l'ascetisme ni la Ciència podran prendre-li mai l'encisador encant que arreu s'hi troba (Gomis 1889b: 299).

El pròleg de *La bruixa catalana* és doncs tota una declaració romàntica de l'admiració per l'antic culte a la natura, desaparegut per l'acció opressiva de la religió. Es poden llegir, en aquestes paraules, dues constants de l'obra del folklorista, que es troben, de fet, al seu ideari polític i ideològic i s'estenen a la seva manera de veure el folklore. D'una banda, la seva visió crítica vers la religió i el seu efecte que priva de la llibertat a l'home. Per l'altra, la declaració d'aquestes creences com a irracionals i l'efecte que ha de tenir la formació i l'estudi en les classes populars menys afavorides, precisament per acabar amb aquestes supersticions. Gomis es posiciona, com fa sempre, al costat del poble i en reclama la seva formació a les classes il·lustrades que el mantenen en la ignorància quan, aquestes mateixes classes no s'escapen als efectes de les supersticions i creences irracionals:

I vosaltres, que us considereu persones il·lustrades, no us burleu, no, de les preocupacions dels qui teniu a menys com a gent vulgar perquè en teniu tantes com aquestes o més. Qui, si no vosaltres, fa la fortuna de les tiradores de cartes, dels curanderos, de les somnàmbules, dels endevinaires, que són unes altres formes que

revesteix la bruixa moderna? Els carruatges luxosos que s'aturen a les portes de tota aquesta gent no són pas del poble: tots pertanyen a aristòcrates (Gomis 1987: 43).

Gomis caracteritza en poques línies la bruixa catalana i ho fa seguint breument l'evolució d'aquesta figura al llarg dels temps. En resum, la bruixa personifica totes les misèries i totes les malalties de la humanitat. Amb un aspecte de dona vella, pobra i repugnant, la bruixa és present a tots els pobles catalans, així com també la trobem representada a través de noms de coves, turons o gorgs. I, com s'ha vist més amunt, exerceix el seu poder amb qualsevol persona, sigui de la classe social que sigui.

La bruixa, malgrat la pretesa il·lustració de què tant ens enorgullim, viu encara entre nosaltres, tant als pobles petits com a les grans ciutats. Hi creuen tant el pagès ignorant com el senyor il·lustrat: tota la diferència està en el ram de bruixeria en què cadascun té fe (Gomis 1987: 41).

La bruixa ha sabut sobreviure als canvis del pas del temps i de l'evolució de la societat i ha arrelat de manera irracional en l'ésser humà. Aquesta imatge negativa contrasta amb la visió teòrica inicial que presentava la bruixa com la continuadora dels cultes naturals i es veu reforçada amb els exemples amb els quals el folklorista basteix el seu treball.

Tot i el títol específic del llibre, Gomis no se centra de manera exclusiva en les bruixes. En el recull apareixen històries protagonitzades per bruixes, però també per bruixots i, fins i tot, pel diable. De fet, no només s'hi troben explicats els aspectes més importants de la bruixeria, sinó que la superstició també hi és present relacionada, sobretot, amb les dones i amb les classes socials menys afavorides, tot i que, com s'apunta més amunt, no és exclusiva d'aquestes, ans al contrari (Roma 2007: 165). Pel seu caràcter satànic i malèfic, la figura de la bruixa té una estreta relació amb el diable. Aquest personatge és present a les reunions de les bruixes. Gomis, al pròleg del llibre, ja destaca aquesta vinculació, a través de les creences atribuïdes a un ésser o a l'altre:

I és que la bruixeria té una connexió íntima amb les creences en què ens havem criat. Hi ha tanta semblança entre les coses que el catolicisme atribueix al dimoni i les que el poble considera com a pròpies de la bruixa, que és gairebé impossible separar aquests dos éssers malignes l'un de l'altre. Les pràctiques de l'Església per a conjurar el mal esperit i les que utilitza el poble per a conjurar la bruixa i desfer-ne els sortilegis són tan similars que talment sembla que aquestes siguin copiades d'aquelles (Gomis 1987: 41).

Emili Samper Prunera

L'escriptor fa referència a la vessant supersticiosa d'aquestes creences amb els sortilegis utilitzats en tots dos casos per combatre aquestes criatures.

La bruixa catalana de Cels Gomis, treball amb què es clou la seva producció folklòrica, mostra l'arrelament profund de la bruixa dins del folklore i la varietat de la seva presència en diferents tipus de relats i és un bon exemple d'aquesta varietat. El material inclòs per l'escriptor, i recuperat pel seu nét, pot interessar des d'un punt de vista temàtic, però també formal. El treball de camp inclòs en el llibre, complementat per les notes bibliogràfiques pertinents, serveix d'exemple, alhora, de la pervivència de la bruixa en el pensament i les creences, però també en la vida diària, d'una època determinada de la nostra societat amb la qual cosa es converteix en un testimoni valuós i extraordinàriament útil.

4. PEDAGOGIA I LITERATURA

Les primeres composicions poètiques de Cels Gomis i Mestre daten dels seus anys de joventut, cap a les dècades de 1850 i 1860. Segons anota Gras i Elías (1899), Gomis publica aquests primers poemes en diaris locals de Reus i Barcelona i col·labora en les revistes *La Niñez* i *La Moda Elegante*:³⁰⁰

En su juventud publicó diferentes poesías catalanas en los diarios de esta ciudad [Reus] y en los de Barcelona, y ha colaborado en las revistas *La Niñez* y *La Moda Elegante*, el periódico de esta naturaleza más antiguo que se publica en la Corte (Gras 1899: 107-108).³⁰¹

D'època una mica més tardana, datada l'any 1879 (de manera estimada), es conserva al FGCM una llibreta de camp, sense títol, que conté notes de la seva activitat professional i també esborranys de poemes propis, inèdits.³⁰² En un d'ells s'indica també la data de composició, el 21 de maig de 1875. Es tracta d'una composició temàticament centrada en l'exaltació de les flors, mostrant l'amor a la naturalesa de l'escriptor. En reproduïxo l'inici:

De les flors boscanes
de la meva terra
Tot un gros pomell
Te'n porto, minera.
Te {mil} margarides,
vermelles roselles,
flairoses violes (FCGM: registre 046).

I una estrofa anotada en un racó d'aquest mateix full:

Que és un petit món
Del Ter l'albareda,
Món ple d'alegries,
Llàgrimes i penes (FCGM: registre 046).

³⁰⁰ Enric Olivé apunta, a partir d'una referència de Teresa Abelló i Güell (Olivé 1994: 86, nota 53) que el socialista José Mesa (1831-1904), un dels primers internacionalistes madrilenys i membre del nucli fundacional del PSOE, treballava, des de França, per a *La Moda Elegante*. No s'ha trobat cap més dada que relacioni aquest personatge amb Cels Gomis, tot i que és possible que arribessin a coincidir, tenint en compte la vinculació d'ambdós amb l'Associació Internacional de Treballadors.

³⁰¹ Ha estat impossible localitzar i identificar aquestes primeres publicacions que esmenta Gras i Elías.

³⁰² FCGM: registre 046.

Emili Samper Prunera

D'aquesta mateixa llibreta, però sense data, prové aquesta composició de la mateixa temàtica, centrada, en aquest cas, en la descripció i exaltació del camp. S'uneixen en aquesta composició l'amor per la naturalesa de l'escriptor i també s'hi pot endevinar una exaltació del treball, ja que cal treballar i cuidar el fruit de la terra si es vol obtenir:

N'és hermosa matinada
Del més hermós mes de Maig
Espessa boira cobreix
Muntanyes, turons i camps.
Cobrint-se de verdes fulles
Los ceps de les vinyes van
{I} grogueixen en començar
Los sègols ordis i blats.
Algunes que altres cireres
{La} veuen vermellejar (FCGM: registre 046).

En altres llibretes de camp d'aquest tipus es troben composicions datades entre 1865 i 1896, algunes d'elles amb data i lloc i signades amb un dels pseudònims més utilitzats per Cels Gomis, Celso Enrique de Campflorit.³⁰³

A la dècada de 1870 es publiquen els primers llibres de Cels Gomis situats en l'àmbit de la pedagogia. La primera mostra en aquest camp és una traducció al castellà del *Tratado de álgebra superior conforme a los programas oficiales de enseñanza* del matemàtic francès Charles August Briot (1817-1882) de l'any 1874.

L'any 1873 veu la llum la traducció al castellà, a partir de l'original francès, de la novel·la *Dionisia*, de Charles Deslys (1821-1885), autor de diferents novel·les i fulletons, com *Les étudiants d'Heidelberg* (1857) o *Fanfan Latulipe* (1879).³⁰⁴ Es descobreix així una nova vessant de Cels Gomis com a traductor literari perquè les traduccions localitzades fins ara pertanyien a l'àmbit polític, (com s'ha vist en els dos assigs d'Almirall que Gomis tradueix al castellà els anys 1886 i 1902) i a l'àmbit pedagògic. També al camp de la traducció literària pertany l'edició de 1874 de les *Novelas* de l'escriptor francès Alexandre Dumas (fill) (1824-1895), en dos volums, dins la «Biblioteca Escogida» d'A. Palou. Les versions castellaneres d'aquestes novel·les estan traduïdes per Cels Gomis, Juan de la Cuesta i Justo Guteu.

³⁰³ FCGM: registres 032 i 033; 029/07 i 012/27; 072/02.

³⁰⁴ «Cárlos Deslys» en aquesta traducció. D'aquest mateix escriptor també es tradueix la novel·la *Lia*, l'any 1865, a càrrec de Francisco de P. Sanmartín, a Madrid, en la Imprenta de El Diario Español.

L'any 1876 Gomis tradueix de l'alemany (segons indica ell mateix) la poesia «La nina y lo peix», que es publica a *La Renaixensa*.³⁰⁵

En la vessant pedagògica de Cels Gomis hi juga un paper important la Libreria de Juan y Antonio Bastinos que acull molts dels treballs d'aquest tipus elaborats per l'escriptor.³⁰⁶ Els anys 1877 i 1878 es publiquen els dos primers, titulats *La Tierra* i *Las plantas*, respectivament. Es tracta de dos manuals, en la línia que l'escriptor publica en aquest àmbit, escrits per a l'educació dels infants. El primer d'ells explica i analitza al llarg de cinc parts diferents fenòmens naturals com ara: «Los primeros tiempos de la tierra; Las aguas; Las llanuras y las montañas; Los tesoros de la tierra; La atmósfera y sus fenómenos». El manual té forma de diàleg entre un pare (don Federico de Guzmán) i el seu fill Enrique. En la darrera part del llibre, Gomis contraposa alguna de les creences que trobarem després a *Lo llamp y'ls temporals* (1884) amb explicacions científiques i racionals:

- Para evitar los tristes efectos del rayo hay un medio ¿no es verdad, Papá?
—Sí.
—El de tocar las campanas ¿no es cierto?
—No, hijo mío, no es ése. Al contrario, el mejor medio para atraer el rayo sobre una iglesia es tocar las campanas.
—¿Entonces porque tocan a *mal tiempo*?
—Porque las preocupaciones, y sobre todo las que están fundadas en la superstición es lo más difícil de destruir, y los campesinos, y hasta muchos habitantes de las ciudades, han creído mucho tiempo y creen aún, que para alejar las tormentas no hay nada tan eficaz como echar al vuelo las campanas que, como sabes, son bendecidas. Pero ¿sabes lo que se consigue con esa práctica? Hacer vibrar las capas de la atmósfera y facilitar el paso por ellas a la chispa eléctrica, que muchas veces va a caer a los campanarios donde se tocan las campanas. A fuerza de repetidos ejemplos de lo que acabo de decirte se ha ido perdiendo poco a poco esa peligrosa costumbre, que hoy queda relegada a pequeños pueblos donde es muy difícil que penetren los progresos de la ciencia (Gomis 1877: 299-300).

Més endavant, parlant del nou servei meteorològic de França, Enrique pregunta al seu pare si a Espanya no hi ha cap servei d'aquest tipus. Gomis, a través de la veu de Don Federico de Guzmán, respon:

³⁰⁵ Sobre el contingut de *La Renaixensa*, vegeu Duran (1998).

³⁰⁶ Fundada l'any 1842 per Juan Bastinos Coll (1816-1893) i continuada després amb el seu fill Antonio Juan Bastinos Estivill (1838-1928), l'editorial Bastinos s'especialitza en la publicació d'obres didàctiques en llengua castellana i es converteix en una de les primeres editorials d'Espanya en el camp de l'ensenyament. Per a més detalls de la seva activitat en el context de l'època, vegeu Martínez (2001: 342-343).

Emili Samper Prunera

—¿En España? En España los gobiernos tienen que ocuparse de tal cúmulo de pequeñeces que generalmente no les sobra tiempo para atender a las grandes cuestiones que interesan al país en general. Por otra parte, la iniciativa particular es poco eficaz entre nosotros, y los representantes de la ciencia oficial se limitan, salvo honrosas excepciones, a ponerse al corriente del movimiento científico en Europa y América (Gomis 1877: 332).

Com succeeix en la majoria de les obres de Gomis d'aquest tipus, se'n fan diverses edicions. En el cas de *La Tierra*, per exemple, hi ha una segona edició l'any 1881 i una tercera el 1892. Pel que fa al segon manual esmentat, *Las plantas*, es divideix en sis parts i explica de manera amena les diferents classes de plantes: «En los bosques; Una ladera; Cruzando prados; En plena campiña; Entre flores, frutas y legumbres; De sobremesa o los ultramarinos».

Les col·laboracions de Cels Gomis al *Diari Català* inclouen també composicions poètiques, a més dels escrits de caire polític.³⁰⁷ L'any 1880 se'n publiquen dues. La primera, titulada «Lo meu nen», probablement l'escriu amb motiu del naixement d'un dels seus fills, i és una comparació constant d'aquest nadó amb les meravelles de la naturalesa. La primera estrofa n'és una bona mostra:

La primavera
¡Que hermosa n'és!
¡La nit, que hermosa!
¡Que hermós n'és sempre
Lo sol naixent!...
Mes ho és encara
Molt més mon nen (Gomis 1880c).

En la segona («Lo mar») apareix la reivindicació de la força del poble:

Les ones del mar altiu
la sorrenca platja besen,
afegint-hi cada jorn
nous grans que ses aigües llencen;
mentres que a l'aspre rocam
ne colpeixen amb feresa
esmicant-ne amb los seus colps
les roques més gegantesques.
Lo poble n'és com lo mar:
generós quant se li deixa
lliure d'estorbs lo camí;

³⁰⁷ Estudiats al capítol 2. Ideologia i política.

fer al trobar resistència (Gomis 1880g).

També l'any 1880 publica un *Álbum pintoresco de Historia Natural para instrucción de los niños* escrit en col·laboració amb Lluís Puig i Savall (1840-1883)³⁰⁸ i publicat dins la Librería de Juan y Antonio Bastinos, com molts dels treballs pedagògics escrits per l'escriptor aquests anys.

El 12 de gener de 1881 l'escriptor es troba a Ocentejo (a la província de Guadalajara), com ho prova una composició poètica publicada al *Diari Català* aquest mateix mes de gener i localitzada en aquest municipi. Titulada «Faula», reivindica la importància de tots els oficis per igual, a partir del diàleg a quatre bandes entre un arquitecte, un mestre de cases, un escombriaire i un vell:

—¡Qui hi ha tant útil com jo!
Un arquitecte exclamava,
Mirant una de ses obres,
I de les més ben deixades.
—Jo, que sóc lo qui l'ha feta,
Si be tu l'has projectada;
Li replicà de seguida
Un fadrí mestre de cases.
—I jo, que una volta llesta,
Faig que pugui ser habitada
Venint a treure la brossa,
Respon un escombriaire.
—No disputeu sobre això,
Murmura un vell amb veu baixa:
Tots ne són igualment útils
Los que en aquest món treballen (Gomis 1881a).

També de 1881 data la novena edició del llibre de Luis Nata Gayoso i Juan Pla Vilallonga,³⁰⁹ *Las Ciencias naturales al alcance de los niños*, un «programa de historia natural, física y química», que Gomis edita.³¹⁰ L'èxit d'aquest manual fa que es

³⁰⁸ Llicenciat en drets, exercí de mestre. És l'autor d'obres com *Método para organizar en la capital de las Baleares escuelas gratuitas para adultos* (1864), *Cartilla de economía política* (1864), *Medios para evitar la lucha entre el capital y el trabajo* (1882) i *Medis per a millorar la condició social dels obrers, precedits d'una refutació dels errors comunistes i Socialistes* (1883).

³⁰⁹ Luis Nata Gayoso (1827-?) va ser professor de Ciències Naturals a les Escuelas Normales de Salamanca, Saragossa i Girona, on també va ser director, abans de ser inspector educatiu a Barcelona (Calero 2010: 25, nota 7).

³¹⁰ Calero (2010: 25) dóna l'any 1877 com a data de la primera edició corregida i millorada d'aquest manual per part de Cels Gomis.

Emili Samper Prunera

reediti força vegades.³¹¹ Gomis té un paper destacat en aquestes noves edicions corregint-ne el contingut i també augmentant-lo, com es pot veure al pròleg de la novena edició (reproduït a la catorzena de 1893):

Esta reforma, encomendada a una especialidad en esta clase de estudios, cual es el ingeniero D. Celso Gomis, no solamente ha mejorado la obra en el sentido de hacerla más y más accesible a la comprensión de los niños, sino que ha modificado su distribución en un orden completamente lógico, y ha aumentado todas sus partes, hasta el punto de que la presente edición tiene cien páginas más que las anteriores (Nata/Pla 1893: 5).

El paper de Gomis com a editor o traductor d'aquest i d'altres manuals adreçats als més joves i que tenen com a objectiu acostar temes científics, s'emmarca dins la vulgarització (en el sentit d'acostament a tothom) de la ciència propugnada pel pensament anarquista.³¹²

L'any 1885 apareix un dels números de la col·lecció «Biblioteca Infantil Histórico-biográfica» publicada també per la Librería de Juan y Antonio Bastinos. En aquest número concret (el X), Gomis escriu les biografies d'Isaac Newton i James Watt. S'esplaija particularment en l'explicació dels fets més rellevants de la vida de l'inventor escocès, de qui lloa l'esforç de la feina feta: «su vida laboriosa y aprovechada es un modelo digno de ser imitado por cuantos consagran su inteligencia y su trabajo al servicio de la humanidad» (Gomis 1885c: 26) repetint, un cop més, les seves idees sobre el progrés de la humanitat a través del treball i de l'esforç.

La implicació de Gomis amb l'ensenyament dels més joves no es troba únicament en aquests manuals pedagògics que tradueix, edita o escriu ell mateix. Com en tots els altres àmbits de la seva obra, en els escrits excursionistes opina sobre determinades actituds que observa en els seus viatges. L'any 1888 escriu al BAEC unes «Impressions d'una excursió á Sant Martí Sarroca, Torrellas y Pontons (provincia de Barcelona)» recollides el mes de desembre de 1885. En aquestes impressions, l'escriptor comparteix amb els lectors una anècdota personal que mostra la seva actitud vers la llengua triada en l'ensenyament:

³¹¹ 1884 (10a edició), 1887 (12a edició), 1893 (14a edició), 1897 (15a edició), 1900 (18a edició), 1914 (22a edició).

³¹² Per al context i els detalls, vegeu Litvak (2001: 355-379); sobre la traducció d'obres científiques, Litvak (2001: 358).

A l'hora de sopar me trobo a taula costat per costat de la mestra de costura, senyora molt aficionada a parlar en castellà. Té horror al català i està desesperada perquè les noies que van a costura no l'entenen quan en castellà les hi parla.

—Tengo un trabajo ímprobo, —em diu—: cuando digo a una niña: Haga V. eso, traiga V. aquello, se me quedan mirando como tontas y tengo que repetírselo en catalán.

Aquella pobre senyora condemnava, sense adonarse'n, l'actual sistema d'ensenyança, perquè, si les noies no entenen lo castellà ¿com han d'entendre, i menys encara aprendre de cor, los llibres que les hi fan passar? Molt bé que en nostres escoles rurals s'ensenyi lo castellà, com se'ns ensenya a nosaltres lo francès, l'italià, etc., mes de cap manera s'hi pot ensenyar l'aritmètica, la geografia, l'urbanitat, etc., en una llengua que no entenen. Los capellans ho han comprès tan bé que en cap de nostres pobles rurals s'ensenya la doctrina més que en català, com en català resen i prediquen en les iglésies (Gomis 1888b: 271-272).

A continuació, detalla el mètode utilitzat pel mestre de Pontons que li serveix d'excusa per a plantejar el problema de les castellanitzacions dels «noms locals», molt més vigents actualment del que el mateix Gomis esperaria:

Lo mestre de Pontons segueix un mètode tot diferent del que acostuma seguir-se en les escoles de los pobles. Explica totes les lliçons en català i ensenya als nois lo castellà fent-los-hi escriure i explicant-los-hi l'equivalència de les paraules castellanques que escriuen amb les catalanes, únic modo de que l'entenguin. La Real Ordre manant que la primera ensenyança se doni en castellà en nostres pobles és tan absurda com la que manà castellanitzar tots los noms locals en los planos de carreteres i de ferrocarrils, ordre que amb prou feines ha complert ningú, perquè resultaven coses tan estranyes com: *Pico de la aguja*, per Puig l'agulla; *La encina dulce*, per La Carrasca dolça, i *Cueva de las palomas torcaces*, per Cova dels Tudons, en la Ribera d'Ebre; *Paso roto*, per Pas-trencat, en les Costes de Garraf; *Las escaleras de Vidrà*, per Los Graus de Vidrà; *Monte Santo*, per Montsant, en lo Priorat; *Barranco de Fuencaliente*, per barranc de la Fontcalda, més amunt de Xerta, etc., etc. De manera que quan un preguntava per lo nom d'una localitat en castellà, ningú dels del país queia en què fos la mateixa localitat de tots ells tant coneguda en català (Gomis 1888b: 272).

Aquest mateix any, Gomis torna a implicar-se en l'edició i correcció d'un manual de Luis Nata Gayoso. En aquest cas, es tracta de les *Lecturas populares para los niños sobre ciencias, artes y agricultura*, en la seva dotzena edició (1888).³¹³ Com en el manual sobre ciències naturals esmentat anteriorment, en aquest cas també cal destacar la popularitat d'aquest llibre, ja que l'any 1912 n'apareix la 171a edició. Solà (1980), en el seu estudi sobre l'educació a Catalunya i el moviment llibertari destaca la popularitat d'aquest manual, al costat dels que el mateix Gomis escriu:

³¹³ Calero (2010: 25) dona 1886 com la data de la primera edició corregida i millorada per Gomis.

Emili Samper Prunera

En un principi l'Escola Moderna, com moltes altres escoles populars i laiques (de vegades llibertàries) de les darreries del XIX i XX, utilitzà llibres de Gomis (Solà 1980: 70, nota 16 bis).

Els textos escolars de Gomis també eren recomanats per l'impressor anarcosindicalista i fundador de l'editorial Vértice, Hermós Plaja i Saló (1889-1982), que els considerava més complets que els del pedagog i pensador Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909), creador precisament de l'«Escola Moderna» (Soriano 2002: 617).³¹⁴

Segons Elías de Molins (1889: 667) i Ramon N. Comas (1915: 245) l'any 1890 Cels Gomis publica un recull de poemes a Casp, a la impremta de Tomás Pellicer, amb el títol *Cantares*, tot imitant en fons i forma les composicions populars que tant agraden a l'escriptor. No m'ha estat possible consultar aquesta col·lecció de «cantares» de 1890 que només apareix referenciada pels autors citats.³¹⁵

D'aquest any és també una narració titulada «Lo minayre» que Gomis publica a les pàgines de *L'Avenç* (Gomis 1890a). Es tracta d'una narració que conté nombrosos mots tècnics i modismes catalans amb la seva conseqüent explicació per part de l'escriptor, que aprofita la seva experiència laboral en aquest camp. Aquesta mateixa narració torna a aparèixer anys més tard a la revista *Cataluña*, dirigida per l'escriptor, com s'ha vist (Gomis 1908a).

Ja l'any 1893 es publica a *L'Avenç* un relat força curiós de Cels Gomis. Es tracta de «La primera víctima». Tot i la forma de relat que adopta la narració, s'hi troben elements que fan sospitar que es tracta de l'explicació d'una anècdota personal, com ara que estigui ubicat a un territori conegut per l'escriptor, com és la Franja d'Aragó (Favara, Nonasp i altres pobles de la zona). És interessant el fet que es presenti com a relat fictici, segurament com a conte (per la seva forma externa), ja que és el primer cop que no apareix la figura de Cels Gomis com a narrador explícit de les històries que recull, amb els habituals comentaris personals. Aquest cop el seu protagonisme es dilueix en la narració. Això sí, l'escriptor en cap moment

³¹⁴ Fundada a Barcelona el 1901, es tracta d'una institució pedagògica que posa en pràctica les idees de l'escola racionalista i la coeducació. Per a una visió molt sintètica, vegeu Palomero (1998: 8-10) i també Monés (1977).

³¹⁵ És possible que el contingut d'aquest primer recull de poemes coincideixi amb un aplec de 166 cançons curtes, signades amb el pseudònim de Celso Enrique de Campflorit (FCGM: registre 071/01) i amb una col·lecció de *Cantares*, signada també per C.E. de Campflorit o Campflorit (FCGM: registre 071/02).

presenta el fet com a verídic o inventat (es limita a explicar-lo i prou): un treballador de la mina mor a causa d'un accident, precisament en el moment en què havia fet portar la seva família a viure amb ell. També destaquen en aquesta narració les descripcions que fa del paisatge, descripcions que perfectament es poden trobar en els seus articles d'excursionisme, així com la sensibilitat lingüística de l'escriptor que, en aquesta narració, conserva les formes dialectals pròpies de la zona en els diàlegs (*dieva*, *perea*, *dotó*, etc.). L'interès de Gomis per la llengua apareix també en les composicions literàries i, com s'ha vist, en la producció excursionista i folklòrica.³¹⁶

A les pàgines de *L'Atlántida* apareix de nou la vessant traductora de Cels Gomis que tradueix el poema «Jo vull!» de l'escriptora romanesa Elena de Vacanescu. La composició, datada per Gomis el 2 de maig de 1896 a Barcelona, s'adiu perfectament al seu pensament:

Jo vull una gran nau de fortes veles
que sempre més me porti per la mar;
ja al fort del sol, ja al mig de les guspieres
que les ones aixequen cap al tard.
Jo vull un cavall brau que esquinci l'aire,
l'aire pur de les serres i vessants,
i em porti d'un sol tret envers la boira
d'aquells combats d'on no se'n torna mai.
Jo vull cantar un cant, cant de tempesta
on lluí lo llampec i brunzí el plant;
jo vull trobar un cor on mon imatge
dormi com la del sol damunt l'estany.
Mes com això són somnis i desvaris
fills d'un cor de la glòria enamorat,
vull un sepulcre blanc voltat de roses
on poguer descansar de mos afanys (Gomis 1896c).

A partir de l'establiment definitiu de Cels Gomis a Barcelona l'any 1894, veuen la llum diferents manuals escolars que mostren la vessant pedagògica de la seva obra. Les seves col·laboracions en aquest camp estan apadrinades, com s'ha vist fins

³¹⁶ En aquest sentit, Luna-Batlle (2003: 519) diu que l'observació dels parlars cal no destriar-la de l'observació etnogràfica o folklòrica, amb noms que destaquen en la recopilació de la cultura catalana com Marià Aguiló, Manuel Milà i Fontanals, etc.

Emili Samper Prunera

ara, per l'editor Antonio Bastinos i ara també per Lluís Tasso.³¹⁷ El 1900 apareix un suplement al llibre de Luis Nata i Gayoso i Juan Pla i Vilallonga titulat *La Ciencia Moderna*. Signat l'abril, aquest treball és un apèndix als diversos capítols del llibre esmentat, tot ampliant la informació pel que fa a l'àmbit de les ciències. Com explica l'escriptor al començament del llibre, es tracta d'una actualització, necessària, en un àmbit on els canvis estan a l'ordre del dia.

D'aquest mateix any és també un altre manual, *Rudimentos de agricultura española: lecciones elementales sobre el cultivo de las tierras y sobre las industrias derivadas de la agricultura*, que té una nova edició l'any 1908. Es tracta d'un manual d'agricultura en el qual, més enllà de donar les informacions tècniques pertinents i les bases científiques del conreu de la terra, també dóna consells sobre comptabilitat agrícola i parla d'associacions i sindicats (Prats 1987: 13). El darrer capítol del llibre (XXXIV) està dedicat íntegrament a «Asociaciones y sindicatos»:

Es preciso que la agricultura salga de una vez de su estacionamiento y se ponga al unisono de las demás industrias. Para esto es necesario que los labradores se asocien por localidades y por comarcas o regiones, hasta que lleguen a formar una federación de todos los de España. [...]

En España tenemos la inveterada costumbre de fiarlo todo al Gobierno, sin tener en cuenta que éste o no hace nada o lo hace mal y caro. No hay más que ver el abandono en que tiene los canales de riego en un país en cuyas comarcas centrales se pierden por falta de agua la mayoría de las cosechas. [...]

Es menester que nos acostumbremos a sustituir la iniciativa individual o colectiva a la del Gobierno: este es un intermediario que nos resulta excesivamente caro, y tenemos además que agradecerle lo que hace con nuestro dinero. La acción combinada de todos ha de ser más pronta y eficaz y, sobre todo, mucho más barata que la del Estado. Para encauzar dicha acción y dirigirla a un fin dado es por lo que se nombran los sindicatos (Gomis 1900d: 251).

L'escriptor ha passat d'estar involucrat personalment en els fet polítics més destacats de l'època, sobretot en la seva etapa de joventut, a transmetre els coneixements apresos amb l'experiència i la seva ideologia mitjançant aquests manuals.

De l'any 1901 és el llibre *Cuadros de la naturaleza: explicación de los mismos*. Vuit quadres diferents formen aquesta obra. Cadascun d'ells ve acompanyat de la

³¹⁷ Nascut a Maó, Lluís Tasso Goñalons (1817-1880) funda la Casa Editorial que duu el seu nom l'any 1847 a Barcelona, on desenvolupa una intensa activitat com a impressor i editor. El seu fill, Lluís Tasso Serra, es posa al capdavant del negoci familiar l'any 1877 (Martínez 2001: 41-42).

pertinent descripció. Els àmbits triats són l'univers, el sistema planetari solar, la Terra, la part sòlida de la Terra, l'aigua i l'atmosfera, els vegetals, el regne animal i les races humanes. A la ressenya publicada a *La Vanguardia* de l'1 de juny de 1901, es destaca «la direcció científica de don Celso Gomis, quien también ha escrito, en estilo claro y compendioso a la vez, un texto explicativo para facilitar el trabajo de los maestros, que son los encargados de inculcar en los niños la sana afición al estudio de todas las ciencias».

La geografia és un altre dels camps on es poden trobar obres de l'escriptor, dins aquesta vessant pedagògica. Un exemple és el llibre *Elementos de geografía general y particular de España y Portugal* del 1901.³¹⁸ Pel que fa a aspectes lingüístics, aquest mateix any Gomis publica el *Nuevo silabario* a la «Biblioteca de Primera Enseñanza» de Lluís Tasso,³¹⁹ col·lecció que acull moltes de les seves obres. De fet, l'escriptor monopolitza les vuit primeres obres d'aquesta biblioteca:³²⁰

I. *Nuevo silabario*, 1901.

II. *Lecturas instructivas: segundo libro de lectura para las escuelas de instrucción primaria*, 1923.

III. *Elementos de gramática de la lengua castellana. Escritos en vista de la última edición de la Gramática de la Real Academia Española*, 1921.

IV. *Aritmética y sistema métrico decimal con nociones de contabilidad agrícola y mercantil*, 1911.

V. *Nociones de geometría plana y del espacio*, 1901.

VI. *Elementos de Cosmografía*, 1902.

VII. *Nociones de Geografía universal antigua y moderna*, s.d.

VIII. *Geografía elemental de España*, s.d.

En aquestes obres, Gomis es movia «en una subtil frontera entre la divulgació i l'ensenyament» (Nieto-Galán 2008: 216). Sobre el paper d'aquests manuals de Cels Gomis, Alban Rossell (1881-1964), pedagog llibertari, propugnador de l'anomenada educació «integral», diu a *Bosquejos sobre Educación y Laicismo*:

³¹⁸ Resenyat per Ramon Arabia i Solanas al *BCEC* 11, núm. 79 (agost, 1901): 223-224.

³¹⁹ Aquest *Nuevo silabario* tindrà una nova edició l'any 1903.

³²⁰ Les dates de publicació corresponen a les edicions que he pogut localitzar i consultar. És evident que algunes de les dates corresponen a reedicions (com les dels volums III i IV), però en aquests casos concrets, cal dir que no apareix indicat en els volums que es tracti de reedicions.

Emili Samper Prunera

Fue el ingeniero don Celso Gomis, con la cooperación de la editorial Tasso de Barcelona, quien compuso libros de Lectura, Gramática, Aritmética, Geografía, Geología, etc., libros de rutinas metafísicas y de nombres perturbadores, si bien no libros de la didáctica y los métodos arcaicos, clásicos de las escuelas de la época en todos los sectores. Y fijémonos que hubo de ser un antiguo internacionalista y de los adeptos de la sociología en auge quien tenía que racionalizar los libros de texto primarios, poniéndoles al día en relación con la ciencia y los progresos del conocimiento humano... Tales libros, poco conocidos y usados hasta el final del siglo XIX, fueron los que tuvo que admitir en sus comienzos la Escuela Moderna de Barcelona al iniciar sus propósitos... (Solà 1980: 69).

El 1903 Gomis tradueix de nou una novel·la del francès, en aquest cas per a la casa Salvat. Es tracta d'*El rio de oro. Viajes y aventuras* de l'escriptor francès Lucien Biart (1828-1897), que s'acompanya d'il·lustracions de F. Lix i A. Utrillo.

Datat entre els anys 1904 i 1910 (segons Marcet/Solà 1998: 639-640) es publica el *Diccionari de la Llengua Catalana ab la correspondencia castellana a Barcelona*, per part de Salvat i Companyia. Es tracta d'una nova edició, il·lustrada, feta a partir del diccionari del mateix títol que el lexicògraf, gramàtic i humanista valencià Pere Labèrnia Esteller (1802-1860) havia publicat anys abans (1839) amb el títol *Diccionari de la llengua Catalana ab la correspondencia castellana i llatina*.³²¹ Cels Gomis és l'encarregat de dirigir aquesta nova edició, segons assenyala Ribelles Comín l'any 1903:

La casa editorial del Sr. Salvat, de Barcelona, està preparant una edició il·lustrada del *Diccionari català* d'en Labèrnia, molt més ampliada que les anteriors, baix l'intel·ligent direcció de nostre benivolgut amic en Cels Gomis (Ribelles 1903: 107).

L'any 1906 apareix un nou recull de poesies. El títol és el mateix que el del suposat llibre de 1890, *Cantares*, i està publicat aquest cop a Barcelona per Lluís Tasso. Novament s'hi poden llegir una sèrie de composicions que, a imitació dels cantars populars (castellans sobretot) Gomis dedica al poble. Es tracta d'una recollecció de composicions que l'escriptor ha publicat al llarg de la seva vida «en revistas y periódicos diversos», amb un total de 258.³²² Tots aquests «cantares» són

³²¹ Per als detalls de les diverses edicions d'aquest *Diccionari català* de Labèrnia, vegeu el repertori de Marcet/Solà (1998) i l'article monogràfic sobre l'autor de Ribelles Comín (1903).

³²² Gomis no fa referència, en la dedicatòria del llibre («Al pueblo») a l'edició de 1890 a Casp, esmentada anteriorment i que només referencien Elías de Molins i Ramon N. Comas, la qual cosa fa sospitar que aquesta edició de 1906 és, realment, el primer recull de poesies publicat per l'escriptor.

de caire popular, tant en el fons com en la forma, i predomina sobretot el tema amorós. L'extensió és breu, entre quatre i vuit versos, generalment, i el to senzill l'acosta a les composicions populars, intenció buscada explícitament per l'autor. Com a mostra d'aquest estil, reproduïxo tres composicions del recull:

I
Quien canta su mal espanta,
dice un refrán castellano;
mas yo mis males no logro
espantar por más que canto (Gomis 1906: 7)

CLXXV
Yo no sé por qué te llaman,
allá en tu pueblo, Rosita,
siendo así que de la rosa
tienes sólo las espinas (Gomis 1906: 55).

CCXVIII
La copa de los placeres
apuré de un solo sorbo,
y todavía me amargan
las heces que hallé en el fondo (Gomis 1906: 68).

Precisament els cantars castellans són objecte de la conferència que pronuncia Cels Gomis al CEC el 2 de maig de 1907.³²³

El 1911 reapareix la vessant pedagògica de l'escriptor amb la publicació de *l'Aritmética y sistema métrico decimal*, dins la «Biblioteca de Primera Enseñanza», ara editada per la Casa Editorial Vda. de Luis Tasso.³²⁴ Es tracta d'una obra de caràcter pràctic que ha d'ajudar els mestres en la seva tasca de formació dels infants. Gomis es lamenta de la falta d'aplicació pràctica dels coneixements adquirits i reivindica una major atenció cap a aquest aspecte en l'ensenyament. Aquest manual inclou també unes «nociones de contabilidad agrícola y mercantil» on l'autor insisteix en la idea de l'educació com a instrument per al progrés per superar, en

³²³ BCEC 17, núm. 149 (juny, 1907): 190.

³²⁴ A la mort de Luis Tasso Sierra l'any 1906, la seva vídua es fa càrrec del negoci editorial que és gestionat, de fet, pel seu fill polític Alfonso Vilardell Portuondo. La Casa Editorial manté un parell d'anys el nom de Luis Tasso per després denominar-se Vda. de Luis Tasso (Martínez 2001: 41-42; Arranz 2008: 29-30). Per a conèixer els detalls de la impremta de Luis Tasso i la seva importància en la Barcelona de l'època, vegeu Arranz (2008).

Emili Samper Prunera

aquest cas, la competència de l'agricultura estrangera i esmenar els errors del passat:

A los maestros de primera enseñanza corresponde la honrosa misión de hacer abrir los ojos a las clases agrícolas, educando a la generación naciente de modo que sea apta para enmendar en lo posible los yerros de las generaciones pasadas. Los que sepan penetrarse bien de esta misión y la realicen a pesar de todos los obstáculos que les opongan la rutina y la ignorancia, habrán merecido bien de la Humanidad (Gomis 1911: 110-111).

S'insisteix, un cop més, en la idea de combatre la ignorància amb la formació.

Després de la publicació de *Cantares* els anys 1890 i 1906, l'any 1913 apareix el tercer recull de composicions poètiques escrit per Gomis, aquest cop, en català. Es tracta d'*Aubades y capvespres*. El motiu de publicació d'aquest nou recull és molt especial per a l'escriptor. El mes de març de 1909 esdevé terrible per l'amputació del seu braç esquerre, solució inevitable per evitar el creixement d'un tumor aparegut anys abans a causa d'una caiguda.³²⁵ Els metges li preguntaven sempre com es trobava del cap. I l'escriptor, cansat d'escoltar sempre la mateixa pregunta, es decideix a fer una prova per demostrar la seva lucidesa:

De jove havia estat jo molt aficionat a fer *Cantares* en castellà i vaig volguer provar si en sabia fer en català. I tot just vaig intentar-ho, quan van començar a empaitar-se dins del meu cervell tot un seguit de corrandes: les unes alegres com un esplèndid dia de primavera, ple de llum i de colors; les altres tristes, fosques com una nit d'hivern sense lluna ni celistia. Talment semblava com si hagués obert l'aixeta d'un dipòsit ple de cançons, i aquestes anaven rajant i rajant les unes darrere les altres sens treva ni repòs (Gomis 1913: 5-6).

D'aquesta manera, escriu les composicions recollides en aquest volum. De la mateixa manera que, en el cas del material folklòric, presenta les variants sense modificar-les, en aquest cas, presenta els versos tal i com han estat creats, sense retocs posteriors:

Hauria pogut llimar-les, canviar algunes paraules, treure'n algunes assonàncies, però haurien perdut en espontaneïtat lo que haguessin guanyat en bellesa, i jo crec que l'espontaneïtat és la condició més essencial d'aquesta mena de composicions (Gomis 1913: 6).

³²⁵ Com s'explica al capítol 1. Perfil biogràfic.

Enceta el recull una cita de l'escriptor romàntic Johann Wolfgang Goethe (1749-1832), que mostra clarament l'esperit amb què Gomis pretén escriure el recull:

Lo mèrit de la cançó popular està en què els motius són presos directament del natural. Los poetes cultes podrien aprofitar-se d'igual avantatge si en sapiguessin; però el cas és que la gent inculta posseeix, molt més que no pas los poetes de professió, lo secret del laconisme (Gomis 1913: 9).

Comas i Santasusagna (1982: 246) distingeixen dues tendències dins aquesta obra. D'una banda, les composicions «amatòrio-eròtiques» emparentades directament amb l'estil castellano-andalús que Gomis vol imitar. De l'altra, les composicions de to amarg i pessimista, de caràcter més personal. Totes elles tracten el tema del menyspreu femení o el galanteig inútil (Comas 1915: 246). Com a mostra de la primera tendència:

III
No hi ha cap botó de rosa
tant fresc i tant pur com tu,
ni hi ha llüïssor que iguali
la llüïssor dels teus ulls (Gomis 1913: 8).

CCXXXI
Pur com lo cor d'un infant
és lo teu cor, vida meua;
obert a tot lo que és noble,
tancat a tota baixesa (Gomis 1913: 65).

I com a exemple de la segona:

CCXXVIII
De què li serveix a l'home
lo benestar material,
si té el cor buit d'esperances
i el cervell buit d'ideals? (Gomis 1913: 64).

CCLIX
Als combats d'aquesta vida
hi he trencat més d'una llança,
i sento no ser ja jove
per tornar a la batalla (Gomis 1913: 72).

Després de l'amputació del braç esquerre, Gomis treballa com a director literari de l'*Enciclopèdia Il·lustrada Seguí*, on és el responsable de la redacció dels articles

Emili Samper Prunera

d'Història, com figura en el quadre de col·laboradors de l'Enciclopèdia (Calero 2010: 23).

L'any 1907 Francesc Carreras i Candi (1862-1937), director del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* i vicepresident de l'entitat, inicia i dirigeix una monumental *Geografia general de Catalunya* que es publica entre els anys 1913 i 1918. Aquesta obra es realitza en sis volums, distribuïts de la manera següent: I) Geografia general de Catalunya; II) Barcelona ciutat; III) Barcelona província; IV) Tarragona; V) Lleida; VI) Girona (Jolis 1996: 63). El mateix Carreras i Candi s'encarrega, amb col·laboradors, dels dos primers volums; el tercer l'escriu Cels Gomis; el quart, el tarragoní Emili Morera (1846-1918); el cinquè, el lleidatà Ceferí Rocafort (1872-1917) i el sisè s'encarrega al gironí Joaquim Botet i Sisó (1846-1917). Aquest projecte havia nascut la dècada anterior, a partir d'una comissió especial destinada a aquest efecte que encomanà a Francesc Carreras i Candi, juntament amb Norbert Font i Sagué (1874-1910) i Lluís Marià Vidal (1842-1922), la seva realització (Jolis 1996: 51). Tots ells estaven vinculats al Centre Excursionista de Catalunya.

Probablement de principis de segle, però amb data d'impremta de 1921,³²⁶ és una gramàtica castellana titulada *Elementos de gramática de la lengua castellana*. A l'apartat introductori, titulat «Nociones generales», Gomis distingeix entre les nocions de llengua «castellana» i llengua «espanyola».

Pregunta: ¿Por qué decimos *castellana* y no *española*?

Respuesta: Porque es la peculiar de Castilla y, aunque es la oficial, y se habla con más o menos pureza en la mayor parte de España, no es la única que se habla en esta nación.

Pregunta: ¿Qué otras lenguas se hablan en ella?

Respuesta: La *asturiana* o *bable*, la *vascuence*, la *catalana* y la *gallega* (Gomis 1921: 5-6).

No deixa de ser significatiu el fet que, en una obra dedicada a estudiar la gramàtica de la llengua castellana, l'autor hi introdueixi aquestes notes que, tot i pertànyer a la lingüística, duen de manera intrínseca, un marcat caràcter polític. La

³²⁶ Sense que s'indiqui que es tracta d'una reedició, que és el més probable, com he comentat més amunt.

noció de «puresa» de la llengua segons el territori on es parla, apuntada aquí, també apareix en altres obres de l'escriptor.³²⁷

De 1923 és una nova edició d'un manual pedagògic de Gomis, les *Lecturas instructivas: segundo libro de lectura para las escuelas de instrucción primaria*.³²⁸ L'èxit del volum sembla també clar ja que es localitza l'onzena tirada en un any bastant tardà com el 1933. Acompanya el llibre una breu introducció adreçada als mestres en la qual l'escriptor explicita els principis pedagògics que orienten l'obra:

¿No sería preferible dejar todas esas antologías para más tarde y facilitar a los niños, como primeros libros de lectura, otros en los que pudieran aprender las causas de los fenómenos naturales que se verifican a su alrededor, o algunos conocimientos que les fuesen útiles en la vida práctica?

Antes que literatos, hemos de procurar que salgan de nuestras escuelas, y sobre todo de las rurales, muchachos inteligentes que si mañana al abrir un surco o al cavar una viña, encuentran un hacha de piedra, sepan que es una herramienta fabricada por el hombre en la infancia de la Humanidad, y no crean, como hoy, que es un rayo que al caer se sepultó siete varas bajo tierra para volver a salir al cabo de siete años a la superficie; que si un día tropiezan con una tosca piedra clavada verticalmente en el suelo, que les llame la atención por sus grandes dimensiones, sepan que aquella piedra, llamada menhir, es una muestra del arte humano primitivo y no un enorme canto que se cayera de las manos de un diablo o de una bruja por haber oído cantar el gallo antes de haber llegado al puente en que debía colocarlo (Gomis 1933: 5-6).

Aquestes afirmacions de Gomis segueixen la mateixa línia plantejada per l'escriptor en altres mostres de la seva producció quan insisteix en la idea que «Lo que convé es recullir totes les preocupacions populars, no per a perpetuar-les, com creuen alguns, sinó per a destruir-les» com planteja en la primera edició de *La lluna segons lo poble* (Gomis 1884d: 192).³²⁹

Bardavio (1999: 73-74) creu que aquest plantejament de Cels Gomis no s'allunya gaire d'afirmacions com les de Pilar Maestro, més de 70 anys després:

Enseñar Historia en la ESO, en una buena relación con la Geografía, desde las nuevas visiones de ambas, es interesante como un medio para superar la simplicidad de los análisis sociales del pensamiento cotidiano, no sólo para comprender sino también

³²⁷ Com es pot comprovar al capítol 3. Excursionisme i folklore amb motiu de l'article «L'excursionisme y el folk-lore» (Gomis 1902b).

³²⁸ No he pogut localitzar la primera edició d'aquesta obra, que es deuria publicar a principis de la dècada de 1900, com ho demostra el fet que sigui el segon volum de la «Biblioteca de Primera Enseñanza», com he explicat anteriorment.

³²⁹ Com s'explica al capítol 3. Excursionisme i folklore amb la publicació d'aquesta obra i de les posteriors reedicions.

Emili Samper Prunera

para corregir prejuicios y estereotipos, todo lo cual aporta una carga indudable intelectual y educativa, crítica y desalienadora (Maestro 1997: 113).

Entre les paraules de l'escriptor en aquesta introducció no hi poden faltar l'exaltació del treball, com s'ha vist en escrits anteriors:

Y ante todo y sobre todo, es preciso inculcar a los niños la idea de que la primera y principal de las virtudes es el trabajo, y el peor de los vicios la holganza; hay que enseñarles que la blusa del obrero es tan honrosa como la levita del caballero; que lo que deshonra al hombre no es el traje, sino las acciones; que no hay profesiones honrosas y degradantes, altas y bajas; que todas son igualmente necesarias y, por lo tanto, en igual grado meritorias (Gomis 1933: 7).

Tota una declaració de principis en una obra destinada als infants però on apareixen també les idees polítiques d'un autor compromès amb el seu pensament. Al costat d'aquesta idea, que Gomis també transmet als joves lectors (Gomis 1933: 241-242), l'escriptor insisteix en la idea del treball en equip i de la Humanitat com a força en el seu conjunt i no en les seves individualitats:

Desgraciadamente la ambición de unos, el orgullo de otros y la imbecilidad de los más, han hecho que vivamos en perpetua lucha y que, en vez de unirnos, pensemos sólo en destruirnos mutuamente. [...] Si la suma de talento, de inventiva y de actividad empleada en idear nuevos medios de destrucción se hubiese invertido en proporcionar a los mortales mayor suma de comodidades y bienestar, este mundo sería un verdadero paraíso (Gomis 1933: 243-244).

L'any 1932, l'editorial Tasso (hereva de la casa editorial Luis Tasso i Casa Editorial Vda. de Luis Tasso) publica la segona edició d'una *Geografia de Catalunya*, dins la «Biblioteca de Primera Ensenyança».³³⁰ Aquest manual recull la definició del lèxic corresponent als diferents accidents geogràfics, a més de la descripció física pertinent. A la lliçó VII, dedicada a la hidrografia de l'Ebre, l'escriptor descriu les localitats per on circula el riu Matarranya: «Neix el Matarranya a la font del Prat de la Ribera, a la província de Tarragona, i entra a la de Terol per Beceit, Vall-de-roures, Torre del Comte i Massalió» (Gomis 1932: 38). A continuació, en nota, especifica que «poso tots aquests noms en català perquè així els anomenen per tot el partit de Vall-de-roures, on parlen tant català

³³⁰ No he pogut localitzar la primera edició d'aquesta obra. És probable que sigui dels primers anys de la dècada de 1900, com la resta d'obres que Gomis escriu per a la col·lecció d'aquesta casa editorial. De fet, apareix entre les obres de l'escriptor esmentades a les *Lecturas instructivas*, a continuació dels volums de la «Biblioteca de Primera Enseñanza», especificant que està escrita en català.

com nosaltres». Un cop més, Gomis inclou una important observació lèxica sobre la llengua utilitzada pels parlants d'una zona determinada, com ja ha fet en publicacions anteriors, no només en l'àmbit pedagògic sinó també excursionista i folklòric.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

SEGONA PART
NARRATIVA
FOLKLÒRICA

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

1. LA NARRATIVA FOLKLÒRICA EN L'OBRA DE CELS GOMIS

L'obra folklòrica de Cels Gomis i Mestre es pot dividir en dos blocs. D'una banda, hi ha els treballs que el folklorista va publicar en diferents publicacions periòdiques. Dins d'aquests treballs, sobretot de caràcter excursionista, hi ha també material folklòric procedent de la zona descrita en qüestió, com ara costums, creences, cançons, parèmies o fins i tot relats, que el folklorista va recollir personalment. D'aquesta manera, aquests articles permeten resseguir el treball de camp realitzat per l'escriptor durant els seus viatges per terres catalanes i espanyoles. Per una altra banda, hi ha els treballs monogràfics realitzats per Cels Gomis centrats, ara sí, de manera exclusiva, en aspectes estrictament folklòrics. Així, d'aquesta segona classe són els seus extensos treballs sobre fraseologia i costums dedicats a la meteorologia i a l'agricultura (Gomis 1888c; 1998), a les plantes (Gomis 1891c; 1983) o als animals (Gomis 1910).³³¹

L'objectiu d'aquesta segona part és destriar, presentar i estudiar una part concreta d'aquesta obra folklòrica. Es tracta de seleccionar, transcriure, editar, ordenar i catalogar els textos folklòrics narratius recollits per Cels Gomis al llarg de la seva obra i presentar-los de manera conjunta, seguint tres sistemes de catalogació. En primer lloc, el sistema de catalogació internacional d'Aarne/Thompson/Uther [ATU] de tipus rondallístics (Uther 2004) pel que fa a les rondalles;³³² en segon lloc, una classificació per tipus no inclosos a ATU seguint la proposta de tipus nous del projecte «RondCat: rondalles catalanes»; i, en tercer lloc, una classificació per gèneres narratius, en el marc d'aquest mateix projecte, que té en compte la resta de textos folklòrics narratius que no tenen cabuda dins l'índex internacional.

L'ús d'aquests tres sistemes de catalogació (tipus ATU, tipus RondCat i gèneres narratius) permet organitzar i catalogar l'extens i heterogeni corpus narratiu folklòric de Cels Gomis que està format per textos de naturalesa diversa, no únicament rondallístics.³³³

³³¹ Per als detalls, vegeu el capítol 3 de la primera part (Excursionisme i folklore).

³³² I a les versions que no són rondalles, però que estan incloses en el catàleg internacional. Cal tenir present, en aquest sentit, que els tipus ATU no sempre inclouen textos rondallístics, ja que la catalogació per arguments ho propicia.

³³³ Com es veu, sobretot, en la proposta de tipus nous i en la catalogació per gèneres narratius.

Emili Samper Prunera

El punt de partida d'aquest estudi i catalogació és l'article «La vall de Benasc segons Cels Gomis: una illa entre muntanyes» (Samper 2009). En aquest article, em proposava analitzar el material folklòric recollit per l'escriptor en aquesta zona geogràfica, molt interessant per la seva situació física concreta. Entre el material recollit per Gomis hi vaig trobar, a més de cançons i costums, quatre rondalles de beneits localitzades al poble de Gia. A partir d'una versió del tipus ATU 1268* (Electing a Mayor) d'aquest monogràfic sobre la vall de Benasc, vaig localitzar-ne una altra a la *Zoologia popular* (Gomis 1910), fet que em va empènyer a resseguir, de manera sistemàtica, la presència de rondalles en aquesta obra dedicada als animals. D'aquesta manera, a partir de la publicació d'un article de Cels Gomis de caràcter eminentment excursionista (que formaria part del primer bloc esmentat a l'inici), vaig entrar de ple en un dels seus estudis monogràfics (que forma part del segon bloc de la seva obra). En altres articles he catalogat altres treballs de l'escriptor (Samper 2007b, 2011b i 2011c), sempre de manera parcial tenint en compte un corpus molt concret (ja sigui un article publicat en una revista o una part d'un monogràfic).

En aquesta segona part presento la catalogació de tota la narrativa folklòrica de Cels Gomis amb la reproducció dels textos. He establert el corpus a partir del buidat sistemàtic de tota la producció folklòrica de l'escriptor, publicada en revistes i monografies, i també a partir de la no publicada i que es troba al FCGM. En els capítols següents, previs a la presentació i estudi del corpus, exposo els criteris que he seguit per triar el material i per a dur-ne a terme la catalogació.

El corpus estudiat ofereix versions de procedència diversa, ja que Cels Gomis utilitza diferents fonts. En primer lloc, hi ha les versions catalanes que ell mateix ha recollit;³³⁴ en segon lloc, les versions recollides també per ell, però, en aquest cas, fora del territori català, fruit dels seus viatges per motius laborals;³³⁵ en tercer lloc, les versions que procedeixen de l'obra d'altres folkloristes o escriptors, catalans i també estrangers. En aquest darrer cas, cal tenir en compte que Gomis documenta les fonts que utilitza, tret característic de la seva obra folklòrica i que no sempre trobem en altres folkloristes de l'època. A més, aquesta procedència escrita de les versions ens permet saber quines obres i quins autors coneix Gomis. Un clar

³³⁴ «Jo no faré més que repetir les mateixes paraules amb què m'ho han contat», diu el folklorista (Gomis 1884n: 7).

³³⁵ Com s'ha vist amb detall a la primera part de la tesi.

exemple, en aquest sentit, és l'impacte que suposa per al folklorista reusenc la lectura de les *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne* de Paul Sébillot, com reconeix ell mateix (Gomis 1891c: V).³³⁶

³³⁶ Com explico al capítol 3 de la primera part.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

2. CELS GOMIS I LES RONDALLES

Cels Gomis no va publicar cap recull de rondalles. Tot i això, examinant detingudament la seva obra, es troben rondalles i altres textos narratius inserits dins els articles i els estudis monogràfics. En aquesta segona part presento aquests textos, gens menyspreables tant per la seva quantitat com per la seva importància si els comparem amb altres versions semblants publicades per altres autors.

Sobre la relació de Cels Gomis amb les rondalles, a més del seu tractament dins el sistema de gèneres folklòrics proposat per l'escriptor (Gomis 1884f; 1912b),³³⁷ trobem una referència explícita apareguda amb motiu de la publicació dels dos darrers volums del *Folklore español. Biblioteca de las tradiciones populares españolas*,³³⁸ concretament dels *Cuentos populares de Extremadura* recollits i anotats per Sergio Hernández de Soto (volum X de la col·lecció). L'escriptor comenta:

N'és lo primer (vol. X) una bonica col·lecció de qüentos recollits a Extremadura per D. Sergio Hernández de Soto; en conté vint-i-quatre i llegint-los havem passat un bon rato, puig molts d'ells nos anaven acudint a la memòria a mesura que els llegíem, per haver-los sentit contar de criatura a Madrid, i més tard en los hostals dels pobles de la Manxa quan en les llargues nits de l'hivern nos veiem obligats a passar la vetlla a l'entorn de la llar, –situada sempre enmig d'ennegrides i espaioses cuines– barrejat amb los traginers i marxants ambulants de què sempre estaven plenes. Recomanem

³³⁷ I que analitzo al capítol següent (3. Els gèneres narratius).

³³⁸ Es tracta d'una col·lecció d'onze volums dirigida per Antonio Machado i Álvarez (1846-1893) i publicada a Sevilla (volums I-VI) i a Madrid (volums VII-XI) entre els anys 1883 i 1886. Els títols de la col·lecció són: I: *Introducción* (Antonio Machado Álvarez), *Fiestas y costumbres andaluzas* (Montoto y Rautenstrauch), *Cuentos populares* (Antonio Machado Álvarez); II: *El folk-Lore de Madrid* (Eugenio de Olavarria y Huarte), *Juegos infantiles de Extremadura* (Sergio Hernández de Soto), *De los maleficios y los demonios* (Juan Nyder, traduït del llatí per J. Mª Montoto y Vigil); III: *El mito del basilisco* (Guichot), *Continuación de los juegos infantiles de Extremadura* (Sergio Hernández de Soto), *De los maleficios y los demonios*; IV: *Folk-Lore gallego* (E. Pardo Bazán i altres escriptors gallecs), *Conclusión de los maleficios y continuación de fiestas y costumbres andaluzas*; V: *Estudios sobre literatura popular, primera parte* (Antonio Machado Álvarez); VI: *Apuntes para un mapa topográfico-tradicional de la villa de Burguillos perteneciente a la provincia de Badajoz* (Matías R. Martínez), *Tradiciones de Extremadura* (C.A.D.); VII: *Cancionero popular gallego y en particular de la provincia de La Coruña: tomo I* (José Pérez Ballesteros); VIII: *A rosa na vida dos povos* (Cecilia Schmidt Branco), *Folk-lore de Proaza* (L. Giner Arivan); IX: *Cancionero popular gallego y en particular de la provincia de La Coruña: tomo II* (José Pérez Ballesteros); X: *Cuentos populares de Extremadura* (Sergio Hernández de Soto); XI: *Cancionero popular gallego y en particular de la provincia de La Coruña: tomo III* (José Pérez Ballesteros); per al context, vegeu Guichot (1999: 379-385).

Emili Samper Prunera

aquest aplec de *qüentos*, no sols als folkloristes, sinó també a tots quants vulguen fer passar una agradable estona a la mainada (Gomis 1887f: 111-112).

El fet que l'escriptor no publicés cap recull específic de rondalles no vol pas dir que no tingués interès pel gènere. Bona prova la trobem en les rondalles inserides dins els reculls monogràfics dedicats als animals i les plantes on afegeix, al costat de la resta de material («modismes, aforismes, creences, supersticions, etc.» si fem cas del mateix títol de la *Zoologia popular*, per exemple) rondalles protagonitzades per un animal concret o que tenen la presència d'una planta. A més dels treballs monogràfics, cal tenir en compte la resta de l'obra folklòrica de l'escriptor, ja que en els articles apareguts en diferents publicacions periòdiques insereix rondalles i altres textos narratius. Finalment, no ens podem oblidar del material inèdit del FCGM, entre el qual es troben també rondalles que l'escriptor no va publicar i ni tan sols va desenvolupar, com es pot comprovar al corpus.

És en els estudis monogràfics on trobem les pistes que poden explicar el motiu pel qual l'escriptor no va dedicar més atenció a les rondalles: altres autors de l'època ja s'hi dedicaven. Cels Gomis, en els seus treballs, intentava sempre mostrar materials nous, fet que demostren les diferents edicions de moltes de les seves obres. A més, no era gaire partidari (com ell mateix fa explícit diversos cops) de publicar material que ja havia estat objecte de recol·lecció (o d'estudi) per part d'altres companys. Així, si sumem aquests dos factors, ens trobem amb el fet que, tot i tenir material suficient per a publicar un recull de rondalles, probablement l'escriptor no va creure oportú centrar-se únicament en aquest gènere. Cal tenir en compte que, en aquesta època de naixement de l'estudi del folklore en el nostre país, altres figures importants, com Francesc de Sales Maspons i Labrós (però també Milà i Fontanals i Pau Bertran i Bros, per exemple), dedicaven part dels seus esforços a la recol·lecció de rondalles.³³⁹ És molt probable que Cels Gomis cregués que aquesta part d'estudi del folklore ja estava ben coberta i no s'hi volgués involucrar, més enllà del material publicat dins dels seus treballs monogràfics, molt més amplis pel que fa als gèneres.

Dins aquests estudis monogràfics trobem textos rondallístics que no són versions completes sinó referències a la presència d'algun element característic en la

³³⁹ Sense oblidar la figura de Marià Aguiló, que té «el mèrit de ser, l'any 1841, l'iniciador de la rondallística no només als Països Catalans, sinó a tot Espanya», «tot i que no publica una sola línia sobre rondallística» (Guiscafrè 2008: 97).

versió completa de la rondalla recollida per un altre folklorista. Així, l'escriptor no presenta cap versió recollida per ell mateix, sinó que esmenta la presència d'una planta en un episodi concret o en l'argument genèric d'una rondalla coneguda. No són versions completes i ni tan sols són textos pròpiament narratius, motiu pel qual no els he inclòs en el corpus estudiat. Tot i això, els presento a continuació perquè demostrin un interès per part de l'escriptor pel gènere rondallístic (tot i que només hi faci una simple referència) i perquè evidencien aquesta relació entre Gomis i els altres folkloristes de l'època. En aquest cas concret de les rondalles, la relació més evident és la que s'estableix amb Maspons i Labrós a qui Gomis cita com a origen de les seves referències.³⁴⁰

Indico el tipus ATU al qual es podria adscriure la referència (amb el títol anglès d'Uther i el títol català d'Oriol/Pujol), seguit del text de Gomis i de la justificació d'adscripció al tipus:

♦ ATU 311B* The Singing Bag | Oriol/Pujol 311B* El sarró que canta; ATU 1655 The Profitable Exchange | Oriol/Pujol 1655 L'home del gra de mill

Hi ha una altra rondalla popular, que no sé que s'hagi publicat encara, però que he sentit contar quan era jo criatura, i que ara no recordo bé, en la qual un noi canta:

La cirereta, la cireró;
si hagués cregut el meu pare,
no fóra dins del sarró (Gomis 1983: 139).

Adscriu aquest fragment de rondalla als tipus ATU 311B* i 1655 per l'aparició del sarró, motiu fonamental d'aquests dos tipus, i pel fet que el protagonista sigui un infant (tot i que un noi i no una nena, en aquesta versió). La tornada cantada pel noi podria ben bé ser la cantarella que la protagonista del tipus canta per cridar l'atenció i ser alliberada de dins del sac.

♦ ATU 408 The Three Orange | Oriol/Pujol 408 L'amor de les tres taronges

«La taronja a les rondalles»
A la de «Les tres taronges», el fill del rei va a cercar tres taronges per a guarir del mal que pateix, i mata el drac que guarda el jardí. (v. Maspons Rond., 2ª sèrie) (Gomis 1891: 149; 1983: 278).

En aquest cas, no es tracta d'una versió completa del tipus, sinó que Gomis en fa un breu resum (molt esquemàtic) on en destaca la presència de les taronges. La

³⁴⁰ Relació que explico amb més detall al capítol tercer de la primera part (Excursionisme i folklore).

Emili Samper Prunera

versió a la qual fa referència com a font és la de «Les tres taronges de l'amor» recollida per Maspons al primer volum de *Lo rondallayre* (Maspons 1871: 82-84; 2010: 120-122), i no al segon, com cita erròniament Gomis.

- ♦ ATU 516C Amicus and Amelius | Oriol/Pujol 516C Amic i Melis

«El raïm a les rondalles»

A la del raïm, un llenyataire es casa amb una reina per haver-li dut un raïm fresc fora del temps. (Maspons Rond., 2ª sèrie) (Gomis 1983: 127).

Ens trobem amb un cas semblant a l'anterior. Gomis no recull cap versió del tipus, ni en presenta cap redacció completa a partir d'altres fonts, sinó que fa referència a un episodi concret del tipus ATU 516C, citant la versió recollida per Maspons al segon volum de *Lo rondallayre*: «Lo rahim» (Maspons 1872: 45-47; 2010: 172-173).

- ♦ ATU 566 The Three Magic Objects and the Wonderful Fruits | Oriol/Pujol 566 Fortunatus

«La figuera a les rondalles»

A la rondalla de «Les dues germanes», hi ha una figuera, les figues de la qual fan sortir banyes a qui en menja; i una altra, amb figues que les fan desaparèixer. (v. Maspons Rond., 3ª sèrie) (Gomis 1891: 90; 1983: 173).

Seguint l'esquema precedent (tipus 408 i 516C), Gomis cita un episodi concret de la rondalla «Los dos germans» (i no «Les dues germanes» com diu de manera errònia) recollida per Maspons al tercer volum de *Lo rondallayre* (Maspons 1874: 58-63).

- ♦ ATU 830B «My Crops Will Thrive Here without God's Blessing» | Oriol/Pujol 830B El sembrador descortès

«Les peres a les rondalles»

A la rondalla de «Les Peres», de tres sacs d'aquesta fruita, l'un es transforma en pedres, l'altre en fusta i sols el tercer continua essent de peres. (v. Maspons Rond., 2^a sèrie) (Gomis 1891: 134; 1983: 243).

Es tracta novament d'una referència a una rondalla recollida per Maspons en la qual apareix un element destacat per Gomis, en aquest cas, les peres. És la rondalla «Les peres» publicada al segon volum de *Lo rondallayre* (Maspons 1872: 75-77; 2010: 198-199).

- ♦ ATU 883B The Punished Seducer | Oriol/Pujol 883B El seductor castigat

«La rosa a les rondalles»

A la de «Les tres roses», un pare dóna una rosa a cada una de les seves tres filles: la gran i la mitjana se la deixen prendre; la petita la conserva i es casa amb el jove que

havia pres les de les seves germanes i no li havia pogut prendre la seva. (v. Maspons Rond., 2ª sèrie) (Gomis 1891: 142; 1983: 265).

Es tracta del mateix cas que els tipus anteriors. Gomis resumeix (molt esquemàticament) l'argument del tipus ATU 883B a partir d'una versió recollida per Maspons, en aquest cas, «Les tres roses» (Maspons 1872: 66-71; 2010: 190-194).

• ATU 910B The Observance of the Master's Precepts | Oriol/Pujol 910B Els consells del rei Salomó

«El pa a les rondalles»

A la rondalla «Els tres consells del savi Salomó», aquest dona a un treballador seu un pa ple de monedes d'or. (Maspons Rond., 3ª sèrie) (Gomis 1891: 44-45; 1983: 93).

En aquest darrer cas, Gomis pren novament un detall de l'argument d'una rondalla recollida per Maspons al tercer volum de *Lo rondallayre*, «Los tres consells del rei Salomó» (Maspons 1874: 50-58).

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

3. ELS GÈNERES NARRATIUS

El corpus estudiat en aquesta segona part està format per la narrativa folklòrica de Cels Gomis. Per a delimitar quins textos formen part d'aquest corpus, cal veure prèviament quina part de l'obra de l'escriptor té la categoria de narració. Seguint Albert-Llorca (1991: 31-34; 1994: 81-82), que estudia les narracions d'origen,³⁴¹ hi ha enunciats que no són pròpiament relats i que s'inclouen sovint en els capítols de creences i supersticions o de botànica popular. Precisament bona part de l'obra folklòrica de Cels Gomis està formada per creences, supersticions i l'estudi de la botànica popular (sobretot els seus treballs monogràfics) i és en aquests casos on ens trobem amb aquests enunciats que no són pròpiament textos narratius i que, per tant, he exclòs del corpus. Seguint la terminologia emprada per Carme Oriol, Josep M. Pujol i jo mateix en el marc del projecte «RondCat: rondalles catalanes» per a l'estudi i classificació de les rondalles que no tenen cabuda dins l'índex internacional d'Uther, ens trobem davant de «textos informatius».³⁴² És a dir «les énoncés qui ne peuvent pas être considérés comme un récit et qui contiennent uniquement une brève rédaction de type informatif, par exemple, sur une coutume ou une croyance déterminée» segons la proposta feta per Oriol (2012) per a la classificació dels relats explicatius catalans.³⁴³ Aquests són alguns exemples de textos informatius que no he inclòs en el corpus estudiat:

El fuell és la planta amb què els jueus van assotar Crist. Si se li trenca una espina, o bé una fulla, quan la planta és tendra, treu sang (Gomis 1983: 58-59).

Prop de Seira, una mica més amunt i en la vora dreta del riu, hi ha una bauma coneguda amb lo nom de la Cova de Sant Pere, perquè, segons la tradició, sant Pere hi va descansar (Gomis 1889a: 92-93).

³⁴¹ O relats etiològics, com es veurà a continuació.

³⁴² Equivalent al concepte de «tòpic» utilitzat de manera informativa («el relat es redueix a un brevíssim i ràpid sumari, quasi un mer recordatori del tema») que Pujol explica a propòsit dels rumors d'actualitat (GRFO/Pujol 2002: 40-41); Dégh (2001: 99), per la seva banda, utilitza el concepte d'«enunciat de creença» en el cas de les llegendes.

³⁴³ Oriol parteix de les aportacions teòriques de Thompson (1977), Dégh (1972), Tenèze (1976), Lixfeld (1977), Albert-Llorca (1991; 1994) i Jason (2000) per a classificar els relats explicatius catalans localitzats al RondCat. Per a distingir-los, utilitza quatre denominacions diferents: relat etiològic; tradició explicativa; relat d'altres gèneres «en situació explicativa»; text informatiu. Sobre aquest tipus de relats, vegeu també Kabakova (2002) i Röhrich (1991: 27-34).

Emili Samper Prunera

En la vora dreta, una mica més avall de Seira, hi ha un barranquet anomenat lo Salt del Frare, perquè segons diuen, un frare lo va saltar d'un costat a l'altre (Gomis 1889a: 93).

D'aquesta manera, queden exclosos del corpus els textos informatius i les creences que no tenen un desenvolupament pròpiament narratiu.

Per a les versions no catalogades del corpus, és a dir, aquelles que no es poden catalogar segons l'índex de tipus d'Aarne/Thompson/Uther i que tampoc es poden catalogar segons la proposta de nous tipus del RondCat, he seguit una classificació per gèneres narratius. Per a la seva descripció prenc com a base la classificació de gèneres proposada per Oriol (2002: 53-126; 2007a), la proposta d'Heda Jason (1977; 2000)³⁴⁴ per als gèneres etnopoètics i la classificació utilitzada en el projecte «RondCat: rondalles catalanes» per als textos no inclosos a ATU. D'acord amb Josep M. Pujol (1991-92: 74; 1995: 71), cal distingir, en primer lloc, entre dues grans seccions de narrativa: els relats i els reports.

Els relats tenen una funció poètica evident i estan ornamentats.³⁴⁵ Els gèneres que formen part d'aquesta secció són els següents:

Rondalla

És un relat fictici que explica, simbòlicament, fets i experiències que tenen relació amb la vida quotidiana de la gent i que permet donar una resposta efectiva als problemes de les diferents etapes de la vida, des de la infantesa fins a l'edat adulta passant per l'adolescència (Oriol 2007a).³⁴⁶ Aquesta definició és especialment vàlida per a la rondalla meravellosa. L'índex ATU distingeix entre els següents subgèneres de la rondalla: rondalla d'animals (ATU 1-299), rondalla meravellosa (ATU 300-749), rondalla religiosa (ATU 750-849), rondalla d'enginy (ATU 850-999), rondalla del gegant beneit (ATU 1000-1199), contarella (ATU 1200-1999) i rondalla formulística (ATU 2000-2399).³⁴⁷

³⁴⁴ Oriol adapta a les característiques pròpies de la cultura catalana el model d'Heda Jason (1977) que, entre els factors que té en compte per a l'establiment dels gèneres etnopoètics considera el «mode etnopoètic» que «es configura en base a la relació existent entre l'ésser humà i el seu món tal com és presentat en el document etnopoètic» (Oriol 2002: 43).

³⁴⁵ Les rondalles i els «gèneres humorístics de petits i grans» són relats (Pujol 1991-92: 74; 1995: 71).

³⁴⁶ Per als detalls sobre el gènere rondallístic, vegeu Oriol (2002: 54-69) i Pujol (1991-92; 1995).

De manera particular, per a la rondalla meravellosa, vegeu Holbek (1987).

³⁴⁷ Divisió que utilitzo en el corpus estudiat.

Relat etiològic

D'acord amb la proposta feta per Oriol (2012) per a la classificació dels relats explicatius catalans esmentada anteriorment, el relat etiològic té un caràcter explicatiu:

Peut être situé dans le mode extraordinaire ou dans le mode ordinaire. Dans le premier cas, l'action se situe dans un temps antérieur à celui des humains (la création du monde) ou pendant la vie de Jésus Christ. Les protagonistes sont des personnages du «mode numineux» et les actions s'y déroulant peuvent avoir un sens éthique. Dans le second cas, les personnages (généralement des animaux) agissent sans lien avec des personnages «numineux» et, généralement, il n'en découle aucun sens éthique. Dans les deux cas, une particularité apparue à l'occasion d'une action ponctuelle devient un caractère pérenne. Le récit étiologique explique les caractéristiques d'animaux et de plantes, les comportements des animaux ainsi que l'origine des coutumes et des croyances.

Tradició explicativa

Seguint amb la proposta d'Oriol (2012), la tradició explicativa també té un caràcter explicatiu (tret que comparteix amb el relat etiològic) però, a diferència d'aquest, està arrelada sempre en un lloc concret i dona compte de característiques locals i del llenguatge. Més concretament:

La tradition explicative se situe à l'époque des humains. Elle est ancrée en un lieu concret et explique donc les caractéristiques locales (construction d'ermitages, existence de ruines, marques des rochers...) et du langage (toponymes, surnoms, phrases toutes faites, étymologies populaires, etc.). Les traditions explicatives renvoient à des caractéristiques déterminées de l'environnement mais non à sur un trait commun à toute une espèce (Oriol 2012).

Per a la classificació de les tradicions explicatives localitzades en la narrativa folklòrica de Cels Gomis, distingeixo entre dos subgrups:

Tradició explicativa: característica local

Explica la característica d'un espai localitzat i concret: l'origen d'una ermita, la presència d'una marca en una roca, l'existència d'unes ruïnes, etc.

Tradició explicativa: verbal

Pertany al terreny del llenguatge. Distingeixo entre dues categories segons la seva especificitat: etimologies populars; fraseologia (frases fetes).

Emili Samper Prunera

Apòleg

Tracta aspectes relacionats amb l'ordre establert al món, en un sentit pràctic, deslligat de l'ètic i té un caràcter exemplar.

Facècia

Té una proposició narrativa característica que consisteix en la confrontació entre dos rols narratius: el murri i la víctima (Oriol 2002: 64). La víctima es posa, ella mateixa, en mans de qui l'enganya.

La segona secció la formen els reports, que tenen una funció poètica amagada. Seguint Pujol, se situen en el nostre món, corresponen a allò que no s'identifica com a ficció, no tenen retòrica i no s'expliquen pel seu valor artístic.³⁴⁸ Els gèneres que formen part d'aquesta segona secció són:

Llegenda

És un relat situat en el mode fabulós (l'ésser humà es relaciona amb el món del fantàstic) i el submode numinós (l'ésser humà es relaciona amb un poder sobrehumà propi del sistema de creences de la seva societat) que té per missió revelar l'ordre del món amb la voluntat de reglamentar la conducta humana (Pujol 1991-92: 76). Té aparença de realitat, motiu pel qual és creïble (Oriol 2002: 69). Les llegendes es poden classificar en diferents subgrups, segons al mode al qual pertanyen i a la relació establerta amb el món del fantàstic i del poder sobrehumà:

Llegenda sacra

Està protagonitzada per un representant de l'ordre diví cristià (Déu, Jesucrist, la Mare de Déu, els àngels i els sants) i un mortal. Té un ordre moral.

Llegenda hagiogràfica

És un tipus específic de llegenda sacra protagonitzada per un sant. El relat es focalitza en el sant, que mostra poders miraculosos. Es tracta d'un «quasi-

³⁴⁸ Les llegendes i «algun altre gènere híbrid o emparentat» amb elles són reports «informatius» (Pujol 1991-92: 74; 1995: 71).

gènere» (en terminologia d'Heda Jason, 1977),³⁴⁹ amb la qual cosa les narracions que s'hi inclouen poden pertànyer a gèneres diferents.

Llegenda satànica

Pertany al mode satànic en què l'ésser humà es relaciona amb el poder del diable i s'hi enfronta, dins el context de la lluita entre Déu i Satanàs (Jason 2000: 146).

Llegenda de bruixeria

Situo les llegendes de bruixeria en el mode màgic, segons la definició d'Heda Jason (2000: 140), ja que la màgia és un instrument al servei dels éssers humans que pot derivar d'una manifestació sacra («màgia blanca», en terminologia de Jason) o satànica («màgia negra», seguint la mateixa terminologia).³⁵⁰ Distingeixo entre diferents categories de llegendes de bruixeria segons una divisió temàtica: tempestes (el poder de les bruixes es manifesta en els elements meteorològics); animals que s'allarguen (fenòmens estranys); mal donat (menjar que es dona com a malefici); transports aturats (el poder es manifesta aturant un transport); miscel·lània (grup mixt).

Cas extraordinari

Pertany al mode ordinari i explica un cas seriós, greu o dramàtic que té una singularitat extraordinària. Està relacionat amb la llegenda urbana.

Al costat d'aquesta classificació de gèneres narratius, utilitzo també el «pla» proposat pel mateix Cels Gomis, primer a les pàgines de *L'Avenç* (Gomis 1884f) i, després, a *l'Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa* (Gomis 1912b), per a

³⁴⁹ Heda Jason considera com a «quasi-gènere» «aquells relats que pertanyen a diferents gèneres, però que tenen en comú alguna característica que ha propiciat la seva adscripció a un mateix grup» (Oriol 2002: 54-55). En aquest cas, el protagonisme dels sants.

³⁵⁰ En el cas de les llegendes de bruixeria de Gomis, ens trobem habitualment en el segon cas. Conservo la terminologia «llegenda de bruixeria» per la naturalesa de les versions de Gomis, protagonitzades per bruixes. Aquest gènere és equivalent a les «llegendes de màgica» (Jason 2000: 146), denominació utilitzada per Oriol (1997: 74-83) en les llegendes de bruixeria andorranes perquè «A Andorra, les pràctiques de bruixeria es coneixen amb el nom de "màgica" i se sustenten en la creença que determinades persones posseeixen poders malèfics que poden causar mal a altres persones» (Oriol 1997: 74).

Emili Samper Prunera

comprovar la validesa dels gèneres proposats per l'escriptor en els seus mateixos textos. L'objectiu d'aquest pla d'estudi del folklore és el següent:

Suara no em proposo més que donar una mostra de lo molt que en les diferents branques del nostre folklore pot recollir-se, a fi de que serveixi de pauta a tots aquells que vulguin dedicar-s'hi, ja que és necessari el concurs de tots si es vol arribar a tindre quelcom de mig complet sobre el particular (Gomis 1912b: 84).

Reprodueixo a continuació el llistat sencer d'aquesta segona edició, notablement corregida i augmentada (i inacabada) i que mostra la preocupació de l'escriptor a l'hora de classificar el material recollit, segons la seva concepció científica.

Si es vol fer feina profitosa s'ha de començar per establir un pla, que podria ser el següent, salvo el parer de persones més competents que jo en la matèria:

I. Tradicions

A. Mitològiques

- a. Llegendes de caràcter mitològic
- b. Adoració dels astres
- c. Adoració de les forces de la naturalesa
- d. Adoració dels animals
- e. Adoració de les plantes
- f. Adoració de les pedres i metalls

B. Religioses

- a. Sobre Déu, la Verge i els sants
- b. Sobre la fundació d'esglésies, ermites i convents
- c. Sobre objectes del culte catòlic
- d. Sobre institució de festes votives
- e. Sobre el diable i mals esperits

C. Històriques

- a. Fets anteriors a la Reconquesta
- b. Reconquesta, guerres de moros i cristians
- c. Des de la Reconquesta fins a la unió de les corones d'Aragó i Castella
- d. Sobre el moviment separatista de Catalunya en temps de Felip IV
- e. Guerra de Successió
- f. Guerra de l'any vuit
- g. Guerra dels set anys
- h. Traucaires, Jamància [1843], Matiners [Segona Guerra Carlina, 1846-49]
- i. Darrera guerra civil

D. Locals

- a. Sobre noms o fundació de pobles
- b. Sobre noms d'accidents topogràfics

II. Éssers fabulosos

- a. Personatges fabulosos llegendaris
- b. Gegants
- c. Dones d'aigua
- d. Encantats
- e. Follets
- f. Animals fabulosos
- g. Aparicions nocturnes

III. Ciències ocultes

- a. Esperitats
- b. Bruixes i bruixots
- c. Encortadors
- d. Endevinaires
- e. Curadors de gràcies

IV. Ciències naturals

A. Astronomia

- a. El Sol
- b. La Lluna
- c. Estels, planetes, cometes o estels amb cua

B. Meteorologia

- a. Maneres de fer pronòstics
- b. Meteorologia topogràfica
- c. Pluja
- d. Vent
- e. Fred i calor
- f. Temporals i pedregades
- g. Meteorologia agrícola

C. Zoologia

- a. Mamífers 1r. casolans
 2n. ferèstecs
- b. Aus 1r. casolanes
 2n. de bosc
- c. Rèptils
- d. Peixos
- e. Petxines, caragols
- f. Insectes

D. Botànica

- a. Noms vulgars de plantes
- b. Dites, preocupacions, follies sobre les mateixes

E. Mineralogia

Emili Samper Prunera

Creences i supersticions sobre pedres i metalls

V. Agricultura

Pràctiques, dites, preocupacions sobre la mateixa

VI. Medicina

- a. Pràctiques medicinals supersticioses
- b. Remeis casolans
- c. Higiene privada

VII. Geografia

- a. Antigues encontrades catalanes i llurs subdivisions
- b. Pobles que formaven aquestes encontrades
- c. Pobles desapareguts
- d. Toponímia general de Catalunya
- e. Toponímia local
- f. Noms dels accidents topogràfics de cada localitat, així hidrogràfics com orogràfics
- g. Noms dels masos, masies o cases de pagès pertanyents a cada terme municipal
- h. Noms de les partides rurals
- i. Particularitats de cada poble
- j. Dictats tòpics i corrandes geogràfiques
- k. Motius de poble. Origen d'aquests motius

VIII. Particularitats del llenguatge

- a. Vocabulari de paraules especials de cada localitat
- b. Diferències fonètiques
- c. Diferències de terminació
- d. Diferències d'accent
- e. Girs de frases
- f. Modismes locals

IX. Costums

A. Religioses

- a. Bateigs
- b. Casaments
- c. Enterraments i honres
- d. Festes, professons, etc.
- e. Aplecs
- f. Pregàries
- g. Festes anyals

B. Socials

- a. Festes majors, de barri, de carrer
- b. Fires i mercats
- c. Aubades, serenades, caramelles
- d. Diverses

C. Privades

- a. Vistes. Festeigs
- b. Casaments
- c. Prenyats. Parts
- d. Naixements
- e. Dinars
- f. Vetllades
- g. Festes anyals
- h. Malalties. Morts

X. Jocs

A. De la infantesa

- a. Jocs gimnàstics
- b. Jocs intel·lectuals

B. D'adults

- a. Jocs gimnàstics
- b. Jocs intel·lectuals

XI. Rondalles

- a. Meravelloses
- b. Morals
- c. Humorístiques
- d. Conreu de la memòria
- e. Esporugidores
- f. Eròtiques
- g. Casos
- h. Acudits

XII. Embarbussaments

XIII. Endevinalles

- a. Mítiques
- b. Enigmàtiques
- c. Comunes

XIV. Oracions

- a. Serioses
- b. Burlesques

XV. Música i poesia

A. Cançons

- a. Infants
- b. Religioses
 - 1a. de Nadal
 - 2a. de Passió

Emili Samper Prunera

3a. de sants i santes

4a. Goigs

- c. Llegendàries i cavalleresques
- d. Històriques
- e. Polítics
- f. Lladres i bandolers
- g. Amoroses
- h. de costums
- i. Burlesques
- j. de treball o tasca
- k. de camí
- l. de capta
- m. Corrandes. Follies

B. Danses

- a. Religioses
- b. Guerreres
- c. Amoroses
- d. Representatives Parlades
 Mudes

XVI. **Aforística general**

Proverbis – refranys – adagis

Els més usats a cada localitat

XVII. **Preocupacions**

Les particulars a cada encontrada (Gomis 1912b: 84-89).

No entro en detall en els gèneres proposats per Gomis en el seu pla, però he de remarcar-ne dos aspectes de manera particular. En primer lloc, el tercer grup (III). Com destaca Oriol:

De tots els grups que Gomis fa, és especialment significatiu aquest darrer, dedicat a les ciències ocultes (esperitats, bruixes i bruixots, encortadors, endevinaires i curadors de gràcia) que els folkloristes anteriors a ell no havien pres en consideració (Oriol 2003b).³⁵¹

En segon lloc, el grup C de les Tradicions, les anomenades «històriques», equivalents a les llegendes històriques en terminologia més actual. Per a

³⁵¹ Com a exemple d'aquesta poca atenció sobre el tema per part també dels investigadors, vegeu l'article de Joan Prat (1987) publicat amb motiu de l'edició de *La bruixa catalana* i que presenta Gomis com a «precursor de la visió desmitificadora de la bruixeria».

l'establiment del corpus, he exclòs aquest tipus de relats pel fet de no ser folklòrics.

D'acord amb Pujol:

Cal advertir, finalment, que les anomenades llegendes històriques no han tingut ni tenen res a veure amb el folklore, malgrat que alguns divulgadors (Joan Amades, per exemple) n'hagin inclòs mostres o fins i tot col·leccions senceres en els seus reculls. Les llegendes històriques no són folklore, perquè el seu context no és el de la interacció en petit grup sinó el de la crònica medieval, renaixentista o barroca. D'altra banda, les llegendes històriques no resolen conflictes inherents a la condició humana i a l'ordre moral del món, sinó que reflecteixen només els desigs que sobre l'ordre singular dels esdeveniments polítics del passat han tingut determinades minories, igualment polítics, posteriors (Pujol 1991-92: 78-79).

Així, no he tingut en compte tradicions com les de Dona Blanca (Gomis 1883d: 75); Galiana i Carles Mainet (Gomis 1883e: 115); Sanxo Pérez (Gomis 1901c: 244-245) i «Lo regidor Valimanya» (Gomis 1892c: 59-62; 1995a: 262-263).

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

4. CRITERIS D'EDICIÓ I CATALOGACIÓ

Per a l'edició i transcripció dels textos, segueixo els mateixos criteris exposats a l'apartat V de la introducció. Pel que fa a la tria de la procedència de les cites, he optat per la darrera versió publicada. El motiu és que, precisament, una de les característiques de l'obra de Cels Gomis és la publicació de diferents versions dels seus reculls folklòrics que augmenten, en cada cas, o bé les variants existents o els comentaris, o totes dues coses. Seguint aquest criteri, he utilitzat de manera sistemàtica les cites procedents de la segona edició de la *Botànica popular* (Gomis 1983), sempre que no s'indiqui el contrari. Tot i això, també he facilitat la paginació corresponent a la primera edició de l'obra (Gomis 1891c) si el relat hi apareix.

Els textos s'ordenen de la manera següent:

• en primer lloc (*i*), les rondalles que es poden catalogar segons l'índex d'Aarne/Thompson/Uther [ATU], amb els apartats corresponents (rondalles d'animals; rondalles meravelloses; rondalles religioses; rondalles del gegant beneït; contarelles i rondalles formulístiques);³⁵²

• en segon lloc (*ii*), els tipus no inclosos a ATU que es poden catalogar seguint els tipus proposats al projecte «RondCat: rondalles catalanes». Els tipus apareixen en aquest cas encapçalats per la lletra «C», que indica que es tracta d'un tipus documentat en l'àmbit lingüístic català, seguida d'un número. Aquesta numeració es dona a les rondalles documentades en més d'una versió i és estrictament correlativa.

A més de seguir les catalogacions existents, que arriben fins al tipus C-096,³⁵³ proposo una sèrie de nous tipus «C» en aquells casos en què, a més de la versió de Cels Gomis, n'he localitzat alguna (o algunes) en altres reculls i en què considero que la seqüència d'episodis i motius justifica la seva creació. És aleshores quan proposo un títol genèric, seguit d'un resum representatiu i de la llista de versions

³⁵² Hi ha rondalles que ja han estat catalogades prèviament per mi mateix (Samper 2007b, 2009, 2011b i 2011c), dins del projecte «Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana» (Oriol/Samper 2011) o, més recentment, per Mònica Sales (2012). En aquells casos en què hi ha discrepàncies amb la catalogació que proposo, ho assenyalo i justifico convenientment.

³⁵³ Fins al moment, s'han agrupat 95 tipus al RondCat. Sales (2012: 576-578) fa la proposta del tipus C-096 «Han mort de por», motiu pel qual reprenc la numeració a partir d'aquest número.

Emili Samper Prunera

localitzades que permeten crear el nou tipus. D'aquesta manera i, amb relació als tipus no inclosos a ATU, a partir de C-097 (inclòs) ens trobem amb tipus de nova creació.

Les versions que formen aquests tipus nous que proposo no són únicament rondallístiques. Així, tenint en compte la naturalesa del corpus narratiu folklòric de Gomis, els nous tipus «C» presenten, entre d'altres, relats etiològics i llegendes de bruixeria. Segueixo aquest criteri d'acord amb el projecte «RondCat: rondalles catalanes» que preveu l'agrupament dels nous tipus «C» per gèneres narratius. En el cas de Gomis, resulta particularment útil ampliar els nous tipus a altres gèneres narratius no rondallístics, per la naturalesa diversa del seu corpus.

Pel que fa a les versions d'altres reculls assenyalades en cada tipus nou, he tingut en compte, inicialment, el corpus inclòs a Oriol/Pujol i al RondCat.³⁵⁴ L'he ampliat, seguint el model de Pujol (1994: 46-47), amb l'escorcoll de col·leccions llegendàries (per la naturalesa del corpus narratiu folklòric de Cels Gomis esmentat anteriorment) i de treballs apareguts en revistes³⁵⁵ o, fins i tot, manuscrits.³⁵⁶ En moments puntuals, assenyalo també versions reelaborades literàriament (com les d'Apel·les Mestres) per la seva coincidència argumental amb els tipus proposats o algunes versions concretes de Gomis.

• en tercer lloc (*iii*), la resta de material narratiu folklòric de Cels Gomis que no es pot catalogar segons l'índex ATU ni tampoc segons els tipus proposats al RondCat. Excepte el primer apartat, que inclou les rondalles no catalogades, la resta del corpus és material no rondallístic, motiu pel qual el presento agrupat segons els gèneres narratius exposats al capítol anterior (3. *Els gèneres narratius*). Ofereixo dues classificacions de gènere: la primera, pròpia, i la segona, seguint la classificació de gèneres proposada per Cels Gomis (1912b).

• finalment, presento els materials inèdits i no catalogables que procedeixen del FCGM.

³⁵⁴ Sobre la tria d'aquests reculls, vegeu Oriol/Pujol (2002; 2003: 12-13/381-388; 2008: 15-17/304-313) i la base de dades «RondCat» <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>>.

³⁵⁵ Ha resultat molt útil, en aquest sentit, la consulta de la base de dades «BiblioFolk» <<http://bibliofolk.arxiudedefolklore.cat>> del projecte «Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana», explicats ambdós a la Introducció d'aquest treball.

³⁵⁶ És el cas del manuscrit del fons Milà i Fontanals de Santander sobre supersticions i costums populars editat per Joan-Antoni Paloma (1976) i d'algunes de les fitxes manuscrites de Batista i Roca publicades per Josefina Roma (2007).

Ordeno cronològicament les diferents versions i les numero per a facilitar-ne la identificació. Gairebé tots els relats, per la seva naturalesa (com a part d'un text més llarg), no tenen un títol específic. Quan el tenen, sovint és simplement la descripció de gènere que Gomis els atorga (conte, rondalla o tradició). Per això, quan els relats no tenen títol o aquest no és descriptiu (la majoria dels casos) n'he assignat un i el distingeixo de l'original escrivint-lo entre claudàtors.

L'esquema formal per a la presentació dels textos és el següent:³⁵⁷

NÚMERO DEL TIPUS

I. Número de la versió

Títol de Cels Gomis

[Títol descriptiu assignat per mi]

Transcripció del text.

Referència bibliogràfica completa.

§§§

(i) Rondalles catalogades segons ATU: Títol del tipus ATU (Uther 2004) | Títol català del tipus segons Oriol/Pujol (2003; 2008)

(ii) Tipus no inclosos a ATU: Títol del tipus «C» | Tipus proposats per altres investigadors

(iii) Versions no catalogades: Gènere | Gènere segons Gomis (1912b)

(ii) Resum: resum representatiu del nou tipus «C» proposat.

TMot: motius de la versió segons l'índex de Thompson (1955-58).

(ii) Versions: versions localitzades del nou tipus «C» proposat.

Comentaris específics de les versions del tipus.

En l'annex tercer (*Figures*) presento gràficament els percentatges de les versions de Cels Gomis segons el gènere i subgènere al qual pertanyen. Els annexos quart i

³⁵⁷ He pres com a model formal l'edició del rondallari Aguiló de Jaume Guiscafrè (2008), per la seva excel·lent presentació de materials i l'he adaptat convenientment.

Emili Samper Prunera

cinquè recullen els motius i tipus d'aquesta segona part. Concretament, l'annex 4 (*Índex de motius*) presenta la descripció dels motius de Thompson (1955-58) inclosos en les diferents versions i l'annex 5 (*Índex de tipus, versions i localitzacions*) la relació de tipus i versions, segons l'ordre establert més amunt. Amb relació a les localitzacions, dono, en aquest mateix annex, al costat del títol de la versió, el nom del municipi i de la comarca on Gomis l'ha recollit, sempre que ho hagi fet constar de manera explícita, ja sigui en l'interior del text (normalment al final) o en nota.

5. CORPUS

5.1. RONDALLES CATALOGADES A ATU

5.1.1. RONDALLES D'ANIMALS (ATU 1-299)

TIPUS 200B

I.

Rondalla

[Per què els gossos s'ensumen el cul]

Una vegada se reuniren tots los gossos per a fer un àpat i van enviar un d'ells a comprar un xavo de safrà, mes aquest no tornà i encara avui lo busquen. D'aquí la costum que tenen los gossos d'olorar-se el cul los uns als altres; volen saber si fan olor de safrà.

GOMIS I MESTRE, Cels (1891): *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI», p. 145.

II.

Los gossos i el xavo de safrà

Un dia els gossos volien fer un gran àpat i ho tenien ja tot a punt, quan se van adonar de que els hi mancava el safrà. Van enviar a un dels seus companys a comprar-ne un xavo, i encara esperen que torni.

Des de llavors van buscant al lladre del safrà i per això, quan se troben dos o més d'ells, s'ensumen lo cul los uns als altres, per sapiguer si fa olor d'aquella espècia.

Sembla que abans no ho feien.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 141.

III.

Rondalla

[Els gossos i el safrà]

Emili Samper Prunera

Una vegada es van aplegar tots els gossos per fer un àpat i, en ésser a punt de preparar l'aliment, es van adonar que no tenien safrà i van enviar-ne un a comprar-ne un xavo. Mes, ja fos que l'individu es malgastés el xavo, ja fos que li passés qualsevol desgràcia pel camí, el cas és que no va tornar i van haver de fer el dinar sense safrà. Des d'aleshores van buscant el missatger, i d'aquí el costum que els ha quedat, d'olorar-se el cul els uns als altres: volen saber si fan olor de safrà.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, pp. 269-270.

§§§

ATU 200B Why Dogs Sniff at One Another | Oriol/Pujol 200B ¿Per què els gossos s'ensumen?

TMot:

I: A2471.1.1, A2232.8.

II: A2471.1.1, A2232.8.

III: A2471.1.1, A2232.8.

Aquestes tres versions d'ATU 200B recollides per Cels Gomis segueixen l'esquema tradicional d'aquest tipus. Concretament, la forma (1) descrita a Uther (2004 [I]: 127). Es tracta d'un tipus poc documentat en territori lingüístic català, ja que a Oriol/Pujol, només apareix documentada una versió de Pau Bertran i Bros.³⁵⁸ Apel·les Mestres presenta en les seves *Tradicions* una versió d'ATU 200A («El memorial dels gossos») en la qual insereix la versió I de Gomis d'ATU 200B (Mestres 2009: 83-84).

La versió III de Gomis és una ampliació de la versió I, més reduïda i publicada l'any 1891. La versió II afegeix un interessant detall final que pretén incrementar la veracitat del fet relatat.

³⁵⁸ «L'ensumar dels gossos» (Bertran i Bros 1909: 356; 1989: 224-225).

TIPUS 280A

La cigala i la formiga

Gràcies a la tan coneguda faula, lo poble pren a la formiga com símbol del treball i a la cigala com exemple de droperia. I diuen que aquesta diu a aquella, un cop són a l'hivern:

—Dóna'm pa.

I la formiga li pregunta:

—Què feies a l'estiu?

—Cantava.

—Doncs ara balla —li respon la formiga.

(Crespià, Girona)

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 451.

§§§

ATU 280A The Ant and the Cricket | Oriol/Pujol 280A La cigala i la formiga | Rodríguez Adrados H114 Ib [= M163]

TMot: J711.1.

Tot i gaudir d'una gran popularitat, d'aquesta faula de tradició isòpica només n'hi ha documentada una versió catalana, recollida per Artur Quintana a la Franja d'Aragó, segons Oriol/Pujol.³⁵⁹ Aquesta versió de Gomis segueix l'esquema del tipus així com la forma tradicional de la faula d'Isop (1908: 148; [IV] xvij), estudiada per Rodríguez Adrados (1987) als números H114 Ib [= M163].

Aquest és un d'aquells casos en què Gomis facilita part de la informació contextual de la versió ja que anota que l'ha recollit al municipi empordanès de Crespià.

³⁵⁹ «La formiga i la cigala» (Quintana 1997: 87).

Emili Samper Prunera

TIPUS 294

Conte

[«Ja vindrà l'abril»]

Conten d'un pastor que, veient que el seu ramat havia eixit bé del temps de març, deia:

—Març, marçot,
no m'has mort l'ovella ni el borregot;

i Març li va respondre:

—Ja vindrà l'abril
que te'n matarà cent mil.

I, en efecte, los primers dies d'abril va fer un temps tant redolent, que el va deixar sense un sol cap de bestiar.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 158.

§§§

ATU 294 The Months and the Season | Oriol/Pujol 294 Els mesos i les estacions

TMot: F439.

Tot i la seva brevetat, aquesta versió s'identifica bé com a part d'aquest tipus miscel·lani. Oriol/Pujol en documenten set versions catalanes, moltes de les quals es coneixen amb el títol d'«Els dies de la vella».³⁶⁰ També es pot incloure en aquest tipus «L'Arcàdia de la Ribalera» de Pep Coll (1996: 100-101).

³⁶⁰ Per exemple, les d'Amades (1950: 453-454; 1974: 630-631), GRFO (1984: 242-243) o Quintana (1997: 101-102).

5.1.2. RONDALLES MERAVELLOSES (ATU 300-749)

TIPUS 302

[Lleó, àguila i formiga]

Una vegada va succeir que un jove anava de camí.
Lleó, àguila i formiga.
Déu i lleó vull ser lleó.
Déu i home.
Esvatot en una ciutat.
Gegant que cada any s'empportava una noia de 15 anys.
Aquell any la filla del rei.
Déu i formiga.
Un castell molt fort sense cap porta.
Al cap d'un xic que va ser al llit.
Déu i home.
{Ai} pare gegant.
Déu i formiga.
Déu i home.
No t'espantis, vinc a salvar-te.
Patiràs molt.
Per a matar al gegant has de matar a una serpent que és en una casa de pagès.
Déu i àguila.
Se'n va a la casa.
Déu i home.
Hi ha una serpent en aquella {granada} que tot ho mata.
No hi arribi a la {granada}
L'herba molt alta.
Una bardissa molt grossa.
Déu i lleó.

Emili Samper Prunera

Si jo tinguéss una bassa d'aigua aquí que em {pogués} rebolcar no et burlaries tu de mi.

Si jo tinguéss una {ruïna} de \---\ {anys}, una coca calenta i una bóta de bon vi no et burlaries tu de mi.

Hi havia la {ruïna} la coca i la bóta.

Des de dalt d'un serrat.

La serpent fa un pet i es rebenta de ràbia.

L'obre, hi troba un ou, de l'ou en surt una paloma.

Déu i àguila, la persegueix i la {mata}.

Va al castell, troba al gegant mort i a la filla del rei desmaiada. La pren:

Déu i home.

Van ser marit i muller tot amb una colla i nosaltres nos estem aquí.

FCGM: registre 001/30: Rondalles. s/d.

§§§

ATU 302 The Ogre's (Devil's) Heart in the Egg | Oriol/Pujol 302 L'ou meravellós

TMot: B500, D112.1, R11.1, D182.2, G530.1, D152.2, E710, E711.1, E732, B571.1, K956, R111.1.1, L161, Z10.2

Procedent del FCGM, presento aquesta rondalla inèdita que, tot i no estar desenvolupada narrativament, es pot adscriure a ATU 302 pels elements que hi apareixen. No he localitzat cap versió més elaborada i el més probable és que es tracti d'anotacions preses per l'escriptor per a ser després redactada. L'he inclòs en el corpus estudiat pel seu interès com a document de primera mà, semblant a les famoses llibretes que Grimalt i Guiscafrè inclouen en la seva edició crítica de les rondalles d'Alcover (1996, 1998, 2001, 2006 i 2009) i que permeten veure un estadi de redacció anterior al de la publicació final.

En aquesta versió recollida per Gomis apareix la transformació de l'heroi en els diferents animals que han rebut la seva ajuda (encara que aquesta no és explícita) així com l'ou meravellós, característics del tipus. Així, tot i l'estat esquemàtic d'aquesta versió, s'hi poden identificar els elements següents segons la caracterització del tipus de Delarue/Tenèze (2002 [1]: 135-137): I: A7, B1; II: A1, A2, A3, F, G1, G2, G3; IV: A, B2, C5, D6; V: D, E1, F, F2; VI: A, B9.

TIPUS 503

[Els dos geperuts i les bruixes]

Les bruixes de Barcelona acostumaven a reunir-se el dissabte a la nit en una placeta que abans hi havia al carrer de Sant Ramon del Call.

Una de tantes nits s'ensopegà a passar-hi un geperut en el moment que aquelles ballaven una sardana. Les bruixes l'agafaren de les mans i el feren ballar amb elles. El geperut, malgrat el geni endimoniàt que aquesta mena d'esgarrats sol tenir, ho prengué de bon grat i no sols ballava alegrement, sinó que quan les bruixes cantaven:

*Lunes, martes
y miércoles tres;
jueves, viernes
y sábado seis;*

ell també cantava amb veu forta:

*Lunes, martes
y miércoles tres;
jueves, viernes
y sábado seis;*

Les bruixes quedaren tan i tan contentes del bon humor i la grata companyia del geperut que, volent-lo premiar d'alguna manera, li llevaren el gep i el deixaren dret i igual com home pugui haver-hi.

El geperut sol ser sempre molt presumit, fins i tot amb el gep. Més havia de ser-ho el nostre, una volta lliure d'aquella càrrega. Al bon home li faltava temps per a passejar la seva bellesa pels carrers de Barcelona. Un seu amic geperut, com ell ho era abans, es féu creus de saber el miracle que amb l'altre havien fet les bruixes i volgué també provar fortuna. El dissabte següent a la nit se n'anà cap a la placeta de Sant Ramon del Call i, trobant-hi les bruixes que, com de costum, ballaven la sardana, s'hi afegí ballant i cantant com feien elles:

*Lunes, martes
y miércoles tres;
jueves, viernes
y sábado seis;*

Però, en arribar aquí, el bon geperut va cridar:

Emili Samper Prunera

¡Y domingo siete!

Ni mai que ho hagués fet! Quan sentiren això, s'armà un gran esvalot entre les bruixes i, per castigar-lo de la seva imprudència, li clavaren al pit el gep que el dissabte anterior havien llevat de l'esquena de l'altre geperut.

L'infeliç home va fugir d'allí tot furiós i avergonyit i, de llavors ençà, va haver de tragar dos geps en lloc d'un.

(Recollit a Barcelona).³⁶¹

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 61-63.

§§§

ATU 503 The Gifts of the Little People | Oriol/Pujol 503 Els dos geperuts

TMot: F331.1, F331.3, F344.1, J2415.

Aquesta versió sobre les bruixes i els dos geperuts recollida per Gomis a Barcelona s'ajusta perfectament a aquest tipus. Hi trobem els dos geperuts protagonistes i el premi i el càstig rebut per cadascun d'ells, segons el seu comportament. En aquest cas, el segon geperut és castigat per haver continuat la cançó pel seu compte afegint el darrer dia de la setmana (diumenge) considerat sagrat per la religió cristiana i, per tant, contrari a les creences paganes de les bruixes. En aquesta versió de Gomis es troben els elements següents de la descripció del tipus feta per Delarue/Tenèze (2002 [II]: 229-230): I: B, B3, C, C2, C3, D; II: A, A1, B, B2, C.

Gomis afegeix en nota la referència a una versió publicada per Maspons i Labrós al tercer volum de *Lo rondallayre* titulada «Los dos geperuts» (Maspons 1874: 108-114). En aquesta versió de Maspons es repeteix la mateixa tornada, també en castellà. Maspons apunta que l'ha escrit així perquè és com li han explicat la rondalla. Gomis insisteix en aquest punt i anota unes reflexions sobre l'ús del castellà en aquesta part concreta del relat i, fins i tot, en formula un origen:

Jo crec que devem haver copiat aquest cas dels castellans ja que, malgrat haver-ne sentit contar molts d'altres de semblants, ja esdevinguts al mig d'un bosc, ja en una era, la cançó «*lunes, martes...*» és sempre en castellà i no sé fins a quin punt les nostres bruixes d'aquell temps, sobretot les de fora ciutat, tenien motius per a saber parlar

³⁶¹ GOMIS] Confronta amb el publicat per Maspons i Labrós «Los dos geperuts», *Lo rondallayre (Quèntos populars catalans)*, Barcelona, 1871-1874 (Gomis 1987: 63).

aquella llengua. Per altra part, he sentit contar aquest cas per castellans que el suposaven passat a Castella (Gomis 1987: 63).

És interessant destacar d'aquest fragment la reflexió de l'escriptor motivada pel manteniment de la tornada en una determinada llengua en versions recollides a Catalunya. Els seus raonaments són, d'altra banda, força ingenus, però apunten al possible origen castellà d'aquesta rondalla.

Es tracta d'un tipus força estès i repartit geogràficament per bona part del territori català. Oriol/Pujol localitzen quatre versions a Catalunya (incloent la de Maspons, però no la de Gomis), dues a la Franja d'Aragó, una a Mallorca, una a Eivissa i quatre més al País Valencià.³⁶² En la major part d'aquestes versions apareixen les bruixes com a personatges que premien o castiguen els protagonistes, però aquest paper també el poden fer les encantades.

A aquestes versions catalanes documentades per Oriol/Pujol cal sumar-ne dues més: una d'Amades (1934: 76-78)³⁶³ dins del recull *Bruixes i bruixots* i una de Guillaumet (1976: 146-147) en el seu estudi sobre la *Bruixeria a Catalunya*, que inclou versions orals. Pel que fa a les versions hispàniques, a les que anoten Camarena/Chevalier (1995: 382-384) s'hi poden afegir les d'Adell; García (2009: 111-113) i González Sanz (1996b: 84-85; 2010 [I]: 216-217) en terres aragoneses, les de Rubio/Pedrosa/Palacios (2002: 56-59; 125-127) a Burgos, les de Noia (2002: 183-184; 2003: 93-94; 2010: 226-228) pel que fa a l'àmbit lingüístic gallec i les de Cardigos (2006: 118-119) per a la llengua portuguesa.

³⁶² Beltran (2007: 606-607) cataloga una cinquena versió valenciana del tipus (Guardiola/Beltran 2005: 205-206), catalogació que no comparteixen Oriol/Pujol.

³⁶³ I que inclou la notació musical de la cantarella central de la rondalla (Amades 1934: 77).

Emili Samper Prunera

TIPUS 510B

I.

Dues variants de la Cenerentola. Maria Fustot

Vet aquí que era un pare que tenia tres filles. Un dia que anava de viatge les hi preguntà:

—Què voleu que {us porti} d'aquest viatge?

La més gran digué: —Unes arracades.

La mitjana: —Un vestit.

La més petita: —A mi res, pare.

I el pare es ficà a caminar i trobà tres lladres que li demanaven les seves filles per a mullers. Lo pare els ne prometé una.

I vet aquí que al tornar del viatge no portà res a ses filles grans i portà un vestit d'or a la petita.

I el pare tornà a anar de viatge i tornà a preguntar a ses filles:

—Què voleu que {us porti}?

I la més gran demanà altra volta unes arracades, la mitjana un vestit i la petita no res.

I al tornar del viatge lo pare portà un vestit de plata a la més petita i res a les dos més grans de les seves filles.

També en aquest viatge li {aparegueren} los tres lladres i li demanaren altra volta les seves filles per muller i ell les hi prometé.

I tornà el pare a anar de viatge i altra volta preguntà a ses filles què volien que els hi {dugués}; i altra volta la més gran demanà unes arracades, un vestit la mitjana i no res la més petita.

I aquesta volta el pare portà un vestit de campanilles a la més petita i no res a les altres dues de les seves filles.

Lo pare digué aleshores a sa filla més petita que a l'endemà la casaria amb un dels lladres.

I vet aquí que a l'arribar la nit la més petita, Maria Fustot, féu un farcellet amb los tres vestits que li havia donat son pare i, per a no casar-se amb un dels lladres, fugí per una finestreta amb lo farcellet baix lo braç.

Camina que caminaràs, troba una velleta que li diu:

—On vas, xiqueta?

—Vaig perduda pel món i no sé on {pegar} —i Maria Fustot contà a la bona vella lo que li passava.

—Té eixa amelleta i segueix-la on te portarà.

FCGM: registre 001/09: Escrits en prosa. *Duas variants de la Cenerentola. Lo catalanisme.* Conte i article. s/d.

II.

Maria Fustot

Vet aquí que era un pare que tenia tres filles i tres lladres.

La primera unes arracades.

La segona un vestit.

La tercera res, \---\ a les dues no els hi porta res i a la tercera un vestit d'or. Després un de plata. Després un de campanilles.

—Volia casar-te amb un dels lladres.

Fuig per una finestreta amb los tres vestits.

Troba una vella.

—On vas, xiqueta?

—Vaig perduda pel món i no sé on {pegar}.

—Té una amelleta i segueix on te portarà eixa amelleta, i era l'amelleta de la virtut.

Segueix l'amelleta i la porta al *palacio* del rei; se ficà lo vestit de fusta i demanà caritat.

Baixen les criades a donar-li caritat i ella els pregunta si volen llogar-la per serventa.

Van a preguntar-ho a l'amo.

—Què et farem a tu si sembles un munt de fem.

{Per a} {granar} que va donar menjar a les gallines.

Pues puja.

—Guardeu-me eixe mocadoret ficat en eixe raconet.

I acabat qui {ara} li féu? A una hora i mitja del poble hi havia un altre poble i venien festes.

Se n' van per allí.

—Amelleta, amelleta per la virtut que Déu t'ha dat que \---\ \---\ amb un cavall que còrriga més que el vent allà on fan les festes.

Emili Samper Prunera

I ella se'ls presenta amb lo vestit d'or.

Lo fill del rei se n'enamora i la treu a ballar i ballant ballant li va donar una *prenda* i en cabat fa ficar gent al portal per a què quan ella passés l'aguardeixin}.

I ella es treu un cabàs de diners i vinga tirar pessetes.

—No l'hem poguda aguantar que se n'ha anat volant.

I arriba al *palacio* es lleva el vestit d'or i es fica el de fusta i arriben los amos i troben una taula molt ben parada. I l'endemà hi tornen.

I ella amb lo vestit de plata que tot {resplendeixava}.

I encara sol la veu ell la treu a ballar i ballant ballant li dóna una altra *prenda*. Ella tira duros.

I tornen a trobar aquella taula tan ben parada.

A l'endemà tornem a lo mateix i ella amb un cavall roig molt bo i es fica el vestit de campanilles.

I ballant ballant li donen una altra *prenda* i li pregunta d'on era.

—Davall palau.

—No he sentit anomenar mai eixe nom.

—Sóc de davall forquilla.

—De davall escudella.

I fa ficar la gent al portal.

—Ella vinga a tirar \---\.

Arriba el rei sent renegat per a donar-los grans \---\

—Feu-me unes {paneres} de coques que \---\ vull {anar} \---\ món.

Fan anar les criades a fer coques i Maria Fustot també hi vol anar.

FCGM: registre 060/02: Recull de dites, corrandes, endevinalles i contes de diversa procedència de Catalunya i Castella. s/d.

§§§

ATU 510B Peau d'Asne | Oriol/Pujol 510B La pell d'ase

TMot:

I: P252.2, L221, F821, F821.1, T311.1, H1233.1.1, D981.

II: P252.2, L221, F821, F821.1, T311.1, H1233.1.1, D981, N711.6, R221, H151.5.

Aquestes dues versions inèdites formen part del FCGM i procedeixen de dos registres diferents, tots dos sense data. El títol de la versió I conté un error del mateix

Gomis perquè en el registre 001/09 s'hi troba només una versió de la rondalla «Cenerentola» i no dos, al costat de l'article de caire polític «Lo catalanisme». De fet, es tracta d'una versió molt incompleta d'ATU 510B que finalitza amb la fugida de l'heroïna amb els tres vestits i la trobada amb una vella que l'ajuda en aquesta fugida, i no pas d'una versió d'ATU 510A (Cinderella).³⁶⁴ La versió II, també incompleta, conté els mateixos elements que la versió I reprent la història a partir de la trobada amb la vella i finalitza amb el ball que dona el príncep i les preguntes que aquest fa a l'heroïna per saber d'on és. Totes dues versions s'identifiquen a partir de la presència dels tres vestits meravellosos (d'or, plata i «campanilles») presents al títol d'AaTh 510B «The Dress of Gold, of Silver, and of Stars (Cap o' Rushes)» canviat per Uther a ATU 510B per «Peau d'Asne».

Espinosa (2009: 473-475) distingeix cinc elements fonamentals per a aquest tipus, dels quals en trobem dos de manera clara en les versions de Gomis (B1, C1) i un de manera parcial (A2). Pel que fa a la descripció del tipus segons Delarue/Tenèze (2002 [II]: 260-262), en les versions de Gomis s'hi poden identificar pocs elements: I: D2, D9, E3, C3; II: B5, C7.

El motiu de l'incest (el pare vol casar-se amb la filla després de la mort de la seva esposa), característic del tipus, és absent en aquestes versions de Gomis. No es tracta d'una excepció ja que en altres versions conegudes d'aquest tipus no apareix tampoc aquest element.³⁶⁵ Un altre element que no apareix, i que cobra protagonisme en el nou títol d'ATU i en el títol català d'Oriol/Pujol és la disfressa amb la pell d'ase per ocultar la identitat de l'heroïna. Sí que es mantenen, en canvi, en la versió II, les enigmàtiques respostes de la protagonista davant les preguntes del príncep (TMot H151.5).

Pel que fa al títol que Gomis posa a les dues versions («Maria Fustot»), aquest coincideix parcialment amb la rondalla «La fustots» de Maspons i Labrós (1871: 55-58; 201: 97-99),³⁶⁶ que correspon al tipus ATU 923 (Love Like Salt) que apareix sovint combinat amb ATU 510B.

³⁶⁴ Uther (2004 [I]: 293-295) inclou en el títol les denominacions més comunes de la protagonista, entre les quals es troba la italiana Cenerentola (al costat de la francesa Cendrillon i de l'alemanya Aschenputtel).

³⁶⁵ Per exemple, les que documenta el mateix Espinosa (2009: 474) i la versió V d'aquest tipus del rondallari Aguiló (Guiscafrè 2008: 318-319).

³⁶⁶ Com assenyalen Oriol/Pujol, està basada en «La hija menor» de Milà i Fontanals (Pujol 2004: 72) i és la base de «La Fustots» d'Amades (1950: 319-320; 1974: 444-445).

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.1.3. RONDALLES RELIGIOSES (ATU 750-849)

TIPUS 750E

I.

Rondalla

[El gaig]

Quan la Verge Maria fugia cap a Egipte perseguida per los soldats del rei Herodes, se va amagar sota d'una garbera. Los soldats la buscaven en va, més un gaig que allí prop hi havia, se va posar a cantar i no parava de dir:

—Dessota la garbereta! Dessota la garbereta! Dessota la garbereta!

Afortunadament los soldats no entenien lo llenguatge del gaig, i no van poder trobar a la Verge i al seu fillet per més que els buscaren.

Passat lo perill, va sortir Maria de la garbera i li va dir al gaig:

Gaig, gaig,
gaig ets i gaig seràs,
i per més que mengis
no engreixaràs

(Dosrius)

o

i per molt que mengis,
sec estaràs.

(Vall de la Vansa)

o, segons altres:

Gaig ets, gaig seràs:
una unça de greix
mai la tindràs.

(Borrassà).

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 336.

II.

Emili Samper Prunera

Tradicció

[Per què la pastorella és un ocell beneït]

Conten que la pastorella o cuereta, quan la Mare de Déu fugia cap a Egipte, la va acompanyar tot lo camí, saltironant al seu voltant per alegrar-la, i aixecant de quant en quant lo vol per veure si veia venir al rei Herodes. Per això és un ocell beneït i respectat dels pagesos catalans, quins camps neteja de tota mena de cuques.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 358.

III.

Preocupació

[Per què el cap de la perdiu no es menja]

Lo cap de la perdiu és maleït. Per això no se'l menja ningú.

(General)

La causa d'aquesta maledicció és que la perdiu va voler descobrir als soldats del rei Herodes lo lloc on era amagada la Sagrada Família quan fugien cap a Egipte, cantant:

Cut, cut, catatxec,

sota la gavarrera jec.

(Horta de Lleida)³⁶⁷

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 359.

IV.

[La menta i el romaní]

Entre les mateixes plantes, si n'hi ha de maleïdes com la menta, per haver dit als soldats del rei Herodes on s'havia amagat la Verge Maria amb lo seu fill al fugir cap

³⁶⁷ GOMIS] Aquesta tradició és sols una variant de la del gaig (V. pl. 336) i de la de la menta (V. la meua *Botànica popular*) (Gomis 1910: 359).

a Egipte, n'hi ha també de beneïdes com lo romaní per haver-hi posat a assecar la Santíssima Verge los bolquers del seu estimadíssim infantó.³⁶⁸

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 13 (octubre, 1912): 192-193.

V.

Tradició

[Les fulles de la gavarrera]

Durant la fugida a Egipte, la mare de Déu va demanar acolliment a la gavarrera, i aquesta n'hi va donar de tan bon grat, que aquella, agraïda, va fer que les seves fulles i les seves flors fossin bones per remei.

I, des d'aleshores, ho són.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 177.

VI.

Tradició

[Per què la menta no fa llavor]

Quan la Sagrada Família anava cap a Egipte, fugint de la persecució dels soldats del rei Herodes, la menta va descobrir el lloc on s'havien amagat perquè no la trobessin. La Mare de Déu la va maleir dient-li:

Menta, mentidera,
floriràs i no granaràs.³⁶⁹

I d'aleshores ençà, la menta no fa llavor.

En la seva rondalla de «La menta i el gaig», Maspons, Rond., 2ª sèrie, publica aquesta variant:

Tu ets menta i mentiràs,
floriràs i no granaràs.

³⁶⁸ GOMIS] Vegis la meua *Botànica popular*, pl. 114 (Barcelona, 1891) i la revista mensual *Catalunya*, Febrer de 1904, pl. LII (Gomis 1912b: 193).

³⁶⁹ GOMIS] El cap de la perdiu també fou maleït per un fet igual. D'aquestes malediccions n'hi ha una colla (Gomis 1983: 208).

Emili Samper Prunera

GOMIS I MESTRE, Cels (1891): *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguier, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI», p. 114.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 208.

VII.

[El romaní florit]

Conten que la Verge Maria, essent al portal de Betlem, després d'haver donat a llum el seu infant Jesús i haver-li rentat els bolquers, cercava un indret on estendre'ls quan va trobar una mata de romaní i els hi va posar al damunt. Els bolquers van eixugar-se ràpidament i la planta va quedar ben florida.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 259.

VIII.

Tradició

[La vida eterna de la rosa de Jericó]

També es diu que la mare de Déu, en la seva fugida a Egipte, ensopegà, i es va agafar a aquesta planta [rosa de Jericó] sense que es desarrelés, cosa que l'alliberà de la caiguda, i per això li concedí vida eterna, dotant-la de diversos privilegis.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 261.

§§§

ATU 750E Flight to Egypt | Oriol/Pujol 750E La fugida a Egipte | Camarena/Chevalier [750] [El animal delator/encubridor en la huida a Egipto] | Camarena/Chevalier [750K] [La planta bendecida]

TMot:

I: A2230, A2231.7.1.

II: A2221.5.

III: A2230, A2231.7.1.

IV: A2720, A2711.3.

V: A2710, A2711.3.

VI: A2720, A2721.4.

VII: A2710, A2711.1.

VIII: A2710, A2711.3, Q46.1.

Fins a set versions diferents recull Cels Gomis d'aquest tipus miscel·lani que presenta el càstig o la recompensa que la Sagrada Família (habitualment, la Mare de Déu) concedeix a un animal o a una planta per la seva intervenció (a favor o en contra) en la seva fugida a Egipte. En el cas de Cels Gomis, ens trobem amb tres animals (gaig, pastorella i perdiu) i quatre plantes (romaní, gavarrera, menta i rosa de Jericó).

Concretament, les versions II, V i VIII corresponen a la forma (1) descrita per Uther (2004 [I]: 399-400) que agrupa, de manera genèrica, els animals i les plantes que ajuden la Sagrada Família i que són recompensats pels seus serveis amb alguna característica que els serà pròpia a partir d'aleshores.

Les versions I, III, IV i VI corresponen a la forma (7): animals i plantes que dificulten la fugida a Egipte i que són castigats. La versió I coincideix amb la versió d'Apel·les Mestres titulada «El gaig» (Mestres 2009: 31) i, parcialment, amb la versió «Le basilic et la menthe» d'Horace Chauvet (1899: 95-96). La versió III coincideix amb «El cap de la perdiu» de Bertran i Bros (1909: 356; 1989: 224) i «Per què el cap de la perdiu no es pot menjar?» de Quintana (1997: 161-162). En la versió VI, protagonitzada per la menta i que coincideix, parcialment, amb la versió d'Horace Chauvet (1899: 95-96) esmentada anteriorment, Gomis cita una variant de la maledicció dictada per la Mare de Déu recollida per Maspons al segon volum de *Lo rondallayre* (Maspons 1872: 28-30; 2010: 158-159). Aquesta forma (7) correspon a dos tipus proposats per Camarena/Chevalier (2003a: 43-46) al volum dedicat a les rondalles religioses que se centren en els animals i les plantes beneïts o maleïts per la seva acció respecte la fugida de la sagrada família: [750J] [El animal delator/encubridor en la huida a Egipto] i [750K] [La planta bendecida].³⁷⁰

Les versions IV i VII corresponen a la forma (3). La primera, sense especificar quina característica obté el romaní després que la Mare de Déu hi hagi assecat a sobre els bolquers del nen Jesús i, la segona, especificant que la planta queda ben florida.³⁷¹

³⁷⁰ Cardigos (2005-06) recopila tots els tipus nous proposats per Camarena/Chevalier als volums dedicats a les rondalles religioses i d'enginy i en presenta la caracterització traduïda a l'anglès.

³⁷¹ Em decanto per aquesta catalogació dins el tipus miscel·lani d'ATU i no per incloure aquesta versió dins del tipus C-026 del RondCat (Per què el romaní floreix quatre vegades l'any) perquè en les versions de Gomis no s'especifica que la planta rep el premi de florir quatre vegades l'any, una per cada festa de la Mare de Déu.

Emili Samper Prunera

Els comentaris del mateix Gomis en les notes de les diferents versions, a més d'aportar variants, evidencien la relació entre els diferents relats que comparteixen trets comuns, motiu pel qual la seva adscripció a aquest tipus miscel·lani no presenta problemes.

TIPUS 751E*

I.

[L'home dels arços]

Al Vallès, província de Barcelona, hi veuen [a la lluna] l'home dels arços, sobre el qual conta en Celestí Barallat la següent tradició:³⁷²

«En algun temps no hi havia a la terra cap llei humana, però hi havia la llei del cel, que és de tots temps i mai s'acaba. Llavors hi havia a un cert lloc un camí molt ample, que passava per l'heretat d'un home. Lo camí era d'ús de tothom, però, com passava per casa seua, aquell home, ple d'orgull, va volguer-lo tancar. A aquest fi i efecte va començar a agafar arços, anant-los arrengherant al mig del camí. Ja n'hi havia posat tota una gran rastellera quan la Lluna, qui sempre vigila, lo va agafar i se'l va emportar allà dalt, junt amb los arços, i sempre més l'ha tingut exposat a la vergonya perquè servezca d'escarment a tots los hòmens egoistes».

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 19.

II.

[Treballar en diumenge]

Aquest autor conta³⁷³ además d'aquesta manera la tradició de l'home dels arços:

«Una vegada un home estava treballant en diumenge: arreglava el clos d'un camp amb arços. Se li va aparèixer Déu i li va dir:

—Sembla que treballes en diumenge?

—Senyor, en aquest racó ningú em veu.

—Deixa-ho córrer, que ja et posaré jo a un lloc on tothom te vegi.

I Déu lo va posar a la Lluna, carregat amb lo feix d'arços.

Aquest home és lo qui, anant per la Lluna, produeix les taques que hi veiem».

³⁷² GOMIS] *Gay Saber*, època segona, any III, pl. 3; reproduïda per en Francisco de Sales Maspons i Labrés en lo seu article *Lo Vallès, Anuari de la Associació d'Excursions Catalana*, corresponent a l'any 1881, pl. 91 (Gomis 1912: 19).

³⁷³ GOMIS] J. Leite de Vasconcellos: *Tradições de Portugal*, Porto, 1882, pl. 4 i 5 (Gomis 1912: 20).

Emili Samper Prunera

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 20.

III.

[Fer llenya Divendres Sant]

A Bretanya conten lo mateix d'un home qui va anar a fer llenya un Divendres Sant, comptant que aquell dia no hi hauria el guarda. També va ser portat a la Lluna i encara hi és, menant sempre el seu carro carregat de llenya.³⁷⁴

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 20.

IV.

[El lladre de gatoses]

Segons F. M. Luzet, *Revista Cèltica*, a Bretanya (França) tenen la següent tradició:³⁷⁵

«Hi havia un senyor de terres que tornava d'una cacera i va trobar a un seu veí qui portava un feix de gatoses.

Diu: —Aquestes gatoses me les heu robades.

Diu: —No, monsenyor, no són pas vostres.

—Jura'm per la Lluna si no són meues.

—Que la Lluna se m'emporti si he pres aquestes gatoses de les vostres terres.

I heus aquí que, com ell deia mentida, la Lluna se'l va emportar i des d'aleshores serveix de lliçó per la mainada».

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 20.

V.

[El lladre d'argelagues]

La mateixa tradició só trobada a la Vall d'Aran, mes enlloc de veure-hi el «laer lann», al lladre de les gatoses, hi veuen «un home am un carras d'espies e eru haus»,

³⁷⁴ GOMIS] F. M. Luzet, copiada per en J. Leite de Vasconcellos, obra esmentada, nota de la pl. 5 (Gomis 1912: 20).

³⁷⁵ GOMIS] Copiada per en Celestí Barallat, *Gay Saber*, any i plana esmentada (Gomis 1912: 20).

és a dir, un home amb un feix d'argelagues i una falç; però aquest home es troba a la Lluna per la mateixa raó que el lladregot bretó.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, pp. 20-21.

VI.

[La lladre d'arços]

A Malgrat, província de Barcelona, ho conten d'una altra manera: la lladre va anar a robar los arços una nit de fosca i, quan ja se'n tornava, va eixir la Lluna i la va maleir. La Lluna, en càstig, se la va endur, i allí la té encara.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 21.

VII.

[El forner que mira la lluna]

A Montsó, província d'Osca, hi veuen un forner amb un burro carregat de llenya. Aquest forner va tindre la tossuderia de voler mirar cara a cara una hora seguida a la Lluna, i aquesta se'l va empassar.

Vet aquí perquè, segons los montsonencs, no es pot mirar fit a fit a la Lluna.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 21.

VIII.

[L'origen de la lluna]

També a les províncies basques hi veuen l'home dels arços a la Lluna, però la tradició és una mica diferent de les anteriors. Heus aquí com li van contar a Mr. Julià Vinson:³⁷⁶

«Un diumenge un home se n'anava amb un feix d'arços a tapar un forat que hi havia a la taparada del seu camp.

Déu va eixir-li al pas i li va dir:

—Perquè has profanat lo meu dia, perquè no has obeït la meua llei, seràs durament castigat: faràs claror totes les nits fins a la fi del món.

³⁷⁶ GOMIS] M. Julien Vinson: *Folk-Lore du Pays Basque*, París, 1883, pl. 7 i 8 (Gomis 1912: 21).

Emili Samper Prunera

I al mateix temps se'l va emportar amb lo seu feix d'arços, i des d'aleshores serveix de Lluna».

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 21.

IX.

[Longinos a la lluna]

A les muntanyes de Santander hi he trobat una tradició per l'estil, sols que allí diuen que l'home de la Lluna és

Longinos

cargado de espinos³⁷⁷

i el motiu de trobar-s'hi és per haver anat a buscar los arços un dia de Dijous Sant.³⁷⁸

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 21.

X.

[Que la lluna se m'empassi]

A Quesada, província de Jaén, hi veuen un vell. Aquest vell va anar una nit a buscar un feix de llenya i, trobant-se molt cansat de portar-lo, va dir: «Así la Luna me trague!» I la Lluna se'l va empassar.

Allí diuen:

Viejo de la Luna,

en la Luna estoy

pero no me voy.

I així com a Catalunya exclamen: «Déu me mati!», allí diuen: «¡Permita Dios que la Luna me trague!».

³⁷⁷ GOMIS] Segons Enrich Heine, *Cuadros de Viaje*, vol. I, pl. 5a (Madrid, 1889), los eslaus diuen que l'home de la Lluna es diu Clotar i que la fa créixer vessant-hi aigua (Gomis 1912: 21).

³⁷⁸ GOMIS] Al *Monte de los Anales*, prop de Ruilobuca, a la matexa província de Santander, hi ha una gran roca nomenada *El Carro*, perquè la imaginació popular hi veu un carro carregat de llenya i tirat per dos bous, carro que va ser petrificat també per haver anat a buscar llenya en Dijous Sant, mes ningú m'ha sapigut dir què s'havia fet l'home qui el menava (Gomis 1912: 21).

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 22.

XI.

[El càstig del lladre]

També a l'Alta Bretanya hi veuen a la Lluna l'home dels arços. Segons los habitants d'aquella regió francesa, aquest home està condemnat a passejar-se amb la Lluna fins lo dia del Judici final, en càstig dels robos comesos per ell.³⁷⁹

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 22.

XII.

[El lladre de raïm]

A la part catalana de la Ribera d'Ebre és on més viva só trobada aquesta creença en l'home de la Lluna. Conten que Nostre Senyor tenia una vinya; va trobar un home carregat de raïms i li va dir:

—Prou són de la meua vinya eixos raïms.

—La Lluna m'endrague si ho són— va respondre l'home.

I com ho eren, la Lluna se'l va endregar, i allí s'està carregat encara amb lo seu gran cistell de raïms.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 22.

XIII.

[En Joan Cresol]

A Alcoi també hi veuen un home a la Lluna, però aquest home és en Joan Cresol, un francès establert a aquella vila, qui, allà pels anys de 1680 va robar lo viril amb les sagrades formes, colgant-lo dins d'un femer de casa seua.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, p. 23.

XIV.

³⁷⁹ GOMIS] Paul Sébillot: *Traditions et superstitions de la Haute Bretagne*, vol. II, pl. 355. París, 1882 (Gomis 1912: 22).

Emili Samper Prunera

[L'home dels arços i el mal caçador]

De l'adoració a la Lluna nos queda encara la creença en la seua vigilància per impedir que es violin les lleis del Senyor. Bon exemple d'això són les tradicions de l'*Home dels arços* i del *Mal caçador* que a pagès passen de pares a fills des de temps immemorial.

Conta la primera que un home molt ric, i encara molt més egoista que ric, volent tapar un camí que des de temps immemorial passava al través de les seues terres, aprofitant la fosca de la nit, va començar a arrestellar-hi arços i més arços quan, sortint de sobte la Lluna i sorprenent-lo en aquella tasca, se'l va xuclar junt amb lo feix d'arços que en aquell moment traginava, i allà dalt lo té per vergonya i escarment de tots los egoistes del món.

Diu la segona que hi havia un pagès tan i tan aficionat a la caça que no respectava mai res amb tal de poder satisfer la seua dèria. Sent un diumenge a missa i estant oberta la porta de l'iglésia, al moment d'alçar a Déu va veure passar una llebre i es va posar a córrer darrere d'ella. Però la Lluna se'l va empassar i des d'aleshores corre i correrà sempre més allà dalt per tota una eternitat.³⁸⁰

NOTA: Com los caçadors són matiners ouen la missa primera i com és durant los dies curts que es fan les caceres no s'ha d'estranyar que fos la Lluna l'astre que es xuclés lo *Mal caçador*.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 12 (setembre, 1912): 175-176.

§§§

ATU 751E* Man in the Moon | Oriol/Pujol 751E* L'home de la lluna | Amores [El viejo de la luna] | Camarena/Chevalier [760F] [El hombre de la luna llena]

TMot:

I: A751, A751.1.

II: A751, C58, A751.1.

III: A751, C58, A751.1.

IV: A751, A751.1.4, A751.1.

³⁸⁰ GOMIS] Vegis *L'home dels arços* i *El caçador de la Lluna* de l'obra d'Apel·les Mestres *Tradicions*, Barcelona, 1895, i *La Lluna segons lo poble*, de l'autor, cap. II, Barcelona, 1912. Més endavant ja parlarem del *Caçador volant*, que és una variant del Jueu errant (Gomis 1912b: 176).

- v: A751, A751.1.4, A751.1.
vi: A751, A751.1.4, A751.1.
vii: A751, C75.1, A751.1.
viii: A751, C58, A751.1, Q235.1.
ix: A751, A751.10, C58, A751.1.
x: A751.
xi: A751, A751.1.
xii: A751, A751.1.
xiii: A751, A751.10, A751.1.
xiv: A751, A751.1, C58, E501.3.6.

Amb catorze versions, es tracta d'una de les rondalles més àmpliament documentada per Cels Gomis. De fet, el treball on va publicar les diferents versions és un monogràfic dedicat a la lluna i a les creences originades per aquest satèl·lit terrestre (*La lluna segons lo poble*, reeditat diferents cops).³⁸¹ La meitat de les versions d'aquest tipus de nova creació a ATU (Uther 2004 [I]: 404-405)³⁸² provenen de diferents fonts documentals que Gomis cita en cada cas, molt sovint a peu de pàgina (versions I,³⁸³ II, III, IV, VIII, IX, XI). Les altres set són versions recollides per ell mateix (versions V, VI, VII, X, XII, XIII, XIV). En aquests casos, destaquen de manera especial les diferents variants lingüístiques de les expressions recollides en diferents llengües, fet que mostra la sensibilitat lingüística de l'escriptor, atent a les variants d'una mateixa llengua i al contacte entre llengües (sobretot en territoris de transició lingüística). Totes les versions s'ajusten a aquest tipus miscel·lani i presenten diferents variants pel que fa al motiu que provoca el càstig del protagonista (tancar un camí amb arços, treballar en diumenge, fer llenya un Divendres Sant, cometre un robatori, desafiar la lluna o tapar un forat del camp un diumenge).

La versió XIV presenta una interessant combinació d'ATU 751E* (Man in the Moon) i del tipus C-015 (El mal caçador) del projecte RondCat. En aquesta versió concreta, el càstig que rep el mal caçador per no respectar la missa del diumenge és

³⁸¹ Primer, en diferents lliuraments i després com a monogràfic, com explico al capítol 3 de la primera part (Excursionisme i folklore); per als detalls d'aquest relat, vegeu Samper (2007b).

³⁸² Aquest tipus, que no apareix a AaTh, és una proposta que Camarena/Chevalier (2003a: 128-129) recullen al volum dedicat als *Cuentos religiosos* amb el número [760F] [El hombre de la luna llena]. Prèviament, Amores (1997: 127-128) l'havia inclòs al seu catàleg de contes folklòrics reelaborats per escriptors del segle XIX amb el títol [El viejo de la luna].

³⁸³ Sales (2012: 264-266) inclou aquesta versió de Celestí Barallat en el seu corpus de rondalles en les revistes publicades a Catalunya durant el segle XIX.

Emili Samper Prunera

ser empassat per la lluna, en una resolució del relat que combina els dos tipus. És el mateix desenvolupament que trobem a «El caçador de la lluna» d'Apel·les Mestres (2009: 60), esmentat pel mateix Gomis juntament amb les versions d'ATU 751E* («L'home dels arços») i de C-015 («El mal caçador») del mateix Mestres (2009: 60-61).

A les onze versions assenyalades a Oriol/Pujol s'hi pot afegir, a més de la de Barallat reproduïda a Sales (2012: 264-266), la versió de «L'home de la lluna» de la Plana de Vic de l'arxiu del GRFO que Roviró (2010: 109-110) transcriu.³⁸⁴

³⁸⁴ Versió recollida a Manlleu el 29 de juliol de 1988 i arxivada al fonograma 543A-1, fragment 2 de l'arxiu del GRFO (Roviró 2010: 109).

TIPUS 773

I.

[La creació de l'oreneta i la rata pinyada]

Sobre la creació de l'oreneta tenim a Catalunya aquesta bonica llegenda:

Lo dimoni, al veure tot lo que Déu havia creat, va començar a criticar-ho, sostenint que ell ho hauria fet molt millor. Nostre Senyor se'l va escoltar amb tota tranquil·litat i el mal esperit, per allò de qui calla atorga, creient que l'havia convençut, li va proposar com a prova que fessin un ocell cada u. Déu va acceptar i es varen retirar aquest al cel i aquell a l'infern, per començar la feina. Al cap de poca estona lo Criador va fer l'oreneta i Llucifer la rata pinyada. Per això aquella vola en plena llum i aquesta enmig de les tenebres de la nit.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 12 (setembre, 1912): 179.

II.

[Déu i el dimoni]

Del grup B, o sia de tradicions religioses, en tenim gran abundor a Catalunya, sobre Déu, la Verge i els sants (lletra *a*) en tenim tantes que no hi ha més que la feina de triar-les.

Vet-ho aquí dues sobre Déu i el dimoni:

Lo diable per espantar als hòmens va inventar lo tro, amb lo qual los estamordia i es feia amo de la llur voluntat. Mes Déu, per lliurar a l'home d'aquelles malifetes, va fer lo llamp i d'aquest modo tots sabem que darrere aquest ha de vindre aquell, estem previnguts i no ens espantem del seu soroll.³⁸⁵

Conten que un dia el dimoni, qui ja no fora tal si no fos presumit, va desafiar a Déu per veure qui dels dos faria una planta més bonica; lo segon va fer lo cep i el primer l'esbarzer.³⁸⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 206.

³⁸⁵ GOMIS] Recollit per en Frederic Rahola a la vall de Núria, V. la revista *Catalunya*, nº de Febrer, 1894, pl. CVI (Gomis 1912b: 206).

³⁸⁶ GOMIS] Recollit per mi a l'Alt Empordà, 1883 (Gomis 1912b: 206).

Emili Samper Prunera

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 119.

§§§

ATU 773 Contest of Creation between God and the Devil | Oriol/Pujol 773 Competició de Déu i el Diable en temps de la creació | Camarena/Chevalier [773B] [Dios y el diablo compiten en crear]

TMot:

I: A1751, A1757, A2286.2, A2491.1.

II: A1141, A1141.6, A1142, A2600, A2634.

Es tracta d'un tipus amb força representació (Oriol/Pujol en documenten 23 versions catalanes) i amb varietat pel que fa a l'animal o planta creat com a resultat de la competició entre Déu i el Diable. La versió I, amb la creació de l'oreneta i la rata pinyada, és una de les més conegudes. Pertany a la forma (1) descrita per Uther (2004 [I]: 428)³⁸⁷ i coincideix amb les versions núm. 755 d'Amades «De com foren creades l'oreneta i la rata pinyada» (Amades 1950: 887-888) i núm. II d'Apel·les Mestres «L'oreneta i el ratpenat» (Mestres 2009: 25). La primera part de la versió II coincideix amb el relat núm. 689 «De com foren creats el llamp i el tro» d'Amades (1950: 867), i la segona part amb «El cep i el dimoni» recollida per Bertran i Bros (1909: 251; 1989: 146). La versió sobre el cep i l'esbarzer de Gomis assenyalada (Gomis 1983: 119), que no reproduïxo per ser un text informatiu, té la particularitat que està protagonitzada per Jesús.

A les versions documentades a Oriol/Pujol, cal sumar-hi «La rata-penyada i l'oreneta» del GRFO (1984: 136), la que recull Roviró (2010: 104), procedent de l'arxiu del GRFO,³⁸⁸ a més de la versió de Sales (2012: 270-272) procedent de la premsa catalana del segle XIX.

³⁸⁷ Uther inclou dins ATU 773 la proposta del tipus [773B] [Dios y el diablo compiten en crear] de Camarena/Chevalier (2003a: 162-163).

³⁸⁸ Es tracta, concretament dels enregistraments dels fonogrames 013B-1 i 019A-1, dels dies 13 i 15 de juliol de 1981 (Roviró 2010: 104).

TIPUS 774C

Rondalla

[Sant Pere i la ferradura]

Quan Nostre Senyor i sant Pere encara anaven pel món, un dia molt calorós, anant de camí, van trobar una ferradura. Nostre Senyor va dir a sant Pere que l'aplegués, però aquest no va voler ajupir-se per tan poca cosa, i aquell la va aplegar i se la va guardar.

Poc temps després van arribar en un poble, i Nostre Senyor, sense que sant Pere se n'adonés, va vendre la ferradura a canvi de cireres.³⁸⁹

Van seguir el seu camí; i, com que feia un sol que esberlava les pedres, sant Pere va començar a queixar-se de set. Nostre Senyor que anava davant d'ell, va deixar caure una cirera i sant Pere la va plegar, ficant-se-la de seguida a la boca. Aquesta operació es va repetir almenys trenta vegades, fins que Nostre Senyor, que fins llavors havia fet l'orni, es va girar cap a sant Pere i li va dir:

—Si t'haguessis ajupit una sola vegada per plegar la ferradura, no hauries hagut de fer-ho trenta vegades per arregar d'una a una les cireres que per ella m'han donat.³⁹⁰

GOMIS I MESTRE, Cels (1891): *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI», pp. 69-70.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 138.

§§§

ATU 774C The Legend of the Horseshoe | Oriol/Pujol 774C Sant Pere i la ferradura

TMot: ---

Aquesta rondalla, integrada dins del cicle protagonitzat per Nostre Senyor i sant Pere, està poc documentada en territori català (Oriol/Pujol donen notícia de 2

³⁸⁹ GOMIS] Abans, era molt general el costum de comprar ferro vell a canvi de cireres. Jo encara ho he vist fer a molts pobles de Catalunya (Gomis 1983: 138).

³⁹⁰ GOMIS] Maria del Pilar Sinués de Marco, la publica en els seus *Cuentos de niñas*, Barcelona, 1879; però substitueix Nostre Senyor i sant Pere per una mare i una filla (Gomis 1983: 138).

Emili Samper Prunera

versions, una d'elles combinada amb 4 tipus més) i té més presència en l'àmbit espanyol (Camarena/Chevalier 2003a: 164-165) i portuguès (Cardigos 2006: 185). La versió recollida per Cels Gomis incorpora, d'una banda, un aclariment en nota que facilita la comprensió al lector (l'existència del costum de canviar ferro vell per cireres). Per l'altra, Gomis fa referència a una versió literària publicada per Maria del Pilar Sinués de Marco (1835-1893),³⁹¹ amb les diferències entre ambdues (canvi de protagonistes) però que conserva el caràcter exemplar de la rondalla. Pel que fa a altres versions catalanes no documentades per Oriol/Pujol, cal tenir en compte que Apel·les Mestres en presenta una de reelaborada literàriament que porta per títol «La ferradura» (Mestres 2009: 33).

³⁹¹ Poeta, narradora, assagista, dramaturga i articulista espanyola, nascuda a Saragossa el 1835 i morta a Madrid el 1893. Va ser autora de nombrosos escrits literaris, assagístics i periodístics que van veure la llum sota el pseudònim de «Laura». Està considerada una de les escriptores espanyoles més rellevants de la segona meitat del segle XIX per la riquesa i varietat de la seva producció creativa.

TIPUS 810A*

I.

[La Pedra Salvadora de Mollet]

De la Pedra Salvadora, dolmen del terme de Mollet, en contem aquestes dues tradicions:

Era una noia que un cap al tard anava a travessar el Llobregat quan hi trobà una forta revinguda que la privava de fer-ho i, desesperada, convenint-li travessar-lo, cridà al seu socors el diable, que li prometé fer-hi un pont a condició que ella li donés després la seva ànima. La noia hi va convenir, i diuen que el diable es va posar a treballar que era un traüll de feina: anava a buscar les pedres a Séllecs i d'una volada les duia al lloc, i aviat alçà tota la fàbrica.

Llavors la noia va espantar-se i, espantada, va córrer cap a una casa de pagès; contà a la vella el que li passava, i aqueixa entrà al galliner i agafà el gall i, amb l'espantament, aquest va cantar. Era quan el dimoni s'ensopegava a passar per damunt d'aquell turó i, en sentir el cant, va deixar anar la pedra a terra i ell va enfonsar-se. I així la noia fou salvada.³⁹²

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 107-108.

II.

[La Pedra Llarga]

A uns deu minuts de Sant Hilari Sacalm es troba una pedra dreta, aparentment treballada, coneguda a la contrada amb el nom de Pedra Llarga perquè és summament alta. Segons diu la tradició, el diable la portava al vol cap a Girona amb l'objecte de fer-hi un pont quan, en passar per damunt d'on ara hi ha la pedra, sentint la campana de l'església de Sant Hilari que tocava a l'oració, la deixà caure i allí es quedà.

³⁹² GOMIS] Recollida per Vicenç Plantada i Fonolleda. Vegeu *Anuari de l'AEC*, Barcelona, 1882, p. 201 (Gomis 1987: 108).

Emili Samper Prunera

Prop de la pedra esmentada se'n veu una altra, coneguda per la Petja del Diable, puix que, segons la mateixa tradició, té impresa al damunt la petjada del dimoni.³⁹³

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 108.

III.

[La Pedra Llarga i la creu]

De la mateixa Pedra Llarga de Sant Hilari es conta també la tradició següent, que és molt semblant a la de la Pedra Salvadora:³⁹⁴

Una joveneta havia de casar-se aquella nit amb un minyó que l'esperava a l'altre costat del Ter; mes, com que el riu vingué molt gros i era impossible passar-lo, va prometre al diable la seva ànima si abans de les dotze de la nit, sana i estàlvia de tot perill, la portava al lloc on havia d'esperar-la son amador.

El diable es posà a fer tot seguit un pont de pedra per a la construcció del qual, volant per l'aire, anava a carregar grans roques a la muntanya de Montserrat; i com que, mentre portava la darrera, sonà la mitjanit en passar per damunt d'allà on ara és la pedra, desaparegué i la deixà caure amb gran terratrèmol, i allí quedà plantada.

Havent caigut una vegada aquesta pedra per la inclemència del temps, i esdevenint-se que aquell any i els successius les anyades es perderen, el poble ho atribuï a la pedra. Reunits els pagesos dels entorns, determinaren adreçar-la i plantar-hi una creu a sobre; així ho feren, i conten que de llavors ençà han tingut sempre unes bones anyades.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 108-109.

IV.

[La pedra del Diable de Santa Pau]

La tradició següent, relativa a la pedra del Diable que hi ha prop de Santa Pau, al camí vell de Girona a Olot, és similar:³⁹⁵

³⁹³ GOMIS] Artur Osona, «Excursions per Collsacabra i les Guillerries», *Anuari de l'AEC*, 1882, p. 245 (Gomis 1987: 108).

³⁹⁴ GOMIS] Joaquim Botet i Sisó, *La Renaixensa*, any II, 1872, p. 84 (Gomis 1987: 108).

³⁹⁵ GOMIS] Botet i Sisó, *La Renaixensa*, any II, 1872, p. 84 (Gomis 1987: 109).

Una pastora jove i bella dels voltants de Girona va oferir al diable la seva ànima si, sana i estalvia de tot perill, la passava abans de mitjanit a l'altre costat del Ter i la deixava allí on era son amador. Admesa la proposta pel diable, aquest emprengué, sense perdre cap moment, la fàbrica del pont que existeix encara avui servint-se de pedres grandioses que anava a buscar no menys que als cims del Pirineu i que hi portava; però, en arribar-hi carregat amb la darrera al lloc on ara és la pedra, tocaren les dotze i, amb tan gran remor que semblà commoure la terra, la deixà caure i allí es quedà plantada.

Aquesta pedra de Santa Pau també és esmentada pel meu amic Ramon Arabia i Solanas, el qual en fa el dibuix de davant i de costat.³⁹⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 109.

V.

[La Pedrafita de la vall d'Aro]

Molt semblant a les dues anteriors és la tradició que el mateix Botet i Sisó ens dóna respecte a la Pedrafita de la vall d'Aro:³⁹⁷

Una donzella que l'amant esperava per casar-s'hi a l'altra banda del Ter, el qual havia esdevingut gros i no es podia travessar, es lliurà al poder de les bruixes si la duïen abans de la mitjanit a l'altra part del riu. Aquestes es posaren immediatament a construir un pont amb unes pedres grandioses que anaven a buscar molt lluny i, mentre portaven la darrera, el gall negre cantà; esporuguides, les bruixes arrencaren a fugir deixant caure la pedra, que allí es quedà plantada.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 110.

§§§

ATU 810A* The Priest and the Devil | [El Diable deixa el pont inacabat]

Resum: El Diable es compromet a fer el pont (o l'església) que li demana un mortal a canvi de l'ànima d'aquest. El mortal evita complir la seva part del tracte amb un subterfugi (fa cantar el gall abans d'hora) i el treball resta inacabat.

³⁹⁶ GOMIS] «De Ripoll a Girona», *Anuari de l'AEC*, 1882, p. 406 (Gomis 1987: 109).

³⁹⁷ GOMIS] *La Renaixensa*, any II, 1872, p. 84 (Gomis 1987: 110).

Emili Samper Prunera

TMot:

I: M211.8, G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2, A970.

II: G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2, A970, A972.2.2.

III: M211.8, G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2, A970.

IV: M211.8, G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2, A970.

V: G284, A970.

Dono entrada en aquest tipus miscel·lani a cinc versions que Gomis presenta a *La bruixa catalana* i que comparteixen el treball inacabat prèviament encarregat al diable o a les bruixes així com la presència d'un element físic que resta com a testimoni (normalment, una pedra). Tot i que Oriol/Pujol no documenten cap versió catalana del tipus, la seva presència és notable en la tradició catalana, com testimonien les set versions catalogades per Oriol (2011) a «Literatura oral i ciutadania: 'El pont del diable' en la tradició catalana», que té en compte també les reelaboracions,³⁹⁸ així com les versions catalanes catalogades per Camarena/Chevalier (2003a: 251-253).

Les cinc versions de Gomis es poden catalogar en aquest tipus pel fet que el diable (i les bruixes a la versió V) no finalitzen la tasca de construir el pont i perquè el diable demana l'ànima del mortal amb qui fa el tracte i no l'ànima del primer que travessi el pont.³⁹⁹

En la versió I, es veu clarament la intervenció d'un dels personatges (la vella) que fa cantar el gall abans d'hora, motiu que apareix en la descripció del tipus feta per Uther (2004 [I]: 452). El gall també apareix a la versió V. A la resta (II, III, IV) són les campanes les que anuncien l'arribada del nou dia.

Incloc el resum del tipus i la proposta del títol (entre claudàtors) davant la seva manca de presència a Oriol/Pujol i al RondCat.⁴⁰⁰ A les versions catalanes assenyalades per Oriol (2011), s'hi poden afegir «La bassa del Dimoni» de Coll (1996: 47), «El pont major de Girona» del GRFO (1984: 175-176), «El pont del Diable (Pineda)» de Rangil (2008: 186) i «El pont de Torroella» de Roviró (2000: 40-42).

³⁹⁸ Amb l'anàlisi de dotze versions rondallístiques que pertanyen als tipus ATU 810A* o 1191.

³⁹⁹ Aquest darrer motiu (demana l'ànima del primer que travessi el pont o entri a l'església) és característic d'ATU 1191.

⁴⁰⁰ Tenint en compte que el tipus ja ha estat documentat prèviament per Oriol (2011).

5.1.4. RONDALLES DEL GEGANT BENEIT (ATU 1000-1199)

TIPUS 1060 + 1062 + 1049 + 1115

[El geperut i el gegant]

Fa ja temps, molt temps, abans que a Cardó hi haguessin frares ni pensessin fer-hi convent, hi havia en lo mateix indret on avui hi ha el monestir un gegant d'una força mai coneguda.

Un dia que dit gegant se passejava per la vora del torrent que, baixant de les fonts de la *Ronya* i del *Teixet* passa per dessota del convent, veié un pobre geperut que guardava un ramat de bacones a l'altra part del *pontet*. Les bacones s'esbarriaren, passaren a la vora esquerra del torrent i lo gegant se les féu seves. Figureu-se el desconsol del geperut.

Al sentir los plors i gemecs del pobre pastor lo gegant lo consolà dient-li que si es volia llogar per mosso d'ell li tornaria les bacones. Lo geperut acceptà la proposició i llavors lo gegant li digué:

—Vols-te jugar la millor bacona a qui dels dos desfaci més aviat una pedra entre les mans?

Lo geperut acceptà. Lo gegant agarrà una pedra i començà a forcejar per a desfer-la entre les palmes de les mans. Mes lo geperut, que si no tenia força tenia enginy, agafà un formatge de llet de bacona que portava dins del sarró, i l'esmicolà entre els dits, deixant admirat al gegant que es creia que el geperut havia realment esmicolat una pedra.

Lo gegant no es donà encara per vençut i féu al geperut aquesta altra proposició:

—Te jugues la millor bacona del teu ramat a qui tiri més lluny una pedra?

També aquesta vegada acceptà el geperut lo desafió, i traient-se una perdiu que portava al *si* (pitrrera), l'engegà cap al *Diumenge*⁴⁰¹ sent així que el gegant no havia pogut allargar la pedra més que fins al peu de la *cascada*.⁴⁰² Això acabà d'admirar al gegant, qui s'endugué el geperut cap a casa seva.

Una vegada allí, li digué:

⁴⁰¹ GOMIS] Nom d'una partida de terra de Cardó (Gomis 1890d: 221).

⁴⁰² GOMIS] Fa referència a la de dessota el convent (Gomis 1890d: 222).

Emili Samper Prunera

—Pren eixos bots i porta-me'ls plens d'aigua de la font del *Borboll*.

Lo geperut prengué els bots i se n'anà a omplir-los, mes, com mai acabava de tornar, lo gegant anà a veure què feia i lo trobà omplint bots i més bots.

—Què fas aquí? —preguntà al geperut son nou amo.

—Omplo tots los bots per emportar-me'ls plens d'una vegada —respongué el mosso.

Lo gegant quedà convençut de la força del pastor i prenent los bots a coll se'ls endugué ell mateix cap a casa, mentre lo geperut hi tornava de buit.

Quan tingué l'aigua a casa digué lo gegant al geperut:

—Vés a la font de la Ronya a buscar llenya.

Lo geperut se n'anà i mai acabava de tornar.

Lo gegant anà de nou a veure què feia son mosso i lo trobà tallant pins i més pins.

—Què fas aquí? —li digué cremat.

—Tallo pins per a emportar-me'ls tots d'una vegada i no tindre que fer tants camins.

Lo gegant quedà esglaiat de la força de son mosso.

Prengué a coll un pi llarg, molt llarg, i lo geperut lo seguí amb una branca a coll, mes com aquesta pesava, anava el pobre decantant-se tant prompte a un costat com a l'altre. Lo gegant se n'adonà i li digué:

—¿I ets tu el qui volia portar tants de pins? ¿No en portes més que una branca i ja et decantes?

—No em decanto, —respongué el geperut—, és que avui és festa a Rasquera i ballo.

—Tant te val, eixa nit l'haig de matar, —digué el gegant entre dents, mes no tant baix que el geperut no ho sentigués.

Arribada la nit, lo geperut, enlloc de gitar-se, ficà al llit un sac ple de palla i ell s'amagà baix lo llit.

Lo gegant, creient que el seu mosso dormia, hi anà a les fosques armat d'una forta massa i la descarregà amb totes ses forces damunt del sac.

—Reira de Déu! —crijà llavors lo geperut des de baix lo llit—, si m'alço t'estavello.

Al sentir això lo gegant agafà por i fugí a tot córrer deixant al geperut amo de Cardó.

(Contat per En Joan de Bruno (a) Tocayo, de Costumà, home de cinquanta i tants anys, que s'havia criat en lo Convent de Cardó).

GOMIS I MESTRE, Cels (1890): «Tradicions de Cardó». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 221-222.

§§§

ATU 1060 Squeezing the (Supposed) Stone | Oriol/Pujol 1060 Prova amb el gegant: esclafar la pedra

ATU 1062 Throwing a Stone | Oriol/Pujol 1062 Prova amb el gegant: llançar la pedra

ATU 1049 The Heavy Axe | Oriol/Pujol 1049 Portar una gerra d'aigua i un feix de llenya

ATU 1115 Attempted Murder with a Hatchet | Oriol/Pujol 1115 Tentativa de matar l'heroi

TMot: K62, K18.3, K1741.3, K1741.1.1, K525.1.

Aquesta versió recollida per Gomis a Cardó presenta l'habitual combinació de tipus de les rondalles del gegant beneit que mostren la competició entre l'heroi i el gegant. Concretament, hi trobem de manera clara els tipus ATU 1060 + 1062 + 1049 + 1115.⁴⁰³ La particularitat d'aquesta versió és que el protagonista és un geperut que adopta el paper de l'heroi. La resta de versions catalanes presenten diferents combinacions de tipus i no n'hi ha cap que coincideixi amb aquesta combinació de la versió de Gomis, fet que no ha de sorprendre per les característiques habituals d'aquestes rondalles del gegant beneit que presenten múltiples combinacions possibles.

D'aquesta versió destaca la informació contextual proporcionada per Gomis, que indica clarament les dades de l'informant, com són el nom complet, l'edat

⁴⁰³ Sales (2012: 333-336) assenyala únicament la combinació dels tipus 1060 + 1115; esmento la catalogació errònia feta prèviament a Samper (2011c: 92-93) on presentava aquesta versió com a combinació dels tipus 1060 + 1062 + 1045 + 1115.

Emili Samper Prunera

aproximada i la seva procedència, fet gens habitual en aquesta època i que mostra la preocupació de l'escriptor per les dades recollides.

TIPUS 1184

Tradició

[El darrer fruit del garrofer]

Un pagès, desesperat, va donar la seva ànima al dimoni a canvi de certa quantitat que necessitava, i a condició que la hi lliuraria quan el garrofer no tingués fruit. Mes com el garrofer sempre en té, de fruit, perquè quan es cull la garrofa ja té garrofins, el dimoni va quedar burlat.

(La Selva del Camp).

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 176.

§§§

ATU 1184 The Last Leaf | Oriol/Pujol 1184 La darrera fulla

TMot: K222.

La versió d'ATU 1184 recollida per Cels Gomis a la Selva del Camp s'adscriu perfectament a la descripció del tipus feta per Uther (2004 [II]: 66-67), concretament a la forma (3). Com també passa en les quatre versions catalanes localitzades per Oriol/Pujol, el dimoni adopta el rol de beneit, fet habitual en aquest tipus d'històries.

Emili Samper Prunera

TIPUS 1191

I.

[El gat del pont del diable]

Lo diable ha construït a Catalunya gran nombre de ponts, amb la sola condició de que li donessin l'ànima del primer que hi passés; i l'enganyaven fent-hi passar un gat. D'aquí aquesta endevinalla:

—Qui és lo primer que passa pel pont del Diable?

—Un gat.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencies, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 119.

II.

[El pont de Martorell i el gat]

Sobre la construcció d'aquests ponts del Diable el nostre poble serva dues tradicions, que quasi pertot arreu són les mateixes. Relativa al pont de Martorell, n'hi ha una que és la següent:

Cada vespre, fa molt temps, una vella anava a buscar aigua a la font de l'Endó i, com que és a l'altra banda del riu, s'havia de mullar tot passant l'aigua. Un dia li va sortir el dimoni (no es diu en quina forma) i van quedar que li faria un pont per tal d'endur-se'n el primer que hi passés, tot confiant i tenint en compte de deixar-lo enllestit a l'acte mateix en què vingués la vella. L'endemà el pont estava llest, però la vella, que no tenia un pèl de toixa, va deixar anar un gat i l'hi féu passar, i així es burlà del dimoni.⁴⁰⁴

D'això ve que, quan a algú li demanen qui és el primer que ha passat pel pont del Diable, aquest respongui: «Un gat».⁴⁰⁵

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 105-106.

⁴⁰⁴ GOMIS] Cayo Cardellach i Anfruns, «Excursió col·lectiva a Martorell i al Castell de Sant Jaume», *Butlletí de l'AEC*, vol. VI, pp. 210-211, Barcelona, 1884 (Gomis 1987: 106).

⁴⁰⁵ GOMIS] Vegeu Francesc Pelai Briz, *Endevinalles populars catalanes*, (núm. 273), Barcelona, 1882 (Gomis 1987: 106).

III.

[El pont de Martorell i el jueu]

Una altra versió diu que qui va fer fer el pont de Martorell al diable mitjançant el lliurament a aquest de l'ànima del primer que hi passés fou un jueu que va anar a la fira a Igualada, on va comprar molt de bestiar, i que de retorn va fer nit a Martorell. Durant la nit, i sentint un gran soroll d'aigua, va treure el cap per la finestra i, veient el riu crescut i tement que el bestiar comprat se li moriria perquè no el podria passar, va instar el diable a fer-lo.

És inútil dir que el diable, que sempre es deixa enganyar, hagué d'acontentar-se amb l'ànima d'un gat.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 106.

IV.

[El pont del diable i el gat]

Encara tenim una altra tradició sobre la manera com va ser fet un d'aquests ponts, i per cert que és més detallada que cap de les anteriors. Heus-la aquí:

En un poble volien fer un pont en un lloc molt arriscat i, no podent-ho aconseguir perquè cada nit es malmetia la tasca que feien de dia, un foraster es presentà a l'alcalde i s'oferí a fer-lo ell amb la condició que hom li donés l'ànima del primer que hi passés. El foraster era el diable.

L'alcalde, que no era ximple, comparegué a l'altra banda del pont portant un sac. L'obrí i deixà anar un gat, el qual com un llamp va travessar l'obra del diable, tot dient:

—Preneu, preneu l'ànima del qui passa, que aquest és el tracte!

I el diable fou així enganyat.⁴⁰⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 106.

V.

[L'església d'Aix-la-Chapelle]

⁴⁰⁶ GOMIS] Pelai Briz, *op. cit.* (nota p. 157) (Gomis 1987: 106).

Emili Samper Prunera

A França el diable no fa pas ponts: fa esglésies. Com a confrontacions de les narracions anteriors, vegem ara alguna de les que es conserven al nostre país veí:

A Aix-la-Chapelle⁴⁰⁷ volien fer la seva església, però al cap de poc temps de començada els diners se'ls acabaren. Bé captaven prou per acabar-la, bé n'hi posaven, de bacines, a la porta; mes els diners passaven alts, molt alts, i amb prou feines podien recollir alguna malla i encara tota plena de verdet.

En vista de tal resultat, el Consell municipal es reuní i començà a discórrer maneres i més maneres per a acabar-la, mes no en trobaven cap de bona. De sobte se'ls presentà un desconegut i els oferí un milió d'or, que era exactament la quantitat que necessitaven per a acabar l'església; mes —sempre hi ha d'haver un mes— amb la condició que li havien de donar l'ànima del primer que hi entrés.

No pas una: cent i més que n'hagués demanat, li haurien donat els bons regidors d'Aix a condició de poder acabar la seva església, perquè, en darrer resultat, la missió dels regidors és prendre cura dels cossos i no pas de les ànimes dels seus conciutadans.

Tancat el tracte, els membres del capítol municipal prengueren l'or i prometeren no contar a ningú el cas succeït a fi que se'ls atribuís el miracle que de dret pertanyia al diable. Aquest desaparegué llançant la flamarada d'ordenança i deixant l'oloreta de sofre pròpia d'aitals casos.

Amb prou feines els regidors arribaren a llurs cases els faltà temps per a contar a les seves mullers respectives el que els havia passat en el consistori tot recomanant-los el secret, com és de suposar. L'endemà no hi havia a tot Aix ningú que no sabés la nova, que mai un secret no és tan ben guardat com quan tothom el sap.

L'església fou acabada en dos anys, però per més que tocaven les campanes ningú no hi entrava: tothom tenia por d'ésser el primer i no els feia gaire gràcia d'anar a fer companyia al dimoni.

Vet aquí una nova dificultat per als honrats regidors d'Aix. Car, de quina cosa els servia haver acabat l'església si la gent no hi anava?

Vinga noves reunions, vinga consultar els savis, els cavallers, els canonges, els capellans, i fins el bisbe de Tongres en persona: ningú no veia la manera de sortir de la trifulga.

⁴⁰⁷ GOMIS I SERDAÑONS] Avui Aquisgrà, ciutat d'Alemanya (Aachen en alemany) (Gomis 1987: 111).

Llavors se'ls presenta un frare i els diu:

—Sou uns tanoques! No hauria cregut mai que us ofeguéssiu en tan poca aigua. Aquesta matinada han agafat un llop viu a la vall de Borcette i, com que el diable no va especificar pas quina classe d'ànima volia, li doneu la del llop i en pau.

Tothom aplaudí la saviesa d'aquell frare.

Vinga tocar de nou les campanes. La plaça de l'església s'omple de gent, mes ningú no gosa entrar al temple. Llavors porten el llop ficat dins d'una gàbia, la posen davant de la porta i l'obren, i el llop, esfereït a la vista de tanta gent, pega correguda i es fica dintre l'església.

El diable, que esperava amb la boca oberta i els ulls tancats l'ànima del primer que hi entrés, s'empassà el llop sense adonar-se'n; mes, en sentir-se el llop dintre del cos, començà a bramar de ràbia volant per les voltes de l'església i acabà per sortir donant una puntada de peu tan forta a les portes d'aram de l'entrada principal que n'esberlà una de dalt a baix.

Encara avui s'hi veu l'esquerda.⁴⁰⁸

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 111-113.

§§§

ATU 1191 Sacrifice on the Bridge | Oriol/Pujol 1191 El pont del Diable

TMot:

I: G303.9.1, G303.9.1.1, S241.1.

II: G303.9.1, G303.9.1.1, S241.1.

III: G303.9.1, G303.9.1.1, S241.1.

IV: G303.9.1, G303.9.1.1, S241.1.

V: M211.8, G303.9.1, G303.9.1.6.

Les cinc versions anotades per Cels Gomis i procedents de diferents fonts no presenten problemes d'adscripció al tipus 1191. En l'àmbit general, es tracta d'un tipus força popular en l'àmbit català, en part, pel nombre de ponts que podem trobar en diferents punts de la geografia dels Països Catalans.⁴⁰⁹ Com indica Uther (2004 [II]: 69-70) en la descripció del tipus, el motiu fonamental que el defineix (i que el

⁴⁰⁸ GOMIS] Victor Hugo, *Le Rhin*, vol. I, París, 1863 (Gomis 1987: 113).

⁴⁰⁹ Remeto, novament, a l'estudi d'Oriol (2011).

Emili Samper Prunera

diferència d'ATU 810A*) és la promesa de donar al diable l'ànima del primer que passi pel pont (o entri a l'església).

En les quatre primeres versions de Gomis la construcció feta pel diable és un pont. I és un gat l'animal que el travessa primer, element que aquestes versions comparteixen amb la d'Apel·les Mestres titulada «El pont del diable» (Mestres 2009: 71-72).⁴¹⁰

A la versió V hi trobem la construcció d'una església i el primer animal que hi entra és un llop. El protagonista és, en aquest cas, un frare, que allibera la ciutat d'Aquisgrà de lliurar l'ànima d'un dels seus habitants al diable.

Gomis mostra, en els comentaris de les versions I i II, l'evolució d'aquesta contarella en endevinalla, amb la referència bibliogràfica al recull de Pelai Briz inclosa.

⁴¹⁰ Versió no inclosa a Oriol/Pujol perquè es tracta d'una reelaboració literària.

5.1.5. CONTARELLES (ATU 1200-1999)

TIPUS 1210

Rondalla

[El lletsó del campanar]

A Sant Pere de Vilamajor, Vallès Oriental, va néixer un lletsó al campanar, i els veïns van resoldre pujar-hi un ruc perquè se'l mengés. Van lligar l'animal pel coll i, tira que tiraràs, l'anaven pujant cap amunt; mes com que la pobre bèstia s'anava escanyant i ensenyava unes dents de pam, els qui s'ho miraven deien: «Mira com riu!».

D'aquí ve el nom de *lletsoners*, que encara avui els donen els dels pobles veïns.

Aquesta rondalla es conta de molts altres pobles de dintre i fora de Catalunya, amb la sola diferència que unes vegades és un lletsó, i altres un escardot, la planta que neix al campanar.

A Navata en lloc de pujar-hi un ruc, hi van pujar un porc, i encara avui als veïns d'aquell poble els diuen *penja-marrans*.

A la vall de Benasc, diuen *cardigassos* als de Gia, per un fet per l'estil d'aquest.

A Catarroja (Horta de València), conten la mateixa cosa. Allà la planta era un *llicsó* (lletsó).

A Saidí (Baix Cinca), són les mosses les que puguen al campanar a menjar el llantaïm, segons aquest cant que vaig sentir a Fraga.

Les mossetes de Saidí,
han pujat al campanar
a menjar el llantaïm
i no el poden acabar.

També als de Camporrells els diuen *llantaïms*, segons aquest altre cant que he sentit als habitants d'aquell poble:

Els de Tamarit i Albelda
mos ne diuen llantaïms;
vosaltres vos el mengeu per enciam,
nantres el dem als conills.

Emili Samper Prunera

GOMIS I MESTRE, Cels (1891): *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI», pp. 101-102.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 193.

§§§

ATU 1210 The Cow (Other Domestic Animal) is Taken to the Roof to Graze | Oriol/Pujol 1210 El llestó del campanar

TMot: J1904.1.

Aquesta contarella, recollida per Cels Gomis a Sant Pere de Vilamajor (Vallès Oriental), no presenta dubtes de catalogació i correspon clarament al tipus ATU 1210. La versió apareix, estrictament, en els dos primers paràgrafs del text.⁴¹¹ A partir del tercer hi trobem la referència a cinc variants més, de dins i fora dels territoris de parla catalana. Es tracta d'un tipus àmpliament difós, com explica el mateix escriptor, i com mostren les vint-i-quatre versions diferents anotades per Oriol/Pujol que corresponen a pràcticament tot el territori català,⁴¹² i les versions peninsulars i literàries anotades per Beltran (2007: 662-663).

Hi ha una altra versió del mateix tipus, només insinuada per Gomis, quan diu que «a la Vall de Benasc, diuen *cardigassos* als de Gia, per un fet per l'estil d'aquest». Al seu estudi anterior sobre la vall de Benasc, ja s'hi havia referit:

A un qüento semblant, mes que no refereixo perquè és comú a moltes províncies d'Espanya, deuen los de Gia lo nom de *cardigassos* amb què se'ls coneix en aquesta encontrada (Gomis 1883k: 118).

Aquest «qüento» que no explica Gomis, el podem recuperar en l'obra d'un escriptor posterior que ha realitzat un gran treball de camp a la zona dels Pirineus. Es tracta de Pep Coll, que inclou al seu *Viatge al Pirineu fantàstic* (Coll 1996) rondalles protagonitzades pels habitants de Gia, entre les quals trobem, precisament, l'origen del renom *cardigassos*:

Passant el pont damunt de l'Éssera, enfilem el trencall que puja fins a Gia, un poble que sembla amagar-se dels seus germans de la vall de Benasc. Sospito que aquest

⁴¹¹ Fins a «D'aquí ve el nom de lletsoners, que encara avui els donen els dels pobles veïns».

⁴¹² Amb versions recollides a Catalunya (4), a la Franja d'Aragó (4), a Andorra (1), a Mallorca (4), a Eivissa (1), al País Valencià (9) i al Carxe (1), algunes d'elles combinades amb altres tipus.

aïllament deu haver motivat la fama d'ignorants i de talossos que la gent de Gia té entre els pobles veïns. Els «cardigassos» de Gia són els protagonistes de la major part d'acudits que es conten arreu de la vall. Aquest malnom els ve d'haver fet pujar un ruc al campanar damunt d'una pila d'*espuertas*, per menjar-se un cardigàs que creixia al capdamunt. Una facècia, per altra banda, no gaire original atès que s'atribueix a molts altres pobles d'arreu del país (Coll 1996: 16).

Pep Coll destaca novament la gran popularitat d'aquesta contarella que s'utilitza habitualment per a ridiculitzar les poblacions veïnes.

Emili Samper Prunera

TIPUS 1243

[Pujar la costa com persones]

Des de Seira a Gia hi ha una fortíssima pujada que té dues hores de llargada. Un dia, dos habitants del segon d'aquestos pobles la pujaren tan de pressa que arribaren al capdamunt sense poder dir fava. Després d'haver descansat un moment, digué l'un a l'altre:

—Saps que hem pujat la costa com un parell de bèsties?

—Tens raó —li respongué son company.

—Saps què hem de fer? —afegí el primer.

—Tu diràs.

—Pujar-la com persones.

I dit i fet. Se n'entornaren cap a Seira i llavors pujaren la costa amb tota catxassa.

GOMIS I MESTRE, Cels (1883): «La Vall de Venasch», *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any segon: 1882: 118.

§§§

ATU 1243 Wood is Carried down the Hill | Oriol/Pujol 1243 Tornar a pujar la càrrega

TMot: J2165.

Aquesta rondalla protagonitzada per beneïts s'ajusta perfectament al tipus ATU 1243. Pel que fa a la resta de versions catalanes documentades a Oriol/Pujol, trobem com Quintana recull dues versions més al seu treball sobre literatura popular catalana de la Franja d'Aragó. La primera d'elles és «Puiam com a persones» (Quintana 1997: 266) i es localitza a l'Estall tot i que, en la relació de versions i localitzacions facilitada per l'autor, trobem també esmentada l'atribució d'aquesta rondalla precisament a habitants de la localitat de Gia. L'altra versió es titula «Les perdius» (Quintana 1997: 266-267) i està protagonitzada per dos habitants de l'Estall que baixen a buscar oli a Tolba. Quintana dona la referència, com en el cas anterior, d'una versió referida també als habitants de Gia. Les tres versions catalanes pertanyen, doncs, a la mateixa zona geogràfica.⁴¹³

⁴¹³ Per al context de la versió recollida per Gomis a la vall de Benasc, vegeu Samper (2009).

TIPUS 1244

[El banc de Gia s'estira]

Era un dia d'hivern, feia molt fred; l'ajuntament tenia que celebrar sessió, i l'alcalde i tots els regidors anaven amb gambeto. En lo moment de sentar-se en los bancs veieren amb sorpresa que no hi cabien.

—Com és això? —exclamà un d'ells—. Abans bé hi cabíem tots.

—Potser los bancs s'hauran escurçat —digué l'alcalde. —Que portin sèu i los untarem ben bé.

Porten sèu, se treuen tos lo gambeto, comencen a untar los bancs i a tirar los uns d'un cap, los altres de l'altre. Quan cregueren que els havien estirat prou, s'hi assenten tots sense gambeto i hi capigueren perfectament, quedant tots convençudíssims de que els havien allargat.

GOMIS I MESTRE, Cels (1883): «La Vall de Venasch», *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any segon: 1882: 117.

GOMIS I MESTRE, Cels (1997): «El banc de Gia» dins Artur Quintana: *Bllat Colrat! Literatura popular catalana de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca*. Volum I: Narrativa i teatre. Calaceit: Instituto de Estudios Altoaragoneses/Institut d'Estudis del Baix Cinca/Institut d'Estudis Ilerdencs/Diputació General d'Aragó, «La Gabella 4», p. 278.

§§§

ATU 1244 Trying to Stretch the Beam | Oriol/Pujol 1244 Creure que el banc s'estira

TMot: J1964.1.

Es tracta d'una altra rondalla de beneits que segueix l'esquema típic del tipus que es basa en la ridiculització dels habitants d'un determinat poble, fent evident la seva beneiteria.⁴¹⁴ Oriol/Pujol documenten dues versions catalanes més. La primera d'elles és el núm. 557 [7] «Els tontos de Bescaran» d'Amades (1950: 825; 1974: 1148). Amades recull sota aquest títol diferents rondalles de beneits, entre elles (la setena), una versió d'ATU 1244. La segona apareix al recull de Quintana (1997: 278) titulada «El banc de Gia» i és, precisament, la versió recollida per Cels Gomis.

⁴¹⁴ Novament, referida als habitants de Gia. Vegeu Samper (2009) per al context.

Emili Samper Prunera

TIPUS 1268*

I.

[Qui agafi la poma serà l'alcalde]

En altra ocasió se tractava d'elegir alcalde. Hi havia dos veïns que es disputaven la vara i portaven dividit i en renou a tot lo poble. Cansat de tanta lluita, un dels veïns, parlant com un savi, va dir:

—Per què ens havem de disputar nosaltres per dos que volen la vara? Si la volen, que se la disputin ells sols. Tirem una poma carrer avall, i el qui l'agafi serà l'alcalde.

—Ben dit! Ben dit! —cridaren tots.

Van a buscar la poma i la tiren carrer avall; corren darrere d'ella los dos pretendents d'alcalde i, abans que ells l'agafessen, surt un porc i se la menja.

—Tracte és tracte —cridaren tots—, lo porc de l'oncle Joan serà aquest any lo nostre alcalde.

I aixís fou.

GOMIS I MESTRE, Cels (1883): «La Vall de Venasch», *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any segon: 1882: 117-118.

II.

Contes

[Elegir nou batlle]

A la Vall de Benasc, part catalana de la província d'Osca, hi ha un poble, Gia, quins veïns estaven a mata-degolla los uns amb los altres cada vegada que es tractava d'elegir nou batlle.

Feia anys i anys que això durava, i hauria seguit durant fins qui sap quant, si no hagués estat perquè un dels veïns, més viu que els altres, un dia que estaven a punt de fer garrotades per si havia d'ésser batlle en Pau o en Pere, los va reunir a tots i els va dir:

—Quina necessitat tenim nosaltres de barallar-nos perquè aquestos dos vulguin ésser batlle? Voleu creure'm a mi? Que es barallin ells.

—Doncs, com ho hem de fer? —van preguntar alguns.

—Tirarem una poma carrer avall (los carrers d'aquell poble són molt costeruts) i el primer qui l'atrapi, serà el nostre batlle.

Dit i fet; van reunir als dos candidats a la mangala i, a presència de tot lo poble, van tirar la poma carrer avall.

Apreten a córrer en Pau i en Pere per veure qui primer l'atraparia i, abans de que cap dels dos l'aconeguís, surt lo porc de l'oncle Joan i se la cruspeix.

—Tracte és tracte —va cridar lo poble—, lo porc de l'oncle Joan serà el nostre batlle enguany.

I així va ésser.

I per cert que encara hi ha veïns que se'n recorden i juren que mai havien estat tan bé governats, ni han tornat a estar-ho després, com l'any en què van tindre per batlle al porc de l'oncle Joan.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklorica IX», pp. 183-184.

§§§

ATU 1268* Electing a Mayor | Oriol/Pujol 1268* El porc és nomenat alcalde

TMot:

I: J1882.2.

II: J1882.2.

Base d'Amades (1950: 848; 1974: 1184) «Els porcs de Chia».

L'adscripció al tipus 1268* d'aquestes versions de Gomis és clara i, de les quatre formes descrites per Uther (2004 [II]: 94-95), es correspondrien amb la (4). De les dues versions, la segona és més completa i conté més detalls. Oriol/Pujol localitzen tres versions catalanes, entre les quals n'hi ha dues d'Amades, el núm. 566 «Els porcs d'Esterri d'Àneu» (Amades 1950: 828; 1974: 1153), protagonitzada també per un porc i una poma, i el núm. 644 «Els porcs de Chia [Gia]» (Amades 1950: 848; 1974: 1184). Aquesta darrera és idèntica en molts detalls a la recollida per Cels Gomis. Per exemple, el porc protagonista és també el del «tio Joan». Amades cita com a informant Pau Soler de Lleida, però també una font escrita, que no és altra que la *Zoologia popular* de Cels Gomis, que correspon a la versió II. Això ens indica que Amades pren com a base del seu relat la rondalla recollida per Gomis i la reelabora després,⁴¹⁵ fet que ja ha estat àmpliament demostrat en el cas de rondalles publicades per folkloristes anteriors a ell com Antoni M. Alcover, Bertran i Bros,

⁴¹⁵ Dependència que ja assenyalo a Samper (2009: 198).

Emili Samper Prunera

Maspons o Serra i Boldú. En aquest cas, Amades fins i tot n'indica la font escrita, fet que no sempre és així.⁴¹⁶

⁴¹⁶ Josep M. Pujol ja indicava a la presentació de la seva tesina de llicenciatura com la presència de referències al corpus d'Amades es produïa únicament en absència d'altres fonts perquè «Gosaria dir que almenys el 60% o el 70% (si no faig curt) de les seves rondalles meravelloses no són més que purs i simples re-tellings o resums dels rondallistes anteriors a ell, especialment Maspons, Bertran, Alcover i Serra i Boldú, o, en el millor dels casos versions obtingudes per contaminació amb les d'ells» (Pujol 1982: xi). Posteriorment, Carme Oriol va recatalogar les rondalles d'Amades a la seva tesina de llicenciatura (Oriol 1984) indicant també aquestes dependències. Així, «L'estudi del corpus rondallístic d'Amades permet observar que pràcticament un 50% d'aquestes relats presenten coincidències estructurals significatives (en major o menor grau segons les versions) amb rondalles anteriorment publicades [...] Els repertoris més utilitzats per Joan Amades són, per ordre d'importància, els dels folkloristes: A. M. Alcover, F. Maspons i Labrós, P. Bertran i Bros, V. Serra i Boldú, A. Ferrer i Ginard, A. Capmany, J. Verdaguer, M. Milà i Fontanals, l'Arxiduc Lluís Salvador, E. Caseponce, P. E. Guarnerio, i A. Useri» (Oriol 1999: 292). Sobre aquesta qüestió, vegeu també Oriol (1986; 1990a; 1990b; 1999; 2003a). A Oriol/Pujol i al RondCat aquestes dependències s'assenyalen utilitzant les indicacions «Base de» i «Basada en» a les dues versions implicades (la d'Amades i la de la font en què es basa), model que segueixo.

TIPUS 1453****

Rondalla

[Les nespres de la monja]

Una vegada hi havia una monja tan fluixa de molles que, quan començava a petar, no acabava mai.

Un dia, tot pujant l'escala del convent, li va venir aquella debilitat i quasi a cada esglaó feia un pet dels més sorollosos que s'hagin pogut sentir dins d'una mansió de pau i tranquil·litat com aquella.

A cada un d'aquells trons, la monja s'aturava i deia:

—Nespra!

I si en va deixar anar de nespres abans d'arribar a dalt!

En ésser-hi, va mirar a baix i, veient un frare al peu de l'escala, li va preguntar:

—Pare, que fa gaire que és aquí?

—Des de la primera nespra —va contestar el reverend amb to mofeta.

(Barcelona).

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, pp. 217-218.

§§§

ATU 1453**** The Flatulent Girl | Oriol/Pujol 1453**** «Nespra!»

TMot: V465.1, V465.1.2.

Es tracta d'un tipus humorístic amb un element escatològic central. La versió de Gomis recollida a Barcelona i protagonitzada per una monja i un capellà, segueix clarament l'esquema del tipus així com el de les tres versions catalanes d'Oriol/Pujol, totes elles protagonitzades per personatges que pertanyen a l'estament religiós.

Emili Samper Prunera

TIPUS 1551 + 1538

I.

[No és bou, és porc]

Un jove de Tivenys, anomenat Toni de Maleque, anava un dia a fira a vendre un porc gras, i a l'arribar a l'ermita de Sant Bernat, que venia a ser la porteria del monestir de Cardó, trobà un frare que li digué:

—On vas amb eix bou?

—No és bou, que és porc —respongué el minyó.

—Bou i ben bou —replicà el frare —. Te'l vols jugar a que és bou?

—Ja està dit —contestà Toni—, si és bou, és vostre; si és porc me pagareu lo que vàlguia i el porc quedarà meu.

—Bueno. Anem-ho a preguntar al prior.

Arribats al convent, diu lo frare al prior:

—Aquest minyó diu que la bèstia que mena és un porc; jo dic que és un bou. Qui té raó?

—És bou i ben bou —respongué el prior.

—M'heu guanyat, vostra és la bèstia —digué llavors Toni; i se n'entornà cap a sa casa deixant lo porc al convent.

—Ja has venut lo porc, Toni? —li preguntà sa mare.

—Sí, mare, l'he venut, mes encara no l'he cobrat —respongué ell.

Al cap de pocs dies Toni se'n va a Tortosa, lloga una sotana i un manteu i es *vist* (vesteix) de capellà. Xano-xano se'n va cap al convent de Cardó, per quins frares fou tan ben rebut i obsequiat com mereixia una persona de la respectable classe a què ell semblava pertènixer. Després d'haver ben dinat demanà parlar a soles amb lo prior, aquest lo féu entrar en sa celda, i Toni, traient-se un *totxo* que portava amagat baix la sotana, començà a *totxaas* amb lo prior tot dient-li:

—És porc o es bou? És porc o és bou?

—Per mor de Déu no em matéssiu —cridava lo prior—, ja us pagaré lo que valgui el porc.

Llavors Toni va demanar los diners que va voler i, una volta els tingué, fugí del convent més que depressa, per la banda de Benifallet, que es l'únic camí on no hi ha

ermites. Arribat al *Diumenge*, trobà al vell Futxo de Benifallet que estava cavant una seva vinya i li digué:

—Quant vols per anar a trucar a la porta del convent de Cardó i dir «és porc o és bou?»

—Quatre duros —respongué Futxo.

Toni de Maleque los hi donà i lo bon vell se'n va al convent, truca a la porta i crida:

—És porc o és bou?

Al sentir açò, los frares, que ja sabien lo que havia passat al prior, surten i la emprenen a *totxaas* amb lo pobre Futxo, qui arrancà a córrer sense saber lo que li passava.

Pocs dies després Toni de Maleque es *vist* de metge i se'n va cap a Cardó. Al vore'l un dels frares li pregunta:

—Que sou metge?

—Sí —respon lo Toni.

—Ai, senyor dotó! Si fassés lo favor de vore al pare prior que està dolent.

Toni entrà en la celda del prior i manà a tots los frares que anessen a collir terradetes per a fer-li un emplastre.

Los frares sortiren i tan prompte com lo Toni se veié sol amb lo prior, començà de nou a donar-li *totxaas* tot dient-li:

—És porc o és bou? És porc o és bou?

—Per mor de Déu no m'acabésseu de matar —cridà lo prior—, demanau lo que vullau, mes no em matésseu.

Lo Toni demanà lo que va voler i fugí del convent abans que no tornessen los frares de collir terradetes.

(Contat per En Macià Benajes, carnisser de Rasquera).

GOMIS I MESTRE, Cels (1890): «Tradicions de Cardó». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 223-224.

II.

Contes

[És porc o és bou?]

Emili Samper Prunera

Un jove de Tivenys, nomenat Toni de Maleque, anava un dia a fira a vendre un porc gras i, a l'arribar a l'ermita de Sant Bernat, que venia a ser la porteria del monestir de Cardó, va trobar un frare que li va dir:

—On vas amb eix bou?

—No és bou, que és porc —va respondre el minyó.

—Bou i ben bou —va replicar lo frare—. Te'l vols jugar a que és bou?

—Ja està dit —va respondre el Toni—. Si és bou, és vostre; si és porc, me pagareu lo que valgui, i el porc quedarà meu.

—Està bé. Anem-ho a preguntar al prior.

Arribats al convent, diu lo frare al prior:

—Aquest minyó diu que la bèstia que mena és un porc; jo dic que és un bou. Qui té raó?

—És bou i ben bou —va respondre el prior.

—M'heu guanyat, vostra és la bèstia— va dir Toni, i se'n va tornar cap a casa seua, deixant lo porc al convent.

—Ja has venut lo porc, Toni?— li va preguntar la seua mare.

—Sí, mare, l'he venut, mes encara no l'he cobrat— va respondre.

Al cap de pocs dies Toni se'n va a Tortosa, lloga una sotana i un manteu i es *vist* (vesteix) de capellà. Xano xano se'n va cap al convent de Cardó, per quins frares és tan ben rebut i obsequiat com mereixia una persona de la respectable classe a què ell semblava pertànyer. Després d'haver ben dinat, demana parlar a soles amb lo prior; aquest lo fa entrar a la seua celda i, un cop dins, Toni es treu un *totxo* que duia amagat baix la sotana, i comença a *totxae* amb lo prior, tot dient-li:

—És porc o és bou? És porc o és bou?

—Per amor de Déu no em matéssiu —cridava el prior—, ja us pagaré lo que valgui el porc.

Llavores Toni va demanar los diners que va voler i un cop los va tindre, va fugir de pressa de pressa per la banda de Benifallet, que és l'unic camí on no hi havia ermites. A l'arribar el *Diumenge*, hi va trobar al vell *Futxo* qui estava cavant una seua vinya, i li va dir:

—Quant vols per anar a trucar a la porta del convent de Cardó i dir «és porc o és bou?»

—Quatre duros —va respondre el Futxo.

En Toni de Maleque los hi va donar i el bon vell se'n va anar al convent i va trucar a la porta tot dient:

—És porc o és bou?

Al sentir açò, los frares, que ja sabien lo que li havia passat al prior, surten i l'emprenen a *totxaes* amb lo pobre *Futxo*, qui va arrencar a córrer sense sapiguer lo que li passava.

Pocs dies després Toni de Maleque es *vist* de metge i se'n va cap a Cardó. Al *vore'l*, un dels frares li pregunta:

—Que sou metge?

—Sí —respon lo Toni.

—Ai, senyor *dotor*! Si fassés lo favor de *vore* al pare prior que està dolent.

Toni va entrar a la celda del prior i va manar a tots los frares que anessen a collir terradetes per fer-li un emplastre.

Los frares se n'anaren, i tant prompte com lo Toni es va veure sol amb lo prior, va començar de nou a donar-li *totxaes* tot dient-li:

—És porc o és bou? És porc o és bou?

—Per amor de Déu, no m'acabésseu de matar —va cridar lo prior—, demanau lo que vullgau, mes no em matésseu.

Toni va demanar lo que va voler i va fugir del convent abans que no hi tornessin los frares de collir terradetes.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 185-187.

§§§

ATU 1551 The Wager That Sheep are Hogs | Oriol/Pujol 1551 ¿Ovella o porc?

ATU 1538 The Revenge of the Cheated Man | Oriol/Pujol 1538 En Joan de la vaca

TMot:

I: K451.2, K1825.1.3.

II: K451.2, K1825.1.3.

Les dues versions d'aquesta combinació dels tipus 1551 i 1538 publicades per Gomis són, de fet, la mateixa, però les transcriu totes dues per les diferències lèxiques

Emili Samper Prunera

i, sobretot, verbals existents, sempre interessants en materials propis del folklorista que acostuma a tenir en compte les variants de les localitats on recull els materials. En aquest sentit, cal fer constar les anotacions presents al text per aclarir el significat d'alguns mots per al lector que no parla aquesta variant lingüística (*vist* > *vesteix*) o les marques en cursiva, presents en l'original. A la versió II hi manca la referència a l'informant present a la versió més antiga.

Gomis apunta com a preàmbul a la versió I que «si bé la donen com a pròpia d'aquest convent, lo mateix podria referir-se a qualsevol altre, i fins me balla pel cap que sent criatura l'he sentida contar en altres localitats» (Gomis 1890d: 220).

Aquesta rondalla comença amb el tipus 1551 de manera clara. La història, però no s'acaba aquí i de la mateixa manera que en les quatre versions catalanes existents referenciades per Oriol/Pujol, després es combina amb el tipus 1538. La combinació dels dos tipus és, doncs, habitual i no exclusiva de les versions catalanes, tal i com ja preveu Uther (2004 [II]: 291-292).

TIPUS 1696

I.

[El beneit al dinar de morts]

També en la província de Lleida degueren estar en ús los dinars de morts, puig recordo que sent jo encara petitet hi havia sentit contar la següent rondalla:

«Hi havia una vegada un xicot molt beneit. Un dia fou convidat, junt amb sa mare, per uns amics que mataven lo porc i, després d’haver-se atipat bé, al despedir-se d’ells, los hi digué:

—Que Déu los do salut per a pregar per la seva ànima.

Sa mare quedà tota avergonyida i, tot anant cap a casa, lo reptà, explicant-li una i mil vegades que lo que tenia que haver dit era:

—Déu fassa que l’any que ve en puguin matar un de més gros.

Lo beneit sempre més se recordà d’aquesta lliçó i, havent sigut convidat poc temps després a un dinar de morts d’un seu parent, al despedir-se dels de la casa, los digué, tot rient com un beneit que era:

—Déu fassa que l’any que ve en puguin matar un de més gros.»

GOMIS I MESTRE, Cels (1887): «Costums empurdanesas. Dinars de morts. Honras grassas». *Miscelánea Folk-lòrica*. Barcelona: Associació d’Excursions Catalana, «Biblioteca Popular IV», pp. 48-49.

II.

Contes

[El beneit a l’enterrament]

Una vegada era una pobra dona que tenia un fill ja bordegassot, però beneit com una sola d’espardenya.

I vet aquí que una seua parenta la va convidar a la matança del porc i se n’hi va anar amb lo seu fill, ja que aquest res podia fer sense ella.

I al cap de tres dies, llestes ja les botifarres, preparats los pernills, salada la cansalada i fets los llardons, al prendre comiat dels amos de la casa, lo bordegassot los hi va dir amb tota la seua santa innocència i enmig de les riallades de tothom:

—Que Déu vos do salut per pregar per la seua ànima.

—Home —lo va rependre la seua mare—. Això no es diu aixís; s’ha de dir: Déu faci que l’any vinent ne pugueu matar un de més gros.

Emili Samper Prunera

No se li va oblidar al beneitó aquesta lliçó de la seua mare i, havent anat al poc temps a un enterro, al despedir-se del cap de dol, li va dir:

—Déu faci que l'any vinent ne pugueu matar un de més gros.

Lo qual li va valdre un rengle de patacades per part dels parents del difunt, sense tindre en compte la beneiteria del xicot.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 181-182.

§§§

ATU 1696 «What Should I Have Said (Done)?» | Oriol/Pujol 1696 «Doncs, ¿què s'ha de dir (fer)?»

TMot:

i: J2461, J2461.2.

ii: J2461, J2461.2.

Aquesta contarella protagonitzada per la parella formada per una mare i el fill beneit que interpreta erròniament les ordres rebudes té una àmplia difusió. Oriol/Pujol en documenten una trentena de versions catalanes,⁴¹⁷ sovint combinades amb altres tipus també protagonitzats per beneits. En l'àmbit peninsular, també hi ha documentades versions aragoneses (González Sanz 1996b: 131; 1998: 40), gallegues (Noia 2002: 370-376; 2010: 797-800) i portugueses (Cardigos 2006: 347-348), que cal sumar a les que ja assenya Beltran (2007: 706-706). Les versions de Gomis, en què el beneit segueix les ordres de manera equivocada en relació amb la matança del porc i un enterrament, es corresponen a l'element B de l'estudi de les versions espanyoles del tipus realitzat per Espinosa (2009: 672-675).⁴¹⁸

⁴¹⁷ Sales (2012: 405-409) en documenta una a la premsa catalana del segle XIX.

⁴¹⁸ Que parteix de les aportacions de Martti Haavio a *Kettenmärchen* publicades els anys 1929 i 1932 dins la col·lecció «Folklore Fellows' Communications» d'Helsinki.

TIPUS 1710

Le télégraphe

Dans le nord de l'Espagne, on raconte cette facétie au sujet du télégraphe:

Un Aragonais reçut une lettre de son fils lui demandant une paire d'*espendriers* (*alpargatas*, souliers faits avec une semelle de chanvre qui s'attache aux jambes avec des rubans en coton noir).

Pour les lui faire parvenir plus tôt il les suspendit à un des fils du télégraphe.

Le lendemain il alla voir, et, au lieu de la paire d'*espendriers* neufs, il en trouva une de vieux.

Il les prit et s'en retourna très content en disant:

—Mon pauvre fils! Il m'envoie ses *espendriers* vieux pour en faire profiter quelqu'un de ses frères.

GOMIS I MESTRE, Cels (1892): «Les inventions modernes. Le Télégraphe (*suite*)». *Revue des traditions populaires* 7, tom VII, núm. 1 (15 de gener, 1892): 24.

§§§

ATU 1710 Boots Sent by Telegraph | [Les espartenyas enviades per telègraf]

Resum: Un jove demana al seu pare que li faci arribar un parell d'espartenyas noves. El pare vol enviar-les-hi ràpidament i les penja del fil del telègraf. L'endemà, es troba amb un parell d'espartenyas velles i creu que són les que el seu fill li ha enviat després d'haver rebut les noves.

TMot: J1935.1.

Aquesta versió recollida per Cels Gomis al nord d'Espanya⁴¹⁹ i publicada en francès a la *Revue des traditions populaires*, és la primera que es documenta d'aquest tipus en l'àmbit peninsular, segons les variants apuntades per Uther (2004 [II]: 396). Malauradament, entre els documents del FCGM no he pogut localitzar-ne cap versió catalana anotada. La versió s'ajusta perfectament al tipus descrit, tot i que hi manca el detall que algú s'aprofita de la beneiteria del pare per a canviar les espartenyas velles per les noves.

⁴¹⁹ Probablement, fruit d'un dels seus viatges per motius laborals, com explico al capítol 1 de la primera part (Perfil biogràfic).

Emili Samper Prunera

Beltran n'anota una versió inèdita per a l'àrea geogràfica valenciana en castellà (2007: 487-489) que cataloga com a combinació d'ATU 1710 + 1825B (Beltran 2007: 709). Així, la versió de Gomis és la primera que apareix publicada i que no es combina amb cap altre tipus, motiu pel qual incloc també el resum català del tipus i proposo el títol entre claudàtors.

TIPUS 1792

Contes

[El porc del barber]

A un poble del Baix Aragó, part catalana de la província de Saragossa, hi havia un barber que volia matar lo porc, però li recava molt tindre que fer los presents que s'acostuma entre parents i amics.

Dolguent-se'n amb los seus companys deia:

—Si haig de fer presents a tots los qui me n'han fet, se me n'anirà la meitat del bacó, i amb l'altra meitat no en tindrè prou per passar l'any.

I un d'ells li va dir:

—Això rai. Vols estalviar-te els presents? Fes lo que et diré: mates lo bacó i, al ésser cap al tard, poses les cansalades, llomillos, pernils i baldanes (botifarres) a la eixida de casa teua de modo que tothom ho vegi. A l'endemà et lleves de matinet, t'ho fiques tot a casa sense que ningú n'hagi esment i, al ser de dia, surts a l'eixida com si volguesses recollir la vianda, i fes-te el sorprès dient a grans crits que te l'han robada.

Li va agradar al barber lo consell, i ho va fer tal com lo seu company li havia dit.

Mes heus aquí que els plagues dels seus amics, amb prou feines van conèixer que el barber dormia, li van prendre tot lo que havia posat a l'eixida.

Lo barber, a l'anar a treure el porc i veure que no hi era, va començar a fer grans crits dient que li havien robat.

Hi van acudir los veïns, i entre ells los companys que li havien pres, i que, al sentir-lo baladrejar d'aquella manera, li deien en veu baixa:

—Bé, xiquet, bé; ho fas molt bé.

—És que me l'han robat de debò! —cridava l'home, exasperat.

—Aixís ho has de dir perquè et cregan —replicaven aquells.

Lo qual no feia més que acabar d'irar a l'infeliç barber, qui, per no volguer complir amb lo deure social de fer un petit present a aquells qui n'hi havia fet, se va quedar sense porc i sent la riota dels seus companys qui li havien pres.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 182-183.

Emili Samper Prunera

ATU 1792 The Stingy Clergyman and the Slaughtered Pig | Oriol/Pujol 1792 Al rector li roben el porc

TMot: K343.2.1.

Aquesta versió recollida per Gomis a la Franja d'Aragó segueix l'esquema clàssic del tipus ATU 1792. Això sí, a diferència de les cinc versions catalanes localitzades per Oriol/Pujol, el protagonista no és un rector sinó un barber, detall que treu la vessant de crítica encoberta a la religió present a les altres versions mitjançant el parany parat al protagonista religiós. La descripció d'Uther (2004 [II]: 417-418) sí que preveu la possibilitat que el protagonista no sigui un rector.

Com habitualment fa l'escriptor amb els materials de zones lingüístiques que no són la seva, inclou en la narració l'aclariment d'alguns mots per a facilitar-ne la comprensió. És el cas de «baldanes» (botifarres).

TIPUS 1826

[El sermó del predicador]

I com això de les rondalles és com lo paner de les cireres, que tirant d'una en surten moltes, lo d'estar en gràcia de Déu me fa recordar aquesta altra:

Cert predicador que havia de fer un sermó a una gran festivitats i no n'havia estudiat ni un mot, al pujar a la trona va fer aquesta advertència al seu auditori, que omplia de gom a gom l'iglésia.

—Estimats germans en Jesucrist, per revelació divina, dec advertir-vos que el meu sermó d'avui no el sentiran mes que aquells de vosaltres que estiguin en gràcia de Déu.

I va començar a accionar amb gran fervor i entusiasme, mes com és natural, sense dir ni una paraula, i quan, passat un temps prudencial, va baixar de la trona, tothom se'n va anar cap a felicitar-lo. I a l'eixir de l'iglésia no hi havia ningú que no es desfés en elogis al predicador assegurant que mai s'havia sentit un sermó més eloqüent i que anés més dret al cor.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 207, nota 4.

§§§

ATU 1826 The Clergyman Has No Need to Preach | Oriol/Pujol 1826 El rector no cal que prediqui

TMot: X452.

L'adscripció d'aquesta versió a ATU 1826 respon, d'una banda, a l'anecdòtica situació contextual de la història («fer un sermó a una gran festivitats») que coincideix amb la versió catalana anotada per Oriol/Pujol i amb algunes variants apuntades per Uther (2004 [II]: 430-431) sobre l'encàrrec que rep el protagonista de fer un sermó sobre un determinat sant en la seva festivitats. Per l'altra, a l'habilitat del rector (predicador en aquest cas) per alliberar-se de la situació compromesa en la qual es troba, així com pel desenllaç còmic. En aquesta versió, la religió cristiana és objecte de crítica davant la falsedat evident dels creients que prefereixen lloar les inexistents virtuts del predicador abans que reconèixer que han estat objecte de burla.

Emili Samper Prunera

TIPUS 1960D + 1891

Origen d'un modisme empordanès

A l'Alt Empordà, i sobretot per la banda de Figueres, quan un hom exagera molt les coses, solen dir-li:

—Vós heu passat per can Vidal de la Palma.

Trobant-me jo un dia a Espinavessa, poblet situat a la vora esquerra del Fluvià, i preguntant lo nom d'una gran casa de pagès que hi ha a l'altra banda del riu, una mica més avall del poble, me digueren que era can Vidal de la Palma.

Me vingué de seguida a la memòria lo modisme empordanès i vaig demanar al rector si en sabia l'origen.

—Prou que el sé! Qui és que no el sap aquí? —me digué—. I per cert que no és pas gaire vell. Jo he conegut al Vidal, amo d'aquella casa de pagès, que donà lloc amb les seves exageracions a aquest modisme. Avui lo pobre jau en lo petit cementiri d'aquest poble.

I després de fer-me present que lo dit Vidal de la Palma, com tots los mentiders, s'enfadava si no el creien, me contà gran nombre de mentides pròpies d'aquell pagès gironí que no tenia res que envejar a l'andalús més exagerador que pogués haver-hi.

D'entre els molts casos que d'en Vidal me contà el rector d'Espinavessa, trio sols los dos següents, que em sembla que basten i sobren per a justificar la renomada de que aquell disfrutà per sempre més en l'encontrada empordanesa.

—Un dia vaig anar a l'hort a tatxar melons —contava en Vidal— i tot tatxant-ne un lo ganivet m'hi cau dintre. M'hi fico, i tot buscant lo ganivet, hi trobo un carro de parell carregat de llenya. «Què redimonis feu aquí dins? —pregunto al carreter. —Calli, home! —me respongué ell—. Fa dues hores que he entrat en aquest meló i, per més tombs que dono, no trobo la sortida.»

Un altre dia, parlant de caceres, deia:

—Una tarda vaig anar a caçar i vaig gastar tots los perdigons sense poder matar ni un trist ocell. Ja me n'entornava cap a casa, quan veig una llebre grossa com un cabrit. «Quina pega! —vaig pensar—. Ara no tens perdigons.» Però la paraula pega em va recordar que tenia una boleta de pega de sabater a la butxaca. Carrego l'escopeta, hi fico la bola de pega, que hi venia tota justeta, apunto i tiro. La llebre s'alça i apreta a córrer, i veig que en direcció contrària ne venia una altra que sens dubte s'havia alçat també al sentir lo tret. «Vaja: decididament no estàs de sort!»

pensava jo, creient que no l'havia tocada, quan veig que les dues llebres se topen de cap i comencen a forcejar. Corro cap allí i me les trobo enganxades pel front; les agafo i al sarró. En ma vida he vist llebres més grosses!»

Ni vostès tampoc n'hauràn sentit mai gaires de més crespes.

I és que quan un català surt embustero, ho és de debò.

GOMIS I MESTRE, Cels (1896): «Origen d'un modisme ampurdanés». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 6, núm. 23 (octubre-desembre, 1896): 234-235.

§§§

ATU 1960D The Great Vegetable | Oriol/Pujol 1960D La gran col

ATU 1891 Catching a Rabbit | [Les llebres caçades]

Resum [ATU 1891]: Maneres diverses de caçar llebres amb fortuna (un caçador es queda sense perdigons i dispara un bola de pega de sabater que impacta en una llebre que xoca frontalment amb una altra, quedant les dues enganxades).

TMot: X1401, X1411.1, X1119, X1114.1.

L'adscripció de la primera part de la contarella al tipus ATU 1960D no presenta problemes. Pel que fa a la segona part, amb l'episodi de la cacera dels conills, em decanto per la seva inclusió dins ATU 1891, un tipus miscel·lani del qual no hi ha cap versió catalana ni espanyola documentada, però sí portuguesa (Cardigos 2006: 375). De les set formes descrites per Uther (2004 [II]: 479-480) aquesta versió pertany a la (7) que recull, de fet, el tipus 1893A* d'AaTh (Two Hares Run into Each Other and are caught), caracteritzat pel motiu X1114.1 de Thompson. La cacera accidental també apareix en tipus ATU com 1876* (The Successful Hunter), 1890 (The Lucky Shot) o 1890F (Shot Causes a Serie of Lucky or Unlucky Accidents) però l'especificitat de les llebres de la versió de Gomis fa que em decanti per la catalogació exposada.

Incluc el resum de la versió catalana d'ATU 1891 així com el títol (entre claudàtors) pel fet de ser la primera documentada.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.1.6. RONDALLES FORMULÍSTIQUES (ATU 2000-2399)

TIPUS 2023

Rondalla de la rateta⁴²⁰

Una vegada era una rateta que escombrava l'escaleta.

Tot escombrant l'escaleta va trobar un dineret, i va dir:

—Què em compraré amb aquest dineret? Si em compro avellanetes, me cauran les dentetes; si em compro pinyons, me cauran los queixalons. Val més que em compri una cinteta per posar-me a la cueta.

I es va comprar una cinteta, se va posar un llaç a la cueta i va sortir a la finestreta.

I heus aquí que va passar un gall i, al veure-la tan bonica, li va dir:

—Rateta, rateta, tu que n'ets tan boniqueta, amb un llaç a la cueta, te voldries casar amb mi?

I la rateta li va respondre:

—Vejam com canteu?

I el gall va cantar:

—Quiquiriquic! Quiquiriquic!

—Ai, aneu, aneu, que massa m'espanteu.

I va passar una gallina i li va dir:

—Rateta, rateta, tu que n'ets tan boniqueta, amb lo llaç a la cueta, te voldries casar amb mi?

—Veiam com canteu?

I la gallina va cantar:

—Catoc, catatoc, catoc catarococ!

—Ai, aneu, aneu, que massa m'espanteu.

I va passar un gos, i veient-la tan bonica li va dir:

⁴²⁰ GOMIS] A la publicada per en Maspons i Labrós al primer tom del seu *Rondallayre*, Barcelona, 1871, hi falta tota la primera part; comença al posar-se la rateta a la finestra (Gomis 1910: 231).

Emili Samper Prunera

—Rateta, rateta, tu que n'ets tan boniqueta, amb lo llaç a la cueta, te voldries casar amb mi?

—Veiam com canteu?

I el gos fa:

—Guau, guau, guau!

—Ai, aneu, aneu, que massa m'espanteu.

I després va passar un bou i, al veure-la tan bonica, li va dir:

— Rateta, rateta, tu que n'ets tan boniqueta, amb lo llaç a la cueta, te voldries casar amb mi?

—Veiam com canteu?

I el bou va fer:

—Muu... muu... muu...

—Ai, aneu, aneu, que massa m'espanteu.

I van anar passant bèsties i més bèsties sense que de cap d'elles li agradés lo cant.

I a la fi va passar un gatet molt maco, qui també se'n va enamorar i li va dir:

—Rateta, rateta, tu que n'ets tan boniqueta, amb lo llaç a la cueta, te voldries casar amb mi?

—Veiam com canteu?

I el gat va fer:

—Mèu... mèu... mèu...

I la rateta li va dir:

—Ai, pugeu, pugeu, que molt m'agradeu.

I el gatet hi va pujar, i al veure-la tan grassoneta i boniqueta, li va agradar tant que se la va menjar.

I darrera la porta n'hi ha un fus i, acabat, amén Jesús.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 231-233.

§§§

ATU 2023 Little Ant Marries | Oriol/Pujol 2023 La rateta que escombrava l'escaleta

TMot: Z32.3, Z10.2.

Aquesta versió recollida per Gomis presenta les característiques més conegudes del tipus ATU 2023, que gaudeix d'una bona presència en terres catalanes, amb disset versions documentades per Oriol/Pujol.⁴²¹ Com és habitual en els casos en què observa diferències amb altres versions, Gomis les anota. Així, explica les divergències respecte l'inici de la versió de Maspons i Labrós titulada «La rateta» (Maspons 1871: 58-60; 1930: 83-84; 2010: 100-101) que comença amb la protagonista a la finestra preparada per a rebre els pretendents sense explicar com s'ha comprat la cinta de la cua.

Aquesta versió presenta l'element formulístic que es repeteix a tota la rondalla, així com la presència dels diferents sons realitzats pels animals que són els habituals d'aquest tipus. Com a novetat, cal destacar el final formulístic que no és habitual en les rondalles de Gomis pel fet d'aparèixer dins de reculls de caràcter miscel·lani que no són pròpiament rondallístics. De fet, es tracta de l'únic cas publicat en què apareix una fórmula final.⁴²²

⁴²¹ Sobre la segona part de la rondalla, que prossegueix després del matrimoni, absent en aquesta versió de Gomis, vegeu els comentaris de Beltran (2007: 727-728).

⁴²² També apareix una fórmula final a la versió d'ATU 302, però en el cas de la rondalla meravellosa es tracta d'un text inèdit.

Emili Samper Prunera

TIPUS 2275

Qüento de l'enfadós

—Vols que et conti un qüento?

—Sí.

—No cal que diguis «sí», que si vols que et conti, te'l contaré.

—Ja he dit que sí.

—No cal que diguis «ja he dit que sí», que si vols que el conti, te'l contaré.

—Doncs no.

—No cal que diguis «doncs no», que si vols que te'l conti, te'l contaré.

I així indefinidament.

(General).

FCGM: registre 060/12: *Contes*. Relats curts i finals de rondalla en vers. s/d.

§§§

ATU 2275 Trick Stories | Oriol/Pujol 2275 El conte de l'enfadós

TMot: ---

Aquesta versió inèdita d'ATU 2275 procedeix del FCGM i és un bon exemple d'anti-rondalla (*catch-tale*; Pujol 1989: 275). Segons Oriol (2002: 68) «és una paròdia del gènere rondallístic feta amb el propòsit de sorprendre i importunar els infants. Pot estar construïda sobre l'estructura d'un començament de rondalla meravellosa o sobre el d'una rondalla formulística». La versió recollida per Gomis en data indefinida i localitzada de manera genèrica (fet que vol dir que està molt estesa, com demostren les nombroses versions anotades per Oriol/Pujol) segueix el patró establert i inclou una anotació final adreçada al contador que prolonga de manera indefinida la fórmula de pregunta/resposta característica d'aquest tipus.

5.2. TIPUS NO INCLOSOS A ATU

TIPUS C-005

Rondalles

[Així es menja una figa]

Un ric propietari dels masos de Bítem va voler obsequiar el senyor bisbe amb un present de tres figues d'una figuera que, si bé en feia poques, les feia extraordinàriament grosses, i les hi envià per un vailet amb una carteta en què li deia que no n'hi enviava més que tres per la gran escassetat que n'hi havia.

El vailet pel camí se'n va menjar una i, en arribar al palau del bisbe, li va lliurar al senyor bisbe la carteta, ensenyant-li les dues figues que quedaven al collitor (panereta).

El bisbe, després de llegir la carta, li va dir:

—El teu amo em diu que m'envia tres figues.

—Sí senyor, tres.

—I aquí no n'hi ha més que dues.

—Sí senyor, dues.

—Doncs què n'has fet de l'altra?

—Me l'he menjada.

—Com!

—Així —va dir el vailet. I, agafant una de les dues que hi quedaven, se la va menjar amb llestesa.

—Com! —va repetir el bisbe, admirat de la pocavergonya d'aquell xicot.

—Així —va fer el vailet, tot menjant-se la tercera i deixant el bisbe amb un pam de nas.

(Tivenys.)

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 171.

§§§

RondCat C-005 Com es menja una figa

Emili Samper Prunera

TMot: ---

Aquesta versió de C-005 recollida per Cels Gomis a Tivenys (Baix Ebre) s'adscriu perfectament al tipus, del qual n'hi ha documentades fins al moment tres versions al RondCat.⁴²³

En aquesta versió de Gomis destaca el respecte, un cop més, per formes lèxiques de la zona com «collitor» (forma pròpia de Tortosa segons el DCVB) que l'escriptor conserva tot aclarint-ne el significat entre parèntesis («panereta»).

⁴²³ A les quals cal sumar la versió que Sales (2012: 569-570) documenta a la premsa catalana del segle XIX. Beltran (2007: 704-705), per la seva banda, cataloga dues d'aquestes versions dins el tipus ATU 1689A (Two Presents for the King) i en ressegueix l'origen. Més recentment, a propòsit de la VII Trobada de treball del grup ERGON/GRENO (European Research Group On Oral Narrative/Grup de Recerca Europeu en Narrativa Oral), celebrada a Tarragona els dies 25 i 26 d'octubre de 2012, el mateix Beltran ha revisat aquesta catalogació, tenint en compte la seva relació amb el tipus ATU 1296B (Doves in the Letter).

TIPUS C-021

[El color de les plomes de la cadenera]

Respecte al culte dels animals (lletra *d*) nos queda encara la mena de veneració que professem a l'oreneta.⁴²⁴ I és que tenim la creença de que porta la felicitat a les cases on fa niu i de que va ser ella la qui va arrencar les espines del cap de Nostre Senyor.⁴²⁵

Això darrer també es conta de la cadenera, la que com a record d'aital fet té les plomes del voltant del bec pintades de vermell per la sang del Redemptor, qui volgué que per sempre més quedés així demostrat lo seu agraïment, puig lo tal ocell, ademés d'aital servei lo va aconhortar en les darreres hores de la seua agonia refiletant les passades més belles del seu cantar; i, per això, es diu que durant la Setmana Santa és quan amb major delit refila.

Tal volta es degui a aquesta creença l'original costum que hi ha a alguns pobles de Catalunya de portar cadeneres a l'iglésia mentre Nostre Senyor és al Monument.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 12 (setembre, 1912): 178-179.

§§§

RondCat C-021 Per què la cadenera té les plomes del coll vermelles

TMot: A2536.1, A2411.2.1.12, A2221.2.

Aquest relat etiològic que explica el color de les plomes de la cadenera i el seu cant s'adscriu perfectament al tipus C-021. Al RondCat s'hi documenten tres versions

⁴²⁴ GOMIS] Lo respecte a aquest ocell és comú a tots los pobles d'Europa. A Castella tenen també un gran respecte a les cigonyes, que hi arriben poc abans de la primavera. Quan jo estudiava a Madrid (de 1850 a 1860) a la cúpula de l'iglésia de Sant Andreu n'hi havia un gros niu. Aquelles aus se passejaven tranquil·lament per la Casa de Camp sense que ningú les molestés. L'any 1887 les veia passejar per entremig del bestiar a les deveses de la província de Salamanca i els pastors se n'haurien guardat pla bé de tocar-les (Gomis 1912b: 178).

⁴²⁵ GOMIS] La mateixa creença hi ha a Castella i a Andalusia. A la primera d'aquestes regions canten: En el monte Calvario / las golondrinas / le arrancaron a Cristo / dos mil espinas; y a la segona: Ya vienen las golondrinas / con su vuelo tan sereno / a quitarle las espinas / a Jesús de Nazareno (Gomis 1912b: 179).

Emili Samper Prunera

catalanes més.⁴²⁶ Gomis apunta una variant d'aquest mateix tipus, localitzada a Castella, protagonitzada en aquest cas per l'oreneta, que realitza la mateixa funció alliberadora de les espines de Nostre Senyor. L'escriptor també anota com aquesta creença és extensible a Andalusia.

⁴²⁶ Una d'elles d'Amades (1950: 921-922). Albert-Llorca la inclou en la seva edició de relats explicatius sobre els animals (Amades 1988: 81).

TIPUS C-029

Tradició

[La mula i el bou]

Al portal de Betlem, quan hi va nèixer lo bon Jesús, hi havia un bou i una mula: aquell escalfava amb l'alè el nen Jesús i li acostava les palles i, aquesta, al revés, li prenia les palles i se les menjava.

Per això, la mula va ser privada de tindre fills i la seva carn no és bona per a menjar. En canvi la del bou ho és.

Altres diuen que Déu va premiar al bou deixant-lo entrar al cel en companyia de sant Marc.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklorica IX», p. 57.

§§§

RondCat C-029 Per què la mula no pot tenir fills | Camarena/Chevalier [750I] [Por qué la mula no puede tener hijos]

TMot: A2561.1, A2221.1.

Es tracta d'un altre relat de caràcter etiològic que explica per què la mula no pot tenir descendència. De manera similar al tipus ATU 750E, el comportament d'un animal vers algun membre de la Sagrada Família (particularment el nen Jesús i la Mare de Déu) és premiat o castigat amb un tret que el caracteritza a partir d'aleshores. El tipus C-029, que recull les versions catalanes, parteix de la proposta feta per Camarena/Chevalier (2003a: 42) amb el tipus [750I] [Por qué la mula no puede tener hijos]. A les versions assenyalades pels autors, cal afegir les gallegues de Noia (2010: 342-343) i les portugueses que Cardigos incorpora al seu catàleg (2006: 172).⁴²⁷

D'aquest tipus n'hi ha documentades sis versions catalanes al RondCat, una de les quals apareix combinada amb el tipus C-028 (Per què la mula llaura amb coixí i el bou sense), combinació que no apareix en la versió recollida per Cels Gomis. Cal

⁴²⁷ González Sanz (2010 [I]: 289-290) inclou en la seva antologia de rondalles aragoneses la versió de Quintana (1997: 161) com a exemple dels tipus [750I] de Camarena/Chevalier i C-029 del RondCat.

Emili Samper Prunera

destacar la variant final apuntada pel folklorista (Déu premia el bou deixant-lo entrar al cel en companyia de sant Marc), que no apareix en cap de les altres versions catalanes documentades fins ara, però que sí que es troba en la versió reelaborada literàriament per Apel·les Mestres a «El bou i la mula» (Mestres 2009: 30) dins les seves *Tradicions*.

Una versió que es podria afegir a les que hi ha documentades al tipus C-029 és «Lo bou i la mula» de Jacint Verdaguer, inclosa com a núm. IV de les seves «Notes esparses sobre folklore relatiu al món animal» dins *Folk-lore* (Verdaguer 1907: 37; 2003: 1402).

TIPUS C-032

[La darrera missa del capellà]

Passat lo Carbonell, a mà dreta i a poca alçada damunt de la vall hi ha l'ermiteta de Sant Ximplí, amb son petit porxo davant de la porta i lo seu campanaret.

D'aquesta ermita es conta la següent tradició:

Algú observà que cada nit, al bell punt de les dotze, sortia a l'altar una calavera revestida amb tots los ornaments de dir missa, lo bonet al cap i el calze a les mans; amb sos ulls buits pegava llambregada a l'entorn i, no veient a ningú que li pogués ajudar, se n'entornava amb recança cap a la petita sagristia.

Se'n donà coneixement al bisbe de Girona i aquest digué:

—Deu ésser un capellà que ha mort sense dir alguna missa que tindria obligació de celebrar en l'ermita i serà al purgatori mentre no la digui: cal ajudar-lo.

Ja ho deia el senyor bisbe! Però qui l'havia d'ajudar? Ningú s'atrevia a fer-ho.

Per fi buscaren un escolanet de Sant Feliu de Pallerols i li digueren:

—Mira, noi: has d'anar a ajudar una missa al bell punt de mitjanit a l'ermita de Sant Ximplí; però com lo capellà que l'ha de dir és lleig, molt lleig, no li miris pas la cara, perquè et faria por.

L'escolanet hi anà, ajudà la missa amb la vista sempre fixa als rajols i, d'aleshores ençà, ningú ha tornat a veure mai més a aquell estrany capellà.

GOMIS I MESTRE, Cels (1897): «De Sant Feliu de Pallerols a Olot, passant per la dreuera». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 7, núm. 28 (maig, 1897): 160-161.

§§§

RondCat C-032 La redempció de l'ànima en pena | AaTh 760* The Condemned Soul | Boggs 760C* | Christiansen 4020 The Unforgiven Dead | Camarena/Chevalier [760D] [El monaguillo del ánima del cura]

TMot: E415.3, Q521.6, V42.

El tipus C-032 del RondCat recull el tipus 760* d'AaTh, suprimit a la darrera revisió del catàleg internacional a càrrec d'Uther (2004). Oriol/Pujol documenten cinc versions catalanes d'aquest tipus AaTh, que s'amplien fins a set per al tipus C-032 del RondCat.

La versió de Gomis s'ajusta perfectament a la descripció de C-032. Dels tres tipus proposats per Boggs (1930: 89-90), aquesta versió coincideix amb el tercer (760*C),

Emili Samper Prunera

així com amb el número 4020 de Christiansen (1958: 64-65), concretament amb els elements A1, A2, B1, C2 i C3. És també coincident amb el tipus [760D] proposat per Camarena/Chevalier (2003a: 123-124) que inclou variants catalanes, castellanes, basques, hispanoamericanes i portugueses. Espinosa (2009: 97-98) remunta l'origen d'aquesta llegenda a l'edat mitjana i assenyalava que no s'han trobat notícies d'aquesta versió anteriors al segle XVIII.⁴²⁸

Com assenyalava Pujol (1982: 48-49): «aquests temes no són pròpiament rondallístics, sinó que pertanyen al terreny de la llegenda, i com a tals, solen estar localitzats en l'espai i en el temps». La versió de Gomis es localitza a l'ermita de Sant Ximplí (o Simplici), localització que comparteix amb una de les versions d'Amades, la núm. 2122 «Can Carbonell» (Amades 1950: 1518-1519). Les diferències entre aquesta versió i la de Gomis (molt més sintètica) no permeten assenyalava una dependència directa entre totes dues, com passa altres vegades.

Pel que fa a les versions catalanes documentades, cal sumar-hi les recollides per Milà i Fontanals a «Almas en pena, aparecidos» on apareixen «ocho sacerdotes revestidos de sobrepelliz y en orden procesional, que con voz medio apagada cantaban responsos» (Paloma 1976: 29).

Apel·les Mestres presenta una reelaboració literària titulada «El capellà en pena» (1933: 82-83; 2004: 97-98), protagonitzada per un lladre.

⁴²⁸ Espinosa (2009: 306) cita una versió documentada per Paul Sébillot l'any 1794 al poble francès de Lambelle.

TIPUS C-042

Rondalles

[Sant Pere i les figues]

Un dia, Jesús va sorprendre sant Pere que menjava alguna cosa.

—Què menges, Pere? —li va preguntar.

—Figues! —va respondre l'apòstol, essent així que eren raïms allò que es menjava.

—Tant t'agraden les figues? —li va preguntar de nou Jesús, que sabia perfectament que eren raïms allò que Pere menjava.

—Moltíssim, Mestre! —li va respondre el seu deixeble.

—Doncs, d'ara endavant, la figuera donarà fruit dues vegades l'any —va dir Jesús.

I sant Pere es va arrencar els pocs cabells que li quedaven, en pensar que, si hagués dit la veritat, haurien estat els ceps els qui haurien donat, dues vegades l'any, els raïms que tant li agradaven.

(Montesquiu).

GOMIS I MESTRE, Cels (1891): *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI», p. 90.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 172.

§§§

RondCat C-042 La fruita que més agradava a sant Pere | AaTh 774G Peter's Favorite Fruit | Boggs *792

TMot: ---

Es tracta d'una altra rondalla que pertany al cicle protagonitzat per Nostre Senyor i sant Pere. En aquest cas, és el tipus AaTh 774G (suprimit a ATU), que Boggs (1930: 93) cataloga amb el tipus *792, i que al RondCat apareix amb el tipus C-042. Com és habitual en aquest tipus d'històries, sant Pere rep una recompensa que no és ben bé la que esperava i que respon al seu comportament. La versió de Gomis,

Emili Samper Prunera

present a les dues edicions de la *Botànica popular*, està recollida a Montesquiú, on l'escriptor va exercir de soci delegat de l'AEC.⁴²⁹

A més de les quatre versions catalanes d'aquest tipus documentades per Oriol/Pujol, hi ha una reelaboració literària d'Apel·les Mestres (2009: 35-36) titulada «Els raïms».

⁴²⁹ Com explico a la primera part, concretament als capítols 1 (Perfil biogràfic) i 3 (Excursionisme i folklore).

TIPUS C-054

[Sant Vicenç Ferrer i el mestre de cases de la bastida]

Quan sant Vicenç Ferrer anava pel món feia tants miracles que no podia anar pels carrers de tanta gent que el seguia, per lo que el prior del seu convent de València li va prohibir fer-ne més.

I vet aquí que un dia que anava per un dels carrers d'aquella ciutat un mestre de cases va caure de la bastida en què treballava i al veure al sant li va cridar:

—¡Fra Vicenç, valeu-me!

I el sant li va respondre:

—Espera't que no puc fer miracles.

I el pobre home va quedar enlaire, mentre sant Vicenç se'n va anar a demanar permís al prior per salvar-li la vida.⁴³⁰

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 210.

§§§

RondCat C-054 Sant Vicenç Ferrer i l'obrer de la bastida

TMot: N814.1, X1741.1.

Aquesta versió del tipus C-054, recollida per Gomis de la seva mare quan era petit (com assenyala en nota), presenta un dels miracles d'aquest conegut sant valencià, protagonista de tot un cicle llegendístic. Al RondCat es recullen dues versions catalanes més d'aquest tipus. La versió de Baldó (1999: 108) coincideix amb la de Gomis perquè té com a protagonista l'obrer d'una bastida. La versió d'Alcover està protagonitzada per un picapedrer (Alcover 1936-72 [vol. v] «De com el pare prior privà sant Vicenç Ferrer de fer miracles»)⁴³¹.

⁴³⁰ GOMIS] Recollit de boca de la meua mare quan jo era petit (Gomis 1912b: 210).

⁴³¹ És la rondalla 14 dins del cicle «Sant Vicenç Ferrer dins la memòria del poble mallorquí». Sobre la presència llegendària del sant en terres mallorquines, vegeu Valriu/Vibot (2010).

Emili Samper Prunera

TIPUS C-058

I.

[La Verge de Foix]

La Verge de Foix fou trobada per un pastor dins d'una cova que hi ha dessota de l'iglésia actual i ficada dins del sarró, que deuria ser molt més gran que els que ara usen sos companys d'ofici, se l'endugué cap avall; mes a l'arribar al lloc en què hi ha l'ermita de què he fet esment, la Verge se li desaparegué; això li succeí per tres vegades, tornant-la a trobar sempre dins de la cova. Llavors en donà part al batlle i es començà la construcció de l'actual iglésia de Foix, que és d'un gòtic molt senzill, si bé està completament desfigurada per los adobs i afegidures que més tard hi han anat fent.

GOMIS I MESTRE, Cels (1888): «Impressions d'una excursió á Sant Martí Sarroca, Torrellas y Pontons (provincia de Barcelona)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 11, núm. 121-123 (octubre-desembre, 1888): 274.

II.

[Ni a Encamp ni a Canillo]

Diu Horaci Chauvet⁴³² que pertot on ara hi ha una Mare de Déu trobada hi havia hagut abans una divinitat pagana. No sóc del seu parer, a lo menos per lo que toca a la nostra Catalunya.

Lo que hi ha és que quasi totes les històries d'aquestes Mares de Déu s'assemblen. La major part d'elles han estat trobades per un pastor o una pastora, o senzillament per un bou o un bé que fan acatament a la imatge amagada dins d'una cova o enmig d'una mata. Generalment totes aquestes històries de troballes d'imatges se conserven per tradició.

De la de Nostra Senyora de Meritxell, a la vall d'Andorra, se conta la següent: Lo dia 6 de gener de no se sap quin any los veïns de Meritxell, anant a Missa a Canillo, van veure a la vora del camí una gavernera florida i coberta de fulles verdes. Admirats de tal estranyesa en aquella estació, s'hi van acostar i van veure que darrere d'aquella mata hi havia una coveta i, dins d'aquesta, una petita imatge de la Mare de Déu amb lo nen Jesús.

⁴³² GOMIS] *Légendas du Roussillon*, pl. 57 (Gomis 1912b: 208).

Avisat lo rector de Canillo d'aquella troballa hi van anar en professó a cercar-la i la van posar a un dels altars de l'iglésia d'aquell poble; mes l'endemà la imatge havia fugit i tornava a ser a la coveta. Llavors hi van anar en professó els d'Encamp i els va passar lo mateix que als de Canillo, també els hi va fugir la imatge. Los veïns d'ambdós pobles no sabien què fer-se ni quin partit prendre, quan va caure una forta nevada que va cobrir tota la terra d'aquells voltants menos una petita part a unes cinquanta passes de la gavernera, amb lo qual van comprendre que la voluntat de la Verge era que li fessin una capella a aquell endret i, en efecte, allí li van fer i allí és encara servint de protectora a aquelles pintoresques valls d'Andorra.⁴³³

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 208-209.

III.

[Els tres trossos de la marededéu]

La tant renomada imatge de la Mare de Déu de la Providència o de Mitan Camí, de Tortosa, va ser trobada en tres trossos: los dos primers per dues dones i lo tercer per un pagès, sent aquesta darrera troballa la més digna de ser contada: Estava l'esmentat pagès esporgant les oliveres del seu tros quan se li va plantar davant una grossa serp, dreta com un fus.

—Valga'm Maria Santíssima! —crerà el pagès a l'ensems que va pegar una destalada a l'aire amb tan bon encert que va tallar lo cap en rodó a l'animalot.

I, a l'acotar-se per mirar-se'l de prop, va trobar sota del cos de la serp lo tros que faltava de la imatge.

De tradicions de marededéus trobades o aparegudes n'hi ha per fer-ne un gros volum sense eixir de Catalunya.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 209.

§§§

⁴³³ GOMIS] *Historia y novena de Ntra. Sra. de Meritxell*, per un novici de la companyia de Jesús, pl. 18 a 20.- Barcelona, 1874.

La Mare de Déu del Castell d'Ultrera (Rosselló), que també fugia de l'iglésia de Sorede cada vegada que l'hi portaven, va indicar lo lloc on volia que li fessin l'ermita d'un modo tot diferent: un matí de juliol va aparèixer amb una espessa capa de neu un sol endret de la muntanya i allí li van fer l'ermita. Horacio Chauvet, obra esmentada, pl. 58. (Gomis 1912b: 209).

Emili Samper Prunera

RondCat C-058 La marededéu trobada

TMot:

I: A1544, V143.2.

II: A1544, V143.2.

III: A1544, V143.2.

Sota el tipus C-058 s'agrupen al RondCat les llegendes de marededéus trobades que expliquen la trobada d'una imatge (habitualment per part d'un pastor) i com és la mateixa imatge la que marca el lloc on s'ha de construir l'ermita en honor seu. Fins al moment, se n'han localitzat al RondCat quatre versions, a les quals cal sumar ara les de Gomis.

La versió II inclou a l'inici una interessant reflexió de Gomis sobre aquest tipus específic de llegendes i la seva caracterització:

Lo que hi ha és que quasi totes les històries d'aquestes Mares de Déu s'assemblen. La major part d'elles han estat trobades per un pastor o una pastora, o sencillament per un bou o un be que fan acatament a la imatge amagada dins d'una cova o enmig d'una mata. Generalment totes aquestes històries de troballes d'imatges se conserven per tradició.

Caracterització que es complementa amb el comentari final de l'escriptor a la versió III: «De tradicions de marededéus trobades o aparegudes n'hi ha per fer-ne un gros volum sense eixir de Catalunya».⁴³⁴

⁴³⁴ Formarien part d'aquest «gros volum» versions com les que recullen Amades (1989) i Palomar/Solà (2001). A Oriol (2005: 45-49) s'hi troben diferents versions localitzades a indrets de les comarques de Tarragona procedents de fonts orals i també escrites.

TIPUS C-063

I.

[El mosso tafaner]

Una nit, un dels mossos de la casa va observar uns certs misteris entre la mare i la filla i, tafaner com ho són quasi tots els mossos, es va amagar per veure què feien. Les seves mestresses es posaren conilles, tragueren un potet d'ungüent que tenien amagat dins d'un armari de la cuina i se n'untaren el cos dient:

—Pets s'esfoia, xemeneia amunt, per sobre fulla!

I desaparegueren.

El mosso féu el mateix que elles: es posà conill, s'untà tot el cos amb l'ungüent del potet i digué:

—Pets s'esfoia, xemeneia amunt, per sota fulla!

I el pobre mosso començà a passar per entremig de barders i espinavesses i per les taparades, i arribà al cim del Canigó amb tot el cos ple d'esgarrinxades.

La seva mestressa, veient-lo en aquell trist estat, li demanà què li havia passat i el pobre mosso li contà tot el que havia fet i dit.

—Bé, no diguis res! —li digué ella—. Fes tot el que fem nosaltres i, vegis el que vegis, no diguis mai «Jesús».⁴³⁵

Ballaren la sardana i, quan n'estigueren cansats, anaren a beure al celler d'una casa de pagès d'aquells encontorns.

Essent al celler, el mosso veié quelcom extraordinari i, no podent contenir-se, exclamà:

—Jesús!

En sentir això, totes les bruixes i tots els bruixots desaparegueren de sobte i el mosso quedà, conill com estava, a cavall d'una bóta i sense poder-se moure.

En ser de dia, la criada de la casa anà a buscar vi al celler i, trobant-hi aquell home conill, fugí esporuguida i cridant com una desesperada.

Llavors hi anà l'amo i, informat del que havia succeït, tingué llàstima del pobre mosso i li donà roba perquè es vestís i pogués anar-se'n a casa.

⁴³⁵ GOMIS] No obstant això, ella ho diu i no passa res (Gomis 1987: 64).

Emili Samper Prunera

(Espinavessa, 1883).⁴³⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 63-64.

II.

[La meva dona és bruixa]

El cas que ara referiré és l'únic que he sentit contar en què intervingui el dimoni:

Un home observava que algunes nits, si es despertava, no trobava la dona al llit. Tement que aquesta no la hi fregís, es posà a l'aguait.

Una nit que feia l'adormit, veié que la seva dona s'alçava i la seguí a poc a poc perquè ella no ho notés.

Veié que es ficava a la cuina, que abastava un tupinet i que, un cop nua, s'untava tot el cos amb un ungüent que hi havia a dintre. Després digué:

—Per sobre fulla, xemeneia amunt!

I desaparegué per la xemeneia a cavall d'una escombra.

L'home féu i digué la mateixa cosa i es trobà de sobte en una sala gran d'una casa de pagès on hi havia gran reunió d'homes i dones presidida per un dimoni que ensenyava les vergonyes.

Després de ballar la sardana i divertir-se en gran, veié que tots els qui hi havia reunits anaven desfilant davant del dimoni i li feien acatament besant-li les vergonyes, i ell hagué de fer la mateixa cosa.⁴³⁷

La relació s'acaba aquí i no diu quin va ser el càstig que aquell marit imposà a la seva muller perquè l'havia fet passar per semblant humiliació.

Com veiem, pocs són els detalls que entre el poble català d'avui dia es troben sobre les reunions anomenades sàbat per nosaltres i *akelarre* pels bascs.⁴³⁸

⁴³⁶ GOMIS] Confronta amb el conte «Altafulla» del meu amic Maspons i Labrós en el seu *Lo rondallaire* (Gomis 1987: 64).

⁴³⁷ GOMIS] Dec aquest cas a l'amabilitat de Joan Bru, amic meu, que no ha tingut inconvenient a donar-me tot el material recollit per ell sobre les bruixes (Gomis 1987: 65).

⁴³⁸ GOMIS I SERDAÑONS] Aquesta paraula és composta d'*aker*, boc, cabró, i *larre*, prat. A la part nord de Navarra, prop de la frontera francesa, entre les poblacions d'Urdax i Zugarramurdi, hi ha un pla anomenat Akelarre (Gomis 1987: 65).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 64-65.

§§§

RondCat C-063 L'aprenent de bruixot | Boggs 746-749 Witch | Amores [Cuento de brujas] | González Sanz [746A] La oración espanta a las brujas | González Sanz [746B] Por encima de rama y hoja | Christiansen 3045 Following the Witch | Christiansen 3050 At The Witches' Sabbath | Klintberg N. Witches

TMot:

I: G249.3, G242.7, G243, G247.

II: G249.3, G242.1, G242.7, G243, G247, G243.1, G243.1.1.

Aquestes dues versions recollides per Gomis, una a Espinavessa (Cabanelles, Alt Empordà) l'any 1883 i l'altra gràcies a Joan Bru, segueixen la caracterització del tipus C-063 del RondCat, amb algunes particularitats.

González Sanz (1996b, 1998, 2005) parteix de Boggs (1930: 84) per proposar tres tipus dedicats a les rondalles de bruixes (el primer, format per tres subtipus). Aquesta proposta, que no ha estat incorporada al catàleg internacional d'Uther ni tampoc al catàleg de Camarena/Chevalier per als contes espanyols sí que ha estat seguida per altres investigadors, com Beltran (2007: 621-622) per a les rondalles valencianes, Cardigos (2006: 168-169) per a les portugueses i Noia (2002: 210-216; 2010: 328-332) per a les gallegues. En el cas català, el contingut del tipus C-063 coincideix amb la proposta dels tipus [746A] i [746B] de González Sanz, així com *746 de Boggs.

La versió I de Gomis pertany als tipus [746A] i [746B] de González Sanz (1996b: 94-95), al tipus *746 de Boggs (1930: 84), al tipus 3045 de Christiansen (1958: 46), amb els elements A2, B1, B2, B3, C1, C2, C3, D2, D3, al tipus N2 (Bump against everything) de Klintberg (2010: 276) i al tipus II d'Espinosa (2009: 581), amb els elements A, B, C, D, D3, E, F. La fórmula que pronuncia el protagonista, de manera errònia, és semblant a la que apareix en les versions aragoneses que González Sanz utilitza per a caracteritzar el tipus («Pets s'esfoia,

Emili Samper Prunera

xemeneia amunt, per sobre / sota fulla!»; «Por debajo de rama y hoja / Por debajo de zarza y matas»).⁴³⁹

La versió II pertany als tipus [746A] i, parcialment, [746C] de González Sanz, al tipus 3045 de Christiansen (1958: 46), amb els elements A2, B1, B2, B3, C1, C2, C3, F, al tipus N7 (Sleeping with open eyes) de Klintberg (2010: 277) i al tipus I d'Espinosa (2009: 581), amb els elements A, B, C, D, D1. En aquesta versió, no hi ha error en la fórmula. La coincidència parcial amb [746C] es troba únicament en el fet que el protagonista (que no és sabater) ha de besar les vergonyes del diable com succeeix en aquest tipus.⁴⁴⁰

A totes dues versions el ball que les bruixes realitzen en honor al diable és una sardana, dansa que també apareix a la versió de Gomis d'ATU 503.

Al RondCat hi ha dues versions documentades de C-063. Una de Francesc Martínez i Martínez (1912: 152-156), «Un aprenent de bruixot», i una d'Amades (1950: 529-530; 1974: 738-740), «L'aprenent de bruixot», basada en l'anterior i que també apareix al volum *Bruixes i bruixots* (Amades 1934: 78-79). Maspons i Labrós (1880: 236) inclou, en el seu estudi sobre les bruixes, la descripció de l'ús de la fórmula per a volar i de l'oració que les espanta (tipus [746A] i [746B] de González Sanz).

Altres versions peninsulars no catalanes d'aquest tipus (combinat amb un o més dels subtipus de González Sanz) es troben als reculls d'Adell/García (2009: 106-108), Amores (1997: 129-130),⁴⁴¹ Asensio (2002: 114-119), Araguás/Muñoz/Puyuelo (2006: 184-185; 186; 193), núm. 302, 303, 310, Asiáin (2006: 136-137), núm. 27, González/Gracia/Lacasta (1998: 212-213), núm. 211, González Sanz (1998: 26; 2010 [1]: 279-281), Espinosa, fill (1996: 357-360), núm. 150, 151, 152, 153, Espinosa (2009: 454), núm. 161, 162, i Rubio/Pedrosa/Palacios (2002: 307-308), núm. 206.

⁴³⁹ Sobre la fórmula utilitzada en aquestes rondalles de bruixes, vegeu Espinosa (2009: 581-582), Scobie (1978: 81; 86-87; 99) i Caro Baroja (1966: 294-295).

⁴⁴⁰ A [746C], el sabater li clava l'alena al diable i aquest li prohibeix tornar a passar perquè creu que l'ha punxat amb el bigoti (González Sanz 1996b: 95).

⁴⁴¹ Amores (1997) parla d'un genèric [Cuento de brujas] que fa correspondre als tipus I i II d'Espinosa (2009) i de «Otros cuentos de brujas», en els quals s'hi pot identificar el tipus [746C] de González Sanz.

TIPUS C-064

[El pagès posa la brida a la seva dona]

Les bruixes i els bruixots no sols tenen el poder de transformar-se ells en animals, sinó que també hi poden transformar els altres.

Hi havia un pobre pagès que era casat amb una bruixa sense saber-ho, la qual tenia una brida i, quan el seu marit dormia, la hi posava. El marit quedava transformat en mul, ella hi pujava a cavall i el feia galopar cap a dalt del Canigó.

El pobre marit no sabia què li passava: només sabia que cada diumenge al matí es trobava tot cruixit d'ossos com si hagués fet cent hores de camí.

Això va durar fins que un dia, mentre la seva dona dormia, admirat el pagès de veure aquella brida penjada a l'alcova, la posà per casualitat a la muller i veié que se li transformava en mula.

Passat el primer moment de sorpresa, va portar la mula a l'estable, la va fermar bé i li va donar una forta pallissa.

En ser de dia, anà a buscar els seus sogres, els féu anar a casa d'ell i els ensenyà la mula, que deia haver comprat. Son sogre va trobar que havia fet una gran compra perquè aquella mula era una bona bèstia. Llavors el marit digué:

—Doncs ja us la podeu endur perquè el que és jo no la vull pas més a casa.

I, traient-li la brida, la mula es transformà de nou en dona, i els sogres veieren amb una gran sorpresa que era llur filla.

(Espinavessa, 1883).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 54.

§§§

RondCat C-064 El ferrer ferra la seva dona | Christiansen 3055 The Witch that was Hurt

TMot: D683.2, G241.2.1, G241.2.1.1, D696, G241.2.2, G250.1, G211.1.2.

En aquesta versió de C-064, localitzada també a Espinavessa (Cabanelles, Alt Empordà) l'any 1883, s'hi troben els trets característics del tipus com són el desconeixement per part del marit de la condició de bruixa de la seva dona, l'ús que ella fa dels seus poders de transformació per a utilitzar-lo com a mitjà de transport i

Emili Samper Prunera

el final allisonador, amb el descobriment públic de la bruixa (en l'àmbit familiar, en aquest cas), amb càstig físic inclòs. En aquest cas, però, el protagonista (un pagès) no posa ferradures a la seva dona, detall també característic d'aquest tipus i absent en la versió de Gomis.

Al RondCat hi ha localitzades dues versions: una de Maspons (1871: 101-103; 1909: 138-140; 2010: 137-138), «La bruixa del ferrer», i una d'Amades (1950: 531-532; 1974: 741) «La bruixa i l'aprenent», basada en l'anterior. S'hi poden afegir tres versions més: «Una bruixa que van ferrar-la» de Vilarrasa (1928: 9-10), «La mare de sant Vicenç Ferrer» de Bertran i Bros (1909: 260-261; 1989: 152-153),⁴⁴² que resulta particularment interessant pel fet d'estar protagonitzada per sant Vicenç Ferrer i, finalment, «Una bruixa a qui van ferrar» de Cutrina (1981: 186-188). Amades també es fa ressò d'aquest argument al llibre *Bruixes i bruixots*, anterior a la *Rondallística*. D'una banda, reproduïx la versió basada en Maspons ja esmentada (Amades 1934: 79-80) i, per l'altra, inclou referències a les versions de Vilarrasa i Bertran quan explica l'argument de manera més genèrica (Amades 1934: 63).

⁴⁴² També apuntada, sense desenvolupar, per Amades (1934: 63).

TIPUS C-065

I.

[El marit convertit en ruc]

A Berga contem el cas següent:

Hi havia una vegada un home que cada diumenge es despertava tan fatigat i estabornit com si li haguessin donat un bon fart de garrotades.

—Que és estrany! —pensava—. El diumenge, que em llevo més tard que els altres dies, em desperto sempre tot cruixit d'ossos.

De vegades comunicava aquests pensaments a la seva dona i aquesta li responia:

—I no has d'estar cruixit si et trobes rebentat de treballar tant tota la setmana?

Però l'home no es donava per satisfet: hi havia alguna cosa que no s'explicava. Aquell cruiximent d'ossos precisament el diumenge, i cada diumenge la mateixa cosa, era per a ell quelcom estrany i misteriós.

Per fi, un dia que s'esqueia ser a confessar, explicà punt per punt al confessor el que li passava els diumenges. Aquest se l'escoltà amb molta atenció i de sobte li demanà:

—Heu reparat si la vostra dona és bruixa?

—Bruixa! —exclamà el pobre home com dubtant-ho.

—Qui sap! Poria molt ben ser.

—No ho só pas reparat, no ho crec pas!

—Doncs repareu-ho. Dissabte vinent feu l'adormit i atalaieu la vostra dona.

L'home ho va fer tal com el confessor li havia aconsellat. Es ficà al llit dejorn. Al cap d'una estona ja roncava i a totes les preguntes de la seva dona, que de tant en tant deia: «Dorms, noi?», responia roncant.

Veié llavors que la dona treia un ansat de dessota un rajol i que començava a untar-li el cap. I el pobre home veia que les seves orelles s'anaven allargant, allargant, fins a tornar-se veritables orelles de ruc; que els llavis se li estiraven i es transformaven en morros; que el cos se li cobria de pèl i que els braços i les cames se li tornaven potes, de manera que s'havia convertit en tot un ruc de quatre potes, sols que hi veia i pensava com un home per més que no pogués dir ni una paraula.

Així transformat, veié que la seva dona es posava conilla, s'untava el cos i pujava a cavall d'ell, i sentí que deia:

Emili Samper Prunera

—Per damunt fulla, a Pedraforca!

I en un tres i no res van arribar al cim d'aquesta roca, on hi havia ja gran generació fent rotlle i, enmig d'aquest rotlle, un cabró negre amb unes banyes molt recargolades a qui tothom feia la vènia, els uns besant-li les vergonyes, els altres alçant-li la cua per besar-li la part que cau al dessota.

Acabada la recepció, aquell cabró, que era el dimoni en persona, començà a repartir la feina:

—Tu i tu —deia—, a tondre les cabres, que demà heu de fer caure una gran calamarsada a Sallent; tu i tu anireu a acabar de matar aquell home que és esquenat al clot del llit; tu i tu prepareu untets, que ja s'acaben.

I així en un to semblant tota la resta.

Mentrestant, l'home transformat en ruc ho atalaiava tot i pensava: «Te fotxe! Aquella és la Tana i el ruc és son marit; aquella altra és la Tuies, i també ha vingut a cavall del seu home; l'altra de més enllà és la Ció, i aquelles de més lluny són la Talena i la Quica, i totes amb els marits llurs per cavalcadures».

I això durà fins que el gall cantà la mitjanit, i llavors bruixes i bruixots s'escamparen amb un gran brogit per l'aire i tornaren tots a la casa llur.

L'endemà diumenge l'home es despertà tan cruixit com de costum, mes llavors ja sabia la causa d'aquell cruiximent i dissimulà i no digué res, ni es donà per entès.

El dissabte següent féu prendre un dormitori a la seva dona sense que ella se n'adonés, la untà com ella ho havia fet a ell i es trobà que se li havia tornat una somera. Després s'untà ell, pujà a cavall de la seva dona i cridant: «Per damunt fulla, a Pedraforca!» féu cap allí.

Les bruixes, veient arribar un bruixot nou, en tingueren una gran alegria i mogueren una gran gatzara; mes també els rucs s'atalaiaren de la somera i començaren a bramar amb tanta força, que ni el mateix dimoni no pogué posar-hi pau ni fer-se entendre i hagué de dissoldre la reunió perquè no hi havia manera de fer res enmig de tan gran desgavell.

(Les Planes d'Hostoles, 1892).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 56-58.

II.

[Convertit en burro]

De l'article esmentat sobre «Les bruixes» del meu amic Francesc Maspons i Labrós m'he pres la llibertat de copiar d'una manera translàtica la narració següent:

Un amic nostre del Camp de Tarragona ens ha referit haver sentit contar a un carreter, ordinari de dues poblacions importants de la dita comarca, que en un hostal, essent a dormir dalt a les golfes, veié entrar per la finestra tot volant una vella que era bruixa, la qual abastà d'un prestatge un tupinet i amb l'ungüent que hi havia li untà a ell els peus, tot mormolant paraules estranyes, i el convertí en burro.

Quan, al matí següent, l'hostaler, veient que no baixava, pujà a dalt, hi trobà un burro. El féu baixar i se'n serví fent-lo tragar tota llei de càrregues, mentre ell conservava tots els sentits clars.⁴⁴³ Fins que, veient son estat miserable, el carreter determinà escapar-se així que pogués i pujar a buscar aquell ungüent maleït. Així ho féu i, untant-se com pogué els polsos, tornà a ésser home.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 58-59.

§§§

RondCat C-065 L'home convertit en ruc | Christiansen 3045 Following the Witch | Christiansen 3050 At The Witches' Sabbath | Klintberg N. Witches

TMot:

I: D683.2, D696, G241.2.1, G250.1, G211.1.2, G241.2.2, G243.

II: D683.2, G241.2.1.

La transformació del protagonista d'aquesta rondalla en ruc té un clar precedent en la literatura llatina i l'obra *L'ase d'or* d'Apuleu, com assenyala el mateix Gomis en nota a la segona versió.⁴⁴⁴ A diferència de la versió llatina i també del tipus C-065,

⁴⁴³ GOMIS] Recordeu *L'ase d'or* d'Apuleu. Sols hi ha una diferència. Apuleu es tornà ase per equivocació de Totis, criada de Pàmfila, que li havia donat un pot per un altre, passà moltes peripècies i no tornà a ser home fins que es menjà la corona de roses que duia al cap el pontífex dels sacerdots. La novel·la de Luci Apuleu és plena de poesia i de sal, dues coses que falten a la bruixa moderna. No m'estranya que no tingui la segona perquè «essent beneïda», com diu el poble, la nostra bruixa li té horror; més aviat podien haver-li deixat almenys la poesia, que tan agradables ens fa la bruixa d'Homer i la d'Apuleu; o la gràcia amb què Horaci es burla de Canídia a la sàtira VIII del seu primer llibre (Gomis 1987: 59).

⁴⁴⁴ Per la relació entre Apuleu i l'evolució de la figura de la bruixa, vegeu Scobie (1978) i Caro Baroja (1965: 58-63).

Emili Samper Prunera

però, en les dues versions de Gomis, la transformació en ruc del protagonista no es produeix per un error seu, sinó que és la bruixa qui deliberadament el transforma per a utilitzar-lo, com succeïx al tipus C-063. Adscriu aquestes versions a C-065 per la importància de la transformació en la història, però hi ha elements que les acosten (sobretot en la versió I) a C-063.

D'aquesta manera, la versió I, recollida a les Planes d'Hostoles el 1892, pertany als tipus N7 (Sleeping with open eyes) de Klintberg (2010: 277) i al tipus 3045 de Christiansen (1958: 46), amb els elements A2, B1, B2, B3, C1, C2, C3, E1, E2, F. També hi ha una coincidència parcial (més aviat anecdòtica) amb el tipus [746C] de González Sanz perquè apareix novament la trobada amb el diable i la besada de les seves vergonyes.

La versió II és més simple i se centra en la transformació en ruc i posterior recuperació de la forma humana que es produeix amb el mateix ungüent i no pas amb una rosa de la Mare de Déu del Roser, com succeïx a la descripció de C-065.

Al RondCat apareixen documentades dues versions de C-065: «El ruc de les bruixes» de Pau Bertran i Bros (1909: 45-48; 1989: 25-26) i «L'home tornat ruc» de Joan Amades (1950: 532; 1974: 741-743), basada novament en l'anterior i que apareix resumida a *Bruixes i bruixots* (Amades 1934: 65). S'hi poden afegir quatre versions més. La primera és precisament la que cita el mateix Gomis a la versió I de C-063. Es tracta d'«Altafulla» de Maspons (1874: 63-66) que inclou un canvi deliberat de la fórmula que utilitzen les bruixes per part del protagonista, amb desastrosos resultats (la transformació en ruc). De la mateixa manera, la recuperació de la forma humana es produeix de manera molt més dolorosa, a cops de bastó. Amades (1934: 64-65) resumeix aquest versió, citant el seu origen. La segona versió també és de Maspons, apareix en el seu estudi sobre les bruixes (1880: 273), i està protagonitzada per un carreter tarragoní. Amades (1934: 65-66) també la reproduïx citant en nota la seva procedència. La tercera versió és d'Horace Chauvet (1899: 53-55) i es titula «Peau d'Ane».⁴⁴⁵ I la quarta apareix al recull de Daniel Rangil (2008: 144) amb el significatiu títol de «Carregat com un burro».

⁴⁴⁵ Chauvet diu que tradueix la versió que apareix a *Lo rondallayre* de Maspons «parce qu'elle est connue en Roussillon tout comme dans la Catalogne», però deu tractar-se d'un error ja que la versió que Maspons recull a la segona sèrie de *Lo rondallayre* amb el títol «La pell d'ase» (Maspons 1872: 72-75; 2010: 195-197) no coincideix amb la llegenda de bruixes reproduïda per Chauvet, sinó que és ATU 510B.

TIPUS C-078

[El Crist d'Albanyà i el dimoni de Fontfreda són germans]

A Maçanet de Cabrenys contenen que, fa ja molts anys va anar a aquelles terres un escultor de gran fama, qui tot seguit va trobar feina. Lo poble d'Albanyà li va encarregar un Crist i el de Fontfreda, un Sant Miquel. L'escultor va comprar un gros roure d'una masia d'aquells voltants i del seu tronc en va fer les dues imatges.

Per això és per lo que diu la gent que el Crist d'Albanyà i el dimoni de Fontfreda són germans.⁴⁴⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 207.

§§§

RondCat C-078 La fusta de la imatge del sant

TMot: V127.

Gomis es fa ressò en aquesta versió de la tradició segons la qual el santcrist d'Albanyà i el dimoni de Fontfreda⁴⁴⁷ són germans perquè estan fets de la mateixa fusta. Es tracta del tipus C-078 del RondCat que es defineix com «Raó d'una corrandà sobre la imatge del sant patró local». L'escriptor assenyala en nota l'origen de la versió citada i en dona una de semblant recollida a Faió. Aquesta versió de la Franja d'Aragó coincideix amb una de les dues versions documentades al RondCat que recull Vidal (2005: 126-127). Concretament amb «Sant Sebastià de Massalió»

⁴⁴⁶ GOMIS] Recollit per en Frederic Rahola, revista i pl. esmentades [*Catalunya* n° de Febrer, 1894, pl. CVI].

A Faió, poble de la província de Saragossa, situat a la confluència del riu Matarranya amb l'Ebre, contenen una cosa per l'estil:

Un dels veïns va treure de l'Ebre un gros tronc que anava riu avall i d'una part d'ell en va fer una menjadora per la seua somera. Lo senyor rector li va demanar lo tros que li quedava per fer-ne un Sant Sebastià, que és patró d'aquell poble, i per això aquell qui l'havia tret del riu cantava: En Ebro fuiste cogido, / glorioso San Sebastián; / del pesebre de mi burra / eres hermano carnal (Gomis 1912b: 207).

⁴⁴⁷ Representat al costat de sant Miquel, l'arcàngel que el venç.

Emili Samper Prunera

que respon al punt de vista dels habitants de Maella que canten com, de la fusta que sobra de fer la imatge de sant Sebastià, en fan un pessebre per a un ase.⁴⁴⁸

Cal sumar una altra versió, en aquest cas d'Amades (1950: 823), titulada «El diable d'Albanyà i el Sant Crist de Fontfreda són germans» i que té una estructura idèntica a la versió de Gomis. En la versió d'Amades s'inverteixen els papers ja que es parla del santcrist de Fontfreda i del diable d'Albanyà. A més, afegeix una oració en la qual es conta que el santcrist va néixer al seu hort i que és germà del dimoni d'Albanyà i de la bujola de l'hostal de la Ramona.

Aquesta versió de la contarella protagonitzada pel santcrist d'Albanyà i el dimoni de Fontfreda també té presència literària ja que apareix al capítol IV de *La punyalada* de Marià Vayreda (1853-1903):

—Mireu el gatamaula; ell que em deia que em malfiés de l'Esparver! Jo crec que tan res de bo sou l'un com l'altre. Feu com el sant Crist d'Albanyà i el dimoni de Fontfreda, que tots dos són d'una mateixa fusta (Vayreda 1904: 96; 2004: 43).

⁴⁴⁸ En les dues versions de Vidal (2005: 126-127), la corrandà també és en castellà, com reproduïx Gomis en nota.

TIPUS C-086

I.

Una vegada eren tres mosques
que van apagar el llum i es van quedar a les fosques.

(Moià)

II.

Una vegada eren tres mosquits
que van apagar el llum i van quedar fregits.

(Moià)

III.

Una vegada era una mare
que tenia tres filles,
les volia vestir
i no tenia faldilles.

(Barcelona)

IV.

Una vegada era un pare
que tenia tres fills,
los volia lligar
i no tenia cordills.

(Barcelona)

V.

Una vegada era un rei
que tenia el cul vermell,
les calces cagades
i (aquí el nom d'aquell a qui es conta el quiento) les hi ha
llepades.

Emili Samper Prunera

(Reus)

VI.

—Iba yo por un caminito.

—Yo también.

—Me encontré un sombreroito.

—Yo también.

—Me cagué en él.

—Yo también.

—Los pajaritos picaban.

—Yo...

(Madrid)

FCGM: registre 060/12: *Contes*. Relats curts i finals de rondalla en vers. s/d.

§§§

RondCat C-086 Rondalla sorpresa

TMot: ---

El tipus C-086 del RondCat aplega aquelles rondalles que creen en l'òïdor l'expectativa del començament d'una rondalla, però que acaben de manera brusca, com per exemple «Una vegada era un sargento, ja el començo. Una vegada era un cabo, ja l'acabo. Una vegada era un soldat, ja l'he acabat» de Bertran i Bros (1989: 235-236).⁴⁴⁹

De manera excepcional i per la brevetat de les versions, he numerat les versions que Gomis anota en aquest document inèdit del FCGM, però no hi he posat cap títol. Cada versió inclou, al final, el lloc on l'escriptor l'ha recollit (Moià, Barcelona, Reus i Madrid). En aquest sentit, les versions V i VI resulten particularment interessants perquè es tracta de la localitat on va néixer Gomis i de la ciutat on va viure de petit, la qual cosa fa suposar que recorda totes dues versions de la seva infantesa.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Publicada l'any 1885 dins les «Tradicions populars catalanes» a *l'Archivio per lo Studio delle Tradizioni Popolari* 4 (1885: 392). Per als detalls, vegeu Pujol (1989).

⁴⁵⁰ Per als detalls biogràfics, vegeu el capítol 1 de la primera part (Perfil biogràfic).

Totes les versions de Gomis són conegudes en aquest tipus de rondalles i algunes coincideixen amb versions recollides per Bertran i Bros (1989: 241; Serra 2003: 248-249):⁴⁵¹ la versió III coincideix amb Bertran 146* [1] i Serra 8601; la versió IV amb Bertran 146* [2] i Serra 8602; la versió V parcialment amb Bertran 146* [4] i Serra 8605. Aquesta darrera versió de Gomis resulta particularment interessant perquè inclou, entre parèntesis, la indicació que ha de seguir el contador de la rondalla (incloure el nom de la persona que escolta) per tal d'aconseguir l'efecte desitjat.

⁴⁵¹ Publicades a *La Il·lustració Catalana* 15 núm. 322 (15 de febrer, 1894): 46. Per als detalls, vegeu Pujol (1989).

Emili Samper Prunera

TIPUS C-097

I.

[La roba de la vella]

Trobant-se un home dins d'un bosc, va veure arribar una vella. Aquesta, després d'haver mirat per tots els cantons, creient-se sola, es despullà completament, es transformà en gat i desaparegué per entremig dels arbres del bosc. L'home, sorprès d'aquella transformació, agafà la roba de la vella, l'amagà i esperà.

Quan el gat tornà, es transformà novament en vella i començà a buscar la roba.

Llavors l'home va sortir i li va dir:

—Si no em dieu on heu anat a fer mal, no us tornaré la roba.

La vella li digué que havia anat a una casa de pagès que hi havia voreta el bosc i que havia clavat un clau al cap d'una criatureta que dormia dins d'un bressol.

L'home li demanà com ho havia de fer per a curar la criatura i la vella li contestà que li tragués el clau del cap i li untés la ferida amb sagí.

L'home li va tornar la roba i se'n va anar corrent cap a la casa de pagès que la vella li havia dit. Hi trobà la criatura plora que plora sense que ningú de la casa en sabés el motiu. L'home li tragué el clau del cap i li untà la ferida amb sagí, i la criatura s'assossegà i quedà tan trempada com si no hagués tingut res.

(Dosrius, 1882).⁴⁵²

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 49-50.

II.

[En Fontseca i l'àvia Guinarda]

Una tarda que hi havia temporal en Pau Fontseca, de Dosrius, era dins una barraca que tenia al mig d'un bosc quan veié arribar l'àvia Guinarda. Aquesta es despullà, féu tres tombs, es convertí en guineu i arrencà a córrer.

⁴⁵² GOMIS] Em contaren un fet semblant l'any 1885 a Torrelles de Foix (Alt Penedès) (Gomis 1987: 50).

En Pau Fontseca va agafar la roba de la vella i la va amagar. Al cap d'un quant temps la guineu tornà, féu tres tombs més i es convertí una altra volta en dona.

Llavors en Pau Fontseca sortí de la seva barraca i li digué:

—Poca-vergonya, més que poca-vergonya! D'on veniu de fer mal?

—No em descobriu, Fontseca —li digué l'àvia.

—Que no us descobreixi? Ho contaré a tothom!

—Mireu, Fontseca, si em doneu la roba i no em descobriu, jo us faré feliç mentre visqui.

En Fontseca li tornà la roba i l'àvia li digué:

—Sembreu el que vulgueu i sempre tindreu bona collita; però solament mentre jo visqui. Quan sigui morta, veneu-vos de seguida la collita perquè se us podria.

De llavors ençà en Fontseca va anar de bo a millor. En una feixa de no res collia quaranta quarteres de rodonell.⁴⁵³

Mes arribà que l'àvia Guinarda va morir i, llavors, al pobre Fontseca, per més que es donava pressa a vendre-les, totes les viandes se li podrien i en pocs anys tornà tan a menys que va morir completament pobre.

(Dosrius, 1882).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 50.

III.

[La bruixa convertida en guilla]

El cas següent prova que, en opinió del poble, no sempre les bruixes són dones velles, pobres i esparracades.

En Pere Vilà, de Borrassà, era un dia al bosc quan veié arribar l'Adroguera, pagesa jove i rica del mateix poble. Ell que s'amagà i veié que ella, després d'haver ben mirat pertot, es despullava, es quedava tota conilla i es convertia en una guilla.

Quan la guilla se n'hagué anat, en Pere Vilà sortí del seu amagatall i li arraconà la roba. Al cap d'una estona la guilla tornà, féu uns quants tombs i es convertí novament en dona.

⁴⁵³ GOMIS] Blat blanc, quasi tan bo com la xeixa (Gomis 1987: 50).

Emili Samper Prunera

Llavors en Pere Vilà se li presentà i li digué que no li tornaria la roba si no li deia on havia anat a fer mal. Ella, tota avergonyida, li digué que venia del mas Cases, on havia clavat una agulla al clatell d'un bou, que es moriria si no la hi treien.

En Pere Vilà li tornà la roba i se n'anà al mas Cases, on trobà efectivament un bou amb una agulla clavada al clatell. La hi va arrencar i el bou visqué.

(Borrassà).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 51.

§§§

RondCat C-097 [El vestit robat a la bruixa]

Resum: Un home veu com una bruixa es treu la roba i pren la forma d'un animal per anar a fer malifetes. Li amaga la roba i, quan la bruixa torna i recupera la forma humana, l'obliga a confessar quin mal ha fet a canvi de tornar-li el vestit.

TMot:

I: D142.0.1, K1335.

II: D113.3, K1335.

III: D113.3, K1335.

Versions: Amades (1950: 527; 1974: 734-735) núm. 224 «La bruixa que es tornava guilla»; Batista i Roca (Roma 2007: 176) fitxa núm. 176; Coll (1989: 80) «La bruixa descoberta»; Coll (1993: 123-125) «La vella del Jepín»; Coll (1996: 49) «La font de la bruixa»; GRFO (1984: 103-104) núm. 64 «La bruixa guilla»; Mestres (1933: 30; 2004: 44-45) «La bruixa que es tornava guilla»; Mestres (1933: 37) VIII; Rangil (2008: 121) «La bruixa marinera»; Roviró (2000: 16-18) núm. 6 «La bruixa de la Sala».

Proposo, amb el número C-097, un nou tipus dins del projecte «RondCat: rondalles catalanes» per a arguments que no tenen correspondència a l'índex internacional d'Uther (2004) i que tenen més d'una versió catalana. Assenyalo les referències d'aquestes versions que permeten crear el nou tipus, a més de proposar un títol i un resum genèric.⁴⁵⁴

En aquest exemple concret i en els següents, amb relats protagonitzats per bruixes (llegendes de bruixeria en el cas de Gomis),⁴⁵⁵ segueixo el criteri de González Sanz

⁴⁵⁴ Cosa que faré, a partir d'ara, amb tots els tipus nous que proposo, com indico al capítol 4 d'aquesta segona part (Criteris d'edició i catalogació).

⁴⁵⁵ Són històries particularment interessants que no han tingut acollida en el catàleg internacional, com es pot comprovar, per exemple, a C-063 i als tipus proposats per González Sanz (1996b);

que només tipifica les narracions «que están especialmente difundidas y que presentan una misma secuencia constante de episodios y motivos» (González Sanz 1996b: 94).⁴⁵⁶

Per a la caracterització d'aquest nou tipus parteixo d'ATU 413 (The Stolen Clothing), encara que en aquest cas ens trobem amb llegendes,⁴⁵⁷ amb algunes particularitats. Així, el robatori del vestit present en aquest argument es fa a una bruixa que s'ha transformat en animal i la pretensió del protagonista no és casar-se amb ella sinó posar remei a les seves malifetes.

La versió I, reproduïda gairebé íntegrament per Coll Monteagudo a «La bruixa i el bressol» (Coll Monteagudo 2012: 73), està recollida a Dosrius (Maresme) l'any 1882. En aquesta versió apareix el motiu del vestit robat (TMot K1335), però, a diferència de la rondalla meravellosa del tipus ATU 413, el protagonista no roba el vestit per a casar-se amb la seva propietària, sinó per obligar-la a confessar i a rectificar la seva malifeta. Gomis dóna una segona versió d'aquesta mateixa història (la versió III). L'argument és el mateix que l'anterior, però incorpora els detalls següents: la bruixa no és una vella, sinó una pagesa jove i rica, i la transformació és, en aquest cas, en guilla. El desenvolupament és igual que en el cas anterior i el protagonista, que té nom i cognoms (Pere Vilà, de Borrassà a l'Alt Empordà) no torna el vestit a la bruixa fins que aquesta no confessa que ha ferit un bou amb una

2005) a partir de Boggs (1930). Simpson (1996: 15) fa notar la importància d'estudiar i catalogar aquests arguments: «I am convinced that there are areas which we could and should examine, using our expertise at detecting recurrent story patterns and our understanding of the way legends are formed and spread. Using our customary tools of Tale and Motif Indexes, we should be able to pinpoint the folk elements in that 'common store of myth and fantasy' of which Larner wrote».

⁴⁵⁶ Per a una anàlisi més detallada dels criteris que l'autor exposa per a la catalogació de contes de bruixes, vegeu González Sanz (2005: 165-167); sobre l'estructura dels contes de bruixes, vegeu també Martín (1984).

⁴⁵⁷ Sobre la idea d'un catàleg a l'estil d'ATU per a les llegendes, Dégh assenyala «All forms of the legend need to be assembled and pieced together to see the extent of the type and its ramifications in the context of other narratives and folklore in general. If a usable national or international catalogue ever materialized, it would need all the available ingredients to show the relationship between the parts and the whole, the logic of structure and meaning, the way legends are transmitted and repeated, and, above all, the identification of their constants and variables» (Dégh 2001: 102). També cal tenir present que «The task of setting up an index of legend-types has been fraught with difficulties because of the range of narrative forms included in the genre legend» (Woods 1959: 8-9). Sobre aquesta qüestió, vegeu també Thompson (1977: 271).

Emili Samper Prunera

agulla al clatell. Les dues versions comparteixen desenvolupament i també intenció per part del protagonista que li pren la roba a la bruixa quan aquesta es transforma en animal per obligar-la a confessar on ha anat a fer mal i per esmenar la seva acció.

La versió II, que Coll Monteagudo pren com a font a «L'àvia Guinarda, de Dosrius» (Coll Monteagudo 2012: 73-74), està recollida també a Dosrius (Maresme) l'any 1882 i comparteix desenvolupament, però no intenció. El protagonista, en Pau Fontseca, li amaga la roba a la bruixa, l'àvia Guinarda, quan aquesta es transforma en guineu. La diferència respecte de les versions anteriors rau en el fet que la bruixa ofereix al protagonista fer-lo feliç mentre ella visqui si ell li torna la roba. En Pau Fontseca hi accedeix i té bones collites, fins que l'àvia mor i, amb ella, totes les bones collites. El protagonista busca el benefici propi de la situació (com passa, de fet, a ATU 413) i no es preocupa per ajudar les víctimes de l'acció comesa per la bruixa. Com a conseqüència d'això, obté un premi a curt termini, però, a la llarga, és víctima d'haver acceptat el favor de la bruixa.

La creació del tipus es justifica amb les deu versions catalanes localitzades, a les quals cal sumar les tres de Gomis. Amades (1950: 527; 1974: 734-735), que cita Apel·les Mestres com a referència bibliogràfica, presenta una versió en la qual el protagonista que pren la roba a la bruixa no surt beneficiat d'aquesta acció sinó ben al contrari, ja que se li apareix un llop i ha de fugir corrents. En dues versions de Coll (1993: 123-125; 1996: 49), apareix un rosari com a instrument en contra de la bruixa, element que també trobem a Rangil (2008: 121). A Coll (1989: 80), es tracta d'un crucifix. A GRFO (1984: 103-104), el fet de despullar la bruixa serveix per escarmentar-la. En la versió de Roviró (2000: 16-18), el protagonista festeja la bruixa i no torna més amb ella quan descobreix què fa.

La versió que apareix en la col·lecció de fitxes manuscrites de Josep M. Batista i Roca (1895-1978) amb el número 176 està recollida a Dosrius,⁴⁵⁸ com les versions I i II de Gomis.⁴⁵⁹ En relació amb el seu argument, Josefina Roma comenta:

En la tercera història, un home —mai una dona— observa com una bruixa es transforma en animal, a vegades després d'untar-se el contingut d'un potet, però gairebé sempre fent tombarelles, tota nua, sobre terra. Aquesta és una vella creença sobre la manera com els licantrops (sers amb dues aparences, com les bruixes) podien

⁴⁵⁸ Sobre les característiques d'aquestes fitxes, vegeu Roma (2007: 170-171).

⁴⁵⁹ Concretament, el dia 12 de juliol de 1915, de boca de na Maria Pibernat, de Dosrius, de 75 anys (Roma 2007: 176).

recobrar la forma humana rebolcant-se per l'herba humida o passant un curs d'aigua (Roma 2007: 176).

D'altra banda, Apel·les Mestres presenta dues versions reelaborades literàriament. En una d'elles (Mestres 1933: 37) el protagonista aconseguix salvar les dues criatures que la bruixa ha atacat convertida en guilla. L'altra versió, «La bruixa que es tornava guilla» (Mestres 1933: 30; 2004: 44-45), comparteix argument amb la versió esmentada d'Amades.

En l'àmbit peninsular, Espinosa, fill (1996: 377-378) recull a Astudillo (Palència) la rondalla núm. 173 «La bruja en forma de galga» i Araguás/Muñoz/Puyuelo (2006: 187-188) recullen a Guara la rondalla «Los ropajes y la caderna», que coincideixen amb el tipus proposat.

Emili Samper Prunera

TIPUS C-098

I.

[La padrina transformada en rata]

Una epidèmia estranya s'havia apoderat del bestiar d'en Ramon Batlle i Juvany, de Dosrius. Totes les ovelles se li morien amb els ulls i el nas ratats.

Un dia que els fills d'en Batlle estaven a l'aguait per veure si podien saber quin era l'animal que feia aquell mal a les ovelles, veieren una gran rata i amb un cop de semaler l'estaborniren. La donaren al gat, però aquest en va fugir bufant.

La rata va tornar en si i, en un moment de descuit dels nois de can Batlle, va fugir i no la van tornar a veure.

L'endemà a can Batlle van saber que l'àvia Guinarda de Dosrius estava molt malalta i, com que era padrina de fonts d'un dels nois de la casa, el seu fillol va anar a veure-la.

—I doncs, què teniu, padrina? —li preguntà el noi.

—Encara goses preguntar-m'ho, gran estrafohari? —li respongué sa padrina—. No et recordes que ahir em vas trencar la cama d'un cop de semaler?

El noi Batlle contà aquesta resposta a casa seva i llavors compregueren que la rata no era més que l'àvia Guinarda. Aquesta no va sortir d'aquella malaltia i, morta ella, el bestiar de can Batlle pogué anar prosperant.

(Dosrius, 1882).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 50-51.

II.

[El gat amb la pota trencada]

A Castellans (les Garrigues) conten que un dia la Moixa, cèlebre bruixa d'aquell poble, va dir a una dona:

—Aquesta nit et sortirà un gat.

Ella, espantada, ho digué a son marit. Ja s'ho va pensar, que seria ella, la gran bruixa, qui aniria a espantar-la en forma de gat. Sí, quina te la fa, l'home! Agafa un garrot i l'espera darrere la porta. A la nit entra un gat per la botera, li venta garrotada i li trenca una pota.

L'endemà la Moixa portava el braç embenat: el tenia trencat. Ella prou deia que havia caigut escales avall, mes tot el poble va saber el que havia succeït.

Volia fer una bruixeria, però no va anar a Roma per la penitència.

(Contat per mossèn Joan Segura, rector de Santa Coloma de Queralt).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 53.

III.

[El gat negre]

S'esdevingué que una vella que anava sovint a demanar caritat a casa d'uns senyors no hi trobà un dia sinó la criada, que li digué:

—Déu vos faci bé.

La vella hi insistí i aquella hagué de dir-li:

—No vos puc fer caritat perquè els senyors no hi són.

La vella, això no obstant, hi va tornar a insistir i llavors la minyona, enfadada, li va tancar la portella.

—Tu me la pagaràs! —digué la mendicant, i se n'anà.

A l'hora de costum, llesta ja de tots els seus quefers, la minyona es retirà a la seva cambra, però heus aquí que, quan començava a dormir, sentí sobtadament que algú s'arrapava fortament a les robes del llit que la colgaven i, en obrir els ulls, espordida, veient que era un gat negre, cridà:

—Mix, vés-te'n, fuig d'ací!

Mes el gat, amb els ulls espurnejants de ràbia, li digué:

—On tens els rosaris?

—Aquí.

—Dóna-me'ls.

Els agafà, se'ls ficà a la boca i, després d'haver-ne mullat amb saliva tots els grans, començà a flagel·lar-hi l'atordida minyona, que a cada cop llançava un crit agut i esglaiador.

Els de la casa acudiren en el seu auxili i indagaren el motiu d'aquells crits, i la minyona explicà el que li havia passat. Escorcollaren tota la casa, però en va: no hi trobaren cap gat negre.

Emili Samper Prunera

Vingué el dia i la minyona no se'n recordà més, de la cosa ocorreguda; però a la nit el cas es repetí. Hi acudiren amb llums i tampoc no hi veieren res.

Llavors determinaren que la nit següent la minyona es fiqués al llit i quatre homes decidits es quedessin a la cambra tancant la porta per dintre per veure si era somni o realitat el que aquella referia.

Així ho feren. A l'hora de costum oïren fressa damunt del llit, després com una xurriacada, i tot seguit el clam dolorós de la minyona. Encengueren llums i, en efecte, el gat negre era allí.

Una forta garrotada d'un dels vigilants el deixà espeternegant i, després de mort, el soterraren en el femer.

D'aquell dia ençà el flagel·lament no es repetí ni la vella no tornà a aparèixer mai més per aquells encontorns.

(Blanes, 1886).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 54-55.

IV.

[Oli bullent per al gat]

El meu pare, que Déu hagi perdonat, una nit tornava de pescar portant la part de peix que li havia tocat quan, a la platja, se li acostà un gat negre, que el seguí miolant i ficant-se-li entre cames fins a casa. Allí li donà una puntada de peu, tancà la porta i el deixà al carrer. Com que no havia sopat, veient que a la llar hi havia foc, determinà escatar un peix i fregir-lo. Ja amanit, posà oli a la paella i s'acostà al foc.

Arribat a aquest punt, el gat sortí novament i començà a miolar i a fregar-li la cua per les cames. Mon pare provà d'apartar-lo de si amb crits i cops, però en va, fins que, acabant-li la paciència, agafà la paella amb l'oli que ja bullia i el tirà al gat dient:

—Té, maleït sies!

El gat féu un miol fort i desaparegué.

L'endemà, veient que una dona coneguda del veïnat entrava a casa amb les mans embolicades, el meu pare li preguntà:

—Què tens a les mans?

—Tu ho deus saber! —respongué ella secament.

—Jo! —exclamà el pare, sorprès—. Com vols que ho sàpiga?

—Recorda el que has fet aquesta nit.

Llavors entengué el que mai no hauria imaginat, ço és, que aquella dona tenia pacte amb el mal esperit.

(Blanes, 1886).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 55-56.

V.

[L'àvia ferida]

En Miquel Xibecas, de Vilanant, conta a tothom que vol escoltar-se'l que, essent jovenet, un dia de temporal tirava trets als núvols quan, veient un colom a la branca d'una olivera, li va tirar i el va tocar en una ala. En arribar a casa seva, es va trobar son àvia, que tenia anomenada de bruixa, amb un braç trencat; i ningú no li treu del cap que aquell colom no fos son àvia.

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): *Lo llamp y'ls temporals*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguier, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I», p. 32.

GOMIS I MESTRE, Cels (1998): *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Segona edició notablement augmentada amb gran nombre de confrontacions a cura de Cels Gomis i Serdañons. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 3», pp. 38-39.

§§§

RondCat C-098 [La bruixa ferida] | Christiansen 3055 The Witch that was Hurt | González Sanz [747] La abuela mata la mejor mula durante la misa del gallo | Klintberg N31-N40 Easter witch disclosed or hurt | Woods 270 Devil's ally wounded in animal form; person shows wound in human form

Resum: Una bruixa pren la forma d'un animal per a fer malifetes i és ferida. L'endemà, recuperada la forma humana, les ferides revelen la seva identitat.

TMot:

I: G211.2.6, G262.3, G265.4, G265.4.1, H56.

II: G211.1, G211.1.7, G252, H56.

III: G211.1, G211.1.7, G263.

IV: G211.1, G211.1.7, G252, H56.

V: G211.4, H56.

Versions: Amades (1950: 526-527; 1974: 733-734) núm. 223 «El moixonet negre»; Batista i Roca (Roma 2007: 168) fitxa núm. 168; Coll (1989: 78) «El gat escaldat»; Coll (1989: 79) «L'àliga ferida»; Coll (1989: 89) «El capellà de Ribera»; Coll (1993: 122-123) «El gat escoixat»; Coll (1993: 126-128) «L'untet de la bruixa»; González i Caturla (1987: 55-59; 1993: 41-44)

Emili Samper Prunera

«Les bruixes de Tabarca [I]»; González Sanz (1996a: 194-195) núm. 91 «Una bruixa done mal a una casa»; González Sanz (1996a: 195-197) núm. 92 «Lo mosso i les mules»; GRFO (1984: 104-107) núm. 65 «La bruixa i el cap de bestiar mort»; GRFO (1984: 107-108) núm. 66 «El cap de bestiar mort»; GRFO (1984: 108-112) núm. 67 «La bruixa, el gos aparegut, i els caps de bestiar morts»; GRFO (1984: 112) núm. 68 «El cap de bestiar mort»; GRFO (1984: 113) núm. 69 «El cap de bestiar mort»; Mestres (1933: 40) «L'aucellot»; Mestres (1933: 41) «L'estola»; Mestres (1933: 43) «Gat negre»; Milà i Fontanals (Paloma 1976: 33) «El monacillo y la gallina»; Rangil (2008: 125) «De gent sàvia»; Rangil (2008: 127) «El gat i la vaca»; Rangil (2008: 128) «El ferrer de ca la Quela»; Rangil (2008: 131) «La cabra de can Malaire»; Roviró (2000: 15-16; 2010: 103; Arxiu del GRFO 424B-2, fragment 3) núm. 5 «La bruixa de Vilageliu»; Torres (2002: 31-32) «El gall que espantava les ovelles»; Torres (2002: 38-41) «L'àvia de cal Perot o del Pla de la Serra matava el bestiar per la festa major»; Torres (2003: 83-84) «La llebre que no es deixava caçar».

Amb el tipus C-098 proposat desenvolupo el tipus 3055 que Christiansen (1958: 48) apunta,⁴⁶⁰ i adopto per a les versions catalanes el tipus [747] de González Sanz, basant-me sobretot en l'episodi final, amb el reconeixement de la bruixa a partir de les seves ferides.⁴⁶¹ Aquest argument també coincideix amb el tipus 270 de l'índex de Woods (1959: 97-98) i, de manera genèrica, amb la secció N31-40 del catàleg de Klintberg (2010: 282-283).⁴⁶²

Sota una mateixa estructura, tipificada en el resum proposat, aquest tipus es pot presentar amb una gran varietat de versions que detallen des de la forma animal que adopta la bruixa o la ferida rebuda fins a la manera com es revela la seva identitat (i davant de qui). Per exemple, en les versions de Gomis la bruixa pren la forma de gat a II, III i IV, la de rata a I, i la d'ocell a V;⁴⁶³ i la identificació es fa davant d'un familiar a les versions I i V.

El desenvolupament del tipus presenta similituds amb el tipus C-064 del RondCat on la bruixa també és ferida. En aquest cas, però, no és ferrada i la

⁴⁶⁰ Però que no defineix perquè «could hardly be said to follow any definitive epic patern, but are, as a rule told as personal experiences of same definite person» (Christiansen 1958: 48).

⁴⁶¹ L'episodi que encapçala el tipus [747] de González Sanz, amb l'àvia transformada en gat que mata la millor mula cada any durant la missa del gall no apareix en les versions de Gomis. En la resta de versions catalanes que he identificat, apareix en les que recull el GRFO a Rupit i Pruit (1984), així com en la versió de Roviró (2000: 15-16), en la de Batista i Roca (Roma 2007: 174), en una de Rangil (2008: 127) i en una de Torres (2002: 38-41).

⁴⁶² Klintberg inclou entre els tipus N31 i N40 diferents modalitats de bruixes ferides i després reconegudes, però no n'hi ha cap sota el qual pugui adscriure de manera concreta les versions que he localitzat.

⁴⁶³ Amades (1934: 59) cita aquesta versió de Gomis i la resumeix.

transformació no està tipificada, com he dit.⁴⁶⁴ Per a la caracterització catalana del tipus i per a justificar la seva creació, em baso en les vint-i-set versions localitzades, a les quals cal sumar les de Gomis.

Coll Monteagudo es basa, entre d'altres, en la versió I de Gomis en la reelaboració literària titulada «La mort de l'àvia Guinarda» (Coll Monteagudo 2012: 74).

Correia (2012) ha estudiat aquest argument protagonitzat per bruixes, posant èmfasi en la lectura simbòlica de la transformació i en la funció social de la llegenda (Correia 2012: 142-143), i enumera les nou versions localitzades a l'Arquivo Português de Lendas (APL).⁴⁶⁵ Roviró (2010), per la seva banda, detalla que dins les llegendes de la Plana de Vic recollides a l'arxiu del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, el segon grup més nombrós el formen els relats de bruixes, identificats amb el codi 240, i formats per 694 històries, entre les quals s'hi troba, com a mínim, una versió d'aquest nou tipus.⁴⁶⁶

Sobre la tipificació d'arguments que inclouen la transformació del protagonista en animal i el seu reconeixement posterior, Woods assenyala:

Tales about the recognition of the devil's allies in animal form are in general fairly well-structured narratives. They focus on a specific narrative motif of sufficient complexity to be readily identifiable. Legends of this kind, therefore, fall into

⁴⁶⁴ De fet, es podrien considerar tots dos (C-064 i C-098) subtipus d'un únic tipus que tingui com a nucli desvetllar (o confirmar) la identitat de la bruixa. Mantinc la distinció proposada per les característiques pròpies de cada tipus i per a facilitar la identificació de més versions.

⁴⁶⁵ Concretament: APL 26, APL 763, APL 1162, APL 1163, APL 1913, APL 1943, APL 1952, APL 3105 i APL 3175. Correia (2012: 142) analitza el text de la versió APL 1943 «A bruxa galinha» i afegeix que hi ha 18 versions més que presenten la primera part d'aquest argument i que són «simplemente relatos de avistamiento de animales (cabra, pavo, paloma, cerda, gata) y la convicción que son brujas» (Correia 2012: 145). L'Arquivo Português de Lendas es pot consultar en línia a: <<http://www.lendarium.org>>.

⁴⁶⁶ Sobre la temàtica d'aquest grup, Roviró indica que «En la majoria de les històries arxivades sobre bruixes s'hi explica les característiques, les fetes, els costums o els poders d'una persona quan és bruixa. En algunes s'assegura que una bruixa és una dona vella, o mal vestida, o solitària, o rara; que ha de fer mal un cop al dia; que té un pacte i tracte amb el diable; que sap fer potingues i beuratges; que es transforma en ocell o guilla; que pot donar mal amb la mirada o tan sols tocant; que congria tempestes i pedregades; que pot curar malalties; i que pot posseir altres poders. També en moltes de les narracions es conta que les bruixes es troben amb altres amigues i fan de les seves; o com s'esdevé bruixa; o com se'n pot sortir si es desitja plegar; o com les cremaven; o com deslliurar-se'n; o com reconèixer-les. Vaja, és un grup de llegendes riquíssim amb un ventall molt ampli d'arguments» (Roviró 2010: 102).

Emili Samper Prunera

categories that may be as clearly defined as the standard folktale types of the Aarne-Thompson Index (Woods 1959: 92).

I encara més concretament sobre la presència de les bruixes en aquests relats:

In most of its variants the well-known story of the witch who is wounded in animal form and then the next day shows the marks in human form deals with the witch as a cat (G 252). The texts listed here nevertheless belong to the same legend-type: a person shoots or beats a dog who was bothering him in some way; the next day somebody in the village turns out to have a corresponding wound (Woods 1959: 92-93).

La versió de Batista i Roca reproduïda per Roma (2007: 174) està recollida a Dosrius, com la versió I de Gomis, i coincideix en data i informant amb la versió d'aquest mateix autor catalogada com a C-097.

La versió de Coll (1989: 89) titulada «El capellà de Ribera» resulta singular. Comparteix l'argument descrit al nou tipus, però amb una sèrie de particularitats: el protagonista no és una bruixa, sinó un capellà que es transforma en gat negre i entra dins el corral d'un pagès ric (que no va mai a missa) per a espantar els animals. El pagès li clava una forca de ferro i quan, l'endemà, decideix anar a missa, s'adona que el capellà té quatre ferides al cap, «com les marques d'una forca de ferro». En aquesta versió, el capellà adopta el paper de la bruixa (així com la forma d'un animal) i també fa malifetes, però amb la intenció d'escarmentar el pagès que no va a missa.⁴⁶⁷ En aquest sentit, resulta interessant el comentari que Pep Coll inclou en la introducció d'aquest capítol del llibre dedicat a les bruixes (adoptant la veu de mossèn Serafi, el suposat autor de l'epístola):⁴⁶⁸

En la darrera llegenda, el rector de Ribera de Cardó es comporta com una vulgar bruixota, perquè vol escarmentar un descregut, i el vol fer anar a missa com Déu mana. El capellà se surt finalment amb la seua, això sí, amb la cara ben escalabrada. Al cap i a la fi però, per a un gran miracle, com era fer anar a missa un incrèdul, calia també un gran sacrifici (Coll 1989: 76).

⁴⁶⁷ Cal tenir present que no es pot descartar que el paper de bruixa adoptat pel capellà sigui un recurs utilitzat per l'escriptor, tenint en compte que el suposat autor del recull (Pere Serafi) és també un rector.

⁴⁶⁸ A la presentació del llibre, Coll detalla les circumstàncies de publicació d'aquesta suposada epístola i apunta que «La nostra tasca ha consistit, doncs, a transcriure literalment de l'original la seua llarga epístola» (Coll 1989: 9).

En relació amb el paper de bruixot adoptat pel rector, Rangil (2008: 131-136) dedica un apartat precisament a «Capellans bruixots» on explica com, entre les habilitats d'aquestes capellans, també s'hi troben «trucs i males arts per esporuguir els vilatans poc missaires» (Rangil 2008: 131).

L'argument del tipus C-098 proposat està molt difós geogràficament més enllà de l'àmbit català, com mostren, a més de les versions portugueses, les espanyoles i hispanoamericanes citades per Pedrosa/Palacios/Rubio (2001: 252-256), a les quals es poden sumar les versions peninsulars d'Asiáin (2006: 287), núm. 255, d'Espinosa, fill (1996: 374-376), núm. 168, 169, 170, 171 i de González/Gracia/Lacasta (1998: 201), núm. 189.

Emili Samper Prunera

TIPUS C-099

[El gat escaldat]

A la mateixa localitat [Hospitalet de Llobregat] conten el cas d'un bruixot que cada nit entrava per la xemeneia en una casa; prenia la forma de gat negre i s'asseia sempre davant de la dona de la casa, que acostumava a filar asseguda prop de la llar de foc.

Un dia el marit d'aquella dona va anar a consultar un veí sobre allò que passava a casa seva i aquest li va dir què havia de fer perquè el gat negre no hi tornés més.

Aquella nit la muller se'n va anar al llit i l'home, vestit de dona, es posà a filar prop de la llar. El gat baixà per la xemeneia com cada nit, anà a assegurar-se al pedrís del davant i restà mirant de fit a fit l'home. Finalment, el gat va exclamar tot admirat:

—Portes barbes i files?

—Ets gat i parles? —respongué l'home—. Doncs, mira, et convido a fer un ressopó!

I tot seguit posà una paella al foc i hi tirà força oli i alguns talls de cansalada. El gat mirava aquells preparatius llepant-se els morros de gust.

Quan la cansalada va ésser fregida, l'home va posar un plat davant del gat, però, en comptes d'abocar el contingut de la paella al plat, el va tirar damunt del gat, que, sentint la cremor de l'oli bullent, va fugir xemeneia amunt fent uns marrameus espantosos.

L'endemà saberem que un llur veí era al llit convertit en una nafra de cap a peus a causa d'unes fortes cremades. Ja no hi hagué cap dubte: aquell veí era el bruixot que havia anat cada nit en aquella casa.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 52-53.

§§§

RondCat C-099 [«Portes barba i files?»] | **González Sanz [748]** *La mujer hila fino, el hombre hila basto* | **Boggs 746-749**

RondCat C-098 [La bruixa ferida]

Resum: Una bruixa adopta la forma de gat i espanta cada dia una dona mentre fila. El marit, per escarmentar-la, es disfressa de dona i pren el seu lloc. El gat se'l queda mirant i exclama: «Portes barba i files?». El marit respon: «Ets gat i parles?» i li llença l'oli bullent a sobre.

TMot: G211.1, G211.1.7, G263, H56.

Versions: Amades (1934: 62-63; 1950: 529; 1974: 737-738) núm. 227 «La sogra i la nora»; Martínez, coord. (1999: 16) «El gat i la filadora»; Mestres (1933: 47-49; 2004: 60-62) «El gatàs negre».

Amb la creació de C-099 adopto per a l'àmbit català la proposta del tipus [748] de González Sanz (1996b: 96; 2005: 169-170). En aquesta versió de Gomis es combina amb el tipus C-098, amb el càstig final que rep el bruixot que propicia la seva identificació posterior. L'argument es correspon a l'apartat V descrit per Caro Baroja (1966: 288-289).

Beltran (2007: 622) cataloga la versió d'«El gat i la filadora» de Martínez (1999: 16) com a [748] i en reproduïx el text (Beltran 2007: 274). A aquesta versió valenciana de C-099 cal afegir-ne dues més: una d'Apel·les Mestres (1933: 47; 2004: 60-62) i una d'Amades (1950: 529; 1974: 737-738), que cita Mestres a la bibliografia, i que també apareix a *Bruixes i bruixots* (Amades 1934: 62-63).

La versió de Coll que he catalogat al tipus C-098 («El gat escaldat», Coll 1989: 78) comparteix alguns elements del nou tipus C-099, com ara la presència d'un gat negre cada nit vora el foc o l'oli bullent que rep la bruixa com a càstig. Però hi manca un motiu fonamental, com és el del marit adoptant el paper de la dona i el diàleg entre aquest i la bruixa (en forma de gat), motiu pel qual no l'he inclòs en les versions de C-099.

Altres versions peninsulars que reproduïxen aquest argument, a més de les indicades inicialment per González Sanz, es troben als reculls d'Asiáin (2006: 132), de Pedrosa/Palacios/Rubio (2001: 256-257) i del mateix González Sanz (2010 [I]: 284).

Emili Samper Prunera

TIPUS C-100

I.

[«Enlaire per tres!»]

Heus ací dos casos molt similars referents a translacions: el primer és recollit per mi a Benifallet (Baix Ebre) l'any 1885:

El coco⁴⁶⁹ Carico de Miravet, patró de riu, es trobava moltes nits que la seva muleta⁴⁷⁰ no estava amarrada on ell l'havia deixada, encara que l'endemà matí la trobava de nou en el seu lloc.

Una nit, desitjant saber qui li tocava la muleta, s'amagà dins la seva cabina de popa. Feia ja estona que hi era quan veié arribar tres dones de Miravet conegudes per la seva fama de bruixes.⁴⁷¹ Es ficaren totes tres dintre la muleta i una d'elles digué:

—Enlaire per tres!

La muleta no es mogué.

—Això és que una de nosaltres tres està prenyada —digué la mateixa que havia parlat. I repetí: —Enlaire per quatre!

Llavors la barca s'alçà del riu i el coco Carica veié amb sorpresa que navegaven enmig d'un element desconegut per ell.

En un no res arribaren a una platja estranya i allí les bruixes atracaren la barca i saltaren en terra.

El coco Carica no tingué temps més que per a saltar, collir una branca d'un arbre que hi havia allí a la vora i tornar-se a amagar.

Les bruixes tornaren de seguida i entraren a la barca dient:

—Enlaire per quatre!

Tornaren en un moment a Miravet.

⁴⁶⁹ GOMIS] *Coco* vol dir oncle a la Ribera d'Ebre i a d'altres punts (Gomis 1987: 81).

⁴⁷⁰ GOMIS] *Muleta*: barca petita especialment de riu, de fons pla (Gomis 1987: 65).

⁴⁷¹ GOMIS] A Miravet, comarca de la Ribera, les seves dones tenen un gran renom de bruixes. Hi ha una dita popular molt coneguda que diu: *Gent de Móra, gent traïdora, / ajuden els de Falset, / que les bruixes se barallen / al castell de Miravet* (Gomis 1987: 82).

El coco Carico, ple de por, no els digué res. Quan elles hagueren desaparegut, sortí de la seva cabina i se n'anà cap a casa seva portant la branca que havia collit.

L'endemà contava a tothom el que li havia succeït aquella nit i, com que ningú no volia creure'l, els ensenyà la branca, i llavors tots el cregueren perquè veieren amb sorpresa que aquella branca era de l'arbre del pebre. Tots convingueren que veritablement el patró havia anat aquella nit a la «terra del pebre», nom que donaven antigament a l'Índia.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 81-82.

II.

[«Vara per tres!»]

L'altre cas, molt similar, és el recollit pel meu amic Josep Cortils i Vieta a Blanes (la Selva), l'any 1886, i és el següent:

Conten que un patró que més d'una vegada havia trobat senyals que durant la nit feien ús de la seva barca determinà quedar-s'hi per escarmentar els malfactors. Així ho féu durant tres nits consecutives sense que ocorregués cap novetat, però a la quarta, quan ja pensava desistir dels seus esbrinaments, al punt de la mitjanit oí remor de petjades i veié tres dones que es dirigien vers la barca. Ajupit en un racó, atent als possibles esdeveniments i amb la sorpresa que es pot suposar, observà que l'una darrera l'altra pujaven silenciosament a la barca. Després s'assegueren i una d'elles va dir en to imperatiu:

—Vara per tres!

Pasada una breu estona, la mateixa veu repetí:

—Vara per tres! La barca no vara —afegí—. Això és senyal que alguna de nosaltres està embarassada. No dec ser pas jo.

—Ni jo —digueren les altres.

—Fem la prova: vara per quatre!

Llavors la barca lliscà suaument cap al mar i el solcà amb una velocitat meravellosa.

De la conversa d'aquelles dones el patró comprengué que dues eren bruixes i que la tercera, perquè es veia oblidada del seu marit absent a Amèrica, s'havia donat a les arts diabòliques de les altres per poder escatir la causa de tan indigne comportament.

Emili Samper Prunera

De sobte, el patró oí amb angoixa el fregament de la quilla a la sorra i la barca s'aturà al mateix temps que una de les bruixes deia:

—A terra per quatre!

La barca pujà a la platja i les tres dones saltaren en terra.

Quan el patró cregué que no el veurien, sortí de l'amagatall i, trobant-se en un lloc que li era desconegut, atordit i tremolós, exclamà:

—Jesús, Maria i Josep!

Però, oint al cap de poca estona que algú s'acostava, tornà a amagar-se i amb una angoixa mortal esperà el desenllaç d'aquell succés extraordinari.

Les dones pujaren a la barca i oí de nou la veu d'una de les bruixes que deia:

—Vara per quatre!

La barca tornà a solcar furiosament la líquida superfície i, durant el viatge, el patró s'assabentà que l'espòs referit era infidel a sa muller, és a dir, que vivia amistançat amb una altra i que, per aquest motiu, faltava als deures que tenia contrets amb ella.

La barca atracà per fi i, per virtut de les paraules de la bruixa, quedà col·locada en el seu propi lloc i les tres dones saltaren a terra. Quan el patró es decidí a mirar on es trobava, la campana de la parròquia tocà la una; mirà a la platja i ja no li restà cap dubte: en l'espai d'una hora havia anat a Amèrica i n'havia retornat.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 82-84.

III.

[La canya que es cria a l'Havana]

No fa gaires anys vivia a Sant Martí de Provençals un matrimoni d'uns quaranta anys. El marit va agafar les tercianes i, per més remeis que li feien, no hi havia manera de curar-lo. Cansada de provar-ho tot, la seva dona se'n va anar a trobar una bruixa de la mateixa població. Li explicà el cas i la necessitat en què es trobava perquè el seu marit no podia treballar.

La bruixa se'n condolgué i li digué que no tingués por, que ella li curaria el marit.

—Mes, per a això —va dir—, hem d'anar a buscar una canya que es cria a l'Havana.

—Ai, pobreta de mi! —exclamà la dona—. I com ho haig de fer, jo, per a anar a l'Havana i sense diners?

—No t'amoïnis, ja hi anirem. Sigues aquesta nit a les dotze darrera de les parets del cementiri.

La dona se'n tornà a casa i digué a son marit que, per a curar-lo, havia de sortir aquella nit per a anar a collir una planta, però sense dir-li on.

A l'hora convinguda la dona del malalt ja és al lloc de la cita; la bruixa hi arriba amb la seva ajudanta i totes tres es fiquen dins d'una barca.

—Vara per tres! —diu la bruixa.

I res, la barca no es mou.

—Vara per quatre! —torna a dir.

I res, la barca no es mou.

—Això és que dues de nosaltres devem estar prenyades —diu la bruixa—. Vara per cinc!

La barca surt de la platja de Sant Martí al bell punt que comencen a tocar les dotze i, abans que toqui la darrera batallada, les tres dones ja són a l'Havana.

Salten en terra, cullen la canya que hi han anat a buscar, tornen a entrar a la barca i:

—Vara per cinc! —cria la bruixa.

I en un obrir i aclucar d'ulls tornen a Sant Martí.

Llavors la bruixa crema la canya, la pica i en dona les pols a la dona del malalt, que les fa prendre a aquest, i vet aquí l'home curat!

(Recollit a Sant Martí de Provençals i contat per Joan Bru).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 84-85.

§§§

RondCat C-100 [El viatge prodigiós]

Resum: Un pescador que sospita que algun desconegut utilitza de nit la seva barca s'hi amaga per a comprovar-ho. Veu com tres bruixes hi pugen, diuen la fórmula «Vara per tres!», però la barca no es mou. Creuen que una d'elles està embarassada i canvien la fórmula per «Vara per quatre!». La barca s'enlaira i viatgen de manera prodigiosa a un indret exòtic. El pescador agafa la branca d'una planta, que després és identificada com a autòctona del lloc visitat i li serveix per provar que hi ha estat.

TMot:

I: D1532.11, H84.1.

II: D2125.

Emili Samper Prunera

III: D2125, H84.1.

Versions: Amades (1934: 80-81); Amades (1954) «La navegación prodigiosa»; Batista i Roca (Roma 2007: 176) fitxa núm. 159; Chauvet (1899: 47-50) «La barque enchantée»; Chauvet (1899: 51-52) «La Grisette de Collioure»; Gelabert (1971: 41-53) «Vara per tres, vara per quatre»; González i Caturla (1987: 55-59; 1993: 41-44) «Les bruixes de Tabarca [III]»; Guillet (1976: 93-97; 143-144) «Una rondalla de pescadors. El llagut transatlàntic», «Una variant del llagut embruixat en versió oral»; Martín (2012: 226-230) «El pescador transportat»; Martínez i Martínez (1912: 146-148) «Viatge prodigiós»; Mestres [1929-33: 183] «Les bruixes d'Altafulla».

Agrupado en aquest nou tipus els relats que expliquen el viatge prodigiós d'un pescador a qui les bruixes agafen la barca per a desplaçar-se. En les tres versions de Gomis apareix, amb diferents variants, la fórmula que utilitzen les bruixes per a moure de manera màgica el transport i que han d'adaptar en cada cas al nombre concret de tripulants que hi viatgen. De les tres versions, la III presenta algunes particularitats: el protagonista no és un pescador de qui algú utilitza la barca sinó una dona que, per a curar el seu marit, necessita una canya que només es troba a l'Havana. La fórmula per a moure la barca també hi apareix, amb la particularitat que, en aquest cas, cal repetir-la fins a tres vegades per a encertar el nombre de tripulants ja que sembla que, realment, dues de les dones estan embarassades perquè no hi ha cap pescador amagat. Finalment, a diferència del que és habitual, el paper que adopta la bruixa és benivolent, en el sentit que actua per a curar el marit de la protagonista i no per a fer cap malifeta. Joan Bru és el recol·lector alhora que informant d'aquesta versió, com indica Gomis, que ja l'esmenta com a font per als relats de bruixes a la versió II de C-063.

Fins a dotze versions catalanes, a més de les tres de Gomis, he localitzat per a proposar la creació d'aquest nou tipus. Les versions de Martínez i Martínez, Apelles Mestres i Horace Chauvet apareixen entre les versions citades per Amades (1934: 80-81; 1954) que desenvolupa l'argument de manera més extensa en l'article publicat al *Diario de Barcelona*. Les versions de Chauvet tenen per protagonista «Vicens lo Roure» (1899: 47-50) i la bruixa Grisette (1899: 51-52).

Roma assenyala que «Batista i Roca va recollir molts testimonis d'aquests viatges i dels mitjans emprats per fer-los. Alguns són de tradició marinera i estan difosos per molts llocs, com el mateix Batista i Roca ens assenyala, però presenten variants,

sobretot en el final» (Roma 2007: 176). La versió reproduïda per Roma, datada el 15 d'octubre de 1915, té el seu origen a Cadaqués.⁴⁷²

Martín (2012: 229) situa la seva versió, procedent de fonts orals i escrites, també a Cadaqués i assenyala com «aquesta llegenda de bruixes s'explica a molts pobles de marina, amb lleugeres variacions» i n'indica algunes versions, entre les quals hi ha les d'Amades i Guillamet.

A més d'aquestes versions, Víctor Labrado (2007: 79-85) escriu una reelaboració literària del mateix argument, basada en la versió de González i Caturla i en «Les sorcières espagnoles» de Mérimée (1989: 103-120).⁴⁷³

⁴⁷² Concretament «En Frederic Rahola, de Cadaqués ho contà a la Srta. Assumpció Bartomeus qui m'ho contà a mi» (Roma 2007: 176).

⁴⁷³ El text de Mérimée està datat a València el novembre de 1830.

Emili Samper Prunera

TIPUS C-101

[La gorra del marit]

Un contramestre d'embarcació de Sant Martí de Provençals estava de viatge i trigava a tornar molt més del que tenia per costum. La seva muller, tota neguitosa, va témer que no li hagués succeït alguna desgràcia i se n'anà a trobar una bruixa perquè li digués la causa que el seu marit trigués tant. La bruixa li digué:

—Vine aquesta nit a les dotze i tu mateixa el veuràs.

La dona no faltà a la cita.

La bruixa la féu entrar dins d'una cambra on hi havia preparat un gran cubell ple d'aigua, la féu posar tota nua i la col·locà, cama ençà cama enllà, eixancarrada damunt del cubell. Ella es ficà en una alcova que allí hi havia i s'hi tancà a dintre.

Al cap d'una estona la bruixa li digué:

—Mira dins del cubell. Què hi veus?

—Veig l'aigua que s'esvalota i forma unes onades grosses —respongué la dona.

—Mira bé. No hi veus una embarcació? —li tornà a preguntar la bruixa.

—Sí, en veig una que es va acostant; però el mar s'esvalota més i més i jo amb prou feines em puc aguantar.

—Aguanta't fort i no tinguis por. Damunt la coberta de l'embarcació hi veuràs el teu marit; quan l'embarcació passi per entremig de les teves cames, ajupe't i pren-li la gorra que porta, però això ho has de fer molt de pressa.

La dona, que estava molt amatent, al mateix moment en què l'embarcació li passà per sota, s'ajupí i prengué la gorra al seu marit tot cridant:

—Ja la tinc! Però el meu marit s'ofegarà: la mar està molt esvalotada.

—No tinguis por, ja es calmarà.

I, en efecte, l'aigua del cubell va anar calmant-se a poc a poc i l'embarcació desaparegué.

Llavors, la bruixa sortí de l'alcova i tragué la dona de damunt del cubell; aquesta es va vestir i se'n va anar.

Quan el contramestre va tornar del viatge, la seva dona li demanà com li havia anat, i ell li explicà que un dia, el mateix que ella havia anat a consultar la bruixa, havien tingut molt mala mar i que un cop de vent li havia pres la gorra del cap.

—La coneixeries, la gorra, si la veiessis? —li preguntà la muller.

—No l’havia de conèixer! —respongué ell.

Llavors ella va anar a buscar la gorra que li havia pres aquella nit i la hi va ensenyar.

Ell restà fent-se creus del que veia.

La muller li explicà aleshores el que li havia passat i el contramestre, que no havia cregut mai en bruixes, d’ençà d’aquell dia hi va creure.

(Contat per l’amic Joan Bru).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l’entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 90-91.

§§§

RondCat C-101 [El cubell màgic]

Resum: Una bruixa utilitza un cubell ple d’aigua per a ensenyar a una noia on es troba el seu promès en aquell mateix moment. La noia agafa alguna peça de roba que ell porta posada com a prova.

TMot: D1171.10, G259.1, D1323.12.

Versions: Alcover (1936-72) [vol. V] «Una bruixa destapa ses manganrufes d’un enamorat»; Amades (1934: 70).

Proposo el tipus C-101 per a agrupar aquesta versió de Gomis amb dues més, una recollida i desenvolupada per Alcover i una altra referida per Amades, que resumeix la versió d’Alcover i la cita en nota. La part central del relat la constitueix la utilització d’un cubell ple d’aigua per part de la bruixa per a mostrar on es troba el promès (o marit) de la protagonista i el reconeixement final mitjançant una peça del vestuari del promès.

Les versions d’Alcover i Amades són idèntiques i el motiu de la visita a la bruixa és, en aquest cas, saber si el promès és infidel, cosa que queda demostrada amb la visita d’aquest a un bordell. La prova que ella obté d’aquesta visita és un tros de la màniga del promès que ella li talla mentre du a terme la infidelitat. En la versió de Gomis, per la seva banda, la dona està preocupada perquè el marit és de viatge i triga a tornar. La bruixa li mostra a l’aigua com encara és de viatge per mar i li fa agafar com a prova la seva gorra. El desenllaç és feliç, en aquest cas, amb el retrobament del matrimoni. Tot i les diferències evidents entre les tres versions, les adscriu totes tres a un mateix tipus perquè comparteixen el nucli central amb la participació d’una bruixa benvolent que ajuda la promesa/esposa utilitzant les seves habilitats i pel

Emili Samper Prunera

reconeixement final mitjançant la peça de roba. Considero que tots aquests elements
descrits tenen prou pes per a caracteritzar aquest nou agrupament.

TIPUS C-102

[Pel dit gros del peu esquerre]

L'iglésia d'aquest poble es destaca damunt d'un turó, i contenen que no fa gaires anys hi havia allí un rector que era una especialitat per treure els mals esperits del cos de les persones. La seva fama s'estenia a moltes hores lluny i de tot arreu anaven a trobar-lo los que, perduda la confiança en los metges, se creien esperitats. Però el pobre tingué una mala fi: son mateix poder d'exorcisar li causà la mort. Heus aquí com succeí:

Una fadrina dels Hostalets estava malalta i cap metge li ensopegava el remei. Un dia un veí d'aquell poble li digué al pare de la minyona:

—Desenganyeu-vos: la vostra filla està esperitada. Si la portessim al Mayol?

—Teniu raó: no hi havia pensat —respongué el pare.

I anaren a trobar al rector del Mayol i convingueren en lo dia en què li portarien la noia.

Arribat lo dia convingut, aquesta es posà la roba de les festes i botines de xarol amb gomes (aquest detall és molt important per lo que diré després), la feren pujar en un carro i emprengueren lo camí del Mayol.

Fins al peu de la pujada tot anà bé; però al començar aquesta la mula es resistia a tirar, malgrat que sols duia a la minyona dalt del carro. Lo pare d'aquesta i l'amic que li havia aconsellat aquella expedició, a força d'empènyer lo carro i de tirar de la mula, lograren a la fi arribar a la placeta de l'iglésia. La noia i son pare entraren en aquesta, i l'amic pujà a la rectoria per avisar al rector.

Baixà aquest a l'iglésia, es posà lo sobrepellís i l'estola, prengué el ritual i començà a llegir los exorcismes de rúbrica. Beneí després a la noia i començà a preguntar al dimoni per on volia sortir del cos d'aquella.

—Pels ulls— contestà el dimoni.

—No, que la deixaries cega! —digué el rector.

—Per la boca.

—No, que la deixaries muda!

—Per les orelles.

—No, que la deixaries sorda!

Emili Samper Prunera

—Doncs per on voleu que surti? —preguntà el dimoni veient que se li tancaven totes les sortides.

—Pel dit gros del peu esquerre! —crià el rector.

I en lo mateix moment la noia pegà convulsivament una puntada de peu en l'aire i la botina li saltà fins a la volta de l'iglèsia, caient de rebot sobre el front del rector, que exclamà:

—La noia és curada, però jo só mort.

I, en efecte, se tingué de ficar al llit, i als vuit dies justos l'enterraven.

GOMIS I MESTRE, Cels (1897): «De Sant Feliu de Pallerols a Olot, passant per la dreuera». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 7, núm. 28 (maig, 1897): 163-164.

§§§

RondCat C-102 [«Per on vols sortir?»]

Resum: Una noia està endimoniada. El rector l'exorcisa i pregunta al dimoni per on vol sortir. Aquest contesta diferents possibilitats (pels ulls, per la boca, per les orelles...). El rector les rebutja totes per no deixar cega, muda o sorda la noia i obliga el dimoni a sortir per un dit del peu.

TMot: D2176.3.4.

Versions: Coll (1993: 281-283) «L'endemoniada»; GRFO (1984: 86-88) núm. 56 «L'exorcisme d'una sonàmbula»; Guillamet (1976: 87-91) «Rondalla de l'endemoniada de Vilamarí».

Sota el tipus C-102 proposo catalogar aquest relat d'exorcisme protagonitzat per una noia endimoniada, un rector i el dimoni. La història es caracteritza pel diàleg entre aquests darrers per decidir quin és el millor lloc del cos de la noia per on ha de sortir el dimoni sense perjudicar-la físicament. De les quatre versions catalanes localitzades, la de Gomis és l'única que té un desenllaç tràgic per al rector que realitza l'exorcisme, víctima de l'impuls efectuat pel dimoni quan surt pel dit gros del peu esquerre de la noia. Pel que fa als detalls, a les quatre versions es fa sortir el dimoni per un dit i un peu concrets, que no són sempre els mateixos. Així, mentre que en la versió de Gomis el dimoni surt pel dit gros del peu esquerre, a la de Guillamet (1976: 87-91) ho fa pel dit petit del peu dret, a la de Coll (1993: 281-283) pel dit del peu (sense especificar quin) i a la del GRFO (1984: 86-88) pel dit gros.

Asiáin (2006: 282-284) recull a Estella (Navarra) dues versions més que presenten el mateix argument (núm. 249 «La mujer poseída (2)», núm. 250 «La mujer poseída (3)»).

TIPUS C-103

I.

«La cabra en les tradicions»

[El dimoni en forma de cabra]

Al riu Fluvià, aigües avall del pont de la carretera de Santa Coloma de Farners a Olot, i prop d'aquesta vila, hi ha una gorga nomenada del Dimoni, a causa del següent fet:

Certa nit tornava un sastre de treballar a una casa de pagès i va trobar una cabra. Se la va carregar al coll i, al passar vora la gorga, va sentir una veu que cridava des de dins de l'aigua:

—Dimoni, on vas?

—A cavall d'aquest sastràs —va respondre la cabra, qui no era altre que el mal esperit.

—Valga'm les tèmperes de sant Tomàs! —va cridar esfereït lo sastre al sentir aquelles veus, tot deixant anar la cabra.

—Te valdran si dejunades les has, i sinó no et valdran pas —va replicar la veu de la gorga.

I com les havia dejunades, se va veure lliure del dimoni, qui es va enfonsar dins de l'aigua.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 96-97.

II.

[El gorg dels dimonis]

En el terme de Vilanant (Alt Empordà) hi ha un lloc anomenat gorg dels Dimonis a causa de la tradició següent:

Un sastre tornava un vespre de treballar en un mas quan tot d'un plegat se li va aparèixer un cabró. El sastre se'l carregà al coll per emportar-se'l cap a casa i, en arribar a la vora del gorg, que es troba tocant al camí, sentí una veu que del fons de l'aigua cridava:

—Satanàs, on vas?

—A cavall d'aquest sastràs —respongué el cabró.

Emili Samper Prunera

—Bona festa que faràs! —replicà la veu del gorg.

—Valga'm les tèmpestes de sant Tomàs! —exclamà esfereït el sastre en sentir això tot llençant el cabró dintre del gorg.

—Bé et valdran si dejunades les has i, si no, no et valdran pas! —cridà de nou la veu del gorg.

I, com que les havia dejunades, li valgueren, i es va veure lliure del dimoni i va poder arribar sense cap més entrebanc a casa seva.

(Vilanant, 1883).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 94.

III.

[La cabra negra perduda]

Anant a deshora de la nit de Dosrius a Llinars, un veí d'aquest darrer poble trobà en el seu camí una cabra negra que semblava perduda i se la carregà al coll tot content de la troballa. Mes vet aquí que, en arribar a la roca del Diable,⁴⁷⁴ va sentir una veu que deia:

—Dimoni xic, on vas?

—A cavall d'en Jaumàs —respongué la cabra.

En sentir que la cabra parlava, el viador la va deixar anar i va arrencar a córrer tot dient:

—Fes-te refotre! No et duré pas a Llinars.

(Dosrius, 1882).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 94.

IV.

[La cabra a coll]

⁴⁷⁴ GOMIS] Vegeu la descripció d'aquesta roca al meu article «Encontorns de Dosrius», *Butlletí de l'AEC*, any 1883, pp. 182-187 (Gomis 1987: 94).

A Xerta, a la Ribera d'Ebre, el dimoni es descarà encara més, puix que es va atrevir a presentar-se dins de la vila.

Un fadrí que retirava molt tard de festejar amb la seva minyona va trobar una nit una cabra al mig de la plaça. Se la va carregar al coll i, en anar a trucar a la porta de casa seva, va sentir que la cabra li deia:

—Deixa'm anar, que prou m'has portat!

I el fadrí la deixà anar tot ple de por, i mai més no es va atrevir a retirar tard.

(Xerta, 1885).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 95.

§§§

RondCat C-103 [«Dimoni, on vas?»]

Resum: Un home es troba una cabra i se l'emporta cap a casa carregada al coll. Quan passa prop d'un torrent, se sent una veu que crida: «Dimoni, on vas?» i la cabra respon: «A cavall d'en Jaumàs». L'home deixa la cabra i marxa corrents.

TMot:

I: G303.3.3.1.6, G303.4.7.

II: G303.3.3.1.6, G303.4.7.

III: G303.3.3.1.6, G303.4.7.

IV: G303.3.3.1.6, G303.4.7.

Versions: Mestres (1934: 29; 2002: 42-43) «El cabrit negre»; Roviró (2000: 43-44) núm. 33 «En Marfà»; Verdaguer (1992: 140-143; 2003: 581-583) «No furtaràs».

Presento en aquest nou tipus quatre versions que Gomis recull d'aquesta llegenda satànica en què apareix el dimoni (el mateix Satan o un dimoni *xic*) en forma de cabra a llocs d'un mortal que la deixa anar i fuig corrents quan la sent parlar. Coll Monteagudo es basa, entre d'altres, en la versió III de Gomis en la reelaboració literària a partir de fonts escrites titulada «La roca del Diable» (Coll Monteagudo 2012: 54).

Per a crear aquest tipus, em baso en les aportacions que fa Pujol (1994) en el seu estudi sobre la llegenda satànica. Dos dels relats estudiats per Pujol segueixen aquesta mateixa estructura, com assenyalo a les versions. Es tracta d'una versió d'Apel·les Mestres (1934: 29; 2002: 42-43), titulada «El cabrit negre» i una de Verdaguer (1992: 140-143; 2003: 581-583), que porta per títol «No furtaràs», a les quals cal afegir la de Roviró (2000: 43-44).

Emili Samper Prunera

Totes les versions comparteixen els trets essencials descrits al resum, amb petites variacions al diàleg, sempre en forma rimada. Les diferències més importants són que a Mestres i Verdaguer, el protagonista està acompanyat per la seva dona i, mentre en el primer cas agafa la cabra amb la intenció de vendre-la, en el segon se la vol menjar. A les versions de Gomis no es fan explícites les intencions del protagonista, tot i que és molt probable que coincideixin amb una d'aquestes dues.

Pujol (1994: 51) observa com aquests relats també són presents en versions mallorquines. A diferència de les versions de Catalunya, a Mallorca són els dimonis boiets els que prenen la forma de cabrits, i no pas Satanàs o un dimoni.

A Espinosa, fill (1996: 378-380), números 175, 176 i 177, trobem tres versions que comparteixen estructura amb aquest argument descrit, però, en aquest cas, qui adopta la forma de cabra és una bruixa.

TIPUS C-104

Conte

[Porta el frare al meu llit]

Un dels aforismes catalans és:

«Si vols estar ben calent, posa't l'ase al llit».

Mes és lo cas que d'aquella *armatosta* de fusta que serveix per escalfar la roba del llit i dins de la qual s'hi posa un braseret amb brases de foc⁴⁷⁵ per escalfar-lo, a uns indrets de Catalunya en diuen *l'ase* i a uns altres *lo frare*.

I va succeir, molt abans de 1836, quan encara hi havia frares que sols vivien d'almoines, que a un hostal d'un dels indrets on de l'escalfallits en diuen *lo frare* van prendre una minyona d'un dels altres indrets on en diuen *l'ase*. I lo mateix dia en què a l'hostal havien pres la nova minyona, hi va arribar un frare demanant que li deixessin passar la nit, per caritat.

En havent sopat, la mestressa va dir a la minyona:

—Porta el frare al meu llit.

I la minyona se'n va anar a buscar al frare, que s'havia quedat mig endormiscat a un racó del menjador, i el va acompanyar al llit de la seua mestressa, tornant-se'n després a la cuina per anar fent los quefers de la casa.

A la poca estona l'hostalera li va dir:

—Ja pots treure el frare del meu llit i porta'l al de les noies.

La minyona se'n va anar dalt i va despertar al frare, que ja roncava, per dir-li que la mestressa volia que se n'anés al llit de les noies.

Encara que mig malhumorat, com les dues filles de l'hostalera eren ja casadores i tenien un bon pamet de cara, no va tindre cap inconvenient en canviar de llit.

La criada se'n va tornar altra cop cap a la cuina i, després d'una bella estona, l'hostalera li va dir:

—Ara treu lo frare del llit de les noies, i porta'l al teu, si vols.

⁴⁷⁵ GOMIS] A la Vall d'Hostoles, província de Girona, aquest braseret és de terrissa negra, té una forma especial i en diuen *maridet* (Gomis 1910: 54).

Emili Samper Prunera

I altra volta la minyona s'enfila escales amunt, torna a despertar al frare i li diu que la mestressa li ha manat que el porti al seu llit.

Lo bon pare es va enfurismar de debò amb tants canvis de llit, i li va dir tot cremat:

—Valia més que m'haguessin dit de bon principi que no volien donar-me llit, que no pas fer-me rodar per tots los de la casa. Aniré al teu, però t'asseguro que d'allí ja no me'n treurà ningú.

I, en efecte, se va deixar acompanyar al llit de la criada.

Aquesta va tornar a la cuina i, rentats los plats i posat en ordre tot lo menester per l'endemà, tots se'n van anar a joca.

Mes heus aquí que, quan l'hostalera començava a despullar-se per ficar-se al llit, sent un gran avalot i veus d'home a la cambra de la minyona.

Se n'hi va, i la troba disputant amb lo frare, que era al llit d'ella.

—Quin escàndol és aquest? —pregunta.

—Aquest frarot que no se'n vol anar del meu llit —respon la criada.

—I qui li ha portat aquí?

—Vos m'ho haveu manat.

—Jo! Jo t'he dit que et posesis lo frare, és dir, l'escalfador al llit.

—Lo frare! M'haguessiu dit l'ase, vos hauria entès...! —replicà la minyona.

Y va quedar tot explicat, no sense gran recança del reverent, a qui li havien trencat la son quatre vegades.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 54-56.

§§§

RondCat C-104 [«Porta el frare al llit»]

Resum: Un frare arriba a un hostal per a passar-hi la nit. La mestressa mana a la nova minyona, que és forastera, que porti el frare (l'escalfallits) al seu llit. La minyona, que de l'escalfallits en diu l'ase, fa anar al seu llit el frare que ha arribat. Finalment, es desfà el malentès.

TMot: J1805.2, J2460.1.

Versions: Quintana (1995: 222-223) núm. 159 «Lo flare»; Quintana (1997: 253-254) núm. 346 «El frare».

El tipus C-104 proposat està format per aquesta versió de Gomis i dues més recollides per Quintana (1995: 222-223; 1997: 253-254).

Uther (2004) preveu la classificació de rondalles amb malentesos que provoquen comicitat a tipus com ATU 1698G (Misunderstood Words Lead to Comic Results; Malentesos còmics) i 1699 (Misunderstanding Because of Ignorance of a Foreign Language). El malentès a C-104 ve provocat per una qüestió semàntica (el significat de la paraula frare/ase segons la localitat) i no per qüestions fonètiques com succeeix en aquests tipus miscel·lanis. Considero que la coincidència entre les tres versions catalanes localitzades fa que sigui més acurada la creació d'aquest nou tipus i no pas la seva inclusió en un tipus miscel·lani.⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ Que pot derivar, algunes vegades, en una mena de calaix de sastre que fa més difícil una identificació concreta de noves versions.

Emili Samper Prunera

TIPUS C-105

Lo serpent de la Vedruna

Fa d'açò molt de temps, molt de temps. La Vedruna no era pas, com ho és ara, una galant casa de pagès, ni el poble de les Planes existia. Tota la vora de la riera, entre el Mal-pas i Sant Feliu de Pallerols, estava coberta de boscúries; encara no hi havia res conreat.

La Vedruna no era més que una masoveria on hi criaven bestiar. Un dels pastors, vailet de 12 o 13 anys, cuidava d'un ramadet d'ovelles per la banda on ara hi ha l'ermita de l'Àngel i cada dia li sortia una serpeta. Lo vailet va comprar un plat i cada dia li donava ple de llet.

No tenint amb qui jugar, lo pastoret va anar aficionant-se a la serp, la va batejar amb lo nom de Tana i, cada dia, després d'haver-li apartat lo plat de llet, la cridava:

—Tana! Tana!

I la serp s'arrossegava de pressa, de pressa cap al noi, se bevia la llet i jugava amb ell.

Lo vailet i la serp anaven fent-se grans i aquell va tindre que anar-se'n del país, va córrer la Seca i la Meca i, al cap de set anys, s'escaigué a passar per allí amb un seu company:

—Té, ara em recordo que fa uns set anys hi havia aquí una serp que, quan jo la cridava, venia de seguida. Vull veure si encara és viva —va dir-li al seu company.

I va començar a cridar:

—Tana! Tana!

I a la poca estona va començar-se a sentir un gran brogit de fulles i branques i va sortir un gros serpent tot pelut qui, al veure al jove i conèixer la seua veu, va fer grans demostracions d'alegria; mes, veient que no li donava el plat de llet, com ho tenia per costum, se li va tirar damunt entortolligant-lo amb lo seu cos.

L'altre minyó va apretar a córrer a buscar auxili, mes quan hi va tornar acompanyat d'altra gent, ja l'antic pastoret era ben mort i el serpent havia fugit.

(Les Planes, província de Girona.)

GOMIS I MESTRE, Cels (1894): *La vall de Hóstoles*. Barcelona: Llibreria de Àlvar Verdaguer, Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Económica», pp. 29-30.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 401-402.

§§§

RondCat C-105 [La serp desagraïda] | Camarena/Chevalier [155A] [La ingrata serpiente mata al que la crió] | Boggs *290 | Neugaard *J1172.3.3; *P334.3 | Rodríguez Adrados M429 [= H62] M295

Resum: Un pastor es troba amb una serp petita i la cria donant-li llet. Després d'una llarga absència, torna a visitar-la. La serp, que ha crescut molt, se li llença a sobre esperant la llet i l'estrangula.

TMot: B391.1.3, B765.6.1, K953.2, W154.2.

Versions: Lanuza/Salvador (1989 [II]: 105-106) «La Sancha»; Martínez i Martínez (1995: 77) «La serp Tereseta».

Adopto com a C-105 per a les versions catalanes el tipus [155A] proposat per Camarena/Chevalier (1997: 275-276) que és, de fet, un subtipus concret d'ATU 155. Es tracta de la faula d'Isop (1908: 72; [I] x) «De l'home i de la serp» que apareix catalogada a Boggs (1930), Neugaard (1993), Rodríguez Adrados (1987) i Amores (1997).⁴⁷⁷ Fradejas (2005-06: 123-125) matisa la ingratitude de la serp protagonista en la descripció del tipus per part de Camarena/Chevalier i en presenta cinc versions més del segle XVI.

A la versió de Gomis, que s'adscriu perfectament al tipus descrit per Camarena/Chevalier, cal sumar-hi, en el cas català, dues versions valencianes. Beltran (2007: 577), que reproduïx com a exemple el text de Martínez (Beltran 2007: 135-136), les cataloga com a [155A] i les presenta conjuntament amb ATU 155. D'acord amb Oriol/Pujol, no considero aquestes versions valencianes pertanyents a ATU 155, però sí que poden formar part d'aquest nou tipus C-105, molt més específic.

Pel que fa a altres versions peninsulars, a les assenyalades per Amores (1997), Camarena/Chevalier (1997) i Beltran (2007) cal afegir-hi també les de González Sanz (2010 [I]: 88-89) i Noia (2003: 33-34).

⁴⁷⁷ Amores (1997: 52-53) recull la proposta de Camarena/Chevalier abans que es publicués el volum d'aquests autors dedicat a les rondalles d'animals.

Emili Samper Prunera

TIPUS C-106

La invenció de la fanga i dels arpells⁴⁷⁸

Una vegada era un frare que s' enamorà perdudament d'una garrida hortelana del poble de...

La tradició, tan desmemoriada en aquest cas com la història en molts d'altres, no ha conservat ni el nom del poble ni els dels dos protagonistes d'aquesta feta, que es dona com a cosa certa en moltes i diferents encontrades de la terra catalana. Mes, tenint en compte que sols a la Conca de Tremp se dona el nom de *guaret de frare* a la terra fangada, no ens sembla molt apartat de lo verosímil lo suposar que fou en algun poble d'aquella encontrada de la província de Lleida on tingué lloc la famosa invenció de què anem a parlar.

Tornant a la nostra història, és de saber que al pobre frare no li valgueren ni oracions, ni dejunis, ni penitències, ni cilicis. Per més que feia per allunyar de son pensament la imatge temptadora d'aquella dona, cada volta la tenia més present.

A la fi, no podent resistir a la temptació, li sortí als llavis lo que fins llavors secretament guardat dins son pit havia tingut i, confessant son amor a sa estimada, li pregà que s'apiadés d'ell i apagués lo foc que el consumia.

Ella, ben lluny de desesperançar-lo, li digué que no tenia inconvenient en complaire son desig amb una sola condició: la de que li conreés tot l'hort sense que s'hi conegués cap mena de petjada.

Acceptà el frare la condició, mes aquí començaren també los seus treballs i neguits.

—Si el llauro, —pensava, —s'hi coneixeran les petjades de les mules i les meves; si el cavo, s'hi coneixeran també les de mos peus. Com ho faré, doncs, per a complir la condició del pacte i lograr la satisfacció de mon ardent desig?

I passava les nits en vetlla i los dies rumiant sense caure en quin medi podia emplear per a complir la condició imposada, quan a la fi se li ocorregué anar a casa el manyà i fer-li fer una eina de tres pues amb un mànec vertical amb una crosseta

⁴⁷⁸ GOMIS] Aquesta tradició, amb molt lleugeres variants, l'he recollida d'un de Llinars (Vallés), d'un de Sales (Conca de Tremp) i d'un altre d'Amer (província de Girona) (Gomis 1895a: 168).

al capdamunt per a poguer-la clavar en la terra i girar aquesta de modo que lo de dalt anés baix.

Amb aquesta eina, i treballant a recolons, veié lo frare que podia fer lo que tan impossible li havia semblat, ço és, conrear la terra sense deixar-hi cap petjada. Tenia més de mitja tasca feta i el cor ple d'alegria veient-se ja en possessió de la dona tant desitjada, quan un gos passà corrent per damunt del fresc guaret, deixant-hi ben marcades les seves potes.

Lo pobre frare, que no s'havia recordat de que hi haguessin gossos al món, se quedà fred, mes no per això es donà per vençut. Qui havia fet lo molt podia fer lo poc.

Rumia que rumiaràs, inventà los arpells, i rasclant la terra féu desaparèixer les petjades del gos i les seves pròpies.

En això se li féu fosc i deixà el treball per a acabar-lo l'endemà.

Mes Déu, que si permeté que el frare caigués en temptació per a avivar lo seu enginy, no volia, sens dubte, que portés a fi la malifeta que tenia pensada, féu que aquella nit hi hagués en aquell hort un veritable sarau de rates que ompliren tot lo guaret de petjadetes.

A l'endemà dematí lo frare, al veure malograt lo fruit de son treball del dia abans i reconeixent tal volta en allò la manifesta voluntat de Déu d'apartar-lo del camí de perdició en què tant desatinadament corria, renuncià al logro dels seus desitjos, deixant, en canvi, al pagès català les dues noves eines, la fanga i els arpells, que tant bon servei li fan pel conreu de la terra.

(Contada per un peó caminer de Llinars del Vallès).

GOMIS I MESTRE, Cels (1895): «L'invençió de la fanga y dels arpells». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 5, núm. 18 (juliol-setembre, 1895): 168-169.

§§§

RondCat C-106 [La invenció de la fanga]

Resum: Un frare vol mantenir relacions amb una hortelana, que li promet que li concedirà el que desitja si aconsegueix conrear tot l'hort sense deixar-hi cap petjada. El frare s'inventa la fanga, però no aconsegueix satisfer els seus desitjos perquè hi passa un animal (o una persona) i hi deixa marcades les petjades.

TMot: A1441.

Versions: Coll (1993: 312-314) «L'inventor de la fanga».

Gomis recull a Llinars del Vallès, de boca d'un peó, una versió d'aquest nou tipus, que explica l'origen d'una eina agrícola com és la fanga. En nota, afegeix que n'ha

Emili Samper Prunera

recollit dues variants més que, malauradament, no transcriu enlloc i no he pogut localitzar al FCGM. Aquesta versió de Gomis coincideix amb una de Coll, motiu pel qual proposo agrupar-les amb el tipus C-106.

En la versió de Gomis, el protagonista també inventa els arpells, episodi que no apareix en la versió de Coll. Una altra diferència la trobem en el desenllaç final. Mentre que en la versió de Gomis, és la intervenció de Déu (mitjançant una plaga de rates) la que evita que el frare aconseguixi complir el tracte, en la de Coll és el propi protagonista (un rector en aquest cas) qui, de manera involuntària, trepitja la terra ja fangada. Gomis encapçala la seva versió amb una justificació que pretén localitzar el lloc exacte on, suposadament, s'ha esdevingut la invenció de la fanga i dels arpells. Tot i aquestes diferències, considero que l'argument és coincident i prou representatiu per a crear un nou agrupament.

El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona recull a Rupit (GRFO 1984: 134) un relat etiològic sobre la invenció de la fanga (núm. 89 «La fanga de tres pues»). Aquesta versió, a diferència de les de Gomis i Coll, està protagonitzada per Déu i el dimoni en el temps de la creació. Tots dos fan una juguesca «a veure qui fangaria abans un camp, i sense trepitjar-lo». Guanya Déu que s'inventa la fanga de tres pues (la de dues pues és invenció del dimoni). La història continua al núm. 90 «La fanga, el gat i la rata» (GRFO 1984: 135) amb la creació de la rata per part del dimoni, per fer malbé els conreus, i del gat per part de Déu, per a contrarestar-lo. Aquesta darrera versió es pot catalogar com a ATU 773 (Contest of Creation between God and the Devil).

TIPUS C-107

Tradició

[Les roses de Jericó]

De l'espant que va rebre la mare de Déu, en saber que el rei Herodes havia donat l'ordre de matar tots els infants de menys d'un any, se li va estroncar la llet. Mes, després, passejant pels camps de Jericó, la llet li va tornar, i en van caure algunes gotes a terra. Al mateix indret on van caure aquelles gotes hi van néixer uns roserets que són els que fan les roses de Jericó; uns roserets que, per cert, no pertanyen a la família de les rosàcies com tots els altres rosers del món.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, p. 261.

§§§

RondCat C-107 [L'origen de la rosa de Jericó]

Resum: La Mare de Déu s'espanta davant l'ordre del rei Herodes de matar tots els infants menors d'un any i, de l'ensurt, se li estronca la llet. Passejant pels camps de Jericó li torna la llet i n'hi cauen algunes gotes a terra. D'aquelles gotes neix la rosa de Jericó.

TMot: A2600; A2731.2.1.1.

Versions: Amades (1950: 994) núm. 1158 «De com van florir les roses de Jericó»; Serra i Boldú (1922: 944-945) «Les piadoses tradicions de Nadal»; Vilassaló [1933: 373] «Les roses de Jericó».

Catalogo amb el nou tipus C-107 aquesta versió que Gomis recull sobre l'origen de les roses de Jericó. El nou agrupament es justifica amb la presència del mateix argument en les tres versions assenyalades, recollides per Joan Amades, Agustina Vilassaló i Valeri Serra i Boldú.

Uther (2004 [I]: 399-400) preveu el tipus miscel·lani ATU 750E per als relats relacionats amb el viatge de la Sagrada Família a Egipte, però aquestes versions sobre l'origen de les roses de Jericó no es poden adscriure a cap de les formes previstes. A més, en les versions de Gomis i Amades, la planta (en aquest cas, la rosa de Jericó) no ajuda (ni perjudica) la Sagrada Família, com passa de manera genèrica a ATU 750E i també al tipus [750K] de Camarena/Chevalier, dedicat als arbres i les plantes beneïts per haver ajudat la Mare de Déu o el nen Jesús.

Amb motiu de la versió d'Amades, Albert-Llorca (Amades 1990: 143) fa referència a una variant de Dänhardt (1907-12) citant Rolland (1967) on la

Emili Samper Prunera

immortalitat de les roses de Jericó ve donada perquè la Mare de Déu hi asseca els bolquers del nen Jesús. Aquesta variant sí que forma part del tipus ATU 750E, concretament de la forma (3) i és citada per Uther (2004 [I]: 399-400) a les variants del tipus.

TIPUS C-108

[El santcrist de Balaguer]

Lo tant renomnat santcristo de Balaguer, segons la tradició oral, pujava riu amunt amb tres ciris encesos i acompanyat de cantúries d'àngels fins que es va aturar davant del convent d'Almatar. La ciutat en pes i les autoritats civils i eclesiàstiques van anar a buscar-lo en processó, i el Cristo se'n va tornar riu avall; va tornar-hi el dia següent, i va succeir lo mateix; lo tercer dia hi va anar l'abadessa de les monges clarisses d'Almatar, qui el va treure de l'aigua sense cap esforç.⁴⁷⁹

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 207-208.

§§§

RondCat C-108 [El santcrist dins del riu]

Resum: La imatge d'un santcrist apareix navegant riu amunt i s'atura davant d'un convent. Les autoritats van a buscar-lo en processó i el santcrist marxa riu avall. Es repeteix tres vegades. A la tercera, és l'abadessa del convent qui el va a buscar i el treu de l'aigua sense cap esforç.

TMot: V127.

Versions: Amades (1950: 1154-1155) núm. 1620 «El Sant Crist de Balaguer».

Proposo el tipus C-108 per agrupar aquesta versió de Gomis sobre el miracle d'un santcrist amb una altra d'Amades que és coincident en argument. Comparant les dues versions, la de Gomis resulta molt sintètica, fins al punt que no dona certs detalls contextuals importants que sí facilita Amades. Així, per Amades sabem que, inicialment, la imatge del santcrist es troba en una església a la ciutat de Bonitho (a Judea) i que, quan els moros prenen la ciutat llencen la imatge al mar. D'allí arriba fins al riu. Pel que fa a l'abadessa, la versió d'Amades explica que no es pot bellugar de vella i que fa quaranta-dos anys que no surt del convent, fet que encara fa més extraordinari el miracle.

⁴⁷⁹ GOMIS] Ceferí Rocafort, *Geografia de la província de Lleyda*, pl. 204 Barcelona (Gomis 1912b: 208).

Emili Samper Prunera

Gomis cita com a font de la seva versió el volum dedicat a la província de Lleida dins la monumental *Geografia general de Catalunya*, publicada en sis volums entre els anys 1913 i 1918.⁴⁸⁰ L'autor d'aquest cinquè volum és Ceferí Rocafort.

Aquest relat, que ha originat la celebració de la festa major del santcríst a Balaguer als voltants del 9 de novembre, té certa relació amb l'agrupament C-058 dedicat a les marededéus trobades, en el sentit que, en tots dos casos, és la imatge la que assenyalava el lloc on s'ha de construir l'ermita o qui pot recollir-la, alhora que es produeix la repetició de l'acció tres vegades.

⁴⁸⁰ Com explico al capítol 4 de la primera part (Pedagogia i literatura) amb motiu de la participació de Gomis en el projecte amb la redacció del volum tercer, dedicat a la província de Barcelona.

TIPUS C-109

Lo cucut i la cigala

Una vegada lo cucut i la cigala varen sembrar a mitges un camp de forment. Quan l'hagueren segat, anaren per dur les garbes a l'era, o per garbejar, com diuen los pagesos; la cigala era dalt de la carreta i el cucut li anava donant les garbes, mes, com no ho fes prou de pressa, la primera es va enfadar i li va dir:

—Puja tu a la carreta a aparellar les garbes i jo te les aniré donant.

I, dit i fet: lo cucut va pujar a la carreta i la cigala li va dur la primera garba dient:

—Té.

I tot seguit la segona:

—Té, té.

I la tercera:

—Té, té, té.

I així seguidament, cada vegada més de pressa, i el cucut, no entenent-se de feina, va dir-li llastimosament:

—No puc!

Mes la cigala no s'entenia de raons, i li anava portant garbes i més garbes: i el cucut, esglaiat d'aquella feinada, va fugir cridant:

—No puc! No puc!

Des d'aleshores se'l coneix pel «No puc». Però tampoc se l'ha vist mai més enlloc des que els segadors lliguen la primera garba.

En canvi la cigala segueix cantant tot l'estiu, i cada dia més de pressa:

—Té, té, té, té, té.

Com si encara li donés garbes al cucut.⁴⁸¹

(Segarra).

Quan lo cucut se'n va, la cigala li diu:

—De fexa en fexa! De fexa en fexa!

(Espinavessa).

⁴⁸¹ GOMIS] Recollida per mossèn Jacinto Verdaguer, obra esmentada (Gomis 1910: 328); Mossèn Jacinto Verdaguer. *Folk-lore*. Barcelona, 1907 (Gomis 1910: 275).

Emili Samper Prunera

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 327-328.

§§§

RondCat C-109 [El cucut i la cigala]

Resum: El cucut i la cigala sembren a mitges un camp de blat. Després de segar-lo lloguen una carreta per garbejar. El cucut puja a la carreta i la cigala li dona les garbes dient «Té, té, té», cada vegada més de pressa. El cucut, atabalat per la feina, li contesta «No puc! No puc!». Des d'aleshores, al cucut se'l coneix pel «No puc» i la cigala segueix cantant «Té, té, té».

TMot: B215.1, A2423.2.2, A2426.2.5, A2435.4.1.

Versions: Amades (1950: 965) núm. 1038 [2] «Unes altres del que diu el cucut»; Mestres (1933: 157) «La cigala i el cucut»; Verdaguer (1907: 25-26 [xx]; 2003: 1385-1386 [xviii]).

Proposo un nou tipus, amb el número C-109, per a aquest relat protagonitzat pel cucut i la cigala i que explica el seu cant. Gomis parteix, com explica en nota, de la versió que Verdaguer recull a *Folk-lore* amb el número XX, que en l'edició fixada per Bosch basada en els manuscrits autògrafs de l'escriptor forma part del XVIII (Verdaguer 2003: 1385-1386).⁴⁸² A més d'aquesta versió, n'hi ha dues més que comparteixen el mateix argument, una d'Amades i una d'Apel·les Mestres.

Albert-Llorca cita una altra versió diferent d'Amades sobre aquests dos animals, la núm. 1042, «El cucut i la cigala» (Amades 1950: 966-967) que explica com la cigala maleeix a la cucut i li fa perdre la veu. Amades cita Gomis (1910: 322) com a font, però aquesta versió no apareix a la pàgina indicada de la *Zoologia popular*, ni tampoc a la resta de l'entrada dedicada al cucut (Gomis 1910: 322-328).

⁴⁸² Bosch (2002: 502) assenyala posteriorment que «El text XX de *Folklore* (1907: 25-26) hauria de formar part del XIX, tots dos inclosos dins el f. 99r del ms. 365 BC».

TIPUS C-110

L'oriol i el gaig

Conten que l'oriol estava una vegada dalt d'un om picotejant amb tant de gust uns raïms de parra, que no se n'adonava d'un caçador que li apuntava l'escopeta, i tot era cantar:

—Mal any, que són bons! Mal any, que són bons!

Lo gaig, que es amic seu i des de dalt d'un roure veia el caçador, li cantava:

—Mira a baix, mira a baix.

Mes l'oriol, enllepolit amb los raïms, no el sentia, i seguia cantant:

—Mal any, que són bons!

I el caçador li engegà un tret, i el gaig, veient caure mort el seu amic l'oriol, va fugir tot esglaiat cantant:

—Mal any! Mal any! Mal any!⁴⁸³

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 353-354.

§§§

RondCat C-110 [L'oriol i el gaig]

Resum: L'oriol picoteja uns raïms de parra amb gust cantant «Mal any, que són bons! Mal any, que són bons!», sense adonar-se que un caçador l'apunta amb l'escopeta. El gaig l'avisa dient «Mira a baix, mira a baix», però l'oriol no se n'adona. El caçador mata l'oriol i el gaig fuig esglaiat dient «Mal any! Mal any!».

TMot: B215.1, J641.1.

Versions: Amades (1950: 973) núm. 1068 «Del que diu l'oriol»; Verdaguer (1907: 16-17 [VIII]; 2003: 1380 [VIII]).

Com en el tipus anterior (C-109), Gomis cita de nou Jacint Verdaguer com a font de la seva versió. En aquest cas es tracta del relat VIII (Verdaguer 1907: 16-17; 2003: 1380) de «Què diuen los aucells?» dins el recull pòstum *Folk-lore*. Amades

⁴⁸³ GOMIS] Publicat per mossén Jacinto Verdaguer, obra esmentada (Gomis 1910: 354); Mossèn Jacinto Verdaguer. *Folk-lore*. Barcelona, 1907 (Gomis 1910: 275).

Emili Samper Prunera

(1950: 973) en dona una altra versió amb algunes diferències: l'oriol no menja raïms sinó cireres i quan el gaig fuig diu «Cagai, cagai, cagai».⁴⁸⁴

Proposo distingir entre C-109 i C-110 seguint els criteris del projecte RondCat, que agrupa, en un nou tipus, els relats amb dues (o més) versions catalanes no incloses al catàleg internacional d'Uther (2004). En aquest cas, es podria plantejar un únic tipus, de caràcter miscel·lani, que tingués en compte tots els mimologismes narratius que expliquen els cants dels ocells.⁴⁸⁵ Em decanto per la primera opció, amb la distinció entre els dos tipus, pel mateix caràcter miscel·lani d'un possible tipus genèric, que faria perdre l'especificitat de formes ja establertes, com són les de Gomis, Verdager i Amades assenyalades en tots dos casos.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Albert-Llorca inclou aquesta versió d'Amades en la seva antologia de relats etiològics sobre animals (Amades 1988: 132-133).

⁴⁸⁵ Segons Oriol (2002: 102) el mimologisme «consisteix a dotar de sentit els crits d'ocells o altres sorolls no lingüístics mitjançant la construcció d'un discurs lingüístic imitatiu basat en la manipulació dels trets suprasegmentals (accent, durada, entonació)». Al projecte «RondCat: rondalles catalanes» s'utilitza la denominació «mimologisme narratiu» per a aquest tipus concret de relat protagonitzat per animals. Sobre aquest tema, vegeu Giraudon (2001; 2008).

⁴⁸⁶ La localització de noves versions pot fer replantejar aquesta decisió.

TIPUS C-111

[Els esguerrats]

«De bèstia assenyalada,

liberanos Domine»

A propòsit d'aquest aforisme, contenen que Déu va dir als hòmens que es guardessin de certs d'entre ells; i com li preguntessin:

—I com los coneixerem?

Va respondre:

—Ja els deixaré senyalats.

Amb lo qual va voler dir que desconfiessin de tota persona esguerrada, perquè, ademés del defecte físic, en tindria algun de moral. No sé pas si aquesta explicació serà gaire del gust dels esguerrats, mes és la que donen al Camp de Tarragona, i no m'ha semblat fora del cas fer-la conèixer.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 13.

§§§

RondCat C-111 [L'origen dels esguerrats] | Farnés B 731

Resum: Déu aconsella els homes que no es fiïn de les persones dolentes. Quan els homes li pregunten com els distingiran, Déu contesta que els deixarà assenyalats amb un defecte físic.

TMot: A1338.1.

Versions: Amades (1950: 819) núm. 538 «De bèstia assenyalada, liberanos domine».

Amb motiu de la parèmia «De bèstia assenyalada, / liberanos domine», Gomis recull al Camp de Tarragona un relat etiològic que explica l'origen de les persones que tenen un defecte físic. Proposo un nou tipus, C-111, perquè, a més de la versió de Gomis n'hi ha una altra d'Amades (1950: 819) recollida a Ripoll.

Sebastià Farnés (1992-99 [II]: 157-158) recull amb el número B 731 aquesta parèmia i en dóna versions catalanes, castellanques, llatines, portugueses i franceses. Entre les catalanes, apareix citada la de Gomis, acompanyada del relat etiològic. Farnés assenyalava com aquesta creença que les persones que tenen un defecte físic solen ésser dolentes ja es remunta als hebreus i als romans (Farnés 1992-99 [II]: 158).

Emili Samper Prunera

TIPUS C-112

Conte

[El porc de l'alcalde i les cols del notari]

En un poble de muntanya hi havia un batlle que tenia un porc, amb perdó de vostès.

Al costat de la del batlle hi havia la casa del notari, i els horts de l'un i l'altre, que eren darrere les cases, se tocaven, sense que hi hagués cap tanca que els separés.

Lo batlle, d'alguna cosa li havia de valdre ser autoritat, deixava sol lo seu porc i aquest es va aficionar de tal manera a les cols del notari que tot sovint era a l'hort d'aquest.

L'home de ploma s'havia queixat vàries voltes a l'home de la mangala de les malifetes del seu porc i fins l'havia amenaçat amb que li mataria si el tornava a veure dins del seu hort; però el batlle no feia res per posar-hi remei.

I vet aquí que un dia en què, com de costum, lo porc del batlle s'estava atipant de cols del notari, aquest va cridar tot enfurismat:

—Ara sí que et mato.

I va anar a buscar l'escopeta.

Lo batlle va sentir l'amenaça i va córrer també a buscar la seua mangala, arribant al costat del seu porc al precís moment en què el notari li apuntava l'escopeta, i posant-li la vara de la justícia al damunt (al porc, no al notari), va dir a n'aquest:

—Mata'l, si t'atreveixes, ara que representa el rei.

I el notari, respectuós com no podia menys de ser-ho amb la dignitat reial, per més que en aquell moment estigués representada pel porc del batlle, va reservar-se el tret per altra ocasió.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», pp. 184-185.

§§§

RondCat C-112 [El porc de l'alcalde]

Resum: L'alcalde té un porc i deixa que s'alimenti de l'hort del notari, veí seu. El notari, cansat de la situació i de queixar-se inútilment a l'alcalde, agafa l'escopeta per matar l'animal. L'alcalde reacciona posant la seva vara damunt del porc i dient al notari: «Mata'l, si t'atreveixes, ara que representa el rei».

TMot: ---

Versions: Amades (1950: 833-834) núm. 583 [13] «Altres mataronades».

Proposo el tipus C-112 com a agrupament de dues versions idèntiques de Gomis i Amades que expliquen com es resol de manera humorística una situació de conflicte entre un alcalde i un notari. El primer la publica dins l'apartat dedicat a «Lo porch» de la *Zoologia popular* (Gomis 1910: 166-187) i el segon dins d'un conjunt de relats monogràfics sobre els habitants de Mataró recollits al número 583 de la *Rondallística* amb el títol «Altres mataronades» (Amades 1950: 831-834). Les diferències entre les dues versions són anecdòtiques: la versió d'Amades es localitza a Mataró i en la versió de Gomis el porc s'alimenta específicament de les cols del notari.

El nou tipus proposat té semblances amb les versions catalanes del tipus ATU 1268* pel fet que, en aquestes, un porc pren el paper d'alcalde, però més enllà d'aquest detall no hi ha més coincidències. A les quatre formes del tipus 1268* previstes per Uther (2004 [II]: 94-95) s'explica el procediment seguit per nomenar un nou alcalde. A C-112, en canvi, el paper que adopta el porc com a representant del rei és un recurs utilitzat per l'alcalde per a resoldre el conflicte al seu favor.

Emili Samper Prunera

TIPUS C-113

[La veu del sot d'aigua]

Pel camí, mon guia em contà que a Gualba de Dalt hi ha un gran sot d'aigua, tan fondo, que ningú n'ha pogut midar la fondària. Un dia, afegí mon guia, hi anà un home amb un cordill de més *de dues-centes canes*, hi lligà un roc i començà a fer baixar lo cordill dins del sot. Ja quasi el tenia tot a baix quan va sentir una veu que, sortint del fondo de l'aigua, li deia:

Ja pots cordill tirar,
que, per més que n'hi tiris,
lo fons no trobaràs.

Al sentir aquella veu, l'home agafà por i fugí d'allí corrents.

GOMIS I MESTRE, Cels (1883): «Encontorns de Dosrius (provincia de Barcelona)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 6, núm. 60 (setembre, 1883): 186.

§§§

RondCat C-113 [La fondària del gorg]

Resum: Un home pretén mesurar la fondària d'un gorg amb una pedra lligada a un fil. Després d'amollar tota la corda, sent una veu que li diu que no trobarà el fons.

TMot: ---

Versions: Amades (1950: 1106-1107) núm. 1506 «L'olla de les gorges» [basada en Verdaguer (1992: 245-247)]; Coll (1989: 103) «La porta de l'infern»; Coll (1996: 74-75) «Espluga i Solduga»; GRFO (1984: 187-188) núm. 136 «El castell de l'investida i el gorg de la Trapa»; GRFO (1984: 188) núm. 137 «La foradada»; Maspons (1876: 43-48); Milà i Fontanals (Paloma 1976: 16) «Residencias de los demonios y encantados. Gorg Negro»; Romeu (1993: 124); Roviró (2000: 43) «Mesurar el fons del gorg Negro»; Torres (2003: 109) «El pastor que volia saber la fondària del gorg de la Llana»; Verdaguer (1992: 245-247; 2003: 624-625) «Les Gorgues» [base d'Amades]; Verdaguer (1992: 356-358; 2003: 655) «Gorg Bufa-roc».

La versió de Gomis d'aquesta llegenda satànica coincideix amb dotze versions catalanes més, fet que justifica la creació del nou tipus. Les versions de Coll (1989: 103), Maspons (1876: 43-48), Romeu (1993: 124) i una de Verdaguer (1992: 356-358) han estat assenyalades per Pujol (1994: 50) que dóna les claus d'interpretació de l'escenari on es desenvolupa aquest argument:

Els gorgs/estanys (sovint amb noms significatius: els nombrosíssims gorgs Negres, gorgs o estanys del Diable, gorgs dels Banyuts, gorgs de les Donzelles, etc.) fascinen i terroritzen igualment a través del diable i de les encantades, que fan valer una mena de

majestas satànic-demònica: el gorg és insondable i fascinant, i qui pretén desafiar-ne el *mysterium* s'exposa a patir les conseqüències del seu agosarament (Pujol 1994: 50).

A més d'aquestes versions indicades per Pujol, en localitzo vuit més. Amades (1950: 1106-1107) pren com a base una versió de Verdaguer (1992: 245-247) per a redactar la que publica a la *Rondallística*, en una mostra més de la dependència del folklorista barceloní respecte d'altres fonts anteriors a ell.⁴⁸⁷ I Coll (1996: 74-75) ofereix una versió més llarga que inclou l'episodi descrit prèviament al recull *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*.

La intenció d'aquesta llegenda satànica és fer notar als humans la presència del diable. Segons conta Gomis, la seva versió és de procedència oral ja que la recull de boca del guia que li fa la visita en la seva excursió a Dosrius.

⁴⁸⁷ Com explico als comentaris d'ATU 1268*, amb la dependència d'Amades respecte a una contarella recollida i publicada anteriorment per Cels Gomis.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3. VERSIONS NO CATALOGADES

5.3.1. RONDALLES NO CATALOGADES

I.

[La fadrina s'enfada amb sant Josep]

No fa pas gaires anys corria per Barcelona en mans de les donzelles un llibret propagador de la devoció a sant Josep, sant a qui, entre altres virtuts, se li atribuïa la de trobar-los-hi marit; n'hi havia prou amb fer-li una novena demanant-l'hi. L'esmentat llibret portava, entre altres, lo següent exemple:

Una fadrina, enfadada amb lo sant perquè a l'acabar-li de fer la novena no li havia sortit nuvi, va agafar los dos candelers que tenia davant de la imatge i, obrint arravatadament lo balcó, els va llençar al carrer. A la poca estona van trucar amb fúria a la porta del pis, va sortir la noia a obrir i es va trobar amb un gentil oficial d'exèrcit, qui, al veure-la tan bonica, en lloc d'armar-li un escàndol, com pensava fer-ho, se'n va enamorar i s'hi va casar.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 12 (setembre, 1912): 176-177.

II.

[«Doncs jo no el veig»]

Això dels cabells em recorda aquesta graciosíssima rondalla:

Hi havia una iglésia on s'hi conservava com a molt preuada prenda religiosa un cabell de la Verge Santíssima, cabell guardat dins una capseta d'or i que sols ensenyen certa diada de l'any, mes per veure'l s'havia d'estar en gràcia de Déu. Lo capellà encarregat d'ensenyar-lo, després de posar-se lo sobrepellàs i l'estola i d'encendre els ciris corresponents, obria la capseta i, agafant lo cabell amb lo polze i l'índex d'ambdues mans, l'anava estirant davant dels fidels que es desfeien en exclamacions d'admiració:

—Que fi, que ros, que llarg és! —deien tots.

Mes succeí que un dia un dels espectadors, després de molt mirar, va dir ingènuament:

—Doncs jo no el veig.

Emili Samper Prunera

—Què té d'estrany que vostè no el vegi si jo, que fa quaranta anys que l'ensenyó, encara no el so vist mai?

I és que ni l'un ni l'altre devien estar en gràcia de Déu.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 206-207, nota 4.

III.

Rondalles

[Qui es menja les figues del rector]

Hi havia un rector d'un poblet que tenia a l'hort una figuera de figues de coll de dama, a la qual era molt afectat.

Cada tarda anava sota la figuera, al temps de les figues, mirant amb delícia les que anaven madurant i llepant-se els llavis pensant en les que es menjaria l'endemà, després de prendre la xocolata. Mes arribava l'endemà i les figues madures ja no eren a l'arbre i, per més befa, al peu d'aquest hi havia una grossa tifarada.

Això passava cada matí i feia desesperar de tal manera el mossèn que, si no se l'enduien els dimonis, era perquè, segons sembla, aquests no hi poden res amb la gent de sotana.

Endebades el senyor rector renyava l'escolà, segur que era aquest qui se li menjava les figues. Mes aquest jurava i perjurava que no n'havia tastat ni una.

L'escolà era molt llest (com ho són generalment tots els escolans), i un dia va entrar corrents a la cambra del senyor rector dient-li:

—Vingui, vingui, senyor rector; ja sé qui se li menja les figues.

I fent-lo anar sota la figuera, li va dir:

—Veu? És la majordona, perquè la pixarada s'ajunta a la cagarada.

—Tens raó —va exclamar el reverend—. Vet aquí una cosa en la qual jo mai no hauria caigut.

(Riudoms.)

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, pp. 171-172.

§§§

I, II, III: Rondalla | Gomis (1912b) XI. Rondalles: c. Humorístiques

TMot:

I: V123.

II: V144, V250.2.

III: ---

Agrupó en aquest primer apartat tres rondalles que no es corresponen a cap dels tipus de l'índex internacional ATU ni de les noves propostes del RondCat (encara que hi presentin similituds, com indico en cada cas). No n'he localitzat cap versió més recollida per cap altre autor i, per això, no les incloc dins la secció de nous tipus proposats. Totes comparteixen el seu caràcter humorístic, motiu pel qual les classifico sota aquest gènere, d'entre els que proposa Gomis (1912b).

La versió I s'acosta a ATU 1476A (Prayer to Christ Child's Mother), però no l'he adscrit a aquest tipus perquè la rondalla de Gomis no inclou el motiu central d'ATU 1476A, amb la pregària de la fadrina (una vella en les versions catalanes indicades per Oriol/Pujol) contestada per l'escolà (o el rector) amagat rere la imatge. Uther (2004 [II]: 236) preveu que, en algunes variants, es produeix una resposta violenta per part de la protagonista quan no obté cap resposta del sant. Es tracta (i així ho assenyala Uther), del tipus AaTh 1479** (Statue Avenged), integrat dins 1476A en la darrera versió del catàleg internacional. Però en la versió de Gomis, la reacció violenta de la fadrina no es produeix vers el sant, ja que llença els candelers en direcció contrària, motiu pel qual tampoc l'adscric a aquesta variant, tot i reconèixer que tenen trets molt propers. La reacció violenta de la protagonista és precisament la que desencadena el final feliç (i inesperat) del relat, que no es troba en aquest tipus.

La versió II manté similituds amb els tipus protagonitzats per un rector que aconsegueix no complir amb la feina que li correspon, com ara el tipus ATU 1826 (The Clergyman Has No Need to Preach) en el qual evita fer el sermó. En la versió de Gomis, no es tracta d'un sermó sinó de mostrar una suposada relíquia (un cabell de la Mare de Déu). Com passa a ATU 1826, els fidels compleixen amb el paper que el rector espera d'ells i admiren la suposada relíquia mentre el rector no ensenya res. Finalment, però, un d'ells exclama que no la veu. A diferència del tipus esmentat, en aquesta versió el rector queda en evidència afirmant que ell tampoc la veu, afirmació que Gomis remata amb l'observació final.

La versió III està protagonitzada per un rector i un escolà (i la majordona, esmentada, però que no apareix en escena), personatges que apareixen en una sèrie d'històries de caràcter humorístic catalogades en diferents tipus del catàleg internacional. La versió que Gomis recull a Riudoms no s'adsciu a cap d'elles. Manté semblances amb ATU 1832* (The Boy Answers the Clergyman) i els tipus

Emili Samper Prunera

que el segueixen (1832A*-1832T*) pel diàleg entre tots dos protagonistes i pel paper d'espavilat de l'escolà, però en la versió de Gomis no apareix cap joc lingüístic ni cap resposta enginyosa com les que es descriuen als tipus esmentats. Per altra banda, el tema de les figues apareix també a C-005 (Com es menja una figa),⁴⁸⁸ però aquesta versió no s'hi pot adscriure perquè no hi apareix el motiu central, amb la demostració pràctica del xiquet que es menja les figues de manera enginyosa davant del rector. Finalment, al tipus AaTh 1309 (Choosing the Clean Figs), suprimit a ATU, apareixen tant les figues com la pixarada com a elements del relat, però en aquest cas no determinen la culpabilitat de la majordona (segons l'escolà) com passa en la versió de Gomis.

⁴⁸⁸ Tipus que compta amb una versió de Gomis, com s'ha vist.

5.3.2. RELATS ETIOLÒGICS

[La pluja a l'Empordà]

Segons em contaren a Peralada, a l'Empordà passen per alternatives d'anys secs i uns altres de molt plujosos. Heus aquí la causa d'aquestes alternatives. Déu envia els seus àngels (alguns altres diuen els seus núvols) a repartir la pluja pel món. Quan tornen al cel, els crida d'un a un i els pregunta on han anat. Cada un d'ells li diu on ha estat: tots s'han descuidat l'Empordà.

—És a dir que cap de vosaltres no ha passat per l'Empordà? Doncs aneu-hi tots plegats.

I llavors se n'hi van tots i hi aboquen l'aigua a bots i barrals.

GOMIS I MESTRE, Cels (1998): *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Segona edició notablement augmentada amb gran nombre de confrontacions a cura de Cels Gomis i Serdañons. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 3», p. 107.

§§§

Relat etiològic | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: a. Sobre Déu, la Verge i els sants

TMot: A1131.

Aquest relat etiològic, situat en el temps de la creació i protagonitzat per Déu, explica l'origen d'un fenomen de caràcter universal, com és la pluja, aplicat, això sí, a un territori concret com és l'Empordà. És similar als relats que s'agrupen al RondCat amb el tipus C-081 (Per què mai plou fort de gregal).

Una part dels tipus «C» examinats al capítol anterior són també relats etiològics que expliquen la característica d'algun animal o planta: C-021 (Per què la cadenera té les plomes del coll vermelles); C-029 (Per què la mula no pot tenir fills); C-042 (La fruita que més agradava a Sant Pere), així com alguns dels nous tipus proposats: C-107 [L'origen de la rosa de Jericó] i C-111 [L'origen dels esguerrats].

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.3. TRADICIONS EXPLICATIVES

5.3.3.1. TRADICIONS EXPLICATIVES: CARACTERÍSTIQUES LOCALS

I.

[Les aigües curatives de Trillo]

Per acabar, referiré lo modo com, segons la tradició, se descobrí la propietat curativa de las aigües de Trillo.

Sembla que un pagès d'aquells voltants tenia una mula molt plena de ronya i, volguent-se desfer d'ella i no tenint cor per a matar-la, l'abandonà en lo lloc on avui se troben los banys. La pobre bèstia, aquí caic, allà m'aixeco, va anar a parar dins d'un clot d'aigua. Passats cinc o sis mesos l'amo de la mula va saber que el seu animal estava ple de salut, però que no podia sortir del clot en què estava. Va anar a buscar-la i quedà sorprès al veure que la ronya havia desaparegut per complet. No hi ha necessitat de dir que tornà amb la mula a sa casa. Mes al cap de cert temps aquella tingué de nou la ronya i, per instint, tornà al toll d'aigua en què havia caigut la primera vegada i, rebotant-se en ella, sanà de nou. Això cridà l'atenció dels veïns de Trillo, es féu l'anàlisi de l'aigua i es vingué en coneixement de ses qualitats curatives.

Se non è vero, è ben trovato.

GOMIS I MESTRE, Cels (1882): «Excursions per la provincia de Guadalajara: IV – De Cifuentes a Trillo y als banys de aquest nom ». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 44-45 (maig-juny, 1882): 118.

II.

[La petjada del cavall de sant Martí]

No vull deixar les Tetes de Viana sense referir una estranya tradició de Trillo.

Hi ha a la vora dreta del Tajo, i una mica més amunt d'aquesta vila, un forat en la roca que a tot s'assembla menos a una petjada de cavall. Ara bé, segons los habitants de Trillo, quan sant Martí anava pel món va passar per aquest indret i, deixant marcada la ferradura de son cavall en la roca, saltà el riu Tajo, i en dos brincos més se plantà en lo cim de les mentades Tetes.

GOMIS I MESTRE, Cels (1883): «Excursions per la provincia de Guadalajara: XV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 6, núm. 61-62 (octubre-novembre, 1883): 224.

Emili Samper Prunera

III.

[El cavall de sant Martí]

Lo cavall de sant Martí ha tingut sempre fama de gran saltador. A la vora dreta del Tajo, entre Trillo i Sotoca, hi ha dalt d'una eminència una ermita mig arruïnada que havia estat dedicada a aquell sant. Lo poble ensenya encara lo motllo de les potes de darrera que el seu cavall deixà impreses en la roca, anant-se'n d'un sol bot a la vora del riu i, des d'allí, a les Tetas de Viana, que es troben a gran altura a l'altra banda del Tajo. També en una de les vares de l'avena de Padirac, en lo departament de Lot, a França, diuen que hi ha lo senyal de les potes trasseres del cavall de sant Martí que saltà d'un sol bot la boca d'aquell avenc, que té 33 metres d'amplada, un dia en què disputava una ànima al dimoni.

GOMIS I MESTRE, Cels (1896): «L'estiuet de sant Martí». *L'Atlántida* 1, núm. 5 (15 de juliol, 1896): 10.

IV.

[El cavall i l'espasa de Santiago]

Aquesta tradició me'n recorda una altra de Huertapelayo, vila situada en la vora dreta del Tajo, una mica més amunt de Huertahernando.

En la roca de la vora dreta del riu, tocant al pont de Tagüenza, hi ha dos forats i en la roca de la vora esquerra una esquerra. Los habitants d'aquell país expliquen aquelles senyals de la següent original manera: en una de las batalles contra els moros, a què Santiago era tan aficionat, aquest sant, portat de son entusiasme bèl·lic, saltà el riu, deixant les ferradures de son cavall impreses en la vora dreta, i donà tal cop de sabre a un dels moros, que no sols lo partí a n'ell en dos, sinó que tallà fins la roca de la vora esquerra damunt de la qual estava.

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): «Excursions per la provincia de Guadalajara: XV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 64 (gener, 1884): 18.

V.

[Les petjades de la Verge]

També a Canales del Ducado tenen les seves petjades i la seva tradició, però aquesta és encara més original per los profunds coneixements que suposa en geografia.

En lo barranc de la Hoz i en un indret anomenat lo *salt* (salto) hi ha una pila de clotets en la roca, clotets que els de Canales anomenen les *petjades de la Verge* i

quina formació expliquen de la següent manera: Quan la Verge fugí amb l'infant Jesús i Sant Josep de Jerusalem cap a Egipte, passà per Canales (sens dubte per a fer dreuera), i al arribar al barranc de la Hoz, lo vol d'una perdiu espantà a la somera que portava a la Verge. Aquesta caigué a terra, caient-li al mateix temps l'infant que portava als braços. Al sentir tan dolça carga, la roca s'estovà de tal modo que quedaren marcades en ella les petjades de la Verge, del Nen Jesús (que encara que anava amb bolquers, se posà a caminar com un home), de Sant Josep i de la Somera. Les petjades d'aquesta van en sentit contrari a les dels demés, mes no per això s'apuren los de Canales, ans bé han trobat una explicació molt senzilla per a aquest fet: la burra anava ferrada al revés perquè el rei Herodes perdés la pista dels fugitius!

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): «Excursions per la provincia de Guadalajara: XV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 64 (gener, 1884): 18.

VI.

[El rellotge de sorra i l'església parroquial]

Segons los mateixos vells, a mitjans del segle passat, cansats los torrellenses de tenir que anar a missa a Foix demanaren al bisbe de Barcelona que els concedís tenir iglésia parroquial dins de la vila i el bisbe hi envià un sacerdot que, amb un rellotge de sorra a la mà i seguit de l'ajuntament i dels principals de la vila, s'encaminà a peu cap a Foix i, havent-se-li acabat la sorra, que marcava una hora, pocs passos abans d'arribar a aquesta iglésia, se girà cap als que el seguien dient-los-hi:

—Ja teniu concedida l'iglésia parroquial que demaneu.

Aleshores se començà la construcció de l'actual iglésia, baix l'advocació de sant Genís, quedant la de Foix com parroquial de les nombroses pagesies que la rodegen.

GOMIS I MESTRE, Cels (1888): «Impressions d'una excursió á Sant Martí Sarroca, Torrellas y Pontons (provincia de Barcelona)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 11, núm. 121-123 (octubre-desembre, 1888): 271.

VII.

[La font de sant Salvador]

Del beat Salvador d'Horta se conta que, anant amb un seu company de la mateixa ordre de Sant Francesc pel camí de Mallorquines a Santa Coloma de Farners, un dia del mes d'agost de 1540 en què feia un sol que estavellava les pedres i no hi havia una gota d'aigua enlloc, veient al seu company aclaparat per la set, va

Emili Samper Prunera

pegar una palmada a una roca i en va fer brollar una abundosa font d'aigua fresca i cretallina que mai més s'ha estroncat i té la virtut de curar les febres. La vila de Santa Coloma hi va fer fer una capelleta i li va donar lo nom de Font de Sant Salvador.⁴⁸⁹

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 210.

VIII.

[La Pedra Arca de ca N'Adrià]

A Catalunya tenim un gran nombre de menhirs i dòlmens coneguts amb els noms de pedres del Diable, Pedres Dretes, Pedrafites o Perafites, Pedres Gentils, Pedres Arca, etc. No en farem pas el catàleg, sinó que en referirem les tradicions.

Sobre la Pedra Arca de ca N'Adrià, al Vallès, hi ha la següent:

El dimoni la portava al vol de nit, cap al pont del Diable de Martorell, quan, sentint tocar l'oració matinal a la parròquia veïna de Collsabadell, va deixar caure de sobte la grossa pedra, la qual quedà col·locada damunt mateix de les dues pedres verticals que li serveixen de suport.⁴⁹⁰

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 107.

IX.

[L'última pedra del pont de Martorell]

El diable, amb permissió de Déu, feia el pont de Martorell, que havia de construir en una sola nit, quan, mentre duia l'última pedra, que tot volant havia anat a buscar, com les altres, a les altes muntanyes, el gall va cantar i va haver de deixar-la anar i ell va enfonsar-se.⁴⁹¹

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 108.

⁴⁸⁹ GOMIS] *Llegendas catalanas* per Maria de Bell-lloch, pl. 80 a 82, Barcelona, 1881 (Gomis 1912b: 210).

⁴⁹⁰ GOMIS] Artur Osona, *Butlletí de l'AEC*, Barcelona, 1883, pp. 190-191 (Gomis 1987: 107).

⁴⁹¹ GOMIS] Maspons i Labrós, «De Mollet a Bigues», *Anuari de l'AEC*, 1882, nota de la p. 202 (Gomis 1987: 108).

X.

[Dues Pedres del Diable]

De la Pedra del Diable, menhir de Palau de Plegamans, al Vallès, el poble conta que és una pedra de les que durant la nit duia el diable des del Montseny fins a Martorell per fer-ne el pont d'aquella vila i que, havent-se-li fet clar en aquell punt, deixà anar i que es clavà pel seu gran pes a terra.⁴⁹²

Conten la mateixa cosa del bloc granític del terme de Plegamans, també al Vallès, anomenada pedra del Diluvi.⁴⁹³

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 108.

XI.

[La pedra del Pont Major]

Josep Pella i Forgas, parlant de la Pedra Aguda de Vallvanera i de la Pedra Dreta de Sant Sadurní de l'Heura, al Baix Empordà, diu:⁴⁹⁴

D'ambdós pilars —més aviat que menhirs— conta la tradició, i hi ha qui ho creu a ulls clucs, que al Pont Major⁴⁹⁵ hi falta una pedra perquè, en l'única nit en què fou construït, la portaven unes bruixes des de pedreres molt llunyanes de l'altre costat del mar i, en passar aquelles per sobre d'una casa de pagès, amb el soroll que feien, despertaren un gall negre, d'aquells que amb el seu cant desfan els encisos. El gall cantà molt fort... i aquell eixam d'éssers fantàstics s'escampà deixant anar la pedra, que caigué en terra i s'hi clavà fonament...

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 110.

XII.

⁴⁹² GOMIS] Maspons i Labrós, «El Vallès», *Anuari de l'AEC*, 1881, p. 90 (Gomis 1987: 108).

⁴⁹³ GOMIS] Maspons i Labrós, «De Mollet a Bigues», *Anuari de l'AEC*, 1882, text i nota de la p. 206 (Gomis 1987: 108).

⁴⁹⁴ GOMIS] *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883 (Gomis 1987: 110).

⁴⁹⁵ GOMIS] Aquest pont està situat a uns dos quilòmetres aigües avall de Girona i uneix el raval de Pontmajor, que ha pres el nom del pont, amb Sarrà de Girona (avui Sarrià de Ter), que és a la vora esquerra del Ter. Diem això perquè Josep Pella, en traduir el nom al castellà, diu «*punte mayor de Gerona*»: Pontmajor és nom propi i no és a Girona mateix (Gomis 1987: 110).

Emili Samper Prunera

[La Pedrafita d'Aiguafreda de Dalt]

La Pedrafita d'Aiguafreda de Dalt ja té una tradició diferent:

Conten que santa Madrona la portava per posar-la en una església d'allà prop; mes, havent trobat pel camí unes dones que li digueren que l'església ja era acabada, la santa deixà anar la pedra en aquell indret, on restà clavada en terra tal com avui la veiem.⁴⁹⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 110-111.

XIII.

[La pedra de Santa Coloma de Queralt]

A Santa Coloma de Queralt hi ha una pedra grossa que fou fita divisòria entre el terme d'aquella vila i la d'Aguiló. Se'n conta que, quan feien el pont del Diable a Martorell, una bruixa la portava i, passant per allí, sentí tocar les dotze de la nit i la deixà caure en el punt on avui es troba.⁴⁹⁷

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 111.

XIV.

[Les pedres megalítiques de Carnac]

Com a casos d'encantament podem citar el de les pedres megalítiques de Carnac.

A Carnac, al país de Vannes (Baixa Bretanya), hi ha onze rengles de pedres megalítiques, algunes de les quals fan vint pams d'alçària, que s'estenen fins a més de dues llegües.

⁴⁹⁶ GOMIS] Vegeu la nota d'Arabia i Solanas al *Butlletí de l'AEC*, 1882, pp. 173-174. Josep Pella, a la seva *Historia del Ampurdán*, p. 25, copia aquesta tradició i l'altera dient: «Es Santa Madrona la que deja caer la piedra en el paraje que juzga más a propósito para que se le erija una ermita bajo su invocación.» Arabia, de qui Pella ha pres aquesta tradició, no ha dit pas tal cosa. Però aquest senyor necessitava dir-ho perquè està entossudit a trobar en unes pedres en què el poble no veu més que la dificultat de transportar-les —i per això n'atribueix el transport al dimoni o a les bruixes— no sé quines reminiscències del culte solar quan, de fet, l'erecció d'aquestes pedres és posterior a la destrucció de tal culte a Espanya (Gomis 1987: 111).

⁴⁹⁷ GOMIS] Dec aquesta notícia a mossèn Joan Segura (Gomis 1987: 111).

Aquestes pedres, conegudes en el país amb el nom de *peulvans*, estan clavades de punta, de manera que semblen piràmides posades al revés.⁴⁹⁸

Pregunteu als pagesos qui les ha posades allí i us respondran:

—Són els soldats que perseguen el nostre patró, sant Corneli; aquest es trobava entre ells i el mar i, no podent escapar dels seus perseguidors, els convertí en aquestes pedres que veieu aquí.⁴⁹⁹

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 115.

§§§

I: Tradició explicativa: característica local | Gomis (1912b) I. Tradicions: D. Locals

II, III, IV, V, XIV: Tradició explicativa: característica local | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: a. Sobre Déu, la Verge i els sants

VI, VII: Tradició explicativa: característica local | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: b. Sobre la fundació d'esglésies, ermites i convents

VIII, IX, X, XI, XII, XIII: Tradició explicativa: característica local | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: e. Sobre el diable i mals esperits

TMot:

I: D1242.1, D1009.1.

II: A972.1, A972.4.

III: A972.1, A972.4.

IV: A972.1, A972.4, A972.3.1, A972.5.6.

V: A970, A972.1.

VI: V111.3.

VII: D925.1, D1567.6, D1242.1.

VIII: G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2.

⁴⁹⁸ GOMIS] A Portugal solen donar el nom de *pedres de moro* o *pedres de mora* als dòlmens i als menhirs. Teófilo Braga, *Ethnographia portugueza*, vol. II, Lisboa, 1886 (Gomis 1987: 115).

⁴⁹⁹ GOMIS] E. Souvestre, *Les derniers Bretons*, vol. I, París, 1854, pp. 109 i 110 (Gomis 1987: 115).

Emili Samper Prunera

IX: G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2, A970.

X: G303.9.1, G303.9.1.1, G303.14.2, A970.

XI: A970.

XII: A970.

XIII: A970.

XIV: A974, A977.

Classifico en aquest primer apartat de les tradicions explicatives aquells relats que expliquen l'origen o procedència de diferents característiques locals.

La versió I és una tradició de Trillo (Guadalajara) que explica l'origen de les propietats curatives de les seves aigües. Gomis tanca el relat amb una coneguda parèmia italiana.

Les versions II, III i IV expliquen l'origen de determinades marques en unes roques. Concretament, es tracta de la coneguda (i àmpliament difosa) tradició que explica un accident geogràfic a partir de la marca que deixa la petjada del cavall d'un personatge històric famós.⁵⁰⁰ En les versions II i III es tracta del cavall de sant Martí que «ha tingut sempre fama de gran saltador» (Gomis 1896c: 10).⁵⁰¹ En la versió IV, protagonitzada per sant Jaume el Major (Santiago), no trobem només la marca de les ferradures del seu cavall sinó també l'efecte devastador de la seva espasa, fruit de «son entusiasme bèl·lic» en un dels enfrontaments contra els moros «a què Santiago era tan aficionat» (Gomis 1884b: 18).⁵⁰² En tots aquests casos, els comentaris de Gomis desmitifiquen els personatges protagonistes i les seves accions.

La versió V també explica l'origen d'unes marques, en aquest cas atribuïbles a la visita de la Sagrada Família a Canales del Ducado (Guadalajara). Les anomenades «petjades de la Verge» d'unes roques s'expliquen a partir de la marca deixada per les petjades de la Mare de Déu, del nen Jesús i de la somera quan Nostre Senyor cau dels braços de la seva mare a terra. Gomis es fa ressò de la incongruència que suposa veure les suposades petjades de la somera en direcció contrària a les altres i com s'ha

⁵⁰⁰ Molt conegudes són les famoses «potades» del cavall del rei En Jaume a terres mallorquines o el salt de la reina mora a Siurana de Prades, per posar només dos exemples. Vegeu, en aquest sentit, Valriu/Vibot (2005: 106-107; 108-109; 124; 141-142; 146-150) i Oriol (2005: 24-25).

⁵⁰¹ Seguint el criteri d'ordenació exposat al capítol 4, la versió III no hauria d'aparèixer després de la II perquè no li correspon cronològicament (és de 1896), però, en tractar-se de dues versions de la mateixa tradició faig una excepció i les presento seguides.

⁵⁰² Equivalent a l'acció d'un altre personatge històric com és Rotllan i la seva famosa «coltellada» al Puigcampana (Marina Baixa), que explica Martínez i Martínez (1912: 103-105) i que ha estudiat Borja (2011).

trobat una explicació per a justificar aquest fet: «la burra anava ferrada al revés perquè el rei Herodes perdés la pista dels fugitius» (Gomis 1884b: 18). Aquesta tradició s'emmarca en les mateixes coordenades d'espai i temps en què situa l'acció el tipus ATU 750E (Flight to Egypt), que explica diferents vicissituds de la fugida a Egipte de la Sagrada Família, però la versió recollida per Gomis a Guadalajara no es correspon a cap de les formes previstes per Uther (2004 [I]: 399-400) en la descripció d'aquest tipus miscel·lani, motiu pel qual no la catalogo.

Les versions VI i VII expliquen la fundació de dues ermites. A VI la construcció de l'ermita es fa a partir d'un curiós procediment dut a terme per un sacerdot que marca on s'ha de construir l'edifici amb l'ajuda d'un rellotge de sorra. La versió VII, protagonitzada per sant Salvador d'Horta, coincideix amb altres tradicions que expliquen l'origen de determinades fonts a partir de la mateixa acció que du a terme aquest sant, com succeeix amb sant Magí, patró de Tarragona, i les fonts de la Brufaganya (Oriol 2005: 41).

Les versions VIII, IX, X, XI, XII i XIII expliquen l'existència d'unes pedres localitzades en diferents indrets. En tots els casos es tracta d'una pedra que ha de servir per a construir un pont però que, per determinades circumstàncies, no compleix aquesta funció. Totes aquestes versions es poden relacionar amb els tipus ATU 810A* i 1191, però no els incloc en cap dels dos perquè els manquen la caracterització pròpia de cada tipus, exposada en les versions de Gomis adscrites, així com el seu desenvolupament.

En aquestes versions hi ha tres tipus de protagonistes possibles: a VIII, IX i X és el diable qui deixa caure (o li cau) la pedra; a XI i XIII les protagonistes són bruixes; a XII, la protagonista és santa Madrona que deixa anar la pedra quan s'assabenta que l'església que està construint ja està acabada.⁵⁰³ D'aquesta versió cal destacar el comentari de Gomis, que constata l'alteració soferta per la versió que explica Ramon Arabia i Solanas, a més de posar en dubte les teories sobre el culte solar de Josep Pella. Per altra banda, crida l'atenció que, a la versió IX, el diable construeixi el pont de Martorell «amb permissió de Déu» (Gomis 1987: 108).

La versió XIV està protagonitzada novament per un sant, en aquest cas, sant Corneli, la història del qual serveix per a explicar l'origen dels famosos alineaments

⁵⁰³ A «Santa Madrona» de Roviró (2000: 100-101) apareix la mateixa versió protagonitzada per la santa.

Emili Samper Prunera

megalítics de Carnac, a la Bretanya. Es tracta d'un clar exemple d'ús d'una tradició per a explicar una característica local (un monument megalític).

5.3.3.2. TRADICIONS EXPLICATIVES VERBALS

5.3.3.2.1. TRADICIONS EXPLICATIVES VERBALS: ETIMOLOGIES POPULARS

I.

[La roca del Diable]

La roca que porta lo paorós nom de *roca del Diable* no es més que una massa granítica, que sols té uns sis metres d'alçaria, col·locada a la vora de la riera, o, més ben dit, del torrent de Rials, quines aigües corren per damunt un jaç de roques desiguals i mig amagades sota l'ombra espessa de les *capces*⁵⁰⁴ dels pins. Qui es pensés trobar en ella un *dolmen* o un *menhir*, se n'enduria el mateix desengany que jo me n'he endut. La roca és natural i no té altra cosa de particular que les rondalles de què és objecte per part del vulgo senzill.

Una d'aquestes rondalles és que damunt d'aquella roca s'hi aparegué en certa època lo dimoni en forma de cabra, restant-hi gran nombre de dies, sense que ningú pogués agafar-la a pesar de tots los seus esforços per aconseguir-ho, per ser la roca inaccessible, cosa que no és certa, puig s'hi pot molt ben pujar per un de sos costats.

GOMIS I MESTRE, Cels (1883): «Encontorns de Dosrius (provincia de Barcelona)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 6, núm. 60 (setembre, 1883): 184.

II.

[L'ermita cremada de Cardó]

Cardó era una penitenciaria dels frares carmelites. Encara avui s'hi veuen los calabossos on tancaven als que volien castigar, i en Miquel Agné, de Ginestà, que s'hi crià de petit, m'assegura que l'habitació assenyalada avui amb lo número 6, era el quarto on tancaven als frares a qui volien tornar bojós. Aquesta habitació, que avui té una bona finestra, no tenia, segons l'esmentat Miquel, més que un forat enmig de la volta per on baixaven pa i aigua als que hi tenien tancats.

Tot al voltant del convent hi ha tretze ermites, algunes de les quals se troben damunt d'espadares roques; aquestes ermites eren també llocs de penitència. Des de mitjanit en avant lo frare que estava en la de Sant Onofre, que es la més alta de

⁵⁰⁴ GOMIS] Nom que donen a les copes dels pins en lo país (Gomis 1883g: 184).

Emili Samper Prunera

totes, tocava d'hora en hora la campana, i havien de respondre les campanes de totes les demés ermites, com a senyal de que los frares que les ocupaven estaven en vetlla.

Una nit, lo frare de l'ermita de Sant Onofre, o Sant Nofre, com diuen aquí, va fer la senyal de mitjanit i la campana de Sant Bernat no respongué. Féu més tard aquella senyal de la una i tampoc lo frare de l'ermita de Sant Bernat donà senyals de vida.

Llavors donaren part de lo que succeïa i lo prior, acompanyat de tota la comunitat, se dirigí a l'ermita de Sant Bernat, on trobaren al frare que l'ocupava dormint tranquil·lament en braços d'una dona de Tivenys.

Lo càstig que li donaren fou tremendo: tragueren los sants que hi havia a l'ermita i cremaren al frare i a la dona dintre d'ella.⁵⁰⁵

L'ermita mai més fou reconstruïda i ses runes conserven encara avui les senyals del foc: s'anomena *l'ermita Cremada*.

(Contat per Anton Fabregat, actual guarda de Cardó).

GOMIS I MESTRE, Cels (1890): «Tradicions de Cardó». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 224-225.

III.

La casa dels moros

⁵⁰⁵ GOMIS] Aquesta tradició l'he sentida contar a gent de tots los pobles d'eixos encontorns, tals com Tivenys, Xerta, Rasquera, Costumà, Benifallet i Ginestar. Tots estan d'acord en lo de cremar l'ermita amb lo frare dins; mes alguns diuen que abans en feren sortir la dona i fins n'he trobat algun que m'ha assegurat haver-la vista i coneguda a Tivenys després del fet que motivà la crema de l'ermita de Sant Bernat.

Tots los vells del país amb qui he parlat m'han dit que era completament prohibida l'entrada de dones en lo terme de Cardó, i que quan los frares ne veien alguna per aquells cims li cridaven que fugís com si tinguessen por de que els portés la pesta.

En Benet Mauri, de Tivenys, m'assegurà haver conegut tres frares de Cardó que es passaven de vells, que quan la dissolució de les ordres monàstiques s'establiren a Tivenys, i em digué que la cosa que més los cridà l'atenció a l'arribar al poble foren les dones, puig des de molt criatures s'havien criat en lo convent, sense sortir-ne mai del terme i ni memòria de llurs mares conservaven.

Això no vol dir que cap frare de Cardó no hagués vist mai dones, puig, además dels que anaven a fer la capta pels pobles, n'hi havia que anaven a predicar allà on los demanaven (Gomis 1890d: 224-225).

A la vora esquerra del riu Matarranya, a un quart de Favara i entremig de l'horta, avui despullada de son més preuat adorno, que eren les oliveres, hi ha un sepulcre romà en quin frontís s'hi llegeix encara... LA – MILI LUPI.

Aquest sepulcre és conegut amb lo nom de *casa dels Moros*. Se compon d'una cambra quadrada de gruixudes parets de pedra de fil en quin trespol hi ha la boca d'un subterrani, tapada avui per les pedres que hi han anat tirant los hortelans d'aquells vols.

Segons la tradició, aquella boca dóna entrada a una galeria que comunica amb espaioses cambres superbament amoblades i de quins sostres pengen riquíssimes llànties d'or sempre enceses.

Tan superb palau és habitat per una mora encantada que en determinades diades surt a passejar per lo camí de Mequinensa en direcció a la font de pedra que hi ha a la vora del riu, per quin motiu se dóna lo nom de *carrera de la mora* a aquell tros de camí.

Inútil és tractar de visitar l'encantat palau; inútil també voler tirar-lo a terra com s'ha intentat fer-ho més d'una vegada; perquè s'alça de seguida un vent tan fort, tan fort que sembla que el món se vagi a ensorrar.

Lo vulgo creu que allí hi ha grans tresors amagats i en dóna com a prova que s'hi han trobat moltes monedes d'or. Jo no sé pas que se n'hi hagin trobat més que dues; una d'elles l'he vista: no té res que veure amb los moros i menos encara amb los romans: era de Felip V.

GOMIS I MESTRE, Cels (1892): «Tradicions fabarolas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 2, núm. 5 (abril-juny, 1892): 62-63.

GOMIS I MESTRE, Cels (1995): «La casa dels moros de Favara» dins Artur Quintana: *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. Volum I: Narrativa i teatre. Calaceit: Instituto de Estudios Turolenses/Associació Cultural del Matarranya/Carrutxa, «Lo Trill 1», p. 266.

IV.

[El pou de sant Ignasi]

Si aneu a Manresa i passeu pel carrer de Sobrerroca, hi veureu lo *pou de Sant Ignasi*, així anomenat per un miracle que hi va fer aquest sant fundador de la Companyia de Jesús. Un dia, passant per allí, hi va trobar una dona tota afligida perquè li havia caigut una gallina dins i no sabia com fer-ho per treure-la. Lo sant

Emili Samper Prunera

ho va resoldre de la manera més senzilla: va fer pujar l'aigua fins dalt del brocal i la pobra dona va poder prendre la seua gallina.⁵⁰⁶

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 210.

§§§

I, II, III, IV: Tradició explicativa verbal: etimologia popular | Gomis (1912b)

I. Tradicions: D. Locals

TMot:

I: G303.3.3.1.6.

II: K745.

III: D5, D6, C984.1.

IV: ---

Classifico en aquest segon apartat de les tradicions explicatives les que fan referència al terreny del llenguatge i, encara més concretament, les etimologies populars.

Les quatre versions expliquen l'origen de la denominació popular que rep un determinat indret, a partir d'una tradició que ha tingut lloc en aquest espai. Es tracta d'una roca (la «roca del Diable»), una ermita (l'«ermita Cremada»), un sepulcre (la «casa dels Moros») i un pou (el «pou de sant Ignasi»). En tots els casos, el relat explica per què s'anomenen així aquests indrets (motiu pel qual els classifico en aquesta categoria verbal), a diferència de les tradicions explicatives de l'apartat anterior que expliquen l'origen d'un element del qual es conserva rastre físic.

⁵⁰⁶ GOMIS] Recollida per mi a Manresa l'any 1882 (Gomis 1912b: 210).

5.3.3.2.2. TRADICIONS EXPLICATIVES VERBALS: FRASEOLOGIA

I.

«La cabra en les tradicions»

[La cabra de foc]

Prop d'Espinavessa, a la vora del camí vell de Figueres a Olot, hi ha un forn d'obra conegut amb lo nom de *forn de la Cabra*, perquè es diu que hi sortia una cabra de foc que seguia els traginers que anaven de nit, fins al barranc del Desert o fins al riuet Algama, afluent de l'esquerra del riu Manol.

Avui, quan alguna criatureta s'allunya de la seua mare, aquesta li diu:

—On vas? Mira que et sortirà la cabra! —fent referència a la de foc.

GOMIS I MESTRE, Cels (1910): *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX», p. 97.

II.

[El forn de la Cabra]

Prop d'Espinavessa, tocant al camí vell de Figueres a Olot, hi ha un forn d'obra conegut amb el nom de *forn de la Cabra* perquè hi sortia una cabra de foc que seguia els traginers que anaven de nit fins al barranc del Desert o fins a la riera d'Àlguema, afluent de la dreta del riu Manol. Els traginers estaven tan esporuguits que no s'atrevien a passar-hi de nit sinó anant en colles i resant el rosari.

La idea d'aquesta cabra ha romàs tan gravada a la imaginació de la gent d'aquell poble que, quan alguna criatura s'allunya de la seva mare, aquesta li diu:

—On vas? Mira que t'agafarà la cabra! —fent referència a la de foc.

(Recollida a Espinavessa).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 95.

III.

[«Voy con la fresca del arzobispo»]

Emili Samper Prunera

Harmonitzen perfectament amb aquest conjunt los dos sepulcres d'Anna de Gurrea i de son fill en Ferran d'Aragó, fundador d'aquesta capella [de Sant Bernat], qui féu esculpir aquests dos sepulcres en vida d'ell mateix.

Aquestos sepulcres son simètrics. Lo del costat de l'Evangeli és lo de l'Arquebisbe, i lo de sa mare és lo del costat de l'Epístola. Dos artístiques estàtues ajagudes representen a aquestos dos personatges; los sepulcres estan rodemitjats d'estatuetes primorosament esculpides. [nota 18]

[nota 18] Lo poble saragossà ha inventat tota una novel·la sobre aquests dos sepulcres: segons ell, són los d'un arquebisbe i sa muller. Heus aquí tal com aquesta novel·la m'ha sigut contada per algunes dones del poble i per algunes senyores, no havent-hi entre les diferents relacions més que algunes lleugeres variants, que no tenen importància per al fondo de la cosa.

Un matrimoni ric, al poc temps de casats, emprengué un viatge per mar i naufragà el barco en què anava. Lo marit i la muller se salvaren cada u per sa part i cada u dels dos es pensava que l'altre havia mort. Lo marit vingué a Saragossa i, després de moltes peripècies, fou nombrat arquebisbe. Passaren anys i anys, i un dia una senyora demanà per a confessar-se amb l'arquebisbe; aquella senyora era la seva muller i es coneixeren. En vista d'un cas tant excepcional, l'arquebisbe lo consultà amb lo Papa, i aquest l'aconsellà que tingués amb s'esposa totes les consideracions degudes a una senyora però que no cohabités amb ella i que quan anés a veure-la, fos en hores en què hi hagués gent. Llavors l'arquebisbe féu construir la *torre* que encara s'anomena *del Arzobispo*, en lo camí del Gallego, i la féu habitar per sa muller, anant a veure-la cada dia a les 3 de la tarda. D'aquí lo modisme saragossà, *Voy con la fresca del arzobispo*, quan algú va a algun lloc a les hores de la calor.

GOMIS I MESTRE, Cels (1886): «Zaragoza: IV – La iglesia del Salvador o la Seo». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 96 (setembre, 1886): 178, nota 18.

IV.

[Doble, com el sagristà]

De les propines que es donen als sacerdots, lo sagristà, com deien abans al rector de la parròquia del difunt, en rebia doble quantitat que els altres, i d'aquí ve un altre modisme empordanès. Quan algú, al fer-se una distribució, en vol més que els altres, se li diu:

—Clar! Tu doble, com lo sagristà!

Lo mateix se diu quan en premi d'alguna [c]osa es dóna a algú més que als demés:

—Té, tu tiraràs doble, com lo sagristà.

La flequera de Borrassà em contava que a l'enterro del seu marit hi havien anat dotze capellans, puig hi ha una veritable vanitat en fer anar molts capellans als enterros, i d'això prové aquell altre modisme tan usat a Catalunya parlant-se d'un que sia malgastador.

—Que en durà pocs de capellans a l'enterro!

GOMIS I MESTRE, Cels (1887): «Costums empurdanesas. Dinars de morts. Honras grassas». *Miscelánea Folk-lòrica*. Barcelona: Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular IV», pp. 45-46.

V.

Rondalles

[«Vol figues, senyor rector? També les hem de dar als porcs»]

Un pagès va portar un gran paner de figues al rector del seu poble, i aquest, en veure'n tantes, va dir:

—Home de Déu! On aneu amb tantes figues?

El senzill pagès li va respondre:

—Prengui-les, senyor rector, perquè també les hem de donar als porcs.

D'on s'ha originat aquest modisme:

—Vol figues, senyor rector?

També les hem de dar als porcs.

(Tortosa).

GOMIS I MESTRE, Cels (1891): *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI», pp. 89-90.

GOMIS I MESTRE, Cels (1983): *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya, pp. 170-171.

VI.

L'arpa de David

Quan David va morir, va carregar-se l'arpa al coll i se'n va anar cap al cel.

Truca, i surt sant Pere. (Perdonin l'anacronisme, mes així ho diu la llegenda i així ho deixo.)

—Qui sou? —va preguntar el de les claus.

Emili Samper Prunera

—Sóc David.

—I on aneu amb aquest trasto?

—Trasto? Dir trasto a la meva arpa!

—Bé: què voleu?

—Entrar.

—Entreu, mes abans deixeu l'arpa.

— Deixar l'arpa...? Això sí que no ho faré pas.

—Doncs no entrareu. Què en farem aquí d'aquesta arpa vella?

—Vella...? Per això precisament me l'estimo més. Tal com veieu, aquesta arpa m'ha servit per cantar alabances al Senyor: ella és la que m'ha consolat en les meves afliccions, ella la que ha acompanyat los meus salms penitencials. I voleu que la deixi? Vaja, no ho faré pas!

—Creieu-me, llenceu-la, perquè sinó no entrareu pas: ja us ho he dit.

Molt li recava a David llençar aquella companya de tota la seva vida, però encara li recava molt més no poguer entrar al cel; així és que a la fi es va decidir a llençar-la, i va anar a caure a Taradell, prop de Vic.

I heus-aquí perquè, des de llavors, los de Taradell toquen l'arpa.⁵⁰⁷

GOMIS I MESTRE, Cels (1896): «L'arpa de Davit». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 6, núm. 22 (juliol-setembre, 1896): 192.

§§§

I, II, III, IV, V, VI: Tradició explicativa verbal: fraseologia | Gomis (1912b) VIII. Particularitats del llenguatge: f. Modismes locals

TMot:

I, II, III, IV, V: ---

VI: A661.0.1.2.

En aquest segon apartat de les tradicions explicatives verbals classifico les que fan referència a determinades frases fetes establertes. Les versions I i II recullen l'amonestament «Mira que et sortirà la cabra!» (amb variants) utilitzat per a espantar les criatures i que pren com a referència l'existència del forn de la Cabra,

⁵⁰⁷ GOMIS] A Reus diuen: «Los de Vilaverd toquen l'arpa», perquè abans los d'aquest poble tenien al Camp de Tarragona la mateixa mala fama que els de Taradell a la Plana de Vic (Gomis 1896b: 192).

anomenat així per la presència d'una cabra d'aquest tipus.⁵⁰⁸ En aquest cas, es tractaria també d'una tradició explicativa verbal que explicaria l'etimologia popular d'aquest forn.⁵⁰⁹

L'element eclesiàstic està present en les versions III («Voy con la fresca del arzobispo» a Saragossa), IV («Doble, com el sagristà» i «dur pocs capellans a l'enterrament» a Catalunya) i V, que explica un modisme (en paraules de Gomis) recollit a Tortosa, protagonitzat per un rector i unes figues. La VI té un marcat caràcter local i explica per què «els de Taradell toquen l'arpa». Gomis ofereix en nota una variant que li resulta geogràficament més propera. Sebastià Farnés recull aquesta parèmia amb el número A 2040 («Tocar l'arpa») i assenyala que «Són generals a tot Catalunya per indicar que un poble o un raval té fama de ser de lladres» (Farnés 1992-99 [I]: 692).

⁵⁰⁸ L'amonestament és una unitat fraseològica que els adults utilitzen per fer creure els infants (Oriol 2002: 90).

⁵⁰⁹ Seguint el criteri cronològic d'ordenació exposat al capítol 4, la versió II (de 1987) no hauria d'aparèixer abans de la III (de 1886), però, en tractar-se de dues versions de la mateixa tradició (I i II) faig una excepció i les presento seguides.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.4. APÒLEGS

Apòleg

[El senyor ric i l'administrador]

Una vegada era un senyor ric, molt ric, molt més ric que no pas cap rei, puix aquest no té més que lo que de bon o malgrat li donen los seus vassalls, i an aquell ningú tenia que donar-li res perquè tot era seu.

Vivia aquell senyor tranquil i sense mals de cap en unes terres situades entremig d'antics reialmes asiàtics quins noms no ens ha conservat la tradició. S'administrava ell mateix los seus béns i li anava d'allò més bé.

Mes vet aquí que un jorn no sé qui li va posar la ceba al cap de que nombrés un administrador, i l'home, creient que d'aquell modo encara estaria molt més tranquil de lo que ho estava, va caure en lo parany: buscà un home que tingués totes les condicions per a aquell càrrec i, un cop cregué haver-lo trobat, lo posà al davant de tots los seus quefers. Ni mai que ho hagués fet!

Un cop se l'hagué ficat a casa, aquell administrador que sens dubte deuria ser un dropo de mala mena, començà a buscar qui l'ajudés en la seva tasca, i un jorn un, un jorn un altre, anà omplint-li la casa de servidors que fins aleshores no hi havien pas fet cap falta i que de llavors en endavant no hi feren més que nosa.

I no va pas parar aquí la cosa: aquell administrador, amb l'excusa de defensar la casa contra els lladres que podien anar-hi de fora, començà a armar gent i més gent i, quan lo senyor se n'adonà, ja en tenia la casa plena.

Mes aquell senyor era un bon jan, i deixava fer creient que tot allò era pel seu bé.

Passà temps i més temps i a la fi lo senyor observà que tota aquella gent d'armes i tots aquells llogats per a ajudar a l'administrador no obeïen més que an aquest, i que a ell lo tractaven poc menys que a puntades de peu.

Cridà l'home a l'administrador i aquest li respongué amb mals modos. Lo volgué treure de casa, i tots los qui hi havien dins prengueren la defensa del qui els hi havia ficat. Lo senyor s'enfurismà i resolgué acabar amb aquell desgavell.

I d'acord amb un d'aquells hòmens d'armes, que estava ressentit no sé per quina fotesa amb l'administrador, sorprengueren un jorn a n'aquest mentre dormia i lo tiraren dalt a baix d'una finestra.

Lo senyor respirà ple d'alegria creient estar ja lliure de tota aquella plepada, mes la seua il·lusió durà sols un instant; l'infeliç no havia pas fet altra cosa que mudar

Emili Samper Prunera

d'administrador. Lo qui havia tirat al primer per la finestra se posà en son lloc i no hi hagué medi de treure'l. Mudà alguns dels criats que no li inspiraven prou confiança, armà alguns hòmens més, i vet-ho aquí tot.

Aquest tripijoc i aquesta muda d'administradors anà repetint-se de quant en quant, mes sempre amb lo mateix dolent èxit pel pobre senyor.

I succeí que vingueren lladres de fora i un jorn li prengueren al senyor unes terres i un altre jorn unes altres, i sols llavors se n'adonà de que tota aquella gent d'armes no servien per a defensar-lo contra els lladres de fora. En canvi, compregué perfectament que servien de molt per a defensar als lladres que tenia dins de casa.

Mes s'havia ja avesat de tal manera a tota aquella gent que el rodejaven i se'l menjaven de viu en viu, que no veia pas possibilitat de viure sense ella.

I quan algú que li volia bé li deia:

—Per què no vos desfeu de tots aquests dropos inútils?

Responia:

—Perquè en tindria que prendre altres de pitjors.

I si aquell hi afegia:

— I per què n'heu de prendre d'altres? No podeu passar-vos sense cap com abans?

L'home que ja no es recordava de que alguns temps hagués estat lliure, responia:

—Vos somnieu truites.

I malmenat pels uns i escarnit pels altres, l'home anà perdent-ho tot poc a poc fins quedar més pobre que una rata.

I tot per haver-se entossudit en que no podia viure sense administradors.

GOMIS I MESTRE, Cels (1900): «Apòlech». Calendari català pera l'any 1900 coleccionat y publicat per Joan Bta. Batlle 3 (1900): 124-126.

FCGM: registre 069/02.

§§§

Apòleg | Gomis (1912b) XI. Rondalles: b. Morals

TMot: ---

Classifico aquest relat amb la categoria d'apòleg, d'acord amb el títol original de Cels Gomis. El caràcter exemplar consisteix a explicar que no s'ha d'actuar com fa el

protagonista de la història perquè si confiem les nostres coses a altres ens podem quedar sense res.

He localitzat una còpia manuscrita del text al FCGM (registre 069/02) que no presenta diferències respecte la versió publicada i que sembla, de fet, una còpia manuscrita de l'autor a partir del del text publicat ja que a l'inici del primer full apareixen indicades les dades de la revista on es publica.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.5. FACÈCIES

I.

[Sant Miquel, el dimoni i el palau de glaç]

A l'Alta Bretanya un gran nombre de pedres dites del Diable tenen la tradició següent:

El diable feia l'abadia de Sant Miquel i d'altres diables li hi portaven les pedres, però, havent acabat aquell edifici, els cridà que ja no en necessitava més i els seus ajudants les deixaren caure a terra, on s'enfonsaren.

Sobre la construcció d'aquella abadia contenen aquesta tradició:

Un dia que sant Miquel i el dimoni es passejaven per les riberes del Couesnon, aquell desafià aquest a veure qui faria un edifici més bonic. El dimoni acceptà l'aposta i se n'anaren cada un pel seu costat.

Era a l'hivern, i sant Miquel va fer un palau tot de glaç. El dimoni, ajudat per tota una legió de diables, edificà, damunt d'una roca al mig del mar, la superba abadia coneguda amb el nom de Mont-Saint-Michel, que és una de les més magnífiques construccions que es coneixen.

Tot això fou fet en una nit i l'endemà els dos desafiants tornaren a trobar-se.

—Vine —digué sant Miquel—, vine a veure el meu palau de glaç.

El dimoni hi anà, hi entrà i n'alabà molt la bellesa, la transparència i les proporcions, però sostingué que el que ell havia fet era més gran i més fort que aquella flaca construcció que el raig de sol més dèbil fondria.

—Ja ho veuràs tu mateix —digué—, mes abans m'has de jurar que no faràs el senyal de la creu ni sobre teu ni a les parets per treure'm de l'edifici.

Sant Miquel li ho prometé i tots dos se n'anaren al Mont; i el sant admirà la grandiositat, les belles proporcions i la solidesa de l'edifici.

—Confesso —digué— que el teu palau és magnífic i que val molt més que el meu; però, perquè sigui complet, hi falten algunes pedres: l'una dalt d'aquella columna, l'altra a baix, la tercera en aquella finestra de l'esquerra i la quarta a la finestra de la dreta.

Emili Samper Prunera

I, tot assenyalant aquestes quatre pedres, la mà del sant havia fet una creu en l'aire i obligà el dimoni a fugir del seu bell edifici, que quedà transformat en una poderosa abadia amb el nom de Mont-Saint-Michel.⁵¹⁰

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 113-114.

II.

[El palau de glaç]

A Normandia contenen el mateix cas, mes d'aquesta manera:

Quan el bosc de Scisy era ple d'ascetes, Satanàs, disfressat de solitari, hi anà per sorprendre llurs ànimes. Mes l'arcàngel del Mont Tombe hi anà de seguida i trobà Satanàs, i ambdós convingueren que totes aquelles ànimes serien d'aquell d'ells dos que edificà l'edifici més formós en l'espai d'una nit. Satanàs edificà el monestir que encara avui existeix i sant Miquel edificà un palau de cristall sobre Tomblaine. El dimoni es donà per vençut, però l'arcàngel li proposà que canviessin de palau. Satanàs va acceptar, i va veure el seu palau de glaç anar-se fonent a poc a poc amb la calor del sol.⁵¹¹

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 114.

III.

[Sant Martí, el diable i el molí de glaç]

A Berry (regió central de França) contenen un cas molt semblant:

El diable havia fet un molí on tothom anava a moldre. Sant Martí, que passava per allí, en va fer un altre tot de glaç. Era a l'hivern, i no trigà a prendre tota la parròquia al diable. Aquest li proposà que canviessin. Sant Martí acceptà, i el diable veié fondre's el seu nou molí tan aviat com el sol començà a escalfar-lo.⁵¹²

⁵¹⁰ GOMIS] Sébillot, *Traditions... de la Haute-Bretagne*, vol. II, *op. cit.*, pp. 326-328 (Gomis 1987: 114).

⁵¹¹ GOMIS] Le Héricher, *Itinéraire du voyageur dans le Mont-Saint-Michel*, pp. 4 i 5 (Gomis 1987: 114).

⁵¹² GOMIS] Laisnel de La Salle, *Légendes et croyances du Centre*, vol. I, Chaix, 1876 (Gomis 1987: 115).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 114-115.

§§§

Facècia | Gomis (1912b) I. Tradicions: a. Sobre Déu, la Verge i els sants

TMot:

I: G303.9.1, G303.9.1.6, G303.9.1.11.

II: G303.9.1, G303.9.1.13.

III: G303.9.1, G303.9.1.3, G303.9.1.13.

Classifico com a facècies aquestes tres versions protagonitzades per un sant (sant Miquel, l'arcàngel del Mont Tombe i sant Martí, respectivament) i el Diable, en les quals el primer adopta el paper de murri i el segon de víctima. Els dos personatges es desafien a crear un edifici (un temple) i en els tres casos, l'astúcia del sant el fa vencedor d'aquesta particular competició.

Una competició semblant a aquesta es troba al tipus ATU 773. Però la coincidència d'aquestes facècies amb aquest tipus acaba aquí. En aquestes versions anotades per Gomis de fonts escrites, els protagonistes són el Diable i un sant (i no Déu), l'acció no s'esdevé en temps de la creació sinó en el temps històric dels humans i, finalment, són clarament facècies i no relats etiològics.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.6. LLEGENDES

5.3.6.1. LLEGENDES SACRES

I.

[El santcrist de Cervera]

Sobre santcristos miraculosos tenim, entre altres, lo de Lepant, lo de Balaguer, la Santa Majestat de Caldes, lo santcrist de Piera, lo de Cervera, etc.

Respecte d'aquest darrer se conta la següent tradició:

Un vespre d'hivern van arribar dos peregrins a un hostal de Cervera, província de Lleida, demanant una cambra i dues grosses estelles per fer foc i escalfar-se. Un cop tancats a la dita cambra, l'hostaler va veure que en sortia un viu resplendor, va mirar pel forat del pany i va quedar tot sorprès al veure-hi un santcrist gairebé de tamany natural i que els dos peregrins eren dos àngels i de les estelles n'havien fet aquella hermosa imatge que, des d'aleshores, se venera a una capella que se li va fer expressament. A l'esmentat santcrist cada any se li tallen les ungles i els cabells, quins retalls se guarden dins d'una capseta d'argent.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 206.

II.

[La Mare de Déu de Misericòrdia]

La Mare de Déu de Misericòrdia que es venera a Reus no és una Mare de Déu trobada. Segons me contava la meua bona mare, hi havia a aquella vila (llavors encara no era ciutat) una gran pesta que feia estragos entre els habitants, quan un dia se li va aparèixer a una pastoreta una senyora i li va dir que digués als regidors que li fessin una novena i s'acabaria aquella calamitat. La pastoreta ho va fer així i els regidors van fer reunir les imatges de la Verge que hi havia a Reus i la pastora els va indicar la que ella creia que se semblava més a la senyora que li havia parlat al camp i aquella és la imatge que avui se venera al santuari de Misericòrdia de l'esmentada població.

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa 2*, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 209.

Emili Samper Prunera

§§§

I, II: Llegenda sacra | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: c. Sobre objectes del culte catòlic

TMot:

I: V127.

II: A1544.

Classifico com a llegendes sacres aquestes dues versions que presenten la relació entre un representant de l'ordre diví (els àngels en el primer cas i la Mare de Déu en el segon) i un mortal (un hostaler en el primer cas i una pastoreta en el segon) i que són l'escenari d'un miracle. En tots dos casos ens trobem amb un objecte del culte catòlic que perdura, com és un santcrist i una imatge de la Mare de Déu.

La versió II no és una llegenda de marededéu trobada, com explica el mateix Gomis, motiu pel qual no l'he inclòs al tipus C-058 (La marededéu trobada) tot i les semblances amb aquest tipus d'històries. Gomis indica que la seva pròpia mare és la informant d'aquesta versió, com ja s'ha vist a la versió de C-054 (Sant Vicenç Ferrer i l'obrer de la bastida). Són els dos únics casos en què l'escriptor fa explícit que la seva mare és informant. Aquesta llegenda que explica la història de la Mare de Déu de Misericòrdia de Reus és, de fet, una llegenda piadosa en què la intervenció divina es produeix per eradicar una epidèmia. Com passa sovint amb aquest tipus de llegendes, es fa present el culte a la Mare de Déu (Oriol 2005: 42).⁵¹³

⁵¹³ A Oriol (2005: 42) es recull una altra versió de la mateixa llegenda de la Mare de Déu de Misericòrdia, també de procedència oral.

5.3.6.2. LLEGENDES HAGIOGRÀFIQUES

I.

[La mort del beat Cerdà]

L'actual iglésia de la Virgen de la Peña fou edificada a mitjans del segle XVI i és d'estil gòtic. La Mare de Déu a què està dedicada és bizantina i fou trobada en aquell mateix indret en los començaments del segle XIII.

A la dreta del presbiteri hi ha un sepulcre de fusta, amb una estàtua jacent, on descansa el català beat Cerdà, company de Sant Vicenç Ferrer, mort en 1422 en lo *Barrio de Chos*,⁵¹⁴ n° 11, de la vila de Graus.

Conta la tradició que quan lo beat Cerdà morí, les campanes de les iglésies de Graus tocaren per si soles i que els serments en què descansava lo seu cap donaren durant molts anys abundosos raïms, fins que un dia la criada de la casa, no tenint altra llenya, los cremà, destruint així tan miraculosa vinya.

GOMIS I MESTRE, Cels (1889): «De la vall de Venasch á Graus. Notas de viatge». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 12, núm. 127-132 (abril-setembre, 1889): 105.

II.

«Gnoms i follets»

Terminarem aquesta lleugera notícia dels follets traduint una llegenda cèltica relativa a sant Hervé, que era cec de naixença.

Quan aquest sant encara era noi anava captant pels pobles de l'Armòrica, i passà per un d'ells nomenat *Paganis*, en un de quins carrers hi havia una colla de criaturetes que estaven jugant. Aquestes, al veure al ceguet, començaren a insultar-lo i a tirar-li fang. Sant Hervé fugí d'aquell poble tot dient:

—Maleïda siga la nissaga d'on haveu sortit.

I aquelles criaturetes començaren a ballar, i continuen i continuaran ballant fins que el món s'acabi, sense descansar mai i sense créixer, i es convertiren en germans

⁵¹⁴ GOMIS] Alguns són d'opinió de què aquest nom és sols una corrupció de Barri *ditxós* (Gomis 1889a: 105).

Emili Samper Prunera

d'aquells genis nans que els armoricans adoraven i quin poder tenen encara avui los pagesos bretons,⁵¹⁵ i que per ells no són pas res més que els follets dels boscos.

GOMIS I MESTRE Cels (1895): «Gnomos y follets». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 5, núm. 19 (octubre-desembre, 1895): 226.

GOMIS I MESTRE, Cels (1896): «Gnomos y follets». *L'Atlántida* 1, núm. 13 (15 de novembre, 1896): 7; núm. 14 (1 de desembre, 1896): 8.

III.

L'estiuet de sant Martí

Mes amb tants records com se conserven a Espanya d'aquest sant [sant Martí] mai hi he pogut trobar res que fes referència a l'estiuet de sant Martí, i sols a França, en lo bisbat de Tours, és on he trobat viva encara la tradició que es refereix a l'origen d'aquells dies templats del mes de novembre que el poble ha batejat amb aquell poètic nom.

Conten que al cap al tard del dia 11 de novembre de l'any 337 anava un viatger seguint lo curs de la Somme buscant-hi un lloc agradable i que, no trobant-n'hi cap, tornà enrere i a l'arribar a les primeres cases de la vila trucà amb lo pom de l'espasa a la porta d'una d'elles.

—Entreu —respongué una veu de dins.

I al mateix temps s'alçà la balda de la porta. L'amo de la casa tremolà al veure un soldat romà; aquest ho notà i tornà enrere instintivament.

—Entreu —digué de nou l'amo avançant fins al llindar de la porta. —Sigueu qui sigueu, una volta sentat a ma llar, no sereu per a mi més que un home benvingut.

Lo soldat s'assentà prop de la llar hospitalària, eixugà sos vestits i prengué sa part en l'abundant sopar de la família.

—Estranger —li digué llavors Ambiorix, que així s'anomenava l'amo d'aquella casa—. Estranger, tenim desitjos de conèixer el que ha vingut a menjar lo pa i a buidar la copa amb nosaltres.

—Só nat molt lluny d'aquí —respongué el soldat—. Haveu sentit a parlar alguna vegada de la Pannònia? Allí vaig nàixer, aficionat a l'art de la guerra, he sentat plaça en la legió de Lubiens.

⁵¹⁵ GOMIS] Vescomte Hersart de la Villemarque: *La légende celtique en Irlande, en Cambrie et en Bretagne*, pàgs. 251 i 252 (Saint-Brieuc, 1859) (Gomis 1895b: 226).

—Nosaltres honrem lo valor que guanya la victòria —replicà cortesament Ambiorix.

I després afegí:

—Aleima, filla meva, alegra al nostre home amb los teus cants.

I la noia s'alçà, prengué l'arpa i cantà les gestes de Brans i l'indomable valor del Vercingetòrix. La vetlla es passà així alegrement.

A punta de dia el soldat se despedí dels seus hostes, que eren ja llevats. Aleima tenia ja preparat l'esmorzar i havia omplert de recapte les alforges del viatger.

—Jove estranger, pren també aquesta capa —digué el cap de família—. És lo temps de les nevades i les nostres fredes regions no s'assemblen en res al migjorn d'on tu vens. Te desitgem un bon viatge i que els déus te siguin favorables.

Lo soldat no volia prendre la capa, però Ambiorix l'obligà a emportar-se-la.

Lo jove donà les gràcies a aquella hospitalària família, l'encomanà mentalment al Déu verdader i, pegant cop d'esperó al cavall, s'allunyà d'aquella casa.

La matinada era trista i nebulosa i la neu queia en espessos i grossos borollons. Lo viatger no trigà en perdre el camí, extraviant-se entremig de l'espessa boscúria. De sobte s'alçà una forma humana d'entremig de la neu.

—Siguis qui siguis, parla, digues què vols —digué el soldat.

—Tinc fam —contestà aquell pobre home quin vestit no era més que un munt de parracs.

—Tens fam! Té i menja —digué el soldat donant al pobre la ben proveïda alforja—. També deurà tenir set? Beu un trago d'aquest hidromel que et farà entrar en calor.

L'infeliç menjà i begué com si no ho hagués fet en vuit dies. I quan lo cavaller se disposava a seguir lo seu camí, lo pobre se li posà davant amb los braços estesos i en actitud suplicant.

—Què més vols? —li preguntà el soldat.

—Tinc fred!

Lo jove mirà al pobre, tragué l'espasa i partint la capa en dues parts en donà una al pobre dient-li:

—No tinc or ni plata, mes te dono tot lo que tinc en nom de Nostre Senyor Jesucrist.

Emili Samper Prunera

I al sentir aquest nom la Naturalesa tremolà d'alegria, deixà de nevar, desaparegueren los núvols i brillà un sol calent i esplèndid com si fos enmig de l'estiu.

I des d'aleshores cada any per Sant Martí, puig aquest i no altre era aquell soldat, fa uns quants dies de calor per a què els pobrets que no tenen llenya ni abric s'escalfin una mica i recordin l'inesgotable caritat d'aquell quina festa celebra l'iglésia lo dia 11 de novembre.

GOMIS I MESTRE, Cels (1896): «L'estiuet de sant Martí». *L'Atlàntida* 1, núm. 5 (15 de juliol, 1896): 10-11.

IV.

[«Tente bravo!»]

A Salamanca hi ha el carrer de *¡Tente bravo!* que recorda un miracle per l'estil degut a sant Joan de Sahagún. S'havia escapat un brau i havia causat ja vàries desgràcies quan lo sant es va ensopegar amb ell i li va cridar *¡Tente bravo!* i el brau se li va agenollar humilment als peus i es va deixar menar per ell.

(Recollit de viva veu a Salamanca l'any 1887).

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 210, nota 13.

V.

[Fra Marginet i el diable]

Al Camp de Tarragona tenim una altra tradició sobre burros:

Es tracta de la del famós fra Margenet de Poblet, a qui cada dia s'apareixia un burro, fins que, havent-ho contat a l'abat, aquest li digué que el lligués amb un cingol. Fra Margenet ho féu així i l'obligà a tragar la pedra que necessitaven per a la construcció del monestir. Quan el diable pogué fugir, perquè aquell burro era el diable en persona, digué a un que trobà pel camí:

—Digueu a fra Margenet que no agarrarà cap més diable per a portar la pedra al convent de Poblet.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 96.

§§§

I, II, III, IV, V: Llegenda hagiogràfica | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: a. Sobre Déu, la verge i els sants

TMot:

I: V222.6.

II: F456.

III: V411.8.

IV: ---

V: G303.3.3.1.

Aquestes quatre versions de llegendes hagiogràfiques estan protagonitzades per dos sants i dos beats diferents que mostren poders miraculosos. La seva diversitat s'explica pel fet que la llegenda hagiogràfica és un «quasi-gènere» i, per tant, les narracions que inclou pertanyen a gèneres diferents.⁵¹⁶

La versió I explica el miracle de les campanes de Graus, que toquen soles quan mor el beat Cerdà, i el miracle dels serments en què descansa una part del seu cos.

La versió II està protagonitzada per l'eremita i abat bretó Herveu de Bretanya (Guimiliau, Bretanya, ca. 521-Plouvien, 556), que maleeix uns nens que l'insulten i li tiren fang quan hi passa captant. La llegenda finalitza amb un caràcter explicatiu ja que aquestes criatures maleïdes són l'origen dels «follets dels boscos».⁵¹⁷ Aquesta maledicció del sant, traduïda per Gomis del llegendari celta, també es troba en altres personatges i té un caràcter explicatiu. És el cas, per exemple, de sant Vicenç Ferrer en la seva visita a Sa Pobla, llegenda que explica Alcover al cicle «Sant Vicenç Ferrer dins la memòria del poble mallorquí», al volum V de l'*Aplec* (Alcover 1936-72).⁵¹⁸

La versió III desenvolupa la llegenda de sant Martí de Tours (Sabària, Pannònia, ~316-Candes, 397), la festivitat del qual se celebra l'11 de novembre. Gomis explica amb detall aquesta llegenda i diu que encara és viva a França (concretament al bisbat

⁵¹⁶ Com s'explica al capítol 3 (Els gèneres narratius).

⁵¹⁷ Personatges que pertanyen al mode demònic d'Heda Jason (2000: 140), que «presenta la relació de l'ésser humà amb forces que no estan integrades en el sistema de creences oficials de la seva societat. En aquest cas, la humanitat està poblada per dimoniets que comparteixen amb els humans un mateix espai i un mateix temps. Els éssers demònics tenen de manera innata un poder fabulós, mentre que els humans no posseeixen aquest poder. En les cultures cristianes, la creença en els éssers demònics (follets, menairons, etc.) és una reminiscència pagana» (Oriol 2002: 44-45).

⁵¹⁸ En aquest cas, la maledicció que llença el sant quan els vilatans l'apedreguen consisteix en no tenir més pedres per fer cases, motiu pel qual dins el terme de Sa Pobla no hi ha cap pedrera (Alcover 1936-72 [vol. V] «De com Sant Vicenç Ferrer anà a predicar a Sa Pobla»).

Emili Samper Prunera

de Tours). La llegenda té un caràcter explicatiu final ja que és a partir dels esdeveniments que s'hi relaten (referits a la vida del sant) que té lloc el fenomen meteorològic conegut popularment com «l'estiuet de sant Martí».

La versió IV està recollida pel mateix Gomis a Salamanca i explica un dels dos miracles atribuïts a sant Joan de Sahagún (Sahagún 1430-Salamanca 1479), patró d'aquesta ciutat. Es tracta del més conegut, en què el sant aconsegueix aturar un brau que s'ha escapat pels carrers de la ciutat. En la versió de Gomis, el sant crida «¡Tente bravo!», forma que no coincideix amb la que es conserva actualment, «Tente, necio» i que és la que dona nom al carrer on suposadament van tenir lloc els fets.

A V trobem una versió escurçada de la llegenda de fra Pere Marginet (Vallclara, Conca de Barberà o l'Albi, Garrigues, ca. 1370-Poblet, Conca de Barberà, 1435), coneguda al Camp de Tarragona, com comenta Gomis. L'escriptor es fa ressò únicament d'un fragment de la llegenda protagonitzada per aquest monjo cistercenc de Poblet, concretament de l'episodi en què utilitza el diable (que se li ha aparegut en forma d'ase) per a transportar les pedres que es necessiten per a la construcció del monestir de Poblet. Aquest episodi es relaciona amb els tipus ATU 810A* (The Priest and the Devil) i 1191 (Sacrifice on the Bridge) per la implicació del diable en una construcció, tot i que, en aquest cas, es produeix de manera involuntària, ja que el que pretén el diable és temptar-lo i no pas ser una mula de càrrega. Aquesta informació no ens la dona la versió de Gomis sinó que la trobem en altres versions, com la de Manuel de Montoliu (1965: 117-120), que explica com, després d'una vida llicenciosa, fra Marginet torna al monestir de Poblet a fer penitència. El dimoni vol tornar a temptar-lo en forma d'ase oferint-se com a mitjà de transport per pujar la muntanya. Fra Marginet el lliga amb una corretja beneïda i el fa treballar fins que un mosso allibera l'ase.

5.3.6.3. LLEGENDES SATÀNiques

I.

[Els conills del cementiri]

Sembla que el dimoni hauria d'encoratjar la gent a anar de nits, puix que a la nit és quan hi ha més ocasió de pecar, però, lluny d'ésser així, l'espanta amb les paoroses aparicions de què havem parlat, a la qual n'afegirem una altra que ens contà un pagès de Tortosa l'any 1885:

Una dona pobra, molt pobra, d'aquesta ciutat tenia el costum d'anar cada dia a missa primera. Un matí que encara era fosc i negre, en passar per davant del lloc que avui és catedral i que aleshores era cementiri, veié una pila de conillets que anaven de dret cap a ella. La pobra dona pensà en la misèria que ella i els seus fillets patien, agafà uns quants conillets, se'ls ficà al manil i se'n tornà cap a casa tot pensant que aquell dia podria fer un bon dinar.

En arribar a casa i deixar en terra els conills, sentí un soroll d'ossos que sonaven d'una manera cavernosa. Mirà, i quina no fou sa sorpresa en veure que allò que ella havia pres per conills no eren més que caps de mort!

Esporuguida, se'ls tornà a ficar al davantal i els portà de nou al cementiri. Mes, amb prou feines els hagué deixat en terra, una altra volta se li tornaren conills. Els torna a agafar, els porta de nou a casa seva, i allí torna a trobar caps de mort.

La pobra dona, sense saber què li passava, els dugué una altra vegada al cementiri i anà a confessar-se.

D'aquell dia ençà mai més no li va faltar pa.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 98.

II.

[«I porta cresta!»]

Al terme de Vilanant (Alt Empordà) hi ha les ruïnes de l'antic castell dels senyors de Galliners, conegudes avui amb el nom de castell de les Escales. Aquestes ruïnes estaven rodejades de boscos, on els pagesos anaven de nit amb teies enceses a caçar ocells, de què ve el nom de «caçar a l'encesa» donat a aquesta mena de cacera.

Emili Samper Prunera

Un fill de Vilanant hi va anar una nit de festa anyal i, tot d'un plegat, li hi sortiren tres perdius. Començà a perseguir-les i en perdé dues. Observant que la que continuava corrent davant d'ell portava cresta, el caçador exclamà tot admirat:

—Te refot! I porta cresta!

—Sí, cresta, cresta! —respongué la perdiu, que desaparegué com les altres dues.

El caçador pensà que aquella perdiu no podia ser més que un dimoni que li havia sortit perquè havia anat a caçar en nit de festa anyal i s'encomanà a sant Jaume dels Verdors, que es venera allí prop, i fugí a casa seva.

(Avinyonet de Puigventós, 1883).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 99.

III.

[«Voleu ser rics? Veniu amb mi»]

Una nit, tard, molt tard, hi havia encara dos homes bevent en una de les tavernes de Pontmajor, a mitja hora de Girona. N'hi havia un que es dolia de la seva dissort i no feia més que dir:

—Si jo tingués diners, faria això; si jo tingués diners, faria allò.

En una paraula, no parava de fer tots aquells projectes que els pobres es prometen realitzar el dia que arribin a ser rics.

Llavors entrà un tercer a la taverna i, acostant-se als dos bevedors, els digué a cau d'orella:

—Voleu ser rics? Veniu amb mi!

Els dos bevedors es quedaren parats i se'l miraren de cap a peus. Aquell home, ni pel seu posat ni per la seva figura, no indicava pas que pogués tenir les riqueses amb què els temptava. Semblava un pelat com ells.

—Voleu ser rics? Veniu amb mi! —repetí el qui acabava d'entrar.

Els dos bevedors continuaven mirant-se'l i dubtant.

—Si voleu ser rics, seguiu-me! —digué per tercera vegada el desconegut.

Llavors els dos primers es decidiren i el seguiren. Tots tres feren via per la polsegosa carretera de França cap a Girona. En arribar davant de l'arruïnada església del raval de Pedret, el desconegut es girà cap als seus acompanyants dient-los:

—Entrem aquí!

I, fent-los passar per un soterrani, els conduí en una gran cova en el fons de la qual, a la llum d'una atxa de vent que el desconegut havia encès, brillaven uns grans munts de monedes d'or i d'argent.

—Aquí teniu un tresor. Agafeu-lo! —els digué el que els havia guiat fins allí.

Els dos bevedors prou haurien volgut agafar-lo, però, per a arribar-hi, havien de passar un trist pont que no era més ample ni més fort que una canya per damunt d'un avenc espantós i fosc.

—Jesús! I qui passa per aquest pont? —digué un d'ells.

I a l'instant de dir «Jesús», l'or, l'argent, la cova i l'avenc desaparegueren i els dos bevedors es trobaren sols enmig de la carretera.

Llavors conegueren que el seu company devia ser el dimoni, que els havia temptat per fer-los caure en el fons de l'avenc, que sens dubte era una de les goles de l'infern.

(Sarrià de Ter, 1864).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 100-101.

IV.

[Llucià, el Milrenecs]

En Llucià era un bosquerol de les Guilleries i tan renegador que en tot aquell país el coneixien amb el nom de Milrenecs.

Treballant un dia en el seu ofici a la vora d'una timba, donà un cop en fals, la destrala se li escapà de les mans i anà a parar al fons d'aquella. En voleu, de renecs, mentre buscava un viarany per a poder baixar a buscar l'eina? Si l'un era recargolat, l'altre encara ho era més.

De sobte, mentre anava renegant, sentí esclafir una forta riallada al costat seu.

—Maleït sia! —exclamà—. Qui és que es mofa de mi?

I, girant-se, veié prop seu un home que mesurava un gra que ell no havia vist mai i que, quan en tenia plena la mesura, la buidava dins d'un sac. Al costat del desconegut n'hi havia un altre que portava el compte del gra que aquell mesurava.

En Llucià es quedà parat i, de sobte, exclamà foll d'ira:

—Podria saber...?

—Qui som i a què venim? —interrompé el desconegut amb una veu de tro.

En Llucià, no sabent què respondre, es posà a tremolar de por.

Emili Samper Prunera

—Sembla que et quedes parat? Tu continua renegant, que ja et diré jo qui som!

En Llucià estava més espantat que mai.

—Ja no em coneixes i tant de temps que fa que som amics? —continuà dient el desconegut.

—Com hi ha infern que ni mai t'he conegut ni sé què és el que fas! —digué en Llucià, ja més tranquil.

—Entre homes d'uns certs instints hi ha amistat sense conèixer-se.

—Ira de Déu! Digueu-me qui sou d'una vegada!

—Ja ho veus, fem el nostre ofici! —digué el desconegut amb una riallada.

En Llucià, fora de si, agafà un garrot i començà a descarregar garrotades damunt dels seus companys improvisats, que no feien més que riure cada vegada més fort sense, per això, parar d'anar omplint els sacs. En Llucià començà a tremolar de por.

—Tinc por! —digué—. On sóc? Qui sou? Què feu?

No n'obtingué cap resposta. Els dos desconeguts continuaven fent la seva feina mirant-lo amb menyspreu. A en Llucià una suor se li n'anava i li'n venia una altra. A la fi, un dels dos desconeguts se li acostà i li digué:

—Veus aquests sacs? Són plens de tes blasfèmies. Has omplert la mesura. Vine amb nosaltres!

Llavors la terra s'obrí i els sacs desaparegueren per l'obertura, que vomitava unes flamarades roges. Els dos desconeguts es preparaven ja per agafar en Llucià quan aquest, agenollant-se, exclamà:

—Valeu-me, Verge Santa de la Gleva!

I, quan tornà en si, tot havia desaparegut i no quedava com a record d'aquella escena més que una taca negra, coberta de cendra, on l'herba mai més no ha tornat a créixer.

La taca encara s'hi veu avui.⁵¹⁹

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 101-102.

V.

⁵¹⁹ GOMIS] Aquesta tradició catalana va ser publicada en castellà per P. V. i V. a *El Siglo Futuro*, periòdic de Madrid (Gomis 1987: 102).

[El tracte amb el dimoni]

A un carreter de Tona el carro se li encallà. Després d'haver fet tota mena d'esforços perquè el carro anés endavant, tot renegant com un carreter que era, acabà per dir:

—Fins donaria l'ànima al dimoni per tal que em tragués d'aquesta dificultat.

En el mateix moment se li aparegué un senyor amb levita i ulleres que li digué:

—M'has cridat i aquí em tens. El carro prou anirà endavant, mes tu te'n recordaràs tota la vida.

—No em fa res! —replicà el carreter.

Llavors aquell senyor, que era el dimoni en persona, féu que l'animal arrenqués el carro i donà un revés tan fort al carreter que fins al poble se sentí com un terratrèmol.

El carreter conservà sempre més a la galta el senyal dels cinc dits del dimoni. La persona que m'ha contat aquest cas assegura haver-li vist el dit senyal.

(Barcelona, 1886).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 102-103.

VI.

[L'apareguda del molí]

El dimoni també s'entreté a fer males passades als qui treballen els dies festius i fins als caçadors que no respecten les festes anyals per lliurar-se al seu gust favorit. Decididament està entossudit que siguem tots bons cristians.

En Camagròs, d'Espinavessa, tenia el costum d'anar a moldre blat al molí d'aquell poble cada diumenge. El molí es troba situat a la vora esquerra del Fluvià i un de tants diumenges, en passar pel torrent de Merlet, on hi ha la gorga dels Diablots, veié una dona llarga, molt llarga, estesa al través del camí. Començà a cridar-li que fugís d'allí, i ella res, no es movia. Llavors en Camagròs passà via i l'animal que portava el sac de blat passà per sobre el cos d'aquella dona, prova que no la veia, i prosseguí el camí cap al molí.

En tornar del molí, en Camagròs veié la dona encara estesa al mateix indret en què l'havia deixada; mes aquesta vegada, abans que ell arribés on ella era, la dona pegà un bot, es tirà dintre la gorga i desaparegué.

(Espinavessa, 1883).

Emili Samper Prunera

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 99.

§§§

I, II, III, IV, V, VI: Llegenda satànica | Gomis (1912b) I. Tradicions: B. Religioses: c. Sobre el diable i mals esperits

TMot:

I, IV: ---

II: G303.3.3.3.

III: G303.3.1, N512.

V: M211.8, G303.3.1, G303.3.1.2.

VI: K1885, D2188.1.

Agrupon en aquest apartat diferents llegendes satàniques que compten amb el protagonisme del diable (en diferents formes) que es relaciona amb un mortal.

La versió I, recollida a Tortosa l'any 1885, té com a escenari un cementiri en el qual una dona agafa uns conills per a poder alimentar els seus fills i es troba, per acció del dimoni, segons insinua Gomis, amb caps de mort. La introducció de l'escriptor resulta prou interessant ja que contraposa l'escenari on tenen lloc les històries d'aquest tipus (la nit), que és «quan hi ha més ocasió de pecar» (Gomis 1987: 98) amb el fet que és precisament a la nit quan el dimoni fa les seves aparicions.

En la versió II, un dimoni adopta forma de perdiu amb cresta i espanta un caçador que ha sortit a caçar en festivitat religiosa. Aquest fet acosta aquesta versió al tipus C-015 (El mal caçador), castigat per no respectar la missa, així com al nou tipus C-103 [«Dimoni, on vas?»] per la presència del dimoni en forma d'animal que parla, tot i que no es tracta d'una cabra. El diàleg amb el caçador no segueix tampoc l'esquema descrit en aquest tipus. L'inici d'aquesta versió inclou una tradició explicativa verbal de l'expressió «caçar a l'encesa».

La versió III és una llegenda satànica recollida l'any 1864 a Sarrià de Ter en què el dimoni adopta forma humana per a temptar dos humans amb un tresor amagat dins d'una cova. El desenllaç de la història, amb la desaparició del tresor (monedes d'or i argent), de la cova i de l'avenc quan un dels protagonistes diu «Jesús!», es relaciona amb els tipus C-063 (L'aprenent de bruixot) del RondCat i [746A] (La oración espanta a las brujas) de González Sanz. En aquest cas, qui desapareix és el dimoni. Pel que fa al tresor amagat, en aquesta versió, el diable no demana res a canvi, no

adopta forma d'ésser terrorífic ni tampoc cal fer cap ritual per aconseguir les monedes, com sí que passa en el cas del diable com a guardià del tresor descrit per Pujol (1994: 53) en el corpus estudiat per ell així com en versions d'altres autors.⁵²⁰

La versió IV presenta una llegenda amb caràcter exemplar, ja que el protagonista (Llucià, el Milrenecs), es troba atrapat en el fons d'una timba en companyia de dos éssers satànics a causa dels seus renecs. Es tracta d'una llegenda satànica per la presència d'aquests éssers (equivalents a dimonis per la seva tasca d'arreplega de les blasfèmies del protagonista) i per la seva visita a un espai equivalent a l'infern. La versió, que Gomis pren d'un diari de Madrid, acaba amb el rastre físic (de tradició explicativa) d'una taca negra, coberta de cendra, com a prova del fet ocorregut.

La versió V, recollida a Barcelona el 1886, és un exemple clàssic de pacte d'un humà amb el diable per aconseguir un benefici propi. En aquest cas, treure el carro encallat. El dimoni no li demana la seva ànima tot i que l'home la hi ofereix, sinó que el diable li deixa una marca física com a prova. En aquesta versió trobem el motiu G303.3.1.2 de Thompson, amb el diable en forma humana i vestit de manera elegant, habitual en aquests casos, al contrari que en la versió II, on la seva aparença «no indicava pas que pogués tenir les riqueses amb què els temptava. Semblava un pelat com ells» (Gomis 1987: 100).

La versió VI és una llegenda satànica singular, motiu pel qual l'he posat al final de les versions. La singularitat es troba en el fet que el diable pren aquí la forma d'una dona que apareix, d'aquesta manera, com un personatge satànic. La seva presència es pot relacionar amb les narracions que el diable comparteix amb les encantades i que Pujol (1994: 50) analitza en el seu corpus. La intenció d'aquesta llegenda és, com en les versions esmentades per Pujol en aquest apartat, fer evident la presència del diable, tret que comparteix amb el nou tipus C-113 [La fondària del gorg]. Aquest personatge femení se li apareix al protagonista quan va a moldre el blat en diumenge, motiu que acosta aquesta llegenda als tipus ATU 751E* (L'home de la lluna) i C-015 (El mal caçador) del RondCat, concretament a les versions en què els protagonistes treballen un dia considerat festiu per la religió cristiana. D'aquesta versió destaca el paràgraf inicial de Gomis on precisament destaca aquest fet (el càstig sofert per treballar els dies festius) amb l'irònic comentari final

⁵²⁰ Un exemple, en aquest sentit, són les rondalles que Alcover aplega amb el títol «Encantaments, tresors, gegants, negrets i por» al volum XXIV i algunes de les que protagonitza «En Tià de Sa Real» al volum V (Alcover 1936-72).

Emili Samper Prunera

«Decididament [el dimoni] està entossudit que siguem tots bons cristians» (Gomis 1987: 99).

5.3.6.4. LLEGENDES DE BRUIXERIA

5.3.6.4.1. LLEGENDES DE BRUIXERIA: TEMPESTES

I.

[La penyora de la tempesta]

Anys enrere, en temps del meu pare, que Déu tingui al cel, hi va haver un gran temporal. Al senyor rector de Dosrius, que era a la porta de l'església comunint-lo,⁵²¹ en dir-li: «Passa! passa!», una veu des dels núvols li respongué:

—No puc!

—Per què?

—Perquè la Juliana toca.⁵²²

—Passa, que no et farem res.

—Doneu-me'n penyora.

El senyor rector va alçar el peu i l'escolà, que era un meu parent, li va llevar la sabata i la va llençar als núvols. Llavors el temporal va passar i la sabata del rector va ser trobada, al cap d'uns quants dies, dins del pou del glaç que hi ha a l'altra banda de la riera.

(Contat per una dona de Dosrius, d'uns 36 anys de edat).

Una altra vegada el rector de Dosrius estava també comunint un temporal i des dels núvols li va caure una bruixa als peus. Aquesta va agafar la caldereta de l'aigua beneïta i va fugir. Aquella caldereta va ésser trobada més tard a l'altra banda de la

⁵²¹ GOMIS] *Comunir* vol dir manar perquè els capellans, revestits de sobrepellís i l'estola, amb el breviar a la mà esquerra i el salpasser a la dreta, manen en nom de Déu als esperits immunds que congrien les tempestats que les dispersin i les allunyin. El costum de comunir és encara molt general als pobles de Catalunya, si bé en alguns es comença a perdre per bé que sigui amb força greu dels seus habitants. A quasi tots els pobles de la nostra terra hi ha el *comunidor*, lloc des del qual el rector comunia la tempestat. Em penso que algunes de les creus cobertes que hi havia abans en alguns llocs i de les quals encara resten exemples no eren més que comunidors. També a Astúries i al País Basc hi ha el costum de comunir les tempestats. Igualment és al Tírol, però allí el capellà ho fa davant de l'altar major, revestit d'alba i d'estola, llegint els quatre evangelis; havent beneït després de cadascun el calze amb l'hòstia consagrada, l'eleva dient devotament: «A fulgure et tempestate» (Maurer, *op. cit.*) (Gomis 1987: 69).

Sobre «comunir/comenir», vegeu també Gomis (1998: 33-36) i Romeu (1993: 44-45; 48-50).

⁵²² GOMIS] Nom de la campana grossa de Dosrius (Gomis 1884m: 9).

Emili Samper Prunera

riera, tota abonyegada. Si la vol veure, encara la hi puc ensenyar: és dins de la sagristia tota plena de bonys.

(Contat per en Poverdo, algutzir de Dosrius).

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): *Lo llamp y'ls temporals*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I», p. 9.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 68-69.

II.

[La gran pedregada]

Una vegada totes las bruixes i tots els bruixots de la contrada van formar un temporal de mil dimonis. Quinze dies i quinze nits va durar la tempestat, i les bruixes i els bruixots van estar tot aquest temps ballant dalt del turó d'En Gavarra, sense poder entrar en el terme de Dosrius perquè la Juliana tocava. Mes va succeir que, al cap d'aquells quinze dies de tocar a temps, la corda de la campana es va embolicar tant que no es va poder continuar tocant, i llavors les bruixes i els bruixots van entrar al terme i van descarregar-hi una pedregada tan forta que fins els pins quedaren tots pelats. Els vells de Dosrius encara se'n recorden prou, d'aquella feta.

Entre aquells bruixots hi havia en Ramon Polaina, de Canyamars, que era oncle meu. Un dia em deia:

—Pau, saps on el vam formar, aquell temporal? A París de França, i en menys de quatre minuts fórem a Alfar.⁵²³

(Contat per l'esmentat Poverdo).

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): *Lo llamp y'ls temporals*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I», p. 10.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 69-70.

III.

[Avui tindrem tronada]

⁵²³ GOMIS I SERDAÑONS] Lloc del municipi de Dosrius, avui el Far (Gomis 1987: 70).

Una matinada d'estiu, en Ramon Polaina tornava de Dosrius, on havia anat a comprar un porró de vi i, veient en Ramon Batlle i Juvany, que era en una de les seves vinyes, li va cridar:

—Hola, Ramon!

—Què hi ha, Polaina? —li va preguntar en Batlle.

—Avui tindrem tronada —va respondre en Polaina.

—Què hi ha d'haver! Perquè veus aquell núvol tan petit ha de tronar?

—Us dic que hi haurà trons —va replicar en Polaina, tot continuant el seu camí.

En menys de cinc minuts el cel va quedar cobert de núvols negres. En Ramon Batlle va córrer a ficar-se dins d'una casa i, per més que hi va anar ben de pressa, hi va arribar ja ferit del cap per les pedres que queien, grosses com ous de colom.

A en Batlle ningú no li va poder treure mai del cap que no hagués estat en Polaina qui havia congriat aquell temporal.

(Contat per tot el poble de Dosrius, on és rara la persona que no cregui en bruixes).

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): *Lo llamp y'ls temporals*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I», pp. 10-11.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 70.

IV.

[Les campanes que esvaeixen temporals]

En vista de totes les relacions examinades, no cal pas dir el gran paper que tenen les campanes per a esvair les tempestats. No té res d'estrany, doncs, que hi hagi la creença que un dels conjurs més poderosos contra les tempestats sigui tocar a temps. Aquest costum és general a tots els pobles d'Espanya i als del Tirol i abans ho era també als de França. L'esmentat Pau Colomer em deia parlant d'això:

No en dubti, les campanes fan molt de mal als bruixots; i si no ho creu, escolti el que ara li diré i ho creurà.

Un dia van congriar un gran temporal i, en anar a entrar en el terme d'Arenys de Munt, van començar a tocar la Martina; i d'un cop de batall en Blanquillo, que era un dels bruixots que l'havia congriat, va anar a parar al sot d'En Bancó, a l'altra banda de la muntanya de la serra del Corredor. Això m'ho ha contat el mateix Blanquillo, mestre de cases d'Arenys de Munt.

Emili Samper Prunera

Aquesta Martina és una campana que té un do especial per a conjurar el mal temps perquè, segons sembla, succeeix amb les campanes la mateixa cosa que amb els homes: n'hi ha que tenen més influència que d'altres. Ja havem fet esment de la Juliana de Dosrius. A Espinavessa, a l'Alt Empordà, n'hi ha una que també té un do especial sobre les altres, però, com que no es recorden de quina és, les toquen totes alhora. És la manera de no equivocar-se.

També al Tirol hi ha campanes que tenen més virtuts que les altres per a conjurar les tempestats (Maurer, *op. cit.*).

Elisa Coda, joveneta de setze anys, filla d'Aransís, al Pallars Jussà, em deia a propòsit d'això mateix:

Sent jo petiteta havia sentit contar moltes vegades al meu pare que ell havia conegut una bruixa en un dels pobles d'Urgell, no recordo ara quin, on ell anava cada any a segar.

Deia que era una vella molt relletja i amb la cara en carn viva. Ella mateixa li havia explicat que aquell mal li provenia de quan, juntament amb altres bruixes i bruixots, anava pel món congriant tempestats. Els cops de batall de campana en tocar a temps i les escopetades tirades contra els núvols l'havien deixada d'aquella manera.

Aquestes rondalles tenen més força en la imaginació popular, predisposada sempre a creure en les coses meravelloses, que no pas tots els avisos de la ciència i dels nombrosos escarments soferts pels qui toquen les campanes quan hi ha temporal, i no hi ha ningú que sigui capaç de fer-li creure que tocar a temps és perjudicial per als que hi toquen sense que tingui gens d'eficàcia per a allunyar les tempestats.

GOMIS I MESTRE, Cels (1884): *Lo llamp y'ls temporals*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I», p. 12.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 71-72.

§§§

I, II, III, IV: Llegenda de bruixeria: tempestes | Gomis (1912b) III. Ciències ocultes: b. Bruixes i bruixots

TMot:

I: ---

II: G283.3.

III: D900.0.1.

IV: G283.3, D2141.1.1.

En aquest primer apartat de les llegendes de bruixeria agrupo les que presenten com a tret comú l'acció de les bruixes amb relació als temporals. En la versió I, formada per dos episodis, les bruixes apareixen només en el segon, amb la caldereta abonyegada. Vilarrasa (1928: 11), Milà i Fontanals (Paloma 1976: 15), Cutrina (1981: 188-189) i Torres (2002: 80-81) també presenten una narració semblant al primer episodi en la qual la sabata del rector apareix enmig del bosc, on té lloc la pedregada, abans d'arribar al poble. Amades (1934: 57-58), per la seva banda, reproduïx resumides les versions I i II de Gomis, citant en nota la seva procedència. Coll Monteagudo es basa també en la versió I de Gomis en dues versions reelaborades literàriament titulades «La Juliana de Dosrius» (Coll Monteagudo 2012: 75) i «La bruixa i la caldereta de Dosrius» (Coll Monteagudo 2012: 75).

Les versions II i III estan protagonitzades per un personatge particular, Ramon Polaina, un bruixot amb la capacitat de formar i de predir temporals, amb desastrosos resultats. Aquestes dues versions són la base d'«El bruixot Ramon Polayna, de Dosrius» que Coll Monteagudo publica al seu recull de llegendes del Maresme (Coll Monteagudo 2012: 77-78).

La versió IV se centra en el paper de les campanes com a instruments per a esvaïr les tempestes i és una de les fonts utilitzades per Coll Monteagudo a «El bruixot Blanquillo» (Coll Monteagudo 2012: 63-64). Aquesta mateixa creença també la recullen Milà i Fontanals (Paloma 1976: 20-21), Rangil (2008: 118; 119), Romeu (1993: 43-44; 48) i Roviró (2000: 21).⁵²⁴ En la versió de Gomis destaca el seu comentari final en què oposa la seva visió científica a aquestes creences.

⁵²⁴ En la versió de Roviró (2000: 21), «Les bruixes davant del temporal», l'acció se situa a Santa Cecília de Voltregà i la campana es diu «Mariassa», nom que comparteix amb la campana que apareix en la versió de Milà i Fontanals que porta per títol «Zahorí o buscador de aigua» (Paloma 1976: 20-21). En les dues versions de Rangil (2008: 118; 119), «La bruixa de la Gual» i «Pedregades i pèls de cabra», la campana es diu Maria i Cebriana, respectivament.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.6.4.2. LLEGENDES DE BRUIXERIA: ANIMALS QUE S'ALLARGUEN

I.

[«També hi ha lloc per a mi»]

Certa nit, una colla de fadrins que en eixir de casa de llurs promeses acostumaven a reunir-se i rondar una estona pels carrers de la vila de Blanes trobaren un burro. Passà pel cap d'un d'ells la idea de cavalcar-hi, i així ho féu; un altre el va imitar; i un tercer digué: «També hi ha lloc per a mi.» I, en efecte, com si el burro s'anés allargant, els sis o set fadrins que formaven la colla hi caberen folgadoament. El burro tot seguit començà a caminar vers la platja sense que els cops i els crits dels joves el fessin canviar de direcció i, veient que s'aproximava el mar, en passar a la vora d'una barca, s'agafaren a l'orla, saltaren a la coberta i corregueren a amagar-se a la bodega.

El burro, o la bruixa que havia pres sa forma, en veure que se li escapaven, s'arrambà a la barca i la féu brandar com si enmig del mar rebés l'embat de les onades amb no poca angoixa dels joves. Fins que a punta d'alba l'animal degué desaparèixer perquè el trontoll de la barca cessà.

(Contat per una dona octogenària, Blanes, 1886).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 58.

II.

[El gos que augmenta de mida]

En Biel de Crespià, anant una nit d'aquest poble a Besalú, veié davant seu un gosset que seguia la mateixa direcció. Al principi no en féu cas; però, a mesura que anava avançant, el gosset anava augmentant de grandària. Llavors en Biel començà a agafar por sense per això deixar de caminar. El gosset continuà creixent, creixent, i arribà a presentar-se-li com una bèstia deforme. En aquell moment el viador es posà a resar el rosari i la bèstia fantàstica desaparegué sense deixar rastre.

(Recollida a Crespià).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 95-96.

III.

Emili Samper Prunera

[El burro que s'allarga]

Pels voltants de Vic s'apareixia un burro i tots els qui anaven de nit es veien obligats a pujar-hi a cavall, i el burro s'anava allargant, allargant, per poder portar tots els qui anava trobant, i després empenia un galop desenfrenat i fins a fer-se de dia corria camps a través amb la seva càrrega.

(Contat per mon amic mossèn Cinto Verdaguer, el qual m'ha assegurat haver-ho sentit contar a sa mare).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 96.

IV.

[L'ase negre]

De la vila de Banyoles es conta el cas següent:

Aquesta vila, que sempre ha tingut fama de liberal, en la Guerra dels Set Anys prengué les armes i es fortificà contra les tropes del pretendent.

Prop de la vila hi ha una font anomenada de les Ànimes, nom que devia, sens dubte, al fet d'ésser propera al cementiri, en cas que no el degués a dos caps de mort que llavors hi havia al capdamunt de dues petites piràmides plenes de petxines i de palets de riera que en aquell temps li servien d'adorn.

Els voluntaris de la població sortien sovint en grups de dotze a vint a fer berenades a la vora de l'estany, i un dia s'esdevingué que al retorn passaren per la font de les Ànimes.

A un dels voluntaris se li ocorregué dir:

—Vejam qui és que a cinquanta passes tira a terra un cap de mort amb tres cops de pedra.

De seguida va tenir companys que aplaudiren la idea, com també n'hi va haver d'altres que la censuraren. A la fi, els qui no acceptaren la juguesca continuaren son camí i els restants, que eren vuit o deu, es prepararen per començar a tirar.

El primer cap que els serví de blanc fou trossejat aviat, mes no hi havia manera d'encertar el segon. Les hores passaven i era ja de nit, mes l'amor propi dels jugadors feia que no volguessin abandonar la partida. Alguns d'ells començaven ja a tenir por i fins a penedir-se del mal joc fet a les calaveres.

A fi d'enllestir més aviat anaren escurçant la distància: tiraven a partir de vint passes, de deu, de vuit, de quatre, i res, les pedres semblaven apartar-se d'aquell cap

de mort mogudes per una força misteriosa. Aleshores un dels voluntaris s'avançà vers el cap de mort i li donà un cop de mà tan fort que aquest rodà per terra amb un soroll fatídic.

—Ja ens en podem anar, ja estem llestos! —digué amb un aire triomfal.

Els seus companys el seguiren silenciosos. Era ja de nit i de segur que devien ésser tancats els portals de la vila.

A poques hores de la font, i pasturant en un camp, veieren un ase negre, però tan llarg que segurament podia dur quatre homes a cavall.

—Hola, company! —digué un dels més atrevits.

I d'un salt hi pujà a cavall. Tot seguit tingué imitadors i, al cap de poca estona, tots plegats cavalcaven dalt d'aquell burro.

Pel camí trobaren dos pagesos que es quedaren tots admirats de veure tanta gent a cavall d'un mateix ase. Els voluntaris els invitaren a pujar a cavall amb ells puix que si s'estrenyien encara hi cabrien. Un dels dos acceptà i l'altre féu via a peu.

Poc abans d'arribar al portal de la muralla sentiren com un soroll de tropa pel camí de Girona —aleshores encara no hi havia la carretera— i, tement ésser sorprès pels carlins, el pagès que anava a la cua exclamà:

—Déu nos valga!

En el mateix moment l'ase desaparegué sense saber per on i tots els que el cavalcaven van quedar eixarrancats i drets a terra.

Molts d'aquells voluntaris estigueren molt malalts del sobresalt i fins n'hi hagué algun que de resultes del fet morí.

(Contat per Joan Bru, a qui ho havia narrat una dona de Banyoles que coneixia un dels voluntaris d'aquesta feta).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 96-98.

§§§

I, II, III, IV: Llegenda de bruixeria: animals que s'allarguen | Gomis (1912b)

III. Ciències ocultes: b. Bruixes i bruixots

TMot:

I: G211.1.2.

II: G211.1.8.

III: G211.1.2.

Emili Samper Prunera

IV: G303.3.3.1.

En aquest segon apartat de les llegendes de bruixeria incloc quatre versions que expliquen l'aparició de les bruixes en forma d'animal que presenta la particularitat que s'estira per tal d'acollir damunt seu un gran nombre de persones. Les formes animals adoptades són dues: un ase (versions I, III i IV) i un gos (versió II). Totes les versions segueixen una estructura similar. En les versions II i IV, l'animal desapareix sobtadament quan es pronuncia una oració (el rosari en la versió II) o s'anomena Déu (en la versió IV, la més extensa), fet que passa també en els tipus C-063 (L'aprenent de bruixot) del RondCat i [746A] (La oración espanta a las brujas) de González Sanz.

En el manuscrit de Milà i Fontanals estudiat per Paloma (1976: 45-46) hi trobem «El burro y sus mancebos» protagonitzada per un grup de joves que puguen damunt d'un ase que els dirigeix a un precipici fins que invoquen el nom de Jesús i Maria, detall que coincideix amb les versions II i IV de Gomis.

5.3.6.4.3. LLEGENDES DE BRUIXERIA: MAL DONAT

I.

[El grapat de figues seques]

Fa uns quinze anys vivia a l'Hospitalet de Llobregat, prop de Barcelona, una família que tingué la dissort d'enemistar-se amb una seva veïna. Aquesta, per venjar-se, va donar un grapat de figues seques a un noi d'uns deu anys, fill d'aquella família, el qual començà a emmalaltir sense que ningú en sabés la causa. Un dia s'ensopegà a passar per l'Hospitalet una marxanta que curava el mal donat. La marxanta va omplir un ribell d'aigua i, tirant-hi algunes gotes d'oli, va murmurar algunes oracions. Després, dirigint-se als de la casa, els digué:

—Aquest noi té un mal que li ha donat una persona que cada dia ve a aquesta casa i ja no té cura: té un escurçó al cos.

—No pot ser! —replicà la mare de la criatura—. Aquí no hi vénen més que persones de la família.

—Jo sostinc que la persona que li ha donat el mal ve cada dia a veure el noi —insistí la marxanta—, sols que vostès no se n'adonen. Aquesta persona és la seva veïna tal i tal i entra cada nit en forma de gat negre per la finestra de la cambra del noi. Posin-se aquesta nit a l'aguait i ho veuran. Si li volen fer mal, no li peguin amb garrots, sinó amb una branca de llorer beneït.

Els pares de la criatura es posaren efectivament a l'aguait i a les dotze de la nit veieren entrar un gat negre per la finestra. Llavors començaren a pegar-li cops de ram, i el gat feia uns marrameus que eixordaven. La cosa més peculiar fou que el gat desaparegué de l'habitació sense deixar rastre. L'endemà saberen que la veïna era al llit amb tot el cos ple de blaus i tan malalta que morí d'aquella feta. Mes no per això el noi se salvà, ja que morí també al cap de pocs dies.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 142.

II.

[El mal donat]

Una tarda de l'any 1880, la pubilla d'una de les cases més acomodades d'Almacelles, comarca del Segrià, que no havia estat mai malalta, seia a l'entrada de

Emili Samper Prunera

casa seva repassant la roba de la bugada quan hi entrà una dona que li donà tres copets amistosos a l'esquena tot dient-li:

—Tu ets molt treballadora, t'haurem de buscar un bon hereu.

La noia li respongué alguna cosa i la dona, tornant a donar-li tres copets a l'esquena, se n'acomiadà.

Al cap de pocs dies la pubilla començà a desmenjar-se i a posar-se groga. La seva família vingà fer-li remeis d'aquí, remeis d'allà, mes res: ni metges ni medicines aconseguien alleujar-la, ans al contrari, cada dia estava pitjor.

Mes heus aquí que una tarda que la noia estava fatal i tothom preveia la seva mort, la criada de la casa va entrar a la sala gran amb una panera plena de pa acabat de sortir del forn, pa tan ros i recuit que feia goig de veure. A la noia li va venir el desig de menjar-ne i així ho va fer (són panets de mitja lliura). Al cap de poca estona, i amb una gran alegria de tota la família, en demanà un altre i sa germana pujà de seguida a l'esgolfa, on tenien el rebost, a buscar-lo.

L'esgolfa sols tenia una finestra, i en aquesta hi havia un filat de filferro espès a fi que els ocells no poguessin entrar-hi a picar les rimes de blat que tot sovint l'omplien. Aquella tarda la criada, en lloc de tancar la panera al rebost, l'havia deixada al mig de l'esgolfa i, quan la germana de la malalta arribà a dalt, s'espantà de veure un gat negre gros damunt del pa. Quan el gat veié la noia, pegà un gran bot i fugí per la finestra passant a través del filat.

La noia agafà un panet i sense contar el que havia vist el donà a sa germana, mes aquesta, després de mirar-se'l, digué que ja no li feia goig i no el volgué.

Assabentada després la mare del cas del gat negre i havent-ho explicat a les veïnes, convingueren que sa filla gran tenia un mal donat i la portaren a Lleida, on hi havia un home que curava aquesta mena de mal.

El curandero la visità i li digué que el mal l'hi havia donat una dona pegant-li tres copets a l'esquena una tarda que ella cosia asseguda a l'entrada de casa seva. I per curar-la li encomanà fer dir tres misses resades i, a més d'això, ella havia de fer una novena dedicada a un sant que no recordo ara quin era.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 142-143.

III.

[Els dos bastons]

A Beuda, província de Girona, hi havia un pare que tenia dos fills. El pare es trobava a les portes de la mort i un dels fills va creure que la culpa que el seu pare es morís la tenia una dona d'aquell mateix poble que era considerada bruixa. Preparà dos bastons, l'un de romaní beneït i l'altre de llor sense beneir, i se n'anà a esperar aquella dona fora del poble.

Quan la veié, se li acostà i li digué:

—Tu ets qui ha donat al meu pare el mal que el fa morir. Cura'l!

—Jo no li he fet res —replicà la dona.

—No el vols curar? —preguntà amb veu fosca el jove.

—No puc fer-ho; jo no tinc gens de culpa que ton pare es mori —insistí ella.

Llavors el jove començà a pegar-li garrotades amb el bastó de llor, mes la dona continuava tan fresca, ni se'n sentia.

Veient això, el jove llençà el bastó de llor i començà a pegar-li amb el de romaní. En sentir els cops d'aquest, la dona començà a retorçar-se i a xisclar horrorosament, i li prometé curar-li el pare, com així efectivament féu.

(Borrassà, 1883).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 144.

IV.

[La meva amant és una bruixa]

L'any 1877 hi havia a la Barceloneta un matrimoni d'uns quaranta anys que sempre havien viscut en la major pau i harmonia. Mes de prompte el marit va esgarriar-se contractant relacions il·lícites amb una dona que tenia fama de bruixa, si bé ell ho ignorava. La muller no n'hagué esment perquè el marit, a fi que no se n'adonés, tractava de complaure-la en tot.

El seu tracte,⁵²⁵ no contenta amb l'estima del marit, li demanà un dia que li portés un bocí de pa rosegat per sa muller. El marit ho va permetre, mes després va entrar en sospites que podia tractar-se d'alguna cosa de bruixeria i, en lloc de donar a la seva amant pa rosegat per la seva dona, tingué prou traça per a donar-li'n de

⁵²⁵ «Amistançada» segons el DCVB.

Emili Samper Prunera

rosegat per ella mateixa. Al cap de pocs dies la bruixa es posà malalta i, com que ell no s'hi havia acostat més, l'envià a buscar i li digué:

—Lladre, tu m'has enganyat! El pa que vas donar-me era rosegat meu i no per la teva dona. Si vols salvar-me, et diré la cosa que has de fer.

—Prou que vull salvar-te. Parla.

—Vés a tal lloc, hi trobaràs una pedra, aixeca-la. Davall seu hi ha un canó de canya i a dins un dragó; a la boca té un bocí de pa; treu-l'hi i, si l'animal encara és viu, mata'l! Perquè, si arriba a menjar-se el pa o bé es mor i es corseca sota la pedra, jo no tindrè cura i moriré aviat.

L'home va anar efectivament al lloc indicat i hi va trobar la pedra i el canó que la bruixa li havia dit; mes, en lloc de treure el pa de la boca del dragó, tapà més fort el canó i apilà pedres i més pedres damunt seu a fi que el dragó morís aviat. Encara no havien passat trenta hores quan el seu tracte donava l'ànima al dimoni.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxiu del Folklore Català 1», pp. 145-146.

V.

[«Vull pa blanc!»]

L'any 1892 una noia de setze anys de Sant Esteve d'en Bas, a la Garrotxa, em va contar el fet següent:

Un dia la tia Borrega va venir a casa a demanar caritat i mon pare em va dir:

—Vés, Marieta, dóna un bocí de pa de fajol a la tia Borrega.

—No en vull pas, d'aquest pa —digué la dona—. Vull pa blanc!

—Pa blanc? —exclamà mon pare—. Jo me n'haig de pairar. No en tinc pas. Preneu-ne de fajol!

—De fajol no; en vull de blanc! —replicà la vella.

—Ja vos só dit que no en tinc pas.

—Doncs, si no me'n donau, us recordareu de mi! —digué cremada la vella tot anant-se'n.

L'endemà el meu germanet estava acloterat a la bressola amb una febre que se l'enduia i al cap de dos dies era mort.

Més tard una veïna ens digué que havia vist la tia Borrega que donava una cosa al meu germanet i que sens dubte havia mort d'allò.

—Déu me'n gord i l'àngel d'aquesta mena de dones! —exclamà.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 146.

§§§

I, II, III, IV, V: Llegenda de bruixeria: mal donat | Gomis (1912b) III. Ciències ocultes: c. Encortadors

TMot:

I: G211.1.7, G263.4, G262.

II: G211.1.7, G263.4.

III: G263.4.

IV: G275.

V: G263.4, G262.

En aquest apartat recullo cinc versions de narracions sobre l'anomenat «mal donat» que consisteix en causar mal (físic o psicològic) a algú altre, mitjançant malediccions o utilitzant aliments. Es tracta d'una creença estesa i present a diferents reculls de bruixeria, com el de Gomis (1987). Seguint els criteris exposats al capítol 3 d'aquesta segona part (Els gèneres narratius), incloc en aquest apartat només les versions que tenen definida una estructura narrativa mínima i n'excloc les creences, molt més abundants en aquest mateix recull sobre bruixes però que no constitueixen l'objecte d'aquest estudi.

El concepte de «mal donat» esmentat per Gomis és l'equivalent al «malbocí» mallorquí, que Alcover explica a «En què consistia es mal-bocí, i ses castes que n'hi havia», dins la secció dedicada a «Bruixes, bruixots i fullets». Segons Alcover, el «malbocí» és menjar (confits, pomes, figues, prunes...) que els malbociners (les bruixes i els bruixots) donen a qui volen embruixar. Conté substàncies tòxiques que ataquen el sistema nerviós i, si es menja, produeix encisaments. Hi ha set classes de malbocí: per fer enamorar, per fer enyorar, per fer oblidar, per fer penar, per fer avorrir, per fer perdre l'enteniment i per matar (Alcover 1936-72 [vol. V]). En les versions recollides per Gomis n'hi ha de diferents classes, no únicament comestibles.

En la versió I, el mal bocí consisteix en figues seques i té la finalitat de matar. Aquesta versió de Gomis té relació amb el tipus C-098 [La bruixa ferida] perquè apareix la bruixa transformada en gat negre i ferida a cops de llorer beneït que l'endemà es troba al llit plena de blaus i tan malalta que mor. L'he inclòs dins les llegendes de bruixeria de mal donat perquè aquesta és la part principal del relat.

Emili Samper Prunera

En la versió II el mal donat consisteix en tres cops a l'esquena dels quals qui els rep se'n lliura amb tres misses. Aquí apareix també la bruixa en forma de gat. En la versió III és la bruixa del poble qui fa mal donat. Un dels fills de l'afectat aconsegueix alliberar-lo mitjançant un bastó de romaní beneït que obliga la bruixa a curar el seu pare.⁵²⁶

En les versions IV i V el mal donat es relaciona també amb menjar, en aquest cas amb pa. A IV la bruixa demana al seu amant un bocí de pa rosegat per la seva muller, però ell li dóna un tros rosegat per ella mateixa amb la qual cosa el mal donat es torna en contra seva. La bruixa li dóna instruccions per a obtenir el remei i curar-la i el marit, penedit, les segueix però a l'inrevés per a matar-la i alliberar-se'n. A V, el mal donat apareix com a venjança per no obtenir el que es desitja (pa blanc).

Noia (2002: 212-216; 2010: 332-333) proposa un subtipus per als «contos de meigallos» gallecs, el [746*D]. Es tracta d'«un tipo misceláneo que inclúe diversas historias sobre o mal de ollo e outros meigallos o bruxerías, realizadas en xeral por mulleres (bruxas ou meigas) ás que se lles atribúen poderes máxicos para facer o ben causar males a persoas, animais domésticos e mesmo aos cultivos» (Noia 2010: 333). Aquestes llegendes de bruixeria de Gomis podrien incloure's en aquest subtipus. En aquest cas, però, a diferència d'alguns tipus sobre bruixes proposats per González Sanz i examinats en la secció dedicada als tipus no inclosos a ATU, no adopto per a les versions catalanes aquest subtipus de Noia com a proposta de tipus nou. Els motius són precisament els que he exposat a l'inici: aquestes versions apareixen habitualment com a creences i no adopten forma narrativa. En les versions concretes de Gomis no s'observa una estructura de motius i episodis que permeti classificar-los de manera conjunta (més enllà del malefici) i el resultat seria un tipus massa miscel·lani i segurament d'escassa utilitat per a la catalogació.⁵²⁷

A més de les versions recollides per Alcover citades més amunt, a les quals es pot sumar «En Felet Cormena dóna mal-bocí a Na Bet de So'n Gatzella», dins «Bruixes, bruixots i fullets» (Alcover 1936-72 [vol. v]), també trobem casos de mal donat a

⁵²⁶ A «El llor i el romaní contra les bruixes que porten temporals» (GRFO 1984: 100-101), aquesta mateixa planta té una utilitat diferent amb el mateix efecte, també contra les bruixes.

⁵²⁷ La mateixa Noia afirma que «Non teño razóns que xustificuen a catalogación destes catro contos de meigallos con este subtipo. Sinxelamente, seguindo a numeración que Boggs lle asigna ós contos de bruxas, propoño un subtipo para as historias de mal de ollo ou meigallos, que podemos atopar a centos nas nostas aldeas, e que non son considerados contos» (Noia 2002: 212).

Amades (1934: 52-54), que es basa en el mateix Alcover, i a Amades (1935), dedicat de manera monogràfica al tema amb un contingut que s'endinsa plenament en les creences i les fórmules i que s'allunya de les versions pròpiament narratives. Torres (2002: 47-50) explica aquests malefics a «Mal bocí: una fruita o llaminadura». Als números 160, 161, 162, 163, 164 i 165 d'Espinosa, fill (1996: 367-371) també trobem algunes versions en forma de conte d'aquests tipus de malefics.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.6.4.4. LLEGENDES DE BRUIXERIA: TRANSPORTS ATURATS

I.

[Els muls es posen de morros]

Vegem ara uns quants exemples de tiradors de sorts com el poble els anomena vulgarment.

Un pagès d'Arenys de Munt em deia un dia:

Perquè vegeu si és cert que hi ha bruixes, us contaré el cas d'uns carboners del meu poble. Jo no ho he vist, gràcies a Déu, però m'ho ha contat un dels que hi eren que més tard ha treballat amb mi.

Una colla de carboners anaven a cercar llenya cap al bosc de Sant Celoni i, en ésser prop de Sant Iscle, va passar pel costat d'ells la Xica Camps carregada amb un feix de gatoses. Al cap d'una estona tots els muls se'ls posen de morro a terra sense voler fer un pas.

Com que la Xica Camps tenia l'anomenada de bruixa, els carboners correueren cap a ella, l'aturaren i, traient-se els ganivets, li digueren:

—Què els has donat, a les bèsties? Si no fas que caminin, et matem aquí mateix!

Lavors la Xica Camps els digué:

—Torneu on són les bèsties, que ja caminaran.

Hi tornaren i les bèsties continuaren el seu camí com si no hagués passat res.

Un d'aquells muls fou després el mul del meu germà gran —que al Cel sia— i mai més no va patir de res.

(Dosrius, 1882).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 87.

II.

[El carro s'encalla]

Francesc Maspons i Labrós explica un cas similar que copio translàticament:⁵²⁸

⁵²⁸ GOMIS] *Lo Gay Saber*, any III, època II, p. 261 (Gomis 1987: 87).

Emili Samper Prunera

Un veí de Montcada (Vallès Occidental) ens contava que un dia anava amb el seu carro riu amunt, pel Ripoll o la riera de Ripollet com se li diu, quan s'ensopegà a trobar un home d'aqueixos que van pel món sense casa i són tinguts per bruixots.

Era un matí molt fred i ell, veient-lo tan espellifat, li féu broma, i l'home li va donar una mala mirada i l'amenaçà que no podria tirar el carro endavant.

Efectivament, en un tros sec i pla del camí, on no hi havia cap destorb, el carro se li va encallar i, per més que va pegar a les mules i es va posar a les rodes, de cap manera no pogué fer-lo caminar.

No tingué altre remei que córrer cap a aquell home, que ja era un xic avall, i fer-li desfer l'encantament.

No ens volgué dir com ho havia fet per aconseguir-ho, però sí que ens digué que mai més no tornà a encallar cap carro tot i que abans ho havia fet moltes vegades.

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 87-88.

III.

[El llagut no passa]

Un dia baixava un llagut per l'Ebre i, en arribar davant de Miravet, no hi hagué manera de fer-lo passar endavant. Llavors un dels que hi anaven va dir:

—Ja sé què és, això! Veieu aquell que hi ha en aquella finestra? Ell és qui no deixa passar el llagut, però jo tinc tant de poder com ell, i no es podrà moure de la finestra fins que ens deixi continuar el camí.

I així va succeir! Quan el de la barca va conèixer que l'altre havia alçat la sort, va alçar ell també la seva, l'home va poder retirar-se de la finestra i el llagut va continuar riu avall.

(Benifallet, 1885).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 88.

§§§

I, II, III: Llegenda de bruixeria: transports aturats | Gomis (1912b) III. Ciències ocultes: b. Bruixes i bruixots

TMot:

I: D2072.0.2.4.

II: D1654.5.

III: ---

Classifico en aquest grup de llegendes de bruixeria tres històries en què les accions de les bruixes tenen una conseqüència directa sobre el transport que utilitzen els humans. En la versió I, els muls «es posen de morros a terra sense voler fer un pas» (Gomis 1987: 87); en la versió II, un carro queda encallat; i, en la III, és un llagut el que queda aturat. En tots tres casos, aquest esdeveniment es produeix per l'acció d'una bruixa (I) o un bruixot (II, III).

Coll Monteagudo es basa en la versió II de Gomis en la reelaboració literària a partir d'aquesta i altres fonts escrites titulada «Les bruixes d'Arenys de Munt» i publicada al seu recull de llegendes del Maresme (Coll Monteagudo 2012: 63).

En la versió III es produeix l'enfrontament entre dues persones que tenen poders extraordinaris i que es contraresten. Aquest enfrontament és una mostra de la màgia utilitzada com a instrument al servei dels humans, d'una manera positiva («màgia blanca») o negativa («màgia negra») (Jason 2000: 140).

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.3.6.4.4. LLEGENDES DE BRUIXERIA: MISCEL·LÀNIA

I.

[Els bruixots transformats en porcs]

És molt perillós no fer caritat als pobres perquè poden ser bruixots i llavors se'n vengen de mala manera.

Entre Crespià i Espinavessa, a la província de Girona, hi ha un caseriu que s'anomena Llavaneres, nom que deu a la casa principal d'aquell lloc.

L'àvia Llavaneres, que Déu la tingui al cel, era molt poc caritativa: sempre es treia els pobres de davant a força de renys.

Un dia se li'n presenten dos a demanar caritat.

—Aneu a tirar pedres als marroquins! —els respon la mestressa de la casa. (Això passava pels anys 1859 o 1860, en temps de la guerra del moro.)

Els pobres se n'anaren sense dir res.

A la nit, quan ja tots són al llit, l'àvia Llavaneres sent un gran soroll dalt al graner. Encén un llum, hi puja i troba una truja i molts godallets que li barregen els munts de blat amb els de sègol i ordi.

L'àvia, feta una fúria, crida les criades i els mossos i els renya tots perquè no han tancat la truja i els godalls a la cort. La porquera respon que ella mateixa els hi ha tancats. Hi baixen i, efectivament, hi troben la truja i els godalls de la casa. Tornen a pujar al graner, però els godallets i la truja ja n'han desaparegut sense deixar més rastre que la gran barreja de blat, ordi i sègol.

Allò ho havien fet els pobres, que eren bruixots, perquè no els havien volgut fer caritat.

(Espinavessa, 1883).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 53-54.

II.

[Los quatre camins]

Al capdavall del carrer, a mà dreta, hi ha un lloc famós en la història de la bruixeria d'aquesta contrada: en diuen *los quatre camins* perquè hi formen una

Emili Samper Prunera

creu lo camí que va d'Olot al Grau i el de Sant Esteve als Hostalets. Allí és on anaven, al bell punt de mitjanit, los que volien pactar amb lo dimoni.

Si el que hi anava era home, li sortia un gos negre i, si era dona, una gallina negra. Llavors la seguien tot dient:

—Vull ser bruixa! Vull ser bruixa!

—Vull ser bruixot! Vull ser bruixot!

I l'animal los guiava a un lloc en què hi havia el dimoni assentat en una cadira de repòs; i, fets los deguts acataments, pactaven amb ell.

GOMIS I MESTRE, Cels (1897): «De Sant Feliu de Pallerols a Olot, passant per la dreuera». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 7, núm. 28 (maig, 1897): 161-162.

III.

[Les bruixes i el nen]

Una vegada era un rector que tenia una majordona i un escolà. Una nit, aquest, tot fent l'adormit, va veure que la majordona i una seva veïna plomaven una gallina i la posaven a coure, i que després treien un ansat, s'untaven el cos, es tornaven ocells i sortien volant per la finestra.

L'escolà entremaliat, com ho són tots els escolans, es va llevar, va tirar untets dels que hi havia a l'ansat dins de l'olla en què es coïa la gallina i se'n va tornar cap al llit.

Al cap de poca estona els dos ocells tornaren amb una criatureta que duia una cadena de plata al coll, la ficaren al llit i, per fer beguda, prengueren una escudella de brou de gallina. Mes beure el brou i quedar mortes de sobte fou tot u.

L'escolà, tot esglaiat, se'n va anar a cridar el rector i li va contar el que havia passat.

—No en diguis res a ningú i ajuda'm! —contestà el rector.

Agafen entre tots dos el cos de la veïna, el porten a casa seva, el posen dret contra la porta, hi tusten i fugen cap a la rectoria.

Quan el veí va obrir la porta, la morta li caigué al damunt.

Després el rector féu córrer veus que la majordona s'havia mort de sobte i no digué res a ningú de la procedència del nen de la cadeneta de plata, que va fer criar i agombolar com si fos d'una seva parenta.

El noi anà creixent i, quan ja fou gran, se l'endugué de viatge amb ell. Una nit pararen en un hostel i l'hostalera no feia més que mirar el noi fins que, havent-li vist

la cadeneta de plata al coll, digué al rector que aquell noi era d'ella, que l'hi havien robat una nit que l'havia ficat al bressol sense senyar-lo; i havent coincidit les dates i les senyes, el rector tornà aquell fill a sa mare.

(Les Planes d'Hostoles, 1892).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 59-60.

IV.

[Preguntant a les cartes]

Durant la primera quinzena de gener d'aquest any robaren a una viuda del carrer de Ripoll, a Barcelona, i entre d'altres objectes hi havia un rellotge, un braçalet, tot plegat per una vàlua de seixanta o setanta duros.

La víctima del robatori tenia més fe en les cartes que en la policia per a recobrar els objectes robats i se'n va anar a trobar una dona del carrer de Ferlandina que feia les cartes.

Aquesta dona, després d'haver-les consultades, li va dir que cremés nou papers, un cada dia, i que el lladre s'aniria corsecant, corsecant, fins que li tornaria els objectes robats.

La viuda ho féu així, mes no m'he pogut assabentar encara que ningú li hagi tornat ni el rellotge ni les altres joies que li havien pres.

(Barcelona, 1884).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», p. 91.

§§§

I, II, III, IV: Llegenda de bruixeria: miscel·lània | Gomis (1912b) III. Ciències ocultes: b. Bruixes i bruixots

TMot:

I: G211.

II: G303.6.1.6, G303.6.2, G203.

III: G211.3.

IV: D1267.

En aquest apartat miscel·lani incloc quatre versions de llegendes de bruixeries que no es corresponen a cap dels apartats descrits anteriorment.

Emili Samper Prunera

En la versió I trobem novament la transformació d'un bruixot en animal, en aquest cas en truja, com a venjança per no haver rebut caritat. L'episodi no té cap desenvolupament que permeti associar-lo a cap dels tipus sobre bruixes descrits anteriorment.

La versió II és un clar exemple d'invocació del diable per a pactar amb ell i iniciar-se en el món de la bruixeria. A diferència de tipus descrits a ATU,⁵²⁹ en aquest cas el pacte entre el mortal i el diable no consisteix en lliurar l'ànima a canvi d'una tasca concreta, sinó que és el camí que cal emprendre per esdevenir bruixa o bruixot.

La versió III segueix inicialment l'estructura del tipus C-063 (L'aprenent de bruixot), amb l'escolà fent-se l'adormit per veure en acció a les bruixes (tipus N7 de Klintberg; 2010: 277) i utilitzant els untets, però després se n'allunya amb el segrest del nen per part de les bruixes i el reconeixement final, motiu pel qual no l'he adscrit a aquest tipus.

La versió IV és una llegenda de bruixeria protagonitzada per endevins. En aquest cas, «una dona del carrer de Ferlandina que feia les cartes» (Gomis 1987: 91) i que actua com a bruixa benvolent per ajudar en un robatori.

⁵²⁹ Com, per exemple, ATU 810A* (The Priest and the Devil; [El Diable deixa el pont inacabat]) i ATU 1191 (Sacrifice on the Bridge; El pont del Diable), descrits als tipus respectius.

5.3.7. CASOS EXTRAORDINARIS

I.

[Els esquelets dels gegants]

Lo rector de Canales m'ha referit que fa pocs anys un pagès d'Ocentejo, després d'haver tallat un bosc de pins, va començar a fer clots per a plantar ceps, quan la seva aixada pegà en buit. Mig ple de por, això era ja cap al tard, deixà lo pagès la feina i se n'anà cap a casa, passant tota aquella nit sense poguer aclucar los ulls pensant en tot lo que havia sentit contar sobre troballes de tresors. Amb prou feines es va fer de dia, lo pagès pren de nou l'aixada i se'n va a continuar son treball. Als pocs cops descobreix una llosa, l'alça com va poguer, i es troba front a front d'un esquelet humà, però d'un esquelet pelat, sense cap quarto. Llavors fuig esporuguit, ne dóna part i hi torna acompanyat d'altres. Segueixen cavant i troben una altra sepultura i una altra i una altra fins a seixanta i tantes, i encara diuen que semblava continuar la renglera d'elles.

L'esmentat rector de Canales diu que ell veié aquelles tombes i que es componien de quatre llosses posades de cantell, formant un paral·lelogram llarg i estret, tapat per una altra llosa. Estaven arrengrerades tocant-se les unes amb les altres, i dins de cada una hi havia un esquelet humà col·locat directament sobre la terra, puix lo fondo de les tombes no estava enllosat. Sembla que en cap d'aquestes tombes s'hi trobaren objectes, lo qual no deixa de ser estrany.

En canvi m'ha dit que ell prengué les barres d'un dels cràneos, que conservava totes les dents, i que eren unes barres descomunals, quasi dobles que les de les persones d'avui; de lo qual ell dedueix que els homes allí enterrats perteneixien a un poble de gegants.

Aquesta afirmació m'ha fet riure, i no he pogut menys de preguntar-li si tots los esquelets que hi havia en aquelles tombes tenien tanta barra, a lo que m'ha contestat que no s'havia fixat més que en aquelles.

Jo no dubto de la paraula del rector, puig que m'assegura que s'aplicà aquelles barres damunt de les seves i que n'hi sobraven la meitat; mes com no féu la prova més que amb unes, podria haver donat la casualitat que hagués ensopegat amb un fenomen.

Recordo que lo metge de Faió, en la província de Saragossa, m'assegurà que en un hort que hi ha prop del cementiri, havien trobat un esquelet humà en perfecte

Emili Samper Prunera

estat de conservació; que ell mateix l'havia medit i que tenia tretze pams de llargada.

La llàstima és que els que troben aquestes estranyeses, quan són homes intel·ligents, com devem suposar que ho són un metge o un capellà, no fassen lo possible per a conservar-les, en lloc de deixar-les perdre.

De tots modos aquestes estatures gegantesques no són més que excepcions, com lo gegant *bejarano* o el gegant xino que s'ensenyava a Barcelona.

GOMIS I MESTRE, Cels (1882): «Excursions per la província de Guadalajara: IX – Dos pobles desaparecuts». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 50 (novembre, 1882): 196-197.

II.

[El tresor amagat]

Un dia, era jo molt petit, passaren per aquí dos francesos a cavall. Venien de la part de Benifallet i anaven en direcció a Tivenys. Poc després arribaren dos mossos de l'esquadra i preguntaren a mon pare si havia vist passar als dos cavallers, a qui venien perseguint des de la ratlla de França. Mon pare digué que sí i els mossos empengueren de nou la caminata, acompanyant-los mon pare, mon germà i jo. Arribats a l'ermita de Sant Bernat trobarem la terra remoguda y lo *motle* (motllo) de les gerres, mes aquestes amb los diners havien volat: los dos francesos se'ls n'havien endut.

Pocs anys després una nit trucaren a la porta. Mon pare sortí a preguntar qui hi havia i, no coneixent la veu dels qui trucaven, no volgué obrir. Aquestos insistiren dient que *sortiguessa* mon germà gran, que coneixia a un d'ells. Mon germà sortí, i havent conegut la veu d'en N., de Benifallet, obrírem la porta. Los qui trucaven eren tres hòmens armats: un de Benifallet; un de Falset i un de Valls. Manaren que els amanissem un bon sopar, dient que no faltarien diners per a pagar.

Los tres hòmens soparen perfectament, se gitaren i a l'endemà dematí cridaren a mon pare i li digueren que ells havien vingut per a buscar un tresor; que l'amo i el guarda de la finca n'eren sabedors i que els deixés fer, que ja li donarien una bona quantitat. Mon pare s'oposà a deixar-los fer cap forat si abans no el deixaven entrar a la part, a lo que no tingueren més remei que accedir.

Llavors los forasters tragueren un plano i entrant en l'iglésia, que era lo que és avui saló de reunió, començaren a cavar a poca distància de l'altar major. Als pocs pams trobaren un clau gros; aquells tres hòmens quedaren grocs; lo paper portava que el tresor estava en la direcció marcada per aquell clau. Los tres se posaren a cavar amb nou afany, mes arribà el vespre sense haver trobat res. Tres dies

estigueren aquí, sempre cavant, i per més que obriren un pou molt fondo, no trobaren cap diner.

Abans d'anar-se'n, per a què no es conegués lo que havien fet, pujaren dalt del campanar i feren caure la punta d'ell damunt de la volta de l'iglèsia, que quedà ensorrada en aquell punt, cobrint de runes lo clot que havien fet buscant lo tresor. Lo tros de volta ensorrada se coneix encara, perquè està feta de canyís, així com la part vella és de rajola.

(Contat per Miquel Agné, mestre de cases de Ginestar, quin pare havia estat masover de Cardó, quan ell era petit.)

GOMIS I MESTRE, Cels (1890): «Tradicions de Cardó». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 225-226.

III.

[Els fonaments de la casa]

L'any 1882, trobant-me a Can Gemí, pagesia de Dosrius, Jaume Colomé i Alsina, vell de 65 anys, mosso d'aquella, me va contar lo següent:

Tres mestres de cases feien una casa a Òrrius, poble del partit judicial de Mataró, però, per més que hi posaven tot lo cuidado, la paret sempre els hi queia. En vista d'això van decidir enterrar-hi als fonaments la primera persona que se'ls hi presentés: aquesta va ser la dona d'un d'ells, que hi anava a portar-li el dinar, i que, vulguis que no vulguis, hi varen enterrar de viu en viu, i van poguer acabar la casa, que sempre més s'ha aguantat. D'això ningú va haver-ne esment fins que, al morir lo darrer d'aquells mestres de cases, va confessar la malifeta.

Com aquesta llegenda, pròpia dels pobles del nord, va ser transmesa a un pagès il·lustrat i aplicada a un poble tan insignificant com Òrrius? Lo fet és que enlloc més de Catalunya n'hi he trobat lo més petit rastre, i és tot lo que recordo haver sentit respecte a llegendes de caràcter mitològic (lletra a).

GOMIS I MESTRE, Cels (1912): «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 12 (setembre, 1912): 174-175.

IV.

[El noi emparedat]

Fa uns dotze anys feien obres a can Ridemeia, a la riera d'Òrrius, al Maresme. Un noi petit de la casa jugava sota una de les bastides quan una pedra en va caure i el va deixar mort. Els paletes, per estalviar-se declaracions i eximir-se del càstig que temien, agafaren el noi i l'emparedaren.

Emili Samper Prunera

Els pares de la criatura, veient que es feia tard i que el noi no compareixia, preguntaren als paletes si l'havien vist i aquests respongueren que no. Els passos que feren aquells pares desconsolats per trobar el seu fill no són per a ésser contats.

Per fi acudiren a un endevinaire i aquest els respongué que tenien el noi a casa. Regiraren tota la casa de dalt a baix i no el trobaren enlloc. Anaren a veure un altre endevinaire, i un altre, i sempre n'obtingueren la resposta que tenien el noi a casa.

Aquells pares es tornaven boigs buscant-lo pertot arreu i no podent-lo trobar enlloc. Fins que quatre anys després un dels paletes morí a Argentona i declarà poc abans de morir el que havia succeït i el lloc on hi havia el cos del noi, que, tal com havien dit els endevinaires, es trobava efectivament a casa.

(Contat per Tereseta Llibre de can Carreres, pagesia d'Argentona, situada prop de la de can Ridemeia, 1882).

GOMIS I MESTRE, Cels (1987): *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 89-90.

§§§

I: Cas extraordinari | Gomis (1912b) II. Éssers fabulosos: b. Gegants

II: Cas extraordinari | Gomis (1912b) ---

III: Cas extraordinari | Gomis (1912b) I. Tradicions: A. Mitològiques: a. Llegendes de caràcter mitològic

IV: Cas extraordinari | Gomis (1912b) III. Ciències ocultes: d. Endevinaires

TMot:

I: F559.4.

II: N511.1, N534.4, N550.1.

III: S261.

IV: ---

Classifico com a casos extraordinaris aquestes quatre versions que recullen històries singulars d'aspecte realista. La versió I és la més complicada de catalogar i presenta el cas de la troballa d'uns estranys esquelets que semblen pertànyer a gegants. L'adscric a aquest apartat pel seu caràcter més realista i per la singularitat del fenomen que documenta, tot i que amb molts dubtes.

La versió II recull la història d'un tresor amagat que no es troba. A diferència de les llegendes de tresors, aquí no s'ha de vèncer cap guardià i, de fet, el desenllaç no porta a trobar la recompensa desitjada.

Les versions III i IV presenten històries de persones enterrades en vida. En el primer cas (III), es tracta d'un recurs utilitzat pels constructors per evitar que les parets de la casa caiguin. Gomis (1912b: 175) utilitza aquesta història com a exemple de llegenda de caràcter mitològic (concretament, I. Tradicions: A. Mitològiques: a. Llegendes de caràcter mitològic), classificació que em sembla, si més no, dubtosa per la seva caracterització de «mitològica». En la versió IV apareix una persona aparedada, fruit d'un accident mortal. Aquesta versió es relaciona directament amb les històries extraordinàries d'endevins per la presència d'aquests que indiquen, encertadament, on es troba el difunt.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

5.4. MATERIALS NO CATALOGABLES

I.

Finals de qüentos

Darrere la porta hi ha un fus,
i acabat amén Jesús
(Barcelona)

Colorín, colorado,
el cuento ya se ha acabado.
(Madrid)

Con esto y un bizcocho,
hasta mañana a las ocho.
(Madrid)

FCGM: registre 060/12: *Contes*. Relats curts i finals de rondalla en vers. s/d.

§§§

Entre els materials no catalogables es troba aquest fragment del document inèdit 060/12 procedent del FCGM que presenta tres fórmules finals de rondalles, dues localitzades a Madrid i una a Barcelona. Les tres variants recollides són força habituals. Com explico al capítol 2 d'aquesta segona part (Cels Gomis i les rondalles), l'escriptor reusenc no va publicar (ni elaborar) cap recull de rondalles. El seu corpus narratiu l'he establert a partir de l'extracció dels textos de la seva producció, ja siguin articles o monogràfics.⁵³⁰ Per aquest motiu, Gomis no inclou mai en les seves rondalles aquestes fórmules finals. Hi ha dues excepcions, ja indicades: el final de la versió d'ATU 302 (inèdita) i la que apareix al final de la versió del tipus ATU 2023 que es correspon amb la primera de les variants recollides en aquest document inèdit.

⁵³⁰ Com explico al capítol 1 d'aquesta segona part (La narrativa folklòrica en l'obra de Cels Gomis).

Emili Samper Prunera

II.

Lo Rei porc. Rondalla catalana

Una vegada era un rei que sí tenia un fill. Aquest fill, per no sé quina {estranya} {felonia} que havia fet, fou condemnat a ser set anys porc. I al mateix temps hi havia un moliner que si tenia tres filles maques com tres poms de flors.

I vet aquí que un dia el porc va començar a grinyolar rabiosament i a rompre a cops de cua tot quan trobava al seu entorn.

—Què tens, fill meu, que tan enrabiats estàs? —li preguntà el rei.

—Pare, jo em vull casar —respongué el porc.

FCGM: registre 001/30: Rondalles. s/d.

III.

Lo rei porc

Vinc a donar-vos una \---\ {flairava} i li aixecava les faldilles.

Ai! lo meu manyac! pobric!

Cops de cua per aquí i per allà, vinga trencar-ho tot.

Pare em vull casar.

Lo moliner tenia tres filles.

Encantat per set anys, en forma de porc.

Encantat de dia o de nit.

De dia.

—

Que serà rica quelcom més hi haurà al {radere}.

Amb un grapat de palla fica foc al paller de falgueres.

FCGM: registre 001/30: Rondalles. s/d.

§§§

Aquests dos fragments, també procedents del FCGM, recullen dues versions molt parcials de la mateixa rondalla, titulada «Lo rei porc» pel mateix Gomis. Més enllà d'elements molt bàsics que ens indiquen que es tracta d'una rondalla meravellosa (el fill del rei encantat en forma de porc; la presència de tres filles; l'encantament en set anys), no tenim cap pista que permeti identificar, encara que sigui parcialment, aquesta versió incompleta amb cap dels tipus ATU d'aquesta secció.

IV.

Don Bernat de la barba blanca

Hi havia un pare molt pobre que tenia un fill.

Un gall, el gat de la \---\ {endaurada} i una destral.

{Emplastes} per a curar les \---\ dels roures.

Gent \---\ pren les destrals.

Gent d'armes pren \---\ {rates}

Un animal que agafa {rates}

No em vengis pas i en farem \---\ barreres, cistells i {paneres} que anava a {recebre} el dia.

{I} vinga un gall que el fa venir.

Dos-centes lliures.

Se'n van anar a bosc.

Tinc de mirar de {fer-se} casar amb la filla del rei.

Agafa un conill.

Agafa una llebra.

Agafa una {perdiu}

{Bernat}, gat, vull coneixe'l.

{Bernat} {espadassat}.

Una colla de lladres.

Roba esparracada.

La roba de rei.

Casats que varen ser.

Hem d'anar a veure l'{heretat} d'en Bernat de la Barba blanca.

Porcs del dragó.

Ramat de porcs (porquera).

Ramat de vaques (vaquer) (del Dragó).

Ramat de moltons,

\---\, ramat d'eugues.

\---\ parada.

Arriba el rei amb tota la seva {cavalleria} los fa amagar dins d'un {poble} de falgueres.

Emili Samper Prunera

FCGM: registre 001/30: Rondalles. s/d.

§§§

Com en el cas anterior, es tracta d'una versió parcial d'una rondalla meravellosa titulada «Don Bernat de la barba blanca» de la qual no n'he trobat cap indicació més en l'obra publicada de Gomis ni tampoc en l'obra inèdita del FCGM. De fet, més que una versió parcial, o mínimament desenvolupada (com pot ser la versió II d'aquests materials no catalogables), són simples anotacions que només permeten indicar que es tracta d'una rondalla també meravellosa, sense poder precisar més.

V.

[«Goja, goja, torna a l'aigua»]

Una vegada a {Llorà} hi havia una casa de pagès molt ric.

L'hereu s'anava a {passejar}.

Un cap d'una noia molt bonica.

Després una granota.

A l'endemà.

Noia baix en desseguida.

L'arreglen per a casar-se.

Goja, goja, torna a {l'} aigua.

Es casen.

{Tenen} unes noies, cabelleres que les hi {posaven} als peus, rosses com un fil d'or.

Se'n va ell.

Es posa a caçar gent.

Sega el blat, quan acabava {de} fer los garballons.

Goja goja torna a l'aigua.

Quan ell no hi era.

Pare, pare he vist la {mama}

{Cridem-ne} a suar.

{Correvem} que \---\ aquí.

Li talla la cabellera.

Es desapareix.

FCGM: registre 001/30: Rondalles. s/d.

§§§

Aquesta versió V és semblant a l'anterior, en el sentit que presenta una sèrie d'anotacions d'una rondalla meravellosa incompleta. En aquest cas, Gomis no anota cap títol. Pels elements que hi apareixen, probablement es tracta d'una rondalla que compta amb la presència d'encantades, com recullo al títol proposat.

Emili Samper Prunera

VI.

La porquerola

I era una {xiqueta} que no tenia pare ni mare i no tenia més que tretze anys i tenia molts béns. I un xic de 15 anys se'n va enamorar d'ella i fan amonestacions i de seguida se van casar.

Ve un ordre del rei que hauria d'anar a la guerra. I ell va dir a sa mare:

—Com ella és menudeta, si la feu anar a l'aigua amb un càntir menudet, si la feu anar al forn en un taulell menudet, si la feu anar en una granera menuda.

I encara no va ser fora li compra una bacona i li fa anar a pasturar la bacona i a dormir davant l'escala. I ell va estar onze anys fora i no van sapiguer mai res d'ell.

I lo dia que feia els onze anys estava pasturant la bacona i es veu venir un cavaller.

—Bones tardes, porquerola.

—Bones tardes, bon cavaller.

—No em donaríeu raó d'on fan hostel en aquest poble?

—En {sua} casa en fan.

—Retira't porquerola que ja és hora.

—Per a mi encara no és hora.

—Retira't que pujaràs a cavall amb mi.

—Des que mon marit és fora la honra me la {guarde}.

En acabat ell se'n va {pa} allà.

—Bona nit {mos dó} Déu ¿no hi ha res per sopar?

Li couen mitja terça de carn de seguit li paren taula i al vore vindre la porquerola amb los bacons sent que la fiquen dins l'escala.

—Des que mon marit és fora, a la taula jo no entre.

—Fica't a la taula que jo pago.

Es fiquen a la taula i es fiquen a sopar.

Sopant sopant diu lo cavaller:

—Aquesta nit {si} han de desitjar dormir amb la vostra filla.

—{Ai} dòrmiga vostè amb la porquerola.

S'alçava i s'arrebossava els pantalons per a què li veiés un gran senyal que tenia en la cama. Ella es tomba i tot lo cor se va sorprendre al veure el senyal en ell.

Es fica a plorar.

—No plòrigues.

I van gitar.

Porcells.

—Au va porquerola que els porcells ja van pel carrer.

—Se n'hi anà la vostra filla que joestic amb ma muller.

I la mare i la filla es fiquen a plorar.

I tornen.

I ell.

Si no mirés que em {són} mare us {cremava} pel carrer.

I des llavòrens tots li feien la faena.

FCGM: registre 060/02: Recull de dites, corrandes, endevinalles i contes de diversa procedència de Catalunya i Castella. s/d.

§§§

El darrer dels documents inèdits que presento dins dels materials no catalogables procedents del FCGM és una versió més desenvolupada que les anteriors. Es tracta de la prosificació del romanç «La porquerola», inclòs per Francesc Pelai Briz i Fernández al primer volum de les *Cansons de la terra* (1866: 169-175) i estudiat per Valeri Serra i Boldú (1900).⁵³¹ Aquesta actualització del romanç que adopta les característiques formals d'un altre gènere (una rondalla, en aquest cas) no és un cas aïllat. Oriol (2007b) ha estudiat, en aquest sentit, la presència del romanç «L'escriveta» en el folklore (com a rondalla) i en la literatura (com a poema).

⁵³¹ Cito a partir de Miró (2001: 178-179; 203).

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

CONCLUSIONS

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

Les conclusions generals les referirem a les dues parts que hem desenvolupat en el cos del nostre treball. D'una banda, hi ha l'estudi de la biografia de Cels Gomis i Mestre i, d'una altra, l'estudi de la seva narrativa folklòrica.

1. L'estudi de la trajectòria ideològica de Cels Gomis mostra unes constants que són presents en tots els àmbits de la seva producció (articles polítics, treballs excursionistes i folklòrics, producció literària i treballs pedagògics). Després d'una primera etapa en què el seu pensament es vincula al republicanisme federal (de la mà de Valentí Almirall), la seva evolució el porta a acostar-se i a formar part activa del moviment anarquista del segle XIX. Aquest acostament a les idees anarquistes és més clar i evident en la seva joventut, pel que fa a l'acció directa, amb el contacte amb els personatges més importants de l'època i la seva actuació en els esdeveniments històrics més rellevants. A finals del segle XIX, quan fixa el seu domicili familiar a Barcelona, desapareix de la primera línia política, desaparició que coincideix amb la radicalització del moviment anarquista que culmina violentament amb el procés de Montjuïc. Tot i això, les idees anarquistes ja han arrelat en la ideologia de Cels Gomis i es fan presents en tota la seva obra, com demostra l'anàlisi d'aquesta.

En la producció literària mostra les temàtiques tractades pels literats anarquistes de l'època, hereus en molts casos, en el cas català, del republicanisme. Els temes més rellevants, en aquest sentit, són: la ciència com a motor que engrandeix la capacitat de progrés de l'home; la reivindicació del geni de l'home per damunt de nacions; l'elogi dels benefactors de la humanitat; la reivindicació de la importància del paper de la dona en la societat; l'elogi del maquinisme.

En els manuals i treballs pedagògics (sovint, adreçats als més joves), Gomis insisteix en les idees sobre el progrés de la humanitat a través sempre del treball i de l'esforç, i reivindica la formació de les classes populars com a eina per fomentar el progrés i el desenvolupament i combatre les desigualtats.

Aquestes constants es poden resseguir al llarg de la seva obra publicada, però també en l'obra inèdita que es conserva en el Fons Cels Gomis i Mestre, com demostren els nombrosos documents inèdits que s'han transcrit en els diferents capítols d'aquesta tesi.

2. Una aportació d'aquest treball consisteix en la publicació de la llista bibliogràfica més completa existent fins ara, amb tota l'obra de Cels Gomis i Mestre. Aquesta llista (Annex 1. Obra de Cels Gomis i Mestre) inclou la producció de l'escriptor en tots els seus àmbits d'actuació. S'han localitzat un total de 227 obres (articles i

Emili Samper Prunera

llibres), que es distribueixen de la manera següent, segons l'àmbit al qual pertanyen: 70 publicacions que cal situar en l'àmbit de l'excursionisme, 59 en el de la pedagogia, 52 en el del folklore, 28 en el de la política i 18 en el de la literatura. Aquestes xifres mostren una producció molt important que no és exclusiva d'un únic camp d'actuació.

L'extensa i prolífica obra de Cels Gomis en l'àmbit excursionista i folklòric (122 publicacions en total) apareix lligada amb el moviment excursionista de l'època per la seva vinculació com a soci de l'Associació d'Excursions Catalana, primer, i del Centre Excursionista de Catalunya, després. Aquesta producció seria destacable per ella mateixa, per la quantitat de dades recollides i pel seu intent científic (amb totes les limitacions evidents) d'organitzar i sistematitzar aquest material. Més enllà de les dades, però, Cels Gomis destaca com a folklorista pel seu mètode. En primer lloc, es mostra contrari a la manipulació (en qualsevol sentit) dels materials recollits de la tradició oral i exemplifica aquesta posició, d'una banda, amb la recollida de les variants i, per l'altra, amb la seva anotació, acompanyada sovint d'aclariments de tot tipus per a facilitar-ne la comprensió. Aquests aclariments apareixen sovint al costat de dades sobre la informació contextual de les versions recollides oralment, informació molt valuosa des d'una òptica actual ja que permet saber en quin context s'ha produït l'acte etnopoètic (nom i cognoms del recol·lector, edat, professió, localitat de naixement, etc.).

La sensibilitat de Cels Gomis per les variants pròpies de cada territori, pel que fa a la recollida de material que té un interès des del punt de vista folklòric, s'ha de fer extensible a la vessant lingüística. Gomis, tot i no aprofundir, en cap dels seus treballs, en aquesta vessant, sí que aporta, al llarg de la seva obra, tant materials que poden ser interessants per als lingüistes (per exemple, el lèxic) com reflexions al voltant de la barreja de llengües i de la interferència entre les modalitats de diferents indrets, ja sigui per motius de proximitat geogràfica o per influència del prestigi social. La seva experiència com a parlant és la que guia els seus raonaments, que segueixen, en línies generals, la seva pròpia ideologia aplicada també en el treball de camp. El seu és, doncs, el testimoni d'un autor interessat en la variació i el respecte per la llengua oral, tant des de l'àmbit de la cultura popular com del lingüístic, fet destacable i a tenir en compte en aquesta època de naixement de l'estudi de la cultura popular a Catalunya.

Fruit de la seva ideologia anarquista i del mètode científic, Gomis no recull aquest material buscant «l'ànima del poble» com feia el romanticisme sinó que, al contrari, pretén fer evident l'aspecte irracional d'aquest tipus de creences i el

contraposa amb una perspectiva científica i racional, en la línia de treballar de cara al progrés. Aquesta crítica a la irracionalitat es fa extensible a la religió.

3. L'estudi de la narrativa folklòrica de Cels Gomis mostra una vessant totalment inèdita de la seva producció, com és la de rondallista. Del total de 186 versions que formen la narrativa folklòrica examinada en aquest treball, 62 es poden classificar segons l'índex internacional de tipus rondallístics d'Aarne/Thompson/Uther, un 33% del total (Figura 1 de l'Annex 3: distribució de totes les versions).

Aquestes dades evidencien la importància de Cels Gomis com a rondallista, un aspecte de la seva vessant de folklorista absolutament desconeguda fins ara. L'extensió (en nombre de publicacions) de la seva obra, així com la seva especialització (pel que fa als treballs monogràfics) en reculls formats per un gran nombre de gèneres heterogenis («modismes, aforismes, creencies, supersticions, etc., etc.», com assenyala el títol de la *Zoologia popular*) fan que la seva producció rondallística hagi quedat amagada fins ara. A aquest factor, cal sumar-hi la voluntat expressa de l'escriptor per recollir noves dades en els seus treballs i per no repetir el que ja feien en aquell moment altres folkloristes de l'època. El cas més clar, en aquest sentit, és el de Francesc de S. Maspons i Labrós, a qui Gomis remet en aquells casos en què no desenvolupa una rondalla perquè ja ha estat recollida pel folklorista granollerí.

Entre totes les versions catalogades segons l'índex ATU, destaquen, pel seu nombre, les 30 (48%) que pertanyen a les rondalles religioses. Aquest percentatge respon clarament a la mateixa naturalesa de les versions. Per una banda, és en aquesta part del catàleg internacional on es troben els relats etiològics sobre l'origen d'animals i plantes. I és precisament l'estudi d'animals i plantes el que constitueix l'objecte d'interès de Gomis en dos dels seus treballs monogràfics (Gomis 1891c; 1910; 1983). Per altra banda, en un altre treball d'aquest tipus, el folklorista se centra en l'estudi de les creences sobre la lluna (Gomis 1884d; 1884m; 1900a; 1912c; 1912d). Dins d'aquest recull és on es localitza el tipus ATU 751E*, que és el que ofereix el major nombre de versions d'un mateix tipus ATU (un total de 14). La suma d'aquests dos fets evidencia aquesta major presència de les rondalles religioses.

La resta de subgèneres presents a ATU tenen la distribució següent: 14 versions (23%) són contarelles, 7 versions (11%) són rondalles del gegant beneit, 5 versions (8%) són rondalles d'animals, 4 versions (7%) són rondalles meravelloses i 2

Emili Samper Prunera

versions (3%) són rondalles formulístiques (Figura 2 de l'Annex 3: distribució per subgèneres de les versions ATU).

Pel que fa als tipus ATU presents en aquestes versions, en el present treball se n'han identificat un total de 32, tres dels quals són tipus que no apareixen documentats a Oriol/Pujol ni al RondCat. Es tracta del tipus ATU 810A* (The Priest and the Devil), del tipus ATU 1710 (Boots Sent by Telegraph) i del tipus ATU 1891 (Catching a Rabbit) que, en la versió de Gomis, es combina amb ATU 1960D (The Great Vegetable). En els tres casos, s'ha proposat un resum del tipus i un títol per a les versions catalanes: 810A* [El Diable deixa el pont inacabat], 1710 [Les espadenyes enviades per telègraf] i 1891 [Les llebres caçades].

4. En el corpus examinat, hi ha 49 versions (el 27% del total) que es poden catalogar segons tipus que no apareixen a l'índex ATU. Són les que s'han catalogat a partir dels agrupaments proposats al projecte «RondCat: rondalles catalanes» i que es corresponen a tipus identificats amb una «C» seguida d'un número correlatiu.

En 21 versions, aquesta catalogació s'ha dut a terme a partir de tipus existents al web RondCat, i que corresponen als 13 tipus següents: C-005 (Com es menja una figa), C-015 (El mal caçador), C-021 (Per què la cadenera té les plomes del coll vermelles), C-029 (Per què la mula no pot tenir fills), C-032 (La redempció de l'ànima en pena), C-042 (La fruita que més agradava a sant Pere), C-054 (Sant Vicenç Ferrer i l'obrer de la bastida), C-058 (La marededéu trobada), C-063 (L'aprenent de bruixot), C-064 (El ferrer ferra la seva dona), C-065 (L'home convertit en ruc), C-078 (La fusta de la imatge del sant) i C-086 (Rondalla sorpresa).

Les 28 versions restants corresponen a tipus nous creats a partir de la localització de dos (o més) versions coincidents del mateix argument (una de Gomis i la resta d'un autor diferent). En aquests casos, s'ha caracteritzat el nou tipus amb un títol i un resum representatiu, i s'ha localitzat la relació de versions. Els 17 nous tipus proposats en aquest treball són els següents: C-097 [El vestit robat a la bruixa], C-098 [La bruixa ferida], C-099 [«Portes barba i files?»], C-100 [El viatge prodigiós], C-101 [El cubell màgic], C-102 [«Per on vols sortir?»], C-103 [«Dimoni, on vas?»], C-104 [«Porta el frare al llit»], C-105 [La serp desagraïda], C-106 [La invenció de la fanga], C-107 [L'origen de la rosa de Jericó], C-108 [El santcrist dins del riu], C-109 [El cucut i la cigala], C-110 [L'oriol i el

gaig], C-111 [L'origen dels esguerrats], C-112 [El porc de l'alcalde] i C-113 [La fondària del gorg].

Entre els tipus ja presents al RondCat i les noves propostes, hi ha dues classes de relats que destaquen per damunt dels altres per la seva major representativitat. Es tracta, en primer lloc, de relats etiològics sobre l'origen d'animals i plantes, presents als tipus C-021, C-029, C-042, C-107 i C-111. Aquest fet és coherent amb la major presència de rondalles religioses observada entre les versions d'ATU i s'explica, novament, per les característiques dels reculls de Gomis dedicats a la botànica i zoologia populars (Gomis 1891c; 1910; 1983). En segon lloc, els relats protagonitzats per bruixes, que apareixen als tipus C-063, C-064, C-065, C-097, C-098- C-099, C-100, i pel diable en els tipus C-102, C-103 i C-113. La major presència d'aquests tipus s'explica per la publicació pòstuma de Cels Gomis (1987) de *La bruixa catalana*, així com per la publicació de treballs anteriors sobre meteorologia que inclouen també creences d'aquest tipus (Gomis 1884n; 1888c; 1998).

L'increment de versions (catalanes i peninsulars) dels tipus protagonitzats per bruixes que apareixen al RondCat (C-063, C-064 i C-065) i, sobretot, la proposta de tipus nous (C-097, C-098, C-099 i C-100), tenint en compte les aportacions prèvies d'altres investigadors, són una aportació d'aquest treball que permet avançar en l'estudi i la catalogació d'aquest tipus de relats.

5. Les 69 versions restants del corpus examinat (el 37% del total) que no es poden catalogar segons l'índex ATU o els tipus «C» del RondCat, s'han classificat segons el gènere narratiu al qual pertanyen. Aquestes versions presenten la distribució següent: 24 versions (35%) són tradicions explicatives, 20 versions (29%) són llegendes de bruixeria, 6 versions (9%) són llegendes satàniques, 5 versions (8%) són llegendes hagiogràfiques, 4 versions (6%) són casos extraordinaris, 3 versions (4%) són facècies, 3 versions (4%) són rondalles no catalogades, 2 versions (3%) són llegendes sacres. Finalment, hi ha una versió (1%) de relat etiològic i una versió (1%) d'apòleg (Figura 3 de l'Annex 3: distribució per gèneres narratius de les versions no catalogades).

El resultat d'aquesta distribució segueix la mateixa línia que s'ha pogut observar amb relació a les versions catalogades (ATU i RondCat) i confirma la tendència ja apuntada: en les versions classificades segons el gènere predominen també els relats explicatius. En aquest cas, però, es tracta d'un únic relat etiològic i de 24 tradicions explicatives, que comparteixen amb els primers el caràcter explicatiu però, a

Emili Samper Prunera

diferència d'aquests, presenten característiques de tipus local i del llenguatge i no pas característiques aplicables a tota una espècie. La seva major presència ve donada per les versions que ofereixen explicacions d'elements físics concrets (pedres, marques, accidents geogràfics, etc.) i de denominacions populars de llocs i de frases fetes que procedeixen, majoritàriament, de les excursions realitzades per Cels Gomis, en el marc de la seva activitat excursionista com a membre de l'Associació d'Excursions Catalana i del Centre Excursionista de Catalunya.

La nombrosa presència de llegendes de bruixeria i de llegendes satàniques (els dos gèneres que compten amb més versions, després de les tradicions explicatives) s'explica, com en el cas dels tipus «C» del RondCat protagonitzats per bruixes i pel diable, pels treballs de Gomis sobre les bruixes i el dimoni (Gomis 1884n; 1888c; 1987; 1998).

6. De les 186 versions examinades en aquest corpus, n'hi ha 76 (41%) en les quals Cels Gomis dona, de manera explícita, el lloc on ha recollit la narració. Aquesta indicació apareix, sovint, al final del text, entre parèntesis, o bé en nota. La resta de versions procedeixen, d'una banda, de fonts orals en les quals no s'especifica la localització (com la versió del tipus C-054 i la versió II de les llegendes sacres que Cels Gomis recull de la seva mare). De l'altra, procedeixen de fonts escrites, especificades en nota pel folklorista. Les localitzacions assenyalades per Gomis són, en total, 50 (Annex 5: Índex de tipus, versions i localitzacions).

Al costat de la indicació de la localitat on s'ha recollit la versió, el folklorista inclou informació contextual referida a l'informant (nom, edat i professió). Aquest tipus d'informació, que no apareix de manera sistemàtica, no és exclusiva de la narrativa folklòrica de l'escriptor sinó que és un element que es pot trobar en tota la seva producció, fet que demostren els nombrosos exemples presents a l'«Aplech de cançons populars catalanas» (Gomis 1883n) i a *Lo llamp y'ls temporals* (Gomis 1884n). Aquesta voluntat de fixar aquesta classe d'informació respon a la concepció científica de Gomis, evident en les nombroses dades referides a la localització en els seus treballs monogràfics sobre variants d'animals, plantes i meteorologia. Un aspecte a tenir en compte, en aquest sentit, és la consciència deliberada mostrada per Gomis de la importància d'aquestes dades contextuais. Aquest fet es fa evident quan retreu a Joaquim M. Bartrina que no anoti la procedència dels aforismes recollits sobre meteorologia i agricultura (Gomis 1998: 8). En aquesta mateixa línia, cal situar les anotacions lèxiques comentades anteriorment.

7. Formen part del corpus examinat 16 versions inèdites (9% del total), que procedeixen del Fons Cels Gomis i Mestre. Amb la seva inclusió s'aconsegueix donar a conèixer aquestes versions, així com fer evident l'interès del folklorista per aquests materials, tot i no publicar cap recull format únicament per rondalles. Entre els documents inèdits catalogats, s'hi troben tres versions de rondalles meravelloses incompletes (ATU 302 i 510B), una versió completa d'ATU 2275 i sis versions de rondalles sorpresa (C-086). Les versions d'aquests dos darrers tipus inclouen la procedència així com indicacions adreçades al contador de la rondalla. Per altra banda, entre els sis documents inèdits no catalogables s'hi troben tres fórmules finals de rondalla que també inclouen la localització.

8. Estudis anteriors han demostrat a bastament com la meitat del corpus rondallístic del folklorista Joan Amades va ser redactat, amb major o menor grau (segons les versions), sobre la base de fonts impreses anteriors o bé utilitzant part de la informació. Aquesta dependència també s'ha mostrat en aquest treball, com evidencien les versions d'Amades dels tipus C-063, C-064, C-065 del RondCat, que estan basades en Francesc Martínez i Martínez, Francesc de S. Maspons i Labrós i Pau Bertran i Bros, respectivament.

En el cas concret de Cels Gomis, aquest treball ha demostrat com Joan Amades també va utilitzar el folklorista reusenc com a font. S'ha detectat i provat que la rondalla «Els porcs de Chia» d'Amades (1950: 848; 1974: 1184) està basada en la versió d'ATU 1268* (Electing a Mayor) que Gomis inclou en la *Zoologia popular* (Gomis 1910: 183-184) i que prèviament havia publicat en el seu monogràfic sobre la vall de Benasc (Gomis 1883k: 117-118). La dependència és clara per diferents motius: la coincidència argumental i de localització (el poble de Gia), la coincidència de detalls (en tots dos casos, el porc protagonista és també el del «tio Joan») i, per últim, la referència bibliogràfica que Amades inclou en aquesta versió, després de l'informant (Pau Soler de Lleida), i que no és altra que la *Zoologia popular* de Gomis. En altres casos, Amades també utilitza les versions publicades per Gomis però no per redactar-ne una versió nova, sinó per resumir la de Gomis. Aquest és el cas de la versió V de C-098 (resumida per Amades a 1934: 59) i de les versions I i II de les llegendes de bruixeria: tempesta (resumides per Amades a 1934: 57-58), en les quals el folklorista barceloní n'assenyala la procedència en nota.

En els reculls que s'han escorcollat per a localitzar versions similars a les recollides per Cels Gomis, s'ha detectat un altre cas de dependència d'Amades

Emili Samper Prunera

respecte a una font anterior. Es tracta de la versió de Verdaguer (1992: 245-247; 2003: 624-625) que porta per títol «Les Gorgues», i que forma part del nou tipus C-113 [La fondària del gorg]. Amades la pren com a base en la redacció de la seva versió que es pot incloure en aquest mateix tipus, «L'olla de les gorges», publicada amb el número 1506 a la *Rondallística* (Amades 1950: 1106-1107). En altres casos, s'ha observat, en les llegendes de bruixeria i en les llegendes satàniques (i en els tipus nous que inclouen versions d'aquests gèneres), una relació directa entre algunes versions d'Amades (1934; 1950) respecte altres versions publicades anteriorment per Apel·les Mestres (1933).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

Aarne, Anti; Stith Thompson [AaTh]

- 1961 *The Types of the Folktale. A classification and bibliography.* Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, «Folklore Fellows' Communications 184».

Abelló i Güell, Teresa

- 1987 *Les relacions internacionals de l'anarquisme català (1881-1914).* Pròleg de Josep Termes. Barcelona: Edicions 62, «Llibres a l'abast 224».

Adell Castán, José Antonio; Celedonio García Rodríguez

- 2009 «Brujas y seres mágicos de Aragón». *Dossiers Feministes* núm. 13 (2009): 103-133.

Aisa, Ferran

- 2007 *La Internacional. El naixement de la cultura obrera.* Barcelona: Editorial Base.

Albert-Llorca, Marlène

- 1991 *L'ordre des choses. Les récits d'origine des animaux et des plantes en Europe.* Paris: CTHS.
1994 «Plaer de text, plaer de sentir: les narracions d'origen europees». *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 4 (febrer, 1994): 80-90.

Alcover i Sureda, Antoni M.

- 1915 «Amics morts (244-246): D. Cels Gomis i Mestre». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Tom VIII, núm. 7 (juny-juliol, 1915): 304.
1936-72 *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó.* 24 volums. Palma: Moll.
1996 *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi d'es Racó.* Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. Vol. I. Palma: Moll.
1998 *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi d'es Racó.* Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. Vol. II. Palma: Moll.
2001 *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi d'es Racó.* Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. Vol. III. Palma: Moll.
2006 *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi d'es Racó.* Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. Vol. IV. Palma: Moll.

Emili Samper Prunera

- 2009 *Aplec de rondaias mallorquines d'en Jordi d'es Racó*. Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. Vol. V. Palma: Moll.

Almirall, Valentí

- 1983 *España tal como es*. Estudi preliminar i notes crítiques a càrrec d'Antoni Jutglar. Traducció de Rosario Fernández-Cancela. Barcelona: Anthropos.

Almirall, Valentí; Ramon Arabia i Solanas; Carles Bosch de la Trinxeria; Josep Brú; Josep Cortils i Vieta; Cels Gomis; Francesc de Sales Maspons i Labrós; Joan Roca i Cusi; Joan Segura; Gaietà Vidal i Valenciano

- 1887 *Miscelánea Folk-lòrica*. Barcelona: Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular IV».
[Edició facsímil amb pròleg de Josefina Roma. Barcelona: José J. de Olañeta Editor, «Arxiu de Tradicions Populars 11», 1981]

Álvarez Junco, José

- 1991 *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*. Segona edició, corregida. Madrid: Editorial Siglo XXI [1976].

Amades, Joan

- 1934 *Bruixes i bruixots*. Barcelona: La Neotípia, «Biblioteca de Tradicions Populars sèrie B XIII».
[Edició facsímil amb una introducció de Joan Carnicer. Tarragona: Edicions El Mèdol, «Biblioteca de Tradicions Populars 16», 2002]
- 1935 *El Mal donat*. Barcelona: La Neotípia, «Biblioteca de Tradicions Populars sèrie C XXXI»
[Edició facsímil amb una introducció de Jordi Royo. Tarragona: Edicions El Mèdol, «Biblioteca de Tradicions Populars 23», 2003]
- 1950 *Folklore de Catalunya: Rondallística (Rondalles-Tradicions-Llegendes)*. Barcelona: Selecta.
- 1954 «La navegación prodigiosa». *Diario de Barcelona* (30 de gener, 1954).
- 1974 *Folklore de Catalunya: Rondallística (Rondalles)*. Barcelona: Selecta, «Biblioteca Perenne 13».
- 1988 *L'origine des bêtes. Petite cosmogonie catalane*. Traducció i presentació de Marlène Albert-Llorca. Carcassone: Garae/Hesiodé, «Classiques de la Littérature Orale».
- 1989 *Imatges de la Mare de Déu trobades a Catalunya*. Presentació de Pere Ribot. Barcelona: Selecta/Catalònia.

- 1990 *Des étoiles aux plantes. Petite cosmogonie catalane.* Traducció i presentació de Marlène Albert-Llorca. Carcassone: Garae/Hesiodé/Presses Universitaires du Mirail, «Classiques de la Littérature Orale».

Amores, Montserrat

- 1997 *Catálogo de cuentos folclóricos reelaborados por escritores del siglo XIX.* Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, «Biblioteca de dialectología y tradiciones populares XXVII».

Anguera, Pere

- 1989 *L'Ombra de l'Estel Blanc. Estudis sobre el catalanisme polític.* Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
1999 *Societat, sociabilitat i ideologia a l'àrea reusenca.* Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
2010 *Els segadors. Com es crea un himne.* Barcelona: Rafael Dalmau editor, «La creació dels símbols nacionals de Catalunya 2».

Araguás Pueyo, Sandra; Nereida Muñoz Torrijos; Estela Puyuelo Ortiz

- 2006 *La sombra del olvido. Tradición oral en el pie de sierra meridional de Guara.* Volum II. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses (Diputación de Huesca).

Arranz, Romà

- 2008 «De la manufactura gràfica a la indústria: la impremta de Lluís Tasso» dins Pilar Vélez (ed.): *L'exaltació del llibre al Vuitcents. Art, indústria i consum a Barcelona.* Barcelona: Biblioteca de Catalunya/Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, pp. 15-32.

Asensio García, Javier

- 2002 *Cuentos riojanos de tradición oral.* Logroño: Gobierno de La Rioja, «La Rioja 20XXI».

Asiáin Ansorena, Alfredo

- 2006 «Narraciones folclóricas navarras. Recopilación, clasificación y análisis». *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra* 38, núm. 81 (2006): 11-291.

Ayats, Jaume

- 2011 *Els Segadors. De cançó eròtica a himne nacional.* Barcelona: L'Avenç, «Història».

Bacardí, Montserrat; Pilar Godayol (dir.)

- 2011 *Diccionari de la traducció catalana.* Vic: Eumo Editorial.

Emili Samper Prunera

Balaguer, Víctor

- 1866 *Esperansas y recorts*. Barcelona: Establiment tipogràfic de Jaume Jepús.
- 2002 *Poesia*. A cura de Joaquim Molas. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú/El Cep i la Nansa.

Baldó i Vives, Francesc

- 1999 *Contes i contalles de Miquel de Rosa. Modismes, dits i comparances en la parla de Benimuslem*. Alzira: Publicacions de l'Ajuntament de Benimuslem.

Bardavio Novi, Antoni

- 1999 «L'arqueologia prehistòrica a l'ensenyament obligatori de l'estat espanyol: història i perspectives». Tesis doctoral dirigida per la Dra. Paloma González Marcén. Bellaterra: Departament d'Antropologia Social i Prehistòria-Divisió de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Bartrina, Joaquim M.

- 1881 «La meteorologia popular» dins *Obras en prosa y verso*. Barcelona: Teixidó y Parera, pp. 193-218.
[Edició facsímil amb una introducció a cura de Salvador Palomar; Montserrat Flores i Ferran Sugranyes. Calaceit: Arxiu Històric Municipal de Reus/Carrutxa, «Fulls monogràfics 10», 2001]

Bellés, Xavier

- 2004 *Els bestiaris medievals: llibres d'animals i de símbols*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, «Episodis de la història 340/341».

Beltran, Rafael (ed.)

- 2007 *Rondalles populars valencianes. Antologia, catàleg i estudi dins la tradició del folklore universal*. València: Publicacions de la Universitat de València.

Bertran i Bros, Pau

- 1909 *El rondallari català*. Barcelona: R. Miquel y Planas.
- 1989 *El rondallari català*. Editat per Josep M. Pujol. Il·lustrat per Joan Vila. Barcelona: Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 2».

Boggs, Ralph Steele

- 1930 *Index of Spanish folktales, classified according to Antti Aarne's 'Types of the Folktale', translated and enlarged by Stith Thompson, in FF*

Communications no. 74. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, «Folklore Fellows' Communications 90».

Borja, Joan

- 2011 «Llegenda i paisatge: sobre la Coltellada de Rotlà al Puigcampana» dins Àngel Vergés; Jordi Colomer (eds.): *Llegendes i paisatges dels Països Catalans*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, «Quaderns 30», pp. 199-219.

Bosch de la Trinxeria, Carles

- 1887a «Una rectificació necessària». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 291 (2 d'octubre de 1887): 745-746.
- 1887b «[Sense títol]». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 301 (6 de novembre de 1887): 856-858.
- 1887c «Secció de Folklore: Cartas sobre la Miscelánea Folk-lòrica». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 10, núm. 111 (desembre, 1887): 220-222.

Bosch i Rodoreda, Andreu

- 2002 «*Què diuen els aucells?*, una edició pòstuma discutible». *Anuari Verdaguer* 11 (2002): 501-525.

Briz i Fernández, Francesc Pelai

- 1866 *Cansons de la terra*. Cants populars catalans col·leccionats per Francesc Pelay Briz y Candi Candi. Vol. I. Barcelona: Llibreteria de E. Ferrando Roca, Estampa de El Porvenir.

Calero Delso, Juan Pablo

- 2010 «Apuntes biográficos de Celso Gomis Mestre» dins *Celso Gomis Mestre. Excursiones por la provincia de Guadalajara*. Ciudad Real: Centro de Estudios de Castilla-La Mancha/Universidad de Castilla-La Mancha, «Colección Recortes de Prensa», pp. 17-36.

Camarena, Julio; Maxime Chevalier

- 1995 *Catálogo tipológico del cuento folklórico español. Cuentos maravillosos*. [vol. I] Madrid: Gredos.
- 1997 *Catálogo tipológico del cuento folklórico español. Cuentos de animales*. [vol. II] Madrid: Gredos.
- 2003a *Catálogo tipológico del cuento folklórico español. Cuentos religiosos*. [vol. III] Madrid: Centro de Estudios Cervantinos.
- 2003b *Catálogo tipológico del cuento folklórico español. Cuentos-novela*. [vol. IV] Madrid: Centro de Estudios Cervantinos.

Emili Samper Prunera

Capdevila, Maria; Maria Carme Illa

- 1990 *Índexs de la revista «L'Avenç»*. Pròleg de Joaquim Molas. Barcelona: Editorial Barcino.

Cardigos, Isabel

- 2005-06 «New types proposed for the religious tales and novella in the *Catálogo tipológico del cuento folklórico español*». *Estudios de Literatura Oral [Homenagem a Julio Camarena]*, núm. 11-12 (2005-06): 269-296.
- 2006 *Catalogue of portuguese folktales*. Amb la col·laboració de Paulo Correia i J. J. Diaz Marques. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, «Folklore Fellows' Communications 291».

Caro Baroja, Julio

- 1966 *Las brujas y su mundo*. Madrid: Alianza Editorial [¹1961. Madrid: Revista de Occidente].

Carod Rovira, Josep Lluís (dir.)

- 1986 *Cent personatges. Del Baix Penedès al Montsià*. Pròleg d'Albert Manent. Tarragona: Edicions El Mèdol/Caixa d'Estalvis del Penedès.

Carulla i Canals, Lluís; Maria Font i Bernaus; i fills

- 1975 *L'excursionisme a Catalunya. 1876-1976. Cent anys del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona: Editorial Barcino/Fundació Carulla-Font.

Castellanos, Jordi

- 1976 «Aspectes de les relacions entre intel·lectuals i anarquistes a Catalunya al segle XIX (A propòsit de Pere Coromines)». *Els Marges*, núm. 6 (febrer 1976): 7-28.

Castellvell, Ventura

- 1987 «El Folklorista C. Gomis a Rasquera». *Dous Rasquera: Butlletí del Grup Cultural Rasquera* 6, núm. 22 (hivern).

Chauvet, Horace

- 1899 *Légendes du Roussillon*. París/Perpinyà: Librairie J. Maisonneuve/Imprimerie-Librairie de l'Indépendent.

Christiansen, Reidar Th.

- 1958 *The Migratory Legends. A Proposed List of Types with a Systematic Catalogue of the Norwegian Variants*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, «Folklore Fellows' Communications 175».

Clavé, Josep Anselm

- 1858-63 *Flores de estío. Poesías de José Anselmo Clavé puestas en música por él mismo*. 2 volums. Barcelona: Establ. Tip. de Narciso Ramírez.
1902 *Flores de estío. Poesía de José Anselmo Clavé*. 4a edició. Barcelona: Manuel Soler, editor.

Cocchiara, Giuseppe

- 1971 *Storia del folklore in Europa*. 2a edició. Torí: Paolo Boringhieri [1952].

Coll, Pep

- 1989 *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*. Dibuixos de Sebastià Tamarit. Barcelona: La Magrana, «L'Esparver 15» [1986. Barcelona: Edicions del Mall].
1993 *Muntanyes maleïdes*. Barcelona: Empúries, «Narrativa 26».
1996 *Viatge al Pirineu fantàstic*. Fotografies de Jep de Moner. Barcelona: Columna.

Coll Monteagudo, Ramon

- 2012 *El Maresme fantàstic. Llegendes*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, «Col·lecció popular Llegendes 29».

Comas, Ramon Nonat

- 1915 «En Cels Gomis i Mestres». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 25, núm. 246 (juliol, 1915): 216-220, núm. 247 (agost, 1915): 237-246.

Correia, Paulo

- 2012 «Las mujeres y la metamorfosis animal en las leyendas portuguesas de brujas» dins Camiño Noia (ed.): *Imaxes de muller. Representación da feminidade en mitos, contos e lendas*. Vigo: Universidade de Vigo, pp. 141-147.

Cutrina i Sorinas, Gonçal

- 1981 *Llegendes i tradicions de les valls del Ter i del Freser*. Ripoll: Maideu.

Dähnhardt, Oskar

- 1907-12 *Natursagen*. 4 volums. Leipzig, Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner.

Dégh, Linda

- 1972 «Folk Narrative» dins Richard M. Dorson (ed.): *Folklore and folklife: and introduction*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 53-83.

Emili Samper Prunera

- 2001 *Legend and belief: dialectics of a folklore genre.* Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.

Delarue, Paul

- 1957 *Le conte populaire français. Vol. I* [Contes merveilleux, première partie]. Paris: Éditions Erasme.

Delarue, Paul; Marie-Louise Tenèze

- 1964 *Le conte populaire français. Vol. II* [Contes merveilleux, deuxième partie]. Paris: Maisonneuve et Larose.
- 1976 *Le conte populaire français. Vol. III* [Contes d'animaux]. Paris: Maisonneuve et Larose.
- 1985 *Le conte populaire français. Vol. IV* [Contes religieux]. Paris: Maisonneuve et Larose.
- 2000 *Le conte populaire français: contes-nouvelles.* Amb la col·laboració de Josiane Bru. Paris: Éditions du Comité des Travaux historiques et scientifiques.
- 2002 *Le conte populaire français. Édition en un seul volume reprenant les quatre tomes publiés entre 1976 et 1985.* Paris: Maisonneuve et Larose.

Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans. Coordinat per Maria Teresa Martínez de Sas (segle XIX); Pelai Pagès i Blanch (segle XX). Edicions Universitat de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

Diccionari de la literatura catalana. Sota la direcció de Joaquim Molas (de 1965 a 1971) i Josep Massot i Muntaner (de 1977 a 1979). Barcelona: Edicions 62, 1979.

Domènech, David

- 2011 «*Alma Libertas. Aproximació històrica a la Biblioteca Arús*» dins Montserrat Comas; Víctor Oliva (coord.): *Llum entre ombres. 6 biblioteques singulars a la Catalunya contemporània.* Vilanova i la Geltrú: Organisme Autònom de Patrimoni Víctor Balaguer, pp. 116-143.

Dorson, Richard M.

- 1968 *The British folklorists: a history.* Chicago: University of Chicago Press.

Duran i Tort, Carola

- 1998 *Índexs de «La Renaixensa».* Barcelona: Editorial Barcino.

Elías de Molins, Antonio

- 1889 *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. 2 volums. Barcelona.
[Edició facsímil. Pamplona: Editorial Analecta, 2000]

Espinosa, Aurelio M.

- 2009 *Cuentos populares recogidos de la tradición oral de España*. Introducció i revisió de Luis Díaz Viana i Susana Asensio Llamas. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas [1946-47, 3 volums].

Espinosa, Aurelio M. (hijo)

- 1996 *Cuentos populares de Castilla y León*. Vol. I. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas [1987].

Farnés, Sebastià

- 1992-99 *Paremiologia catalana comparada*. Edició a cura de Jaume Vidal Alcover, Magí Sunyer i Josep Lluís Savall. Amb la col·laboració de Josep M. Pujol. Barcelona: Columna.

Ferré Trill, Xavier

- 2007 *Pensament positivista a Catalunya*. Valls: Cossetània Edicions, «Col·lecció Antines 12».

Figueres i Artigues, Josep M.

- 1986 «El *Diari Català* (1879-1881): plataforma d'exposició del pensament catalanista» dins *Catalanisme: història, política i cultura*. Barcelona: L'Avenç, «Col·lecció Clio 7», pp. 73-98.
- 1999 *El primer diari en llengua catalana. «Diari Català» (1879-1881)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica LII», Premi Nicolau d'Olwer 1995.

Fontana, Josep

- 1994 «L'altra Renaixença: 1860 i la represa d'una cultura nacional catalana» dins Pere Gabriel (dir.): *Història de la cultura catalana*. Vol. V. *Naturalisme, positivisme i catalanisme: 1860-1890*. Barcelona: Edicions 62, pp. 15-33.

Fort i Cañellas, Maria Rosa

- 2009 «Lexicografia catalana a l'Aragó». *Archivo de Filología Aragonesa*, núm. 65 (2009): 179-213.

Fradejas Lebrero, José

Emili Samper Prunera

- 2005-06 «Apostillas al *Catálogo tipológico del cuento folklórico español (I)*». *Estudios de Literatura Oral [Homenagem a Julio Camarena]*, núm. 11-12 (2005-06): 113-128.

Gabriel, Pere

- 1986 «Anarquisme i catalanisme» dins *Catalanisme: història, política i cultura*. Barcelona: L'Avenç, «Col·lecció Clio 7», pp. 193-210.
- 1991 «Pensament econòmic i social obrer de la primera internacional a Catalunya» dins *1res Jornades sobre moviment obrer a l'Arús*. [Barcelona, x.1988]. Barcelona: Associació d'Amics de la Biblioteca Pública Arús, pp. 21-27.
- 1997 «Catalanisme i republicanisme federal del vuitcents» dins *El catalanisme d'esquerres*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, «Quaderns del Cercle 13», pp. 31-82.
[Inclòs també dins *El catalanisme i la cultura federal: història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*. Reus: Fundació Josep Recasens, pp. 59-115, 2007].
- 2001 «Mites republicans. Els federals catalans i Pau Claris» dins *Símbols i mites a l'Espanya Contemporània*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, pp. 87-101.
- 2005 «Josep Lluнас i Pujals, acràcia, lliure pensament, catalanitat i literatura» dins Pere Anguera et al.: *Literatura i cultura reusenca del segle XIX*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, «Assaig 96», pp. 269-301.
- 2007 *El catalanisme i la cultura federal: història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*. Reus: Fundació Josep Recasens.
- 2009 «Els herois del poble. Literatura de voluntat popular i militància política democràtica al segle XIX a Catalunya». *Anuari Verdaguer* 17 (2009): 255-284.

Gargallo Gil, José Enrique

- 2011 «Refráns meteorolóxicos e atlas románicos, paremioloxía e territorio». *Estudios de Lingüística Galega* 3 (2011): 31-50.

Gelabert, Antoni

- 1971 *Històries de les bruixes d'Altafulla*. Altafulla: Xilofòrum de la parròquia d'Altafulla.
[Edició facsímil amb pòrtic de Joan Roig i Montserrat. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla, 1988]

Giraudon, Daniel

- 2001 «Le tire-lire de l'alouette» dins Jean-Luc Le Cam (ed.): *Hélias et les siens/Hélias hag e dud*. [Colloque de Quimper, CRBC, 22-

23.ix.2000]. Brest: Université de Bretagne Occidentale, pp. 163-172.

- 2008 «L'alouette droit dans les cieux, étude d'un mimologisme» dins Gildas Buron; Herve Bihan; Bernard Merdrignac (eds.): *À travers les îles celtiques/A-dreuz an inizi keltiek, per insulas scotticas: Mélanges à la mémoire de Gwénaél Le Duc*. Britannia Monastica núm. 12, suplement a la revista *Klask*, pp. 55-62.

González i Caturla, Joaquim

- 1987 *Rondalles del Baix Vinalopó: contes populars*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- 1993 *Rondalles del Baix Vinalopó: contes populars*. Alacant: Aiguaclara, «L'Aljub 1».

González Sanz, Carlos; José Ángel Gracia Pardo; Antonio Javier Lacasta Maza

- 1998 *La sombra del olvido. Tradición oral en el pie de sierra meridional de Guara*. Volum I. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses (Diputación de Huesca).

González Sanz, Carlos

- 1996a *Despallerofant: Recopilació i estudi de relats de tradició oral recollits a la comarca del Baix Cinca*. Fraga: Institut d'Estudis del Baix Cinca/Instituto de Estudios Aragoneses/Ajuntament de Fraga, «La Sitja 14».
- 1996b *Catálogo tipológico de cuentos folklóricos aragoneses*. Saragossa: Instituto Aragonés de Antropología, «Artularios 1».
- 1998 «Revisión del Catálogo tipológico de cuentos folklóricos aragoneses: Correcciones y ampliación». *Temas de Antropología Aragonesa*, núm. 8 (1998): 7-60.
- 2005 «Contes de sorcières? Propositions de nouveaux types et sous-types de contes populaires sur la base de versions recueillies en Aragon». *Cahiers de Littérature Orale [Nommer/Classer les contes populaires]*, núm. 57-58 (2005): 165-177.
- 2010 *De la chaminera al tejao. Antología de cuentos folklóricos aragoneses catalogado conforme a la Clasificación Internacional del Cuento-Tipo*. 2 volums. Guadalajara: Palabras del Candil, «Tierra Oral 7».

Gort, Ezequiel

- 2011 *Aproximació a la història de l'Arxiu Municipal de Reus*. Reus: Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus, 16.

Gras i Elias, Francisco

Emili Samper Prunera

- 1899 *Hijos ilustres de Reus*. Barcelona: Librería de Francisco Puig i Alfonso.

Grimalt, Josep A.

- 1975 «La catalogació de les rondalles de Mn. Alcover com a introducció a llur estudi». Tesi doctoral dirigida pel Dr. Antoni M. Badia. Universitat de Barcelona.
- 1979 «Classificació de les rondalles de mossèn Alcover; introducció a llur estudi». Resum de la tesi doctoral. Universitat de Barcelona.

Grup de Recerca Folklòrica d'Osona [GRFO]

- 1984 *El folklore de Rupit i Pruit*. Vol. II. Narracions. Edició a cura de Jaume Aiats; Ignasi Roviró; Xavier Roviró. Vic: Eumo Editorial.

Grup de Recerca Folklòrica d'Osona [GRFO]; Josep M. Pujol (coord.)

- 2002 «Benvingut/da al club de la sida» i altres rumors d'actualitat. Barcelona: Generalitat de Catalunya, «Temes d'etnologia de Catalunya 5».

Guardiola, M. Isabel; Vicent Beltran

- 2005 *Bolulla la caramulla: cultura popular i llengua d'un poble de la Marina*. Alacant: Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.

Guia de lectura 05: «Cels Gomis. 160 anys». Reus: Servei Municipal de Biblioteques. Ajuntament de Reus (abril, 2001).

Guichot i Sierra, Alejandro

- 1922 *Noticia histórica del folklore: Orígenes en todos los países hasta 1890, desarrollo en España hasta 1921*. Sevilla.
[Edició facsímil precedida d'un «Estudio preliminar» de José Ramón Jiménez Benítez. Sevilla: Junta de Andalucía-Consejería de Cultura/Instituto de Cultura Andaluza-Departamento de Antropología y Folklore, 1984]
- 1999 *Noticia histórica del folklore*. Sevilla: Junta de Andalucía/Consejería de Educación y Ciencia en colaboración con Unicaja y la Fundación Machado, «Cultura Tradicional 3».

Guillamet, Joan

- 1976 *Bruixeria a Catalunya*. Barcelona: Edicions La Paraula Viva.

Guiscafrè, Jaume

- 2008 *El rondallari Aguiló. Transcripció, catalogació i estudi introductori*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Textos i Estudis de Cultura Catalana 141».

- 2011 «Els rondallistes catalans del període romàntic i la recerca d'un model de llengua literària» dins Imma Creus, Maite Puig i Joan R. Veny (eds.): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. [Lleida, 7-11.ix.2009]. Volum III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. «Textos i Estudis de Cultura Catalana 162», pp. 69-80.
- Gustavo, Soledad [Teresa Mañé i Miravet]
- 1926 «Divergencia entre eruditos». *La Revista Blanca* 4, 2a època, núm. 64 (15 de gener, 1926): 9-13.
- Holbek, Bengt
- 1987 *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, «Folklore Fellows' Communications 239».
- Horta, Gerard
- 2001 *De la mística a les barricades. Introducció a l'espiritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*. Pròleg de Manuel Delgado. Barcelona: Proa.
- 2004 *Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*. Pròleg de Manuel Delgado. Barcelona: Edicions de 1984.
- Iglésies, Josep
- 1964 «Història» dins *Enciclopèdia de l'excursionisme*. Vol. I: Història (1876-1939). Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- Illa i Munné, Maria Carme
- 1987 «Biblioteca Pública Arús» dins José Antonio Ferrer Benimeli (coord.): *La masonería en la España del siglo XIX*. Vol. 2. Valladolid: Junta de Castilla y León/Consejería de Educación y Cultura, pp. 871-832.
- Íñiguez, Miguel
- 2001 *Esbozo de una Enciclopedia histórica del anarquismo español*. Pròleg de Juan Gómez Perín. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo.
- Isop
- 1908 *Llibre del sabí y clarissim fabulador Isop*. Historiat y notat als marges del llibre y ara novament corretgit per R. Miquel y Planas en vista de les edicions de 1550 y 1576 y de les posteriorment en català publicades. Barcelona: Impr. Fidel Giró, «Biblioteca Catalana».

Emili Samper Prunera

Jason, Heda

- 1977 *Ethnopoetry: form, content, function*. Bonn: Linguistica biblica, «Forum Theologiae Linguisticae 11».
- 2000 *Motif, type and genre: a manual for compilation of indices & a bibliography of indices and indexing*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, «Folklore Fellows' Communications 273».

Jolis i Felisart, August (coord.)

- 1996 *Centre Excursionista de Catalunya. 120 anys d'història. 1876-1996*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.

Labrado, Víctor

- 2007 *Llegendes valencianes. Criatures mítiques de la tradició oral*. Dibuixos de Francesc Santana i presentació de Joan F. Mira. València: Edicions Bromera.

Lanuza, Chimo; Joan Salvador

- 1989 *Conte contat. Contes i retalls*. 2 vols. Il·lustracions de Marià López. València: Editorial Nova València.

Kabakova, Galina

- 2002 «Les textes étiologiques dans la tradition orale des Slaves orientaux». *Revue des études slaves*, tom 74, fascicle 2-3 (2002): 389-396.

Klintberg, Bengt Af

- 2010 *The Types of the Swedish Folk Legend*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, «Folklore Fellows' Communications 300».

Lida, Clara Eugenia

- 1970 «Literatura anarquista y anarquismo literario». *Nueva Revista de Filología Hispánica* 19, número 2 (1970): 360-381.
- 1971 «Educación anarquista en la España del ochocientos». *Revista de Occidente* 2a època, núm. 97 (1971): 33-47.

Lidia, Palmiro de [Adrián del Valle]

- 1927 «Evocando el pasado (1896-1891)». *La Revista Blanca* 6, 2a època, núm. 100 (15 de juliol, 1927): 115-118; núm. 101 (1 d'agost, 1927): 138-142; núm. 103 (1 de setembre, 1927): 210-214.

Lisón Tolosana, Carmelo

- 1977 «Una gran encuesta de 1901-1902 (Notas para la Historia de la Antropología Social en España)» dins *Antropología social en España*. 2a edició. Madrid: Akal, pp. 105-179.

Litvak, Lily

- 1981 *Musa libertaria: arte, literatura y vida cultural del anarquismo español, 1880-1913*. Barcelona: Antoni Bosch editor.
- 1990 *España 1900. Modernismo, anarquismo y fin de siglo*. Pròleg de Giovanni Allegra. Barcelona: Anthropos.
- 2001 *Musa libertaria. Arte, literatura y vida cultural del anarquismo español (1880-1913)*. Presentació de José Luis García Rúa. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo.

Lixfeld, Hannjost

- 1977 «Ätiologie» dins *Enzyklopädie des Märchens*, vol. I. Berlin/New York: Walter de Gruyter, pp. 949-953.

López Dueso, Manuel

- 1999 «San Beturián de Sobrarbe: crónica de una lucha contra el olvido». *Rolde*, núm. 88-89 (1999): 20-31.

Lorenzo, Anselmo

- 1901-23 *El proletariado militante*. 2 volums. Barcelona: Antonio López.
- 1974 *El proletariado militante*. Pròleg, notes i cronologia de José Álvarez Junco. Madrid: Alianza Editorial.

Luna-Batlle, Xavier

- 2003 «L'excursionisme 'científic' de la segona meitat del s. XIX i l'observació dels parlars» dins Jaume Guiscafrè; Antoni Picornell (eds.): *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 513-528.

Madrid Santos, Francisco

- 1989 «La prensa anarquista y anarcosindicalista en España desde la I Internacional hasta el final de la Guerra Civil». Tesi doctoral dirigida per Josep Termes. Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història Contemporània.

Maestro, Pilar

- 1997 «¿Historia o Ciencias Sociales?. *Investigación en la Escuela* núm. 32 (1997): 103-114.

Marcet i Salom, Pere; Joan Solà

- 1998 *Història de la lingüística catalana: 1775-1900: Repertori crític*. 2 volums. Girona: Eumo Editorial/Universitat de Girona/Universitat de Vic.

Emili Samper Prunera

Marfany, Joan-Lluís

- 1995 *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis.* Barcelona: Empúries.

Marin, Dolors

- 2010 *Anarquistas. Un siglo de movimiento libertario en España.* Barcelona: Editorial Ariel.

Martí Font, Jordi

- 2012 «La poesia obrerista de Josep Lluís. Un intent d'estètica anarquista en la literatura catalana del segle XIX». Treball del Màster universitari d'Estudis Superiors de Llengua, Literatura i Cultura Catalanes dirigit pel Dr. Magí Sunyer Molné. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Martí Henneberg, Jordi

- 1994 *L'excursionisme científic i la seva contribució a les ciències naturals i a la geografia.* Barcelona: Alta Fulla.

Martín, Miquel

- 2012 *Llegendes de mar de la Costa Brava.* Il·lustracions de Llenas LLENSA. La Bisbal d'Empordà: edicions Sidillà, «Col·lecció la Talaia 3».

Martín, Simeón

- 1984 «Los cuentos de brujas en el somontano de Huesca». *Estado actual de los estudios sobre Aragón: actas de las quintas jornadas.* [Saragossa, 15-18.xii.1982]. Saragossa: ICE, pp. 173-180.

Martínez, Josep V. (coord.)

- 1999 *Conte contat. Rondalles populars de la Costera.* Xàtiva: Associació d'Amics de la Costera, «Conèixer la Costera 2».

Martínez Martín, Jesús A. (dir.)

- 2001 *Historia de la edición en España (1836-1936).* Madrid: Marcial Pons Historia.

Martínez i Martínez, Francesc

- 1912 *Còses de la meua terra (la Marina). Primera tanda.* Pròleg de Francesc Badenes Dalmau. València: Establecimiento tipográfico de Manuel Pau.

- 1920 *Còses de la meua terra (la Marina). Segona tanda.* València: Impremta de Fills de Francés Vives Móra.

- 1947 *Còses de la meua terra (la Marina). Terça tanda i darrera.* Transcripcions musicals de Mossèn Diego Ciutat i Bardissa, Prevere. València: Impremta Diana
[Edició facsímil. 3 volums. Altea: Revista Altea/Ediciones Aitana, 1987]
- 1995 *Llegendari valencià.* Estudi i edició de Josep M. Baldaquí Escandell. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert/Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, «Textos Universitaris» [1929].

Martorell Jareño, Pere

- 2000 *Biografies de personatges reusencs I.* Reus: Pere Martorell Jareño amb la col·laboració del Recull d'Estudis Històrics (Associació Cultural-Reus).

Massot i Muntaner, Josep

- 1994 *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials IV, II.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- 1995 *Història de l'obra del Cançoner i complement a l'inventari de l'Arxiu. Materials V.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- 2012 «'Els Segadors', de cançó popular a himne patriòtic» dins *Escriptors i erudits contemporanis. Onzena sèrie.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 21-59.

Massot i Muntaner, Josep; Salvador Pueyo; Oriol Martorell

- 1983 *Els Segadors. Himne nacional de Catalunya.* Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Maspons i Labrós, Francesc de Sales

- 1871 *Lo rondallayre.* Vol. I. Barcelona: Llibreria de Àlvar Verdaguer.
- 1872 *Lo rondallayre.* Vol. II. Barcelona: Llibreria de Àlvar Verdaguer.
- 1874 *Lo rondallayre.* Vol. III. Barcelona: Llibreria de Àlvar Verdaguer.
- 1876 *Tradicions del Vallés.* Barcelona: Estampa de La Renaixensa.
- 1880 «Las Bruixas». *Lo Gay Saber. Periòdich literari quinzenal* 3, 2a època, núm. 21 (1 de novembre, 1880): 235-237; núm. 22 (15 de novembre, 1880): 247-249; núm. 23 (1 de desembre, 1880): 259-261; núm. 24 (12 de desembre, 1880): 271-274.
- 1884 «Prólech» dins Cels Gomis: *Lo llamp y'ls temporals.* Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I», pp. V-XXII.
- 1885 *Qüentos populars catalans.* Barcelona: Llibreria de Àlvar Verdaguer, «Biblioteca Popular».
- 1894 *L'excursionisme català.* Barcelona: Tip. La Academia.

Emili Samper Prunera

- 1930 *Lo rondallaire*. Vol. I. Barcelona: Barcino, «Escriptors Catalans Moderns».
- 1952 *Contes populars catalans*. Barcelona: Barcino, «Biblioteca Folklòrica Barcino 6».
- 2010 *Lo rondallaire*. Primera sèrie. Segona serie. Valls: Cossetània Edicions, «Biblioteca de tots colors 6».

Mercadé, J.

- 1967 «Les pedres de llamp». *Revista del Centro de Lectura de Reus*, núm. 176 (abril, 1967): 412.

Mérimée, Prosper

- 1989 *Lettres d'Espagne*. Presentació de Gérard Chaliand. Brussel·les: Editions Complexe, «Le Regard littéraire 25».

Mestres, Apel·les

- [1929-33] «Les bruixes d'Altafulla». *Arxiu de Tradicions Populars*, vol. 1, núm. 3 (s. d.): 183.
- 1933 *Llegendes i tradicions del Montseny*. Contribució al folk-lor català. Barcelona: Salvador Bonavia, llibreter.
- 2004 *Llegendes del Montseny*. Selecció, introducció i notes de Carme Rubio i M. Carme Bernal. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Contes i llegendes 1».
- 2007 *Sant Pere en la llegenda popular*. A cura d'Anna Garcia i Galceran. Càller: Arxiu de Tradicions, «Opus Minor 3» [1895. Barcelona: Espasa i Companyia, «Folk-lore català 1», pp. 47-90].
- 2009 *Tradicions*. A cura de Joan Armangué i Herrero. Valls: Cossetània Edicions, «El Tinter 100» [1895. Barcelona: Espasa i Companyia, «Folk-lore català 1»].

Michelet, Jules

- 1987 *La Bruja. Una biografía de mil años fundamentada en las actas judiciales de la Inquisición*. Traducció de Rosina Lajo i M. Victòria Frígola. Madrid: Akal [1862].

Milà i Fontanals, Manuel

- 1882 *Romancerillo catalán. Canciones tradicionales*. Barcelona: Libreria de D. Alvaro Verdaguer
[Edició facsímil. Barcelona: Alta Fulla, «Reprints», 1999]

Miró i Baldrich, Ramon

- 2001 «La poesia juvenil de Valeri Serra i l'enllaç amb la poesia popular» dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLII. Miscel·lània*

Giuseppe Tavani, 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 167-204.

Molas, Joaquim

- 1991 «Cultura i literatura obrera (1894-1920)» dins *1res Jornades sobre moviment obrer a l'Arús*. [Barcelona, x.1988]. Barcelona: Associació d'Amics de la Biblioteca Pública Arús, pp. 67-73.

Monés, Jordi

- 1977 *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Barcelona: Edicions de La Magrana.

Montoliu, Manuel de

- 1965 *Llibre de Poblet*. 2a edició. Barcelona: Selecta.

Morales Muñoz, Manuel

- 2002 *Cultura e ideología en el anarquismo español (1870-1910)*. Pròleg de Pere Gabriel. Màlaga: Servicio de Publicaciones/Centro de Ediciones de la Diputación de Màlaga, «Monografías 17».

Moret, Hèctor

- 1994 «Un segle d'investigació lingüística a l'Aragó catalanòfon» dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXIX. Miscel·lània Germà Colón, 2*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 223-240.
- 1995 «Lo Molinar i Bllat Colrat: dos reculls de literatura popular de l'Aragó catalanòfon». *Els Marges: revista de llengua i literatura* núm. 152 (1995): 115-120.

Muñoz i Pairet, Irene (ed.)

- 2005 *Epistolari de Víctor Català*. Volum I. Girona: Ajuntament de l'Escala/CCG Edicions.
- 2009 *Epistolari de Víctor Català*. Volum II. Girona: Ajuntament de l'Escala/CCG Edicions.

Nettlau, Max

- 1926 «Divergencia entre eruditos». *La Revista Blanca* 4, 2a època, núm. 64 (15 de gener, 1926): 8-9; núm. 72 (15 de maig, 1926): 31-33.
- 1930 *Documentos inéditos sobre la Internacional y la Alianza en España*. Buenos Aires: Editorial La Protesta.
- 1969 *La Première Internationale en Espagne (1868-1888)*. Révision des textes, traductions, introduction, notes, appendices, tableaux et cartes aux soins de Renée Lamberet. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Emili Samper Prunera

- 1977 *Miguel Bakunin, La Internacional y la Alianza en España (1868-1873)*. 3a edició. Madrid: La Piqueta [1924 Buenos Aires: La Protesta].

Neugaard, Edward J.

- 1993 *Motif-index of Medieval Catalan Folktales*. Binghamton: Medieval & Renaissance Texts & Studies.

Nieto-Galán, Agustín

- 2008 «El llibre de divulgació científica: autors, editorials, públics» dins Pilar Vélez (ed.): *L'exaltació del llibre al Vuitcents. Art, indústria i consum a Barcelona*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya/Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, pp. 203-220.

Noia Campos, Camiño

- 2002 *Contos galegos de tradición oral*. Vigo: NigraTrea.
2003 *Cuentos gallegos de tradición oral*. Vigo: NigraTrea.
2010 *Catálogo tipolóxico do conto galego de tradición oral: clasificación, antoloxía e bibliografía*. Vigo: Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo.

Olesti Trilles, Josep

- 1991 *Diccionari biogràfic de reusencs*. Pròleg de Pere Anguera. Vol. 1 (A-L). Reus: Ajuntament de Reus, pp. 331-333.

Olivé, Enric

- 1984a «*La Tramontana, periòdic vermell (1881-1893) i el naturalisme de Josep Llunas i Pujals*». *Estudios de Historia social*. Madrid 28-29/1984, I-II: 319-326.
1984b «El moviment anarquista català i la francmaçoneria a l'últim terç del segle XIX. Anselmo Lorenzo i la lògia Hijos del Trabajo». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 16 (1984): 141-156.
1987 «Catalanismo y Masonería. Bases para su estudio» dins José Antonio Ferrer Benimeli (coord.): *La masonería en la España del siglo XIX*. Vol. 2. Valladolid: Junta de Castilla y León/Consejería de Educación y Cultura, pp. 467-470.
1994 «La Renaixença vista per anarquistes i obreristes» dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22.xii.1984)*, vol. II. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, pp. 71-99.

Oriol, Carme

- 1984 «Aproximació a la rondallística de Joan Amades: catalogació i fonts». Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Jaume Vidal. Universitat de Barcelona.
- 1986 «Les fonts de documentació de Joan Amades com a rondallista». *Perspectiva Escolar*, núm. 104 (abril, 1986): 41-44.
- 1990a «Joan Amades, rondallista». *Serra d'Or*, núm. 365 (maig, 1990): 50-52.
- 1990b «Revision of Amades' Classifications of the Catalan Folktales». *Fabula* 31: 3/4 (1990): 304-312.
- 1997 *Estudi del folklore andorrà en el seu context. «La guerra d'Andorra amb els Estats Units» i altres mostres de folklore*. Barcelona: Alta Fulla/Govern d'Andorra, «Monografies 1».
- 1999 «Les rondalles de Joan Amades i la seva relació amb fonts impreses anteriors» dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXVIII. Homenatge a Arthur Terry*, vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 289-311.
- 2002 *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls: Cossetània Edicions, «Col·lecció Antines 3».
- 2003a «Influència de les rondalles d'Antoni M. Alcover en la configuració del corpus rondallístic de Joan Amades». *Randa*, núm. 50 [Homenatge a Miquel Batllori III] (2003): 191-202.
- 2003b «Cels Gomis i els folkloristes del seu temps» dins el cicle de conferències «Cultura popular, catalanisme i moviments socials». Reus, Arxiu Històric Municipal de Reus/Carrutxa, 11.xii.2003. [conferència inèdita]
- 2005 *El patrimoni oral a les comarques de Tarragona*. Amb la col·laboració de Txell Granados i Emili Samper. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- 2007a «Els gèneres etnopoètics» dins Roser Ros i Joan Soler (eds.): *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Vol. VII. La narrativa popular. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 121-148.
- 2007b «El romanç 'L'Escriveta' en el folklore i en la literatura» dins Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu (eds.): *La poesia oral: gèneres, funcionalitat i pervivència*. Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears, «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver 28», pp. 9-25.
- 2011 «Literatura oral i ciutadania: 'El pont del diable' en la tradició catalana» dins Helena Buescu; Pedro Ferré (coord.): *Memòria e ciutadania na literatura tradicional peninsular*. Casal de Cambra: Caleidoscòpio, pp. 113-127.

Emili Samper Prunera

- 2012 «Le classement des récits étiologiques catalans» dins el col·loqui internacional «Contes et légendes étiologiques dans l'espace européen». París, Université Paris-Sorbonne, 4.x.2012. [conferència inèdita]

Oriol, Carme; Josep M. Pujol

- 2002 «El projecte RondCat: inventari i catalogació del patrimoni rondallistic català». *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 21 (novembre, 2002): 146-155.
- 2003 *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, «Materials d'etnologia de Catalunya 2».
- 2008 *Index of Catalan Folktales*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, «Folklore Fellows' Communications 294».
- 2010a «Organització i difusió del corpus biobibliogràfic de la literatura popular catalana» dins Mònica Sales; Caterina Valriu (eds.): *Etnopoètica: incidència, difusió i comunicació en el món contemporani*. Dolianova: Grafica del Parteolla, pp. 43-50.
- 2010b «El 'Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana'» dins Imma Creus; Maite Puig; Joan R. Veny (eds.): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. [Lleida, 7-11.ix.2009]. Volum II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Textos i Estudis de Cultura Catalana 160», pp. 433-445.
- 2011 «Recerca i documentació en etnopoètica i folklore: l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili». *Estudis Romànics [Institut d'Estudis Catalans]*, vol. 33 (2011): 325-332.

Oriol, Carme; Emili Samper (eds.)

- 2011 *Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic*. Tarragona: Publicacions URV. «Biblioteca Digital, 5». 620 pp. Llibre digital: <<http://www.publicacionsurv.cat/llobres-digital/biblioteca-digital/item/194-repertori>>

Paloma, Joan-Antoni

- 1976 «Un curiós manuscrit del fons Milà i Fontanals de Santander, sobre supersticions i costums populars». *Miscellanea Barcinonensia: revista de investigación y alta cultura* 15, núm. XLIII (1976): 7-58.

Palomar, Salvador

- 1991a «Cels Gomis i Mestre: un folklorista diferent (1841-1915)». Reus: Centre de Documentació sobre Cultura Popular Carrutxa, DL 1991.

- 1991b «Cels Gomis i Mestre (1814-1915): materials folklòrics aplegats a la Franja». *Sorrolla't*. Associació Cultural del Matarranya. Calaceit, núm. 8 (abril, 1991): 19-26.
- 1992 «Cels Gomis i la meteorologia popular». *Cultura*. Valls LXIV, 2a època, núm. 515 (març, 1992): 17-18.
- 2001a «Cels Gomis i Mestre. Un estímul per conèixer un folklorista reusenc excepcional». *Caramella*, núm. 4 (gener-juny, 2001): 86-88.
- 2001b «Un reusenc polifacètic en la història del folklore i el pensament progressista a Catalunya». *Informatiu Museu*. Reus: Museu Comarcal Salvador Vilaseca, núm. 20 (maig, 2001): 13-16.
- 2002 «Cels Gomis i el barret del General Prim». *Informatiu Museu*. Reus: Museu Comarcal Salvador Vilaseca, núm. 21 (abril, 2002): 14-15.
- 2003a «Cels Gomis i Mestre, cultura popular i cultura oberta». Introducció a Carme Puyol (2003): *Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre*. Reus: Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus 5, pp. 9-14.
- 2003b «Un catalanisme d'esquerres». *El Punt*, «Tomb de raval» (20 de desembre, 2003).
- 2008 «Cels Gomis i la seva lletra per a 'Els segadors'». *Caramella*, núm. 19 (juliol-desembre, 2008): 12-13.

Palomar, Salvador; Montserrat Solà

- 2001 *Puix en alt lloc sou posada. Ermites i santuaris. Indrets de devoció popular al Priorat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, «Materials d'etnologia de Catalunya 4».

Palomero Fernández, Pablo

- 1998 «Cultura y educación en el anarquismo: España 1868-1939». *Revista Interuniversitaria del Profesorado*, núm. 33 (setembre-desembre, 1998): 183-193.

Pedrosa, José Manuel; César Javier Palacios; Elías Rubio Marcos

- 2001 *Héroes, santos, moros y brujas (leyendas épicas, históricas y mágicas de la tradición oral de Burgos)*. Poética, comparatismo y etnotextos. Burgos: Elías Rubio Marcos, «Tentublo 1».

Pich i Mitjana, Josep

- 2003 *Almirall i el Diari Català (1879-1881). L'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*. Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives/Eumo Editorial.

Emili Samper Prunera

- 2006 *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*. Pròleg de Marició Janué i Miret. Catarroja/Barcelona: Editorial Afers.

Piqué i Padró, Jordi

- 1989 *Anarco-col·lectivisme i anarco-comunisme. L'oposició de dues postures en el moviment anarquista català (1881-1891)*. Pròleg d'Enric Olivé. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Serra d'Or».

Pitarch, M. Teresa

- 2002 *Reus al segle XIX. Fets i personatges rellevants*. Reus: Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Reus/Autoritat Portuària de Tarragona.

Pla i Arxé, Ramon

- 1975 «L'Avenç' (1891-1915): la modernització de la Renaixença». *Els Marges: revista de llengua i literatura*, núm. 4 (1975): 23-38.

Prat Carós, Joan

- 1987 «Llum sobre la bruixeria. A propòsit de l'edició de "La bruixa catalana" una obra inèdita de Cels Gomis i Mestre». *El País. Quadern 6*, núm. 249 (5 de juliol, 1987): 1-3.

Prats, Llorenç

- 1985 «Sobre el caràcter conservador de la cultura popular» dins Dolors Llopart, Joan Prat i Llorenç Prats (eds.): *La cultura popular a debat*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/Alta Fulla, pp. 72-80.
- 1987 «Cels Gomis i la cultura tradicional» dins Cels Gomis: *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Edició a cura de Cels Gomis i Serdañons. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1», pp. 5-31.
- 1988 *El mite de la tradició popular*. Barcelona: Edicions 62, «Llibres a l'abast 237».
- 1991-92 «Els reculls folklòrics de la literatura de tradició oral» dins *De la literatura popular a la literatura culta*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, pp. 5-28.
- 1994 «La tradició popular a la Renaixença» dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*. [18-22.xii.1984]. Vol. II. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, pp. 295-307.
- 1997 «Cels Gomis et l'ethnologie catalane» dins *L'anti-autoritarisme en ethnologie*. [Les Colloques Ethnologiques de Bordeaux. Colloque de

Bordeaux, 13.iv.1995]. Département d'Anthropologie sociale/Ethnologie Centre d'Études et de Recherches Ethnologiques. Presses Univ. de Bordeaux, 1997, pp. 57-69.

Prats, Llorenç; Dolors Llopart; Joan Prat

1982 *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions 1853-1981*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.

Pujol i Alsina, Ramon

1984 «Dites i tradicions populars referents a les plantes per Cels Gomis i Mestre». *Muntanya*. Any CVI, núm. 732 (abril, 1984): 93.

Pujol, Josep Maria

1982 «Contribució a l'índex de tipus de la rondalla catalana». Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Jaume Vidal. Universitat de Barcelona.

1989 «Pau Bertran i Bros (1853-91), una cruïlla del folklore català» dins Pau Bertran i Bros: *El rondallari català*. Barcelona: Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 2», pp. VII-LXVIII.

1991-92 «Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda» dins *De la literatura popular a la literatura culta. Seminari El Gust per la Lectura (curs 1991-92)*. Generalitat de Catalunya - Departament d'Ensenyament - Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa - Servei d'Ensenyament del Català, pp. 67-79.

1993 «Josep Romeu i Figueras, folklorista» dins Josep Romeu i Figueras: *Materials i estudis de folklore*. Estudi preliminar i índex analític a cura de Josep M. Pujol. Barcelona: Alta Fulla, «El Pedrís 30», pp. 5-28.

1994 «Variacions sobre el diable». *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 4 (febrer, 1994): 44-57.

1995 «Sobre els límits del folklore narratiu». *Estudis Baleàrics* núm. 52 (juny-setembre, 1995) [Gabriel Janer Manila; Caterina Valriu; Carles Benito (eds.), «La literatura infantil i la construcció d'Europa»]: 63-74.

1999 «Introducció a una història dels folklores» dins *La cultura. Col·loquis de Vic 3*. Edició a cura d'Ignasi Roviró i Josep Montserrat. Barcelona: Universitat de Barcelona-Vicerektorat de Recerca, pp. 77-106.

2004 «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Milà i Fontanals, 1853» dins Magí Sunyer; Roser Pujadas; Pere Poy (eds.): *Literatura i identitats*. Valls: Cossetània Edicions, «Col·lecció Antines 7», pp. 59-79.

Emili Samper Prunera

- 2007a «Del folklore clàssic al folklore de la comunicació» dins Roser Ros i Joan Soler (eds.): *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Vol. VII. La narrativa popular. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 104-120.
- 2007b «Del(s) folklore(s) al folklore de la comunicació interactiva» dins Caterina Valriu i Joan Armangué (eds.): *Els gèneres etnopoètics: competència i actuació*. Dolianova: Grafica del Parteolla, pp. 97-116.
- 2009 «'L'arca santa de nostras ricas tradicions': Poesia popular i rondallística a Catalunya (1841-1866)» dins les Jornades Internacionals 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 13.xi.2009. [conferència inèdita]
- 2010 «Francesc de S. Maspons i Labrós en la rondallística del seu temps» dins Francesc de S. Maspons i Labrós: *Lo rondallaire. Primera sèrie. Segona serie*. Valls: Cossetània Edicions, «Biblioteca de tots colors 6», pp. 7-52.

Puyol Torres, Carme

- 2003 *Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre*. Reus: Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus 5.
- 2004 «El fons documental de Cels Gomis i Mestre i la Conca de Barberà». *Aplec de treballs (Montblanc)*, núm. 22 (2004): 145-152.

Quintana, Artur

- 1995 *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. Vol. I. Calaceit: Instituto de Estudios Turolenses/Associació Cultural del Matarranya/Carrutxa.
- 1997 *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*. Vol. I. Calaceit: Instituto de Estudios Altoaragoneses/Institut d'Estudis del Baix Cinca/Institut d'Estudis Ilerdencs/Diputació General d'Aragó.

Rangil, Daniel

- 2008 *Històries i llegendes de l'any vuit. Recull de literatura oral del Montnegre (I)*. Capellades: Daniel Rangil i Brunet.

Reventós i Bordoy, Manuel

- 1925 «Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX». *Revista Jurídica de Catalunya*. Barcelona: Impremta Casanovas, volum XXXI – Any XXXI: 316-370.

Ribelles Comín, Josep

- 1903 «En Pere Labèrnia i Esteller». *Revista de bibliografia catalana*, vol. 3, núm. 6 (1903): 87-116.

- 1978 *Bibliografía de la lengua valenciana*. Tom (IV) (segle XIX). Madrid: Tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.
- Rodergas i Calmell, Josep
- 1951 *Els pseudònims usats a Catalunya (recull de 3.800)*. Barcelona: Editorial Millà.
- Rodríguez Adrados, Francisco
- 1987 *Historia de la fábula greco-latina*. Volumen III. Inventario y documentación de la fábula greco-latina. Madrid: Universidad Complutense.
- Röhrich, Lutz
- 1991 *Folktales and Reality*. Traducció de Peter Tokofsky. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press [¹1979].
- Rolland, Eugène
- 1967 *Flore populaire ou Histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore*. 11 volums. Paris: Maisonneuve et Larose.
- Roma, Francesc
- 1996 *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. Barcelona: Oikos-Tau.
- Roma, Josefina
- 1995 «Cels Gomis y su trabajo en Aragón». *Temas de Antropología Aragonesa*, 5. Instituto Aragonés de Antropología: 191-212.
- 2007 «La bruixa en la cultura popular» dins Marina Miquel i Vives (dir.): *Per bruixa i metzinera: la cacera de bruixes a Catalunya*. Museu d'Història de Catalunya, 25 de gener-27 de maig de 2007. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, pp. 156-187.
- Romeu i Figueres, Josep
- 1993 *Materials i estudis de folklore*. Estudi preliminar i índex analític de Josep M. Pujol. Barcelona: Alta Fulla, «El Pedrís 30».
- Roviró i Alemany, Xavier
- 2000 *100 llegendes de la plana de Vic*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, «Col·lecció popular Llegendes 4».
- 2010 «Les llegendes de la Plana de Vic (dins l'arxiu del GRFO)» dins Mònica Sales; Caterina Valriu (eds.): *Etnopoètica: incidència*,

Emili Samper Prunera

difusió i comunicació en el món contemporani. Dolianova: Grafica del Parteolla, pp. 95-113.

[Inclòs també dins Àngel Vergés; Jordi Colomer (eds.): *Llegendes i paisatges dels Països Catalans*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, «Quaderns 30», pp. 97-119, 2011].

Rubio Marcos, Elías; José Manuel Pedrosa; César Javier Palacios

2002 *Cuentos burgaleses de tradición oral (Teoría, etnotextos y comparatismo)*. Burgos: Elías Rubio Marcos, «Tentenublo 2».

Sales de la Cruz, Mònica

2012 «La rondalla en les revistes publicades a Catalunya durant el segle XIX». Tesi doctoral dirigida per la Dra. Carme Oriol i Carazo. Tarragona: Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

Sánchez i Ferré, Pere

1987 «Biografía masónica de Rossend Arús» dins José Antonio Ferrer Benimeli (coord.): *La masonería en la España del siglo XIX*. Vol. 2. Valladolid: Junta de Castilla y León/Consejería de Educación y Cultura, pp. 833-849.

1990 *La maçoneria a Catalunya (1868-1936)*. Pròleg de José A. Ferrer Benimeli. Barcelona: Ajuntament de Barcelona/Edicions 62, «Col·lecció estudis i documents 44».

1991 «Maçoneria, anarquisme i republicanisme» dins *1res Jornades sobre moviment obrer a l'Arús*. [Barcelona, x.1988]. Barcelona: Associació d'Amics de la Biblioteca Pública Arús, pp. 31-37.

Santassusagna, Joaquim

1949 *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins a 1900*. Reus: Graficas Martorell.

1982 *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

Scobie, Alex

1978 «Strigiform Witches in Roman and Other Cultures». *Fabula* 19: 1/2 (1978): 74-101.

Sébillot, Paul

1893 «Le tabac dans les traditions, les superstitions et les coutumes». *Revue des traditions populaires* 8, tom VIII, núm. 5 (maig, 1893): 259-275.

Serra i Boldú, Valeri

- 1900 «Crònica. Sobre Cansons Populars IV». *Lo Teatro Regional*, núm. 421 (3 de març, 1900): 105-107.
- 1922 «Les piadoses tradicions de Nadal». *D'ací d'allà*, núm. 60 (desembre, 1922): 944-945.

Serra i Massansalvador, Jordi

- 2003 *Cultura popular del Montserrat. A partir de textos recollits per Pau Bertran i Bros*. Montcada i Reixac: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Serra i Pagès, Rossend

- 1928a «El domini del folklore». *Arxiu de Tradicions Populars*, núm. 1 (maig, 1928): 8-10.
- 1928b «L'Obra folklòrica d'En Cels Gomis». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 38, núm. 400 (setembre, 1928): 343-356.

Simpson, Jaqueline

- 1996 «Witches and Witchbusters». *Folklore*, vol. 107 (1996): 5-18.

Solà i Gussinyer, Pere

- 1980 *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*. Barcelona: Edicions 62, «Llibres a l'abast 156».

Solé Gasull, Domènec

- 1977 *Vint reusencs il·lustres*. Reus: La Creu Blanca.

Soriano Jiménez, Ignacio Clemente

- 2002 «Hermoso Plaja Saló y Carmen Paredes Sans, el anarquismo silencioso, 1889-1982». Tesi doctoral dirigida per Manuel Redero San Román. Universitat de Salamanca. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Medieval, Moderna i Contemporània.

Sunyer, Magí

- 2006 *Els mites nacionals catalans*. Vic: Eumo Editorial/Societat Verdaguer, «Estudis Verdaguerians-Sèrie Segle Romàntic 6».
- 2008 «Dos Hesíodes per a una Teogonia: mitologia nacional catalana». *Caplletra. Revista internacional de filologia* 44 (primavera, 2008): 35-54.
- 2012 «Mites i símbols en temps del primer modernisme» dins Magí Sunyer; Montserrat Corretger (eds.): *Mitologia, simbologia i literatura (1890-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Milà Fontanals 59», pp. 47-67.

Emili Samper Prunera

Termes, Josep

- 1972 «El federalisme català en el període revolucionari de 1868-1873». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 2 (1972): 33-69.
- 1994 «El catalanisme vertebrador de la societat catalana» dins Pere Gabriel (dir.): *Història de la cultura catalana*. Vol. V. *Naturalisme, positivisme i catalanisme: 1860-1890*. Barcelona: Edicions 62, pp. 35-54.
- 1999 *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Editorial Empúries.
- 2000a *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*. Barcelona: Crítica, «Biblioteca de Bolsillo» [1977].
- 2000b *Història del catalanisme fins el 1923*. Barcelona: Pòrtic.
- 2007 *Història de combat*. Catarroja/Barcelona: Editorial Afers.
- 2011 *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç, «Els Llibres de L'Avenç».

Thompson, Stith

- 1955-58 *Motif-Index of Folk-Literature*. 6 volums. Bloomington: Indiana University Press.
- 1977 *The folktale*. Berkeley/Los Angeles/Londres: University of California Press [1946].

Thos i Codina, Terenci

- 1866 *Lo llibre de l'infantesa. Rondallari català*. Barcelona: Estampa y Llibreria de Verdaguer.
[Edició facsímil amb una introducció a cura de Pere M. Ibern i Regàs. Barcelona: Patronat Municipal de Cultura de Mataró/Alta Fulla, «Caps de Bou 1», 1985]

Torrent, Joan; Rafael Tasis

- 1966 *Història de la premsa catalana*. Barcelona: Editorial Bruguera.

Torres i Sociats, Jordi

- 2002 *Bruixes a la Catalunya interior (Lluçanès, Osona, Bages, Moianès i Berguedà)*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, «Col·lecció popular Llegendes 9».
- 2003 *Por, màgica i tresors a la Catalunya interior*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, «Col·lecció popular Llegendes 13».

Uther, Hans-Jörg [ATU]

- 2004 *The types of international folktales. A classification and bibliography based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. 3 volums. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, «Folklore Fellows' Communications 284, 285, 286».

Vayreda i Vila, Marià

- 1904 *La punyalada. Novela montanyenca*. Barcelona: Ilustració Catalana.
2004 *La punyalada*. Edició d'Antònia Tayadella. Barcelona: Proa, «A tot vent 423».

Valentí Fiol, Eduard

- 1973 *El primer modernismo catalán y sus fundamentos ideológicos*. Barcelona: Ariel.

Valriu, Caterina; Tomàs Vibot

- 2005 *El rei En Jaume. Un heroi històric, un heroi de llegenda. Cinc itineraris per Mallorca*. Palma: J. J. de Olañeta, Editor, «La Foradada».
2010 *Sant Vicenç Ferrer a Mallorca: història, llegenda i devoció*. Pròleg de Joan F. Mira. Palma: El Gall Editor/Institut d'Estudis Baleàrics.

Vall, Xavier

- 2005 «La ciència en la poesia catalana del segle XIX». *Caplletra. Revista internacional de filologia* 39 (tardor, 2005): 9-59.

Verdaguer, Jacint

- 1907 *Folk-lore*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
1992 *Rondalles*. A cura d'Andreu Bosch i Rodoreda. Barcelona: Barcino, «Biblioteca verdagueriana: textos, documents, estudis 20».
2003 *Prosa*. A cura de Joaquim Molas i d'Isidor Cònsul, amb la col·laboració de Lluïsa Plans i Girabalt, d'Andreu Bosch i Rodoreda i de Francesc Codina. Barcelona: Proa, «Totes les obres 1».

Vicente Izquierdo, Manuel

- 1999 *Josep Llunas i Pujals (1852-1905) La Tramontana i el lliure pensament radical català*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

Vidal i Fígols, Pasqual

- 2005 *A la falda de la iaia. Literatura oral de Massalió*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya.

Vila i Medinyà, Pep

- 1991 «La Comèdia del sopar a Sant Esteve d'en Bas». *Revista de Girona*, núm. 146 (maig-juny, 1991): 42-47.
2010 «Un recull de modismes empordanesos recollits pel folklorista reusenc Cels Gomis i Mestres (Figueres, 1883)». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 41 (2010): 481-495.

Vilarrasa, Salvador

Emili Samper Prunera

1928 «Les bruixes». *Scriptorium* 6, núm. 69 (setembre, 1928): 9-11.

Vilassaló, Agustina

[1933] «Les roses de Jericó». *Arxiu de Tradicions Populars*, vol. 1, núm. 6 (s. d.): 373.

X. R.; R. E.

1909 «Nota folk-lòrica». *El Puigmal* 3, núm. 70 (27 de febrer, 1909): 556.

Willaert Garcia, Lluís

2005 «Valentí Almirall: ideòleg i excursionista». *Muntanya*, núm. 858 (abril, 2005): 13-19.

Woods, Barbara Allen

1959 *The Devil in Dog Form. A Partial Type-Index of Devil Legends*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press, «Folklore Studies 11».

ANNEXOS

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

ANNEX 1: OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE

i. Obra

- 1869a «[sense títol]». *El Estado Catalán* 1, núm. 24 (7 d'agost, 1869).
- 1869b «La revolución de setiembre». *El Estado Catalán* 1, núm. 60 (12 de setembre, 1869).
- 1870a «Cuestión palpitante». *La Solidaridad. Órgano de la AIT de la Sección de Madrid*, núm. 6 (19 de febrer, 1870); núm. 13 (9 d'abril, 1870); núm. 15 (23 d'abril, 1870).
- 1870b «Espagne». *La Solidarité. Organe des sections de la fédération romande de l'Association Internationale des Travailleurs*, núm. 7 (21 de maig, 1870).
- 1871 «[sense títol]». *La Emancipación* 1, núm. 24 (27 de novembre, 1871): 3.
- 1876 «La nina y lo peix». *La Renaixensa* 6, vol. II, núm. 9-10 (10 de desembre, 1876): 381.
- 1877 *La Tierra*. Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos.
- 1878 *Las plantas*. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos, «Enciclopedia para la juventud».
- 1879a «Ollas dels Gegants en la Riera de Vallfogona». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 2, núm. 9 (31 de juliol, 1879): 144-147.
- 1879b «[Montesquiu, 19 d'Agost de 1879]». *Diari Català* 1, núm. 86 (22 d'agost, 1879): 29.
- 1879c «[Montesquiu, 25 d'Agost de 1879]». *Diari Català* 1, núm. 92 (28 d'agost, 1879): 72-73.
- 1879d «[Montesquiu, 7 de Setembre de 1879]». *Diari Català* 1, núm. 107 (12 de setembre, 1879): 184-185.
- 1879e «[Montesquiu, 6 d'octubre de 1879]». *Diari Català* 1, núm. 134 (9 d'octubre, 1879): 385.
- 1879f «L'arribada d'un gran home. Quadro de costums... conservadoras». *Diari Català* 1, núm. 148 (23 d'octubre, 1879): 485-486; núm. 150 (25 d'octubre, 1879): 501-502.
- 1879g «[Montesquiu 3 Desembre 1879]». *Diari Català* 1, núm. 192 (6 de desembre, 1879): 265-266.
- 1880a «Colonia». *Diari Català* 2, núm. 252 (5 de febrer, 1880): 262-263.

Emili Samper Prunera

- 1880b «Lo 10 de janer». *Diari Català 2*, núm. 252 (5 de febrer, 1880): 264-265.
- 1880c «Lo meu nen». *Diari Català 2*, núm. 259 (12 de febrer, 1880): 314.
- 1880d «La Historia». *Diari Català 2*, núm. 268 (21 de febrer, 1880): 384-385.
- 1880e «Un alcalde conservador pintat per ell mateix». *Diari Català 2*, núm. 274 (27 de febrer, 1880): 427-428.
- 1880f «Un diputat provincial d'aquestos temps pintat en quatre cops per ell mateix». *Diari Català 2*, núm. 299 (23 de març, 1880): 611-612.
- 1880g «Lo mar». *Diari Català 2*, núm. 314 (8 d'abril, 1880): 723.
- 1880h «Correspondencia de Caspe». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 3*, núm. 19-20 (maig-juny, 1880): 141-143.
- 1880i «Un poch de mineralogía». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 3*, núm. 22 (agost, 1880): 190-191.
- 1880j «Una excursió al avench de Sant Pere dels Grechs (terme de Oliete, provincia de Teruel)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 3*, núm. 23 (setembre, 1880): 211-215; núm. 24 (octubre, 1880): 234-237.
- 1880k «La cansó del carrilaire». *Lo Catalanista*, núm. 20 (4 de novembre, 1880): 151.
- 1880l *Álbum pintoresco de Historia Natural para instrucción de los niños*. Texto por D. Luis Puig y Sevall y D. Celso Gomis. Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos, editores.
- 1881a «Faula». *Diari Català 3*, núm. 532 (27 de gener, 1881): 206.
- 1881b «Excursió á las minas de Lignito de la Granja d'Escarpe, provincia de Lleyda». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 4*, núm. 28 (gener, 1881): 20-22.
- 1881c «La turba de Amposta. Recorts de l'any 1873». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 4*, núm. 31 (abril, 1881): 94-96.
- 1881d «La mel de l'Alcarria». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 4*, núm. 32-33, (maig-juny, 1881): 137-140.
- 1881e «Valdurrios». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana 4*, núm. 36-37 (setembre-octubre, 1881): 234-235.
- 1881f *La Tierra*. 2a ed. aumentada. Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos, «Enciclopedia para la juventud».
- 1882a «Regallo amunt (Provincias de Saragossa y Teruel)». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any primer: 1881: 317-331.

- 1882b «Excursions per la província de Guadalajara (fragments)». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any primer: 1881: 405-423.
I – Geodas calissas de Sierrezuela (Sotoca), pp. 405-408.
II – De Huerta-Hernando a la Olmeda de Cobeta, passant per Buena-Fuente, pp. 408-417.
III – La cova de la Riva, els Miracles de Rata i les Salines de Saelices (terme de Cifuentes), pp. 418-423.
- 1882c «Industries desaparegudes de Caspe». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any primer: 1881: 486-493.
- 1882d «Excursió particular á S. Benet de Bages». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 40-41 (gener-febrer, 1882): 17-22.
- 1882e «Un passeig per las Garrigas». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 42-43 (març-abril, 1882): 43-53.
- 1882f «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 42-43 (març-abril, 1882): 67-77.
I – Brihuega, pp. 67-72.
II – Las covas de Peña de la Hoz y de Civica, terme de Brihuega, pp. 72-74.
III – Cifuentes, pp. 74-77.
- 1882g «A una Font». *L'Avenç* 2, 1a època, núm. 7 (abril, 1882): 61-62.
- 1882h «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 44-45 (maig-juny, 1882): 114-120.
IV – De Cifuentes a Trillo y als banys de aquest nom, pp. 114-118.
V – Excursió al monastir de Ovila (Trillo), pp. 119-120.
- 1882i «?». *L'Avenç* 2, 1a època, núm. 9 (juny, 1882): 94.
- 1882j «Dotze horas á Saragossa». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 46-47 (juliol-agost, 1882): 131-137.
- 1882k «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 48 (setembre, 1882): 165-166.
VII – Nota sobre el Convento Lorado (Carrascosa de Tajo), pp. 165-166.
VIII – De Ocentejo á Canales del Ducado, p. 166.
- 1882l «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 49 (octubre, 1882): 175-178.
VIII – De Ocentejo á Canales del Ducado.
- 1882m «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 5, núm. 50 (novembre, 1882): 192-198.

Emili Samper Prunera

IX – Dos pobles desaparecuts.

1882n «Una visita al monastir de ‘San Victorian’ en l’antich regne de Sobrarbe (Huesca)». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 5, núm. 51 (desembre, 1882): 218-222.

1882o *Garibaldi: historia liberal del siglo XIX: ideas, movimientos y hombres importantes. Estudios filosóficos-originales de escritores italianos, franceses y españoles.* Bajo la dirección de Justo PASTOR DE PELLICO [Rafael FARGA I PELLICER]. Ilustrados por artistas distinguidos. 2 volums. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Evaristo Ullastres.

1883a «Excursions per la provincia de Guadalajara». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 52 (gener, 1883): 14-21.

X – Una excursió a Sigüenza. I.

1883b «Excursions per la provincia de Guadalajara». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 53 (febrer, 1883): 34-37.

X – Una excursió a Sigüenza. II.

1883c «La patria de l’home». *L’Avenç* 3, 1a època, núm. 11 (febrer, 1883): 125-126.

1883d «Excursions per la provincia de Guadalajara». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 55 (abril, 1883): 73-78.

X – Una excursió a Sigüenza. II, III, IV, V.

1883e «Excursions per la provincia de Guadalajara». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 56-57 (maig-juny, 1883): 111-116.

X – Una excursió a Sigüenza. V, pp. 111-112.

XIII – De Brihuega á Trillo, pp. 112-116.

1883f «Excursions per la provincia de Guadalajara». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 58-59 (juliol-agost, 1883): 157-162.

XIII – De Brihuega á Trillo, pp. 157-160.

XIV – Una excursió á Molina de Aragón, pp. 160-162.

1883g «Encontorns de Dosrius (provincia de Barcelona)». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 60 (setembre, 1883): 182-187.

1883h «Excursions per la provincia de Guadalajara». *Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana* 6, núm. 60 (setembre, 1883): 196-198.

XIV – Una excursió á Molina de Aragón.

- 1883i «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 6, núm. 61-62 (octubre-novembre, 1883): 222-224.
XIV – Una excursió á Molina de Aragón, pp. 222-223.
XV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta, p. 224.
- 1883j «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 6, núm. 63 (desembre, 1883): 250-251.
XIII – De Brihuega á Trillo.
- 1883k «La Vall de Venasch». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana. Any segon: 1882: 99-120.*
- 1883l «Itinerari de Manresa a Berga. Juliol a octubre de 1881». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana. Any segon: 1882: 167-195.*
- 1883m «Entre Vich y Sant Joan de las Abadessas. Vint y quatre fulls del meu llibre de memorias». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana. Any segon: 1882: 255-266.*
- 1883n «Aplech de cançons populars catalanas, recollidas per D. Cels Gomis, D. Vicens Plantada y Fonolleda y D. Joseph Cortils y Vieta, y anotadas per Don Francisco Maspons y Labrós». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana. Any segon: 1882: 493-513.*
- 1884a «La cansó del carrilayre». *La Tramontana. Periòdich vermell*, núm. 133 (4 de gener, 1884): 2.
- 1884b «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 64 (gener, 1884): 18-19.
XV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta.
- 1884c «Discurso que en el acto de la solemne distribución de premios del Certámen celebrado por la Asociación Literaria de Gerona, leyó el dia Iº de Noviembre de 1883 el presidente de la misma D. Pedro Alsius y Torrent. Gerona, Imp. de Pac. Torres. 1883». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 64 (gener, 1884): 19-20.
- 1884d «La Lluna segons lo poble». *L'Avenç* 3, núm. 24 (15 de febrer, 1884): 164-170; núm. 25 (29 de febrer, 1884): 184-192.
- 1884e «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 65-66 (febrer-març, 1884): 53-54.
XV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta.
- 1884f «Lliteratura oral catalana». *L'Avenç* 3, núm. 28 (15 d'abril, 1884): 244-250.

Emili Samper Prunera

- 1884g «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 68 (maig, 1884): 97-100.
XXV – De Trillo á Cereceda, passant per Viana y La Puerta, pp. 97-99.
XXVI – Una visita al monastir de Lupiana, pp. 99-100.
- 1884h «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 69-70 (juny-juliol, 1884): 129-133.
XXVI – Una visita al monastir de Lupiana, pp. 129-130.
XXVII – Castell y cisterna de Valfermoso de Tajuña (partit de Brihuega província de Guadalajara), pp. 130-133.
- 1884i «Excursions per la província de Guadalajara». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 71-72 (agost-setembre, 1884): 173-181.
XXVIII – De Brihuega a Guadalajara.
- 1884j «Tossa. Noticias sobre la historia, tradiciones y costumbres de esta villa y su término, por Enrique Claudio Girbal. Girona, P. Torres, 1884». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 71-72 (agost-setembre, 1884): 197.
- 1884k «Concepto del Derecho en la poesía popular española, por Joaquin Costa. Madrid, Fontanet, 1884». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 7, núm. 71-72 (agost-setembre, 1884): 197.
- 1884l «Lo Rhin». *L'Avenç* 3, núm. 35 (octubre, novembre i desembre, 1884): 521-524.
- 1884m *La lluna segons lo poble*. Barcelona: «Biblioteca de L'Avenç».
- 1884n *Lo llamp y'ls temporals*. Pròleg de Francesc Maspons i Labrós. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular I».
- 1885a «Zaragoza: I – Lo museo provincial de pinturas», *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 8, núm. 80-81 (maig-juny, 1885): 116-118.
- 1885b «Egipte, Assiria i Babilònia, per J.B.B. Barcelona, La Renaixensa, 1885». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 8, núm. 80-81 (maig-juny, 1885): 119.
- 1885c *Copèrnico, Galileo, Descartes, Newton, Franklin, Watt, Herscheld*. Cuadros biográficos trazados por D. Celso Gomis y los Sres. López Catalán, Navarro y Bastinos (Julián). Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos, editores, «Biblioteca Infantil Histórico-biográfica X».

- 1886a «Zaragoza: II – La Aljaferia». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 90 (març, 1886): 48-51.
- 1886b «Zaragoza: III – Casa Lonja». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 91-92 (abril-maig, 1886): 85-86.
- 1886c «Zaragoza: IV – La iglesia del Salvador o la Seo». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 96 (setembre, 1886): 177-180.
- 1886d «Una preocupación. Pretendida gandería de los obreros no catalanes». *Acracia*, núm. 9 (setembre, 1886): 91-94; núm. 10 (octubre, 1886): 114-115; núm. 11 (novembre, 1886): 128-131.
- 1886e «D. Joseph Puiggarí. *Monografía histórica e iconográfica del traje*. Barcelona, 1886». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 98-99 (novembre-desembre, 1886): 219-220.
- 1886f «Col·lecció de proverbis, màximas y adagis catalans escullits per En Bergnes. 3a ed. Perpinyà, 1882». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 98-99 (novembre-desembre, 1886): 220.
- 1886g «Pierre Vidal. *Cansoner catalá de Rosselló y de Cerdanya*. I – *Corrandes*; II – *Cançons del pandero*. Perpinyà, 1885-1886 (dos fascicles)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 98-99 (novembre-desembre, 1886): 220-221.
- 1886h «*Folk-lore español*. Biblioteca de las tradiciones populares españolas. Tomos VIII y IX. Madrid, 1886. Tom VIII – *La rosa en la vida dels pobles* (en llengua portuguesa) per Cecilia Schmitd Branco i *Folk-lore de Proaza* (Astúries) per L. Giner Arivau; Tom IX – *Cansoner popular gallego*. Vol. II. Recollit i ordenat per Joseph Pérez Ballesteros». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9, núm. 98-99 (novembre-desembre, 1886): 221.
- 1886i «Una rectificación». *Acracia*, núm. 12 (desembre, 1886): 140-142.
- 1886j «Necesidad de reformar la historia». *Acracia*, núm. 12 (desembre, 1886): 142-145.
- 1886k *El Catolicismo y la Cuestión Social, examen crítico de los acuerdos del Congreso Católico de Lieja*. Sabadell: Agrupación de Propaganda Socialista.
- 1887a «El déficit del trabajador». *Acracia*, núm. 13 (gener, 1887): 159-164.
- 1887b «Juan Felipe Becker». *Acracia*, núm. 13 (gener, 1887): 168.
- 1887c «Zaragoza: V – Altres temples i esglésies». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 10, núm. 100 (gener, 1887): 7-9.

Emili Samper Prunera

- 1887d «Zaragoza: V – Altres temples i esglésies». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 10, núm. 101-102 (febrer-març, 1887): 24-29.
- 1887e «Cifras». *Acracia*, núm. 16 (abril, 1887): 213-214.
- 1887f «Folklore español. Biblioteca de las tradiciones populares españolas. Toms X i XI. Madrid, 1886; Tom X – Contes recollits a Extremadura per Sergio Hernández de Soto; Tom XI – Cançoners popular galleg. Vol. III per Josep Pérez Ballesteros». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 10, núm. 104-105-106 (maig-juny-juliol, 1887): 111-112.
- 1887g «Cartas sobre la Miscelánea Folk-lórica». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 267 (10 de juliol, 1887): 481-483; núm. 269 (17 de juliol, 1887): 504-506; núm. 273 (4 d'agost, 1887): 557-559; núm. 280 (25 d'agost, 1887): 621-624; núm. 285 (11 de setembre, 1887): 673-676; núm. 299 (30 d'octubre, 1887): 826-829; núm. 303 (13 de novembre, 1887): 875-877.
- 1887h «Cartas sobre la Miscelánea Folk-lórica». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 10, núm. 104-105-106 (maig-juny-juliol, 1887): 106-109; núm. 109-110 (octubre-novembre, 1887): 191-199; núm. 111 (desembre, 1887): 215-220.
- 1887i «Cifras elocuentes». *Acracia*, núm. 20 (agost, 1887): 297-298.
- 1887j «Costums empurdaneses. Dinars de morts. Honras grassas». *Miscelánea Folk-lórica*. Barcelona: Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular IV», pp. 38-49.
- 1887k *A las madres*. Sabadell: Agrupación de Propaganda Socialista. Imp. Juan Comas Faura.
- 1888a «¡Avant!». *La Veu del Centre Català*, núm. 32 (19 de maig, 1888): 191.
- 1888b «Impressions d'una excursió á Sant Martí Sarroca, Torrellas y Pontons (provincia de Barcelona)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 11, núm. 121-123 (octubre-desembre, 1888): 266-281.
- 1888c *Meteorología y agricultura populares ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular V».
- 1889a «De la vall de Venasch á Graus. Notas de viatge». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 12, núm. 127-132 (abril-setembre, 1889): 89-129.

- 1889b «Una visita al Monastir de Piedra (provincia de Zaragoza)». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 12, núm. 133-135 (octubre-desembre, 1889): 288-299.
- 1890a «Lo minayre». *L'Avenç*, 2a èp., II, núm. 3 (31 de març, 1890): 65-68.
- 1890b «Lo Páramo». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 163-164.
- 1890c «De Tortosa á Cardó». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 203-219.
- 1890d «Tradicions de Cardó». *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 13, núm. 139-144 (abril-setembre, 1890): 220-226.
- 1890e *Cantares*. Casp: Imp. de Tomás Pellicer.
- 1891a «Hidrografia de la part de la conca del Ter compresa entre la unió del Freser ab lo Ter (Ripoll) y la desembocadura del Gés (Sant Feliu de Torelló)». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 1, núm. 1 (gener-juny, 1891): 68-80.
- 1891b «Remeys contra'ls llamps y'ls temporals». *La Renaixensa* 21, núm. 43-46 (1891): 673-685.
- 1891c *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer, Folklore Català, Associació d'Excursions Catalana, «Biblioteca Popular VI».
- 1892a «Les inventions modernes. Le Télégraphe (suite)». *Revue des traditions populaires* 7, tom VII, núm. 1 (15 de gener, 1892): 24.
- 1892b «Alguns noms topogràfichs, propis de Mequinenza, Fayó, Nonasp, Fabara y Maella, pobles que forman la frontera de la llengua catalana en la provincia de Saragossa». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 2, núm. 4 (gener-març, 1892): 53-54.
- 1892c «Tradicions fabarolas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 2, núm 5 (abril-juny, 1892): 59-63.
- 1892d *La Tierra*. 3a ed., aumentada. Ilustrada con 60 grabados. Barcelona: Antonio J. Bastinos, editor, «Biblioteca Minerva».
- 1893a «La primera víctima». *L'Avenç* 5, 2a època, núm. 17 (15 de setembre, 1893): 265-268.
- 1893b «El triai (festa popular olotina)». *L'Avenç*, 2a èp., V, núm. 18 (30 de setembre, 1893): 280-282.

Emili Samper Prunera

- 1894a «De com se formá l'estany de Las Presas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 4, núm. 15 (octubre-desembre, 1894): 258-260.
- 1894b *La vall de Hóstoles*. Barcelona: Llibreria de Àlvar Verdaguer, Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Económica».
- 1895a «L'invenió de la fanga y dels arpells». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 5, núm. 18 (juliol-setembre, 1895): 168-169.
- 1895b «Gnomos y follets». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 5, núm. 19 (octubre-desembre, 1895): 223-226.
- 1896a «L'avench de Padirac (traducció)». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 6, núm. 20 (gener-març, 1896): 47-49.
- 1896b «L'arpa de Davit». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 6, núm. 22 (juliol-setembre, 1896): 192.
- 1896c «¡Jo vull! [traducció]». *L'Atlántida* 1, núm. 4 (1 de juliol, 1896): 6.
- 1896c «L'estiuet de sant Martí». *L'Atlántida* 1, núm. 5 (15 de juliol, 1896): 10-11.
- 1896d «Origen d'un modisme ampurdanés». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 6, núm. 23 (octubre-desembre, 1896): 234-235.
- 1896e «Gnomos y follets». *L'Atlántida* 1, núm. 13 (15 de novembre, 1896): 7; núm. 14 (1 de desembre, 1896): 8.
- 1897a «Follies particulars de Fraga, de Mequinença y de Tortosa». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 7, núm. 26 (març, 1897): 112-115.
- 1897b «De Sant Feliu de Pallerols a Olot, passant per la dreuera». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 7, núm. 28 (maig, 1897): 158-166.
- 1899 «Don Cels Gomis, l'incansable folk-lorista [carta a General Ginestà i Punset]». *L'Atlántida*, núm. 104, (9 de setembre, 1899): 7.
- 1900a «La lluna segons lo poble». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 10, núm. 62 (març, 1900): 84-91; núm. 63 (abril, 1900): 113-116; núm. 65 (juny, 1900): 153-165; núm. 67 (agost, 1900): 203-208; núm. 68 (setembre, 1900): 226-232.
- 1900b «Apólech». *Calendari català pera l'any 1900 coleccionat y publicat per Joan Bta. Batlle* 3 (1900): 124-126.
- 1900c *La Ciencia moderna: suplemento á Las ciencias naturales al alcance de los niños por Luis Nata y Gayoso y Juan Pla y Vilallonga*. Barcelona: Librería de Antonio J. Bastinos.

- 1900d *Rudimentos de agricultura española: lecciones elementales sobre el cultivo de las tierras y sobre las industrias derivadas de la agricultura.* Barcelona: Librería de Antonio J. Bastinos.
- 1901a «Literatura oral catalana. Ditxos tòpics». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 11, núm. 72 (gener, 1901): 12-13; núm. 73 (febrer, 1901): 35-37; núm. 76 (maig, 1901): 134-137; núm. 77 (juny, 1901): 163-174; núm. 78 (juliol, 1901): 185-196.
- 1901b «En Josep Serra i Campdelacreu». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 11, núm. 80 (setembre, 1901): 225-227.
- 1901c «Ciudad Rodrigo (Salamanca)». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 11, núm. 80 (setembre, 1901): 241-247.
- 1901d «Medina del Campo (Valladolid)». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 11, núm. 81 (octubre, 1901): 268-271.
- 1901e «La deria de pidolar». *Calendari català pera l'any 1901 coleccionat y publicat per Joan Bta. Batlle* 4 (1901): 106-108.
- 1901f *Cuadros de la naturaleza: explicación de los mismos.* Barcelona: Antonio J. Bastinos.
- 1901g *Elementos de geografía general y particular de España y Portugal. Astronómica, Física y Étnica, Histórica, Política, Agrícola, Industrial y Comercial.* Barcelona: Antonio J. Bastinos, editor, Julián Bastinos, librería.
- 1901h *Nuevo silabario.* Barcelona: Luis Tasso, editor, «Biblioteca de Primera Enseñanza I».
- 1901i *Nociones de geometría plana y del espacio.* Barcelona: Luis Tasso, «Biblioteca de Primera Enseñanza V».
- 1902a «En Francisco de S. Maspons y Labrós». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 12, núm. 85 (febrer, 1902): 42-46.
- 1902b «L'excursionisme y el folk-lore». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 12, núm. 85 (febrer, 1902): 46-50.
- 1902c *Elementos de Cosmografía.* Barcelona: Luis Tasso, editor, «Biblioteca de Primera Enseñanza VI».
- 1903 «En Ramon Arabía y Solanas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 13, núm. 107 (desembre, 1903): 290-293.
- 1904 «Un dijous Sant a St. Esteve de Bas». *Catalunya*, núm. 26 (febrer, 1904): LXVII-LXXV.

Emili Samper Prunera

- 1905 *Memoria decenal, 1895-1904*. Biblioteca Pública Arús. Barcelona: Impr. Tasso.
- 1906a «Excursiones por la provincia de Guadalajara: Geodas calizas de Sierrezuela (Sotoca)». *El Briocense* 3, núm. 40 (30 d'abril, 1906): 2.
- 1906b «Excursiones por la provincia de Guadalajara: De Huertahernando á la Olmeda de Cobeta, pasando por Buenafuente». *El Briocense* 3, núm. 41 (15 de maig, 1906): 2-3.
- 1906c «Excursiones por la provincia de Guadalajara: La Cueva de la Riva, los Milagros de Rata y las Salinas de Saelices (término de Cifuentes)». *El Briocense* 3, núm. 43 (15 de juny, 1906): 2.
- 1906d «Excursiones por la provincia de Guadalajara: Brihuega». *El Briocense* 3, núm. 49 (15 de setembre, 1906): 1-2.
- 1906e *Cantares*. Barcelona: Luis Tasso.
- 1907a «Nuestro propósito». *Cataluña*, núm. 1 (1 d'octubre, 1907): 1.
- 1907b «Valentín Almirall (1841-1904)». *Cataluña*, núm. 1 (1 d'octubre, 1907): 4-6.
- 1907c «El Campo de Tarragona». *Cataluña*, núm. 1 (1 d'octubre, 1907): 13-16; núm. 2 (15 d'octubre, 1907): 27-31.
- 1907d «Por qué escribimos en castellano». *Cataluña*, núm. 2 (15 d'octubre, 1907): 17.
- 1907e «El cementerio del sudoeste». *Cataluña*, núm. 3 (1 de novembre, 1907): 37-39.
- 1907f «Lo que queremos y lo que no queremos». *Cataluña*, núm. 4 (15 de novembre, 1907): 41.
- 1907g «La biblioteca pública Arús». *Cataluña*, núm. 4 (15 de novembre, 1907): 44-46.
- 1907h «Libros nuevos». *Cataluña*, núm. 6 (15 de desembre, 1907): 71.
- 1908a «Lo minayre». *Cataluña*, núm. 8 (15 de gener, 1908): 90-91.
- 1908b «Libros nuevos». *Cataluña*, núm. 10 (15 de febrer, 1908): 108.
- 1908c «La inauguració». *Cataluña*, núm. 13 (1 d'abril, 1908): 128-129.
- 1908d «La uniformidad». *Cataluña*, núm. 14 (15 d'abril, 1908): 136.
- 1908e «Libros nuevos». *Cataluña*, núm. 14 (15 d'abril, 1908): 140.
- 1908f «D Próspero de Bofarull y Mascaró (1777-1859)». *Cataluña*, núm. 15 (1 de maig, 1908): 145.
- 1908g «Libros nuevos». *Cataluña*, núm. 15 (1 de maig, 1908): 148.

- 1908h «Libros nuevos». *Cataluña*, núm. 16 (15 de maig, 1908): 156.
- 1908i *Rudimentos de agricultura española: lecciones elementales sobre el cultivo de las tierras y sobre las industrias derivadas de la agricultura*. 2a ed., Barcelona: Editorial de Antonio J. Bastinos.
- 1910 *Zoología popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», Centre Excursionista de Catalunya, «Biblioteca Folklòrica IX».
- 1911 *Aritmética y sistema métrico decimal con nociones de contabilidad agrícola y mercantil*. Barcelona: Casa Editorial Vda. De Luis Tasso, «Biblioteca de Primera Enseñanza IV».
- 1912a «L'amor a la naturalesa». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 22, núm. 205 (febrer, 1912): 58-61.
- 1912b «Folklore català». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 2, núm. 6 (març, 1912): 82-89; núm. 12 (setembre, 1912): 174-179; núm. 13 (octubre, 1912): 191-195; núm. 14 (novembre-desembre, 1912): 206-210.
- 1912c *La lluna segons lo poble*. Barcelona: Ilustració Catalana, «Lectura popular. Biblioteca d'autors catalans, 174»: 513-544.
- 1912d *La lluna segons lo poble*. 3a edició notablement augmentada. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, «Publicacions de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya»
[Edició facsímil. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «El Calaix de Sota, 6», 1999]
- 1913 *Aubades y capvespres*. Barcelona: Fidel Giró.
- 1913-18 *Província de Barcelona per Cels Gomis*, dins Francesc CARRERAS I CANDI (dir.) *Geografia general de Catalunya*. Barcelona: Establiment Editorial de Albert Martín. 6 vols. (obra completa).
- 1915a «Janer». *Revue Catalane*, núm. 97 (gener, 1915): 1.
- 1915b «Febrer». *Revue Catalane*, núm. 98 (febrer, 1915): 26.
- 1915c «Mars». *Revue Catalane*, núm. 99 (març, 1915): 41.
- 1915d «Folklore català: Mars». *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* 4, núm. 19 (gener-març, 1915): 69.
- 1915e «Un dijous Sant a St. Esteve de Bas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 25, núm. 242 (març, 1915): 74-83.
- 1915f «Abril». *Revue Catalane*, núm. 100 (abril, 1915): 57.

Emili Samper Prunera

- 1915g «[sense títol]». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 25, núm. 243 (abril, 1915): 138.
- 1915h «Maig». *Revue Catalane: organe de la Société d'études catalanes*, núm. 101 (maig, 1915): 73.
- 1915i «Juny». *Revue Catalane: organe de la Société d'études catalanes*, núm. 102 (juny, 1915): 89.
- 1915j «Juliol». *Revue Catalane: organe de la Société d'études catalanes*, núm. 103 (juliol, 1915): 109.
- 1915k *Memoria decenal, 1905-1914*. Biblioteca Pública Arús. Barcelona: Talleres de Artes Gráficas de Henrich y Cia.
- 1916 «Una institució de cultura. La Biblioteca Pública Arús». *El Diluvio* (12 de maig, 1916, edició tarda): 3-4.
- 1921 *Elementos de gramática de la lengua castellana. Escritos en vista de la última edición de la Gramática de la Real Academia Española*. Barcelona: Casa Editorial Vda. De Luis Tasso, «Biblioteca de Primera Enseñanza III».
- 1923 *Lecturas instructivas. Segundo libro de lectura para las escuelas de instrucción primaria*. Barcelona: Casa Editorial Vda. De Luis Tasso, «Biblioteca de Primera Enseñanza II».
- 1932 *Geografía de Catalunya*. Barcelona: Tasso, «Biblioteca de Primera Enseñanza».
- 1933 *Lecturas instructivas. Segundo libro de lectura para las escuelas de instrucción primaria*. Barcelona: Casa Editorial Vda. De Luis Tasso, «Biblioteca de Primera Enseñanza II», undécima tirada.
- 1981 «Costums empurdanesas. Dinars de morts. Honras grassas». *Miscelània Folklorica*. Reproducció facsímil. Pròleg de Josefina Roma. Barcelona: José J. de Olañeta, Editor, «Arxiu de Tradicions Populars 11», pp. 38-49.
- 1983 *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martín/Centre Excursionista de Catalunya.
- 1987 *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Edició a cura de Cels Gomis i Serdañons. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 1».

- 1995a «Lo regidor de Valimanya» dins Artur Quintana: *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. Volum I: Narrativa i teatre. Calaceit: Instituto de Estudios Turolenses/Associació Cultural del Matarranya/Carrutxa, «Lo Trill 1», pp. 262-263.
- 1995b «La casa dels moros de Favara» dins Artur Quintana: *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. Volum I: Narrativa i teatre. Calaceit: Instituto de Estudios Turolenses/Associació Cultural del Matarranya/Carrutxa, «Lo Trill 1», p. 266.
- 1997 «El banc de Gia» dins Artur Quintana: *Bllat Colrat! Literatura popular catalana de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca*. Volum I: Narrativa i teatre. Calaceit: Instituto de Estudios Altoaragoneses/Institut d'Estudis del Baix Cinca/Institut d'Estudis Ilerdencs/Diputació General d'Aragó, «La Gabella 4», p. 278.
- 1998 *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Segona edició notablement augmentada amb gran nombre de confrontacions a cura de Cels Gomis i Serdañons. Barcelona: Editorial Alta Fulla, «Arxius del Folklore Català 3».
- 2010 *Celso Gomis Mestre. Excursiones por la provincia de Guadalajara*. Edició de Juan Pablo Calero Delso. Pròleg de Raúl Conde. Ciudad Real: Centro de Estudios de Castilla-La Mancha/Universidad de Castilla-La Mancha, «Colección Recortes de Prensa».

ii. Traduccions i edicions

- 1873 Cárlos Deslys: *Dionisia*. Trad. Celso Gomis. Barcelona: Imp. El Porvenir.
- 1874 Briot: *Tratado de álgebra superior conforme a los programas oficiales de enseñanza*. Traducció de Cels Gomis. Barcelona.
- 1874 Alejandro Dumas (hijo): *Novelas*. Versiones castellanas por Juan de la Cuesta, Celso Gomis y Justo Guteu. 2 vol. Barcelona: Imp. A. Palou, «Biblioteca Escogida».

Emili Samper Prunera

- 1881 Luis Nata Gayoso; Juan Pla Vilallonga: *Las Ciencias naturales al alcance de los niños: programa de historia natural, física y química*. 8a ed., ref. y aum. por Celso Gomis. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos.
- 1884 Luis Nata Gayoso; Juan Pla Vilallonga: *Las Ciencias naturales al alcance de los niños: programa de historia natural, física y química*. 10a ed., notablemente corregida y aumentada por Celso Gomis. Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos.
- 1886 Valentí Almirall: *España tal cual es*. Traducido del francés por Celso Gomis. Barcelona: Librería Española de I. López.
- 1887 Luis Nata Gayoso; Juan Pla Vilallonga: *Las Ciencias naturales al alcance de los niños: programa de historia natural, física y química*. 12a ed., notablemente corregida y aumentada por Celso Gomis. Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos.
- 1888 Luis Nata Gayoso: *Lecturas populares para los niños sobre ciencias, artes y agricultura*. Arregladas bajo la dirección de Luis Nata Gayoso. 12a ed., aum. por Julián López Catalán y Celso Gomis. Barcelona: Librería de Juan y Antonio Bastinos.
- 1893 Luis Nata Gayoso; Juan Pla Vilallonga: *Las Ciencias naturales al alcance de los niños. Programa de historia natural, física y química*. 14a ed., notablemente corregida y aumentada por Celso Gomis. Barcelona: Librería de Antonio J. Bastinos, editor.
- 1900 Luis Nata Gayos; Juan Pla Vilallonga: *Las Ciencias naturales al alcance de los niños: programa de historia natural, física y química*. 18a ed., nuevamente corregida por Celso Gomis. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos/París: V. de Ch. Bouret.
- 1902 Valentí Almirall: *Obras y escritos políticos y literarios de Valentín Almirall. Tomo I: El catalanismo*. Traducció de Cels Gomis. Barcelona: Imp. La Campana y la Esquella.
- 1903 Luciano Biart: *El rio de oro. Viajes y aventuras*. Traducido del francés por Celso Gomis con con ilustraciones en el texto de F. Lix y A. Utrillo. Barcelona: Salvat editores.
- 1904-10 *Diccionari de la Llengua Catalana ab la correspondencia castellana*. Sota la direcció de Cels Gomis. Barcelona: Salvat i Companyia.
- 1912 Luis Nata Gayoso: *Lecturas populares para los niños sobre ciencias, artes y agricultura*. Arregladas bajo la dirección de Luis Nata Gayoso. 17a ed., aum. por Julián López Catalán y Celso Gomis. Barcelona: Sucesores de Blas Camí.

iii. Obra sense data

Enciclopèdia il·lustrada. Sota la direcció de Cels Gomis [Història]. Barcelona: Seguí i Companyia.

Apuntes para un Diccionario técnico de ferrocarriles [treball inèdit].

Nociones de Geografía universal antigua y moderna. Barcelona: Viuda de Luis Tasso, «Biblioteca Completa de Primera Enseñanza VII».

Geografía elemental de España. Barcelona: Luis Tasso, impresor-editor, «Biblioteca de Primera Enseñanza VIII».

Luis Nata Gayoso: *Programa de historia natural física y química*. Correcció a càrrec de Cels Gomis. Undécima tirada. Barcelona: Casa Editorial de la Viuda de Luis Tasso.

Aritmética. Escrita por Celso Gomis y revisada y ampliada por Matías Guasch. Barcelona: Casa editorial Vda. de Luis Tasso.

La Tierra, Mineralogía, Geología y Metereología.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

ANNEX 2: QUADRE TEMPORAL

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
1841 (6 de gener): neix a Reus.	1841: inici de la Regència d'Espartero.	1841: primera llei de protecció obrera a França.
Es trasllada a Madrid.		
	1842: esclata la revolta catalana contra Espartero; bombardeig de Barcelona.	
	1843: Abdó Terrades proclama la República a Figueres; coronació d'Isabel II.	
	1844: comença la dècada moderada.	
	1848: primer ferrocarril de l'Estat espanyol (Barcelona-Mataró).	1848: revolució a Europa. Publicació del <i>Manifest Comunista</i> de Karl Marx i Friedrich Engels.
1850-1860: estudis d'enginyer de camins a Madrid.	1854: comença el bienni progressista.	
	1855 (maig): gran repressió al Principat contra la classe obrera.	
	1855 (juliol): s'acaba el bienni progressista; gran rebel·lió a Barcelona, forta repressió; alçaments a tot el Principat.	
~ 1860: publica poemes a diaris locals de Reus i Barcelona; col·labora a <i>La Niñez</i> i <i>La Moda Elegante</i> de Madrid.	1858: vaga a l'Espanya Industrial; gran repressió.	
	1859 (maig): restauració dels Jocs Florals.	
	1859 (octubre): guerra de l'Àfrica.	
1860 (setembre)-1861 (setembre): «Carta topogràfica de Valdemoro».		1861: comença la Guerra de Secessió als Estats Units; unitat italiana.
1862: torna a Reus.		
1862 (gener)-1863 (març):		

Emili Samper Prunera

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
construcció de les obres i col·locació de la via del ferrocarril de Reus a Montblanc.		
1863 (març)-1864 (febrer): estudi del ferrocarril de Reus a Saragossa.		
1864 (febrer-juliol): estudi de les variants de la secció de Girona a Cassarella.		
1864 (juliol)-1866 (juliol): sub-cap de la secció de Centelles, en la construcció de la línia del ferrocarril de Granollers a Vic.		
1866-1871: parèntesi en l'activitat professional com a enginyer.	1866 (gener): pronunciament del general Prim; fracassa.	1866 (setembre): I Internacional a Ginebra.
1868 (febrer): és elegit membre del Comitè del Partit Federal de Barcelona; (setembre): revolució de setembre («La Gloriosa»); coneix Valentí Almirall; participa a l'assalt de l'Ajuntament de Barcelona.	1868 (setembre): revolució de setembre. Isabel II abandona Espanya; Fanelli visita Espanya, enviat per Bakunin.	1868: III Congrés de la Internacional a Brussel·les; Bakunin funda l'«Aliança Internacional de la Democràcia Socialista».
1869 (febrer): coneix Fanelli a Barcelona; secretari del Club dels Federalistes; col·laboració a <i>El Federalista</i> ; redactor d' <i>El Estado Catalán</i> ; creació d'una biblioteca pública a la seu de l'Associació de la Joventut Republicana de Barcelona; (abril): participa en les reunions prèvies del «Pacte Federal de Tortosa»; (octubre): participa en la revolta d'octubre; (desembre): probable visita a Bakunin a Locarno, acompanyat de Fanelli.	1869 (18 de maig): «Pacte Federal de Tortosa»; (setembre-octubre): aixecament republicà dels «federalistes intransigents».	1869: congrés de la Internacional a Basilea.
1870: exili a Ginebra; s'afilia	1870 (19-26 de juny): I	1870: guerra franco-

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
a l'organització anarquista Aliança Internacional de la Democràcia Socialista; (gener): demana l'entrada a l'Aliança de Ginebra, on és rebut com a membre i és elegit secretari del Comitè; (març): tornada a Espanya; membre del nucli Internacionalista de Madrid; secretari de propaganda de la secció de l'Associació Internacional de Treballadors; membre de la redacció de <i>La Solidaridad</i> (1870-1871).	Congrés Obrer Espanyol, celebrat a Barcelona. 1870 (27 de desembre): assassinat del general Prim.	prussiana.
1871: tornada a l'activitat laboral. Treballs al País Basc; (març): participació en les conferències que la secció internacionalista madrilenya organitza a l'antiga capella de San Isidro.		1871 (març): la Comuna de Paris; (maig): repressió de la Comuna (15.000 morts); (setembre): conferència de l'AIT a Londres.
1872: estudis del ferrocarril de Barcelona a Vilanova.	1872 (abril): se celebra a Saragossa el II Congrés Obrer Espanyol.	
1872-1873 (hivern): treballs a Amposta.	1873 (11 de febrer): proclamació de la I República; diversos intents per a proclamar l'Estat Català.	1873: VI i VI bis Congressos de l'AIT a Ginebra.
1874: construcció del ferrocarril de Girona a França.	1874 (4 de gener): cop d'estat de Pavía; molta resistència al Principat; pronunciament de Martínez Campos a Sagunt.	1874: congrés de Brussel·les de la I Internacional.
1874 (30 de març): casament amb Dolores Perales i Pascual.		
	1875 (9 de gener): Alfons XII desembarca a Barcelona.	
1876: establiment del domicili familiar a	1876 (30 de juny): constitució de 1876.	1876: congrés de Berna de la I Internacional; mort de

Emili Samper Prunera

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
Barcelona.		Mikhaïl Bakunin.
	1876 (26 de novembre): es funda l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. S'inicia la «Febre d'Or».	
1877: <i>La Tierra</i> .		
1878-1880: encarregat de la construcció de les obres compreses entre Saderra i Ripoll.		
1878: és nomenat soci delegat de l'Associació d'Excursions Catalana; <i>Las plantas</i> .	1878: neix l'Associació d'Excursions Catalana.	
1879: resideix a Montesquiu.	1879: constitució a Barcelona del primer grup socialista.	
1880-1881 (juliol): cap de secció en els estudis del ferrocarril dels directes de Barcelona a Saragossa i Madrid; col·laboracions al <i>Diari Català</i> ; col·laboracions al <i>Bulletí de l'Associació d'Excursions Catalana</i> ; <i>Álbum pintoresco de Historia Natural</i> .	1880: primer Congrés Catalanista.	
1881 (juliol-desembre): cap dels estudis del ferrocarril de Manresa a Berga; col·laboracions a <i>La Tramontana</i> ; «col·lecció Gomis» a l'Associació d'Excursions Catalana; (desembre)-1882 (juny): cap de la secció del port de Benasc a Graus.	1881 (setembre): se celebra a Barcelona un Congrés Obrer.	1881 (juliol): congrés de la «Internacional Negra», a Londres, que marca les directrius del terrorisme anarquista.
1882-1883-1884: col·laboracions a <i>L'Avenç</i> .		
1882 (juny)-1883 (març): encarregat de les obres de la carretera que va de Dosrius a Llinars del Vallès.		

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
1883 (març-desembre): cap dels estudis del canal de l'Alt Empordà; «Aplech de cançons populars catalanas».	1883 (10 de juny): projecte de Constitució Federal de Pi i Maragall.	
1884 (febrer-juliol): estudis del ferrocarril de Cariñena a Saragossa. <i>Lo llamp y'ls temporals</i> , primer volum de la «Biblioteca Popular».		1884: conferència de Berlín, repartiment de l'Àfrica.
1884-1886: obres de la carretera de Dosrius, Santa Coloma de Queralt a Montblanc i les de Salamanca a Cáceres.		
1885 (juliol): participació en el Primer Certamen Socialista de Reus.	1885: es presenta al rei el «Memorial de Greuges» del Centre Català; (juliol): Primer Certamen Socialista celebrat a Reus; fundació de «Folk-Lore Català».	
1886: <i>El Catolicismo y la cuestión social</i> .	1886: Valentí Almirall publica <i>Lo catalanisme</i> .	
1886-1888: col·laboració a la revista <i>Acracia</i> .		
1887: cap de secció dels estudis que es practiquen al ferrocarril de Linares a Almeria.	1887 (30 de juny): Llei d'Associacions; fundació de la Lliga Regionalista; s'autoritzen els sindicats obrers.	
1887: <i>Miscelánea Folk-lòrica</i> («Costums empordaneses. Dinars de morts. Honres grasses»); <i>A las madres</i> ; col·laboració a <i>El Productor</i> .		
1888-1891: cap de secció de primera classe en els estudis i construcció dels directes de Barcelona a Saragossa i Madrid.		
1888: <i>Meteorologia y agricultura populares</i> .	1888: Exposició universal de Barcelona.	
1890: <i>Cantares</i> .	1890: Vagues i	1890: primer de maig;

Emili Samper Prunera

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
	manifestacions al Principat, País Valencià i Illes.	manifestacions i vagues obreres a tot el món a favor de la jornada de vuit hores.
1891: <i>Botànica popular</i> ; soci delegat del Centre Excursionista de Catalunya.	1891: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana es fusionen i neix el Centre Excursionista de Catalunya.	1891: Lleó XIII dicta l'encíclica <i>Rerum Novarum</i> .
1892-1893: cap d'estudis i construcció del ferrocarril econòmic de Girona a Olot.	1892 (25-27 de març): bases de Manresa.	
	1893: Nombrosos atemptats socials, repressió indiscriminada contra la classe obrera.	
	1894: sis execucions a Montjuïc; gran devastació de la fil·loxera, emigració cap a Amèrica.	
1894: fixa el domicili habitual a Barcelona; soci resident del Centre Excursionista de Catalunya. <i>La Vall de Hóstones</i> .		
1895 (març): secretari de la Junta que es fa càrrec de la Biblioteca Pública Arús.		1895: mort de Friedrich Engels.
	1896: processos de Montjuïc.	1896: congrés de Londres de la II Internacional; expulsió definitiva dels anarquistes.
	1897 (agost): assassinat de Cánovas del Castillo.	
	1898: independència de Cuba i Filipines.	
	1899 (juny): concurs per a una nova lletra d'«Els segadors»; (juliol-desembre): tancament de caixes; (27 de novembre): estat de guerra a la província de Barcelona.	
1900: <i>La Ciencia moderna</i> ;		1900: congrés de París de la

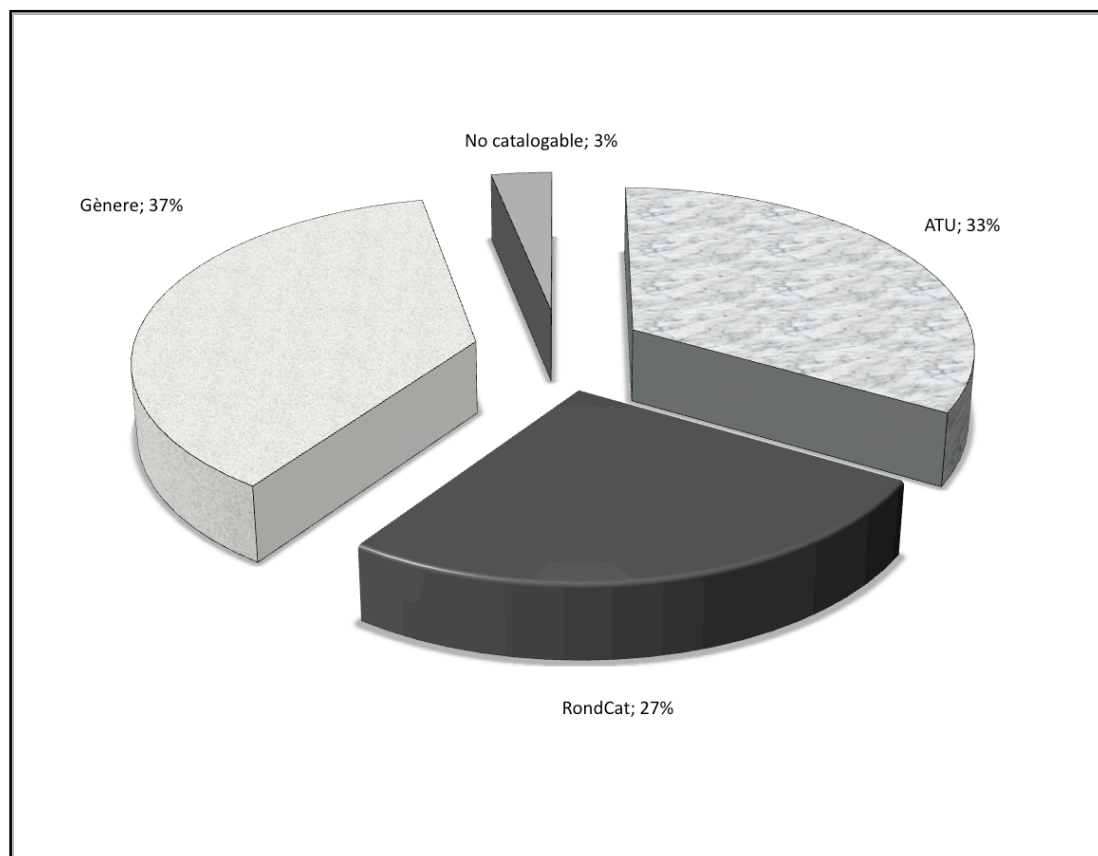
VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
<i>Rudimentos de agricultura española.</i>		II Internacional.
1901: <i>Cuadros de la naturaleza; Elementos de geografía; Nuevo silabario.</i>	1901 (11 de setembre): primera celebració de la diada.	
1902: traducció d' <i>El catalanismo</i> d'Almirall.	1902 (16-22 de febrer). vaga general a Barcelona; (17 de maig): comença el regnat d'Alfons XIII.	
	1904: Francesc Cambó exposa al rei alguns aspectes de les reivindicacions nacionals catalanes; constitució de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya.	
		1905: Guerra entre Rússia i el Japó.
1906: <i>Cantares.</i>	1906 (11 de febrer): té lloc a Girona el primer acte de Solidaritat Catalana; (31 de maig): Morral atempta contra la vida del rei; (13 d'octubre): I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Es publica <i>La nacionalitat catalana</i> de Prat de la Riba.	
1907: director de la revista <i>Cataluña.</i>	1907 (18 de juny): fundació de l'Institut d'Estudis Catalans; (agost): constitució de «Solidaridad Obrera» a Barcelona.	1907: congrés anarquista a Amsterdam: divergència entre l'anarquisme pur (Malatesta) i la línia sindicalista.
1908: projecte de portar aigües a Barcelona des d'Esparreguera; caiguda i danys irreparables al braç esquerre.	1908: inauguració de la Biblioteca de Catalunya.	
1909: amputació del braç esquerre. Director literari de la casa Seguí.	1909 (26 de juny-3 de juliol): Setmana Tràgica; (13 d'octubre): execució de Ferrer i Guàrdia i Companys. Dimissió de Maura.	

Emili Samper Prunera

VIDA I OBRA DE CELS GOMIS I MESTRE	HISTÒRIA DE CATALUNYA/ESPANYA	HISTÒRIA MUNDIAL
1910: <i>Zoologia popular catalana</i> .		1910: revolució a Portugal.
1911: <i>Aritmética y sistema métrico decimal</i> .		1911: revolució a Xina.
1912: <i>La lluna segons lo poble</i> (3a ed.).	1912: Vaga ferroviària.	
	1912 (12 de juny): assassinat de Canalejas.	
1913: <i>Aubades y capvespres</i> ; 1913-1918: <i>Geografia general de Catalunya</i> .	1913 (18 de desembre): decret concedint la Mancomunitat de Catalunya.	
	1914 (26 de març): s'aprova l'Estatut de la Mancomunitat.	1914 (agost): es declara la Primera Guerra Mundial.
1915 (13 de juny): mor a Barcelona [74 anys].		

ANNEX 3: FIGURES

Figura 1: distribució de totes les versions

Emili Samper Prunera

Figura 2: distribució per subgèneres de les versions ATU

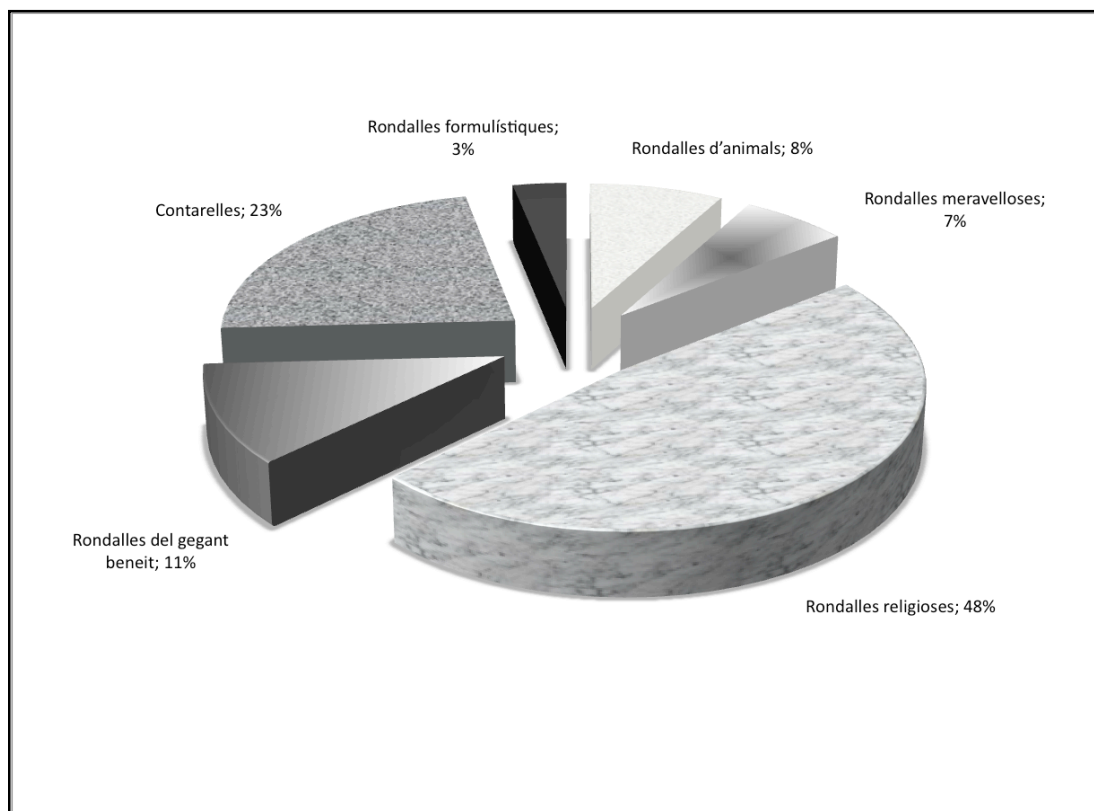
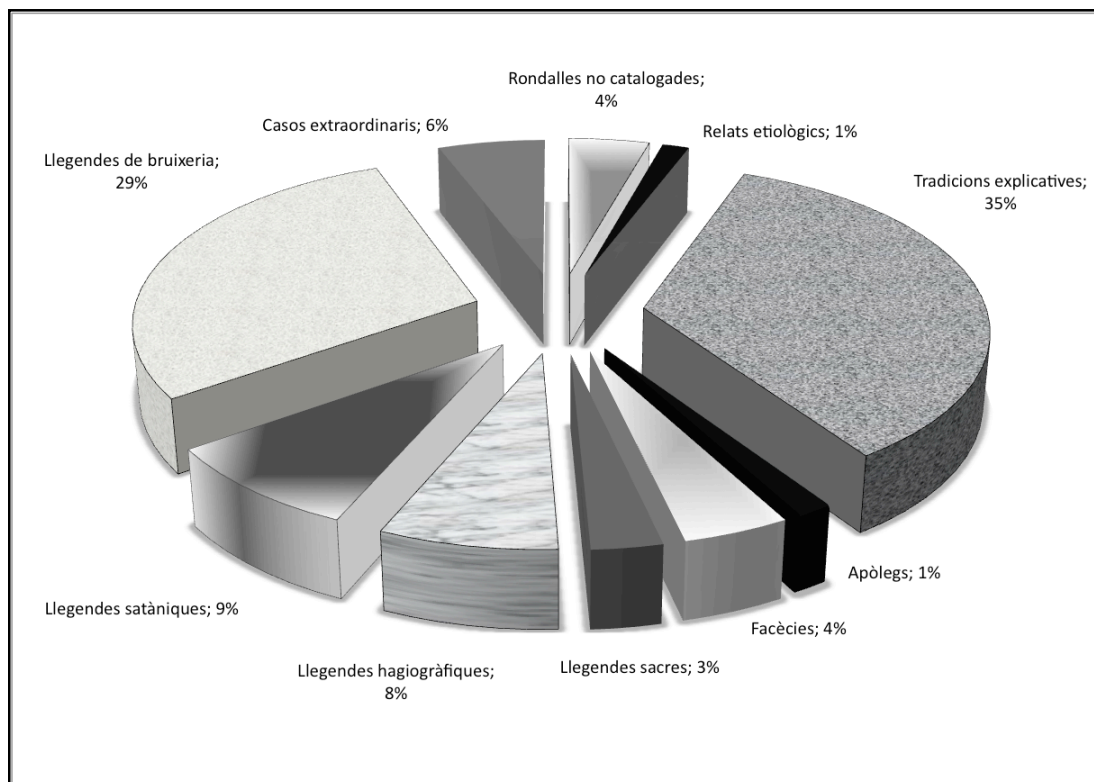

Figura 3: distribució per gèneres narratius de les versions no catalogades

ANNEX 4: ÍNDEX DE MOTIUS

Presento a continuació la descripció dels motius de Thompson (1955-58) que apareixen en els textos, seguint la distribució per seccions i subseccions del seu índex, i que permet interpretar els codis assenyalats en cada versió. Al costat de cada motiu, es detallen les versions corresponents (número ATU o número «C» del RondCat seguit del número de versió de Gomis). Per als gèneres narratius he optat per utilitzar un sistema propi d'abreviacions, que detallo tot seguit, per tal d'alleugerir i facilitar la consulta d'aquest índex.

Llista d'abreviacions (gèneres narratius)

NC	Rondalles no catalogades
RE	Relats etiològics
TE-CL	Tradicions explicatives: característiques locals
TEV-EP	Tradicions explicatives verbals: etimologies populars
TEV-F	Tradicions explicatives verbals: fraseologia
FA	Facècies
LS	Llegendes sacres
LH	Llegendes hagiogràfiques
LST	Llegendes satàniques
LB-T	Llegendes de bruixeria: tempestes
LB-A	Llegendes de bruixeria: animals que s'allarguen
LB-MD	Llegendes de bruixeria: mal donat
LB-TA	Llegendes de bruixeria: transports aturats
LB-M	Llegendes de bruixeria: miscel·lània
CE	Casos extraordinaris

Emili Samper Prunera

A. MYTHOLOGICAL MOTIFS

A660. Nature of the upper world

A661.0.1.2. Saint Peter as porter of heaven. TEV-F VI.

A750. Nature and condition of the moon

A751. Man in the moon. A man is said to be seen in the moon. Various explanations are given as to how he came to be there. 751E* I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV.

A751.1. Man in moon is person thrown or sent there as punishment. 751E* I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV.

A751.1.4. Man in moon banished there for stealing bundle of thorns. 751E* IV, V, VI.

A751.10. Particular individual is man in the moon. 751E* IX, XIII.

A970. Origin of rocks and stones. 810A* I, II, III, IV, V, TE-CL V, IX, X, XI, XII, XIII.

A972.1. Indentions on rocks from imprint of gods and saints. TE-CL II, III, IV, V.

A972.2.2. The devil's footprint. 810A* II.

A972.3.1. Holes in stone caused by saint (warrior). TE-CL IV.

A972.4. Imprint of horse in rocks. TE-CL II, III, IV.

A972.5.6. Hole in stone caused by weapon of warrior. TE-CL IV.

A974. Rocks from transformation of people to stone. TE-CL XIV.

A977. Origin of particular stones or groups of stones. TE-CL XIV.

A1130. Establishment of present order: weather phenomena

A1131. Origin of rain. RE.

A1141. Origin of lightning. 773 II.

A1141.6. Lightning produced by deity. 773 II.

A1142. Origin of thunder. 773 II.

A1330. Beginnings of trouble for man

A1338.1. Origin of cripples. C-111.

A1440. Acquisition of crafts

A1441. Acquisition of agriculture. C-106.

A1540. Origin of religious ceremonials

- A1544. Origin of religious images (idols). C-058 I, II, III, LS II.
- A1750. Animals created through opposition of devil to god**
- A1751. The devil's animals and God's. In the contest between God and the devil, certain animals are made by each. 773 I.
- A1757. Dualism of animal creation. 773 I.
- A2220. Animal characteristics as reward**
- A2221.1. Animals blessed for honoring infant Jesus. C-029.
- A2221.2. Animals blessed for good services at crucifixion. C-021.
- A2221.5. Animal blessed for helping holy fugitive. 750E II.
- A2230. Animal characteristics as punishment. 750E I, III.**
- A2231.7.1. Animal cursed for betraying holy fugitive. 750E I, III.
- A2232.8. Dogs embassy to Zeus chased forth; dogs seek ambassador: why dogs sniff each other under leg. 200B I, II, III.
- A2270. Animal characteristics from miscellaneous causes**
- A2286.2. Animal characteristics result of contest between God and devil. 773 I.
- A2410. Animal characteristics: color and smell**
- A2411.2.1.12. Color of goldfinch. C-021.
- A2420. Animal characteristics: voice and hearing**
- A2423.2.2. Cuckoo's sweet voice. C-109.
- A2426.2.5. Cuckoo's song. C-109.
- A2430. Animal characteristics: dwelling and food**
- A2435.4.1. Food of cuckoo. C-109.
- A2470. Animal's habitual bodily movements**
- A2471.1.1. Why dogs sniff at one another. 200B I, II, III.
- A2490. Other habits of animals**
- A2491.1. Why bat flies by night. 773 I.
- A2520. Disposition of animals**
- A2536.1. Why swallow brings good luck. C-021.
- A2540. Other animal characteristics**
- A2561.1. Why mule is sterile. C-029.
- A2600. Origin of plants. 773 II, C-107.**
- A2630. Other types of plant origins**

Emili Samper Prunera

A2634. Plants created by direct divine agency. 773 II.

A2700. Origin of plant characteristics

A2710. Plant characteristics as reward. 750E V, VII, VIII.

A2711.1. Plant blessed for help at Jesus' birth. 750E VII.

A2711.3. Plant blessed for helping holy fugitive. 750E IV, V, VIII.

A2720. Plant characteristics as punishment. 750E IV, VI.

A2721.4. Plant cursed for betraying holy fugitive. 750E VI.

A2730. Miscellaneous reasons for plant characteristics

A2731.2.1.1. Plant characteristics from Virgin Mary's milk. C-107.

B. ANIMALS

B210. Speaking animals

B215.1. Bird language. C-109, C-110.

B390. Animals grateful for other kind acts

B391.1.3. Snake grateful for pouring milk into its hole. C-105.

B500. Magic power from animals. 302.

B570. Animals serve men

B571.1. Animals help man overcome monster with external soul. Discover where he keeps his soul. 302.

B750. Fanciful habits of animals

B765.6.1. Snake drinks milk. C-105.

C. TABU

C50. Tabu: offending the gods

C58. Tabu: profaning sacred day. 751E* II, III, VIII, IX, XIV.

C70. Tabu: offending other sacred beings

C75.1. Tabu: offending the moon. 751E* VII.

C980. Miscellaneous punishments for breaking tabu

C984.1. Great wind because of broken tabu. TEV-EP III.

D. MAGIC

D0. Transformation (general)

D5. Enchanted person. TEV-EP III.

D6. Enchanted castle (building). TEV-EP III.

D900. Magic weather phenomena

D900.0.1. Prognostications from weather phenomena. LB-T III.

D910. Magic body of Water

D925.1. Fountain magically made. TE-CL VII.

D990. Magic bodily members-human

D1009.1. Magic scab (from skin). TE-CL I.

D110. Transformation: man to wild beast (mammal)

D112.1. Transformation: man to lion. 302.

D113.3. Transformation man to fox. C-097 II, III.

D1240. Magic waters and medicines

D1242.1. Magic water. TE-CL I, VII.

D130. Transformation: man to domestic beast (mammal)

D142.0.1. Transformation: woman to cat. C-097 I.

D150. Transformation: man to bird

D152.2. Transformation: man to eagle. 302.

D180. Transformation: man to insect

D182.2. Transformation: man to ant. 302.

D680. Miscellaneous circumstances of transformation

D683.2. Transformation by witch (sorceress). C-064, C-065 I, II.

D696. Transformation during sleep. C-064, C-065 I.

D980. Magic fruits and vegetables

D981. Magic fruit. 510B I, II.

D1170. Magic utensils and implements

D1171.10. Magic bucket. C-101.

D1250. Miscellaneous magic objects

D1267. Magic card. HE IV.

D1310. Magic object gives supernatural information

D1323.12. Clairvoyance by looking at object filled with water. C-101.

Emili Samper Prunera

D1520. Magic object affords miraculous transportation

D1532.11. Magic journey in flying boat. C-100 I.

D1560. Magic object performs other services for owner

D1567.6. Stroke of staff brings water from rock. TE-CL VII.

D1650. Other characteristics of magic objects

D1654.5. Wagon refuses to move. LB-TA II.

D2070. Bewitching

D2072.0.2.4. Mule paralyzed by witch. LB-TA I.

D2120. Magic transportation

D2125. Magic journey over water. C-100 II, III.

D2140. Magic control of the elements

D2141.1.1. Church bell rung as protection against storm. LB-T IV.

D2150. Miscellaneous magic manifestations

D2176.3.4. Devil cast out of man possessed. C-102.

D2188.1. Ability to disappear or appear at will. LST VI.

E. THE DEAD

E410. The unquiet grave

E415.3. Ghost of priest cannot rest because he failed to say certain masses for the dead. C-032.

E500. Phantom hosts

E501.3.6. Wild huntsman wanders for hunting on Sunday. 751E* XIV.

E710. External soul. 302.

E711.1. Soul in egg. 302.

E730. Soul in animal form

E732. Soul in form of bird. 302.

F. MARVELS

F330. Grateful fairies

F331.1. Mortal wins fairies' gratitude by joining in their dance. 503.

F331.3. Mortal wins fairies' gratitude by joining in their song and completing it by adding the names of the days of the week. 503.

F340. Gifts from fairies

F344.1. Fairies remove hunchback's hump (or replace it). 503.

F430. Weather-spirits

F439. Other weather-spirits. 294.

F450. Underground spirits

F456. Mine spirits. Gnomes. LH II.

F540. Remarkable physical organs

F559.4. Remarkable skull. CE I.

F820. Extraordinary clothing and ornaments

F821. Extraordinary dress (clothes, robe, etc.). 510B I, II.

F821.1. Dress of extraordinary material. 510B I, II.

G. OGRES

G200. Witch

G203. Origin of witches. LB-M II.

G210. Form of witch

G211. Witch in animal form. LB-M I.

G211.1. Witch in form of domestic beast. C-098 II, III, IV, C-099.

G211.1.2. Witch in form of mule. C-064, C-065 I, LB-A I, III.

G211.1.7. Witch in form of cat. C-098 II, III, IV, C-099, LB-MD I, II.

G211.1.8. Witch in form of dog. LB-A II.

G211.2.6. Witch in form of rat. C-098 I.

G211.3. Witch in form of domestic bird. LB-M III.

G211.4. Witch in form of wild bird. C-098 v.

G240. Habits of witches

G241.2.1. Witch transforms man to horse and rides him. C-064, C-065 I, II.

G241.2.1.1. Witch transforms person by means of magic bridle. C-064.

G241.2.2. Person enchanted by witch's salve so as to be ridden by witch. C-064, C-065 I.

Emili Samper Prunera

G242.1. Witch flies through air on broomstick. C-063 II.

G242.7. Person flying with witches makes mistake and falls. C-063 I, II.

G243. Witch's sabbath. A meeting of witches in which church services are burlesqued. C-063 I, II, C-065 I.

G243.1. Obeisance to devil at witch's sabbath. C-063 II.

G243.1.1. Witches kiss devil's tail. C-063 II.

G247. Witches dance. C-063 I, II.

G249.3. Witch enters and leaves house by chimney. C-063 I, II.

G250. Recognition of witches

G250.1. Man discovers his wife is a witch. C-064, C-065 I.

G252. Witch in form of cat has hand cut off: recognized next morning by missing hand. C-098 II, IV.

G259.1. Witch recognized by looking in or through magic object. C-101.

G260. Evil deeds of witches

G262. Murderous witch. LB-MD I, V.

G262.3. Witch in animal form kills. C-098 I.

G263. Witch injures, enchants or transforms. C-098 III, C-099.

G263.4. Witch causes sickness. LB-MD I, II, III, V.

G265.4. Witches cause disease or death of animals. C-098 I.

G265.4.1. Witch causes death of animals. C-098 I.

G275. Witch defeated. LB-MD IV.

G280. Witches-miscellaneous motifs

G283.3. Witch produces rain or snow. LB-T I, IV.

G284. Witch as helper. 810A* V.

G300. Other ogres

G303.3.1. The devil in human form. LST III, V.

G303.3.1.2. The devil as a well-dressed gentleman. LST V.

G303.3.3.1. Devil in form of domestic beast. LH V, LB-A IV.

G303.3.3.1.6. Devil in form of goat. C-103 I, II, III, IV, TEV-EP I.

G303.3.3.3. Devil in form of bird. LST II.

G303.4.7. Devil speaks with voice of a he-goat. C-103 I, II, III, IV.

G303.6.1.6. Devil invoked through medium of a black dog. LB-M II.

G303.6.2. People to whom the devil appears. LB-M II.

G303.9.1. The devil as a builder. 810A* I, II, III, IV, 1191 I, II, III, IV, V, TE-CL VIII, IX, X, FA III, IV, V.

G303.9.1.1. Devil as builder of bridges. 810A* I, II, III, IV, VI, 1191 I, II, III, IV, TE-CL VIII, IX, X.

G303.9.1.3. Devil as builder of mill. FA V.

G303.9.1.6. Devil as builder of churches. 1191 V, FA III.

G303.9.1.11. Devil builds Mont Saint Michel. FA III.

G303.9.1.13. Devil builds a building. FA IV, V.

G303.14.2. Devil builds bridge except for one stone. No one dares to add the final stone. 810A* I, II, III, IV, TE-CL VIII, IX, X.

G530. Ogre's relative aids hero

G530.1. Help from ogre's wife (mistress). 302.

H. TESTS

H50. Recognition by bodily marks or physical attributes

H56. Recognition by wound. C-098 I, II, IV, V, C-099.

H80. Identification by tokens

H84.1. Branches broken from tree to prove journey. C-100 I, III.

H150. Circumstances of recognition

H151.5. Attention attracted by hints dropped by heroine as menial: recognition follows. 510B II.

H1230. Accomplishment of quests

H1233.1.1. Old woman helps on quest. 510B I, II.

J. THE WISE AND THE FOOLISH

J640. Avoidance of others' power

J641.1. One bird escapes as hunter bends his bow; other remains and is shot. C-110.

J710. Forethought in provision for food

J711.1. Ant and lazy cricket (grasshopper). Lazy bird is put to shame by thrift of industrious bird. In winter he is in distress. 280A.

Emili Samper Prunera

J1800. One thing mistaken for another-miscellaneous

J1805.2. Unusual word misunderstood. Strange results. C-104.

J1880. Animals or objects treated as if human-miscellaneous

J1882.2. The ass as mayor. Fool made to believe that his ass (ox) has been educated and has become mayor. 1268* I, II.

J1900. Absurd disregard or ignorance of animal's nature or habits

J1904.1. Cow (hog) taken to roof to graze. 1210.

J1930. Absurd disregard of natural laws

J1935.1. Boots sent by telegraph. A peasant hangs boots and an accompanying letter on a telegraph wire, expecting them to reach the city. 1710.

J1960. Other absurd disregard of facts

J1964.1. Trying to stretch the beam. 1244.

J2160. Other short-sighted acts

J2165. Carrying load up hill to roll it down. Fools carry log (millstone) down hill. They realize that they might have rolled it down. They therefore carry it back up hill to roll it down. 1243.

J2410. Types of foolish imitation

J2415. Foolish imitation of lucky man. Because one man has had good luck a numskull imitates and thinks he will have equal luck. He is disappointed. 503.

J2450. Literal fool

J2460. Literal obedience

J2460.1. Disastrous following of misunderstood instructions. (To burn land, then sow seed. Opposite done). C-104.

J2450. Literal fool

J2460. Literal obedience

J2461. What should I have done (said)? The mother teaches the boy (the man his wife) what he should say (do) in this or that circumstance. He uses the words in the most impossible cases and is always punished. 1696 I, II.

J2461.2. Literal following of instructions about greetings. Numskull gives wrong greeting and is told how to give the correct one. When he tries it, however, the conditions are wrong. 1696 I, II.

K. DECEPTIONS

K10. Athletic contest won by deception

K18.3. Throwing contest: bird substituted for stone. The ogre throws a stone; the hero a bird which flies out of sight. 1062.

K60. Absurd contest won by deception

K62. Contest in squeezing water from a stone. The ogre squeezes a stone; the trickster a cheese or egg. 1060.

K220. Payment precluded by terms of the bargain

K222. Payment to be made when last leaf falls. The last leaf never falls from the oak tree. 1184.

K330. Means of hoodwinking the guardian or owner

K343.2.1. The stingy parson and the slaughtered pig. The stingy parson does not want to give any one a part of his pig, which he has just slaughtered. The sexton advises him to hang the pig up in the garden over night so as to make everyone think that it has been stolen. The sexton steals it himself. 1792.

K440. Other cheats

K451.2. The wager that sheep are hogs. A trickster wagers with a sheep driver that the sheep he is driving are hogs. The next man to overtake them will act as umpire. The trickster's confederate now arrives and declares that they are hogs. 1551 I, II.

K520. Death escaped through disguise, shamming, or substitution

K525.1. Substituted object left in bed while intended victim escapes. 1115.

K730. Victim trapped

K745. Victim burned in building. TEV-EP II.

K950. Various kinds of treacherous murder

K953.2. Murder by wrapping snake around man. C-105.

K956. Murder by destroying external soul. 302.

K1330. Girl tricked into man's room (or power)

K1335. Seduction (or wooing) by stealing clothes of bathing girl (swan maiden). C-097 I, II, III.

K1700. Deception through bluffing

K1710. Ogre (large animal) overawed

K1741.1.1. Bluff: told to bring home a tree, hero prepares to bring home six. 1049.

Emili Samper Prunera

K1741.3. Bringing the whole well. Told to get water, hero demands bucket large enough to bring in the whole well. The ogre is frightened. 1049.

K1810. Deception by disguise

K1825.1.3. Trickster masks as doctor and punishes his cheaters. 1538 I, II.

K1870. Illusions

K1885. Dead made to appear alive. LST VI.

L. REVERSAL OF FORTUNE

L160. Success of the unpromising hero (heroine)

L161. Lowly hero marries princess. 302.

L220. Modest request best

L221. Modest request: present from the journey. Asked what her father shall bring her as a present, the heroine chooses a modest gift. It is usually a flower but sometimes does not turn out to be such a simple gift after all (golden cloak, golden apple). 510B I, II.

M. ORDAINING THE FUTURE

M210. Bargain with devil

M211.8. Man sells soul to devil for devil's doing one specific job. 810A* I, III, IV, 1191 V, LST V.

N. CHANCE AND FATE

N500. Treasure trove

N510. Where treasure is found

N511.1. Treasure buried by men. CE II.

N512. Treasure in underground chamber (cavern). LST III.

N530. Discovery of treasure

N534.4. Information about treasure received from overheard conversation. CE II.

N550. Unearthing hidden treasure

N550.1. Continual failure to find or unearth hidden treasure. CE II.

N700. Accidental encounters

N710. Accidental meeting of hero and heroine

N711.6. Prince sees heroine at ball and is enamored. 510B II.

N800. Helpers

N810. Supernatural helpers

N814.1. Man carried through air by angel. C-054.

P. SOCIETY

P250. Brothers and sisters

P252.2. Three sisters. 510B I, II.

Q. REWARDS AND PUNISHMENTS

Q40. Kindness rewarded

Q46.1. Reward for protecting holy fugitive. 750E VIII.

Q220. Impiety punished

Q235.1. Man put in moon for cursing God. He is now the man in the moon.
751E* VIII.

Q520. Penances

Q521.6. Penance: holding midnight mass until someone will make responses. C-032.

R. CAPTIVES AND FUGITIVES

R10. Abduction

R11.1. Princess (maiden) abducted by monster (ogre). 302.

R100. Rescues

R110. Rescue of captive

R111.1.1. Rescue of princess from ogre. 302.

R220. Flights

R221. Heroine's three-fold flight from ball. Cinderella (Cap o' Rushes) after meeting the prince at a ball (church) flees before identification is possible. Repeated three times. 510B II.

Emili Samper Prunera

S. UNNATURAL CRUELTY

S240. Children unwittingly promised (sold)

S241.1. Unwitting bargain with devil evaded by driving dog over bridge first. The child has been unwittingly promised (the first thing that goes over the bridge). 1191 I, II, III, IV.

S260. Sacrifices

S261. Foundation sacrifice. A human being buried alive at base of the foundation of a building or bridge. CE III.

T. SEX

T310. Celibacy and continence

T311.1. Flight of maiden (bridegroom) to escape marriage. 510B I, II.

V. RELIGION

V40. Mass

V42. Masses release souls from hell (purgatory). C-032.

V100. Religious edifices and objects

V110. Religious buildings

V111.3. Place where a church must be built miraculously indicated. TE-CL VI.

V120. Images

V123. Image blamed by suppliant for misfortunes. NC I.

V127. Image of deity in wood (stone). C-078, C-108, LS I.

V140. Sacred relics

V143.2. Relics (images) carried away return to their original church. C-058 I, II, III.

V144. Belief in miraculous powers of sacred relics. NC II.

V220. Saints

V222.6. Bell sounds at approach of saint. LH I.

V250. The Virgin Mary

V250.2. Virgin Mary has golden hair. NC II.

V400. Charity

V410. Charity rewarded

V411.8. Jesus appears to St. Martin when he gives his cloak to beggar. LH III.

V460. Clerical virtues and vices

V465.1. Incontinence of clergy. 1453****.

V465.1.2. Incontinent nun. 1453****.

W. TRAITS OF CHARACTER

W150. Unfavorable traits of character-social

W154.2. Monster ungrateful for rescue. C-105.

X. HUMOR

X410. Jokes on parsons

X452. The parson has no need to preach. Those who know may teach those who don't know. 1826.

X1100. Lie: the remarkable hunter

X1110. The wonderful hunt

X1119. Miscellaneous stories of plentiful game. 1891.

X1114.1. Two hares run into each other and are caught. 1891.

X1400. Lies about plants, fruits, vegetables, and trees

X1401. Lie: the great vegetable. 1960D.

X1410. Lies about fruits

X1411.1. Lie: the great melon. 1960D.

X1740. Absurd disregard of natural laws

X1741.1. Person or animal rises into the air in defiance of gravity. C-054.

Z. MISCELLANEOUS GROUPS OF MOTIFS

Z0. Formulas

Z10. Formulistic framework for tales

Z10.2. End formulas. 302, 2023.

Z30. Chains involving a single scene or event without interdependence among the individual actors

Emili Samper Prunera

Z32.3. Little ant finds a penny, buys new clothes with it, and sits in her doorway.

Various animals pass by and propose marriage. She asks what they do at night. Each one replies with its characteristic sound, and none pleases her but the quiet little mouse, whom she marries. She leaves him to tend the stew, and he falls in and drowns. She weeps and, on learning the reason, bird cuts off its beak, dove cuts off its tail, etc. 2023.

ANNEX 5: ÍNDEX DE TIPUS, VERSIONS I LOCALITZACIONS

Rondalles d'animals

- 200B I [Per què els gossos s'ensumen el cul] II Los gossos i el xavo de safrà
III [Els gossos i el safrà]
280A La cigala i la formiga (Crespia, Pla de l'Estany)
294 [«Ja vindrà l'abril»]

Rondalles meravelloses

- 302 [Lleó, àguila i formiga]
503 [Els dos geperuts i les bruixes] (Barcelona, Barcelonès)
510B I Dues variants de la Cenerentola. Maria Fustot II Maria Fustot

Rondalles religioses

- 750E I [El gaig] (Dosrius, Maresme; Vall de la Vansa, Alt Urgell; Borrassà, Alt Empordà) II [Per què la pastorella és un ocell beneït] III [Per què el cap de la perdiu no es menja] (Horta de Lleida) IV [La menta i el romaní] V [Les fulles de la gavarrera] VI [Per què la menta no fa llavor] VII [El romaní florit] VIII [La vida eterna de la rosa de Jericó]
751E* I [L'home dels arços] II [Treballar en diumenge] III [Fer llenya Di-vendres Sant] IV [El lladre de gatoses] V [El lladre d'argelagues] VI [La lladre d'arços] VII [El forner que mira la lluna] (Monzó, Osa) VIII [L'origen de la lluna] IX [Longinos a la lluna] X [Que la lluna se m'empassi] (Quesada, Jaén) XI [El càstig del lladre] XII [El lladre de raïm] (Ribera d'Ebre) XIII [En Joan Cresol] XIV [L'home dels arços i el mal caçador]
773 I [La creació de l'oreneta i la rata pinyada] II [Déu i el dimoni] (Alt Empordà)
774C I [Sant Pere i la ferradura]
810A* I [La Pedra Salvadora de Mollet] II [La Pedra Llarga] III [La Pedra Llarga i la creu] IV [La pedra del Diable de Santa Pau] V [La Pedra-fita de la vall d'Aro]

Rondalles del gegant beneït

Emili Samper Prunera

- 1049 [El geperut i el gegant] (Costumà-Benifallet, Baix Ebre)
- 1060 [El geperut i el gegant] (Costumà-Benifallet, Baix Ebre)
- 1062 [El geperut i el gegant] (Costumà-Benifallet, Baix Ebre)
- 1115 [El geperut i el gegant] (Costumà-Benifallet, Baix Ebre)
- 1184 [El darrer fruit del garrofer] (la Selva del Camp, Baix Camp)
- 1191 I [El gat del pont del diable] II [El pont de Martorell i el gat] III [El pont de Martorell i el jueu] IV [El pont del diable i el gat] V [L'església d'Aix-la-Chapelle]

Contarelles

- 1210 [El lletsó del campanar] (Sant Pere de Vilamajor, Vallès Oriental; Navata, Alt Empordà; vall de Benasc; Catarroja, l'Horta Sud; Saidí, Baix Cinca; Camporells, Llitera)
- 1243 [Pujar la costa com persones]
- 1244 [El banc de Gia s'estira]
- 1268* I [Qui agafi la poma serà l'alcalde] II [Elegir nou batlle]
- 1453**** [Les nespres de la monja] (Barcelona, Barcelonès)
- 1538 I [No és bou, és porc] (Rasquera, Ribera d'Ebre) II [És porc o és bou?]
- 1551 I [No és bou, és porc] II [És porc o és bou?]
- 1696 I [El beneit al dinar de morts] (província de Lleida) II [El beneit a l'enterrament]
- 1710 Le télégraphe (nord d'Espanya)
- 1792 [El porc del barber]
- 1826 [El sermó del predicador]
- 1891 Origen d'un modisme empordanès (Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà)
- 1960D Origen d'un modisme empordanès

Rondalles formulístiques

- 2023 Rondalla de la rateta
- 2275 Qüento de l'enfadós

Tipus no inclosos a ATU

- C-005 [Així es menja una figa] (Tivenys, Baix Ebre)

- C-015 751E*: XIV [L'home dels arços i el mal caçador]
- C-021 [El color de les plomes de la cadenera]
- C-029 [La mula i el bou]
- C-032 [La darrera missa del capellà]
- C-042 [Sant Pere i les figues] (Montesquiu, Osona)
- C-054 [Sant Vicenç Ferrer i el mestre de cases de la bastida]
- C-058 I [La Verge de Foix] II [Ni a Encamp ni a Canillo] III [Els tres trosos de la marededéu]
- C-063 I [El mosso tafaner] (Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà) II [La meva dona és bruixa]
- C-064 [El pagès posa la brida a la seva dona] (Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà)
- C-065 I [El marit convertit en ruc] (Les Planes d'Hostoles, Garrotxa)
II [Convertit en burro]
- C-078 [El Crist d'Albanyà i el dimoni de Fontfreda són germans]
- C-086 I (Moià, Moianès) II (Moià, Moianès) III (Barcelona, Barcelonès)
IV (Barcelona, Barcelonès) V (Reus, Baix Camp) VI (Madrid)
- C-097 I [La roba de la vella] (Dosrius, Maresme) II [En Fontseca i l'àvia Guinarda] (Dosrius, Maresme) III [La bruixa convertida en guilla] (Borrassà, Alt Empordà)
- C-098 I [La padrina transformada en rata] (Dosrius, Maresme) II [El gat amb la pota trencada] (Santa Coloma de Queralt, Conca de Barberà) III [El gat negre] (Blanes, la Selva) IV [Oli bullent per al gat] (Blanes, la Selva)
V [L'àvia ferida]
- C-099 [El gat escaldat] (Hospitalet de Llobregat, Barcelonès)
- C-100 I [«Enlaire per tres!»] (Benifallet, Baix Ebre) II [«Vara per tres!»] (Blanes, la Selva) III [La canya que es cria a l'Havana] (Sant Martí de Provençals- Barcelona, Barcelonès)
- C-101 [La gorra del marit]
- C-102 [Pel dit gros del peu esquerre]
- C-103 I [El dimoni en forma de cabra] II [El gorg dels dimonis] (Vilanant, Alt Empordà) III [La cabra negra perduda] (Dosrius, Maresme) IV [La cabra a coll] (Xerta, Baix Ebre)

Emili Samper Prunera

- C-104 [Porta el frare al meu llit]
- C-105 Lo serpent de la Vedruna (Les Planes d'Hostoles, Garrotxa)
- C-106 La invenció de la fanga i dels arpells (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)
- C-107 [Les roses de Jericó]
- C-108 [El santcrist de Balaguer]
- C-109 Lo cucut i la cigala (Segarra; Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà)
- C-110 L'oriol i el gaig
- C-111 [Els esguerrats]
- C-112 [El porc de l'alcalde i les cols del notari]
- C-113 [La veu del sot d'aigua] (Dosrius, Maresme)

Rondalles no catalogades

- I [La fadrina s'enfada amb sant Josep]
- II [«Doncs jo no el veig»]
- III [Qui es menja les figues del rector] (Riudoms, Baix Camp)

Gèneres narratius

Relats etiològics [La pluja a l'Empordà] (Peralada, Alt Empordà)

Tradicions explicatives: característiques locals I [Les aigües curatives de Trillo]

- II [La petjada del cavall de sant Martí] III [El cavall de sant Martí]
- IV [El cavall i l'espasa de Santiago] V [Les petjades de la Verge] VI [El rellotge de sorra i l'església parroquial] VII [La font de sant Salvador]
- VIII [La Pedra Arca de ca N'Adrià] IX [L'última pedra del pont de Martorell] X [Dues Pedres del Diable] XI [La pedra del Pont Major]
- XII [La Pedrafita d'Aiguafreda de Dalt] XIII [La pedra de Santa Coloma de Queralt] (Santa Coloma de Queralt, Conca de Barberà) XIV [Les pedres megalítiques de Carnac]

Tradicions explicatives verbals: etimologies populars I [La roca del Diable]

- II [L'ermita cremada de Cardó] (Cardó, Baix Ebre; Tivenys, Baix Ebre; Xerta, Baix Ebre; Rasquera, Ribera d'Ebre; Costumà-Benifallet, Baix Ebre; Ginestar, Ribera d'Ebre) III La casa dels moros IV [El pou de sant Ignasi] (Manresa, Bages)

Tradicions explicatives verbals: fraseologia I [La cabra de foc] II [El forn de la Cabra] (Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà) III [«Voy con la fresca del ar-

- zobispo*] (Saragossa) IV [Doble, com el sagristà] V [«Vol figues, senyor rector? També les hem de dar als porcs»] (Tortosa, Baix Ebre) VI L'arpa de David
- Apòlegs [El senyor ric i l'administrador]
- Facècies I [Sant Miquel, el dimoni i el palau de glaç] II [El palau de glaç] III [Sant Martí, el diable i el molí de glaç]
- Llegendes sacres I [El santcrist de Cervera] II [La Mare de Déu de Misericòrdia]
- Llegendes hagiogràfiques I [La mort del beat Cerdà] II «Gnoms i follets» III L'estiuet de sant Martí IV [«Tente bravo!»] (Salamanca) V [Fra Marginet i el diable]
- Llegendes satàniques I [Els conills del cementiri] (Tortosa, Baix Ebre) II [«I porta cresta!»] (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà) III [«Voleu ser rics? Veniu amb mi»] (Sarrià de Ter, Gironès) IV [Llucià, el Milrenecs] V [El tracte amb el dimoni] (Barcelona, Barcelonès) VI [L'apareguda del molí] (Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà)
- Llegendes de bruixeria: tempestes I [La penyora de la tempesta] (Dosrius, Maresme) II [La gran pedregada] (Dosrius, Maresme) III [Avui tindrem tronada] (Dosrius, Maresme) IV [Les campanes que esvaeixen temporals]
- Llegendes de bruixeria: animals que s'allarguen I [«També hi ha lloc per a mi»] (Blanes, la Selva) II [El gos que augmenta de mida] (Crespià, Pla de l'Estany) III [El burro que s'allarga] IV [L'ase negre] (Banyoles, Pla de l'Estany)
- Llegendes de bruixeria: mal donat I [El grapat de figues seques] II [El mal donat] III [Els dos bastons] (Borrassà, Alt Empordà) IV [La meva amant és una bruixa] V [«Vull pa blanc!»] (Sant Esteve d'en Bas, la Garrotxa)
- Llegendes de bruixeria: transports aturats I [Els muls es posen de morros] (Dosrius, Maresme) II [El carro s'encalla] III [El llagut no passa] (Benifallet, Baix Ebre)
- Llegendes de bruixeria: miscel·lània I [Els bruixots transformats en porcs] (Espinavessa-Cabanelles, Alt Empordà) II [Los quatre camins] III [Les bruixes i el nen] (Les Planes d'Hostoles, Garrotxa) IV [Preguntant a les cartes] (Barcelona, Barcelonès)

Emili Samper Prunera

Casos extraordinaris I [Els esquelets dels gegants] (Canales, Guadalajara) II [El tresor amagat] (Ginestar, Ribera d'Ebre) III [Els fonaments de la casa] (Dosrius, Maresme) IV [El noi emparedat] (Argentona, Maresme)

Materials no catalogables

I Finals de quèntos (Barcelona, Barcelonès; Madrid)

II Lo Rei porc. Rondalla catalana

III Lo rei porc

IV Don Bernat de la barba blanca

V [«Goja, goja, torna a l'aigua»]

VI La porquerola

ANNEX 6: LLISTA DE PUBLICACIONS DERIVADES DE LA TESI

Samper Prunera, Emili

- 2006 «Notes biogràfiques de Cels Gomis i Mestre: ideologia i folklore» dins Joan Armangué (ed.): *La biografia popular. De l'hagiografia al gossip*. Dolianova: Grafica del Parteolla, «Sèrie Actes 7», pp. 97-106. ISBN: 88-89978-13-9.
- 2007a «Els diaris i l'obra de Cels Gomis» dins Joan Borja, Joaquim Espinós; Anna Esteve; M. Àngels Francés (eds.): *Diaris i dietaris*. València: Editorial Denes, pp. 275-285. ISBN: 978-84-96545434.
- 2007b «Relacions entre gèneres etnopoètics: 'L'home de la lluna'» dins Caterina Valriu; Joan Armangué (eds.): *Els gèneres etnopoètics: competència i actuació*. Dolianova: Grafica del Parteolla, «Sèrie Actes 8», pp. 139-158. ISBN: 978-88-89978-40-5.
- 2008 «Excursionista o romàntic: Cels Gomis i Francesc Maspons i Labrós» dins Joan Armangué; Joan Borja (eds.): *Folklore i Romanticisme. Els estudis etnopoètics de la Renaixença*. Dolianova: Grafica del Parteolla, «Sèrie Actes 9», pp. 83-98. ISBN: 978-88-89978-69-6.
- 2009 «La vall de Benasc segons Cels Gomis: una illa entre muntanyes» dins Joan Armangué; Caterina Valriu (eds.): *Illes i insularitat en el folklore dels Països Catalans*. Dolianova: Grafica del Parteolla, «Sèrie Actes 10», pp. 193-201. ISBN: 978-88-89978-86-3.
- 2011a «Interferència i cultura popular: la sensibilitat lingüística de Cels Gomis» dins Imma Creus; Maite Puig; Joan R. Veny (eds.): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. [Lleida, 7-11.ix.2009]. Volum III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Textos i Estudis de Cultura Catalana 162», pp. 81-90. ISBN: 978-84-9883-358-4.
- 2011b «Llegendes i històries de bruixes. Cels Gomis i *La bruixa catalana*» dins Helena Buescu; Pedro Ferré (coord.): *Memória e cidadania na literatura tradicional peninsular*. Casal de Cambra: Caleidoscòpio, pp. 195-209. ISBN: 978-989-658-117-6.

Emili Samper Prunera

- 2011c «Rere la petjada de Cels Gomis: obra folklòrica i territori» dins Dari Escandell; Maria Jesús Francés (eds.): *Etnopoètica i territori: unitat i diversitat*. Dolianova: Grafica del Parteolla, «Sèrie Actes 12», pp. 89-97. ISBN: 978-88-96778-27-2.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
CELS GOMIS I MESTRE: BIOGRAFIA I NARRATIVA FOLKLÒRICA
Emili Samper Prunera
Dipòsit Legal: T. 610-2013